

ISSN 1896-8333
e-ISSN 2449-9013

ZESZYTY NAUKOWE
Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Witelona w Legnicy

SCIENTIFIC PAPERS
of The Witelona State University
of Applied Sciences in Legnica

31 (2)/2019

Wydawnictwo Państwowej Wyższej
Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

ZESZYTY NAUKOWE

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

Nr 31(2)/2019

SCIENTIFIC PAPERS

of the Witelon State University of Applied Sciences in Legnica

No. 31(2)/2019

Rada Naukowa:

dr Metin Aksoy – Selcuk University (Konya, Turcja),
prof. Antonea Hristova – European Univeristy Politechnical (Pernik, Bułgaria),
prof. dr Gabi Meissner – Hochschule für Verwaltung und Finanzen (Ludwigsburg, Niemcy),
prof. dr hab. inż. Jerzy J. Pietkiewicz – PWSZ im. Witelona w Legnicy (Polska),
prof. dr hab. inż. Ryszard K. Pisarski – PWSZ im. Witelona w Legnicy (Polska),
dr Silvia Rucinska – Uniwersytet w Koszycach (Słowacja),
prof. dr hab. Nadiya Skotna – Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franko
w Drohobyczu (Ukraina),
dr hab. Anna Winiarska-Mieczan – Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie (Polska),
prof. US, dr hab. Jolanta Witek – Uniwersytet Szczeciński (Polska),
prof. Kaisong Wu – South-Central University for Nationalities (Wuhan, Chiny),
prof. dr Stefan Zahradnik – Hochschule Nordhausen (Niemcy)

Komitet Redakcyjny:

dr Jan Wojtaś (przewodniczący), dr Wioletta Drzystek, dr inż. Renata Gnitecka,
dr Paweł Kobes, mgr Przemysław Kulon, dr Monika Wierzbicka

Redaktorzy tematyczni:

dr Anna Kowal-Orczykowska, dr Beata Skwarek

Redaktor statystyczny:

dr Karol Selwat

Rada Wydawnicza:

prof. dr hab. inż. Jerzy Jan Pietkiewicz (przewodniczący), dr Wioletta Drzystek (redaktor
naczelny Wydawnictwa), dr Izabela Bernatek-Zagula, dr Jan Budka, dr Zbigniew Cesarz,
dr Anna Kowal-Orczykowska, mgr Przemysław Kulon,
dr Renata Myrna-Bekas, mgr Mirosław Szczypiorski, dr Małgorzata Szudrowicz-Garstka,
dr Monika Wierzbicka, dr Jan Wojtaś, dr hab. inż. Bogumiła Wnukowska,
prof. dr hab. inż. Wojciech Zamojski

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.pwsz.legnica.edu.pl/zeszyty_naukowe

ISSN 1896-8333

e-ISSN 2449-9013

ZESZYTY NAUKOWE

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

Nr 31(2)/2019

SCIENTIFIC PAPERS

of the Witelon State University of Applied Sciences in Legnica

No. 31(2)/2019

Wydawnictwo

Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy

Legnica 2019

Redaktorzy językowi:
mgr Krystyna Gajaszek, mgr Waldemar Gajaszek (j. polski),
mgr Sylwia Zajchowska (j. niemiecki),
mgr Izabela Selera (j. angielski), dr hab. Łucja Skotnicka (j. rosyjski)

Projekt okładki:
Adam Chamera

Wydawca:
Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
ul. Sejmowa 5A, 59-220 Legnica, tel. 76 723 22 80 do 83
pwsz@pwsz.legnica.edu.pl, www.pwsz.legnica.edu.pl
www.wydawnictwo.pwsz.legnica.edu.pl

Czasopismo recenzowane według standardów
Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

W wykazie czasopism naukowych MNiSW z 2016 r.
Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy
zostały umieszczone w części B w poz. 2121 i za publikację w tych Zeszytach
uzyskuje się 7 punktów.

Czasopismo jest indeksowane w bazach:
CEJSH (The Central European Journal of Social Science and Humanities), BazEkon,
Index Copernicus (ICV w 2013 r. = 4,51 pkt; ICV w 2014 r. = 49,86 (5,48 pkt);
ICV w 2015 r. = 9,72; ICV w 2016 r. = 71,81; ICV w 2017 r. = 76,42;
ICV w 2018 r. = 77,41).

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

Publikacje są dostępne na stronach internetowych:
Dolnośląskiej Biblioteki Cyfrowej: www.dbc.wroc.pl
oraz Wydawnictwa PWSZ im. Witelona w Legnicy:
www.wydawnictwo.pwsz.legnica.edu.pl/zeszyty_naukowe

Redakcja techniczna, skład i diapozytywy:
Krystyna Gajaszek, Waldemar Gajaszek
Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej
im. Witelona w Legnicy „Wspólnota Akademicka”
ul. Sejmowa 5A, 59-220 Legnica, tel. 76 723 21 20, tel./fax 76 723 29 04,
www.wa.legnica.edu.pl

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

© Copyright by Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy

Wszystkie prawa zastrzeżone. Żadna część tej publikacji nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych bez uprzedniego wyrażenia zgody przez wydawcę.

Spis treści

Contents	9
Maria Borczykowska-Rzepka, Beata Skwarek Młodzież gimnazjalna w obliczu niepełnosprawności członka rodziny – doniesienie z badań nad samotnością rodzeństwa dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym	13
Katarzyna Sępowicz-Buczko, Renata Kamińska Poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich szkoły podstawowej	37
Wanda Grelowska Wartości pedagogiki humanistycznej i ich znaczenie dla współczesnej edukacji w opiniach badanej młodzieży	53
Małgorzata Bujnowska An analysis of selected risk factors for myocardial infarction depending on gender	65
Anna Kowal-Orczykowska Filozofowanie jako metoda kształtująca kulturę duchową oraz społeczną uczniów i szkoły	75
Małgorzata Bujnowska Comparative analysis of coronary angioplasty delays	85
Bogumiła Wnukowska, Katarzyna Karbowa Dobór gazowych silników kogeneracyjnych z wykorzystaniem metod optymalizacji wielokryterialnej	101
Bogumiła Wnukowska, Michał Czosnyka Role of a rational energy economy in an industrial plant	113
Agnieszka Chęć-Malyszek Kultura społeczeństwa sieci a bezpośrednie kontakty społeczne	121
Beata Mucha Kultura komunikacyjna w Internecie w środowisku akademickim – refleksje badawcze	137

Julia Trzcńska, Sandra Wolna	
Aktywność ambasad RP w mediach społecznościowych jako element dyplomacji cyfrowej	153
Regina Korzeniowska	
Rola stowarzyszenia we wspieraniu działań wychowawczo-profilaktycznych szkoły w stosunku do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną	167
Bernadeta Botwina	
Formy nowoczesnej komunikacji w życiu młodych ludzi – szanse czy zagrożenia?	189
Svitlana Shchudlo, Maria Futysh	
Mental Health of Adolescents in Ukraine and Poland: Comparative Analysis of Internalizing and Externalizing Disorders	209
Валентина Стець (Valentina Stets)	
Украинский опыт работы с семьями, воспитывающим детей с инвалидностью (из практики работы Дрогобычского Добровольного общества защиты детей и молодежи с инвалидностью “Надежда”)	223
Uwe Geis-Schroer	
Die verpflichtende Ganztagschule – elterliche Erziehung vs. staatliche Aufsicht	233
Татьяна Вильгельмовна Лиснивская (Tatiana Wilhelowna Lisnivska)	
Формирование потенциала учителя в условиях современных изменений	247
Johanna Zeller	
Auswirkungen des § 4a Schulgesetz Baden – Württemberg auf die Grundschulen – Eine Gegenüberstellung der herkömmlichen Betreuungskonzepte und der neuen Ganztagsgrundschule	253
Jakub Jankowski	
Wpływ mediów społecznościowych na kulturę i subkultury	267
Paweł Olbrycht, Artur Raś	
Przestępczość zorganizowana jako zagrożenie bezpieczeństwa publicznego	277
Igor Hrebtij	
Основные методологические подходы к исследованию влияния децентрализации на региональное развитие	287
Piotr Kwiatkowski	
Reprezentacja łączna w odniesieniu do art. 39 kodeksu cywilnego	303
Marek Błaszczak, Antoni Świć	
Koncepcja wykorzystania stopu kobaltu w paramagnetycznych konstrukcjach nośnych separatorów magnetycznych	311

Andrzej Szczepański

Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach samorządowych
w 2018 r. 325

Yuriy Vovk

Systemowe spojrzenie na proces zarządzania osobowością 347

Zasady zamieszczania artykułów w Zeszytach Naukowych PWSZ

im. Witelona w Legnicy 353

Contents

Maria Borczykowska-Rzepka, Beata Skwarek

Secondary school students in the face of a disability of a family member –
a report from a study on loneliness of siblings of children with cerebral palsy 13

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Renata Kamińska

The sense of security among third-grade elementary schoolchildren 37

Wanda Grelowska

Humanistic pedagogy in the service of modern world in the opinions of the young
people 53

Małgorzata Bujnowska

An analysis of selected risk factors for myocardial infarction depending on gender
(Analiza wybranych czynników ryzyka zawału mięśnia sercowego
w zależności od płci) 65

Anna Kowal-Orczykowska

Philosophy as a method of shaping the spiritual and social culture
of students and schools 75

Małgorzata Bujnowska

Comparative analysis of coronary angioplasty delays
(Opóźnienia wykonania angioplastyki wieńcowej u pacjentów z zawałem
mięśnia sercowego) 85

Bogumiła Wnukowska, Katarzyna Karbowa

Selection of gas cogeneration engines with the use of multi-criteria
optimization methods 101

Bogumiła Wnukowska, Michał Czosnyka

Role of a rational energy economy in an industrial plant
(Rola racjonalnej gospodarki energetycznej w zakładzie przemysłowym) 113

Agnieszka Chęć-Małyszek

Culture of the network society and direct social contacts 121

Beata Mucha

The culture of communication on the Internet in the academic environment –
reflections research 137

Julia Trzcińska, Sandra Wolna	
The activity of Polish embassies in social media as an element of digital diplomacy.....	153
Regina Korzeniowska	
The role of the association in supporting educational and preventive activities of the school in relation to students with intellectual disabilities	167
Bernadeta Botwina	
Forms of modern communication technologies in the lives of young people – opportunities and threats	189
Svitlana Shchudlo, Maria Futysh	
Mental Health of Adolescents in Ukraine and Poland: Comparative Analysis of Internalizing and Externalizing Disorders (Zdrowie psychiczne nastolatków w Ukrainie i w Polsce: analiza porównawcza zaburzeń internalizacyjnych i eksternalizacyjnych)	209
Валентина Стець (Valentina Stets)	
Ukrainian experience with families that bring up children with disabilities (Drohobych voluntary society for protection of children and youth with disabilities “Nadiya”) (Ukraińskie doświadczenia z rodziną dzieci niepełnosprawnych [z praktyki Stowarzyszenia Pomocy Społecznej Ochrony Dzieci i Młodzieży „Nadzieja” w Drohobyczu])	223
Uwe Geis-Schroer	
Compulsory all-day schooling – parental education vs. state supervision (Obowiązkowa szkoła całodzienna – wychowanie rodzicielskie a nadzór państwowy)	233
Татьяна Вильгельмовна Лиснивская (Tatiana Wilchelmowna Lisnivska)	
Formation of teachers' potential in the face of modern changes (Formacja potencjału nauczycieli w warunkach nowoczesnych zmian)	247
Johanna Zeller	
Impact of § 4a of the Act on Elementary Schooling in Baden-Württemberg – A comparison of the traditional care concepts and the latest idea of all-day elementary schooling (Skutki § 4a Ustawy o edukacji w Badenii-Wirtembergii w szkołach podstawowych – porównanie tradycyjnych koncepcji opieki i nowej całodzienniej szkoły podstawowej)	253
Jakub Jankowski	
The influence of social media on culture and subcultures	267

Paweł Olbrycht, Artur Raś

Organized crime as a threat to public security 277

Igor Hrebtij

Basic methodological approaches to the study of the impact of decentralization on regional development (Podstawowe podejścia metodologiczne do badań dotyczących wpływu decentralizacji na rozwój regionalny) 287

Piotr Kwiatkowski

Total representation in relation to article 39 of the Civil Code 303

Marek Błaszczak, Antoni Świć

The concept of utilising cobalt alloys in paramagnetic supporting structures of magnetic separators 311

Andrzej Szczepański

Electoral Committee of the German Minority Voters in local government elections in 2018 325

Yuriy Vovk

A systematic overview of the personality management process 347

Article submission guidelines in the Scientific Papers of the Witelon State University of Applied Sciences in Legnica 353

Maria Borczykowska-Rzepka

Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego w Krakowie
Wydział Psychologii i Nauk Humanistycznych
e-mail: bormaj@poczta.fm

Beata Skwarek

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: beata.skwarek@pwsz-legnica.eu

Młodzież gimnazjalna w obliczu niepełnosprawności członka rodziny – doniesienie z badań nad samotnością rodzeństwa dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym

STRESZCZENIE

Artykuł zawiera analizę zjawiska samotności w odniesieniu do młodzieży w wieku gimnazjalnym posiadającej rodzeństwo z niepełnosprawnością – mózgowym porażeniem dziecięcym. Doniesienie z badań stanowi kontynuację rozważań autorek obejmujących poczucie samotności globalnej i jej trzech aspektów: społecznej, egzystencjalnej i emocjonalnej.

Słowa kluczowe: niepełnosprawność, mózgowie porażenie dziecięce (m.p.dz.), dorastający, rodzeństwo, poczucie samotności.

Wprowadzenie

Literatura przedmiotu¹ dostarcza wielu dowodów na to, że narodziny dziecka z niepełnosprawnością lub zagrożonego nią w późniejszym okresie stanowią wydarzenie traumatyczne, często zupełnie nieoczekiwane. Wiadomość o niepełnosprawności dziecka, przekazywana najczęściej matce w sposób dalece odbiegający od jej potrzeb i oczekiwań,

---

¹ A. Krause, *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie w perspektywie zmiany społecznej* [w:] *Rodzina osób z niepełnosprawnością intelektualną wobec wyzwań współczesności*, red. A. Żyta, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2010, s. 15–24; J. Lipińska-Lokś, B. Skwarek, *Rodzice w obliczu niepełnosprawności dziecka* [w:] *Rodzicielstwo w kontekście wychowania i edukacji*, red. J. Brągiel, P. E. Kaniok, A. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 359–372; E. Pisula, *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, wyd. UW, Warszawa 2007.

uderza w jedną z najważniejszych sfer życia kobiety – w jej wyobrażenie o funkcjonowaniu w roli matki². Jednakże niepełnosprawność dziecka i jej konsekwencje dotyczą nie tylko matek, chociaż najczęściej to właśnie one przejmują większość obowiązków związanych z opieką, pielęgnacją i wychowaniem dziecka. Niepełnosprawność zmienia funkcjonowanie całej rodziny, wymusza przeformułowanie celów życiowych jej poszczególnych członków, zmienia jej sytuację materialną, a przede wszystkim – weryfikuje oczekiwania i plany związane z narodzonym dzieckiem³. Konieczność wprowadzenia wymienionych wyżej zmian może skutkować frustracją, a nierzadko podwyższonym poziomem lęku i depresją⁴. Warto pamiętać, iż doświadczany przez matki stres przeżywany jest przez całą rodzinę, przez wszystkich jej członków⁵.

Problemy psychospołecznego funkcjonowania rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym w świetle teorii i badań empirycznych

Podkreślane zmiany w funkcjonowaniu wszystkich członków rodziny nie dziwią w świetle licznych teorii zakładających, że „rodzina to coś więcej niż niewielka grupa złożona z osób, pomiędzy którymi istnieją określone więzi, która wypełnia pewne role i zajmuje ograniczone i ściśle określone terytorium w naszej przestrzeni społecznej”⁶. Potraktowanie rodziny jako systemu zwraca uwagę na splot specyficznych wzajemnych relacji łączących określoną liczbę osób w taki sposób, że zmiana jednego elementu prowadzi do istotnych zmian całości układu⁷. Tak ujęta rodzina, jak podkreśla M. Borczykowska-Rzepka⁸, staje w obliczu różnorodnych wydarzeń, z których jedne mogą być normatywne, przynależne cyklowi rodzinnemu, inne zaś – losowe, jak diagnoza ciężkiej, nieuleczalnej choroby czy niepełnosprawności dziecka. Zetknięcie się systemu rodzinnego z tak krytycznym losowym wydarzeniem wymaga adekwatnego przystosowania się do nowych wymagań i oko-

---

² M. Borczykowska-Rzepka, *Satysfakcja z życia a sposób postrzegania funkcjonowania systemu rodzinnego przez matki dzieci niepełnosprawnych – na przykładzie matek dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym* [w:] *Jakość życia w niepełnosprawności. Mity a rzeczywistość*, red. M. Flanczewska-Wolny, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Gliwice–Kraków 2007, s. 275–286.

³ V. Będkowska-Heine, *Tworzenie roli matki dziecka niepełnosprawnego* [w:] *Wybrane zagadnienia psychopatologii rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. S. Mihilewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 77–92.

⁴ J. Rola, *Melancholia rodzinna. Psychologiczne uwarunkowania zaburzeń depresyjnych dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, Wyd. APS, Warszawa 2004.

⁵ M. Borczykowska-Rzepka, *Satysfakcja z życia a sposób postrzegania...*, s. 276.

⁶ W. Świętochowski, *Psychologiczna sytuacja dzieci w rodzinach schizofrenicznych* [w:] *Sprawy dzieci w polskich reformach społecznych*, red. J. Kordacki, Wyd. Fundacji na rzecz Ochrony Dzieci przed Okrucieństwem, Łódź 2000, s. 72.

⁷ *Ibidem*; Z. Dołęga, *System rodzinny a samotność dzieci i młodzieży* [w:] *Kultura pedagogiczna współczesnej rodziny*, red. J. Cichła, J. Herberger, B. Skwarek, Wydawnictwo Druk-Ar, Głogów 2010, s. 205–217.

⁸ M. Borczykowska-Rzepka, *Potrzeba wspierania matek dzieci z dystrofią mięśniową Duchenne’a – w świetle badań empirycznych* [w:] *Wybrane zagadnienia z pediatrii i opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym*, red. E. Kędra, Wyd. Wyższej Szkoły Medycznej w Legnicy, Legnica 2011, s. 51.

liczności poprzez zachowanie równowagi pomiędzy zachodzącym w jej obrębie procesem morfostazy i morfogenezy⁹.

Jak podkreśla się w literaturze przedmiotu¹⁰, przystosowawcze reagowanie na zdarzenie o charakterze krytycznym – a takim jest z pewnością diagnoza trwałej, postępującej bądź niepostępującej niepełnosprawności dziecka – wymaga od rodziny z jednej strony zmian we wzajemnych relacjach członków układu rodzinnego, z drugiej zaś – umiejętności pozostawania wciąż tą samą rodziną.

W piśmiennictwie naukowym podkreśla się także, iż w pierwszych dwóch fazach adaptacji do zaistniałej sytuacji (faza szoku i kryzysu emocjonalnego)¹¹ równowaga systemu rodzinnego z pewnością ulega zakłóceniu. Ponowne uzyskanie równowagi wymaga przeorganizowania relacji w obrębie podsystemów istniejących w układzie rodzinnym (relacje między małżonkami, rodzeństwem, rodzicami a dziećmi) tak, by zmianie nie uległy podstawowe funkcje rodziny. Szczególną rolę zdają się tu odgrywać, jak podkreśla M. Braun-Gałkowska¹², relacje między małżonkami oraz między rodzicami a rodzeństwem dziecka z niepełnosprawnością. Członkowie rodziny mogą odnosić się do siebie z wrogością, niechęcią, obwiniać się wzajemnie o chorobę dziecka – ale mogą również wzajemnie się wspierać. W trudnych bowiem sytuacjach życiowych umiejętność poszukiwania i przyjmowania wsparcia oraz jego faktyczne dostarczanie przez otoczenie (szczególnie przez członków rodziny) – stanowi pomoc nie do przecenienia. Potwierdza to doniesienie A. Firkowskiej-Mankiewicz¹³ podkreślające, iż adekwatne i umiejętne stosowanie form wsparcia i jego adekwatna percepcja podnoszą jakość życia rodzin z dzieckiem z niepełnosprawnością poprzez rzadsze występowanie konfliktów, nadużywanie alkoholu, ingerowanie dziadków. Wyniki badań M. Borczykowskiej-Rzepki¹⁴ oraz I. Drozdowicz-Nity¹⁵ podkreślają, iż dobrej jakości życia i dobrostanowi psychicznemu członków rodziny zdecydowanie najbardziej sprzyjają silne i pozytywne więzi między nimi. Brak tych powiązań oraz nieumiejętność efektywnego porozumiewania się może doprowadzić do istotnego obniżenia poznawczej oceny własnego życia przez członków poszczególnych podsystemów rodzinnych, a przede wszystkim do doznawania przez nich samotności i osamotnienia.

⁹ M. Borczykowska-Rzepka, *Satysfakcja z życia a sposób postrzegania...*, s. 277.

¹⁰ W. Dykciak, *Problemy funkcjonowania rodziny z osobą niepełnosprawną w relacjach wewnętrznych i zewnętrznych* [w:] *Sfery życia z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 29–49.

¹¹ P. Majewicz, *Proces psychospołecznej adaptacji dzieci i młodzieży w sytuacji przewlekłej choroby i niepełnosprawności*, „Zeszyty Naukowe” nr 1(14)/2014, Wyższa Szkoła Medyczna w Legnicy, Legnica 2014, s. 9–22; A. Twardowski, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych* [w:] *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, red. I. Obuchowska, Wyd. WSiP, wyd. 3, Warszawa 1999, s. 18–54.

¹² M. Braun-Gałkowska, *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Wyd. Uniwersytetu M. C. Skłodowskiej, Lublin 1992.

¹³ A. Firkowska-Mankiewicz, *Jakość życia rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym*, „Psychologia Wychowawcza” 1999, nr 2, s. 134–145.

¹⁴ M. Borczykowska-Rzepka, *Satysfakcja z życia a sposób postrzegania...*

¹⁵ I. Drozdowicz-Nita, *Jakość więzi małżeńskiej a satysfakcja z życia matek dzieci z dystrofią mięśniową Duchenne’a*, niepublikowana praca magisterska, Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego w Krakowie, Kraków 2016.

Jak podkreśla piśmiennictwo naukowe¹⁶, samotność jest nieodłącznym elementem kondycji ludzkiej, może dotyczyć każdego człowieka na każdym etapie życia i w każdej fazie rozwoju. Jest to zatem zjawisko powszechne, a jednocześnie głęboko indywidualne (subiektywne) i trudne do zrozumienia przez drugiego człowieka (niewyraźalne)¹⁷. Ponadto samotność, jak podkreślają Z. Dołęga¹⁸ i J. Król¹⁹, jest pojęciem trudnym do jednoznacznego zdefiniowania, a więc jest pojęciem wieloznacznym i nieostrym. Warto pamiętać, że samotność nie zawsze ma konotację negatywną. W piśmiennictwie naukowym mówi się o dobrej i złej samotności²⁰. Dobra samotność to ta, która daje nam chwilę na „złapanie oddechu”, na autorefleksję, która umożliwia rozwój świata wewnętrznego jednostki oraz prowadzenie kreatywnego dialogu z samym sobą²¹. Zła samotność natomiast stanowi podstawę negatywnego bilansu posiadanych relacji społecznych i doprowadza nierzadko do depresji wzmacniającej poczucie izolacji, co tworzy specyficzny stan błędnego koła.

Literatura przedmiotu podkreśla²², iż negatywną składową samotności stanowi osamotnienie, przykry stan emocjonalny towarzyszących człowiekowi w wyniku zaistniałej rozbieżności pomiędzy pożądanym a rzeczywistym poziomem społecznych kontaktów, których jest uczestnikiem²³. W kontekście rozważań nad zjawiskiem samotności należy podkreślić, że ważne jego korelaty to: podwyższony poziom lęku, obniżony nastrój, neurotyczność i niska samoocena. Nierzadkie jest również występowanie dolegliwości psychosomatycznych²⁴. Zofia Dołęga – autorka wielu pozycji naukowych z zakresu problematyki samotności²⁵ – podkreśla, iż w poczuciu samotności możemy wyróżnić trzy aspekty: społeczny, emocjonalny i egzystencjalny. Aspekt społeczny samotności rozumiany jest jako krótkotrwały stan psychiczny dotyczący braku satysfakcji z posiadanych kontaktów z otoczeniem. W odróżnieniu od samotności społecznej samotność emocjonalna to stan długotrwały, wiążący się z postrzeganiem siebie w kategorii partnera o niskich kompetencjach w relacjach interpersonalnych. Ostatni aspekt – egzystencjalny – ma charakter chroniczny i stanowi generalizację przekonań o braku integracji z innymi. Zatem omawiane zjawisko

---

¹⁶ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży: analiza teoretyczna i studia empiryczne*, Wyd. UŚ, Katowice 2003; J. Izdebska, *Dziecko osamotnione w rodzinie: kontekst pedagogiczny*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2004.

¹⁷ A. Bieniasz, *Samotność jako pomijany rodzaj doświadczenia osób chorujących na schizofrenię*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2009, nr 18(10), s. 67–73.

¹⁸ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*

¹⁹ J. Król, *Kultura masowa jako katalizator poczucia samotności* [w:] *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wyd. Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń 2006, s. 190.

²⁰ E. Dubas, *Samotność – uniwersalny temat życia i wychowania* [w:] *ibidem*, s. 334.

²¹ M. Jakuta, *Zagubieni w tłumie – poczucie osamotnienia u współczesnej młodzieży*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 401.

²² J. Chodkiewicz, M. Świątkowska, *Poczucie osamotnienia a wsparcie społeczne i zadowolenie z życia u mężczyzn uzależnionych od alkoholu*, „Acta Universitatis Lodzianensis Folia Psychologica” 2007, nr 11, s. 82.

²³ *Ibidem*.

²⁴ M. Oleś, *Psychologiczna charakterystyka dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia*, „Roczniki Psychologiczne” 2006, tom IX, nr 1, s. 128.

²⁵ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Skala do Badania Samotności (SBS)*, „Przegląd Psychologiczny” 2013, nr 56(3), s. 323–346.

może przyjmować postać chroniczną lub przejściową, wywołaną ograniczeniem lub zerwaniem więzi z bliską i znaczącą dla jednostki osobą.

Okresem rozwojowym, w którym jednostka narażona jest w sposób szczególny na ryzyko doświadczania różnorodnych sytuacji problemowych oraz odznacza się wielką wrażliwością na doznawanie samotności we wszystkich jej aspektach, jest niewątpliwie okres adolescencji (termin chętnie używany w naukach medycznych)²⁶ czy inaczej dojrzewania lub dorastania (termin częściej używany w psychologii)²⁷. Różne też preferuje się przedziały wiekowe determinujące stadia rozwojowe w tym okresie i podkreślające ich specyfikę, zarówno w obszarze biologicznym, jak i psychospołecznym.

Zatem, zgodnie z piśmiennictwem naukowym, dorastanie dzielimy na trzy lub dwie fazy, wyróżniając wczesne dorastanie (11–13 lat), środkowe dorastanie (14–16 lat) oraz późne dorastanie, jak podaje I. Namysłowska²⁸, lub wczesne (11–14 lat) i późne dorastanie (15–19 lat) – jak proponuje w swym podziale Z. Dołęga²⁹. Wspomniana badaczka zagadnienia podjęła próbę zbadania 743 dorastających zamieszkujących województwo śląskie, w celu uzyskania odpowiedzi na pytanie: „Dla jakiej części młodzieży poczucie samotności stanowi poważny problem osobisty?”³⁰. Uzyskane wyniki jednoznacznie wskazują na fakt, iż 32% badanych określa samotność w kategorii poważnego problemu osobistego. Podobne wyniki wskazujące na fakt występowania w populacji młodzieży zjawiska samotności globalnej uzyskały w swych badaniach M. Borczykowska-Rzepka i B. Skwarek³¹, z tym że przybierała ona różne natężenie. Najwięcej dorastających plasowało się w obszarze wyników niezbyt wysokiego, ale już obserwowalnego zagrożenia samotnością. Istotnym wydaje się jednak fakt, iż 29% badanych doświadcza samotności w stopniu wysokim (minimalna przewaga dziewcząt) i bardzo wysokim (zdecydowana przewaga chłopców), a 5% – w stopniu ekstremalnym, plasując się tym samym w przedziale wyników największego ryzyka.

Uzyskane wyniki mogą niepokoić tym bardziej, iż piśmiennictwo naukowe podkreśla związek przeżywanej w warunkach szkolnych samotności z niekonfrontacyjnym sposobem radzenia sobie ze stresem, który polega na przeżywaniu negatywnych emocji i innych stanów intrapsychicznych, skłania do obronnego radzenia sobie z problemem i skutkuje w dłuższym przedziale czasowym tłumieniem emocji i utrzymującym się wewnętrznym „cichym wrzeniem”³², które z czasem staje się u dorastających podłożem ukrytej auto-

²⁶ I. Namysłowska, *Adolescencja – wiek dorastania* [w:] *Psychiatria dzieci i młodzieży*, red. I. Namysłowska, Wyd. PZWL, Warszawa 2011, s. 235.

²⁷ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*, s. 82.

²⁸ I. Namysłowska, *Adolescencja – wiek dorastania* [w:] *Psychiatria dzieci i młodzieży*, red. I. Namysłowska, Warszawa 2011, op. cit., s. 235.

²⁹ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*, s. 82.

³⁰ Ibidem.

³¹ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudlo, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Przemyśl 2013, s. 150; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Poczucie samotności jako potencjalny czynnik ryzyka zachowań agresywnych wśród młodzieży gimnazjalnej* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudlo, P. Długosz, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Rzeszów 2016.

³² D. M. Tice, R. F. Baumeister, *Controlling anger: Self-induced emotion change* [w:] *Handbook of mental control Englewood Cliffs*, red. D. M. Wegner, J. W. Pennebaker, Prentice Hall, New York 1993, s. 393–409.

destruktywności przejawiającej się u dziewcząt marzeniami na jawie, a u chłopców preferowaniem oglądania programów TV zawierających sceny przemocy³³. Ponadto ukryta autodestruktywność może przejawiać się wysokim perfekcjonizmem, samokrytycyzmem i skrajnym konformizmem, a także upatrywaniem przyczyn porażek w relacjach interpersonalnych we własnych cechach osobowościowych³⁴.

Nie można w tym miejscu pominąć rozważań J. Roli³⁵ wskazujących na ścisły związek samotności odczuwanej przez dzieci i młodzież z niskim statusem społecznym, trudnościami w komunikowaniu się z otoczeniem, z zaniżonym poziomem samooceny, empatii, stałym obniżeniem nastroju i zachowaniami agresywnymi. Warto w tym miejscu przytoczyć również fragment niepublikowanych wyników badań prowadzonych w 2016 roku przez M. Borczykowską-Rzepkę dotyczących samotności młodzieży gimnazjalnej z m.p.dz., które dobitnie pokazują związek zjawiska samotności, zarówno globalnej, jak i jej trzech aspektów, z niepełnosprawnością fizyczną. Analiza wyników pokazuje, iż 86% dzieci z m.p.dz. (z diplegią) odczuwa samotność globalną w wysokim i bardzo wysokim stopniu. Zarówno w aspekcie samotności społecznej, jak i emocjonalnej i egzystencjalnej wszyscy badani z m.p.dz. osiągają wyniki w przedziale wysokich i bardzo wysokich. Świadczy to o znaczącym odczuwaniu przez młodzież z niepełnosprawnością ruchową izolacji społecznej, lekceważenia i marginalizacji. Ponadto badani czują się permanentnie osamotnieni. Doskwiera im brak bliskości z innymi, zażyłości i więzi interpersonalnych. Wspomniany już związek samotności z depresją dorastających najczęściej wynika z silnego stresu towarzyszącego np. zmianom w strukturze rodziny, presji odniesienia sukcesu, wynikom w szkole, nieumiejętności wykorzystania wolnego czasu i – zwyklej nudzie³⁶. Doznawana samotność może stanowić czynnik ryzyka agresji i przemocy dorastających stanowiących odpowiedź na brak umiejętności nawiązywania relacji interpersonalnych³⁷. Samotność, szczególnie społeczną, można u dorastających analizować w kontekście rodziny, grupy rówieśniczej i relacji z nauczycielami.

Zjawisko osamotnienia dziecka i dorastającego w rodzinie, w kontekście jego źródeł i zakresu, analizowała M. Gawęcka³⁸, wyróżniając siedem najważniejszych uwarunkowań tego zjawiska, do których między innymi należą: niewłaściwy stosunek emocjonalny rodziców do dziecka, nieprawidłowe postawy rodzicielskie, krzywdzenie dzieci przez rodziców, brak porozumienia między rodzicami i dziećmi i inne. Jak wykazały badania³⁹, spośród szerokiego spectrum źródeł samotności dorastających i dzieci w rodzinie własnej można wyodrębnić dwa najważniejsze: niewłaściwe stosunki emocjonalne pomiędzy dzieckiem a rodzicami oraz zaburzenia więzi emocjonalnej pomiędzy nimi.

---

³³ Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia sobie w sytuacjach szkolnych w kontekście autodestruktywności* [w:] *Zdrowie psychiczne uczniów – różne konteksty i odniesienia*, red. M. John-Borys, Wyd. UŚ, Katowice 2009, s. 161–179.

³⁴ Ibidem.

³⁵ J. Rola, *Melancholia rodzinna...*, s. 111.

³⁶ P. Zawadzki, *Poczucie alienacji, osamotnienia i depresji u współczesnej młodzieży*, „Wychowanie na co Dzień” 2007, nr 12(171), s. 10–13.

³⁷ Z. Dołęga, *Poczucie samotności a zachowania agresywne uczniów*, „Psychologia Wychowawcza” 1999, nr 2, s. 146–153.

³⁸ M. Gawęcka, *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Wyd. MADO, Toruń 2005, s. 113.

³⁹ Ibidem.

Wydaje się, iż zjawisko samotności w odniesieniu do młodzieży w okresie dojrzewania może przybrać szczególnie rozmiary w rodzinie z dzieckiem z niepełnosprawnością lub chorobą przewlekłą. Zmęczeni, zdezorientowani rodzice znajdujący się na różnych etapach radzenia sobie z zaistniałym kryzysem (szoku, kryzysu emocjonalnego, pozornego przystosowania i pełnego, konstruktywnego przystosowania)⁴⁰, nader często sami potrzebują wsparcia⁴¹ i na uboczu swego zainteresowania pozostawiają dorastające dziecko z jego zmieniającym się poczuciem własnej wartości, poszukiwaniem własnej tożsamości i niepewnością roli oraz młodzieżowym buntem.

Jak wspomniano wyżej, każdy rodzaj niepełnosprawności czy choroby przewlekłej występujący u jednego z członków rodziny wprowadza szereg zmian w jej funkcjonowaniu, które wykazują zarówno podobieństwa, jak i różnice wynikające ze specyfiki schorzenia⁴². Niezależnie od rodzaju niepełnosprawności, jak stwierdza A. Giryński⁴³, członkowie rodzin przechodzą kolejne fazy doznawania samotności. Szczególna sytuacja rodzinna może wpływać na ograniczenia w kontaktach społecznych i rezygnację z czasu wolnego, co stanowi według cytowanego autora⁴⁴ pierwszą fazę odczuwanej samotności. To, czy ulegnie ona pogłębieniu, zależy w dużej mierze od umiejętności postrzegania i przyjmowania wsparcia oraz faktycznie istniejącej sieci wsparcia rodzinno-środowiskowego. Brak wsparcia, szczególnie emocjonalnego, doprowadza z czasem do utraty zaufania do siebie i innych. Jednostka zaczyna wątpić we własne umiejętności w zakresie budowania relacji z innymi i własne kompetencje społeczne, co oznacza, że członkowie rodziny znaleźli się w fazie drugiej. Faza trzecia doznawania samotności przez rodzinę z dzieckiem niepełnosprawnym charakteryzuje się przekonaniem jej członków, że w tak krytycznej sytuacji mogą liczyć tylko na siebie, co potęguje ich niepokój i lęk związany z odpowiedzialnością za los dziecka i koniecznością sprawowania nad nim opieki w nieokreślonym przedziale czasowym⁴⁵. Warto pamiętać, że im większe natężenie samotności wewnątrz systemu rodzinnego, tym gorzej członkowie rodziny radzą sobie z brakiem wsparcia otrzymywanego z zewnątrz, co w konsekwencji może doprowadzić do poczucia wykluczenia społecznego oznaczającego – w szerokim ujęciu – brak możliwości lub zdolności do uczestniczenia jednostki w życiu społecznym, do budowania relacji pomiędzy członkami społeczeństwa⁴⁶. Poczucie to może dotyczyć każdego z członków rodziny – zarówno dziecka z niepełnosprawnością, jego rodziców, jak i rodzeństwa. Warto przypomnieć, iż członkowie grup wykluczonych doświadczają często takich stanów jak: brak zdolności do kierowania własnym życiem, frustracja, poczucie deprecjacji czy niskie poczucie własnej wartości. Ponadto wykluczeniu często towarzyszą zachowania anomijne oraz postawa wycofywania

⁴⁰ A. Twardowski, *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych...*, s. 21–26.

⁴¹ M. Borczykowska-Rzepka, *Potrzeba wspierania matek dzieci...*, s. 51–68.

⁴² W. Świętochowski, *Choroba przewlekła w systemie rodziny [w:] Psychologia rodziny*, red. I. Janicka., H. Liberska, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 403.

⁴³ A. Giryński, *Poczucie samotności dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w zależności od postaw rodzicielskich*, „Szkoła Specjalna” 2004, nr 1, s. 5.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ I. Chrzanowska, *Niepełnosprawność a zagrożenie marginalizacją i wykluczeniem. Rozważania w kontekście teorii underclass*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 25, s. 64.

się z życia społecznego⁴⁷. Jak podkreśla E. Jackowska⁴⁸, zjawisko wykluczenia osób z niepełnosprawnością, a także osób blisko z nimi związanych, wzmacniane jest poprzez podkreślanie różnic międzygrupowych, sztywne oddzielenie własnej grupy od grupy osób z niepełnosprawnością, nadawanie etykiet itp.

Wydaje się, iż właśnie osoby z mózgowym porażeniem dziecięcym oraz członkowie ich systemu rodzinnego mogą doświadczać w szczególności sposób wykluczenia społecznego i zagrożeń procesu adaptacji psychospołecznej⁴⁹. Mózgowe porażenie dziecięce ogranicza bowiem zdobywanie wczesnych doświadczeń sensomotorycznych, a także doświadczeń w relacjach społecznych. Ograniczenia te mogą po części niwelować właściwe postawy rodzicielskie oraz relacje z rodzeństwem – łagodzące trudności związane z komunikowaniem się dziecka (dysartria), zaspokajaniem jego potrzeb psychicznych oraz dyskomfort psychiczny wynikający z nadmiernej uległości i zależności jednostki z m.p.dz. prowadzące często do tłumionej wrogości i zaburzeń w rozwoju osobowości. Proces ten znacznie utrudnia sprawowanie opieki nad osobami z m.p.dz., wpływając na jakość życia członków rodzin, nauczycieli czy terapeutów⁵⁰.

Powyższe rozważania dotyczące specyfiki funkcjonowania psychospołecznego osób z niepełnosprawnością, szczególnie zaś z m.p.dz., i jego wpływu na funkcjonowanie wszystkich członków systemu rodzinnego uprawniają do postawienia nie tyle pytania, czy i na ile doznawanie samotności stanowi poważny problem osobisty dla rodzeństwa dzieci z m.p.dz. – rodzeństwa w tak trudnym rozwojowo okresie, jakim jest wczesne dorastanie (11–14 rok życia) – gdyż w świetle literatury przedmiotu⁵¹ możemy z dużą dozą pewności zakładać, że uzyskamy odpowiedź twierdzącą. Pytanie, które wydaje się dla auterek istotne, brzmi: czy i na ile poczucie samotności młodzieży w wieku gimnazjalnym posiadającej rodzeństwo z m.p.dz. różni się od poczucia samotności dorastających w wieku gimnazjalnym posiadających zdrowe rodzeństwo?

Tak zwany „okres gimnazjalny” charakteryzują przede wszystkim zmiany związane z dojrzewaniem biologicznym, które mają niewątpliwy wpływ na funkcjonowanie psychiczne nastolatków oraz zmiany strukturalno-funkcjonalne organizmu wywierające znaczący wpływ na kształt procesów emocjonalno-motywacyjnych⁵². Jak podkreślają

---

⁴⁷ I. Bal, *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariery rozwoju regionalnego*, s. 254, <https://www.ur.edu.pl/file29990/24.pdf>, dostęp: 28.10.2017 r.

⁴⁸ E. Jackowska, *Stygmatyzacja i wykluczenie społeczne osób chorujących na schizofrenię – przegląd badań i mechanizmy psychologiczne*, „Psychiatria Polska” 2009, nr 6, s. 656.

⁴⁹ I. Chrzanowska, op. cit., s. 63–74.

⁵⁰ M. Borczykowska-Rzepka, *Wybrane aspekty rehabilitacji dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym a poczucie satysfakcji z życia jego matki – w świetle badań empirycznych*, „Zeszyty Naukowe” BR1(14), Wyższa Szkoła Medyczna w Legnicy, Legnica 2014, s. 23–35; U. Dębska, *Poczucie jakości życia osób niepełnosprawnych i ich opiekunów. Doniesienie z badań [w:] Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, red. Z. Palak, Wyd. Uniwersytetu M. C. Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 109–123.

⁵¹ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Poczucie samotności u młodzieży gimnazjalnej z małżeństw rozwiedzionych [w:] Młode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia – badania – praktyka*, red. M. Jędrzejko, J. A. Malinowski, Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2014.

⁵² Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży...*, s. 147; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Poczucie samotności u młodzieży...*

cytowane autorki⁵³, wszelkie znaczące zmiany biologiczne rodzą wiele pytań nasilających niepokój i zwiększających pobudliwość dorastającego. Doskonające się procesy poznawcze pozwalają dorastającej młodzieży na pełniejsze poznawanie świata, z drugiej zaś strony – stają się źródłem krytycyzmu w stosunku do rodziny i ładu społecznego⁵⁴. Dostrzeganie samego siebie w oddzieleniu od rodziców i budowanie własnej tożsamości to proces niezwykle trudny z uwagi na dużą ambiwalencję w obszarze relacji z rodzicami. Literatura przedmiotu podkreśla⁵⁵, iż co prawda wraz z fazami rozwojowymi w okresie dorastania zwiększa się znaczenie grup rówieśniczych, „jednakże to relacje rodzice–dziecko nadal pozostają kluczowym elementem i bezpieczną bazą w tak trudnym okresie, w którym poszukiwanie celów i ich negowanie miesza się z konformizmem, a potrzeba posiadania autorytetu z jego negowaniem”⁵⁶.

Z powyższych rozważań wynika, iż właśnie w tym okresie życia kontakt z rodzicami, ich czas przeznaczony na budowanie nowych jakościowo relacji z dorastającym, a przede wszystkim możliwość otwartego komunikowania się z rodzicami – mogą stanowić przeciwwagę dla szerokiego spectrum zagrożeń czyhających na jednostkę w tym okresie rozwojowym⁵⁷. W sytuacji gdy większość swego czasu rodzice, a szczególnie matki, przeznaczają na wychowanie i otoczenie opieką dziecka z m.p.dz., dorastający narażony jest na doznawanie dojmującego poczucia samotności, ze wszystkimi konsekwencjami w obszarze funkcjonowania emocjonalno-społecznego.

Wyniki badań dostępne w literaturze przedmiotu⁵⁸ wykazują, że na sytuację dorastającego rodzeństwa osób z m.p.dz. wpływa tak wiele czynników, że nie można mówić o uniwersalnym modelu związku między niepełnosprawnością dziecka a psychospołecznym przystosowaniem się rodzeństwa⁵⁹.

Niewątpliwie, jak podkreśla cytowana wyżej E. Pisula⁶⁰, wszelkie trudności wynikające z zaburzeń rozwoju rodzeństwa stanowią ważny czynnik ryzyka dla psychicznego dobrostanu dorastających, jednakże należy pamiętać, iż jest on modyfikowany przez szerokie spectrum zmiennych, w tym czynniki socjoekonomiczne i demograficzne, indywidualną charakterystykę rodzeństwa, objawy kliniczne niepełnosprawności i/lub choroby przewlekłej (np. postać spastyczna, piramidowa m.p.dz., zespół mózdkowy, inaczej ataktyczny, czy postać dyskinetyczna, pozapiramidowa)⁶¹ oraz sposób funkcjonowania brata lub siostry z m.p.dz. W tym miejscu należy podkreślić, iż wspomniany sposób funkcjonowania tych dzieci jest niezwykle istotny dla budowania i przebiegu relacji interpersonalnych pomiędzy rodzeństwem i dziećmi z niepełnosprawnością fizyczną, które mogą być zakłócanie

---

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży...*, s. 147.

⁵⁵ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia...*

⁵⁶ J. C. Coleman, *the nature of adolescence*, Methuen, London 1978; za: I. Obuchowska, *Adolescencja [w:] Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 163–201.

⁵⁷ E. Pisula, op. cit., s. 126.

⁵⁸ Ibidem, s. 122–135.

⁵⁹ Ibidem, s. 126–127.

⁶⁰ Ibidem, s. 127.

⁶¹ R. Michałowicz, *Problemy kliniczno-diagnostyczne [w:] Mózgowe porażenie dziecięce*, red. R. Michałowicz, Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 2001, s. 17–26; S. Levitt, *Rehabilitacja w porażeniu mózgowym i zaburzeniach ruchu*, Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 2007, s. 441–458.

przez nietypowe i niezrozumiałe dla otoczenia zachowania jednostek z niepełnosprawnością. Często właśnie takie zachowania stanowią dla dorastającego rodzeństwa powód do przeżywania wstydu i motywują do unikania kontaktów z rówieśnikami w obawie przed ich odrzuceniem i szyderstwem. Ponadto kontakty zarówno z dalszym otoczeniem, jak i z rodzeństwem mogą utrudniać problemy komunikacyjne i doświadczanie przez młodzież – w stosunku do cierpiącego rodzeństwa – sprzecznych uczuć. Jak podkreśla E. Pisula⁶², czynnikami niezwykle istotnymi dla relacji dorastający–rodzeństwo z m.p.dz. okazuje się wiedza młodzieży gimnazjalnej na temat problemów zdrowotnych rodzeństwa oraz różnica wieku. Warto uzmysłowić sobie, iż w sytuacji gdy dziecko niepełnosprawne jest dzieckiem starszym, to wszelkie jego zachowania i trudności w funkcjonowaniu psychospołecznym wydają się młodszemu, zdrowemu rodzeństwu zupełnie naturalne, co więcej – godne naśladowania⁶³. Akceptacja odmienności w funkcjonowaniu nie oznacza, iż zdrowe, młodsze rodzeństwo ich nie dostrzega. Dlatego też w takiej sytuacji rodzice winni jak najszybciej porozmawiać z nim na temat istoty niepełnosprawności starszego brata lub siostry⁶⁴.

Warto również zwrócić uwagę na badania takich autorów jak N. Breslau, M. Weitzman i K. Messenger⁶⁵, które podkreślają, iż młodszy od niepełnosprawnego rodzeństwa chłopcy przejawiali więcej zaburzeń. Przytoczone wyniki nie ułatwiają jednak ich interpretacji. Nieco inaczej, i w sposób zróżnicowany, przebiega proces adaptacji starszego rodzeństwa do niepełnosprawności młodszego rodzeństwa. Wśród rodzeństwa dzieci z zespołem Downa wyższy poziom depresyjności przejawia to rodzeństwo, które ma starszego brata lub siostrę z wymienionym zespołem, natomiast w rodzinie z dzieckiem z m.p.dz. wyższy poziom depresyjności cechuje rodzeństwo młodszych dzieci z wymienionym schorzeniem. Ponadto warto podkreślić, iż więcej zaburzeń w funkcjonowaniu psychospołecznym starszego rodzeństwa dzieci z m.p.dz. występuje w grupie dziewcząt. Zjawisko to można wytłumaczyć faktem większego obciążenia starszych sióstr obowiązkami opiekuńczymi⁶⁶.

Niezależnie jednak od cytowanych wyżej badań należy stwierdzić⁶⁷, że nadal zbyt mało badań poświęconych jest zagadnieniu, czy i w jaki sposób rodzaj niepełnosprawności dziecka wpływa na sytuację jego rodzeństwa. Można tu przytoczyć badania przeprowadzone przez S. Barniak⁶⁸ oraz wyniki badania I. M. Pit-Ten Cate i G. M. P. Loots⁶⁹, które pozwalają na stwierdzenie, iż dzieci z m.p.dz. znacząco gorzej oceniają swe relacje z rodzeństwem zdrowym, zaś badania przeprowadzone nad rodzeństwem osób z niepełnosprawnością, zarówno fizyczną, jak i intelektualną, wskazują przede wszystkim na trudności w komunikowaniu się z niepełnosprawnym bratem lub siostrą, na deficyty poznawcze uniemożli-

---

⁶² E. Pisula, op. cit.

⁶³ S. L. Rodger, *Tooth, Adult siblings' perceptions of family life and loss: A pilot case study*, „Journal of Developmental and Physical Disabilities” 2004, nr 16, s. 61.

⁶⁴ E. Pisula, op. cit., s. 128–129.

⁶⁵ N. Breslau, M. Weitzman, K. Messenger, *Psychological functioning of siblings of disabled children*, „Pediatrics” 1981, nr 67, s. 344–351.

⁶⁶ E. Pisula, op. cit., s. 129.

⁶⁷ Ibidem, s. 130.

⁶⁸ S. Barniak, *Doznawanie samotności przez rodzeństwo dzieci z niepełnosprawnością*, niepublikowana praca magisterska, Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego w Krakowie, Kraków 2016.

⁶⁹ Cate I. M. Pit-Ten, G. M. P. Loots, *Experiences of siblings of children with physical disabilities: An empirical investigation*, „Disability and Rehabilitation” 1999, nr 22, s. 399–408.

wiające wspólne zabawy oraz zamartwianie się o przyszłość chorego rodzeństwa⁷⁰. Warto jeszcze dodać, iż prowadzone przez A. Gath i D. Gumley⁷¹ badania dobitnie pokazują, iż zasoby sprzyjające adaptacji rodzeństwa dzieci z niepełnosprawnością zaczynają stopniowo, ale systematycznie maleć, co pociąga za sobą konieczność otoczenia szczególną opieką i wsparciem populacji dorastających i osób starszych po 60. roku życia.

W świetle powyższych rozważań należy podkreślić, że często doświadczenia związane z faktem „bycia” rodzeństwem dziecka niepełnosprawnego powodują wzrost kompetencji społecznych, tolerancji, empatii czy altruizmu. Jednakże, jak podkreśla wielokrotnie cytowana E. Pisula⁷², dorastający w rodzinie z dzieckiem niepełnosprawnym przeżywa wiele trudnych, wręcz traumatycznych chwil związanych z silnym przeżywaniem stresu, a sytuacja taka może prowadzić do wzrostu poziomu lęku, izolowania się i wycofywania z kontaktów społecznych, a w ostateczności – do przeżywania, ze wszystkimi tego konsekwencjami, samotności w ujęciu globalnym i w aspektach: społecznym, emocjonalnym i egzystencjalnym.

Założenia i metodologiczne podstawy badań własnych

Inspiracją teoretyczną do przeprowadzenia badań nad fenomenem samotności globalnej i jej aspektu społecznego, egzystencjalnego i emocjonalnego w celowo dobranej grupie młodzieży gimnazjalnej ze starszym rodzeństwem z m.p.dz. i określenia: czy i na ile poczucie samotności w badanej grupie dorastających różni się od stopnia poczucia samotności w również celowo dobranej grupie młodzieży ze zdrowym rodzeństwem, maksymalnie zbliżonej do grupy dorastających z rodzeństwem z m.p.dz., stały się badania prowadzone przez wielokrotnie cytowaną już Z. Dołęgę⁷³ w oparciu o jej koncepcję czterech grup czynników, takich jak: czynniki biologiczne, poziom aktywności w sytuacjach społecznych, właściwości środowiska i specyfika relacji wychowawczych. Wyniki badań prowadzonych nadal przez autorki niniejszego doniesienia pozwolą na uzyskanie odpowiedzi na pytanie dotyczące związku czynników z czterech wymienionych wyżej grup z odczuwaniem samotności przez rodzeństwo dzieci z m.p.dz. ze szczególnym uwzględnieniem struktury rodziny i postaw rodzicielskich zarówno w stosunku do dziecka z niepełnosprawnością fizyczną, jak i jego rodzeństwa.

Z uwagi na ograniczone ramy doniesienia oraz opracowanie jedynie części uzyskanych wyników przedstawione poniżej zostaną tylko te dane, które pozwolą na uzyskanie odpowiedzi na pytanie będące jednocześnie egzemplifikacją sformułowanego problemu badawczego: **Czy można mówić o istotnej różnicy w poziomie odczuwania samotności globalnej i jej trzech aspektów (egzystencjalnego, emocjonalnego i społecznego) przez młodzież gimnazjalną ze starszym rodzeństwem z m.p.dz. i z rodzeństwem zdrowym?**

Badania zostały przeprowadzone na przełomie 2016 i 2017 roku w kilku szkołach gimnazjalnych. Wzięły w nich udział dwie grupy młodzieży gimnazjalnej, z których każda liczyła

⁷⁰ Ibidem; za: E. Pisula, op. cit., s. 131.

⁷¹ A. Gath, D. Gumley, *Down Syndrome and family: Follow – up of children first seen in infancy*, „Developmental Medicine and Child Neurology” 1984, nr 27, s. 392–400.

⁷² E. Pisula, op. cit., s. 135.

⁷³ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*, s. 61; Z. Dołęga, *Skala do Badania Samotności...*, s. 335.

po 30 osób. W pierwszej, posiadającej starsze rodzeństwo z m.p.dz., przeważali dorastający płci męskiej (18 osób), natomiast grupa kontrolna to 16 osób płci męskiej i 14 – żeńskiej.

Oprócz ustalenia odpowiedzi na główne pytanie problemowe starano się również ustalić i zinterpretować zależności pomiędzy czynnikami o charakterze biologicznym (płeć i wiek) a poczuciem samotności w grupie młodzieży we wczesnej fazie dorastania z rodzeństwem z m.p.dz.

Wyodrębnione wyżej zmienne wyjaśniane (zmiennie zależne) zostały zoperacjonalizowane za pomocą narzędzia w opracowaniu Z. Dołęgi⁷⁴ – Skali do Badania Samotności (SBS). Celowym w tym miejscu wydaje się przypomnienie najważniejszych charakterystyk trzech aspektów samotności. Warto pamiętać, iż z samotnością społeczną wiąże się poczucie marginalizacji i izolacji społecznej, z samotnością egzystencjalną najsilniej kojarzony jest kryzys wartości i brak poczucia sensu życia, natomiast charakterystyczną właściwością samotności emocjonalnej jest permanentnie odczuwane osamotnienie. Ponadto w świetle złożonego wpływu czynników biologicznych i środowiskowych na odczuwanie samotności trudno mówić o prostych zależnościach przyczynowo-skutkowych. Bezpieczniej jest traktować te zależności w kategorii uwarunkowań czy korelatów analizowanego zjawiska samotności.

Jak wspomniano wyżej, na użytek niniejszej pracy zastosowano Skalę do Badania Samotności – SBS – w opracowaniu prof. Z. Dołęgi⁷⁵. Skala ta służy do badania osób u progu wczesnej dorosłości, a więc w okresie, który sprzyja tendencjom autonomizacyjnym, skutkującym skłonnością do odosobnienia i dystansowania się do otoczenia. Skala SBS może być wykorzystywana zarówno do badania indywidualnego, jak i grupowego, i zawiera 60 twierdzeń, z których 53 ocenia się zgodnie z kluczem (im silniejsza akceptacja treści twierdzenia, tym silniejsza samotność) oraz z 7 twierdzeń ocenianych zgodnie z kluczem odwrotnym. Poczucie samotności odzwierciedlają następujące przedziały wyników⁷⁶:

- dla samotności globalnej: wyniki w przedziale od 60 do 264 punktów;
- dla samotności społecznej, egzystencjalnej i emocjonalnej: wyniki w granicach od 20 do 80 punktów.

Omawiana skala w sposób istotny różnicuje poziom odczuwania poszczególnych aspektów samotności w grupach zarówno młodzieży zdrowej, jak i młodzieży z chorobami przewlekłymi i o różnym stopniu niepełnosprawności. Treść diagnostyczna SBS dotyczy ograniczeń dotyczących ukrytych aspektów poczucia samotności związanych z nastrojem badanego w sytuacji przeprowadzania badania oraz otwartości interpersonalnej respondentów. Zatem wykorzystana skala służy między innymi do:

- oceny subiektywnych deficytów poczucia przynależności w różnych grupach i środowiskach społecznych (szkoła, klasa);
- pomiaru deficytów w obszarze dobrostanu psychicznego;
- wykrywania ryzyka problemów z obszaru psychopatologii rozwojowej i zaburzeń zdrowia psychicznego;
- ewaluacji programów wychowawczych i terapeutycznych nastawionych na poprawę jakości relacji interpersonalnych⁷⁷.

---

⁷⁴ Ibidem.

⁷⁵ Z. Dołęga, *Skala do Badania Samotności...*, s. 335.

⁷⁶ Ibidem.

⁷⁷ Ibidem, s. 340.

Ponadto w badaniu wykorzystano ankietę poszerzającą wiedzę autorek na temat sytuacji życiowej dorastających posiadających młodsze rodzeństwo z m.p.dz. oraz rodzeństwo zdrowe. Informacje pozyskane za pomocą ankiety pozwolą ustalić zależność pomiędzy czynnikami o charakterze biologicznym i środowiskowym, które mogą stanowić korelaty poczucia samotności u dorastających⁷⁸.

Jak wspomniano wyżej, ograniczone ramy doniesienia wymuszają niejako przedstawienie analizy wyłącznie tych wyników, które umożliwiają uzyskanie odpowiedzi na główne pytanie badawcze dotyczące różnicy w odczuwaniu przez młodzież gimnazjalną ze starszym rodzeństwem z m.p.dz. i zdrowym samotności zarówno globalnej, jak i jej trzech aspektów.

Ważną informacją jest fakt, iż w trakcie dokonywania operacji statystycznych wyodrębniono w grupie kontrolnej jedną osobę, którą charakteryzował wyraźnie wyższy poziom poczucia samotności globalnej. Po przeprowadzeniu testów na wyodrębnienie wartości odstających (tzw. „błędu grubego”) – za pomocą testu Grubbsa okazało się, że maksymalna wartość samotności globalnej jest istotnie wyższa od poziomu krytycznego ($G\text{-kryt.} = 2,745$; $p = 0,035$), co powodowało, iż rozkład wyników dla grupy kontrolnej, w odróżnieniu od grupy badawczej, nie był rozkładem normalnym. Po usunięciu wartości odstających ($N = 29$) rozkład wyników w przypadku każdej ze skal okazał się być rozkładem normalnym, co potwierdza słuszność dokonanych zabiegów statystycznych skutkujących odrzuceniem jednej osoby.

Analiza wyników badań własnych

Postawione wyżej pytanie badawcze dotyczące istotnej różnicy w zakresie poziomu odczuwanej samotności globalnej i jej trzech aspektów przez dorastających w grupie badawczej i kontrolnej można przeformułować na hipotezę zakładającą, iż poziom globalnego poczucia samotności w grupie badawczej istotnie różni się od poziomu poczucia samotności w grupie kontrolnej. W celu weryfikacji postawionej hipotezy zastosowano test U Manna–Whitneya. Wykorzystanie testu Shapiro–Wilka pozwoliło na stwierdzenie, iż rozkład wyników dla wyodrębnionej zmiennej nie jest rozkładem normalnym (poziom istotności $\alpha = 0,05$).

Przeprowadzona analiza wyraźnie pokazuje, iż młodzież gimnazjalna posiadająca starsze rodzeństwo z m.p.dz. odczuwa istotnie wyższy poziom samotności globalnej w porównaniu z dorastającymi z grupy kontrolnej.

Pamiętając, że nawet potoczne rozumienie zjawiska samotności określa je jako stan, który wynika z zakłóconych relacji interpersonalnych jednostki bądź z jej społecznej izolacji, należy zwrócić baczną uwagę na grupę dorastających, u których poziom odczuwanej samotności jest znacząco wyższy od poziomu poczucia samotności charakterystycznego dla całego okresu dorastania. Przytaczając wyniki badań zawarte w piśmiennictwie naukowym⁷⁹, należy przypomnieć, że największa liczba młodzieży gimnazjalnej (60%) plasuje się w przedziale wyników niezbyt wysokiego, ale już zauważalnego zagrożenia samotnością. Warty uwagi jest podkreślenie, że 29% doświadcza samotności w wysokim (minimalna przewaga dziewcząt) lub bardzo

⁷⁸ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*, s. 61.

⁷⁹ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia sobie...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Poczucie samotności u młodzieży ...*

wysokim stopniu odczuwania (zdecydowana przewaga chłopców). Najbardziej niepokojącym wydaje się jednak fakt, iż 5% dorastających we wczesnej fazie dorastania doświadcza samotności w stopniu niemalże ekstremalnym (10 sten). Wartym podkreślenia wydaje się fakt, iż odsetek młodzieży zagrożonej wysokim i bardzo wysokim stopniem odczuwania samotności globalnej, niezależnie od miejsca zamieszkania, jest zbliżony, co dokumentują badania przytaczane przez innych autorów, w których odsetek ten oscyluje wokół 32%⁸⁰. Zatem, jeżeli samotność jako zjawisko uniwersalne, niejako przynależne okresowi dorastania, budzi powszechne zainteresowanie i czujność zarówno rodziców, jak i nauczycieli, tym bardziej należy otoczyć opieką i wsparciem tę grupę młodzieży gimnazjalnej, która narażona jest na dodatkowe przeżywanie permanentnego stresu związanego z posiadaniem rodzeństwa z m.p.dz.

Przeprowadzona analiza wyników pozwala na stwierdzenie, iż w obydwu grupach (badawczej i kontrolnej) najwyższe wyniki pojawiły się w podskali samotność egzystencjalna i mieszczą się w przedziale wyników ocenianych jako nieco podwyższone, lecz już zauważalne. Można stwierdzić, iż średni wynik w grupie badawczej zbliża się wyraźnie do granicy podwyższonego odczuwania samotności, a więc do stenu 7. Warto też podkreślić, że najniższy wynik uzyskany w grupie badawczej w zakresie samotności egzystencjalnej to 32 punkty, natomiast maksymalnie osiągnięty – to 61, a więc wynik mieszczący się w przedziale wyników bardzo wysokich. Zatem można obserwować tendencję do doznawania samotności w przedziale wyników nieco wyższych niż przeciętne. Odczuwanie analizowanego aspektu egzystencjalnego samotności w grupie dorastających z młodszym zdrowym rodzeństwem – mieści się w dolnej granicy wyników nieco podwyższonych, praktycznie na pograniczu wyników przeciętnych, czyli na pograniczu stenów 6 i 5. W tej grupie najniższy wynik to 25 (przedział wyników skrajnie niskich), obok którego pojawił się również wynik 74, oznaczający skrajnie wysokie odczuwanie samotności w granicach 10 stenu.

Wyniki w zakresie samotności emocjonalnej w grupie badawczej mieszczą się w przedziale wyników nieco podwyższonych (dolna granica) dla grupy badawczej (sten 6) oraz w górnej granicy wyników przeciętnych – dla grupy kontrolnej (sten 4).

W zakresie samotności społecznej najniższy wynik dla grupy badawczej mieścił się w przedziale wyników skrajnie niskich (22 punkty), a najwyższy – 64 punkty (9 sten) – w obszarze wyników bardzo wysokich. Średnia dla grupy badawczej pozwala stwierdzić nieco podwyższone poczucie samotności społecznej (w granicach stenu 6) oraz przeciętny poziom doznawanej samotności społecznej w grupie kontrolnej (sten 4).

Analiza statystyczna wyników w zakresie rozkładu dla grup kontrolnej i połączonej – w przypadku skal „Samotność emocjonalna” i „Samotność egzystencjalna” – wykazała, że skale te są rozkładami normalnymi ($p > 0,05$), natomiast w przypadku skal „Samotność społeczna” oraz „Samotność globalna” nie są rozkładami normalnymi ($p < 0,05$). W grupie kontrolnej, pomimo przeprowadzenia szeregu operacji statystycznych, „Samotność społeczna” oraz „Samotność globalna” (test W Shapiro–Wilka – $p < 0,05$) nie uzyskały statusu rozkładu normalnego, co skutkowało koniecznością dobrania odpowiedniego testu nieparametrycznego.

Analizując wyniki prezentowane przez M. Borczykowską-Rzepkę i B. Skwarek z 2013 roku⁸¹, stwierdzono, iż 29% badanych plasowało się w przedziale wyników

⁸⁰ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*

⁸¹ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej...*, s. 146–151.

wysokich i bardzo wysokich. W pierwszej grupie przeważały dziewczęta, natomiast w drugiej – zdecydowanie chłopcy. Ponadto wyniki badań prezentowane w doniesieniach z 2013 roku⁸² i z 2014 roku⁸³ wskazują, iż 5% badanych osiągnęło przedział wyników ekstremalnego odczuwania samotności. Należy podkreślić, że w prezentowanych wynikach badań dotyczących rodzeństwa ani jedna osoba nie osiągnęła wartości ekstremalnych, czyli nie uplasowała się w obszarze 10 stenu doznawania samotności. Natomiast porównanie wyników z trzech podskal odczuwania samotności wskazuje na fakt, iż najwyższe wyniki badani osiągnęły w zakresie samotności egzystencjalnej, która jest swoistym synonimem poczucia braku identyfikacji z normami, wartościami i celami życiowymi oraz z poczuciem sensu życia. Występujący w badaniach prowadzonych na użytek niniejszego doniesienia stopień odczuwania samotności egzystencjalnej w porównaniu do wyników zamieszczonych w piśmiennictwie naukowym⁸⁴ wykazuje wyraźną zbieżność w zakresie liczby osób osiągających wartości najwyższe i plasujących się w obszarze wyników wysokich i bardzo wysokich. Zjawisko to oznacza określoną percepcję naszego położenia w społeczeństwie i możliwości osiągnięcia określonych celów życiowych.

Najistotniejsze z punktu widzenia prezentowanej pracy wydaje się przedstawienie weryfikacji postawionej przez autorki hipotezy stanowiącej, iż stopień odczuwanej samotności globalnej i jej trzech aspektów przez dorastających ze starszym rodzeństwem z m.p.dz. różni się istotnie od stopnia odczuwanej samotności dorastających z rodzeństwem zdrowym.

W celu weryfikacji założenia o istotności różnic w stopniu odczuwanej samotności globalnej przez młodzież z młodszym rodzeństwem z m.p.dz. i zdrowym wykorzystano test U Manna–Whitneya, gdyż analiza testem Shapiro–Wilka wykazała, iż rozkład wyników dla samotności globalnej nie jest rozkładem normalnym. Uzyskany wynik wskazuje na istotną różnicę w stopniu odczuwania samotności globalnej przez młodzież z młodszym rodzeństwem z m.p.dz. i rodzeństwem zdrowym (poziom istotności $\alpha=0,05$). Wyniki obrazujące poczucie samotności globalnej w grupie badawczej i kontrolnej przedstawiono w tabeli i na wykresie 1.

Tabela 1. Poczucie samotności globalnej ze względu na grupę badanych

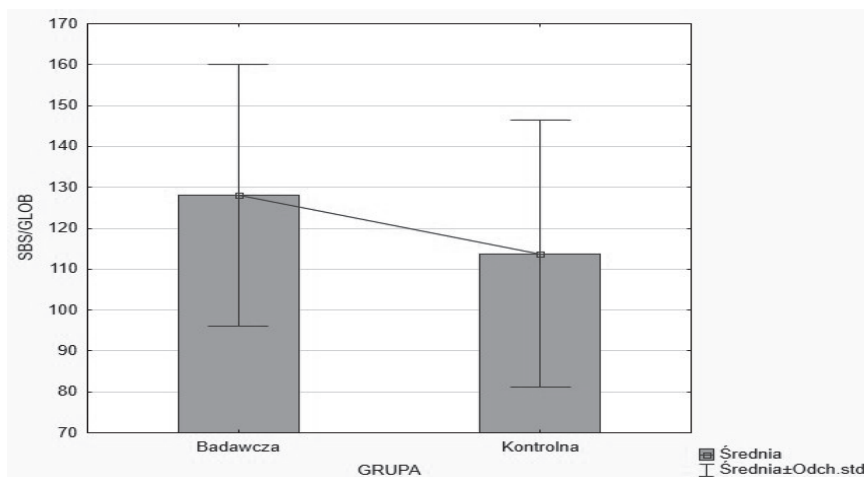
Zmienna zależna: Poczucie samotności (SBS)					
skala	Grupa badanych: młodzież z rodzeństwem	N	Średnia	Odchylenie standardowe	p (istotność)
Samotność globalna	Grupa badawcza	30	128,10	32,08	U=298,5
	Grupa kontrolna	29	110,45	27,35	

Źródło: badania własne.

⁸² Ibidem, s. 150.

⁸³ M. Borchyńska-Rzepka, B. Skwarek, *Poczucie samotności u młodzieży...*, s. 274.

⁸⁴ Ibidem.

Wykres 1. Porównanie stopnia poczucia samotności globalnej w grupie badawczej i kontrolnej

Weryfikacja hipotezy zakładającej, iż stopień odczuwania trzech aspektów samotności: społecznej, emocjonalnej i egzystencjalnej istotnie różni się wśród dorastających z grupy badawczej i kontrolnej, wykazała częściową jej zasadność, przy przyjętym poziomie istotności: $\alpha=0,05$. I tak: odczuwanie w grupie badawczej samotności zarówno społecznej, jak i emocjonalnej różni się istotnie od stopnia poczucia samotności w grupie kontrolnej ($p=0,039$ – dla samotności społecznej i $p=0,020$ – dla samotności emocjonalnej), natomiast nie wykazano istotnej różnicy w stopniu odczuwania samotności egzystencjalnej, w obszarze której stwierdza się największą zbieżność w liczbie osób z obydwu grup, plasujących się w przedziale wyników wysokich, bardzo wysokich, a nawet ekstremalnie wysokich. Wyniki obrazujące poczucie samotności emocjonalnej, egzystencjalnej i społecznej w obu grupach obrazuje tabela 2.

Tabela 2. Poczucie samotności społecznej, emocjonalnej i egzystencjalnej w grupie badawczej i kontrolnej

Zmienna zależna: Poczucie samotności (SBS)					
Skala	Grupa badanych: młodzież z rodzeństwem	N	Średnia	Odchylenie standardowe	p (istotność)
Samotność społeczna	Grupa badawcza	30	39,67	12,58	,039 U=298,5
	Grupa kontrolna	29	32,83	9,98	
Samotność emocjonalna	Grupa badawcza	30	42,80	12,18	,020 t(57)=2,399
	Grupa kontrolna	29	35,86	9,96	
Samotność egzystencjalna	Grupa badawcza	30	45,63	8,80	,133 t(57)=1,524
	Grupa kontrolna	29	41,76	10,61	

Źródło: badania własne.

Uzyskane wyniki dobitnie pokazują, iż posiadanie starszego rodzeństwa z niepełnosprawnością fizyczną i innymi objawami towarzyszącymi (dysartria, niedosłuch, padaczka i inne) stanowi czynnik istotnie różnicujący poczucie samotności młodzieży gimnazjalnej w aspekcie samotności społecznej i emocjonalnej, a więc w obszarze relacji z samym sobą i otaczającym światem. Zatem niepełnosprawne rodzeństwo skupiające na sobie uwagę innych członków systemu rodzinnego, a szczególnie rodziców, nasila poczucie osamotnienia, negatywną ocenę samego siebie w relacjach partnerskich i przekonanie o własnych, niskich kompetencjach społecznych i przeżywanie dystresu w sytuacjach społecznych. Warto w tym miejscu przypomnieć, iż doznawanie samotności emocjonalnej może wiązać się z takimi cechami osobowości jak: introwersja, niskie poczucie wartości, zewnętrzne poczucie kontroli i mała potrzeba przynależności. Analiza zjawiska samotności emocjonalnej pokazuje, że temu aspektowi samotności towarzyszą silne negatywne stany emocjonalne i dyskomfort psychiczny⁸⁵. Ponadto, co budzi zrozumiałe zaniepokojenie rodziców i wychowawców, często pojawia się tendencja do samoponiżania się oraz behawioralnego dystresu⁸⁶.

Kolejnym aspektem samotności istotnie różniącym się stopniem jego odczuwania przez dorastających z młodszym rodzeństwem z m.p.dz. i z rodzeństwem zdrowym okazał się jej aspekt społeczny silnie związany z poczuciem marginalizacji, wykluczenia, słabą orientacją w zakresie pełnienia ról społecznych i brakiem pewności swego znaczenia dla partnerów interakcji⁸⁷. Jak podkreśla Z. Dołęga, pojęcie to jest znaczeniowo bardzo bliskie takim pojęciom jak percepcja izolacji interpersonalnej lub odrzucenie przez inne jednostki⁸⁸.

Analizę części wyników uzyskanych w trakcie badań kończą rozważania dotyczące moderującej roli takich czynników biologicznych jak wiek i płeć dorastających w poziomie doznawanej samotności zarówno globalnej, jak i jej trzech aspektów – w grupie badawczej i kontrolnej. Wbrew oczekiwaniom żaden z powyższych czynników nie okazał się istotnym korelatem zjawiska samotności. Brak istotnej zależności pomiędzy poziomem poczucia samotności zarówno globalnej, jak i społecznej, emocjonalnej i egzystencjalnej u rodzeństwa dzieci z niepełnosprawnością fizyczną a grupą czynników biologicznych i środowiskowych wykazała również w swej pracy S. Barniak⁸⁹, analizując: rolę płci, strukturę rodziny, liczbę rodzeństwa i postać kliniczną schorzenia.

Brak istotnej zależności pomiędzy wiekiem dorastających a stopniem poczucia samotności nieco dziwi w świetle specyfiki zagrożeń samotnością w poszczególnych fazach rozwojowych. Niezwykle szerokie spectrum problemów, z którymi musi się zmierzyć młodzież w wieku gimnazjalnym, zarówno w obszarze relacji rodzinnych, jak i rówieńskich, stanowi niewątpliwie ważny predyktor zmian w dobrostanie psychicznym i zachowaniu dorastającej jednostki, zwiększając jej podatność na możliwe zagrożenia środowiskowe⁹⁰.

⁸⁵ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej...*, s. 149.

⁸⁶ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*

⁸⁷ I. Chrzanowska, op. cit., s. 63–74.

⁸⁸ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Resocjalizacja osadzonych w Areszcie Śledczym w Nowej Soli a poczucie doznawania samotności* [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty pracy resocjalizacyjnej*, red. B. Skwarek, J. Herberger, J. Cichła, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie, Głogów 2012, s. 227.

⁸⁹ S. Barniak, op. cit.

⁹⁰ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia sobie...*

Piśmiennictwo naukowe podkreśla⁹¹, iż okres dorastania (szczególnie jego wczesna faza) to przełomowy moment w rozwoju młodzieży doświadczającej z jednej strony dynamicznych zmian biologicznych, z drugiej zaś – próbującej się uporać ze stojącymi przed nią zadaniami rozwojowymi⁹². Wszelkie trudności na drodze realizacji zadań rozwojowych nader często budzą frustrację i niepokój, a w dalszej kolejności poczucie zagubienia i samotności w aspekcie fizycznym, emocjonalnym oraz egzystencjalnym. Badania przytaczane w literaturze przedmiotu⁹³ pozwalają na powiązanie fazy rozwoju z odczuwanym najsilniej aspektem samotności. Kończąca się w wieku 14 lat faza wczesnego dorastania sprawia, iż można obserwować pewne zmniejszenie natężenia poczucia samotności, a następnie wysunięcie się na plan pierwszy egzystencjalnego aspektu samotności. Jednostki trzecich klas szkół gimnazjalnych to młodzież powoli wychodząca z chaosu i zmierzająca w kierunku uzyskania niezależności uczuciowej, a także zadająca sobie pytanie o sens swego istnienia i ludzkiej egzystencji w ogóle⁹⁴. W tej fazie pojawia się lęk i niepokój o przyszłość własną i najbliższych, poszukiwanie bliskości w relacjach interpersonalnych i poszukiwanie sensu życia⁹⁵. Specyfika zmian rozwojowych zaczynających się około 15. roku życia a rozwijających się po 17. roku życia sprawia, iż stopień i zasięg samotności egzystencjalnej wyraźnie wzrasta. Tę prawidłowość wyraźnie potwierdzają prezentowane przez autorki wyniki badania dorastających ze starszym rodzeństwem z m.p.dz. (średnia SBS/Seg – 45,63 vs; średnia SBS/Sp – 39,67 i 42,89 w SBS/Se). Natomiast najwyższe ze wszystkich średnie uzyskane w obszarze samotności egzystencjalnej w grupie kontrolnej (SBS/Seg – 42,83 vs; średnia SBS/Se – 36,93 vs; średnia SBS/Sp – 34,03) potwierdzają ogólnoludzki i niezależny od sytuacji charakter tego wymiaru samotności.

Podsumowanie

Analiza uzyskanego materiału empirycznego wykazała, iż można mówić o zjawisku samotności jako istotnym problemie osobistym młodzieży z rodzeństwem z m.p.dz. Ze względu na istotnie wyższy w porównaniu z grupą kontrolną stopień odczuwania samotności społecznej i emocjonalnej – w świetle obszernych już w chwili obecnej badań nad doznawaniem samotności przez

---

⁹¹ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *O potrzebie budowania zasobów osobistych młodzieży w okresie późnego dorastania w kontekście stylu życia – na przykładzie poczucia koherencji i stylów radzenia sobie ze stresem* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudło, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Zielona Góra 2017, s. 22–23; B. Skwarek, M. Borczykowska-Rzepka, *Samotność czynnikiem ryzyka zachowań agresywnych wśród wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2017, nr 22(1), Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2017, s. 151.

⁹² E. Kędra, Z. Dołęga, M. Borczykowska-Rzepka, *Intrapsychiczne aspekty funkcjonowania młodzieży z różnych systemów społecznych* [w:] *Rodzina wobec zagrożeń XXI wieku*, red. M. Bąk-Sosnowska, M. Kosiński, L. Niebrój, „Eukrasia” Vol. 20, Media – Silesia, Katowice 2014, s. 66–67.

⁹³ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży ...*

⁹⁴ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności...*, s. 161–177.

⁹⁵ I. Obuchowska, *Adolescencja* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2000, s. 163–201.

dorastających w różnych fazach rozwoju⁹⁶ i skutków tego zjawiska w obszarze dobrostanu psychofizycznego jednostki – autorki zdają sobie sprawę, iż przedstawione wyniki i ich interpretacja mogą budzić zrozumiały niedosyt informacyjny. Analiza pełnego spectrum wyników związanych z zasięgiem zjawiska w grupie badanych posiadających starsze rodzeństwo z m.p.dz. oraz czynnikami zawartymi w grupach wyodrębnionych przez Z. Dołęgę⁹⁷ i dokonanie porównania z wynikami uzyskanymi w grupie badanych z młodszym rodzeństwem z m.p.dz.⁹⁸ – umożliwi szerszy ogląd zagadnienia i ustalenie, które z analizowanych czynników mogą stanowić istotny moderator zasięgu i stopnia poczucia samotności globalnej i jej trzech aspektów. Ciekawe i ważne wydaje się również oszacowanie zasięgu analizowanego zjawiska w grupie dorastających z m.p.dz. i porównanie stopnia odczuwanej samotności globalnej w tej grupie z grupą dorastających zdrowych oraz wyodrębnienie spectrum czynników wykazujących istotną zależność z samotnością młodzieży z niepełnosprawnością fizyczną, które to czynniki mogą się okazać uniwersalne w zakresie modyfikowania zakresu i natężenia zjawiska samotności w grupie dorastających w różnych fazach rozwoju. Analiza statystyczna wyników uzyskanych przez M. Borczykowską-Rzepkę w niepublikowanych badaniach dotyczących odczuwania samotności przez młodzież z m.p.dz. dobitnie wskazuje na fakt, iż omawiane zjawisko w tej grupie badanych stanowi niezwykle poważny problem, a czynnikami istotnie moderującymi stopień odczuwanej samotności są przede wszystkim czynniki środowiskowe, wśród których – jednym z najważniejszych – jest niewątpliwie struktura rodziny.

Bibliografia

- Bal I., *Marginalizacja i wykluczenie społeczne jako bariery rozwoju regionalnego*, <https://www.ur.edu.pl/file29990/24.pdf>, dostęp: 28.10.2017 r.
- Barniak S., *Doznawanie samotności przez rodzeństwo dzieci z niepełnosprawnością*, niepublikowana praca magisterska (napisana pod kierunkiem M. Borczykowskiej-Rzepki), Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego w Krakowie, Kraków 2016.
- Będkowska-Heine V., *Tworzenie roli matki dziecka niepełnosprawnego* [w:] *Wybrane zagadnienia psychopatologii rozwoju dzieci, młodzieży i dorosłych*, red. S. Mihilewicz, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2003, s. 77–92.
- Bieniasz A., *Samotność jako pomijany rodzaj doświadczenia osób chorujących na schizofrenię*, „Potępy Psychiatrii i Neurologii” 2009, nr 18(1), s. 67–73.
- Borczykowska-Rzepka M., *Potrzeba wspierania matek dzieci z dystrofią mięśniową Duchenne’a – w świetle badań empirycznych nad poczuciem ich życiowej satysfakcji* [w:] *Wybrane zagadnienia z pediatrii i opieki nad dzieckiem niepełnosprawnym*, red. E. Kędra, Wyd. Wyższej Szkoły Medycznej w Legnicy, Legnica 2011, s. 51–68.
- Borczykowska-Rzepka M., *Satysfakcja z życia a sposób postrzegania funkcjonowania systemu rodzinnego przez matki dzieci niepełnosprawnych – na przykładzie matek*

⁹⁶ M. Borczykowska-Rzepka, B. Skwarek, *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej...*; Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*; Z. Dołęga, *Poczucie samotności a sposoby radzenia sobie...*; M. Gawęcka, op. cit.

⁹⁷ Z. Dołęga, *Samotność młodzieży...*

⁹⁸ S. Barniak, op. cit.

- dzieci z mózgowym porażeniem dziecięcym [w:] *Jakość życia w niepełnosprawności. Mity a rzeczywistość*, red. M. Flanczewska-Wolny, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Gliwice–Kraków 2007, s. 275–286.
- Borczykowska-Rzepka M., *Wybrane aspekty rehabilitacji dziecka z mózgowym porażeniem dziecięcym a poczucie satysfakcji z życia jego matki – w świetle badań empirycznych* [w:] red. E. Kędra, M. Borczykowska-Rzepka, „Zeszyty Naukowe” BR1(14), Wyższa Szkoła Medyczna w Legnicy, Legnica 2014, s. 23–35.
- Borczykowska-Rzepka M., Skwarek B., *O potrzebie budowania zasobów osobistych młodzieży w okresie późnego dorastania w kontekście stylu życia – na przykładzie poczucia koherencji i stylów radzenia sobie ze stresem* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudlo, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Zielona Góra 2017, s. 21–31.
- Borczykowska-Rzepka M., Skwarek B., *Poczucie samotności jako potencjalny czynnik ryzyka zachowań agresywnych wśród młodzieży gimnazjalnej* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudlo, P. Długosz, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Rzeszów 2016, s. 109–117.
- Borczykowska-Rzepka M., Skwarek B., *Poczucie samotności u młodzieży gimnazjalnej z małżeństw rozwiedzionych* [w:] *Młode pokolenie w zderzeniu cywilizacyjnym. Studia – badania – praktyka*, red. M. Jędrzejko, J.A. Malinowski, Wyd. Edukacyjne „AKAPIT”, Toruń 2014, s. 267–278.
- Borczykowska-Rzepka M., Skwarek B., *Resocjalizacja osadzonych w Areszcie Śledczym w Nowej Soli a poczucie doświadczania samotności* [w:] *Teoretyczne i praktyczne aspekty pracy resocjalizacyjnej*, red. B. Skwarek, J. Herberger, J. Cichla, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Głogowie, Głogów 2012, s. 223–234.
- Borczykowska-Rzepka M., Skwarek B., *Samotność – zagrożenie dla młodzieży gimnazjalnej* [w:] *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*, red. S. Shchudlo, Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu, Drohobycz–Przemyśl 2013, s. 146–151.
- Braun-Gałkowska M., *Psychologiczna analiza systemów rodzinnych osób zadowolonych i niezadowolonych z małżeństwa*, Wyd. Uniwersytetu M.C. Skłodowskiej, Lublin 1992.
- Breslau N., Weitzman M., Messenger K., *Psychological functioning of siblings of disabled children*, „Pediatrics” 1981, nr 67.
- Chodkiewicz J., Świątkowska M., *Poczucie osamotnienia a wsparcie społeczne i zadowolenie z życia u mężczyzn uzależnionych od alkoholu*, „Acta Universitatis Lodziensis”, Folia „Psychologia” 2007, nr 11, s. 81–95.
- Chrzanowska I., *Niepełnosprawność a zagrożenie marginalizacją i wykluczeniem. Rozważania w kontekście teorii underclass*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 25, s. 63–74.
- Coleman J.C., *the nature of adolescence*, Methuen, London 1978.
- Dębska U., *Poczucie jakości życia osób niepełnosprawnych i ich opiekunów. Doniesienie z badań* [w:] *Jakość życia osób niepełnosprawnych i nieprzystosowanych społecznie*, red. Z. Pałak, Wyd. Uniwersytetu M.C. Skłodowskiej, Lublin 2006, s. 109–123.
- Dołęga Z., *Poczucie samotności a sposoby radzenia sobie w sytuacjach szkolnych w kontekście autodestruktywności* [w:] *Zdrowie psychiczne uczniów – różne konteksty*

- i odniesienia, red. Z. Dołęga, M. John-Borys, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2009, s. 154–184.
- Dołęga Z., *Poczucie samotności a zachowania agresywne uczniów*, „Psychologia Wychowawcza” 1999, nr 2, s. 146–153.
- Dołęga Z., *Samotność młodzieży: analiza teoretyczna i studia empiryczne*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2003.
- Dołęga Z., *Skala do Badania Samotności (SBS)* „Przegląd Psychologiczny” 2013, nr 56(3), s. 323–346.
- Dołęga Z., *System rodzinny a samotność dzieci i młodzieży* [w:] *Kultura pedagogiczna współczesnej rodziny*, red. J. Cichla, J. Herberger, B. Skwarek, Wydawnictwo Druk-Ar, Głogów 2010, s. 205–217.
- Drozdowicz-Nita I., *Jakość więzi małżeńskiej a satysfakcja z życia matek dzieci z dystrofią mięśniową Duchenne’a*, niepublikowana praca magisterska (napisana pod kierunkiem Marii Borczykowskiej-Rzepki), Krakowska Akademia im. Andrzeja F. Modrzewskiego w Krakowie, Kraków 2016.
- Dykcik W., *Problemy funkcjonowania rodziny z osobą niepełnosprawną w relacjach wewnętrznych i zewnętrznych* [w:] *Sfery życia z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 29–49.
- Firkowska-Mankiewicz A., *Jakość życia rodzin z dzieckiem niepełnosprawnym*, „Psychologia Wychowawcza” 1999, nr 2, s. 134–145.
- Gath A., Gumley D., *Down Syndrome and family: Follow – up of children first seen in infancy*, „Developmental Medicine and Child Neurology” 1984, nr 27, s. 392–400.
- Gawęcka M., *Poczucie osamotnienia dziecka w rodzinie własnej*, Wyd. MADO, Toruń 2005.
- Giryński A., *Poczucie samotności dzieci niepełnosprawnych intelektualnie w zależności od postaw rodzicielskich*, „Szkola Specjalna” 2004, nr 1, s. 3–18.
- Izdebska J., *Dziecko osamotnione w rodzinie: kontekst pedagogiczny*, Wyd. Trans Humana, Białystok 2004.
- Jackowska E., *Stygmatyzacja i wykluczenie społeczne osób chorujących na schizofrenię – przegląd badań i mechanizmy psychologiczne*, „Psychiatria Polska” 2009, nr 6, s. 655–670.
- Jakuta M., *Zagubieni w tłumie – poczucie osamotnienia u współczesnej młodzieży*, „Resocjalizacja Polska” 2012, nr 3, s. 399–410.
- Kędra E., Dołęga Z., Borczykowska-Rzepka M., *Intrapsychiczne aspekty funkcjonowania młodzieży z różnych systemów społecznych* [w:] *Rodzina wobec zagrożeń XXI wieku*, red. M. Bąk-Sosnowska, M. Kosiński, L. Niebrój, „Eukrasia”, Vol. 20, „Media – Silesia”, Katowice 2014, s. 65–74.
- Krause A., *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie w perspektywie zmiany społecznej* [w:] *Rodzina osób z niepełnosprawnością intelektualną wobec wyzwań współczesności*, red. A. Żyta, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit”, Toruń 2010, s. 15–24.
- Król J., *Kultura masowa jako katalizator poczucia samotności* [w:] *Zrozumieć samotność. Studium interdyscyplinarne*, red. P. Domeracki, W. Tyburski, Wydawnictwo Uniwersytetu M. Kopernika, Toruń 2006.

- Levitt S., *Rehabilitacja w porażeniu mózgowym i zaburzeniach ruchu*, Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 2007.
- Lipińska-Lokś J., Skwarek B., *Rodzice w obliczu niepełnosprawności dziecka* [w:] *Rodzicielstwo w kontekście wychowania i edukacji*, red. J. Brągiel, P.E. Kaniok, A. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2013, s. 359–372
- Majewicz P., *Proces psychospołecznej adaptacji dzieci i młodzieży w sytuacji przewlekłej choroby i niepełnosprawności*, „Zeszyty Naukowe” nr 1(14), Wyższa Szkoła Medyczna w Legnicy, Legnica 2014, s. 9–22.
- Michałowicz R., *Problemy kliniczno-diagnostyczne* [w:] *Mózgowe porażenie dziecięce*, red. R. Michałowicz, Wyd. Lekarskie PZWL, Warszawa 2001, s. 17–26.
- Namysłowska I., *Adolescencja – wiek dorastania* [w:] *Psychiatria dzieci i młodzieży*, red. I. Namysłowska, Wyd. PZWL, Warszawa 2011, s. 231–246.
- Obuchowska I., *Adolescencja* [w:] *Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 163–201.
- Oleś M., *Psychologiczna charakterystyka dzieci o wysokim i niskim poczuciu osamotnienia*, „Roczniki Psychologiczne” 2006, tom IX, nr 1, s. 121–140.
- Pisula E., *Rodzice i rodzeństwo dzieci z zaburzeniami rozwoju*, Wyd. UW, Warszawa 2007.
- Pit-Ten Cate I. M., Loots G. M. P., *Experiences of siblings of children with physical disabilities: An empirical investigation*, „Disability and Rehabilitation” 1999, 22, s. 399–408.
- Psychologia rozwoju człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Rodger S., Tooth L., *Adult siblings' perceptions of family life and loss: A pilot case study*, „Journal of Developmental and Physical Disabilities” 2004, 16, s. 53–71.
- Rola J., *Melancholia rodzinna. Psychologiczne uwarunkowania zaburzeń depresyjnych dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, Wyd. APS, Warszawa 2004.
- Skwarek B., Borczykowska-Rzepka M., *Samotność czynnikiem ryzyka zachowań agresywnych wśród wychowanków placówek opiekuńczo-wychowawczych*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” nr 22 (1)/2017, Wyd. Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2017, s. 149–160.
- Świętochowski W., *Choroba przewlekła w systemie rodziny* [w:] *Psychologia rodziny*, red. I. Janicka., H. Liberska, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2014, s. 387–404.
- Świętochowski W., *Psychologiczna sytuacja dzieci w rodzinach schizofrenicznych* [w:] *Sprawy dzieci w polskich reformach społecznych*, red. J. Kordacki, Wyd. Fundacji na Rzecz Ochrony Dzieci przed Okrucieństwem, Łódź 2000, s. 71–79.
- Tice D.M., Baumeister R.F., *Controlling anger: Self-induced emotion change* [w:] *Handbook of mental control Englewood Cliffs*, red. D.M. Wegner, J.W. Pennebaker, Prentice Hall, New York 1993, s. 393–409.
- Twardowski A., *Psychologiczne problemy ojców dzieci z niepełnosprawnościami*, „Szkoła Specjalna” 2009, nr 1, s. 4–17.
- Twardowski A., *Sytuacja rodzin dzieci niepełnosprawnych* [w:] *Dziecko niepełnosprawne w rodzinie*, red. I. Obuchowska, Wyd. WSiP, Wydanie 5, Warszawa 2008, s. 18–52.

Zawadzki P., *Poczucie alienacji, osamotnienia i depresji u współczesnej młodzieży*, „Wychowanie na co Dzień” 2007, nr 12 (171), s. 10–13.

SUMMARY

Maria Borczykowska-Rzepka, Beata Skwarek

**Secondary school students in the face of a disability of a family member –
a report from a study on loneliness of siblings of children with cerebral palsy**

This paper contains an analysis of the phenomenon of loneliness experienced by junior high school students with siblings affected by cerebral palsy. The report from the research is a continuation of the authors' deliberations, including a sense of global loneliness and its three aspects: the social, existential and emotional ones.

Key words: disability, cerebral palsy, adolescent, siblings, a sense of loneliness.

Data wpływu artykułu: 15.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 7.01.2019 r.

Katarzyna Sępowicz-Buczko

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: juka.sep@op.pl

Renata Kamińska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
absolwentka kierunku Pedagogika
e-mail: reniakami@o2.pl

Poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich szkoły podstawowej

STRESZCZENIE

Szkoła to podstawowa instytucja edukacyjna, zapewniająca swoim uczniom warunki wielostronnego rozwoju. Jest sprzężona z różnymi obszarami życia i społecznościami. W swoim funkcjonowaniu powinna kierować się bezpieczeństwem uczniów, czyli stanem, który odznacza się brakiem ryzyka utraty czegoś cennego – życia, zdrowia, szacunku, uczuć, dóbr materialnych i niematerialnych. W artykule przedstawione zostały wyniki badań, których celem było poznanie opinii uczniów klas trzecich Szkoły Podstawowej nr 3 im. Marii Konopnickiej w Chojnowie na temat ich poczucia bezpieczeństwa w szkole. Badaniami objęto 65 uczniów klas trzecich. Zastosowanym narzędziem był autorski kwestionariusz ankiety. Uzyskane wyniki przeprowadzonych badań ujawniły, iż tylko ponad połowa badanych uczniów twierdzi, że w szkole odczuwa poczucie bezpieczeństwa. Najmniej bezpiecznie czują się w szatni szkolnej, w sytuacji gdy są świadkami przemocy werbalnej i fizycznej. Wyprowadzone wnioski z badań implikują potrzebę ciągłego doskonalenia przestrzeni bezpieczeństwa uczniów w szkole.

Słowa kluczowe: poczucie bezpieczeństwa, uczeń, szkoła, zagrożenia.

Wprowadzenie

Szkoła to podstawowa instytucja edukacyjna, utworzona w celu przygotowania młodego człowieka do życia dorosłego. Na ogół znajduje się poza domem rodzinnym uczniów.

W literaturze przedmiotu, a także w języku potocznym, nadaje się jej trzy znaczenia, według których jest to „typ instytucji społecznej i zarazem podstawowa jednostka organizacyjna systemu oświatowego, której zadaniem jest kształcenie oraz wychowanie dzieci

i młodzieży; to również budynek – będący siedzibą placówki spełniającej cele edukacyjne; ale również wspólnota nauczycieli i uczniów – stanowiąca swoistego rodzaju formę przekazu kulturowego, realizowanego za pośrednictwem wyspecjalizowanych czynności nauczania i uczenia się”¹. Każde z tych znaczeń ma związek z bezpieczeństwem, które włącza się w obszar nauk o wychowaniu. W obecnych czasach jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed współczesnymi szkołami jest zapewnienie uczniom bezpieczeństwa, czyli stanu, który odznacza się brakiem zagrożeń.

Istota bezpieczeństwa i poczucie bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo postrzegane jest jako dobro, czyli cel, który należy osiągnąć. Przeciwwstawia się złu, zagrożeniu, a w konsekwencji prowadzi do pokoju polegającego na poszanowaniu praw człowieka². „Istotą bezpieczeństwa jest ochrona tego, co wartościowe, co zapewnia przetrwanie i rozwój”³. Wieloaspektowy charakter bezpieczeństwa nie ułatwia przedstawienia jednej spójnej i uzgodnionej definicji. W języku łacińskim bezpieczeństwo to *securitas*. Powstało na bazie takich słów jak *se* – „oddzielnie”, „osobno” lub *sine* oznaczające „bez”⁴ oraz *cura* – „troska”, „staranie”, „dbałość o coś, o kogoś, opieka”⁵. *Sine cura* czyli „bez troski”, „bez uwagi”⁶. W ujęciu *Słownika języka polskiego* bezpieczeństwo to „stan niezagrożenia, spokoju, pewności”⁷ bądź „stan psychiczny lub prawny, w którym jednostka ma poczucie pewności, oparcie w drugiej osobie lub w sprawnie działającym systemie prawnym; przeciwieństwo zagrożenia”⁸.

Bezpieczeństwo to stan obiektywny polegający na braku zagrożenia, odczuwany subiektywnie, utożsamiany jest z poczuciem bezpieczeństwa. Poczucie to zdawanie sobie sprawy z pewnych faktów, zjawisk zachodzących w otaczającym świecie, stanów wewnętrznych⁹. W egzystencjalnym rozumieniu jest to pojęcie wyrażające ogólne przeświadczenie jednostki, które podtrzymuje jej motywację, „siłę do życia”, dążenia i odniesienia. Związane jest z takimi treściami życia ludzi jak: refleksja, nadzieja, zaufanie, perspektywa życiowa, miłość, dobro, życzliwość, wolność, Absolut, zaangażowanie, sens itp. Poczucie powstałe w ich kontekście i w związku z ich treściami jest siłą mobilizującą i ukierunkowującą egzystencję¹⁰. Poczucie związane z bezpieczeństwem może być utożsamiane ze zdolnością oceny niebezpieczeństw

¹ B. Milerski, B. Śliwerski, *Pedagogika. Leksykon PWN*, Warszawa 2000, s. 227.

² A. Marcinkowski, *Bezpieczeństwo prawem obywatelskim człowieka* [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań współczesności*, red. Z. Kwiasowski, K. Cenda-Miedzińska, Kraków 2012, s. 163.

³ A. Biezuński, *Teoria bezpieczeństwa i jego pochodnych w zarysie* [w:] *Podstawowe problemy bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa*, red. B. Kaczmarczyk, A. Wawrzusiszyn, Elk 2014, s. 40.

⁴ F. Skvrnda, *Výbrané sociologické otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom Sete* [w:] K. Kukan a kol., *Mladed a armada*, Bratislava 2005, s. 41.

⁵ J. Pieńkos, *Słownik łacińsko-polski*, Warszawa 1996, s. 110.

⁶ R. Socha, *Bezpieczeństwo i zagrożenia. Wzajemne relacje* [w:] *Wybrane aspekty badań nad bezpieczeństwem*, red. B. Kaczmarczyk, A. Wawrzusiszyn, Elk 2014, s. 13.

⁷ E. Sobol, *Słownik języka polskiego*, Warszawa 1995, s. 147.

⁸ *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, A. Sikorska-Michalak, O. Wojniłko, Warszawa 2001, tom 1, s. 50.

⁹ E. Sobol, op. cit., s. 147.

¹⁰ K. Popielski, *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, Lublin 1994, s. 187.

co do ich zakresu, form i możliwości wpływu oraz świadomością własnych możliwości przeciwstawienia się zagrożeniom¹¹. W teorii hierarchii potrzeb A. H. Masłowa poczucie bezpieczeństwa jest pojęciem węższym niż bezpieczeństwo. Odnosi się ono do subiektywnych odczuć człowieka, wynika jedynie z przeświadczenia, że człowiekowi nic nie grozi i ma zaspokojone poczucie oparcia bezpieczeństwa w innych ludziach bądź wartościach¹². Potrzeba bezpieczeństwa w hierarchii potrzeb ludzkich została umieszczona tuż za potrzebami fizjologicznymi. Natomiast w koncepcji C. Alderfera, w naukach o bezpieczeństwie, potrzeba bezpieczeństwa została zakwalifikowana do potrzeb egzystencjalnych (*existence*) dotyczących przetrwania. Charakteryzuje ją brak ryzyka pozbawienia jednostki czegoś, co stanowi dla niej cenną wartość, np. życia, zdrowia, pracy, rodziny, szacunku, miłości, dóbr materialnych i niematerialnych. Zapewnia rozwój, a także motywację do planowania własnego życia i działania. Jej realizację jednostka wyraża poprzez doświadczanie poczucia bezpieczeństwa, przez które należy rozumieć psychiczne i fizyczne odczuwanie spokoju i pewności, powstałe np. w wyniku minimalizacji ryzyka oraz wskutek braku zdarzeń niebezpiecznych¹³. Konstatając, jest to jedna z podstawowych potrzeb człowieka, którą najogólniej można zdefiniować jako brak „czegoś”, a zaspokojenie tego „czegoś” warunkuje prawidłowy rozwój organizmu. Zatem jest rzeczą konieczną i nieodzowną, dynamizującą ludzkie postępowanie. Dzięki nim kształtujemy sposób naszego życia, relacje z innymi ludźmi oraz systemy wartości.

Z uwagi na subiektywny wymiar poczucia bezpieczeństwa jednostka różnie postrzega stan zagrożenia, co dla jednych stanowi źródło napięć, w odczuciu innych jest pozbawione tych znamion i odwrotnie. Wówczas możemy mieć do czynienia z poczuciem pozornego bezpieczeństwa bądź niebezpieczeństwem. Stąd też bezpieczeństwo czy stan bezpieczeństwa ujmowany jest także w wymiarze obiektywnym, oznaczającym rzeczywiście brak zagrożenia w pewnym określonym obszarze ludzkiej egzystencji¹⁴.

Poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole

Bezpieczeństwo w szkole podstawowej istotne jest dla wszystkich uczniów, a szczególnie dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej. Zapewnienie im poczucia bezpieczeństwa polega na zaspokojeniu złożonych, wielopłaszczyznowych potrzeb (biologicznych, społecznych i kulturowych)¹⁵. Należy zapewnić im spokój, opiekę oraz ciepło. Istotne jest sprawienie, aby miały poczucie kontroli nad otaczającym ich światem oraz świadomość ochrony ze strony rodziców czy opiekunów. Każda sytuacja, która zakłóca takie funkcjonowanie, wywołuje strach, lęk, zagrożenie, obniżając poczucie bezpieczeństwa¹⁶.

¹¹ S. Zalewski, *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, Warszawa 2001, s. 13.

¹² Za: K. Krusko, *Pedagogiczne aspekty bezpieczeństwa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Lublin 2010, s. 13.

¹³ Za: E. M. Marciniak, *Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 60–61.

¹⁴ Por. K. Krusko, op. cit., s. 13.

¹⁵ R. Zięba, *Treść i zakres pojęcia „Bezpieczeństwo Polski”* [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Warszawa 2014, s. 13.

¹⁶ L. Kacprzak, *Bezpieczeństwo osobiste uczniów i poczucie jego – integralnym obowiązkiem szkoły i nauczycieli* [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Poznań 2007, s. 182.

Poczucie bezpieczeństwa należy zapewnić dzieciom zarówno w domu, jak i w szkole. Liczne reformy oświaty mają za zadanie ulepszenie systemu oświaty w zakresie bezpieczeństwa szkolnego¹⁷. Akty prawne dotyczące oświaty nakładają na nauczycieli oraz dyrektorów szkół obowiązek zapewnienia bezpieczeństwa uczniom.

Przepisy regulują konieczność zapewnienia bezpieczeństwa od strony technicznej podczas zajęć lekcyjnych, pozalekcyjnych, zawodów sportowych, wycieczek i podczas imprez szkolnych. Pomimo licznych regulacji prawnych i wynikającego z nich dbania o stan techniczny i wyposażenie szkół nie udaje się uniknąć wszystkich wypadków oraz sytuacji zmniejszających poczucie bezpieczeństwa uczniów.

Poczucie bezpieczeństwa jest labilne, zmienia się odpowiednio do zachodzących zmian w otoczeniu, w rozwoju społeczeństwa i powiązanych z tymi procesami czynnikami determinującymi powstawanie nowych zagrożeń.

Przyczyn, które mogą obniżyć poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole, jest wiele. W literaturze przedmiotu najczęściej wymienia się agresję i przemoc wynikającą nie tylko z niedostosowania społecznego uczniów, ale i innych czynników, niezwiązanych bezpośrednio z wychowaniem w rodzinie. Znawcy problemu wymieniają także zakłócone relacje rówieśnicze, problemy z przystosowaniem się, utrudnione kontakty z nauczycielami i pedagogiem szkolnym, niepowodzenia dydaktyczne.

Biorąc pod uwagę powyższe ustalenia, w niniejszym opracowaniu na podstawie przeprowadzonych badań empirycznych starano się poznać poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich szkoły podstawowej.

Metodologia badań własnych

Przedmiotem podjętych badań uczyniono poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich szkoły podstawowej. Celem poznawczym badań było uzyskanie wiedzy na temat poczucia bezpieczeństwa uczniów klas trzecich Szkoły Podstawowej nr 3 im. Marii Konopnickiej w Chojnowie, natomiast celem praktycznym – wskazanie kierunku działań pedagogicznych dotyczących zwiększenia poczucia bezpieczeństwa uczniów klas trzecich.

Potrzebę eksploracji tej dziedziny rzeczywistości uzasadnia fakt, iż poczucie bezpieczeństwa to jedna z najważniejszych potrzeb człowieka, a jej zaspokojenie gwarantuje prawidłowy rozwój jednostki. Ważnym zadaniem szkoły jako instytucji dydaktyczno-wychowawczej jest zapewnienie uczniom na wszystkich etapach kształcenia poczucia bezpieczeństwa.

Główny problem badawczy, którego rozwiązania poszukiwano w przebiegu badań empirycznych, zawierał się w pytaniu: Czy i jakie jest poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich Szkoły Podstawowej nr 3 im. Marii Konopnickiej w Chojnowie?

Problemy szczegółowe:

1. Jak jest u badanych uczniów klas trzecich poczucie bezpieczeństwa w szkole?
2. Które osoby w szkole zdaniem badanych uczniów klas trzecich zmniejszają ich poczucie bezpieczeństwa?
3. W jakich miejscach na terenie szkoły badani uczniowie klas trzecich odczuwają zagrożenie?

---

¹⁷ E. Laurman-Jarząbek, E. Mazur, M. Szpringer, *Bezpieczeństwo w szkole w opinii uczniów i rodziców – komunikat z badań*, Kraków 2014, s. 212.

4. W jakich sytuacjach badani uczniowie klas trzecich odczuwają największe zagrożenie?
5. Jak często badani uczniowie klas trzecich są świadkami przemocy słownej wobec kolegów i koleżanek?
6. Jak często badani uczniowie klas trzecich są świadkami przemocy fizycznej wobec kolegów i koleżanek?
7. Do kogo badani uczniowie klas trzecich zwracają się o pomoc w sytuacji, gdy komuś dzieje się krzywda?

W gromadzeniu materiału badawczego posłużono się metodą sondażu diagnostycznego. Technika była ankieta, która przydatna jest w uzyskiwaniu faktów, opinii i cech zbiorowości. Zapewnia anonimowość badanych, umożliwiając swobodę wypowiedzi. Narzędziem badawczym był „Kwestionariusz ankiety” własnej konstrukcji.

Badania zrealizowane zostały w maju 2018 roku w Szkole Podstawowej nr 3 im. Marii Konopnickiej w Chojnowie. Badaniami objęci zostali wszyscy obecni w dniu badania uczniowie klas 3a, 3b i 3c. Łącznie 65 dzieci, w tym 34 uczennice i 31 uczniów. W badanej populacji zdecydowanie przeważali uczniowie mieszkający w mieście – 27 i 4 ze wsi oraz 28 uczennic z miasta i 6 ze środowiska wiejskiego.

Dobór uczniów do badań był celowy. W doborze próby przyjęto następujące kryterium merytoryczne: Uczniowie w momencie przeprowadzania badań zgodnie z założeniami podstawy programowej edukacji wczesnoszkolnej osiągnęli ogólne założone cele w czterech naturalnych obszarach rozwoju: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym oraz cele szczegółowe odnoszące się do bezpieczeństwa własnego i innych. Spełnienie tych warunków wymagało zakwalifikowania do badań uczniów klas trzecich.

Analiza wyników badań

Prezentację i analizę wyników badań zaczniemy od ukazania opinii badanych uczniów klas trzecich szkoły podstawowej na temat ich poczucia bezpieczeństwa w szkole. Z uwagi na fakt, iż uczniowie w szkole przebywają wiele godzin, istotne jest, aby czuli się w niej dobrze i bezpiecznie.

W pierwszym pytaniu podjętej analizy zapytano badanych uczniów klas trzecich, czy czują się bezpiecznie w szkole. Uzyskane wyniki badań przedstawione w tabeli 1 pokazują, że odpowiedzi udzielone przez badanych uczniów są zróżnicowane.

Tabela 1. Poczucie bezpieczeństwa w opinii badanych uczniów klas trzeciej ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Czy czujesz się bezpiecznie w szkole?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
zdecydowanie tak	2	3,08	1	1,54	2	3,08	—	—	5	7,69
raczej tak	23	35,38	3	4,62	22	33,85	1	1,54	49	75,38
raczej nie	2	3,08	1	1,54	2	3,08	1	1,54	6	9,23
zdecydowanie nie	1	1,54	1	1,54	2	3,08	2	3,08	5	7,69
nie wiem	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	28	43,08	4,	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

Jak wskazują wyniki badań, olbrzymi procent badanych uczennic i uczniów (75,38%), zarówno z miasta, jak ze wsi, twierdzi, że „raczej czuje się w szkole bezpiecznie”. Co wyraża wahanie badanych uczniów względem wyboru odpowiedniego sądu, a zarazem skłonność, by uznać komunikowaną opinię za właściwą. W tej grupie badanych były 3 uczennice z miasta i tyleż samo ze wsi oraz 1 uczeń mieszkający na wsi. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż tylko nikły procent (7,69) badanych uczniów, przede wszystkim reprezentujących miasto, czuje się w szkole „zdecydowanie bezpiecznie”. Natomiast „raczej nie” czuje się w szkole bezpiecznie 9,23% badanych uczniów ze wsi i z miasta, a 7,69% „zdecydowanie nie” odczuwa poczucia bezpieczeństwa w szkole. Połączenie dwóch odpowiedzi „zdecydowanie nie” i „raczej nie” oznacza, iż prawie co szósty badany uczeń (16, 92%) bez względu na płeć i miejsce zamieszkania w szkole odczuwa brak poczucia bezpieczeństwa. Warto podkreślić, że nikt z badanych uczniów nie zaznaczył odpowiedzi „nie wiem”. Sugeruje to, iż wszyscy badani trzecioklasiści rozumieją istotę poczucia bezpieczeństwa, którą ze względu na subiektywny wymiar można różnie postrzegać. To, co dla jednych stanowi źródło zagrożenia, w odczuciu innych nie tworzy żadnych napięć. Wszak zdecydowana większość badanych uczniów (83,07%) zgodnie z oczekiwaniami (łącznie „zdecydowanie tak” i „raczej tak”) czuje się w szkole bezpiecznie. Pomimo rozbieżności w opiniach uczniów szkoła powinna zapewnić bezpieczeństwo w wymiarze obiektywnym oznaczającym rzeczywisty brak zagrożenia na jej terenie.

Bezpieczeństwo wyraża się pragnieniem przewidywalności i stabilności, a także ochrony ze strony osób znaczących. Priorytetowe znaczenie w zaspokajaniu tej potrzeby w środowisku szkolnym mają nauczyciele, pedagog, dyrektor szkoły, inni uczniowie oraz personel szkoły. U dzieci w młodszym wieku szkolnym występuje silna potrzeba zależności i wsparcia ze strony osób, które w konstruktywny sposób potrafią zaplanować rytm pracy dydaktyczno-wychowawczej, udzielić porady czy zapewnić opiekę. Nie bez znaczenia są także dobre relacje koleżeńskie. Takie działania sprzyjają budowaniu i utrzymaniu poczucia bezpieczeństwa. Zaburzone budzą oznaki pojawiającego się niebezpieczeństwa.

Za pomocą kolejnego pytania postanowiono sprawdzić, które osoby w szkole zmniejszają poczucie bezpieczeństwa badanych uczniów w szkole.

Tabela 2. Osoby zmniejszające poczucie bezpieczeństwa uczniów klas trzecich ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Kto w szkole wpływa na zmniejszenie Twojego poczucia bezpieczeństwa?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
Nauczyciele	2	3,08	3	4,62	5	7,69	2	3,08	12	18,46
Dyrektor szkoły	—	—	—	—	1	1,54	—	—	1	1,54
Pedagog szkolny	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Inni pracownicy szkoły	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Koledzy, koleżanki z klasy	7	10,77	1	1,54	3	4,62	1	1,54	12	18,46
Inni uczniowie w szkole	8	12,31	1	1,54	7	10,77	—	—	16	24,62
Nikt w szkole nie zmniejsza poczucia bezpieczeństwa	11	16,92	1	1,54	11	16,92	1	1,54	24	36,92
Inne osoby	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

Przeprowadzona analiza danych wykazała, iż dość znaczna grupa (36,92%) badanych uczennic i uczniów klas trzecich mieszkających w mieście i na wsi twierdzi, że „nikt w szkole nie zmniejsza ich poczucia bezpieczeństwa”. Dalsze wypowiedzi badanych uczniów są mniej optymistyczne i wylaniają listę osób, które zmniejszają ich poczucie bezpieczeństwa w szkole. Budzi niepokój fakt, iż co czwarta (24,62%) badana uczennica i uczeń, głównie ze środowiska miejskiego, twierdzi, że są to „inni uczniowie w szkole”. W opinii co piątego badanego ucznia „koleczy, koleżanki z klasy” zmniejszają ich poczucie bezpieczeństwa i tyleż samo badanych (18,46%) twierdzi, że nauczyciele. Tylko jeden uczeń mieszkający w mieście wskazał dyrektora szkoły. Nikt z badanych uczniów do osób zmniejszających ich poczucie bezpieczeństwa w szkole nie zakwalifikował „pedagoga szkolnego”, „innych pracowników szkoły” oraz „innych osób”, co jest zgodne z oczekiwaniami. Wynika z tego, że ponad połowa badanych uczniów klas trzecich sygnalizuje zmniejszenie poczucia bezpieczeństwa. By zapobiec eskalacji takiej sytuacji, nauczyciele, pedagog szkolny oraz inni specjaliści zajmujący się wychowaniem powinni systematycznie przeprowadzać z uczniami pogadanki, wspomagać ich w tworzeniu przyjaznego klimatu, utrzymaniu dobrych relacji między nimi, wskazywać sposoby rozwiązywania konfliktów we wzajemnym szacunku. W odniesieniu do nauczycieli będących źródłem braku poczucia bezpieczeństwa można zaryzykować ostrożny wniosek, iż między innymi reakcja nauczyciela na niewłaściwe zachowania ucznia implikuje takie stanowisko.

Priorytetowym zadaniem szkoły jest dbanie o bezpieczeństwo uczniów nie tylko podczas lekcji, ale także podczas przerw, głównie w takich miejscach jak korytarz, szatnia, toaleta, klasa, stołówka, boisko szkolne.

Zapytano zatem badanych uczniów, w których miejscach w szkole odczuwają największe zagrożenie. Rozkład odpowiedzi na to pytanie prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Miejsce percepcji zagrożenia badanych uczniów ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Gdzie w szkole czujesz największe zagrożenie?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
w szatni szkolnej	9	13,85	1	1,54	7	10,77	1	1,54	18	27,69
w szatni w-f	5	7,69	1	1,54	5	7,69	—	0,00	11	16,92
w toalecie	7	10,77	1	1,54	6	9,23	1	1,54	15	23,08
na korytarzu	5	7,69	2	3,08	5	7,69	1	1,54	13	20,00
na świetlicy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
na stołówce	1	1,54	—	—	—	—	—	—	1	1,54
w klasie	—	—	—	—	2	3,08	1	1,54	3	4,62
na schodach	1	1,54	1	1,54	2	3,08	—	—	4	6,15
w innym miejscu	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

Z uzyskanych danych wynika, że największe zagrożenie badani uczniowie klas trzecich odczuwają „w szatni szkolnej” (27,69%). Drugim w opinii prawie co czwartego badanego ucznia w hierarchii ważności miejscem ze względu na brak poczucia bezpieczeństwa

jest „toaleta” (23,08%), następnie „korytarz szkolny” (20 %). Na czwartym miejscu uplasowała się „szatnia wychowania fizycznego” (16,92%) na piątym „schody” (6,15%). Znikomy procent (4,6%) badanych uczniów brak poczucia bezpieczeństwa odczuwa w „klasie” i tylko jeden uczeń na „stołówce” (1,54%). Pozostałe miejsca w szkole ujęte w kafeterii pytania „świetlica”, „inne miejsca” w opinii badanych uczniów nie zmniejszają ich poczucia bezpieczeństwa.

Dowody empiryczne dotyczące zagrożenia w szatni, na korytarzu, schodach, w klasie mogą świadczyć o tym, że dyżury pełnione przez nauczycieli w szkole podczas przerw powinny zostać poddane weryfikacji. W przypadku toalet, z uwagi na intymność miejsca, nieetycznym byłoby wprowadzenie dyżurów nauczycieli wewnątrz pomieszczenia czy zamontowanie monitoringu. Elementem procedury dyscyplinującej tę sytuację i minimalizującej problem zagrożenia powinien być dyżur nauczycielski przed wejściem do toalet w celu nadzorowania i regulacji wchodzących i wychodzących uczniów bądź osobne toalety dla uczniów edukacji wczesnoszkolnej.

Zaspokojenie potrzeby bezpieczeństwa wyraża się przez unikanie sytuacji, które łączą się z odczuwaniem zagrożenia. Zatem zadaniem kolejnego pytania było ustalenie sytuacji, w których badani uczniowie klas trzecich odczuwają największe zagrożenie, przyjmując, iż przez sytuację należy rozumieć „ogół warunków, w których ktoś się znajduje lub coś się dzieje”¹⁸, natomiast zagrożenie to „stwarzanie stanu niebezpieczeństwa, stawanie się groźnym, niebezpiecznym dla kogoś, coś, co zagraża zdrowiu, bezpieczeństwu, wolności”¹⁹.

Tabela 4. Sytuacje, w których badani uczniowie klas trzecich odczuwają największe zagrożenie ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

W których sytuacjach w szkole czujesz największe zagrożenie?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
podczas przerw międzylekcyjnych	6	9,23	1	1,54	7	10,77	1	1,54	15	23,08
podczas lekcjach	1	1,54	2	3,08	4	6,15	—	—	7	10,77
przed lekcjami/po lekcjach	10	15,38	2	3,08	7	10,77	1	1,54	20	30,77
w drodze do lub ze szkoły	9	13,85	1	1,54	6	9,23	1	1,54	17	26,15
na boisku szkolnym po lekcjach	2	3,08	—	—	3	4,62	1	1,54	6	9,23
w innej sytuacji	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

¹⁸ E. Sobol, op. cit., s. 900.

¹⁹ Ibidem, s. 1103.

Wyniki badań przedstawione w tabeli 4 pokazują, że najczęściej sytuacji, w których dość duża grupa badanych uczniów, przede wszystkim z miasta, odczuwa zagrożenie, pojawia się przede wszystkim „przed lekcjami i po ich zakończeniu”. Drugą doświadczaną sytuacją zagrożenia akcentowaną częściej przez badane uczennice ze środowiska miejskiego jest „droga do szkoły lub ze szkoły”. Niepokoi fakt, że prawie co czwarta badana uczennica i uczeń, głównie ze środowiska miejskiego, sytuacje zagrożenia odczuwa „podczas przerw międzylekcyjnych”. Niewielki odsetek badanych uczennic i uczniów zarówno ze środowiska miejskiego, jak i wiejskiego sytuacji zagrożenia doświadcza „na lekcji”, a w opinii niemal co dziesiątego badanego w tym 2 uczennice i 3 uczniów z miasta oraz 1 ucznia ze wsi sytuacje stwarzające zagrożenie występują „na boisku szkolnym po lekcjach”. Nikt z badanych uczniów nie wskazał na „inną sytuację”, ujętą w kafeterii pytania, która stanowiłaby potencjalne źródło zagrożenia. Można zatem stwierdzić, że największe zagrożenie badani uczniowie odczuwają w sytuacjach nie objętych kontrolą nauczycielską. Szkoła powinna zapewnić bezpieczeństwo uczniom również w jej okolicach, np. poprzez zamontowanie monitoringu służącego do zapobiegania zachowaniom nieakceptowanym społecznie, a tym samym zwiększaniu poczucia bezpieczeństwa uczniów. By zapobiec pozostałym sytuacjom stwarzającym zagrożenie, nauczyciele powinni rzetelnie i systematycznie pełnić dyżury podczas przerw międzylekcyjnych, a podczas lekcji zwrócić większą uwagę na relacje pomiędzy uczniami i popracować nad większą integracją klasy.

Z literatury przedmiotu wynika, iż istotną przyczyną obniżającą poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole jest przemoc, czyli wykorzystanie własnej przewagi nad drugim człowiekiem (fizycznej, emocjonalnej, społecznej, duchowej). Występuje ona w sytuacji, gdy słabsza osoba (ofiara) poddawana jest przez dłuższy czas negatywnym działaniom osoby lub grupy osób silniejszych (sprawcy przemocy)²⁰. W środowisku szkolnym może przyjmować formę werbalną, np. przezywanie i obrażanie.

Tabela 5. Częstotliwość kontaktu badanych uczniów klas trzecich z przemocą słowną ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Jak często miałeś/miałaś kontakt z przemocą słowną (słyszałeś, że ktoś jest przezywany albo obrażany)?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
codziennie	1	1,54	—	—	—	—	1	1,54	2	3,08
2 razy w tygodniu	8	12,31	1	1,54	5	7,69	1	1,54	15	23,08
1 raz w tygodniu	7	10,77	2	3,08	6	9,23	1	1,54	16	24,62
kilka razy w miesiącu	6	9,23	1	1,54	7	10,77	—	—	14	21,54
raz w miesiącu	4	6,15	1	1,54	6	9,23	1	1,54	12	18,46
rzadziej	2	3,08	1	1,54	3	4,62	—	—	6	9,23
nigdy	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

²⁰ H. D. Sasal, *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Warszawa 2005, s. 28–29.

Analiza danych zawartych w tabeli 5 prowadziła do zidentyfikowania częstotliwości kontaktu badanych uczniów klas trzecich z przemocą słowną. Hierarchia wybranych z kafeterii pytania odpowiedzi przez badanych uczniów pokazuje, że prawie 25% (7 uczennic i 6 uczniów zamieszkujących miasto oraz 2 uczennice i 1 uczeń ze wsi) deklaruje, iż z przemocą słowną spotyka się „1 raz w tygodniu”, zbliżony odsetek badanych – 23,08% (9 uczennic, z tego jedna mieszkająca na wsi i 6 uczniów, w tym jeden ze wsi) twierdzi, że „2 razy w tygodniu” słyszy, jak ktoś jest obrażany i przezywany, a 21,54% – „kilka razy w miesiącu”. Przy czym tej odpowiedzi nie zaznaczył żaden uczeń ze środowiska wiejskiego. Natomiast tylko „raz w miesiącu” z przemocą słowną mają kontakt zarówno uczniowie i uczennice reprezentujący miasto i wieś (18,46%), „rzadziej” z kolei uczniowie (3) i uczennice (2) z miasta oraz 1 uczennica ze wsi. „Codzienny” kontakt z przemocą słowną potwierdza tylko jedna uczennica z miasta i jeden uczeń ze wsi. Taka sytuacja może sugerować, że są ofiarami przemocy słownej bądź środowisko rówieśnicze, w którym przebywają, stosuje ten rodzaj przemocy. Nikt z badanych uczniów i uczennic nie wskazał odpowiedzi „nigdy”, co sugeruje, iż wszyscy badani uczniowie bez względu na płeć i miejsce zamieszkania mieli kontakt z przemocą słowną. Wskazuje to na potrzebę stworzenia jasnego systemu zasad i procedur życia szkolnego. Wśród dzieci w wieku wczesnoszkolnym najłatwiej można wykształcić odpowiednie postawy (predyspozycje do zachowania się w określony sposób) i nawyki (skłonność do sprawniejszego wykonywania jakiejś czynności) zachowań prospołecznych, które mają przynieść korzyść innej osobie lub społeczności, np. pomaganie, dzielenie się, ochrona²¹.

W toku dalszej analizy starano się ustalić, jak często w szkole badani uczniowie klas trzecich spotykają się z przemocą fizyczną, czyli działaniem z użyciem siły, w wyniku której dochodzi do celowego uszkodzenia ciała, groźby uszkodzenia ciała bądź zadawania bólu. Najczęstsze przejawy tej formy przemocy to poszturchiwanie, popychanie, kopanie, bicie, plucie. Na ten rodzaj przemocy narażani są wszyscy uczniowie szkoły, choć błędnym byłoby założenie, że w jednakowym stopniu. Tabela 6 zawiera dane dotyczące częstości występowania tego zjawiska.

Tabela 6. Częstotliwość kontaktu badanych uczniów klas trzecich z przemocą fizyczną ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Jak często widziałas/ widziałeś, że inny uczeń jest ofiara przemocy fizycznej (jest np. bity, szturchnięty albo kopany, opluty)?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
codziennie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2 razy w tygodniu	—	—	—	—	1	1,54	1	1,54	2	3,08
1 raz w tygodniu	3	4,62	1	1,54	4	6,15	1	1,54	9	13,85
kilka razy w miesiącu	5	7,69	1	1,54	9	13,85	—	—	15	23,08
raz w miesiącu	12	18,46	1	1,54	7	10,77	1	1,54	21	32,31
rzadko	7	10,77	2	3,08	6	9,23	1	1,54	16	24,62
nigdy	1	1,54	1	1,54	—	—	—	—	2	3,08
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

²¹ J. Reykowski, *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, Warszawa 1986, s. 27–28.

Analizując kwestię dotyczącą częstotliwości kontaktu badanych uczniów klas trzecich z aktami przemocy fizycznej w szkole, ustalono, że tylko znikomym procentem badanych uczennic reprezentujących miasto i wieś twierdzi, że „nigdy” nie obserwowały przemocy wobec swoich kolegów/koleżanek, a prawie 25% badanych uczniów z miasta i ze wsi deklaruje, iż „rzadko” obserwuje takie zachowania. Natomiast dość duża grupa badanych, bo prawie co trzecia uczennica reprezentująca miasto i niemal co czwarty uczeń – przede wszystkim z miasta – twierdzi, iż z tym problemem styka się „raz w miesiącu”, a niemalże 25% badanych „kilka razy w miesiącu”. Co siódmy badany uczeń twierdzi, że „1 raz w tygodniu” widzi, jak inny uczeń staje się ofiarą przemocy fizycznej. Tylko dwóch uczniów, w tym jeden pochodzący z miasta i jeden ze wsi, widzi „2 razy w tygodniu” jak inni uczniowie doświadczają przemocy. Nikt z badanych uczniów nie stwierdził, że z przemocą fizyczną w szkole spotyka się „codziennie”. Przedstawione opinie badanych uczniów (łącznie 72,32%) świadczą o występowaniu w szkole przemocy fizycznej wobec innych uczniów w formie bicia, szturchania, kopania czy oplucia. Starając się przeciwdziałać takim zachowaniom, szkoła musi przyznać się, iż problem dostrzega i nie pozwala na jego występowanie. W walkę z tym zjawiskiem powinni zaangażować się dyrektor szkoły wraz nauczycielami. Tylko wspólne działanie i zrozumienie problemu może przyczynić się do skutecznego przeciwdziałania zjawisku i zwiększania poczucia bezpieczeństwa uczniów w szkole.

Dobra komunikacja personalna pomiędzy uczniami a osobami dorosłymi ma również znaczenie na odczuwane poczucie bezpieczeństwa w szkole. Świadczy to o tym, iż uczeń w sposób realny może liczyć na pomoc i natychmiastową reakcję w trudnych sytuacjach od osób, które znajdują się w jego otoczeniu. Zaufanie, którym uczeń obdarza wychowawcę, rodzica, jest bardzo cenne, eliminuje obawę, że osoba ta postąpi inaczej niż deklaruje. Wobec tego starano się ustalić, do kogo badani uczniowie klas trzecich zwracają się o pomoc w sytuacji, gdy zauważą, że komuś dzieje się krzywda.

Tabela 7. Osoby, do których badani uczniowie klas trzecich zwracają się o pomoc ze względu na płeć i miejsca zamieszkania

Do kogo pierwszego zwrócisz się o pomoc, gdy widzisz, że komuś dzieje się krzywda?	Uczennice				Uczniowie				Ogółem	
	Miasto		Wieś		Miasto		Wieś			
	L	%	L	%	L	%	L	%	L	%
do wychowawcy	5	7,69	2	3,08	4	6,15	1	1,54	12	18,46
do pedagoga szkolnego	1	1,54	1	1,54	1	1,54	—	—	3	4,62
do rodziców	2	3,08	—	—	—	—	—	—	2	3,08
do dyrektora szkoły	3	4,62	—	—	1	1,54	—	—	4	6,15
do innego pracownika szkoły	1	1,54	—	—	—	—	—	—	1	1,54
do koleżanek/kolegów	3	4,62	—	—	5	7,69	—	—	8	12,31
do nikogo (nie reaguję)	1	1,54	1	1,54	1	1,54	1	1,54	4	6,15
sam staję w obronie pokrzywdzonego	5	7,69	1	1,54	9	13,85	1	1,54	16	24,62
do najbliższej znajdującego się nauczyciela	7	10,77	1	1,54	6	9,23	1	1,54	15	23,08
do kogoś innego	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Razem	28	43,08	6	9,23	27	41,54	4	6,15	65	100,00

Źródło: opracowanie własne, (— zjawisko nie występuje).

Jak wynika z danych zamieszczonych w tabeli 7, prawie co trzeci badany uczeń ze środowiska miejskiego i wiejskiego, co piąta uczennica z miasta i co szósta ze wsi (24,62%) twierdzi, że jeśli widzi, że komuś dzieje się krzywda, do nikogo nie zwraca się o pomoc, tylko „sam staje w obronie pokrzywdzonego”. Zgodnie z oczekiwaniami o pomoc „do najbliższego znajdującego się nauczyciela” zwraca się prawie co czwarty badany uczeń (23%), a do „wychowawcy” co piąty (18,46%). Częściej badani uczniowie niż uczennice pomocy poszukują wśród koleżanek i kolegów (12,31%). Zastanawia fakt, że tylko nikły procent badanych uczniów ze środowiska miejskiego zwróciłby się o pomoc do „dyrektora szkoły”, „pedagoga szkolnego” lub „innego pracownika szkoły” i tylko 2 uczennice z miasta do „rodziców”. Na krzywdę wyrządzoną innemu uczniowi „nie reaguje” i „nie zwraca się do nikogo” o pomoc co szesnasty badany uczeń. Nikt z badanych uczniów nie wskazał innej osoby spoza tych, które zostały zaproponowane w kafeterii pytania. Można zauważyć, że badane uczennice, którym bliżej do roli opiekuńczej niż uczniom, chętniej zwracają się o pomoc do osób dorosłych, gdy zauważą, że komuś dzieje się krzywda. Z kolei uczniowie według rozpowsechnionej opinii mają tendencje do wyzwalania znacznych ilości energii fizycznej, lubią ryzyko, mają potrzebę sławy i waleczności, być może dlatego sami stają w obronie osoby krzywdzonej. Tylko połowa badanych uczniów (53, 85%) gdy widzi, że komuś dzieje się krzywda, zwraca się o pomoc do osób dorosłych. Brak adekwatnej reakcji na akty przemocy uzasadnia konieczność podjęcia zadań dotyczących rozwijania u uczniów umiejętności pomocnych w podejmowaniu właściwych decyzji, ocenianiu ryzyka, opieraniu się presji otoczenia, skutecznego porozumiewania się i utrzymywania dobrych relacji interpersonalnych oraz w dawaniu wsparcia.

Podsumowanie

Analiza wyników badań o wąskim charakterze, specyficznym dla populacji badawczej uczącej się w Szkole Podstawowej nr 3 im. Marii Konopnickiej w Chojnowie pozwoliła na wysunięcie wniosków, które stanowią odpowiedź na problemy badawcze:

1. Poczucie bezpieczeństwa w szkole odczuwa większość badanych uczniów (łącznie: „raczej tak” i „zdecydowanie tak” – 83,07%) ze środowiska miejskiego i wiejskiego. Natomiast brak poczucia bezpieczeństwa bez względu na płeć i miejsce zamieszkania łącznie na poziomie „raczej nie” i „zdecydowanie nie” odczuwa prawie co czwarty uczeń (16, 92%) reprezentujący miasto i wieś.

2. Zdaniem dość znacznej grupy badanych uczennic oraz uczniów klas trzecich (36,92%) z miasta i ze wsi nikt w szkole nie zmniejsza ich poczucia bezpieczeństwa. Natomiast do listy osób, które zdaniem badanych uczniów bez względu na płeć i miejsce zamieszkania zmniejszają w szkole ich poczucie bezpieczeństwa, wpisują się koledzy, koleżanki z klasy, nauczyciele, inni uczniowie w szkole. Tylko jeden uczeń wskazuje na dyrektora szkoły.

3. Hierarchia miejsc w szkole obarczonych największym zagrożeniem, zdaniem badanych uczniów klas trzecich bez względu na płeć i miejsce zamieszkania, kreuje się w następującej kolejności: szatnia szkolna, toaleta, korytarz. Pozostałe miejsca wskazane przez nikły procent badanych uczennic z miasta i ze wsi oraz uczniów tylko ze środowiska miejskiego to schody. W klasie zagrożenie odczuwa tylko znikomy procent uczniów (4,62%) z obu środowisk zamieszkania, z kolei na stołówce jedna uczennica z miasta.

4. Do sytuacji stwarzających największe zagrożenie, zdaniem dość dużej grupy badanych uczniów klas trzecich (30,77%) bez względu na miejsce zamieszkania oraz płeć, dochodzi

przed lekcjami i po lekcjach, następnie w drodze do lub ze szkoły (26,15%), a także podczas przerw międzylekcyjnych. Do sytuacji niebezpiecznych zdaniem niewielkiego odsetka badanych uczennic i uczniów reprezentujących miasto i uczennic ze wsi dochodzi również podczas lekcji (10,77%) oraz na boisku szkolnym po lekcjach (9,23%), co akcentują przede wszystkim uczennice i uczniowie ze środowiska miejskiego.

5. Wszyscy badani uczniowie bez względu na płeć i miejsce zamieszkania byli świadkami przemocy słownej wobec kolegów i koleżanek. Przeciętnie co czwarty uczeń klas trzecich (24,62%) deklaruje, że 1 raz w tygodniu był świadkiem, jak jego koledzy i koleżanki byli przezywani albo obrażani, a 23, 08% twierdzi, że jeszcze częściej, bo 2 razy w tygodniu. Część badanych uczennic i uczniów, przede wszystkim ze środowiska miejskiego, deklaruje, iż tylko kilka razy w miesiącu (21,54%) bądź raz w miesiącu (18,46%) byli świadkami, jak ich koledzy doświadczają przemocy słownej. Tylko co siódmy badany uczeń twierdzi, że ten rodzaj przemocy obserwuje rzadziej.

6. Do dużej grupy badanych bez względu na płeć i miejsce zamieszkania należą uczniowie (32,31%), którzy raz w miesiącu byli świadkami przemocy fizycznej wobec kolegów i koleżanek. Rzadko ten rodzaj przemocy obserwował prawie co czwarty badany uczeń (24,62%), a zbliżony odsetek badanych (23,08%) – kilka razy w miesiącu. Tylko niewielki procent badanych uczennic i uczniów z miasta i ze wsi twierdzi, że raz w tygodniu. Nieliczni badani uczniowie (3,08%) ze środowiska miejskiego i wiejskiego stwierdzili, że 2 razy w tygodniu są świadkami, jak ich koledzy i koleżanki są bite, szturchane, kopane i opluwane.

7. Przeciętnie prawie co czwarty badany uczeń (24,62%) bez względu na płeć i miejsce zamieszkania do nikogo nie zwraca się o pomoc, tylko sam staje w obronie pokrzywdzonego. Do najbliższego znajdującego się nauczyciela o pomoc zwraca się 23,08% badanych uczennic i uczniów zamieszkujących miasto i wieś, a co piąty uczeń (18,46%) – do wychowawcy. O pomoc do koleżanek/kolegów chętniej zwracają się uczennice i uczniowie ze środowiska miejskiego. Nikły procent badanych uczennic i uczniów o pomoc zwraca się do dyrektora szkoły, następnie do pedagoga szkolnego. Tylko dwie uczennice z miasta – do rodziców. Niepokoi fakt, iż prawie co dziesiąty badany uczeń, bez względu na płeć i miejsce zamieszkania, deklaruje, że w sytuacji, gdy komuś dzieje się krzywda, do nikogo nie zwraca się o pomoc (nie reaguje).

Wyrażone przez badanych uczniów klas trzecich stanowisko wobec odczuwanego przez nich poczucia bezpieczeństwa w szkole nie odbiega od wyników badań prowadzonych przez innych autorów. Badania międzynarodowe w Polsce prowadzone pod kierunkiem B. Woynarowskiej potwierdzają prawidłowość, według której tylko 42% uczniów w wieku 11, 13, i 15 lat czuje się w szkole bezpiecznie²². Z kolei z badań J. Kalisz i E. Twaróg oraz A. Lewickiej-Zelent wynika, że uczniowie często nie czują się bezpiecznie w szkołach ani w relacjach z rówieśnikami i nauczycielami²³.

Szkoła jako podstawowa instytucja edukacyjna nie może ograniczać się tylko do funkcji dydaktycznych. Powinna podjąć działania zorientowane na rozpoznawanie sytuacji oraz

²² Za: J. Mazur, *Środowisko szkolne i jego bezpieczeństwo*, „Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2003, nr 1, s. 45.

²³ J. Kalisz, E. Twaróg, *Stres jako aspekt badania klimatu szkoły*, „Dyrektor Szkoły” 2001, nr 11, s. 31–34; A. Lewicka-Zelent, *Obniżanie poziomu przemocy i lęku młodzieży gimnazjalnej*, Lublin 2012.

miejsce, w których bezpieczeństwo uczniów może być zagrożone (szatnie, toalety, korytarze, boisko, otoczenie szkolne). Personel pedagogiczny powinien orientować się, które osoby zmniejszają poczucie bezpieczeństwa uczniów w szkole. Reagować na wszelkie przejawy przemocy słownej i fizycznej. Wskaźnikami gotowości nauczycieli do realizacji tych zadań są kompetencje zarówno dydaktyczne, jak i psychologiczne, kładące nacisk na wspieranie uczniów, umiejętność i gotowość nawiązywania z nimi pozytywnego kontaktu emocjonalnego bazującego na zaufaniu.

Bibliografia

- Biezuński A., *Teoria bezpieczeństwa i jego pochodnych w zarysie* [w:] *Podstawowe problemy bezpieczeństwa i edukacji dla bezpieczeństwa*, red. B. Kaczmarczyk, A. Wawrzusiszyn, MODN, Ełk 2014, s. 40.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, A. Sikorska-Michalak, O. Wojniłko, Reader's Digest, Warszawa 2001, tom 1.
- Kacprzak L., *Bezpieczeństwo osobiste uczniów i poczucie jego – integralnym obowiązkiem szkoły i nauczycieli* [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa – bezpieczna szkoła, bezpieczny uczeń*, red. D. Czajkowska-Ziobrowska, A. Zduniak, Wydawnictwo WSB, Poznań 2007.
- Kalisz J., Twaróg E., *Stres jako aspekt badania klimatu szkoły*, „Dyrektor Szkoły” 2001, nr 11, s. 31–32.
- Kruszko K., *Pedagogiczne aspekty bezpieczeństwa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, UMCS, Lublin 2010, s. 13.
- Laurman-Jarząbek E., Mazur E., Szpringer M., *Bezpieczeństwo w szkole w opinii uczniów i rodziców – komunikat z badań. Raporty z badań*, „Studia Paedagogica Ignatiana”, Akademia Ignatianum w Krakowie, Kraków 2014, s. 212.
- Lewicka-Zelent A., *Obniżanie poziomu przemocy i lęku młodzieży gimnazjalnej*, UMCS Lublin 2012.
- Marciniak E.M., *Psychologiczne aspekty poczucia bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa. Wybrane zagadnienia*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Wydawnictwo Elipsa, Warszawa 2009, s. 60–61.
- Marcinkowski A., *Bezpieczeństwo prawem obywatelskim człowieka* [w:] *Edukacja dla bezpieczeństwa wobec wyzwań współczesności*, red. Z. Kwiasowski, K. Cenda-Miedzińska, UP, Kraków 2012, s. 161–169.
- Milerski B., Śliwerski B., *Pedagogika. Leksykon PWN*, PWN, Warszawa 2000, s. 227.
- Pieńkos J., *Słownik łacińsko-polski*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1996, s. 110.
- Popielski K., *Noetyczny wymiar osobowości. Psychologiczna analiza poczucia sensu życia*, KUL, Lublin 1994, s. 187.
- Reykowski J., *Motywacja, postawy prospołeczne a osobowość*, PWN, Warszawa 1986, s. 487.
- Sasal H.D., *Przewodnik do procedury interwencji wobec przemocy w rodzinie*, Parpa, Warszawa 2005, s. 28–29.

- Skvrnda F., *Výbrané sociologické otázky charakteristiky bezpečnosti v súčasnom svete* [w:] K. Cukan a kol., *Mladez a armada*, MOSR, Bratislava 2005, s. 28–67.
- Słownik języka polskiego*, red. E. Sobol, PWN, Warszawa 1995, s. 900, s. 1103.
- Socha R., *Bezpieczeństwo i zagrożenia. Wzajemne relacje* [w:] *Wybrane aspekty badań nad bezpieczeństwem*, red. B. Kaczmarczyka, A. Wawrzusiszyn, MODN, Elk 2014, s. 13.
- Zalewski S., *Polityka bezpieczeństwa państwa a edukacja obronna*, MON Egros, Warszawa 2001, s. 3.
- Zięba R., *Treść i zakres pojęcia „Bezpieczeństwo Polski”* [w:] *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa, s. 13.

SUMMARY

Katarzyna Sępowicz-Buczko, Renata Kamińska

The sense of security among third-grade elementary schoolchildren

The school is a basic educational institution. It provides its students with proper conditions for multilateral development. It is coupled with different areas of life and communities. It should be guided by pupils' safety, i.e. a state that is characterized by no risk of losing something valuable – life, health, respect, feelings, material and non-material goods. This paper presents the results of research whose aim was to obtain the opinions of third-grade pupils from the Maria Konopnicka Primary School No. 3 in Chojnów about their sense of security at school. the research involved 65 third-grade pupils. the author's questionnaire was used as the research tool. the results of the research revealed that only slightly more than a half of the pupils questioned claim that they feel safe at school. They feel the least safe in the school locker room, where they witness various forms of verbal and physical violence. the conclusions of the research imply the need for continuous improvement of the safety space for pupils at school.

Key words: sense of security, pupil, school, threats.

Data wpływu artykułu: 23.11.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 8.01.2019 r.

Wanda Grelowska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: wrelowska@gmail.com

Wartości pedagogiki humanistycznej i ich znaczenie dla współczesnej edukacji w opiniach badanej młodzieży

STRESZCZENIE

Szeroko pojęta cywilizacja przypisuje niemałe znaczenie istocie wychowania humanistycznego. W tej sferze wyłania się zasadniczy cel skierowany na kreowanie fundamentów kulturalnych i humanistycznych ze szczególnym uwzględnieniem autonomii istoty ludzkiej. Siła ciężkości winna sprowadzać się nade wszystko do rozwoju świadomości. Do realizacji tego przedsięwzięcia zmierzają w swych założeniach różnorodne kierunki pedagogiczne, jednak główny nurt przypisuje się pedagogice humanistycznej, która wyrosła z filozofii Wilhelma Diltheya. Jej podstawowe założenia ogniskują się wokół teorii pedagogicznej powstałej na bazie praktyki o charakterze refleksyjnym oraz historycznego pojmowania przedmiotu i działania pedagogiki.

Pedagogika humanistyczna, tworząc względnie autonomiczną dyscyplinę naukową, nie wychodzi jednak z podstawowych, niejako narzuconych systemów wartości. W arsenale też sukcesywnie pojawia się: **wychowanie do wartości, uczenie się w wolności, dwupodmiotowość w edukacji, kształtowanie samodzielności w dążeniu do samorealizacji**. Wydaje się zatem, że powinny być one realizowane na wszystkich szczeblach edukacyjnych, ponieważ dynamika zmian we współczesnym świecie staje się wyzwaniem dla najmłodszych, ale też dla ich rodziców i nauczycieli.

Pojawia się zatem pytanie o rolę współczesnego nauczyciela nie tylko jako wykonawcy wytyczonych założeń, ale także badacza humanistycznego. Zbliżając się do wymiaru praktycznej użyteczności pedagogiki humanistycznej, zasadne wydaje się poznanie stanowiska zarówno nauczycieli, jak i studentów na kierunku pedagogicznym. Dla celów badawczych wytypowane zostały problemy, które stanowią istotę głównego zagadnienia. A zatem: „Kim jest humanista?”, „Jakie cechy określają człowieka wiernego wartościom humanizmu?”, „Jaką rolę ma spełnić współczesny nauczyciel jako badacz humanistyczny?”

Wyniki otrzymanych analiz pokazują dążenie do realizacji założeń pedagogiki humanistycznej, jednak należy wyraźnie podkreślić manifestowanie dość radykalnych poglądów w odniesieniu do przedstawicieli innych kultur naszej społeczności.

Odnowa humanizacji w edukacji staje się niezbędną. Świadomy nauczyciel musi dysponować gruntowną wiedzą o wartościach w wychowaniu oraz posiadać umiejętność dialogu i współdziałania na gruncie edukacyjnym.

Słowa kluczowe: pedagogika humanistyczna, wolność, tolerancja, równość.

Droga do humanizmu

Nieustanne podążanie za zmianami cywilizacyjnymi ma w swojej istocie prowadzić do podnoszenia efektywności działań edukacyjnych. W zakres tych celów wpisuje się pedagogika humanistyczna, która znajduje swoje źródła w filozofii, psychologii czy socjologii. Należy ona do głównego nurtu kierunków w naukach o wychowaniu. Wyrosła w latach 20. XX wieku z filozofii Wilhelma Diltheya. Geneza pedagogiki humanistycznej pochodzi również z dzieł filozoficznych i pedagogicznych Immanuela Kanta. Znaleźć w nich można odniesienie do świata wartości jako spójnego systemu teorii wychowania. Autor poddawał analizie kwestie skrajnie dwubiegunowe, np. **swobody i przymusu, heteronomii i autonomii, indywidualizmu i kolektywizmu**. Na płaszczyźnie pedagogicznej zaznacza się wyraźny akcept personalistyczny i egzystencjalny, który nie traci na aktualności również współcześnie¹. Najczęściej cytowanymi przedstawicielami tego kierunku są: Herman Nohl (*Podręcznik pedagogiki, Ruch pedagogiczny w Niemczech, Teoria kształcenia, Pedagogiczna nauka o człowieku*), Teodor Litt (*Prowadzić czy pozwolić dorastać*), Eduard Spranger (*Podstawy nauk historycznych, Psychologia wieku młodzieńczego*)². Wyraźnie podkreślali oni samodzielność myślenia oraz znaczenie ocen wartościujących.

Źródła uwarunkowań historycznych można poszukiwać w odległych epokach oraz różnych rejonach świata. Z uwagi na niejednoznaczność pojęć określających wartości przydatne wydaje się pokazanie niektórych przykładów. I tak w starożytności pojawia się idea bohaterstwa, co oznacza zwycięzcę oraz twórcę porządku społecznego. Tymczasem w humanizmie śródziemnomorskim podstawowymi wartościami wymienionej „idei są: «szlachetność» jako wartość bohatera, «bohaterstwo» jako sposób jego życia i «walka z cierpieniem» jako tego życia sens”³. Dlatego też dla potrzeb podjętych rozważań oraz prowadzonych badań niezbędne staje się definicyjne określenie fundamentalnych pojęć.

Humanizm to „postawa ideowa afirmująca człowieka wraz z jego potrzebami duchowymi, przejawiająca się w dążeniu do osiągnięcia wszechstronnego rozwoju jednostki ludzkiej”⁴. Współczesna pedagogika w dążeniu do rozwoju młodego pokolenia wykorzystuje jego koncepcje, a podstawowe założenia pedagogiki humanistycznej ogniskują się wokół:

- teorii pedagogicznej powstałej na bazie praktyki o charakterze refleksyjnym,
- historycznego pojmowania przedmiotu i działania pedagogiki,
- systemów wartości, tworząc względnie autonomiczną dyscyplinę naukową⁵.

Pojmowanie humanizmu ma wielopłaszczyznowe odniesienia. Zmierza on do osiągnięcia pełni życia – *vita humana* – co jest „celem rzadko osiąganym jako kształt osobowości, a będą-

¹ P. Zieliński, *Kantowskie inspiracje pedagogiki humanistycznej* [w:] „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński”, t. XVI, Częstochowa 2014, s. 78–79.

² H. Krüger, *Wprowadzenie w teorię i metody badawcze nauk o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 15–17.

³ A. Szytka, *Jak stawiać się humanistą*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii i Eksploatacji w Radomiu, Radom 1998, s. 31.

⁴ *Encyklopedia powszechna*, Tom 3, Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński, Kraków 2002, s. 350

⁵ *Ibidem*, s. 23.

cym utopią dla społeczeństw”⁶. Jednak te niezbyt optymistyczne refleksje nie mogą dać przyzwolenia na zejście z drogi wiodącej do humanizmu, gdzie nigdy cel nie uswięca środków.

Tymczasem w obliczu występujących na świecie radykalizmów, gdy dehumanizujące fanatyzmy coraz silniej dają o sobie znać, powstaje pytanie o możliwości utrzymania się na drodze do humanizmu. Tragiczne wydarzenia ostatnich lat, gdy pojawiły się liczne ataki terrorystyczne, sprawiają, że ludzie są podzieleni. „Jest złość, jest i nienawiść, ale jest też nawoływanie do jedności i miłości. to zależy, z której strony te słowa padają”⁷. Oznacza to, że brakuje fundamentów bądź są na tyle słabe i rozchwiane, że wymagają natychmiastowej naprawy. Konieczny zatem staje się powrót do wartości humanizmu, które leżą u podstaw naszej kultury. Mówi się coraz częściej o swoistym „przebudzeniu”, by człowiek mógł być „prawy wewnętrznie”⁸. W konsekwencji nie ustaje np. spór o uchodźców. Są środowiska, które upatrują przyczyn agresji ze strony imigrantów w braku tolerancji i otwartości niektórych państw. Jednak odmiennosc kultury, języka, zwyczajów pogłębia niechęć i budzi obawy. W środkach masowego przekazu wyrażane są obawy o losy naszego kontynentu. Niektóre reakcje polityków i wtórujących im ekspertów wywołują przerażenie i narastający niepokój o nasze losy. Powstaje pytanie o jakość i znaczenie słynnej rewolucyjnej triady: **wolność – równość – braterstwo**. Do młodzieży zwracają się przedstawiciele różnych środowisk, by myśląc o przyszłości, nie zapomniała o korzeniach polskiej kultury, która kształtuje tożsamość narodową. Wskazuje się na potrzebę refleksji, począwszy od lokalnych wspólnot.

Mówiąc o pedagogice humanistycznej, nie sposób pominąć jej materialnych fundamentów. Myślimy tu o idei humanizmu w systemach władzy państwowej. I chociaż niepodległość i suwerenność ułatwiają realizację humanistycznych wartości, to wiele struktur państwowych na świecie jest ahumanistyczna czy też antyhumanistyczna. Jeśli, jak pisze W. J. Kapuściński, „każde wzmocnienie władzy państwa zmniejsza możliwość drogi do humanizmu jego obywateli”, jeśli „proces dehumanizacji może zacząć się niepostrzeżenie, na przykład od zaostrzenia przepisów administracyjnych”⁹, to jak pokonać piętrzące się przeszkody na drodze do wolności w pełnym tego słowa znaczeniu. A jakie z kolei są szanse drogi do humanizmu dla krajów trzeciego świata, jeśli w ogóle samo to pojęcie kiedykolwiek było obecne w świadomości ich obywateli. Trudno jednak odnieść się do tego problemu bez ukazania międzynarodowego tła dla omawiania tych zagadnień.

W odniesieniu do wstępnych rozważań rodzi się pytanie: „Kim jest humanista?” Wydaje się, że to człowiek autentyczny, ale równocześnie refleksyjny. W tym ujęciu najistotniejsza jest kwestia dotycząca w głównej mierze świata wartości. Czytelny w swej strukturze wydaje się dobór cech określających człowieka wiernego wartościom humanizmu, które prezentuje A. Sztylka¹⁰. Należą do nich:

- **natura** – tej wartości przypisuje się najczęściej dwie cechy człowieka wiernego ideom humanizmu: wiedzę i intuicję przyrodniczą; natomiast pierwszą, naturalną cechą humanisty jest „więź człowieka z Istnieniem”;

⁶ W. J. Kapuściński, *Człowiek czy humanista w kosmosie (Humanizm, medycyna, trzeci świat)*, Wydawnictwo Literackie Kraków, Kraków 1982, s. 101.

⁷ *Ofiary multi-kulti. Rozmowa Anety Przysiężniuk-Pary z ks. Sebastianem Karwowskim*, „Nasz Dziennik” z 16.11.2015 r., nr 267/5411.

⁸ A. Sztylka, op. cit., s. 72.

⁹ W. J. Kapuściński, op. cit., s. 105.

¹⁰ A. Sztylka, op. cit., s. 72–78.

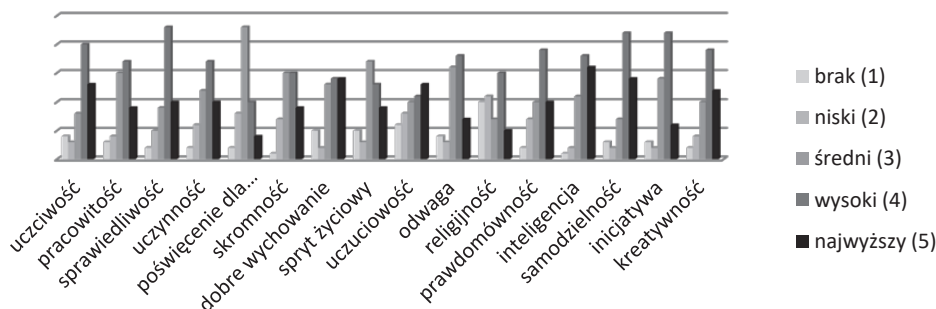

- **kultura** – ta wartość również określana jest za pośrednictwem dwóch cech: jedna z nich pokazuje człowieka wiernego tradycji kulturalnej, druga idea ukazuje humanistę jako poszukiwacza prawdy na drodze refleksji;
- **etyka** – jest ona reprezentowana przez trzy idee: dobro, autonomię i równość;
- **wolność** – pojawiają się tu dwa wątki: pierwszy ukazuje się w postaci człowieka decydującego o wyborze wartości, drugi zaś oznacza „trwałą dyspozycję wobec świata”, czyli stałą postawę filozoficzną.

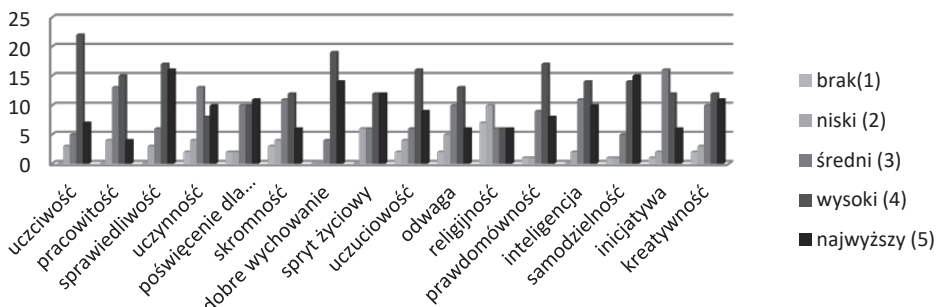
Humanistyczne wartości w opinii młodzieży

Znaczenie wartościujących ocen obecnych w pedagogice humanistycznej skłania do pogłębiania analiz. Badania na tym polu przeprowadzone zostały wśród młodzieży licealnej (respondenci: Zespół Szkół Plastycznych w Lublinie – 21 osób, I Liceum Ogólnokształcące w Krasnymstawie – 27 osób) i studenckiej (respondenci: Wyższa Szkoła Przemierza Rodzin w Warszawie – 111 osób, Wyższa Szkoła Ekonomii i Innowacji w Lublinie – 62 osoby, Wyższa Szkoła Handlowa w Radomiu – 30 osób).

Przedmiotem rozważań stały się m.in. wartości humanistyczne w samoocenie respondentów. Ankietowani przedstawili także ich hierarchię.

Ryc. 1. Wartości humanistyczne w samoocenie uczniów Zespołu Szkół Plastycznych w Lublinie
Źródło: badania własne.

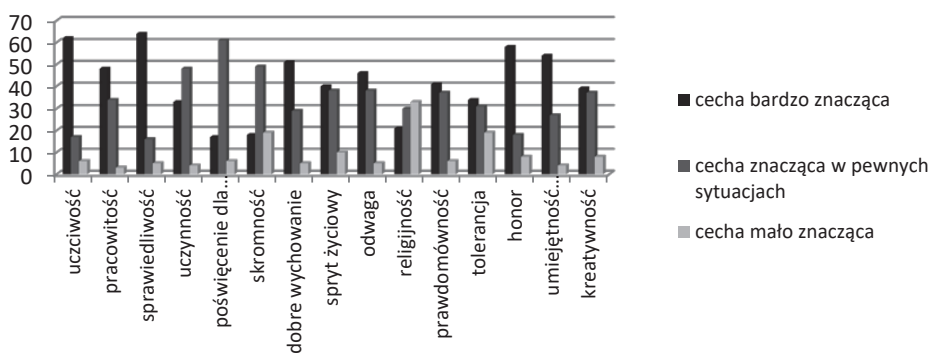

Ryc. 2. Wartości humanistyczne w samoocenie uczniów I LO w Krasnymstawie
Źródło: badania własne.

Uczniowie obu szkół charakteryzują siebie przede wszystkim jako osoby sprawiedliwe i samodzielne. Wysoko oceniają też u siebie uczciwość. W samoocenie widać także cechy charakteru, które najprawdopodobniej w istotny sposób wpłynęły na wybór ścieżki kształcenia – uczniowie Zespołu Szkół Plastycznych wysoko punktowali u siebie kreatywność i inteligencję. Z kolei uczniowie liceum ogólnokształcącego wysoko oceniają u siebie dobre wychowanie.

Uczniowie ZSP dość nisko określają u siebie poświęcenie dla innych oraz dobre wychowanie, a także spryt życiowy, natomiast uczniowie LO nie oceniają siebie raczej jako osoby skromne i odważne.

Respondenci, oceniając zarówno siebie, jak i wybierając kryteria oceny dla innych, unikali jednoznacznie negatywnych ocen. Raczej operowano środkowymi wartościami (na skali 1–5), co może oznaczać, że na skalę wartości wpływa szereg czynników, takich jak np. kontekst sytuacyjny.

Ryc. 3. Znaczenie wartości humanistycznych w opinii licealistów

Źródło: badania własne.

Według ankietowanych najmniej znaczącymi cechami u innych jest niezaprzeczalnie religijność oraz skromność i tolerancja. Dość niski wynik w obu szkołach osiągnęło poświęcenie dla innych, co oznaczałoby, że uczniowie szkół ponadgimnazjalnych nie oczekują zbyt dużego zaangażowania w relacje międzyludzkie.

Ankietowani za najbardziej wartościowe uważają osoby sprawiedliwe, uczciwe i dobrze wychowane. Oprócz tego uczniowie I LO wysoko cenią sobie honor i umiejętność komunikacji międzyludzkiej, zaś dla uczniów ZSP człowiek wartościowy powinien zawsze cechować się honorowym i odważnym działaniem, a także kreatywnością.

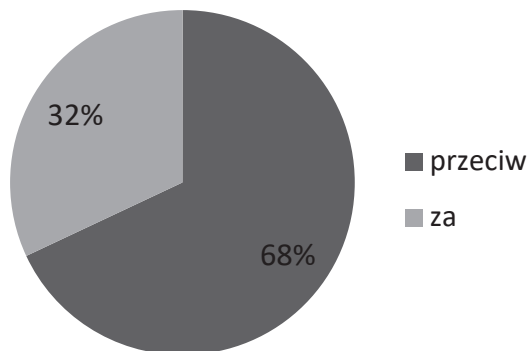
Uczniowie obu szkół najwyżej oceniają u siebie sprawiedliwość i samodzielność. Według natężenia tych cech ankietowani oceniają także innych. Tym samym można stwierdzić, że wartości odnoszące się do honorowego i sprawiedliwego postępowania są najbardziej pożądane. Najmniej istotną u innych cechą według ankietowanych jest religijność. Warto także zauważyć, że to jedyna wartość, która uzyskała jednogłośnie dość niską pozycję.

Ciekawą zależnością wydaje się, że osoby, które uznały religijność za cechę występującą u siebie w stopniu wyższym lub najwyższym, znacznie częściej oceniały się wyżej pod względem innych wartości.

Badani studenci posługiwali się otwartą formą wypowiedzi. Wśród typowanych cech najwięcej kontrowersji budzą kwestie dotyczące wartości uniwersalnych.

Ankietowani jednogłośnie za najbardziej znaczące uważają takie wartości jak:

braterstwo, odwaga, szacunek i miłość. Jednocześnie chętnie podejmują temat tolerancji i równości. W tej materii głosy stają się podzielone. Studenci, opisując swoje stanowisko dotyczące tych dwóch wartości, prawie zawsze odnoszą się do sytuacji politycznej panującej na świecie oraz kwestii uchodźców.

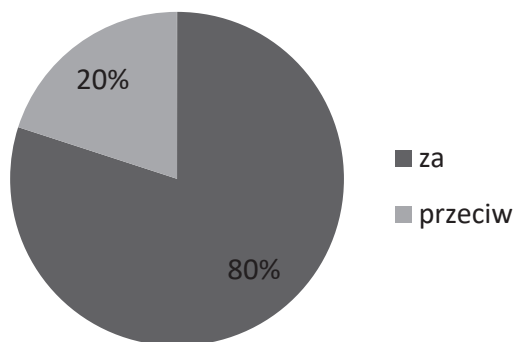

Ryc. 4. Tolerancja

Źródło: badania własne.

Wyniki analiz wskazują na znaczący wpływ współczesnej sytuacji geopolitycznej na dokonywane wybory. Aż 68% ankietowanych zadeklarowało sprzeciw wobec **tolerancji**, powołując się przede wszystkim na zagrożenie bezpieczeństwa, tożsamości narodowej i kultury. W wypowiedziach tych respondentów często pojawiają się opinie będące owocem bardzo radykalnych odczuć („NIE dla młodych uchodźców, gdyż to oni powinni bronić swoich granic, Jestem na NIE dla uchodźców w naszym kraju, gdyż są to osoby innej kultury i o innym wyznaniu”). Natomiast ci, którzy opowiedzieli się za **tolerancją**, podkreślali potrzebę edukacji społeczeństwa, szczególnie w środowiskach szkolnych („brakuje tolerancji w naszych szkołach, więcej wiedzy o świecie dla dzieci”). Ankietowani zwracali także uwagę na to, że „ukazywanie różnorodności daje możliwość dokonywania wyboru”.

Kolejnym spornym punktem jest kwestia **równości**.

Ryc. 5. Równość

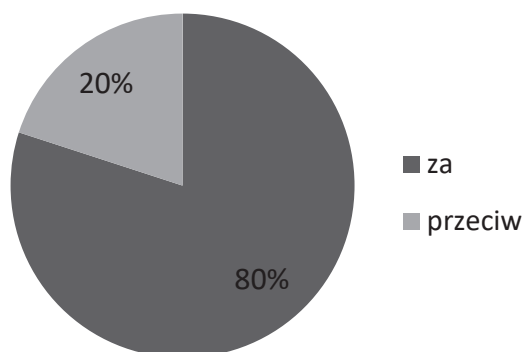
Źródło: badania własne.

Rezultat dokonywanych analiz wydaje się dość zaskakujący, ponieważ połowa respondentów sprzeciwia się **równości**. Powołują się oni na nieprzyjemne doświadczenia

związane z osobami innych kultur, roszczeniowy, a nawet wulgarny stosunek obcokrajowców do Polaków (studentka pisze: „W pracy zawodowej mam kontakt z Romami, którzy oczekują od naszego kraju wsparcia, kierują w stronę Polaków obraźliwe słowa”). Studenci zwracają też uwagę na brak **równości** w szkołach, stygmatyzację uczniów ze względu na ich niski status materialny („nie ma równości w szkole, gdyż bogaci stoją wyżej, biedni są poniżani”), wyrażają obawę o trudności w realizacji równego traktowania („bardzo trudno realizować idee równości, bo jak na równi traktować: wykształconego i niewykształconego, bogatego i biednego, wysportowanego i niepełnosprawnego...”), ale też definiują swoje priorytety w pracy zawodowej („Trzeba uczyć, że najważniejsze jest to, co w głowie i w sercu”).

Wyrażone opinie mogą wynikać z poczucia zagrożenia, braku wiedzy bądź umiejętności dostrzegania pozytywnych stron drugiego człowieka. Nasuwa się zatem konieczność wyznaczania nowych zadań zarówno dla rodziców, jak i pedagogów.

Jakkolwiek kwestie dotyczące **tolerancji** i **równości** budziły wiele kontrowersji, tak o **wolności** badani wypowiedzieli się dość jednoznacznie.

Ryc. 6. Wolność

Źródło: badania własne.

W wypowiedziach znów widoczne są echa sporów politycznych („wolność w swoim kraju oznacza prawo do bezpieczeństwa naszych rodaków” – piszą respondenci). Studenci wyrażają również potrzebę większej wolności słowa, która jest niezbędna do osiągnięcia radości życia: („wolność słowa i stan świadomości świadczy o tym, że jest się wolnym człowiekiem, potrzebujemy wolności, a to oznacza też spokój psychiczny”). Pojawia się też łączenie definicji **wolności** z cechami prawdy („wolność jest coraz bardziej zagrożona, ludzie boją się mówić prawdę. Powinniśmy uczyć, że wolność = prawda”). Dużego znaczenia nabiera też potrzeba okazywania szacunku i miłości („powinniśmy przekazywać uczniom wiedzę, że szacunek należy się każdemu, potrzebujemy miłości, bo panuje nienawiść”).

Reasumując: wydaje się, że zważając na uzasadnienia swoich stanowisk, respondenci wykazali się wysoką świadomością dokonywanych wyborów.

Wyniki badań pokazują, jakiego znaczenia nabiera obecnie poziom wiedzy i świadomości społecznej, które obudzą wartości humanistyczne w społeczeństwie.

Wartości takie jak: **równość** – **wolność** – **braterstwo**, o które społeczeństwa walczyły przez stulecia teraz zostają poddane weryfikacji przez młode pokolenie.

***

Wyniki otrzymanych analiz skłaniają do refleksji, że dotychczasowa edukacja nauczycielska wymaga swoistej odnowy. Konieczna jest tu szeroko pojęta podstawa merytoryczna, w tym o współczesnym świecie. Znajomość szeroko rozumianej kultury, różnice w obrębie wyznań i zasad w nich obowiązujących pozwolą zająć stanowisko w sprawach kluczowych dla realizowania procesu dydaktyczno-wychowawczego. Warto powrócić do wybranych aspektów literatury i wiedzy językowej, ponieważ niezrozumienie znaczenia podstawowych pojęć zakłóca komunikację interpersonalną. Świadomy nauczyciel musi „gruntownie poznać świat wartości i antywartości w wychowaniu, perspektywy sukcesu i zagrożenia, cele i ideały wychowawcze oraz zdobyć umiejętność w dialogu i współdziałania z młodzieżą”¹¹. Odnowa humanizacji w edukacji staje się niezbędna. Uwaga powinna być skierowana głównie na kwestie dotyczące wychowania. Ma to nierozzerwalny związek z wyraźnym zachwianiem systemów wartości. Wyniki badań ujawniły takie oczekiwania wśród kandydatów na nauczycieli. Ogniskują się one nie tylko wokół bezpieczeństwa, wolności, godności człowieka, ale dotyczą też prawdy, piękna, dobra. Od nas zależy, czy wartości, które dość wzniosłe wybrzmiewają, będą wypełniać nasze codzienne życie. Mamy moralny i zawodowy obowiązek wobec młodzieży, kandydatów na nauczycieli, a oni wobec swoich wychowanków w niedalekiej przyszłości.

Perspektywy kształcenia w duchu humanistycznych idei

Jeśli „być humanistą” oznacza proces, zatem już najwyższy czas, by rozpocząć działania w kierunku ustawicznej autokreacji. Do konstruowania humanistycznych strategii życia potrzebni są nauczyciele, którzy mają wsparcie na różnych płaszczyznach życia społecznego, ale też politycznego funkcjonowania. W środkach przekazu słyszymy wiele komentarzy w kwestii dokonywanych zmian oświatowych. Dla jednych oznacza to zmiany pozytywne, bo treści nauczania ukierunkowane są na kwestie narodowe, patriotyczne, polskie. Dla innych odbudowa idei powszechnego wykształcenia ogólnego budzi kontrowersje i obawy.

Tymczasem wielu pedagogów i rodziców dostrzega pozytywne aspekty „krzewienia odpowiednich zachowań moralnych i obywatelskich” czy też „wyrabiania nawyków do bycia dobrym Polakiem i dobrym obywatelem”¹². Ostatnie lata transformacji wyzwoliły swego rodzaju zapotrzebowanie na odbudowę poczucia przynależności czy też potrzebę odczuwania dumy.

Wydaje się, że nie tylko w Polsce, ale też w innych krajach kończy się popyt na bezkrytyczną akceptację wielokulturowości, w tym masowy dostęp do wszelkich swobód. Potrzeba bezpieczeństwa, tak bardzo zachwiana poprzez wartki nurt tragicznych wydarzeń na świecie, upomina się o utrzymanie porządku, zarysowanie jasnych, czytelnych reguł dotyczących zachowań społecznych, wzmożonej dyscypliny. Powstaje przy tym pytanie o słuszność obaw co do zahamowania potencjału twórczego nauczycieli czy też pogłębiania się peryferyjnych kompleksów młodzieży.

¹¹ J. Bielski, *Stan świadomości nauczycieli i praktyka związana z reformą edukacyjną*, „Lider” 2009, nr 11, s. 4.

¹² E. Wilk, *Dostaniemy dobrą szkołę*, „Polityka” z 1.01.2015 r., nr 47 (3036).

Dynamika powstających zmian we współczesnym świecie staje się wyzwaniem zarówno dla najmłodszych, ale też dla ich rodziców i nauczycieli. Nasuwa się zatem pytanie o rolę współczesnego pedagoga w kształtowaniu młodego humanisty. W tym kontekście niezbędne wydaje się odniesienie do fundamentalnych tez pedagogiki humanistycznej¹³, do których należą:

I. Wychowanie do wolności

Stanowi ono istotę wychowania, ponieważ w wymiarze społecznym demokratyczne społeczeństwa są właśnie oparte na wolności.

II. Uczenie się w wolności

W naszym stuleciu niejednokrotnie analizowano i rozwijano tę tezę zarówno na płaszczyźnie pedagogicznej, jak i psychologicznej. Wiodącą metodą edukacyjną jest tu dialog, zaś grupa edukacyjna zachowuje dynamiczną równowagę na płaszczyźnie „ja” – „my”.

III. Dwupodmiotowość w edukacji

W pedagogice humanistycznej zostaje utrzymana równowaga na płaszczyźnie praw i obowiązków nauczyciela i ucznia. Należy zatem respektować także potrzeby nauczyciela.

IV. Stwarzanie warunków do kształtowania samodzielności, samorealizacji i samodzielnej organizacji

Wszechogarniający natłok informacji skłania do samodzielnego poszukiwania potrzebnych wiadomości, wykazania się umiejętnością dokonania celowego wyboru i świadomego wykorzystania danych. Z kolei nadmiar zadań, które dyktuje tempo współczesnego świata, wymusza doskonalenie umiejętności samodzielnej organizacji.

Realizacja zadań, które dyktują tezy pedagogiki humanistycznej, może zostać dokonana wyłącznie pod kierunkiem nauczyciela kreatywnego. Oznacza to realizację zarówno celów diagnostycznych, wychowawczych, jak i poznawczych.

Sylwetkę nauczyciela jako badacza humanistycznego przedstawił S. Palka¹⁴. Wyznacza on szereg zadań, wśród których naczelnie miejsce zajmuje poznanie wielowarstwowej rzeczywistości. Zrozumienie zależności i wzajemnych uwarunkowań w obrębie antropologii kulturowej, filozofii dialogu czy też psychologii humanistycznej stanowi podłoże do skutecznego oddziaływania. Podkreśla się też respektowanie wartości uniwersalnych w danej kulturze społecznej. Warunkiem sukcesu badawczego jest rozumienie i umiejętne interpretowanie wyników badań. Na szczególną uwagę zasługuje uwzględnianie empatii w toku badawczego poznawania. Nauczyciele jako badacze powinni podejmować problemy aktualne, a jednocześnie istotne społecznie. W wymiarze praktycznej użyteczności humanistyczne podejście poznawcze może okazać się przydatne we współpracy z rodzicami, co ma istotne znaczenie dla funkcjonowania uczniów.

Oprócz badawczej, pojawia się rola twórcy i reżysera założeń pedagogiki humanistycznej. Powinien on umożliwiać dziecku dynamiczne przystosowanie się do otaczającej je rzeczywistości. Niezbędna jest też dbałość o rozwój osobowości wychowanka, a kształtowanie postaw powinno być nacechowane pozytywnym stosunkiem do otoczenia. Kreatywny nauczyciel

¹³ M. Królicza, *Realizacja tez pedagogiki humanistycznej w przedszkolu jako warunek podnoszenia efektywności edukacji małego dziecka* [w:] *Optymalizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w przedszkolu i w klasach I–III*, red. W. Szlufik, U. Ordon, WSP, Częstochowa 1998, s. 47–48.

¹⁴ S. Palka, *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 203, s. 155.

może tworzyć sprzyjające warunki do budowania samooceny i oceny innych. Reżyserska funkcja nauczyciela sprowadza się do ułatwiania wychowankom funkcjonowania w zmieniającej się rzeczywistości. Swą aktywność może on wykazać, będąc współtwórcą kultury.

Wymienione zadania znajdują odniesienie zarówno do wiedzy, jak i zdolności poznawczych, nie pomijają też emocji i etycznego wartościowania. Naczelnym zadaniem jest nade wszystko uwzględnienie rzeczywistej podmiotowości wychowanka i takie prowadzenie procesu edukacyjnego, by dziecko poznawało siebie we wspólnocie, a nie w opozycji.

Bibliografia

- Bielski J., *Stan świadomości nauczycieli i praktyka związana z reformą edukacyjną*, „Lider” 2009, nr 11.
- Krüger H., *Wprowadzenie w teorię i metody badawcze nauk o wychowaniu*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.
- Królica M., *Realizacja tez pedagogiki humanistycznej w przedszkolu jako warunek podnoszenia efektywności edukacji małego dziecka* [w:] *Optymalizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w przedszkolu i w klasach I-III*, red. W. Szlufik, U. Ordon, WSP, Częstochowa 1998.
- Ofiary multi-kulti. Rozmowa Anety Przysiężniuk-Pary z ks. Sebastianem Karwowskim*, „Nasz Dziennik” z 16.11.2015 r., nr 267/5411.
- Palka S., *Pedagogika w stanie tworzenia. Kontynuacje*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2003.
- Sztylka A., *Jak stawać się humanistą*, Wydawnictwo i Zakład Poligrafii Instytutu Technologii i Eksploatacji w Radomiu, Radom 1998.
- Kapuściński W.J., *Człowiek czy humanista w kosmosie (Humanizm, medycyna, trzeci świat)*, Wydawnictwo Literackie Kraków, Kraków 1982.
- Wilk E., *Dostaniemy dobrą szkołę*, „Polityka” z 1.01.2015 r., nr 47(3036).
- Zieliński P., *Kantowskie inspiracje pedagogiki humanistycznej* [w:] „Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie. Rocznik Polsko-Ukraiński”, t. XVI, Częstochowa 2014.

SUMMARY

Wanda Grelowska

Humanistic pedagogy in the service of modern world in the opinions of the young people

Broadly understood civilization attaches great importance to the essence of humanistic education. Its fundamental aim is to lay cultural and humanistic foundations, taking into consideration the autonomy of the human being. Various pedagogic trends aim at implementing this aim, but the main trend is humanistic pedagogy, which is based on Wilhelm Dilthey's philosophy. Its basic assumptions are centered around pedagogic theory based on practice of meditative character and a historic approach to pedagogy.

Humanistic pedagogy constitutes a relatively autonomic scientific discipline. However, it does not stem from any basic, externally imposed value systems. It stresses the importance of: values, freedom of learning, dual capacity in education, independence in achieving self-fulfillment. It seems that education on all levels should implement these assumptions, because the rate of changes in the present-day world becomes a challenge for children, parents and teachers alike.

There arises the question about the role of present-day teachers as executors of assumptions and humanistic researchers. Research into the attitudes of teachers and students of pedagogy towards this question seems to be well-founded.

The following problems appear to be the most essential: Who is a humanist? What are the characteristic features of people who remain faithful to humanist values?, What role should the present-day teacher play as a humanist researcher?

The results show the existing aspirations to implement the assumptions of humanistic pedagogy. However, we should emphasize the existence of radical opinions about representatives of other cultures.

The regeneration of humanism in education is necessary. a conscious teacher needs to possess thorough knowledge of education as well as the ability to maintain a dialogue and cooperate.

Key words: humanist pedagogy, freedom, tolerance, equality.

Data wpływu artykułu: 21.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 16.01.2019 r.

Malgorzata Bujnowska

The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica
Department of Emergency Medical Services
Polish Hygienic Society
e-mail: bujnowska.m@wp.pl

An analysis of selected risk factors for myocardial infarction depending on gender

SUMMARY

The risk factors for the ischemic heart disease are divided into two main categories: modifiable and non-modifiable. Among the modifiable factors there are lipid disorders, smoking, overweight, hypertension, diabetes, stress and excessive alcohol consumption. Each of the above-mentioned factors contributes to the development of coronary heart disease and constitutes a serious threat to the public health.

Aim. the aim of the study was to analyze the risk factors for myocardial infarction depending on gender.

Material and methods. the study involved 315 patients (99 women and 216 men) aged 29–91 (with the average of 64), treated with coronary angioplasty. the main analyzed risk factors included: smoking, hypertension, hypercholesterolemia, diabetes, overweight, previous incidents of myocardial infarction, complications during hospitalization, death during hospitalization, type of change: de novo or in place of PCI, the number of hospitalization days. the statistical analysis was carried out using the Pearson nonparametric test, assuming statistical significance of $p < 0.05000$.

Results. 18.2% of the female respondents smoked tobacco, for male respondents this value stood at 66.2%. Hypertension occurred in 81.8% of women and in 33.8% of men. Hypercholesterolemia occurred in 60.6% of women and in 30.1% of men. Obesity occurred in 69.7% of women and in 59.3% of men. Diabetes was diagnosed in 77.8% of women and in 43.1% of men. Previous infarction occurred in 23.2% of women and in 22.7% of men.

Conclusions. Women tend to have myocardial infarction at an older age. Women have more frequent atrioventricular blocks as a complication of myocardial infarction. Women are more likely to be affected by risk factors such as hypertension, hypercholesterolemia or diabetes. for men, smoking constitutes a more common risk factor of myocardial infarction.

Key words: risk factors for myocardial infarction, myocardial infarction, sex, hypertension, diabetes, obesity, hypercholesterolemia.

The risk factors for ischemic heart disease are divided into two main categories: modifiable and non-modifiable. Among the modifiable factors there are lipid disorders, smoking, overweight, hypertension, diabetes, stress and excessive alcohol consumption. These are factors that can be reduced by modification of lifestyle or pharmacological treatment. Non-modifiable factors include sex, age and genetic factors. Each of the above-mentioned factors contributes to the development of coronary heart disease and is a serious threat to public health¹. The long-term effect of the risk factors increases the risk of developing atherosclerosis, which results in acute coronary syndromes. During the last quarter of the century a decrease in mortality due to myocardial infarction has been seen. This is due to the development of diagnostics and increased access to angioplasty laboratories. It does not change the fact that the incidence of both women and men is still high compared to the countries of Western Europe. Myocardial infarction in women, compared to men, occurs at an older age. Research shows that the difference is 10 years on average. Higher annual mortality in women compared to men is also observable. This may partly result from the increased number of the risk factors, including diabetes, heart failure, hypertension, depression and renal dysfunction. In women, compared to men, myocardial infarction without ST elevation, spontaneous coronary artery dissection and coronary artery spasm are more frequent². The difference in the pathophysiology of myocardial infarction is also observable. In men there is a higher rate of atherosclerotic plaque rupture. In women, this pathology is the cause of 55% of heart attacks. In female, the erosion of atherosclerotic plaque often occurs, and coronary dissection is observed more often than in men. Although women have some risk factors with higher severity, it can be noticed that the intensity and accumulation of individual risk factors for myocardial infarction play a major role here. Data from the INTERHEART study suggest that 96% of the risk of myocardial infarction connected with the female population is associated with smoking, hypertension, diabetes, central obesity, diet, physical activity, alcohol consumption, lipids and psychosocial factors, many of which can be modified. It can also be seen that the individual risk factors have a greater impact on the pathophysiological changes in women. Research shows that there is a difference in the presentation of symptoms between the sexes. Women more often report atypical chest pain with other co-existing symptoms, such as shortness of breath, nausea, abdominal pain. This may have a delay in diagnosis and delay in the implementation of appropriate therapy³.

---

¹ *European health for all database (HFA-DB)*, <http://data.euro.who.int/hfadhb/>, dostep: 21.09.2018 r.; M. Walkiewicz et al., *Acute coronary syndrome – how to reduce the time from the onset of chest pain to treatment?*, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66, s. 1163–70, discussion s. 1162–1171.

² [http://www.escardio.org/The-ESC/Communities/European-Association-for-Cardiovascular-Prevention-&-Rehabilitation-\(EACPR\)/Prevention-in-your-country/Country-of-the-Month-Poland](http://www.escardio.org/The-ESC/Communities/European-Association-for-Cardiovascular-Prevention-&-Rehabilitation-(EACPR)/Prevention-in-your-country/Country-of-the-Month-Poland), dostep: 22.09.2018 r.; M. Walkiewicz et al., op. cit.

³ S. S. Anand, S. Islam, A. Rosengren et al., *Risk factors for myocardial infarction in women and men: insights from the INTERHEART study*, „European Heart Journal” 2008, nr 29, s. 932–940; *Guidelines for management of overweight and obesity in the practice of family physician, guidelines of the College of Family Physicians in Poland*, Polish Society of Family Medicine of the Polish Society for Obesity Research, 2014; M. Gierlotka, T. Zdrojewski, B. Wojtyniak et al., *Incidence, treatment, in-hospital mortality and one-year outcomes of acute myocardial infarction in Poland in 2009–2012 – nationwide AMI-PL database*, „Kardiologia Polska” 2015, nr 73, s. 142–158.

Aim

The aim of the study is to analyze the occurrence of risk factors for myocardial infarction and to analyze the delays in the performance of coronary angioplasty depending on sex.

Material and methods

The study involved 315 patients (99 women and 216 men) between the ages of 29 and 91 years (average 64), treated with coronary angioplasty. The criteria which qualified the patients to the study included the diagnosis of acute coronary syndrome with ST segment elevation confirmed in electrocardiographic examinations and an increase in markers confirmed in biochemical tests. The study was based on the analysis of the history of diseases of patients with ACS. The approval of the Bioethics Committee No. KB-59-2011 was also obtained for the tests. The following data were analyzed: sex, age, place of residence: village, city, whether a patient was accepted from: ambulance, home or other hospital, cardiac arrest: none, before or during hospitalization, concomitant hemodynamic disturbances, risk factors: smoking, hypertension, hypercholesterolemia, diabetes, overweight, previous myocardial infarction, complications during hospitalization, death during hospitalization, type of change: de novo or in place of PCI, number of days of hospitalization. The statistical analysis was carried out using the Pearson nonparametric test, assuming statistical significance of $p < 0.05000$.

Results

Tab. 1. Characteristics of patients' demographics

		Woman n=99		Man n=216	
Age (average)		69,2		61,7	
Age- division	30–40 years old	0		3	1,4%
	40–50 years old	5	5,1%	33	15,3%
	51–60 years old	21	21,2%	67	31%
	61–70 years old	23	23,2%	66	30,5%
	71–80years old	30	30,3%	35	16,2%
	>80 years old	20	20,2%	12	5,6%
Place of residence	village	34	34,3%	67	31%
	city	65	65,7%	149	69%
A place they were accepted from	house (alone)	5	5,1%	8	3,7%
	admission room	53	53,5%	103	47,7%
	hospital	3	3%	21	9,7%
	emergency	38	38,4%	84	38,9%

Source: own study.

As it can be seen from Table 1, men were the larger group of patients. The average age of women was higher in comparison to men and it was 69,2. Women went to the hospital mostly at the age of 71–80, while men – at the age of 50–60. Regardless to the sex, the majority of patients lived in urban agglomerations. Most patients from each group went to the hospital from the emergency room of another hospital or were directly transported by an ambulance.

Table 2. Clinical characteristics of patients

		Woman n=99		Man n=216		Statistical significance Pearson's test
sudden cardiac arrest	Before hospitalization	6	6,1%	12	5,6%	The chi-square statistic is 0.034. The <i>p</i> -value is .983141. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	during hospitalization	4	4%	9	4,2%	
	lack	89	89,9%	195	90,2%	
Hemodynamic disorders	Yes	8	8,1%	27	12,5%	The chi-square statistic is 1.3423. The <i>p</i> -value is .246624. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	No	91	91,9%	189	87,5%	
atrioventricular blocks	standard	88	89%	208	96,3%	The chi-square statistic is 8.4419. The <i>p</i> -value is .03771. The result is significant at <i>p</i> < .05.
	LBB	4	4%	3	1,4%	
	RBB	3	3%	4	1,8%	
	other	4	4%	1	0,5%	
Location of the heart attack	front	33	33,3%	71	32,9%	The chi-square statistic is 3.0966. The <i>p</i> -value is .212605. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	bottom	54	54,6%	102	47,2%	
	other	12	12,1%	43	19,9%	
Change	de novo	95	96%	205	94,9%	The chi-square statistic is 0.1657. The <i>p</i> -value is .683944. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	in the place of PCI	4	4%	11	5,1%	
The number of constricted arteries	1	77	77,8%	178	82,4%	The chi-square statistic is 0.9717. The <i>p</i> -value is .615159. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	2	20	20,2%	35	16,2%	
	3	2	2%	3	1,4%	
Connected diseases	atherosclerosis of the carotid arteries	63	63,6%	145	67,1%	The chi-square statistic is 0.9717. The <i>p</i> -value is .615159. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.
	mitral regurgitation	77	77,8%	165	76,4%	The chi-square statistic is 0.0736. The <i>p</i> -value is .786233. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> < .05.

Connected diseases	hypertrophy of the myocardium	30	30,3%	65	30%	The chi-square statistic is 0.0014. The p -value is .969864. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
	tricuspid regurgitation	55	55,6%	112	51,9%	The chi-square statistic is 0.3738. The p -value is .540915. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$
	atherosclerosis	23	23,2%	42	19,4%	The chi-square statistic is 0.5948. The p -value is .440586. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
	aortic sclerosis	26	26,3%	88	40,7%	The chi-square statistic is 6.162. The p -value is .013052. The result is significant at $p < .05$.
LVEF on admission to the hospital average	average	59,2%		56,4%		
	median	61		58		
number of hospitalization days	average	7,86		7,33		
	median	7		6		
death	Yes	0	0%	2	0,9%	
	No	99	100%	214	99,1%	

Source: own study.

As the results from Table 2 show, sudden cardiac arrest occurred in the similar group of patients. In the women's group, 6,1% of patients had cardiac arrest before coming to hospital, and 4% during hospitalization. In 89,9% of women, cardiac arrest did not occur. The situation was similar in the group of men. In 5,6% of cases, cardiac arrest occurred before hospitalization and 4,2% during hospitalization. In 90,2 men, there was no cardiac arrest. After the statistical analysis, no differences between the groups were.

In the case of hemodynamic disorders, the situation was similar in both groups. In women, the disorders occurred in 8,1% of patients, whereas in men – in 12,5% of patients. The statistical significance between the groups was not demonstrated.

In the case of concomitant ventricular blocks, it can be seen that in women this complication occurred in 11% of patients, while in men – in 3,7% of patients. The statistical significance between the groups was demonstrated.

Atrio-ventricular blocks were more common in women than in men. De change occurred in 96% of women, while in 4% it occurred in the place of the previous PCI. In the group of men, de change occurred in 94,9% of patients, whereas in 5,1% of patients it occurred in the place of PCI. The statistical significance between the groups was not demonstrated.

In the case of the number of constricted coronary arteries, the situation was similar in both groups. In women, the most common was a narrowing of one artery (77,8%), and also in most cases of men one coronary artery was narrowed (82,4%). There was no significant statistical difference between the groups.

There are similar results among coexisting diseases in both groups. Atherosclerosis of carotid arteries in women occurred in 63,6% of patients, whereas in men in 67,1% of cases. Mitral valve regurgitation occurred in 77,8% of women and in 76,4% of men. Myocardial hypertrophy occurred in 30,3% of women and in 30% of men. Tricuspid regurgitation occurred in 55,6% of women and in 51,9% of men. Atherosclerosis occurred in 23,2% of women and in 19,4% of men. The above results did not show the statistical significance between the groups.

Aortic sclerosis occurred in 26,3% of women and in 40,7% of men. The statistical significance between the groups was demonstrated.

The average ejection fraction on admission to the hospital was 59,2% (median 61), while in men 56,4% (median 58). The number of hospitalization days was on average 7,86 for women (median 7), while it was 7,33 days for men (median 6).

Death occurred in two cases in the group of men. In the group of women, there was no death during hospitalization.

Table 3. Risk factors

		Woman n=99		Man n=216		Statistical significance Pearson's test
Smoking	Yes	18	18,2%	143	66,2%	The chi-square statistic is 62.6515. The <i>p</i> -value is <.00001. The result is significant at <i>p</i> <.05
	No	81	81,8%	73	33,8%	
Hypertension	Yes	88	88,9%	159	73,6%	The chi-square statistic is 9.3608. The <i>p</i> -value is .002217. The result is significant at <i>p</i> <.05.
	No	11	11,1%	57	26,4%	
hypercholesterolaemia	Yes	60	60,6%	65	30,1%	The chi-square statistic is 26.407. The <i>p</i> -value is <.00001. The result is significant at <i>p</i> <.05
	No	39	39,4%	151	69,9%	
Obesity	Yes	69	69,7%	128	59,3%	The chi-square statistic is 3.1569. The <i>p</i> -value is .075606. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
	No	30	30,3%	88	40,7%	
Diabetes	Yes	77	77,8%	93	43,1%	The chi-square statistic is 32.9456. The <i>p</i> -value is <.00001. The result is significant at <i>p</i> <.05.
	No	22	22,2%	123	56,9%	
Previous infarction	Yes	23	23,2%	49	22,7%	The chi-square statistic is 0.0039. The <i>p</i> -value is .95052. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
	No	77	76,8%	167	77,3%	

Source: own study

As it can be seen from Table 3, 18,2% of the subjects among the female group smoked tobacco, 66,2% of patients among men. The statistical significance between groups was demonstrated. Hypertension occurred in 81,8% of women and in 33,8% of men. The statistical significance between the groups was demonstrated.

Hypercholesterolemia occurred in 60,6% of women and in 30,1% of men. The statistical significance between the groups was demonstrated.

Obesity occurred in 69,7% of women and in 59,3% of men. The statistical significance between the groups was not demonstrated.

Diabetes was diagnosed in 77,8% of women and in 43,1% of men. The statistical significance between the groups was demonstrated.

Previous infarction occurred in 23,2% of women and 22,7% of men. Statistical significance between groups was not demonstrated.

Discussion

There are rich data available in the literature which confirm that the age is one of the risk factors for acute coronary syndromes. The current results of the research indicate that elderly patients are more burdened with the risk factors for coronary heart disease such as hypertension or hypercholesterolemia. In our study, it was found that the average age of women with a myocardial infarction was higher by 7,5 years compared to men. In women, myocardial infarction occurs most often at the age of 70–80.

This is mainly due to menopause. The risk of developing heart disease in postmenopausal women is reduced by estrogen levels, which affects the overall deterioration of metabolism. LDL cholesterol increases, body mass increases, insulin sensitivity decreases and the risk of type 2 diabetes increases. Therefore, in women over the age of 50, the risk of myocardial infarction is similar to that of a 60-year-old man⁴.

In the case of clinical characteristics of patients, statistically significant differences in the presence of atrioventricular blocks of the heart can be observed. In women, it was a complication that more often co-accompanied myocardial infarction compared to men.

The block is thought to be cleaner in patients with lower myocardial infarction, it is usually transient and does not last longer than 72 hours, and sporadically passes into a complete atrioventricular block. In patients with myocardial infarction, the atrioventricular block usually develops as a result of extensive necrosis of the septum including the branches of the His bundle. In our own research, there was no statistical difference between the groups given. However, it can be noticed that women had a lower myocardial infarction compared to men (54,6% vs 47,2%)⁵.

In our own studies, the statistical significance was demonstrated between the groups of coexisting diseases which was sclerotisation of the aorta. It occurred more often in the group of men (40,7% vs 26,3%).

---

⁴ P. Jankowski, D. Czarnecka, K. Kawecka-Jaszcz et al., *Gender does not influence event-free survival in patients with ischaemic heart disease undergoing non-emergency coronary angiography. A single centre analysis*, „Kardiologia Polska” 2007, nr 65, s. 475–484; T. Zdrojewski, M. Rutkowski, P. Bandosz et al., *Prevalence and control of cardiovascular risk factors in Poland. Assumptions and objectives of the NATPOL 2011 Survey*, „Kardiologia Polska” 2013, nr 71, s. 381–392.

⁵ S. S. Anand, S. Islam, A. Rosengren et al., op. cit.; M. Walkiewicz et al., op. cit.

In our own studies, hypertension, hypercholesterolemia and diabetes were more frequent among the risk factors for acute coronary syndrome in women. INTERHEART studies conducted in 52 countries prove that the above risk factors pose a higher risk and increase the likelihood of myocardial infarction in women. In the case of diabetes, the risk of having a heart attack increases four times, while in men it is threefold. Similarly, in the case of hypertension, which increases the risk of an infarction three times in women and twice in men⁶.

Men were more likely to smoke. At present, smoking is declared by 24% of all women in Poland. It is related to the level of education and age. In our own research 18,2% of women declared smoking. Decreased values may be due to the age of patients. At present, among the young population, gender differences are disappearing, resulting in an increase in the number of women who smoke, and the consequence will be an increased risk of myocardial infarction⁷.

Conclusions

1. Women at an older age suffer from a myocardial infarction.
2. In women, atrioventricular blocks are more common as a complication of myocardial infarction.
3. Women are more likely to have risk factors such as hypertension, hypercholesterolemia or diabetes.
4. In men, the risk factor for myocardial infarction such as smoking is more common.

Bibliography

- Anand S.S. Islam S., Rosengren A. et al., *Risk factors for myocardial infarction in women and men: insights from the INTERHEART study*, „European Heart Journal” 2008, nr 29, s. 932–940.
- European health for all database (HFA-DB)*, <http://data.euro.who.int/hfad/>, dostęp: 21.09.2018 r.
- [http://www.escardio.org/The-ESC/Communities/European-Association-for-Cardiovascular-Prevention-&-Rehabilitation-\(EACPR\)/Prevention-in-your-country/Country-of-the-Month-Poland](http://www.escardio.org/The-ESC/Communities/European-Association-for-Cardiovascular-Prevention-&-Rehabilitation-(EACPR)/Prevention-in-your-country/Country-of-the-Month-Poland), dostęp: 22.09.2018.
- Guidelines for management of overweight and obesity in the practice of family physician, guidelines of the College of Family Physicians in Poland*, Polish Society of Family Medicine of the Polish Society for Obesity Research, 2014.
- Gierlotka M., Zdrojewski T., Wojtyniak B. et al., *Incidence, treatment, in-hospital mortality and one-year outcomes of acute myocardial infarction in Poland in 2009–2012 – nationwide AMI-PL database*, „Kardiologia Polska” 2015, nr 73, s. 142–158.
- Jankowski P., Czarnecka D., Kawecka-Jaszcz K. et al., *Gender does not influence event-free survival in patients with ischaemic heart disease undergoing non-emergency coronary angiography. A single centre analysis*, „Kardiologia Polska” 2007, nr 65, s. 475–484.

---

⁶ S.S. Anand, S. Islam, A. Rosengren et. all., op. cit.; *Guidelines for management of overweight ...*, op. cit.

⁷ *Guidelines for management of overweight ...*, op. cit.; M. Gierlotka, T. Zdrojewski, B. Wojtyniak et al., op. cit.; P. Jankowski, D. Czarnecka, K. Kawecka-Jaszcz et al., op. cit.

Zdrojewski T., Rutkowski M., Bandosz P. et al., *Prevalence and control of cardiovascular risk factors in Poland. Assumptions and objectives of the NATPOL 2011 Survey*, „Kardiologia Polska” 2013, nr 71, s. 381–392.

Walkiewicz M., et al., *Acute coronary syndrome – how to reduce the time from the onset of chest pain to treatment?*, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66, s. 1163–70, discussion s. 1162–1171.

STRESZCZENIE

Małgorzata Bujnowska

Analiza wybranych czynników ryzyka zawału mięśnia sercowego w zależności od płci

Czynniki ryzyka choroby niedokrwiennej serca dzieli się na dwie główne kategorie: modyfikowalne oraz niemodyfikowalne. Wśród czynników modyfikowalnych wymienia się zaburzenia lipidowe, palenie tytoniu, nadwagę, nadciśnienie tętnicze, cukrzycę, stres oraz nadmierne spożywanie alkoholu. Każdy z wyżej wymienionych czynników przyczynia się do rozwoju choroby wieńcowej i stanowi poważne zagrożenie zdrowia społeczeństwa.

Cel pracy. Celem pracy była analiza występowania czynników ryzyka zawału mięśnia sercowego w zależności od płci.

Material i metody. Badaniu poddano 315 pacjentów (99 kobiet i 216 mężczyzn) w wieku od 29 do 91 (średnia 64) lat, leczonych za pomocą angioplastyki wieńcowej. Głównymi czynnikami, które poddano analizie, były czynniki ryzyka: palenie tytoniu, nadciśnienie tętnicze, hipercholesterolemia, cukrzyca, nadwaga, wcześniej przebyty zawał, powikłania w trakcie hospitalizacji, zgon w trakcie hospitalizacji, rodzaj zmiany: de novo lub w miejscu PCI, ilość dni hospitalizacji. Analizę statystyczną przeprowadzono za pomocą testu nieparametrycznego Pearsona, przyjmując istotność statystyczną $p < 0,05000$.

Wyniki. Wśród kobiet 18,2% badanych paliło tytoń, wśród mężczyzn grupę tę stanowiło 66,2% pacjentów. Nadciśnienie tętnicze występowało u 81,8% kobiet i 33,8% mężczyzn. Hipercholesterolemia występowała u 60,6% kobiet i 30,1% mężczyzn. Otyłość występowała u 69,7% kobiet i 59,3% mężczyzn. Cukrzycę zdiagnozowano u 77,8% kobiet i 43,1% mężczyzn. Wcześniej przebyty zawał występował u 23,2% kobiet i 22,7% mężczyzn.

Wnioski. Kobiety w późniejszym wieku chorują na zawał mięśnia sercowego. U kobiet częściej występują bloki przedsionkowo-komorowe jako powikłanie zawału mięśnia sercowego. U kobiet częściej występują czynniki ryzyka takie jak: nadciśnienie tętnicze, hipercholesterolemia czy cukrzyca. U mężczyzn częściej występuje czynnik ryzyka ozw (ostre zespoły wieńcowe) taki jak palenie tytoniu.

Słowa kluczowe: czynniki ryzyka zawału mięśnia sercowego, zawał serca, płeć, nadciśnienie tętnicze, cukrzyca, otyłość, hipercholesterolemia.

Data wpływu artykułu: 09.12.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 23.01.2019 r.

Anna Kowal-Orczykowska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: anna.orczykowska@wp.pl

Filozofowanie jako metoda kształtująca kulturę duchową oraz społeczną uczniów i szkoły

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie metody edukacyjnej, jaką jest edukacja filozoficzna, i jej roli w kształtowaniu kultury szkoły i uczniów. Filozofowanie od lat z powodzeniem funkcjonuje w wielu szkołach świata. Ma renomę metody/techniki innowacyjnej i to zarówno w sferze kształcenia, jak i wychowywania młodych ludzi. Ma także doskonale zastosowanie w stymulacji rozwoju moralnego, kognitywnego i afektywnego młodych jednostek na każdym poziomie kształcenia, począwszy od edukacji wczesnoszkolnej. Co ważne, przygotowuje uczniów do brania udziału w szeroko rozumianym dyskursie, a tym samym urzeczywistnia wiele demokratycznych wartości w praktyce. Właśnie ten aspekt społecznej a także duchowej/moralnej kultury szkoły i uczniów kształtowanej poprzez wybraną metodę będzie przedmiotem analizy w tekście. Spróbuję przybliżyć, w jaki sposób filozofowanie urzeczywistnia postawy i wartości będące składowymi kultury szkoły i uczniów na przykładzie realizacji projektu dla NCBR.

Słowa kluczowe: kultura szkoły, edukacja filozoficzna, społeczeństwo obywatelskie.

Wstęp

Kultura szkoły – kategoria, która stanowi przedmiot analiz w niniejszym artykule, to zespół przekonań, zasad, wierzeń, wartości – zarówno tych oficjalnych, jak program nauczania, jak i tych niepisanych, a zawartych w rozmaitych **ukrytych programach** obecnych w szkole. Jak pisze Maria Czerepaniak-Walczak o ogóle tych narracji tworzących kulturę: „Są one kształtowane i podtrzymywane przez wszystkie podmioty: nauczycieli, uczniów, pracowników szkoły (tzw. «niepedagogiczni pracownicy szkoły»), a także rodziców aktywnie uczestniczących w życiu szkoły. Tak pojmowana kultura szkoły zawiera w sobie między innymi takie szczegółowe elementy jak: tradycja (w tym obrzędy i rytuały), regulaminy i zasady zapewniające bezpieczeństwo fizyczne i emocjonalne uczniów, nauczycieli i innych pracowników, a także zagospodarowanie sal i przestrzeni publicznych”¹.

---

¹ M. Czerepaniak-Walczak, *Kultura szkoły – o jej złożoności i wielowymiarowości*, „Pedagogika Społeczna” 2015, nr 3(157), s. 80; F. Mayor, *Przyszłość świata*, Warszawa 2001, s. 34.

Każda ludzka przestrzeń wypełniona jest mniej lub bardziej bezpośrednio wyrażonymi przekonaniami, oczekiwaniami, uprzedzeniami, obawami czy marzeniami. Niektóre z nich formułuje się wprost, bez ogródek, w sposób oficjalny – poprzez programy szkolne, regulaminy, ustawy, komunikaty w mediach itp. Inne wyraża się niejako przy okazji lub pośrednio, np. poprzez architekturę, tematy tabu, przemilczenia, ustalone priorytety, sposoby oceniań itp. Ta bliżej niedookreślona, często ukryta narracja zwykle stanowi główny czynnik tworzący kulturę miejsca, jego ogólny klimat. Przyswaja się ona często w sposób milczący jako wiedza oczywista, naturalna, zdroworoządkowa, czyli nie wymagająca uzasadnienia. Uważamy na przykład, że to naturalne, że w naszej szkole nie ma miejsca na manifestowanie orientacji seksualnej – lub przeciwnie: nasza szkoła jest otwarta na młodzież LGBT, bo jest to oczywiste w naszych czasach. Możemy też kreować szkołę jako miejsce współpracy bądź przeciwnie – rywalizacji. Eugenia Potulicka zauważa na przykład, że gros szkół stawia na elitaryzm i hiperkonkurencję, które psują kulturę szkoły i prowadzą do czegoś w rodzaju szkolnego apartheidu, jakby określił to Federico Mayor². „W sytuacji brutalnej konkurencji – pisze Potulicka – jednostka prowadzi walkę o własne interesy przeciw wszystkim «innym». Skutkuje to atrofią więzi moralnej z jej przejawami w postaci kultury cynizmu, manipulacji i obojętności”³. to przykłady określonych narracji, które subtelnie tworzą tkankę kultury szkoły. Osoby wdrażające rozmaite przekonania w przestrzeni instytucji kierują się wewnętrznym poczuciem pewności, że to właśnie najbardziej słuszny sposób działania. Robert Kwaśnica określa ten rodzaj pewności **poczuciem ontologicznej oczywistości**⁴. Jednostka dorasta/funkcjonuje w atmosferze określonych wartości i przekonań, które „akumuluje” najczęściej na zasadzie automatyzmu, a więc bezrefleksyjnie. Owe akumulowane treści Roland Meighan zajmujący się **socjologią** szkoły nazywa **ukrytym programem**. „Ukryty program (*hidden curriculum*) można zdefiniować roboczo jako to wszystko, co zostaje przyswojone podczas nauki w szkole obok oficjalnego programu”⁵ – czytamy w *Socjologii edukacji*. Strukturaliści nazywają to z kolei „nieświadomą infrastrukturą społeczeństwa”⁶ obejmującą takie struktury jak reguły estetyczne – oceny piękna i brzydoty, zbiory zakazów i nakazów moralnych i inne. Każda społeczność „wytwarza” takie reguły dla siebie samych. Tajemnicą wszelkich ukrytych programów jest fakt, że niekiedy mają one charakter opresyjny, dyskryminujący lub są zwykłą indoktrynacją, a czasem służą np. emancypacji, wspierają zdrowie czy godność jednostki – stąd warto się im przyglądać i o nich rozmawiać. Atmosfera, w której żyjemy, tworzy kulturę duchową jednostki rozumianą jako uwewnętrznione zasady moralne, a także kulturę społeczną będącą zbiorem norm, zwyczajów.

W artykule zostanie przedstawiony jeden z przykładów praktycznego kształtowania kultury duchowej i społecznej zarówno szkoły, jak i jej poszczególnych uczniów poprzez realizację projektu edukacyjnego stworzonego na potrzeby konkursu ogłoszonego w 2016 roku przez Narodowe Centrum Badania i Rozwoju (Konkurs nr 3/EFI/POWER/3.1/2016) – „Myślę, więc jestem” – program filozofowania dla młodzieży. Celem konkursu było wykorzystanie potencjału dydaktycznego uczelni wyższych do wspierania uczniów w zakresie rozwijania

² F. Mayor, op. cit., s. 34.

³ E. Potulicka, *Wolny rynek edukacyjny a zagrożenia demokracji* [w:] *Rynek i kultura neoliberalna a edukacja*, red. A. Kargulowa, S. M. Kwiatkowski i T. Szuklarek, Kraków 2005, s. 37; R. Kwaśnica, *Dwie racjonalności*, Wrocław 1987, s. 74.

⁴ R. Kwaśnica, op. cit., s. 74.

⁵ R. Meighan, *Socjologia edukacji*, Toruń 1993, s. 71.

⁶ S. Opara, *Nurty filozofii współczesnej*, Warszawa 1994, s. 160.

kompetencji związanych z poprawnym argumentowaniem i krytycznym, samodzielnym myśleniem, logiką i heurystyką. Wygrany projekt jest realizowany od dwóch lat (od września 2017 do czerwca 2019) w około 10 klasach dwóch legnickich liceów. W trakcie realizacji projektu okazało się, że jego potencjał wyrasta daleko poza ramy wskazane powyżej. Filozofowanie nie tylko uczy sprawnego argumentowania, często pełni rolę quasi terapeutyczną, a także wyzwala mechanizmy o charakterze demokratycznym. Można przypuszczać, że jest wstępem do aktywności obywatelskiej, wspiera rozwój refleksyjności młodych ludzi, kształtuje krytyczne myślenie. Umacnia wybrane wartości, postawy, a inne stara się ograniczać lub w ogóle eliminować. Jak się okazuje – kształtuje kulturę duchową i społeczną uczniów, a także całej społeczności szkolnej biorącej w tym udział. Poniżej zostanie zaprezentowana metoda wykorzystana w omawianym projekcie, a także jej kontekst teoretyczny.

Dyskusja tworzy kulturę, tworzy zmianę

Aktywne społeczeństwo obywatelskie to takie, które dyskutuje, interpretuje, zadaje pytania, negocjuje, re negocjuje, po prostu rozmawia. Kultura szkoły dopuszczająca **dialog** wychowuje młodych ludzi, którzy mają w sobie nawyk zabierania głosu w każdej ważnej dla siebie sprawie. Uczy bycia zaangażowanym w istotne dla siebie i innych wydarzenia, bycia zdolnym do zaprotestowania wobec nadużycia, niesprawiedliwości, szeroko rozumianej opresji, a nawet do inicjowania zmian. Jürgen Habermas zauważył, że właśnie wykreowanie możliwości dyskusowania staje się zarzewiem szeroko rozumianej **zmiany**, jest zatem każdorazowo swoistą formą potencjalnego ruchu obywatelskiego. Takie właśnie **aktywności obywatelskie** zaistniały, zdaniem niemieckiego filozofa „[...] w XVIII w., kiedy to doszło do upowszechnienia się różnych forów debaty publicznej – klubów, kawiarni, czasopism, gazet. Doszedł on do wniosku, że fora te przyczyniły się do podkopania podstawowej struktury feudalizmu, który jest legitymizowany raczej przez religię i zwyczaj niż przez uzgodnienia osiągnięte na drodze publicznej debaty i dyskursu”⁷.

Filozofowanie jako metoda edukacyjna znane było już w starożytności od czasów dialogu sokratejskiego. Ze współczesnych tradycji teoretycznych, z których wywodzi się filozofowanie, wymienia się między innymi *community of inquire*. to koncepcja przedstawiona przez pragmatyków, wśród których wymienić można Charlesa Pierca czy Johna Deweya. Dla nich rację bytu ma taka wiedza, która wyposaża jednostkę w praktyczne umiejętności i umożliwia skuteczne działanie w świecie. Z perspektywy pragmatyków filozofowanie to coś więcej niż abstrakcyjne rozważania, to poszerzanie kompetencji komunikacyjnych – niezbędnych do podmiotowego funkcjonowania w społeczeństwie. Według Habermasa społeczeństwo komunikujące się to społeczność ludzka bardziej tolerancyjna, egalitarna, współczująca, demokratyczna i odrzucająca dyktat racjonalności technicznej. Dla twórców Szkoły Frankfurckiej, do których Habermas należał, ważne jest, by „poszerzać sferę komunikacji międzyludzkiej, uwalniać ją od kolonizujących wpływów racjonalności technokratycznej, uświadamiać ludziom wartości, w imię których chcą przebudowywać świat swojego życia i nadawać mu bardziej humanistyczny i podmiotowy charakter”⁸. Idea

⁷ J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa 2004, s. 648.

⁸ M. Małewski, *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wrocław 1998, s. 37.

Habermasowskiej sytuacji komunikacyjnej zakłada, by każdy wносił do dyskusji swoje twierdzenia, przekonania, by aktywnie uczestniczył w tworzeniu konsensusu.

Poniżej zaprezentuję metodę filozofowania i jej znaczenie dla kreowania określonych aspektów kultury.

Filozofowanie jako metoda edukacyjna

W omawianym projekcie używa się określenia metoda filozofowania, rozumiejąc, że jest to szereg metod wypracowanych pod tym szyldem, mających swoje źródło w takich koncepcjach teoretycznych jak konstruktywizm czy *community of inquire*. Można też stosować słowo technika dla wskazania konkretnych sposobów realizacji metody. Przy czym słowo metoda ma większy zakres pojęciowy i oznacza całościowe, kompleksowe ujęcie sposobu działania. Kategorię technika stosuje się dla wskazania wyszczególnionego sposobu działania, zwykle używanego w danej metodzie. W metodologii badań Aleksander Kamiński określa metodę jako „zespół teoretycznie uzasadnionych zabiegów koncepcyjnych i instrumentalnych [...]”⁹ a technikę jako „czynności praktyczne, regulowane starannie wypracowanymi dyrektywami [...]”¹⁰.

Filozofowanie jako metoda edukacyjna jest doskonale znaną formą pracy z dziećmi i młodzieżą w bardzo wielu krajach Zachodu, takich jak Stany Zjednoczone, Austria, Niemcy, Australia czy Szwajcaria, i to od ponad 20 lat¹¹. Nie jest też, jak można by sądzić, bliżej niedookreśloną czy też intuicyjną techniką lub metodą pracy, przeciwnie – wypracowano ściśle dyrektywy co do jej stosowania. Istnieje wiele publikacji traktujących o **filozofowaniu**, z których wymienić można takich autorów jak np. Matthew Lipman, Ekkehard Martens, Barbara Weber czy Bogusław Kałuski¹² i wielu innych.

Metoda filozofowania ma na celu wspieranie rozwoju kognitywnego młodych ludzi i ich kompetencji komunikacyjnych poprzez konfrontowanie uczniów z problemami dnia codziennego. Filozofowanie w tym przypadku to inaczej dokonywanie refleksji, twórcze przeżywanie dylematów, które każdego dnia pojawiają się w newsach telewizyjnych, w Internecie, mają miejsce w przestrzeni szkolnej i innych sferach życia/ludzkiej aktywności. Filozofowanie wspiera również rozwój moralny i afektywny uczniów. Wagę tego ostatniego aspektu filozofowania podkreśla Ann Margareth Sharp, która przekonuje, że *community of inquire* pobudza „myślenie zaangażowane i współodczuwające, kształtujące wrażliwość u dziecka. Na *caring thinking* składają się: myślenie wartościujące, afektywne, aktywne i normatywne. Za ich pomocą kształtujemy w dzieciach empatię, emo-

⁹ A. Kamiński, *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, pod kierunkiem nauk. R. Wroczyńskiego, T. Pilcha, Wrocław 1974, s. 37.

¹⁰ Ibidem s. 41.

¹¹ K. Budzińska, *Wychowawcza rola filozofowania z dziećmi* [w:] *Czas na wychowanie*, red. B. Piątkowska, Wałbrzych 2013, s. 121.

¹² M. Lipman, *Thinkig in education*, Cambridge–New York 1991; E. Martens, *Methodik des Ethik– und Philosophierunterrichts. Philosophieren als elementare Kulturtechnik*, Siebert, Hanover 2003; B. Weber, „*Community of inquire*” *filozofowanie z dziećmi jako nauka zachowań demokratycznych* [w:] *Edukacja demokratyczna*, red. K. M. Cern, P. W. Juchacz, E. Nowak, Poznań 2009); B. Kałuski, *Filozofowanie z dziećmi. Pięć metod Martensa stymulacji rozwoju umysłowego i społecznego w epoce multikulturowej*, Poznań 2018.

cjonalne zaangażowanie, współczucie, poczucie sprawiedliwości i gotowość do wyrażania własnych uczuć i sądów moralnych, ale też podejmowanie działań w zgodzie z wartościami i normami, które dziecko świadomie uznaje za istotne dla siebie”¹³.

Wyjściem do zastosowania metody jest wypracowany przez Barbarę Weber metodologiczny szkielet tzw. podwójnej spirali¹⁴. Polega ona na rozpoczęciu dyskusji od wzbudzenia **zadziwienia, zapytania** poprzez prezentację takiego dylematu, który nie pozostawia ucznia obojętnym. Maria Szczepska-Pustkowska rozważa „problematykę zdziwienia i zapytania jako *arche* wszelkiego filozofowania oraz prymatu pytań nad odpowiedziami w filozofii”¹⁵. Efekt zadziwienia można spowodować za pomocą przeczytania listu, fragmentu książki, prezentacji szokującego zdjęcia lub newsu itp. Tematyka również jest dowolna – ważne, by wzbudzała emocje, pole do dyskusji, czasami niezgodę lub tworzyła okazję do zmierzenia się z odrębnym punktem widzenia. Ważne, by poruszano tematy adekwatne do wieku i potrzeb dyskutujących. W projekcie „Myślę, więc jestem” ustrukturyzowano problemy w trzech grupach: JA – to sfera problemów wokół jednostki. Jej stosunek do siebie, sposób podejścia do własnego ciała, wierzenia, plany życiowe. Grupa druga to problemy z kategorii INNI. W tej grupie tematów poruszamy dylematy o charakterze międzyludzkim, interpersonalnym. Relacje z rodzicami, przyjaciółmi, pierwsza miłość, relacje finansowe w związku itp. Ostatnia grupa tematów wyłania się z kategorii ŚWIAT. W tej grupie kształtujemy swoje stanowiska wobec tematów ogólnoludzkich z zakresu polityki, stosunku do postępu technicznego, działania mediów czy zmian społecznych i ogólnoświatowych.

Na bazie efektu zadziwienia konstruuje się dyskusję. Jest wiele rozmaitych technik prowadzenia dysputy, istotne, by nauczyciel miał w niej status moderatora i nie dominował. Jego zadaniem jest zapewnienie dyskutującym przestrzeni do analizy wybranych zagadnień, konfrontacji z różnymi poglądami, interpretacjami, a także do konstruowania precyzyjnych, spójnych argumentów. Prowadzący ma do dyspozycji szereg technik wspierających samą dyskusję, mogą to być na przykład techniki projekcyjne, które mogą stanowić swoistą „rozgrzewkę” umysłową przed zastosowaniem metody właściwej. Pełnią niekiedy także rolę „otwieraczy”, zwłaszcza na początku spotkań dyskusyjnych, kiedy to grupa nie jest jeszcze wprawiona w podejmowaniu dyskusji. Następnie stosujemy tzw. metodę właściwą. W projekcie, o którym mowa w tej publikacji, użyto przede wszystkim tzw. **Metodę Pięciu Palców** autorstwa profesora Ekkeharda Martensa – polegającą na wykorzystaniu w dyskusji pięciu poziomów filozoficznej refleksji. Poniżej zostanie zarysowany schemat metody i wartość każdego poziomu dla kształtowania określonej kultury społecznej a nawet duchowej uczestników.

„Pięć palców” tworzy kulturę

Dyskusja **Metodą Pięciu Palców** ma charakter kulturotwórczy przede wszystkim z powodu samej atmosfery intelektualnej, jaka jest przypisana dyspucie tego typu. Jednostki biorące

¹³ Ibidem, s. 128–129.

¹⁴ B. Weber, *Community of inquiry: filozofowanie z dziećmi jako nauka zachowań demokratycznych* [w:] M. K. Cern, P. W. Juchacz, E. Nowak, *Edukacja demokratyczna*, Poznań 2009.

¹⁵ M. Szczepska-Pustkowska, *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia. Casusu władzy (i demokracji)*, Kraków 2011, s. 14.

w niej udział, zwłaszcza na poziomie licealnym lub podobnym, krystalizują swój światopogląd, zyskują poczucie stawania się podmiotami posiadającymi własne stanowiska i stają się częścią szkoły, która dyskutuje, zadaje pytania, pobudza myślenie. Drugą istotną cechą dyskusji jest swoiste **wytrącenie** dyskutujących z tzw. racjonalności adaptacyjnej¹⁶, ze strefy komfortu, dającej doraźne poczucie ładu i bezpieczeństwa, na rzecz racjonalności emancypacyjnej, a więc takiej, która umożliwi zmianę, rewizję utartych poglądów i krytyczne myślenie. to droga do kształcenia jeśli nie elit, to przynajmniej jednostek niezależnych intelektualnie.

Poniżej opiszę szkielet metody, wskazując zarazem kulturotwórcze aspekty każdego z poziomów refleksji. Będzie to jedynie zarys koncepcji i zasygnalizowanie istotnych jej elementów.

1. Faza fenomenologiczna (faza poszukiwania)

Faza ta ma na celu dokonanie opisu tego, co widzimy, zrelacjonowanie naocznych odczuć, wrażeń, spostrzeżeń. Fenomenologia poszukuje tzw. „czystych pojęć”, doszukuje się „istoty” rzeczy, bez naleciałości, spekulacji, interpretacji czy też stereotypów, które w toku życia niejako „przyklejają się” do rozmaitych kategorii obecnych w naszej codzienności. Wzorem filozofa młody człowiek dokonuje czystego opisu tego, co zaobserwował czy rozpoznał w prezentowanej mu „narracji”.

Wprowadzenie takiego poziomu refleksji do edukacji szkolnej sprzyja tworzeniu społeczności, która unika stereotypizowania, jest bardziej tolerancyjna, otwarta, nie segreguje ludzi według często krzywdzących kategorii. Kobieta, blondynka, za chuda, za gruba, biedny, ciemnoskóry, zbyt męski, niemęski, leniwy, ambitny. Za każdym z tych słów kryją się znaczenia, nierzadko dyskryminujące. Opisując zjawiska, młodzi ludzie niekiedy powtarzają utarte zdania zasłyszane w telewizji, w mediach społecznościowych czy na podwórku. Faza fenomenologiczna uczy samodzielnego „zobaczenia”, z czym mamy do czynienia i oddzielenia obiektu od spekulacji i stereotypów na jego temat.

W projekcie „Myślę, więc jestem” poddajemy takiemu fenomenologicznemu oglądowi uchodźców, niepełnosprawnych, kobiety, mężczyzn i wielu innych, próbujemy zobaczyć także w taki sposób takie pojęcia jak: intercyza, klonowanie, dorosłość czy na przykład narkotyki. Jest to stopniowe uzyskiwanie pełnego obrazu pojęć i krystalizacja własnego, nie zasłyszanego czy automatycznego poglądu.

2. Faza hermeneutyczna (faza rozumienia)

Ten poziom refleksji zmierza do pogłębienia rozumienia sytuacji. Dzieje się tak, kiedy w dyskusji próbujemy na przykład interpretować zjawiska, ale także poszukiwać źródeł takich a nie innych sądów na dowolny temat. Ten poziom dyskusji pokazuje, że interpretacja może być wynikiem inspiracji poglądami innych ludzi czy powtarzaniem obecnych np. w mediach społecznościowych treści, uprzedzeń, a także że może być wiele interpretacji jednego zdarzenia. Stosowanie hermeneutyki w edukacji w sposób praktyczny kreuje kulturę szacunku dla różnorodności zdań. Szkoła umiejąca wykorzystać takie techniki prowadzenia dyskusji uczy pluralizmu i demokracji, uczy też zasady: „nie oceniaj łatwo – spróbuj zrozumieć”. Uczeń daje innym prawo do wyrażania odmiennych poglądów, a także dokonuje krytycznej oceny własnego stanowiska.

---

¹⁶ R. Kwaśnica, op.cit.

Jedna z licealistek biorąca udział w dyskusji projektu „Myślę, więc jestem” o emigrantach i uchodźcach wyrażała bardzo negatywne poglądy na temat zatrudnionych w jednej z legnickich fabryk Ukraińców. W toku dyskusji zreflektowała się, że swoje uprzedzenia przejęła niejako od swojej mamy, która miała nieprzyjemne doświadczenie z Ukraińcem. Dyskutując z grupą, zaczęła rewidować swoje wcześniejsze uprzedzenia. Inni przekonali ją, że generalizowanie opinii na podstawie jednego przypadku nie ma sensu. Cała grupa miała okazję przyjrzeć się procesowi zmiany odczucia i poglądu poprzez dochodzenie do źródeł uprzedzenia i krytycznej refleksji nad nim.

3. Faza analityczna (faza pogłębiania)

W tej fazie uczymy precyzyjnego posługiwania się pojęciami. Definiujemy główne zagadnienia, szukamy synonimów, sprawdzamy rzeczywiste znaczenia pewnych słów, zawężamy lub poszerzamy pole definicyjne, choć zwykle unikamy zbytnich uogólnień. Precyzja wypowiedzi sprzyja tworzeniu spójnych, logicznych argumentów. Uczy też dbania o jakość argumentów. Im precyzyjniejszy argument, tym silniejszy oręż w walce o wygraną w debacie. Ten poziom dyskusji kreuje kulturę rzetelnego argumentu zamiast argumentu siły czy innej formy przewagi. Uczy szacunku dla słowa.

W trakcie projektu uczestnicy mogli poszerzyć swoje słownictwo i poznać pełne znaczenie określonych słów. Okazało się na przykład, że rozumienie takich pojęć jak GMO, *in vitro* czy intercyza są znane jedynie powierzchownie, a niektórym uczniom wcale. Tym czasem trudno sobie wyobrazić pełne uczestnictwo w świadomym dyskursie społecznym bez operowania tak ważnymi we współczesnym świecie kategoriami. Wielu licealistów zaczynało aktywność w naszej grupie dyskusyjnej od argumentów typu: „bo tak”, „czemu nie”, „wszyscy tak mówią” albo „nieważne, dlaczego tak myślę”. W projekcie „Myślę, więc jestem” usłyszeli, że to nie jest argument, że warto sprecyzować własne zdanie, że taki sposób argumentacji zdradza brak pewności, o czym się w rzeczywistości mówi.

4. Faza dialektyczna (faza polaryzacji stanowisk)

Na tym poziomie refleksji dyskusja jest organizowana według zasady pro–contra. Zwykle dzieli się grupę na dwie frakcje próbujące obronić odmienne stanowiska. Podział na grupy jest niezależny od rzeczywistych poglądów dyskutujących, celem jest tutaj umiejętne konstruowanie argumentów z uwzględnieniem wyobrażenia sobie tego, jak może wnioskować nasz przeciwnik w dyskusji. Uczymy się poprzez to rozumienia innego. Wchodzimy w jego świat potrzeb, uczuć czy obaw. Ponownie kreujemy kulturę dialogu, porozumienia – pomimo różnic. Jest to także kultura społeczeństwa obywatelskiego, które ma prawo do niezależnej obrony swojego stanowiska za pomocą rzetelnego argumentu.

W projekcie „Myślę, więc jestem”, zwykle dzieląc się na dwie grupy oponentów, nazywaliśmy je odpowiednio – adwokatami i prokuratorami w danej sprawie. Pozwalało to także wczuć się w sytuację dochodzenia swoich praw na drodze sądowej, gdzie również ścierają się odmienne stanowiska, które należy obronić.

5. Faza spekulacji (faza wyobrażania sobie)

Docierając do etapu końcowego, wchodzimy na poziom eksperymentowania, stawiania hipotez, spekulowania, wspomagania się intuicją. Zabieg taki pomaga sproblematyzować sytuację, zmienić punkt widzenia, zwrócić uwagę na złożoność lub niejednoznaczność

problemu. Można także zwrócić uwagę na fakt, że dana sytuacja ma określony kontekst kulturowy, jest determinowana przez tzw. ducha czasu albo inne elementy. Jeśli je zmienimy, zmieni się wydzźwięk problemu albo przestanie on istnieć. Kształtujemy w ten sposób kulturę krytycznego i twórczego myślenia, wychodzenia poza ramy schematu, działania w sytuacjach nieoczywistych oraz przewidywania.

Spekulacje w naszej grupie dyskusyjnej organizowane zostały wokół tematów związanych z bioetyką, z dylematami moralnymi w relacjach międzyludzkich. Brzmiały np. tak:

- A gdybyś to ty był emigrantem i właśnie znalazł się sam w obcym mieście dalekiego kraju? Jakbyś się zachował? Czego byś oczekiwał od mieszkańców tego państwa?
- Gdybyś była kobietą sto lat temu – czego byś pragnęła? Co byłoby dla ciebie niemożliwe a co dostępne?
- Wyobraź sobie, że możesz zaprojektować swoje dziecko – wybrać mu kolor oczu, kształt nosa itp. Czy korzystasz z takiej możliwości? Co mogłoby się stać, gdyby ludzie upowszechnili taką możliwość? Czym by to groziło?

Oto przykłady pytań, które pozwalają lepiej zrozumieć sytuację, sproblematyzować ją, a nawet odnieść do własnego życia.

Podsumowanie

Rozważając pojęcie kultury szkoły, warto zastanowić się nad praktycznym ujęciem problemu i zadać sobie pytanie: kiedy powstaje owa kultura? Jak ją tworzyć? Czy można ją kreować w sposób świadomy i zamierzony? Zarysowana powyżej metoda jest właśnie taką praktyczną wskazówką, jak urzeczywistniać określone postawy i wartości, jak zaszczeniać określoną wrażliwość i nawyk refleksji oraz dialogu, gdyż okazuje się, że nie są to kompetencje naturalne, lecz nabywane w toku socjalizacji. Filozofowanie uważam za nieocenione „narzędzie” do kreowania kultury społecznej charakteryzującej się wysokim poziomem zachowań demokratycznych, prospołecznych. Metoda wzmacnia wiele istotnych kompetencji, z których szczególnie ważnymi wydają się te komunikacyjne, gdyż właśnie one najlepiej urzeczywistniają podmiotowe działanie w świecie, kreują kulturę samodzielnie działających podmiotów. Więcej – stanowią przyczynek do emancypacji, która „jest procesem uwalniania się podmiotu od uzależnienia i ograniczeń, prowadzącym do refleksyjnego realizowania podmiotowych interesów”¹⁷. Partycypacja w życiu społecznym, politycznym zaczyna się właśnie od umiejętności formułowania myśli i obrony swojego toku myślenia w pełnej szacunku dla innego zdania dyskusji. Tu kiełkuje kultura szkoły. W dyskusji.

Bibliografia

- Czerepaniak-Walczak M., *Kultura szkoły – o jej złożoności i wielowymiarowości*, „Pedagogika Społeczna” 2015, nr 3(157).
- Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Szczecin 1995.

---

¹⁷ M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej teorii edukacji*, Szczecin 1995, s. 70.

- Budzińska K., *Wychowawcza rola filozofowania z dziećmi* [w:] *Czas na wychowanie*, red. B. Piątkowska, Wałbrzych 2013.
- Kamiński A., *Metoda, technika, procedura badawcza w pedagogice empirycznej* [w:] *Metodologia pedagogiki społecznej*, pod kierunkiem nauk. R. Wroczyńskiego, T. Pilcha, Wrocław 1974.
- Kałuski B., *Filozofowanie z dziećmi. Pięć metod Martensa stymulacji rozwoju umysłowego i społecznego w epoce multikulturowej*, Poznań 2018.
- Kwaśnica R., *Dwie racjonalności*, Wrocław 1987.
- Mayor F., *Przyszłość świata*, Warszawa 2001.
- Meighan R., *Socjologia edukacji*, Toruń 1993.
- Opara S., *Nurty filozofii współczesnej*, Warszawa 1994.
- Potulicka E., *Wolny rynek edukacyjny a zagrożenia demokracji* [w:] *Rynek i kultura neoliberalna a edukacja*, red. A. Kargulowa, S.M., Kwiatkowski i T. Szkudlarek, Kraków 2005.
- Szczepska-Pustkowska M., *Od filozofii dzieciństwa do dziecięcej filozofii życia. Casus władzy (i demokracji)*, Kraków 2011.
- Weber B., *Community of inquiry. filozofowanie z dziećmi jako nauka zachowań demokratycznych* [w:] *Edukacja demokratyczna*, red. M.K. Cern, P.W. Juchacz, E. Nowak, Poznań 2009.

SUMMARY

Anna Kowal-Orczykowska

Philosophy as a method of shaping the spiritual and social culture of students and schools

The aim of this paper is to present the educational method called philosophical education and its role in shaping the culture of the school and its students. For years, philosophy has been successfully implemented in many schools in the world. It has a reputation of an innovative method, both in the sphere of education and the upbringing of the youth. It is particularly effective in stimulating the moral, cognitive and affective development of young individuals at every level of education, starting with early school education. Importantly, it prepares young people for taking part in broadly understood discourse, and thus implements many democratic values in practice. This aspect of the social as well as the spiritual/moral culture of the school and students shaped by this method will constitute the subject of analysis in the text. I will try to show how philosophizing embodies attitudes and values that are components of the culture of the school and its students

Key words: school culture, philosophical education, civil society.

Data wpływu artykułu: 12.03.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 11.04.2019 r.

Małgorzata Bujnowska

The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica
Department of Emergency Medical Services
Polish Hygienic Society.
e-mail: bujnowska.m@wp.pl

Comparative analysis of coronary angioplasty delays

SUMMARY

According to the guidelines of the European Society of Cardiology (2012), the time elapsing between the patient's arrival at hospital or their contact with a health care facility and the filling of the balloon should not exceed 90 minutes for primary PCI (60 minutes when the patient goes to hospital within 120 minutes of the onset of symptoms or hits directly to the hospital where PCI is performed).

The aim. the aim of the study is to analyze the emptying of coronary angioplasty in patients with ST segment elevation myocardial infarction.

Material and methods. 423 patients with ST elevation myocardial infarction were included in the study. Patient delays (time elapsing between the occurrence of pain and provision of help) and system delays (time elapsing to call for hospitalization and time elapsing to hospitalization for PCI) were analyzed.

Results. in 2007, angioplasty was performed 3–6 hours after the onset of pain, in 2016, within 3-6 hours (29%). in 2007 the highest number of STEMI patients (104 patients (36.9%)) called for help within one hour of stenocardial pain; in 2016, 35 people (24.8%) called during the first hour after the onset of pain. in the STEMI group, the highest number of patients were brought to hospital within 1–2 hours after the call for help – 110 patients (39.0%). in 2016 the largest number of patients were hospitalized for <1 hour (41.1%). in 2007 the largest number of patients with STEMI were operated on within 1–2 hours of arrival at hospital. in 2016 coronary angioplasty was performed most often within 1–2 hours following the patients' hospitalization (43.2%).

Conclusions. 1. the delays in the time elapsing from the occurrence of pain to performance of PCI were similar in both groups. 2. Minor delays in the time elapsing from the onset of pain to the call for help occurred in patients in 2007. 3. Minor delays in the time elapsing from calling for help to hospitalization occurred in patients in 2016. 4. the delays in the time elapsing from hospitalization to PCI were similar in both groups. Despite the shortening of transport time in 2016, there was no shortening of the overall time elapsing between the occurrence of pain and the performance of PCI, due to the increase in the delay occurring between the time elapsing from the onset of pain to calling for help.

Key words: acute coronary syndrome, primary prevention, secondary prevention, myocardial infarction.

The aim of the treatment of acute coronary syndromes with ST-segment elevation is quick to open the artery responsible for the heart attack. As recommended by the ESC, the primary mode of treatment for patients with ACS with ST elevation is primary coronary angioplasty. Primary angioplasty over fibrinolytic therapy is associated with a reduction in the risk of early and late cardiovascular events such as cardiac death, re-infarction or coronary instability, need for re-angioplasty or cardiac surgery¹. With the widespread use of primary angioplasty, a reduction in the number of cardiovascular complications (including mortality) on average by 30–40%, and a reduction in the number of repeated revascularizations by approximately 40% per year. Treatment by ESC standards also reduces hospitalization, treatment costs and improves patient quality².

Percutaneous Transluminal Coronary Angioplasty is a surgical procedure on the occlusion of the constricted or closed coronary artery without the need for a surgical procedure. It was introduced into clinical practice in 1977 by A. Gruntzig. At present it is the most commonly used procedure in restoring patency of coronary vessels. The treatment, compared to Fibrinolysis is more effective, reduces the risk of haemorrhagic complications and prolongs the prognosis in patients, including less frequent reocclusion³.

The effectiveness of coronary angioplasty is currently achieved in 90% of patients. The effect of surgery depends on atherosclerosis, clinical characteristics of the patient and operator experience. For treatment to be successful, a minimum of 70% vascular flow, a reduction in ischemia confirmed by non-invasive testing, and a clinical improvement of at least 6 months should be achieved⁴.

---

¹ E.H. Bradley, J. Herrin, Y. Wang et al., *Door-to-drug and door-to-balloon times: where can we improve? Time to reperfusion therapy in patients with ST-segment elevation myocardial infarction (STEMI)*, „American Heart Journal” 2006, nr 151, s. 1281–1287; H. Hikmat, Madžitow, A. Donyor Alimow, *Evaluation of primary efficacy of coronary angioplasty in patients with acute myocardial infarction with persistent ST elevation on the basis of ECG curve analysis*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2011, nr 7, 4 (26), s. 292–296.

² M.F. Hazinski, *Key elements of the 2010 Respiratorial Cardiopulmonary Resuscitation Guidelines and Emergency Management of Cardiovascular Disorders*, „American Heart Association” 2010; W. Pawłowska-Jenerowicz, W. Lechowicz, M. Dąbrowski, *Favourable impact of acute myocardial infarction treatment by percutaneous coronary intervention on cardiovascular efficiency during one-year observation*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2006, nr 2, s. 199–206.

³ M. Gąsior, D. Pres, M. Gierlotka, et al., *Factors affecting microvascular flow in patients with myocardial infarction treated with percutaneous coronary intervention*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2007, nr 3, s. 121–127; W. Pawłowska-Jenerowicz, W. Lechowicz, M. Dąbrowski, op. cit.

⁴ D. Dudek, A. Dziewierz, Z. Siudak, *Transportation with very long transfer delays (> 90 min.) for facilitated PCI with reduced-dose fibrinolysis in patients with ST-segment elevation myocardial infarction*, Kraków Network, „International Journal of Cardiology” 2010, 8, nr 139(3), s. 218–227; P. Gajewski, W. Lesniak, *Management of acute ST elevation myocardial infarction. Summary of guidelines for the European Society of Cardiology 2012*, „Medycyna Praktyczna”, 2012, nr 260(10), s. 12–19; B. Solnica, *Cardiac troponins in the diagnosis of acute cardiac conditions. Recommendations European Society of Cardiology 2010*, „Medycyna Praktyczna” 2011, <https://www.mp.pl/oit/krazenia/57295,troponiny-sercowe-w-diagnostyce-ostrych-stanow-kardiologicznych-zalecenia-european-society-of-cardiology-2010>, dostęp: 11.09.2017 r.; K. Thygesen, J. S. Alpert, A. S. Jaffe et al., *Joint ESC/ACCF/AHA/WHF Task Force for the Universal Definition of Myocardial Infarction: Third universal definition of myocardial infarction*, „Kardiologia Polska”, 2012, supl. V, s. 235–254.

At present, with the developed technique of surgery, there are no absolute contraindications to coronary angioplasty (except in the absence of consent of the patient). Relative contraindications are similar to coronary angiography. In addition, the relative contraindication is a small vessel diameter (less than 2 mm) in which a change is present⁵.

Early coronary artery angioplasty is crucial in the treatment of acute coronary syndromes and is recommended as the treatment of choice whenever possible.

The connection between the duration of ischemia and prognosis in the context of STEMI has been established in the guidelines of the European Society of Cardiology. The best results of coronary angioplasty are obtained if the time from pain to surgery does not exceed 3 hours. According to the guidelines of the European Society of Cardiology 2012, the time from hospital arrival or contact with a health care facility to fill a balloon should not exceed 90 minutes for primary PCI (60 minutes when the patient goes to hospital within 120 minutes of the onset of symptoms or hits directly to the hospital where PCI is performed)⁶. This is the optimal time that affects the results of the treatment. The efficacy of coronary angioplasty is also influenced by the rate at which the patient responds to the call for help from the occurrence of pain symptoms⁷.

The aim of the work

The aim of the study was to analyze the emptying of coronary angioplasty in patients with ST elevation myocardial infarction.

Material and methods

The study included 423 patients hospitalized with myocardial infarction with ST-segment elevation. The study was conducted in two stages. The first part of the study included hospitalized patients in 2007. They were a group of 282 patients. The results were based on the analysis of the history of patients with myocardial infarction treated in Lubin. The second group of 141 people were hospitalized in 2016 in Legnica. The research was approved by the Commission of Bioethics KB-59-2011 and the Bioethics Commission at DIL in Wrocław (resolution No. 2/NT/2015).

The eligibility criteria for the study included patients with diagnosis of acute coronary syndrome with ST segment elevation confirmed in clinical and electrocardiographic markers

---

⁵ Working Group on ST segment elevation myocardial infarction – ESC guidelines for acute ST elevation myocardial infarction, *European Cardiac Society (ESC)*, 2012, <https://www.escardio.org/Guidelines/Clinical-Practice-Guidelines/Acute-Myocardial-Infarction-in-patients-presenting-with-ST-segment-elevation-Ma>, dostęp: 9.09.2017 r.

⁶ P. Gajewski, W. Lesniak, op. cit.; M. Wojewódzka-Żeleznikowicz, S. L. Czaban, E. Chabielska, J. Ładny, *Acute coronary in the emergency medicine activities*, „Postępy Nauk Medycznych” 2010, nr 6, s. 474–479; Working Group on ST segment elevation myocardial infarction..., op. cit.

⁷ P. Widimsky, W. Wijns, J. Fajadet et al., *Reperfusion therapy for ST elevation acute myocardial infarction in Europe: description of the current situation in 30 countries*, „European Heart Journal” 2010, nr 31, s. 943; Wojewódzka-Żeleznikowicz M., S. L. Czaban, E. Chabielska, J. Ładny, op. cit.; Working Group on ST segment elevation myocardial infarction..., op. cit.

confirmed the increase in biochemistry. All patients with STEMI were included in the study, regardless of the time elapsed since the onset of pain symptoms to coronary angioplasty.

In 2007, the patients in Lubin came to the cath lab from seven districts: Lubin, Głogów, Polkowice, Bolesławiec, Jawor, Legnica, Złotoryja. The average distance to the hospital was 30 km. In 2016, two hemodynamic laboratories were already in operation. The first in Lubin, the second in Legnica. The second group of patients with myocardial infarction with ST-segment elevation were people who came to Legnica from 5 districts: Legnica, Złotoryja, Chojnów, Jawor and Środa Śląska. The average distance to the hospital was 19,4 km.

The primary criterion that was analyzed was the time from onset of stenocardial pain to PCI. In order to investigate delays in detail, the following time series were separated: patient delay (time from the pain to the call) and delay from the system (time from the call to hospitalization and time from hospitalization to PCI).

Results

Table 1. Clinical characteristics of patients

n=282		STEMI 2007		STEMI 2016	
		%	N=141	n=100%	
Smoking	yes	148	52,5	79	56
	no	134	47,5	62	44
Hypertension	yes	221	78,4	125	88,6
	no	61	21,6	16	11,4
Hypercholesterolemia	yes	112	39,7	80	56,7
	no	170	60,3	61	43,3
Obesity	yes	177	62,8	90	63,8
	no	105	37,2	31	36,2
Previously, myocardial	yes	59	20,9	48	34,1
	no	223	79,1	93	65,9
Diabetes	yes	153	54,3	94	66,6
	no	129	45,7	47	33,4
Place where the patient came from	House	6	2,1	19	13,4
	Emergency room	137	48,6	34	24,1
	Hospital	22	7,8	16	11,3
	Emergency Medical Services	117	41,5%	72	51,2
Death	yes	2	0,7%	0	0
	no	280	99,3%	100	100%

Source: own elaboration.

Of all patients with STEMI 2007, 20,9% had previous myocardial infarction, and 79,1% were the first myocardial infarction. The largest number of patients was hospitalized by the emergency medical services (51,2%) and from other hospital emergency room (24,1%).

The remaining patients were hospitalized at home (13,4%) and from another hospital (11,3%). The remaining patients were brought to the hospital in their private means of transport from their place of residence (13,4%) and from another hospital (11,3%). Patients with STEMI who were diagnosed with diabetes were 54,3%, hypertension 78,4%, hypercholesterolemia in 39,7%, and obesity in 62,8%. of all patients, 52,5% smoked. In 0,7% of patients the hospitalization finished with death. of all patients with STEMI 2016, 34.1% had previous myocardial infarction. The largest number of patients was taken to the hospital by the emergency medical services (41,5%) and from other hospital emergency room(48,6%). The remaining patients were brought to the hospital in their private means of transport from their place of residence (2,1%) and from another hospital (7,8%). Patients with STEMI who were diagnosed with diabetes were 66,6%, hypertension 88.6%, hypercholesterolemia was diagnosed in 56,7% of patients, obesity was in 63,8% of patients. of all patients, 56% smoked.

Time delay of coronary angioplasty. Time from the occurrence of pain to the procedure of coronary angioplasty

Table 2. Statistical analysis of individual time intervals from the occurrence of pain to PCI performance

Time from pain to PCI.	STEMI 2007	STEMI 2016	Pearson Test
	n=282	n=141	
<3h	39	21	The chi-square statistic is 0,0874. The <i>p</i> -value is.767513. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
3–6h	100	41	The chi-square statistic is 1,7234. The <i>p</i> -value is.189255. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
6–12h	57	36	The chi-square statistic is 1,5506. The <i>p</i> -value is.213049. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
12–24	49	27	The chi-square statistic is 0,2005. The <i>p</i> -value is.65432. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.
>24	37	16	The chi-square statistic is 0,2696. The <i>p</i> -value is.603578. The result is <i>not</i> significant at <i>p</i> <.05.

Source: own elaboration.

The largest group of patients in 2007 were patients who underwent angioplasty within 3–6 hours after the onset of pain. There were 100 people (35,5%). The number of patients in the group 6–12 hours after the onset of pain was 20,2%. In the period of 12–24 hours the procedure was performed in 49 patients (17,4%). The number of patients in the group 3 hours after the onset of pain was 13,8%. Patients with PCI over 24 hours (13,1%) were the least numerous.

Among 2016 patients, the largest group was patients who were hospitalized in 3–6 hours (29%). Subsequent time intervals from pain to angioplasty were 6–12 hours – 25,5% patients, 12–24 hours – 19,32% patients, 3 hours – 14,9% patients, 12 hours – 3% of patients in this group.

The above data were analyzed using Pearson's test, assuming statistical significance $p < 0,05000$. No statistical significance was demonstrated between the groups in the time interval (Tab. 2).

The time of the onset of pain to call for help

Table 3. Statistical analysis of individual time intervals from the occurrence of pain to the call for help

The time from pain to help.	STEMI 2007	STEMI 2016	Pearson Test
	n=282	n=141	
<1h	104	35	The chi-square statistic is 6,1935. The p -value is 0.012822. The result is significant at $p < .05$.
1–3h	61	27	The chi-square statistic is 1,5213. The p -value is 0.217419. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
3–6h	34	22	The chi-square statistic is 1,0291. The p -value is 0.310371. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
6–12h	34	23	The chi-square statistic is 1,4599. The p -value is 0.226949. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
>12	49	34	The chi-square statistic is 2,7056. The p -value is 0.099998. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.

Source: own elaboration.

The highest number of STEMI patients in 2007 (104 patients (36,9%)) called for help within one hour of stenocardial pain. During the period of 1 to 3 hours 61 patients (21,6%) called for help. In consecutive 3 to 6 hour intervals and 6 to 12 hours, the number of patients was approximately 34 and 12,1%, respectively. During the period of over 12 hours, 49 patients (17,3%) asked for help.

Among STEMI patients in 2016 in the first hour of the onset of pain 35 people (24,8%) called for help, within 1–3 hours – 27 patients (19,2%), during 3–6 hours – 22 (15,6%) patients, in the period of 6–12 hours – 23 patients (16,3%) and 34 patients (24,1%) over 12 hours. The individual time intervals of STEMI 2007 and STEMI 2016 patients were analyzed statistically as shown in Table 3. The analysis showed statistical significance in less than one hour from the occurrence of pain to call for help.

The time from the call for help to hospitalization

Table 4. Statistical analysis of individual time intervals from the call to hospitalization

Time of hospitalization	STEMI 2007	STEMI 2016	Pearson Test
	n=282	n=141	
<1h	86	58	The chi-square statistic is 4,7379. The p -value is 0.029505. The result is significant at $p < .05$.
1–2h	110	49	The chi-square statistic is 0,7256. The p -value is 0.394327. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
2–3h	78	31	The chi-square statistic is 1,582. The p -value is 0.208479. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
>3h	8	3	The chi-square statistic is 0,1867. The p -value is 0.665701. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.

Source: own elaboration.

In the STEMI 2007 group the largest number of patients were brought to the hospital within 1–2 hours of the request. The group consisted of 110 patients (39,0%). Another group of 86 patients (30,5%) was admitted to the hospital within 1 hour of the request. In the time range of 2-3 hours, 78 patients (27,7%) were hospitalized. At the latest, 8 patients (2,8%) were hospitalized in more than 3 hours.

In STEMI 2016, the largest number of patients was hospitalized in less than 1 hour (41,1%). The next group was the patients who were admitted to the hospital within 1–2 hours of the call for help (34,7%). Over a period of 2–3 hours, 21,9% of patients were hospitalized, while over 2,1% of patients were hospitalized in over 3 hours. The individual time intervals of STEMI 2007 and STEMI 2016 patients were analyzed statistically as shown in Table 4. Statistical analysis showed significance in less than one hour from the occurrence of pain to hospitalization.

The time series from hospitalization to PCI

Table 5. Statistical analysis of individual time intervals from hospitalization to PCI

Time from hospitalization to PCI.	STEMI 2007	STEMI 2016	Pearson Test
	n=282	n=141	
<1h	109	49	The chi-square statistic is 0,6112. The p -value is.434331. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
1–2h	113	61	The chi-square statistic is 0,3954. The p -value is.52947. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
2–3h	19	14	The chi-square statistic is 1,3311. The p -value is.248606. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.
>3h	41	17	The chi-square statistic is 0,4895. The p -value is.484134. The result is <i>not</i> significant at $p < .05$.

Source: own elaboration.

In patients with STEMI 2007, PCI was performed in 109 patients (38,7% of all patients) in 1 hour. The largest group of patients was patients whose surgery was performed within 1–2 hours of arrival at the hospital. This group comprised 113 people (40,1%). In the next 2–3 hours the procedure was performed in 19 patients (6,7%). Over 3 hours after hospitalization angioplasty was performed in 41 patients (14,5%).

In patients with STEMI 2016, coronary angioplasty was performed most often within 1–2 hours after hospitalization (43,2%). In less than one hour, treatment was performed in the group of 34,8%, in 2–3 hours in 9.9% of patients, and in over 3 hours in 12,1% of patients. The above data were analyzed using Pearson's test, assuming statistical significance $p < 0.05000$. No statistical significance was observed between the groups in the time intervals.

Discussion

Until recently it was considered that the most important factor determining the effectiveness of coronary angioplasty is the time from the patient's arrival to the hospital to the procedure of angioplasty. Antoniucci et al. demonstrated that the time from the first stenocardial symptoms to primary angioplasty was very important⁸. Zijlstra et al. divided the total time from pain to PCI for specific times: the time from pain to arrival, the time from admission to inflation to intravascular balloon, and time from inflation to reperfusion. The study also drew attention to the time between the onset of the pain and the time when the patient was transported to the hospital.

In our study, we analyzed the delay occurring both on the part of the patient, or the time of the onset of pain to the emergency and delays resulting from the health care system, which is the time from the call for help to hospitalization and the time from hospitalization to PCI.

The study included two groups of patients. The first group of patients was patients with STEMI who were hospitalized in 2007. The second group was STEMI patients hospitalized in 2016. The difference between the groups was due to the number of hemodynamic laboratories performing 24-hour duty in the area.

In 2007, patients were transported to Lubin, while in 2016 to Lubin and Legnica. With the increase in the number of hemodynamic laboratories, the area operated by the laboratory has decreased.

Analyzing the time from the occurrence of pain to perform coronary angioplasty, there was no difference between the groups. Both STEMI patients in 2007 and STEMI patients in 2016 were most likely to go to hospital in 3–6 hours (35,5% vs. 29%). As recommended by the European Society of Cardiology in the time of 3 hours 13,8% of patients went to the hospital in 2007 and 14,5% of patients in 2016. When analyzing the individual time distributions from the onset of PCI, it can be seen that there are delays in each time interval that affect the overall timing of angioplasty.

A study conducted in 2004 in the Wielkopolska Program for the Treatment of myocardial infarction showed that median time delay of the onset of pain to PCI was 240 minutes. In-depth analysis showed that the delay from the occurrence of pain to the call for help was 60 minutes. Half of the patients decided to call for help only 1 hour after the onset of pain. In most patients angioplasty was performed within 4 hours after the onset of pain, while only 12% of patients underwent surgery within 2 hours. It is worth noting that the study was conducted on patients of the city and the Poznań district, excluding patients transported from further distances⁹.

Similar results were obtained in the 1st Department of Cardiology of the Institute of Cardiology in Poznan. Median time delay from pain to angioplasty was 4 h and 20

---

⁸ H. Hikmat, Madzitow, A. Donyor Alimow, op. cit.

⁹ M. Karcz, P. Bekta, M. Skwarek et al., *Prevalence of ECG teletransmission in pre-hospital treatment of patients with suspected acute myocardial infarction – effects of pilot program POLKARD in eastern Mazovia*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2006, nr 2, s. 274–280; J. Podolec, K. Żmudka, „Time is muscle”, how to shorten the pre-hospital phase? A new challenge in the treatment of acute myocardial infarction, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66(6), s. 615–616.

min. The greatest delays occurred in the time between the occurrence of pain and the urge to respond, and were 2 h and 24 min. Delays in transport to the reference centre were 1h 30 minutes¹⁰.

The above study is in line with our own studies, which show that delays occur at each stage from the occurrence of pain to PCI. By analyzing the time from the onset of pain to the call for help, it can be seen that in the group of people hospitalized in 2007, 36,9% called during the first hour after the onset of pain. In 2016, this group consisted of 24,8% of patients. The above situation confirms the time of summoning help over 12 hours. Patients in 2007 were 17,3% of this group, while patients from 2016 up to 24,1%.

The time from the occurrence of pain to the call for help by the patient is crucial. Patients at high risk of heart attack should know how to react when they experience stenocardial pain. Patient and family education is important in shortening the time between the onset of the pain and the call for emergency help.

The American College of Cardiology guidelines and the American Heart Association define guidelines for patients with stenocardial symptoms. Patients who have symptoms suggestive of myocardial infarction should call the emergency number within 5 minutes. Calling for help should occur regardless of whether the patient is certain about the symptoms¹¹.

The recommendations issued by The American College of Cardiology and The American Heart Association contain guidelines for patients on the appropriate course of action to be taken in case of occurrence of stenocardial pain in them. Patients complaining of ailments typical of myocardial infarction should call an emergency phone number within 5 minutes following the occurrence of the symptoms. Call for help should be made irrespective of whether patients are certain of the true nature of their symptoms or not¹².

The European guidelines do not clearly define the patient's strategy and time to call for help with the pain. But underlines the need for rapid reaction on the part of the patient and public education¹³.

Delay of the emergency call affects the effectiveness and outcome of ACS treatment as well as the possibility of excluding coronary angioplasty. Sociodynamic factors affecting the delay of the call for help include: female gender, older age, low educational attainment and low social status. In addition, psychological factors affecting delays such as fear, pain at home, especially at sleep time, feeling of embarrassment and embarrassment resulting from the absorption of other symptoms, especially outside working hours, and previous unsolicited ambulance calls have been demonstrated. Many patients, instead of calling for help, try to cure their own symptoms with the pharmaceuticals they have at home, thus counting on relieving the pain. Discussing symptoms with family members or friends and with a primary care physician also causes significant delays in hospitalization. Ultimately, the patients decide to call for help when they feel the symptoms are not resolved.

---

¹⁰ M. Karcz, P. Bekta, M. Skwarek et al., op. cit.

¹¹ P. Sorajja, B.J. Gersh, D.A. Cox, *Impact of delay to angioplasty in patients with acute coronary syndromes undergoing invasive management: analysis from the ACUTY (Acute Catheterization and Urgent Intervention Triage strategy) trial*, „Journal of the American College of Cardiology” 2010, Apr 6, nr 55(14), s. 1416–1424.

¹² M.F. Hazinski, *Key elements of the 2010 Respiratorial Cardiopulmonary Resuscitation Guidelines and Emergency Management of Cardiovascular Disorders*, „American Heart Association” 2010

¹³ *Working Group on ST segment elevation myocardial infarction...*, op. cit.

An important problem is also the symptom model of acute coronary syndrome presented in the media. For most people heart attack is chest pain radiating to the left shoulder, left upper limb. Non-standard conditions do not cause suspicion of myocardial infarction. Patients who have other symptoms may not be able to associate them with this disease unit¹⁴.

Indecision and reluctance to seek help also arises from the place of residence. Studies show that the population of patients living in small agglomerations and far from the hospital decide to call for help later, which extends the time from the occurrence of pain to coronary angioplasty¹⁵. In the situation of people living in rural areas, the level of knowledge plays a major role. Numerous American studies confirm the knowledge deficit of myocardial infarction in this population.

In Poland, the situation is analogous. Patients living in small towns come to the hospital later¹⁶. An additional problem is the means of transport. Among these patients, a significant proportion of the patients is admitted to the hospital by private car, which results in prolongation of myocardial ischemia. The patients who choose transport in their own car were directed first to the clinic, family doctor or the nearest hospital reception room¹⁷.

In an American study, 41% of patients used private means of transport to reach the hospital. This did not significantly increase the time from the onset of pain to coronary angioplasty, but it was significant in the outcome of ACS treatment. In private transport, there is no possibility of pre-hospital treatment including thrombolysis, which increases the duration of reperfusion therapy¹⁸. In addition, within the first 4 hours of coronary artery occlusion there is a potential for arrhythmias including ventricular fibrillation, which in the case of private transport reduces the chance of survival of the patient¹⁹. As part of raising awareness among the Poles, projects were launched in media campaigns. The "Save the Heart – Call 999" project was designed to shorten the time from pain to intervention by familiarizing the public with the symptoms and the emergency number. However, the program did not produce the expected results, and the knowledge of the emergency number alone

---

¹⁴ D. Dudek, J. Legutko, Z. Siudak, et al., *Organization of intervention for patients with STEMI and NSTEMI in Poland*, „Kardiologia Polska” 2010, nr 68, s. 618–624; B. Ibanez, A. Suárez-Barrientos, P. López-Romero, *Acute coronary syndromes Original article: Circadian variations of infarct size in acute myocardial infarction*, „Heart” 2011, nr 97(12), s. 970–976; F.J. Martin-Sanchez, V. Gil, P. Llorens, et al., *Barthel Index-Enhanced Feedback for Effective Cardiac Treatment*, „Journal of the American Geriatrics Society” 2012, Mar, nr 60(3), s. 493–498.

¹⁵ P. Widimsky, W. Wijns, J. Fajadet et al., op. cit.

¹⁶ P. Maciejewski, A. Witkowski., *Register of delays in treatment of patients with primary MI in the Mazowieckie voivodship – assumptions, objectives, methodology*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2007, nr 3(2) s. 69–75.

¹⁷ D. Dudek, A. Dziewierz, Z. Siudak, op. cit.; L. Poloński, M. Gąsior, *What has changed in the treatment of ST-segment elevation myocardial infarction in Poland in 2003–2009? Data from the Polish Registry of Acute Coronary Syndromes (PL-ACS)*, „Kardiologia Polska” 2011, nr 69(11), s. 1109–1118.

¹⁸ L. Mosca, E. J. Benjamin, K. Berra, *Effectiveness-based guidelines for the prevention of cardiovascular disease in women--2011 update: a guideline from the American heart association*, „Journal of American College of Cardiology” 2011, nr 57(12), s. 1404–1423; M. Sadowski, *Gender-based transport benefits for primary coronary angioplasty – are they the same for men and women?*, „Cardiology Journal” 2011, nr 18(3), s. 254–260.

¹⁹ M. Karcz, P. Bekta, M. Skwarek et al., op. cit.; P. Maciejewski, A. Witkowski, op. cit.

did not affect the patients' faster response²⁰. Similarly, there was an educational campaign in the USA that improved patient knowledge but did not change their behavioral model. The benefits of the media campaign came from Switzerland, conducting 12 months of media education aimed at the public and reducing the pre-hospital phase time from 7 hours and 50 minutes to 4 hours and 54 minutes.

The positive impact of patient education on shortening the time of the call for help demonstrates the validity of such programs. An important element, however, is the proper planning of educational partnerships and not only directing them towards the patient but also towards health care workers. In 2001 in USA the Act In Time campaign was launched in Hart Attaca Sinus to raise awareness among patients about symptoms of ACS. The main implementers of the project were family physicians, cardiologists, and homeopaths patients with symptoms of myocardial infarction, evaluating factors likely to affect late admission and developing a strategy and action plan for patients with ACS symptoms. This campaign has resulted in increasing patient knowledge about myocardial infarction²¹.

Our own studies have shown that there is a difference in the patient's transport time to the hemodynamic laboratory. In 2007, patients were hospitalized most often in 1–2 hours (39%), while in 2016, 24,7% were hospitalized in this time interval. When analyzing the results, it can be seen that statistical significance occurs in the first time interval. In 2007, 30,5% of the patients were hospitalized in the first hour, while in 2016, 41,1% of the patients were hospitalized.

Delays occur in the transport of emergency ambulance. This affects both delayed emergency response to the call and delayed delivery of the patient to the hemodynamics center from the admission and hospital emergency department. Direct transport is important. Correct diagnosis and transport of the patient directly to the hemodynamic lab will reduce the time to reperfusion. The tel-e transmission system is important in implementing these assumptions²². The recommended time of 90 minutes from patient contact with medical personnel to coronary angioplasty is difficult to achieve. In American studies, it can be seen that only 4,3% of patients go to hospital at this time. The situation in the EU countries is better. The Zwolle group investigated that the patient's transport time from 20 to 40 km ranged from 69 to 148 minutes. In Poland, the delay in transport is lower in the cities where the hemodynamics lab is located. In Kraków the delay of the procedure is 175 minutes. On the other hand, if the patient was transported from a emergency room located in a village situated in the outskirts of Krakow, the delay was already 193 minutes²³. According to research con-

---

²⁰ W. Drygas, Z. Słońska, A. Torbicki, et al., *Media campaigns in the promotion of health and cardiovascular disease prevention – international experiences* [w:] *Medycyna Praktyczna*, tom 1, *Manual of Polish Forum of Prevention*, red. P. Podolec, Kraków 2007; M. Karcz, P. Bekta, M. Skwarek et al., op. cit.

²¹ A. Borowiec-Kocańda, A. Ostrzycki, *Risk factors and clinical course in men and women with acute coronary syndrome treated with primary angioplasty*, „*Kardiologia Polska*” 2008, nr 66, s. 9; P. H. Chaves, et al., *Subclinical cardiovascular disease in olde adults; insights from the cardiovascular health study*, „*The American Journal of Geriatric Cardiology*” 2004, nr 13(3), s. 137–151; G. De Luca, H. Suryapranata, J.P. Ottervanger, *Time delay to treatment and mortality in primary angioplasty for acute myocardial infarction: every minute of delay counts*, „*Circulation*” 2004, Mar 16, nr 109(10), 1223–1225.

²² P. Maciejewski, A. Witkowski, op. cit.

²³ G. De Luca, H. Suryapranata, F. Zijlstra, et al., *On behalf of the ZWOLLE Myocardial Infarction Study Group. Symptom-Onset-to-Balloon Time and Mortality in Patients With Acute Myocardial*

ducted by Adam Ostrzycki in Warsaw, only 18% of patients were hospitalized within 2 hours from the onset of symptoms. Most patients (70%) were referred to hemodynamic laboratories in other hospitals and only 18% of patients were directly admitted to hemodynamics after tele-transmission²⁴.

DANAMI-2 Research (The Danish Multicenter Randomized Trial on Thrombolytic Therapy versus Acute Coronary Angioplasty in Acute Myocardial Infarction) have shown that transport of patients with myocardial infarction to coronary angioplasty centres is possible and safe if the time from onset of symptoms to treatment is less than 3 hours. The management strategy applied here resulted in a 40% reduction in the risk of a composite endpoint (death, recurrence, non-fatal stroke and stroke) in the intervention patients²⁵.

The last component of time from pain to angioplasty is the time from hospitalization to surgery. In our own studies it was observed that patients in 2007 performed the procedure in 1–2 hours (40,1%) and in less than 1 hour (38,7%). In 2016 the situation was analogous. The procedure was performed in 1–2 hours (43,2%) and in less than 1 hour (34,8%). Delays are also occurring at the in-hospital level. In the American study, which included 340 hospitals, different times were observed from the patient's arrival until the balloon was expanded. Delays ranged from 28 minutes to 42 minutes²⁶. The organization of medical staff is an important element in reducing delays. Notifying a patient's hemodynamic laboratory about suspected STEMI will allow the team to prepare for surgery, which will shorten patient waiting time. Delayed factors may also be affected. One example is to determine pre-access to the vessel through which the catheter is inserted into the coronary artery. 8% of primary PCI cannot be accessed from the radial artery, resulting in unnecessary delay of coronary angioplasty. In case of unsuccessful arrhythmia, delays may be up to 61 minutes, while femoral artery to 39 minutes²⁷. Analyzing these tests it can be seen that despite the shortening of transport through the network density of invasive treatment does not affect the general shortening of the time of the onset of pain to PCI. This is related to the prolonged duration of the call for help by the patient itself. These are delays on the part of the patient resulting primarily from the unconsciousness of society. In the studies of Kubica and Kochman, there is a lack of knowledge about acute coronary syndromes in people who have never been ill, and in those who have had coronary angioplasty and prior hospitalization due to ACS. An important element of shortening these delays is adequately constructed primary and secondary prevention

---

Infarction Treated by Primary Angioplasty, „Journal of the American College of Cardiology” 2003, nr 42, s. 991–997.

²⁴ *Acute coronary syndrome. How to treat more effectively and faster? Oral antiplatelet drugs*, red. D. Dudek, K. J. Filipiak, J. Stępińska, Publishing Termedia, Poznań 2006.

²⁵ L. Poloński, M. Gąsior, op. cit.; P. Sorajja, B. J Gersh, D.A. Cox, op. cit.

²⁶ G. De Luca, H. Suryapranata, J.P. Ottervanger, op. cit.

²⁷ M. Dziuba, M. Kosmider, *Antithrombotic therapy during percutaneous coronary intervention – news from the European Cardiology Congress in Stockholm*, „Kardiologia Oparta na Faktach” 2010, nr 4, s. 367–370; J. McMullan, W. Hinckley, J. Bently, et al., *Reperfusion is delayed beyond guideline recommendations in patients requiring interhospital helicopter transfer for treatment of ST-segment elevation myocardial infarction*, „Annals of Emergency Medicine” 2010, nr 58(6), s. 575–576; P. Widimsky, B. Stellova, L. Groch et al., *Prevalence of normal coronary angiography in the acute phase of suspected ST-elevation myocardial infarction: experience from the PRAGUE studies*, „Canadian Journal of Cardiology” 2006; nr 22, s. 1147–1152.

and health education targeted at both patients and the immediate surroundings. Health care and education should be provided by doctors, nurses and mass media²⁸.

Conclusions

1. The delays in the time from the pain to PCI were similar in both groups.
2. Minor delays in the time from the onset of pain to the call for help occurred in 2007 patients.
3. Minor delays in the time from calling for help to hospitalization occurred in patients from 2016.
4. The delays in the time from hospitalization to PCI were similar in both groups. Despite the shortening of transport time in 2016, there was no shortening of the overall time from the pain to PCI, due to the increase in the delay in the time from the pain to calling for help.

Bibliography

- Acute coronary syndrome. How to treat more effectively and faster? Oral antiplatelet drugs*, red. D. Dudek, K. J. Filipiak, J. Stępińska, Publishing Termedia, Poznań 2006.
- Borowiec-Kocańda A., Ostrzycki A., *Risk factors and clinical course in men and women with acute coronary syndrome treated with primary angioplasty*, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66, s. 9.
- Bradley E.H., Herrin J., Wang Y. et al., *Door-to-drug and door-to-balloon times: where can we improve? Time to reperfusion therapy in patients with ST-segment elevation myocardial infarction (STEMI)*, „American Heart Journal” 2006, nr 151, s. 1281–1287.
- Chaves P.H., et al., *Subclinical cardiovascular disease in olde adults; insights from the cardiovascular health study*, „The American Journal of Geriatric Cardiology” 2004, nr 13(3), s. 137–151.
- De Luca G., Suryapranata H., Ottervanger J.P., *Time delay to treatment and mortality in primary angioplasty for acute myocardial infarction: every minute of delay counts*, „Circulation” 2004, Mar 16, nr 109(10), 1223–1225.
- De Luca G., Suryapranata H., Zijlstra F., et al., *On behalf of the ZWOLLE Myocardial Infarction Study Group. Symptom-Onset-to-Balloon Time and Mortality in Patients With Acute Myocardial Infarction Treated by Primary Angioplasty*, „Journal of the American College of Cardiology” 2003, nr 42, s. 991–997.
- Dudek D., Dziewierz A., Siudak Z., *Transportation with very long transfer delays (> 90 min.) for facilitated PCI with reduced-dose fibrinolysis in patients with ST-segment elevation myocardial infarction*, Kraków Network, „International Journal of Cardiology” 2010, 8, nr 139(3), s. 218–227.
- Dudek D., Legutko J., Siudak Z., et al., *Organization of intervention for patients with STEMI and NSTEMI in Poland*, „Kardiologia Polska” 2010, nr 68, s. 618–624.

---

²⁸ J. Podolec, K. Żmudka, „Time is muscle”, how to shorten the pre-hospital phase? A new challenge in the treatment of acute myocardial infarction, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66(6), s. 615–616.

- Drygas W., Słońska Z., Torbicki A., et al., *Media campaigns in the promotion of health and cardiovascular disease prevention – international experiences* [w:] *Medycyna Praktyczna*, tom 1, *Manual of Polish Forum of Prevention*, red. P. Podolec, Kraków 2007.
- Dziuba M., Kosmider M., *Antithrombotic therapy during percutaneous coronary intervention – news from the European Cardiology Congress in Stockholm*, „Kardiologia Oparta na Faktach” 2010, nr 4, s. 367–370.
- Gąsior M., Pres D., Gierlotka M., et al., *Factors affecting microvascular flow in patients with myocardial infarction treated with percutaneous coronary intervention*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2007, nr 3, s. 121–127.
- Gajewski P., Lesniak W., *Management of acute ST elevation myocardial infarction. Summary of guidelines for the European Society of Cardiology 2012*, „Medycyna Praktyczna”, 2012, nr 260(10), s. 12–19.
- Hazinski M.F., *Key elements of the 2010 Respiratorial Cardiopulmonary Resuscitation Guidelines and Emergency Management of Cardiovascular Disorders*, „American Heart Association” 2010.
- Hikmat H., Madžitow, Donyor A. Alimow, *Evaluation of primary efficacy of coronary angioplasty in patients with acute myocardial infarction with persistent ST elevation on the basis of ECG curve analysis*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2011, nr 7, 4 (26), s. 292–296.
- Ibanez B., Suárez-Barrientos A., López-Romero P., *Acute coronary syndromes Original article: Circadian variations of infarct size in acute myocardial infarction* „Heart” 2011, nr 97(12), s. 970–976.
- Karcz M., Bekta P., Skwarek M. et al., *Prevalence of ECG teletransmission in pre-hospital treatment of patients with suspected acute myocardial infarction – effects of pilot program POLKARD in eastern Mazovia*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2006, nr 2, s. 274–280.
- Maciejewski P., Witkowski A., *Register of delays in treatment of patients with primary MI in the Mazowieckie voivodship – assumptions, objectives, methodology*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2007, nr 3(2) s. 69–75.
- Martin-Sanchez F.J., Gil V., Llorens P., et al., *Barthel Index-Enhanced Feedback for Effective Cardiac Treatment*, *Journal of the American „Geriatrics Society”* 2012, Mar, nr 60(3), s. 493–498.
- McMullan J., Hinckley W., Bently J., et al., *Reperfusion is delayed beyond guideline recommendations in patients requiring interhospital helicopter transfer for treatment of ST-segment elevation myocardial infarction*, „Annals of Emergency Medicine” 2010, nr 58(6), s. 575–576.
- Mosca L., Benjamin E.J., Berra K., *Effectiveness-based guidelines for the prevention of cardiovascular disease in women--2011 update: a guideline from the American heart association*, „Journal of American College of Cardiology” 2011, nr 57(12), s. 1404–1423.
- Pawłowska-Jenerowicz W., Lechowicz W., Dąbrowski M., *Favourable impact of acute myocardial infarction treatment by percutaneous coronary intervention on cardiovascular efficiency during one-year observation*, „Postępy w Kardiologii Interwencyjnej” 2006, nr 2, s. 199–206.

- Podolec J., Żmudka K., „Time is muscle”, how to shorten the pre-hospital phase? A new challenge in the treatment of acute myocardial infarction, „Kardiologia Polska” 2008, nr 66(6), s. 615–616.
- Poloński L., Gąsior M., *What has changed in the treatment of ST-segment elevation myocardial infarction in Poland in 2003–2009? Data from the Polish Registry of Acute Coronary Syndromes (PL-ACS)*, „Kardiologia Polska” 2011, nr 69(11), s. 1109–1118.
- Sadowski M., *Gender-based transport benefits for primary coronary angioplasty – are they the same for men and women?*, „Cardiology Journal” 2011, nr 18(3), s. 254–260.
- Solnica B., *Cardiac troponins in the diagnosis of acute cardiac conditions. Recommendations European Society of Cardiology 2010*, „Medycyna Praktyczna” 2011, <https://www.mp.pl/oit/krazenia/57295,troponiny-sercowe-w-diagnostyce-ostrych-stanow-kardiologicznych-zalecenia-european-society-of-cardiology-2010>, dostęp: 11.09.2017 r.
- Thygesen K., Alpert J.S., Jaffe A.S. et al., *Joint ESC/ACCF/AHA/WHF Task Force for the Universal Definition of Myocardial Infarction: Third universal definition of myocardial infarction*, „Kardiologia Polska”, 2012, supl.V, s. 235–254.
- Sorajja P., Gersh B.J, Cox D.A., *Impact of delay to angioplasty in patients with acute coronary syndromes undergoing invasive management: analysis from the ACUITY (Acute Catheterization and Urgent Intervention Triage strategy) trial*, „Journal of the American College of Cardiology” 2010, Apr 6, nr 55(14), s. 1416–1424.
- Widimsky P., Stellova B., Groch L et al., *Prevalence of normal coronary angiography in the acute phase of suspected ST-elevation myocardial infarction: experience from the PRAGUE studies*, „Canadian Journal of Cardiology” 2006; nr 22, s. 1147–1152.
- Widimsky P., Wijns W., Fajadet J. et al., *Reperfusion therapy for ST elevation acute myocardial infarction in Europe: description of the current situation in 30 countries*, „European Heart Journal” 2010, nr 31, s. 943.
- Wojewódzka-Żeleznikowicz M., Lech Czaban S., Chabielska E., Ładny J., *Acute coronary in the emergency medicine activities*, „Postępy Nauk Medycznych” 2010, nr 6, s. 474–479.
- Working Group on ST segment elevation myocardial infarction – ESC guidelines for acute ST elevation myocardial infarction, European Cardiac Society (ESC)*, 2012, <https://www.escardio.org/Guidelines/Clinical-Practice-Guidelines/Acute-Myocardial-Infarction-in-patients-presenting-with-ST-segment-elevation-Ma>, dostęp: 09.09.2017 r.

STRESZCZENIE

Małgorzata Bujnowska

Opóźnienia wykonania angioplastyki wieńcowej u pacjentów z zawałem mięśnia sercowego

Najlepsze wyniki zabiegu angioplastyki wieńcowej uzyskuje się, jeżeli czas od wystąpienia bólu do zabiegu nie przekracza 3 godzin. Zgodnie z wytycznymi Europejskiego Towarzystwa Kardiologicznego z 2012 roku czas od przybycia do szpitala lub nawiązania kontaktu z placówką opieki zdrowotnej do napełnienia balonu nie powinien przekraczać 90 minut dla pierwotnej PCI (60 minut, gdy pacjent trafia do szpitala w ciągu 120 minut od wystąpienia objawów lub trafia bezpośrednio do szpitala, w którym wykonuje się PCI).

Cel pracy. Celem pracy jest analiza opóźnienia wykonania zabiegu angioplastyki wieńcowej u pacjentów z zawałem mięśnia sercowego z uniesieniem odcinka ST.

Materiał i metody. Do badań włączono 423 pacjentów z zawałem mięśnia sercowego z uniesieniem odcinka ST. Analizie poddano: opóźnienia ze strony pacjenta (czas od wystąpienia bólu do wezwania pomocy) oraz opóźnienia ze strony systemu (czas od wezwania pomocy do hospitalizacji i czas od hospitalizacji do wykonania zabiegu PCI).

Wyniki. Największą grupę pacjentów z 2007 roku stanowili chorzy, którym wykonano zabieg angioplastyki w czasie 3–6 godzin od wystąpienia bólu. Wśród pacjentów z 2016 roku największą grupę stanowili chorzy, którzy trafili do szpitala w czasie 3–6 godzin (29%). Największa liczba z grupy pacjentów STEMI 2007 (104 chorych – 36,9%) wezwała pomoc w ciągu pierwszej godziny od wystąpienia bólu stenokardialnego. Wśród pacjentów STEMI 2016 pomoc w pierwszej godzinie od wystąpienia bólu wezwało 35 osób (24,8%). W grupie pacjentów STEMI 2007 największa liczba chorych została przywieziona do szpitala w czasie 1–2 godzin od wezwania pomocy. Grupę stanowiło 110 chorych (39,0%). W grupie pacjentów STEMI 2016 największa liczba pacjentów została hospitalizowana w czasie < 1 godziny (41,1%). W grupie pacjentów STEMI 2007 największą grupę stanowili chorzy, u których zabieg wykonano w czasie 1–2 godzin od przybycia do szpitala. W grupie pacjentów STEMI 2016 zabieg angioplastyki wieńcowej był wykonywany najczęściej w czasie 1–2 godzin od hospitalizacji (43,2%).

Wnioski. Opóźnienia w czasie od wystąpienia bólu do wykonania zabiegu PCI były podobne w obu badanych grupach. Mniejsze opóźnienia w czasie od wystąpienia bólu do wezwania pomocy występowały u pacjentów z 2007 roku. Mniejsze opóźnienia w czasie od wezwania pomocy do hospitalizacji występowały u pacjentów z 2016 roku. Opóźnienia w czasie od hospitalizacji do PCI były podobne w obu badanych grupach. Pomimo skrócenia czasu transportu w 2016 roku nie wykazano skrócenia ogólnego czasu od bólu do PCI ze względu na zwiększenie opóźnień w czasie od bólu do wezwania pomocy.

Słowa kluczowe: zawał mięśnia sercowego, angioplastyka wieńcowa, profilaktyka pierwotna, profilaktyka wtórna.

Data wpływu artykułu: 3.07.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 23.01.2019 r.

Bogumiła Wnukowska

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Technicznych i Ekonomicznych
e-mail: bogumila.wnukowska@wp.pl

Katarzyna Karbowa

Politechnika Wrocławska
Wydział Elektryczny
e-mail: katarzyna.karbowa@pwr.edu.pl

Dobór gazowych silników kogeneracyjnych z wykorzystaniem metod optymalizacji wielokryterialnej

STRESZCZENIE

Gazowe silniki kogeneracyjne znajdują zastosowanie w układach kogeneracyjnych (CHP – ang. *Combined Heat and Power*), które charakteryzują się skojarzonym wytwarzaniem dwóch rodzajów energii np. elektrycznej i ciepła. Wytwarzanie energii w skojarzeniu pozwala na oszczędność blisko 37% energii pierwotnej względem produkcji rozdzielonej. Do zalet układów kogeneracyjnych zalicza się dodatkowo stosunkowo niskie nakłady inwestycyjne, ograniczenie emisji substancji szkodliwych dla środowiska oraz zmniejszenie strat związanych z przesyłaniem energii na duże odległości, ponieważ kogeneracja należy do zbioru źródeł rozproszonych. Walory ekonomiczne i ekologiczne, a dodatkowo wysoka sprawność wytwarzania w skojarzeniu powoduje, że kogeneracja jest stosowana na zachodzie Europy u takich odbiorców jak: elektrociepłownie, szpitale, obiekty oświaty, biurowce, hotele, ośrodki sportowe, osiedla mieszkaniowe, oczyszczalnie ścieków, kopalnie oraz w zakładach przemysłowych branży spożywczej i chemicznej. Dobór jednostki skojarzonego wytwarzania energii jest zadaniem złożonym z uwagi na występujące zmienne zapotrzebowanie na ciepło (w szczególności w elektrociepłowniach zawodowych). Dodatkowo do podstawowych parametrów technicznych jednostek CHP decydujących o wyborze zaliczyć można sprawność zależną od chwilowej mocy cieplnej i elektrycznej, której wartość rośnie wykładniczo wraz ze wzrostem mocy cieplnej i elektrycznej. W pracy przeanalizowano wpływ kryterium maksymalnego zysku, minimalnej emisji substancji szkodliwych dla środowiska oraz prostego czasu zwrotu na dobór jednostki skojarzonego wytwarzania energii przy wykorzystaniu metod SMART i SAW – będących narzędziem optymalizacji wielokryterialnej.

Słowa kluczowe: dobór, energia, emisja, kogeneracja, paliwo, wytwarzanie.

Wytwarzanie w skojarzeniu

Kogeneracja (CHP – ang. *Combined Heat and Power*) to skojarzone wytwarzanie dwóch rodzajów energii pozwalające zaoszczędzić blisko 37% energii chemicznej paliwa dostarczonej do procesu termodynamicznej zamiany na energię użyteczną w porównaniu do energetyki konwencjonalnej. Poza oszczędnością paliwa pierwotnego – kogeneracja charakteryzuje ograniczenie emisji substancji szkodliwych do otoczenia w porównaniu do energetyki konwencjonalnej. Porównanie emitowanych substancji w zależności od stosowanego paliwa przedstawiono w tabeli 1.

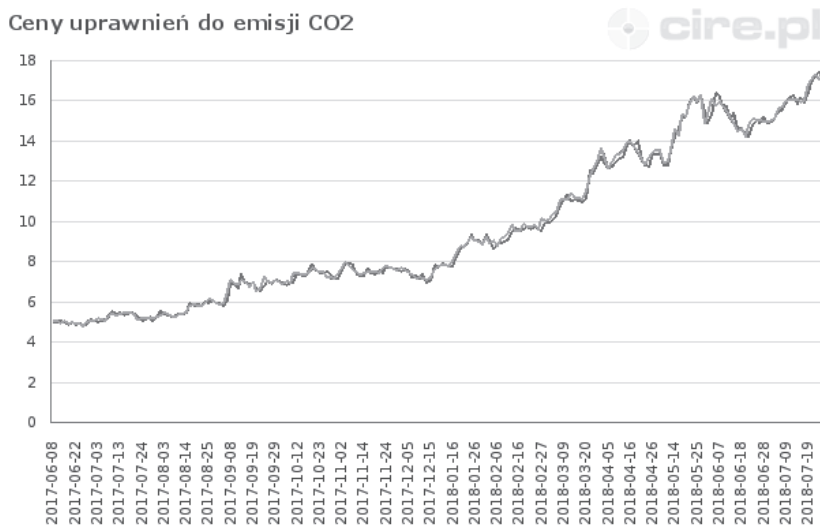
Tabela 1. Emisja substancji szkodliwych dla środowiska dla wybranych paliw

Emitowana substancja	Wielkość emisji (g/GJ)		
	Węgiel kamienny	Węgiel brunatny	Gaz ziemny
CO ₂	94 600	101 000	56 100
SO ₂	765	1361	0.68
NO ₂	292	183	98.3
CO	89.1	89.1	14.5
Cząstki stałe	1203	3254	0.1
Łączna objętość gazów spalinowych (m ³ /GJ)	360	444	272

Źródło: *Wskaźniki emisji zanieczyszczeń*, KOBIZE, Warszawa 2015, s. 5, https://krajowabaza.kobize.pl/docs/male_kotly, dostęp: 2.08.2018 r.

Wielkość emisji ma obecnie znaczący wpływ na koszty wytwarzania, a w konsekwencji na ceny energii elektrycznej w Polsce, gdzie energetyka opiera się w ponad 70% na węglu. Z analizy cen uprawnień do emisji w okresie od lipca 2017 do lipca 2018 roku wynika, że cena uprawnień do emisji tony dwutlenku węgla wzrosła niemal czterokrotnie z 4,5€ do rekordowej wartości 17,44€, co przedstawiono na rysunku 1.

Dalszy wzrost ceny uprawnień do emisji według prognoz spowoduje wzrost ceny 1 MWh energii elektrycznej nawet o 20% do 2020 roku. Biorąc pod uwagę konieczność modernizacji blisko 50% obecnych mocy wytwórczych, rosnące zapotrzebowanie na energię elektryczną i ciepło, aspekt ochrony środowiska i ceny energii – zasadną staje się dyskusja dotycząca alternatywnych źródeł wytwarzania.

Rysunek 1. Ceny uprawnień do emisji CO₂ (€/tona CO₂) [2]

Źródło: Ceny uprawnień do emisji CO₂, Centrum Informacji o Rynku Energii, 2018, <https://handel-emisjami-co2.cire.pl/>, dostęp: 31.07.2018 r.

Dobór jednostki CHP

Modernizacja istniejących instalacji wytwarzania ciepła poprzez zabudowę agregatu wymaga odpowiedniego doboru jednostki CHP, co jest zadaniem złożonym, ponieważ zależy głównie od zapotrzebowania na moc cieplną oraz czasu tego zapotrzebowania. Prognozowane zapotrzebowanie na energię termiczną zależy od rodzaju instalacji. W przypadku miejskich ciepłowni zapotrzebowanie na ciepło zmienia się nieliniowo w zależności od temperatury zewnętrznej – wówczas dobór jednostki CHP oparty jest na zgromadzonych danych z okresu dotychczasowej eksploatacji obiektu przy uwzględnieniu planowanej rozbudowy sieci i możliwego wzrostu zapotrzebowania na energię termiczną. Kolejnym aspektem determinującym dobór jednostki jest uwzględnienie spadku sprawności jednostki CHP wraz ze zmniejszeniem mocy chwilowej agregatu. Dobór agregatu dla zakładów przemysłowych opiera się głównie na planach produkcyjnych i może być realizowany przy określeniu jednego z kryteriów oceny¹ $F = \{f_p, \dots, f_n\}$ np.:

- maksymalnego zysku w okresie eksploatacji $\max(Z_{Tm})$ [zł],
- minimalnej emisji substancji szkodliwych do otoczenia $\min(Em_m)$ [Mg],
- minimalnego prostego czasu zwrotu SPB [msc], spośród występujących wariantów decyzyjnych $A = \{a^1, \dots, a^m\}$.

Poza prognozowanym zapotrzebowaniem na ciepło q_i należy również określić zapotrzebowanie na moc elektryczną N_{di} w okresach czasu t_p , ponieważ poza oszczędnością dotych-

¹ J. Skolarek, J. Kalina, *Optymalizacja doboru mocy rozproszonych źródeł kogeneracyjnych*, Zakład Termodynamiki i Energetyki Gazowej, Instytut Techniki Ciepłej, Gliwice 2004.

czas kupowanego paliwa, zysk ze sprzedaży energii elektrycznej oraz żółtych certyfikatów kształtuje wynik finansowy przedsięwzięcia.

Z uwagi na złożoność problemu doboru jednostki CHP spełniającego wyżej wymienione kryteria oceny oraz występujące ograniczenia jednostek CHP – stworzono program doboru jednostki przy wykorzystaniu metod wielokryterialnego wspomaganie decyzji.

W celu weryfikacji zasadności stosowania układów CHP wykonano obliczenia na przykładzie zakładu energetyki ciepłej zaopatrującego w ciepło odbiorców komunalno-bytowych. W tabeli 2 przedstawiono prognozowane zapotrzebowanie analizowanego obiektu na moc cieplną q_i [kW] i elektryczną N_{di} [kW] w okresach t_i [h] w skali jednego roku.

Tabela 2. Prognozowane średnie wartości zapotrzebowanej mocy cieplnej i elektrycznej w okresie jednego roku

i	t_i	q_i	N_{di}
	[h]	[kW]	[kW]
1	744	18 981,52	198,67
2	672	18 786,76	199,79
3	744	15 407,51	180,80
4	720	12 425,35	167,27
5	744	6 964,68	119,87
6	720	3 107,29	69,95
7	744	4 145,95	61,91
8	744	2 849,58	63,03
9	720	4 117,38	74,12
10	744	12 994,69	157,72
11	720	14 922,69	184,61
12	744	15 929,37	205,42

Źródło: opracowanie własne.

Z powodu nieliniowej charakterystyki zapotrzebowania na moc cieplną oraz różnicę między maksymalnym i minimalnym zapotrzebowaniem – dobrana jednostka CHP będzie pracowała we współpracy z istniejącym kotłem lub będzie zastępowana gdy $q_i \leq 0,5 * N_{elN}$. Do obliczeń przyjęto liczbę wariantów znamionowej mocy cieplnej odpowiadającej różnicy między maksymalnym a minimalnym zapotrzebowaniem na moc cieplną q_i . Wraz ze zmianą mocy znamionowej jednostki CHP zmienia się wartość zysku Z_T oraz wielkość emisji zmodernizowanej instalacji E_m .

W algorytmie obliczeniowym celem wyznaczenia wartości poszczególnych kryteriów zastosowano następujące wzory:

- wartość zysku Z_T :

$$Z_T = \sum_{j=1}^N \{t_i [(N_{di} * c_{j_{zel}}) + (N_{els} * c_{j_{sel}}) + (N_{elCHP} * c_{j_{zc}}) + (q_i * c_{j_{pk}})] - \left[\frac{N_{elCHP}}{\eta_{elCHP}} * c_{j_{gCHP}} + K_{S\text{CHP}} - KeK \right] \} - Inv \quad (1)$$

$$Inv = (-137 * \ln N_{elN} + 1968) * k_d * N_{elN} \quad (2)$$

gdzie:

- N – czas eksploatacji w latach;
- t_i – okres czasu w ciągu roku [h];
- N_{di} – zapotrzebowanie na moc elektryczną w okresie czasu t_i [kW];
- cj_{zel} – cena jednostkowa zakupu energii elektrycznej [zł/kWh];
- N_{els} – moc elektryczna odprowadzona do sieci zewnętrznej w czasie t_i [kW];
- cj_{sel} – cena jednostkowa sprzedanej energii elektrycznej do sieci [zł/kWh];
- N_{elCHP} – moc elektryczna jednostki CHP pracującej w czasie t_i [kW];
- cj_{zc} – cena jednostkowa żółtego certyfikatu za wyprodukowaną energię elektryczną w kogeneracji [zł/kWh];
- q_i – zapotrzebowanie na moc ciepłą w czasie t_i zapewniane dotychczas przez kocioł węglowy [kW];
- cj_{pk} – cena jednostkowa pracy kotła węglowego [zł/kWh];
- η_{eCHP} – sprawność elektryczna jednostki CHP [%];
- cj_{gCHP} – cena jednostkowa godziny pracy układu CHP [zł/h];
- K_{sCHP} – koszt serwisu układu CHP [zł];
- K_{eK} – koszt korzystania ze środowiska podczas pracy kotła węglowego [zł];
- Inv – koszt instalacji CHP o znamionowej mocy elektrycznej N_{elN} [zł];
- K_d – kurs dolara [zł].

- Wartość emisji substancji szkodliwych dla środowiska E_T :

$$(3) \quad E_T = \sum_{j=1}^N (t_i * P_{elCHP} * cj_{eCHP}) + \sum_{j=1}^N (q_i * cj_{eK} * t_i)$$

gdzie:

- N – czas eksploatacji w latach;
- t_i – okres czasu w ciągu roku [h];
- P_{elCHP} – moc elektryczna jednostki CHP pracującej w czasie t_i [kW];
- cj_{eCHP} – cena jednostkowa emisji układu CHP [zł/kWh];
- q_i – zapotrzebowanie na moc ciepłą w czasie t_i zapewniane dotychczas przez kocioł węglowy [kW];
- cj_{eCHP} – cena jednostkowa emisji układu CHP pracującego w czasie t_i [zł/kWh];
- cj_{eK} – cena jednostkowa emisji kotła pracującego w czasie t_i [zł/kWh];

- Długość prostego czasu zwrotu SPB :

$$SPB = \sum_{j=1}^N CF_j - Inv \quad (4)$$

gdzie:

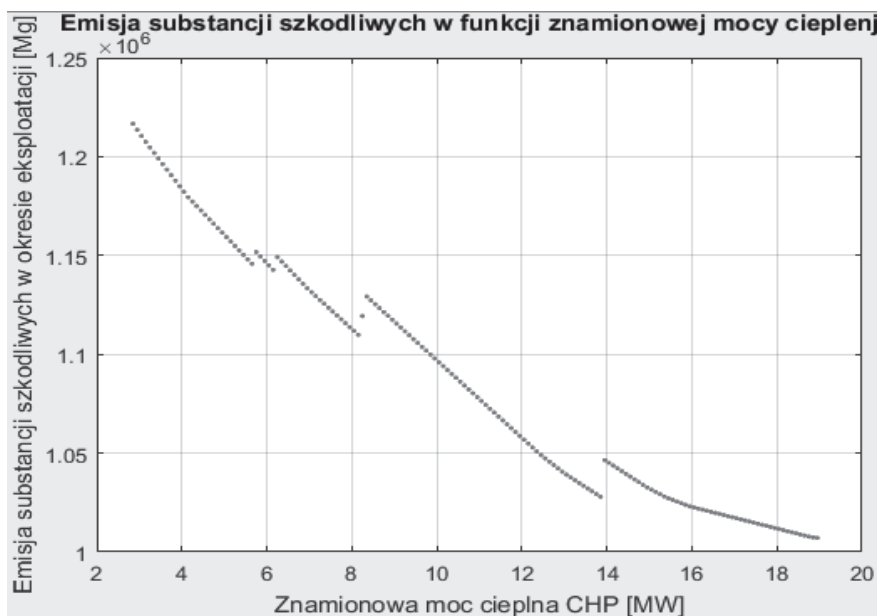
- CF_j – przepływy pieniężne na koniec każdego roku [zł];
- Inv – nakłady inwestycyjne [zł].

Wykresy $Z_T = f(Q_N)$, $E_T = f(Q_N)$ oraz $SPB = f(Q_N)$ w zadanym okresie eksploatacji przedstawiono na rysunkach nr 2, 3 i 4.

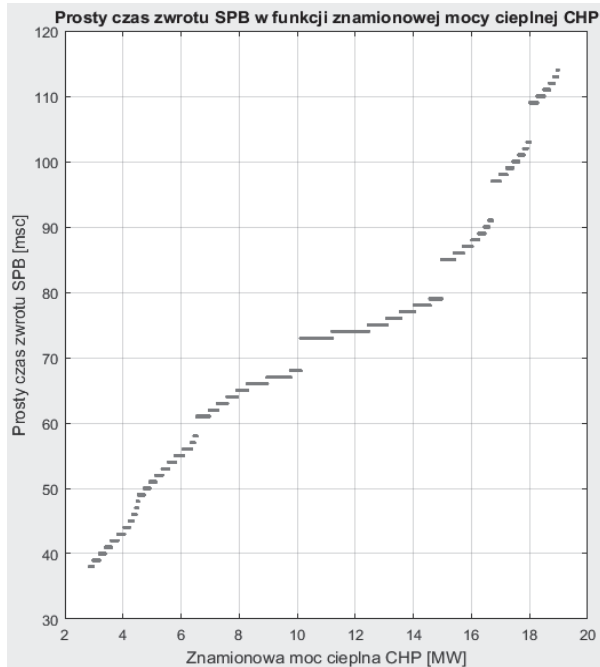
Rys. 2 Wykres $Z_T = f(Q_N)$

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 3 Wykres $E_m = f(Q_N)$

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 4 Wykres $SPB = f(Q_N)$

Źródło: opracowanie własne.

Wspomaganie decyzji wielokryterialnych

W przypadku istnienia wielu kryteriów oceny podczas wyboru wariantu spośród zbioru wariantów A oraz w przypadku braku praktycznej możliwości znalezienia rozwiązania spełniającego wszystkie występujące kryteria, czyli rozwiązania dominującego – podjęcie decyzji może być rezultatem zastosowania MCDA przy skorzystaniu z tzw. rodziny modeli preferencji, np. modeli wykorzystujących funkcję użyteczności, porównywanie parami, relację przewyższania, punkty odniesienia itd. Dotychczas opracowano wiele metod wielokryterialnego wspomaganie decyzji, które są rozwijane i znajdują zastosowanie w wielu dziedzinach nauki, jak np. ekonomia, energetyka. Do najbardziej znanych i najczęściej stosowanych metod MCDA zalicza się: SAW, SMART, AHP i ANP, REMBRANDT, MACBETH, ZAPROS, rodziny metod ELECTRE, PROMETHEE, TOPSIS, VIKOR i BIPOLAR. Przykładem problemu decyzyjnego spośród wielu wariantów i przy uwzględnieniu kilku kryteriów jest np. dobór jednostki skojarzonego wytwarzania energii elektrycznej i ciepła dla modernizowanego zakładu przemysłowego, ciepłowni wytwarzających ciepło przy użyciu kotłów węglowych opalanych węglem kamiennym². W celu prezentacji wpływu stosowanej metody optymalizacji wielokryterialnej na znamionową moc elektryczną jednostki CHP w referacie porównano metody SAW oraz SMART.

² T. Trzaskalik, *Wielokryterialne wspomaganie decyzji*, PWE, Warszawa 2014.

Metoda sumy ważonej

Metoda sumy ważonej SAW (ang. *Simply Additive Weighting Method*)³ wspomaga wybór wariantu ze zbioru A przy uwzględnieniu zbioru kryteriów F i danego wektora wag $w = [w_1, \dots, w_n]$, gdzie:

$$(5) \quad \sum_{k=1}^n w_k = 1$$

W pierwszym kroku metody obliczono elementy macierzy znormalizowanych ocen $R = [r_{ik}]$ ($i=1, \dots, m; k=1, \dots, n$) dla każdego z wariantów przy uwzględnieniu zadanych kryteriów ($n=3$). Ocena wariantów dla kryterium maksymalnego zysku (Z_T) wyrażona jest wzorem:

$$(6) \quad r_{i1} = \frac{f_k(a^i)}{\max_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)}$$

Ocena wariantów dla kryterium minimalnej emisji substancji szkodliwych (E_m) określona jest wzorem:

$$(7) \quad r_{i2} = \frac{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)}{f_k(a^i)}$$

Ocena wariantów dla kryterium minimalnego czasu zwrotu (SPB) określona jest wzorem:

$$(8) \quad r_{i3} = \frac{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)}{f_k(a^i)}$$

W drugim kroku metody SAW kryteriom Z_T , E_m oraz SPB przypisano wartości wag poszczególnego kryterium, a następnie obliczono wartość użyteczności p_i :

$$(9) \quad p_i = \sum_{k=1}^n w_k * r_{ik}$$

Metoda SMART

Stosowanie metody SMART zakłada jednoczesne spełnienie następujących założeń⁴:

- o przechodniości preferencji,
- o sumowaniu preferencji,
- o rozwiązywalności,
- o jasno wyrażonych preferencjach decydenta.

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

Rozpatrzono zbiór wariantów decyzyjnych A i zbiór kryteriów oceny F. W pierwszym kroku metody SMART ustalono oceny wariantów decyzyjnych poprzez unitaryzację, następnie warianty oceniono w skali od 0 do 100. Ocena wariantów dla kryterium maksymalnego zysku wyrażona jest wzorem:

$$(10) \quad u_{i1} = \frac{f_k(a^i) - \min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)}{\max_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l) - \min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)} * 100$$

Ocena wariantów dla kryterium minimalnej emisji substancji szkodliwych określona jest wzorem:

$$(11) \quad u_{i2} = \frac{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l) - f_k(a^i)}{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l) - \max_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)} * 100$$

Ocena wariantów dla kryterium minimalnego prostego czasu zwrotu *SPB* określona jest wzorem:

$$(12) \quad u_{i3} = \frac{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l) - f_k(a^i)}{\min_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l) - \max_{1 \leq l \leq m} f_k(a^l)} * 100$$

W drugim kroku metody SMART kryteriom Z_T , E_m oraz *SPB* przypisano wartości wag, a następnie obliczono wartość użyteczności dla każdego z wariantów zbioru A. W końcowym etapie algorytmu obliczono oceny końcowe dla każdego z wariantów:

$$(13) \quad U(a^i) = \sum_{k=1}^n w_k * u_{ik}$$

Wykorzystując stworzony program doboru jednostki CHP przy uwzględnieniu okresu eksploatacji równego $N=15$ lat, metod SAW i SMART oraz wyżej wymienionych założeń obliczono: znamionową moc cieplną jednostki CHP (Q_N), zysk w okresie eksploatacji (Z_T), emisję układu w okresie eksploatacji (E_m), możliwe ograniczenie emisji w okresie eksploatacji (ΔE_m)⁵. W celu zbadania wpływu wartości wektora w zmieniono wagi kryteriów w_1 (zysku) i w_2 (emisji). Wagi dla poszczególnych kryteriów mogą się zmieniać w zależności od regulacji prawnych w sektorze energetyki. Powodem zwiększenia wagi dla kryterium emisji mogą być rosnące stawki jednostkowe opłat za emisję substancji szkodliwych albo wprowadzenie dodatkowego wsparcia finansowego dla instalacji ograniczających emisję⁶. Otrzymane wyniki zestawiono w tabelach nr 3 i 4.

⁵ J. Skolarek, J. Kalina, *Gazowe układy kogeneracyjne*, WNT, Warszawa 2005, s. 249–250; A. Rozmarynowski, J. Wojciechowski, *Kogeneracja – dobór układów CHP*, „Logistyka” 2011, nr 6.

⁶ G. Góral, *Optymalny dobór układu kogeneracyjnego źródeł energii (CHP) dla określonego typu obiektu*, 2004, http://elektroenergetyka.pl/upload/file/2004/7/elektroenergetyka_nr_04_07_1, dostęp: 15.07.2018 r.

Tabela 3. Wyniki programu doboru jednostki CHP (metoda SAW)

Lp.	w_1	w_2	w_3	Q_N	Z_T	E_m	SPB	ΔE_m
	[–]	[–]	[–]	[MW]	[mln zł]	[x10 ⁵ Mg]	[msc]	[x10 ⁵ Mg]
1	0,5	0,5	0	12,995	34,33	10,40	75	2,0585
2	0,5	0	0,5	2,977	28,28	12,13	38	0,7544
3	0	0,5	0,5	2,977	28,28	12,13	38	0,7544
4	0,34	0,33	0,33	2,977	28,28	12,13	38	0,7544
5	0,5	0,25	0,25	4,045	30,21	11,82	43	0,9834
6	0,25	0,5	0,25	2,977	28,28	12,13	38	0,7544
7	0,25	0,25	0,5	2,977	28,28	12,13	38	0,7544

Źródło: opracowanie własne.

Tabela 4. Wyniki programu doboru jednostki CHP (metoda SMART)

Lp.	w_1	w_2	w_3	Q_N	Z_T	E_m	SPB	ΔE_m
	[–]	[–]	[–]	[MW]	[mln zł]	[x10 ⁵ Mg]	[msc]	[x10 ⁵ Mg]
1.	0,5	0,5	0	12,995	34,33	10,40	75	2,0585
2.	0,5	0	0,5	4,045	30,21	11,82	43	0,9834
3.	0	0,5	0,5	13,929	33,25	10,27	77	2,1568
4.	0,34	0,33	0,33	12,995	34,33	10,40	75	2,0585
5.	0,5	0,25	0,25	12,995	34,33	10,40	75	2,0585
6.	0,25	0,5	0,25	13,929	33,25	10,27	77	2,1568
7.	0,27	0,27	0,55	4,045	30,21	11,82	43	0,9834

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie i wnioski

Analizując aktualne zainteresowanie tematyką ograniczenia emisji substancji szkodliwych do środowiska w sektorze energetyki, konieczność modernizacji źródeł wytwórczych z 70. lat XX wieku oraz dalszy prognozowany wzrost stawek jednostkowych opłat za korzystanie ze środowiska – należy poddać głębokiej refleksji rozpowszechnienie kogeneracji jako źródła skojarzonego wytwarzania energii elektrycznej i ciepła oraz dobór jednostki CHP z uwzględnieniem maksymalnej redukcji emisji substancji szkodliwych do środowiska⁷.

Z uwagi na brak praktycznej możliwości znalezienia rozwiązania zdominowanego, czyli uwzględniającego jednocześnie maksymalny możliwy do osiągnięcia zysk przy minimalnej emisji oraz minimalnym prostym czasie zwrotu – zagadnienie doboru jednostki CHP wymaga zastosowania np. MCDA. W referacie zostało to omówione na przykładzie zakładu energetyki ciepłej zaopatrującego odbiorców komunalno-bytowych. Otrzymane wyniki w tabelach nr 3

⁷ P. Pałaszynski, *Wykorzystanie ciepła z chłodzenia silnika gazowego*, „Czysta Energia” 2013, nr 3, s. 38–40.

i 4 podkreślają znaczenie przypisywania wag dla poszczególnych kryteriów oraz zwracają zasadność na rodzaj wykorzystywanej metody. Stosowanie metody SAW wymaga od decydenta jednoznacznego wskazania wag dla poszczególnych kryteriów, podczas gdy metoda SMART określa wagi za pomocą wskazanych przez decydenta relacji między występującymi kryteriami, co znajduje zastosowanie w przypadku występowania kryterium jakościowego. Reasumując, stosowanie metody SMART, z uwagi na wprowadzone oceny w skali od 0 do 100 skutkuje – w przypadku doboru jednostki CHP – gorszymi wynikami w porównaniu do metody SAW, co potwierdzają wyniki badań przedstawione w tabeli nr 4, gdy $w_2=0,5$, $w_3=0,5$. W przypadku metody SMART program doboru jednostki CHP wskazuje na zastosowanie silnika gazowego o znamionowej mocy cieplnej prawie pięciokrotnie większej niż w przypadku metody SAW, co wiąże się z wyższymi nakładami finansowymi. Dodatkowo emisja układu E_m w okresie eksploatacji zostaje ograniczona o 15% przy jednoczesnym wydłużeniu czasu zwrotu inwestycji z 38 do 77 miesięcy w porównaniu do zastosowania metody SAW przy tych samych wagach poszczególnych kryteriów.

Bibliografia

- Ceny uprawnień do emisji CO₂*, Centrum Informacji o Rynku Energii, 2018, <https://handel-emisjami-co2.cire.pl/>, dostęp: 31.07.2018 r.
- Góral G., *Optymalny dobór układu kogeneracyjnego źródeł energii (CHP) dla określonego typu obiektu*, 2004, http://elektroenergetyka.pl/upload/file/2004/7/elektroenergetyka_nr_04_07_1, dostęp: 15.07.2018 r.
- Pałaszynski P., *Wykorzystanie ciepła z chłodzenia silnika gazowego*, „Czysta Energia” 2013, nr 3.
- Rozmarynowski A., Wojciechowski J., *Kogeneracja – dobór układów CHP*, „Logistyka” 2011, nr 6.
- Skolarek J., Kalina J., *Gazowe układy kogeneracyjne*, WNT, Warszawa 2005.
- Skolarek J. Kalina J., *Optymalizacja doboru mocy rozproszonych źródeł kogeneracyjnych*, Zakład Termodynamiki i Energetyki Gazowej, Instytut Techniki Ciepłej, Gliwice 2004.
- Trzaskalik T., *Wielokryterialne wspomaganie decyzji*, PWE, Warszawa 2014.
- Wskaźniki emisji zanieczyszczeń*, KOBIZE, Warszawa 2015, s. 5, https://krajowabaza.kobize.pl/docs/male_kotly, dostęp: 2.08.2018 r.

SUMMARY

Bogumiła Wnukowska, Katarzyna Karbowa

Selection of gas cogeneration engines with the use of multi-criteria optimization methods

Gas cogeneration engines are used in CHP (Combined Heat and Power) systems, which are characterized by the combined production of two types of energy, e.g. electricity and heat. Combined energy generation saves about 37% of primary energy relative

to distributed production. the advantages of cogeneration systems also include relatively low capital expenditures, reduction of emissions of harmful substances to the environment and reduction of losses associated with transmission of energy over long distances, because cogeneration belongs to the set of dispersed sources. Economic and ecological values, as well as high efficiency of co-generation means that cogeneration is applied in Western Europe to recipients such as: CHP plants, hospitals, educational facilities, office buildings, hotels, sports centers, housing estates, sewage treatment plants, mines and industrial food and chemical industry. the selection of a combined power generation unit is a task made up of variable heat demand (in particular in combined heat and power plants). in addition to the basic technical parameters of CHP units that decide on the selection, one can include efficiency depending on the instant thermal and electric power, the value of which increases exponentially with the increase of thermal and electrical power. This paper analyzes the impact of the criteria of maximum profit, minimum emission of harmful substances for the environment and simple time of return on the selection of the associated unit of power generation using the SMART and SAW methods - a multi-criteria optimization tool.

Key words: choice, energy, emission, cogeneration, fuel, production.

Data wpływu artykułu: 6.12.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 18.01.2019 r.

Bogumila Wnukowska

The Witelon State University of Applied Sciences in Legnica
Faculty of Technical and Economic Science
e-mail: bogumila.wnukowska@wp.pl

Michał Czosnyka

Wrocław University of Science and Technology
Faculty of Electrical Engineering
e-mail: michal.czosnyka@pwr.edu.pl

Role of a rational energy economy in an industrial plant

SUMMARY

This paper presents energy economy with regard to optimal selection of tariffs. It shows the construction and functioning of the electricity market in Poland. The analysis carried out in this paper shows savings resulting from the optimal selection of electricity tariffs.

Key words: energy economy, tariffs, electricity, savings, expenditures.

Introduction

High competitiveness in the industry forces to take measures to reduce production costs. One of the ways to reduce expenditures is to implement in the plant an optimal (from the point of view of minimizing the consumption of energy carriers) energy economy. It consists of many aspects. The paper discusses the impact of tariffs on electricity expenses.

Energy economy

The energy economy is an interdisciplinary specialty. It integrates: economics, statistics, energy and electrical engineering¹. The term indicates the management of all energy resources that can be dealt with in industrial plants. Properly implemented energy management should not be polarized only for one energy carrier, and manage commensurately with all energy

---

¹ M. Czosnyka, B. Wnukowska, *Ocena gospodarki energetycznej w zakładach przemysłowych*, Politechnika Wrocławska, Wrocław 2017, (unpublished); J. Górzyński, *Efektywność energetyczna w działalności gospodarczej*, PWN, Warszawa 2017; H. Rechul, *Gospodarka energetyczna. Przedmiot badań ekonomicznych*, http://cire.pl/pliki/2/gospodarka_energet.pdf, dostęp: 10.03.2018 r.

goods. There is the same problem with the rational use of electricity as well as gas or process steam. The task of the energy economy is the acquisition, processing, transmission, use of energy resources, fuels, and electricity. This is done by planning energy supplies, setting strategies and optimizing production. In a modern production plant, the strategy is fundamental to the condition and financial liquidity of the company. It is a set of ready solutions for various situations. The best strategy is one that provides for different, mostly negative scenarios. The energy economy also deals with the operation of machinery and equipment, search for new, more energy-efficient solutions compatible with the best available techniques.

To make it all possible are needed regular measurement of energy consumption on the individual stages of production. They constitute a base in energy management in an industrial plant. According to the idea of „Industry 4.0”, regular measurements should be in real time. Currently in industry, the problem is not the measurement itself, but a large number of measuring points and a high frequency of readings. Therefore, the aggregation of a huge amount of data, their appropriate selection, processing and, above all, the interpretation becomes problematic. Regular measurements and their analysis make it possible to program the load in an industrial plant, which is associated with the appropriate prediction of power demand. Knowledge of daily, monthly and annual load is also a starting point in the selection of energy tariffs. This allows you to take some organizational measures and technical nature.

Organizational activities lead to the organization of production processes. They are used to reduce energy consumption during peak hours, where the price per unit of energy can be up to 50% higher compared to off-peak hours. They also help in setting the work schedule of individual receivers, so that they do not exceed the contracted capacity for which the recipient pays additional penalties. These activities must constitute a certain compromise between the number of orders and production capacities and energy prices in individual periods of the day.

Technical activities are based on finding solutions that will use energy used in production processes in the most effective way. In the case of electricity, there is no possibility of charging it in cheaper off-peak zones and efficient accumulate. However, you can accumulate this energy in off-peak hours by producing a reserve.

The implementation of optimal energy economy in an industrial plant has both a local and global dimension. In the **local dimension**, proper energy economy leads to a more efficient use of energy, which ultimately translates into a visible financial effect in the form of lower energy expenditure. In the **global dimension**, these activities have an ecological aspect. In Poland, effective energy use has become an obligatory activity. It is necessary to limit energy consumption in industrial processes to reduce the consumption of fossil fuels and the emission of harmful substances into the atmosphere.

Electricity market in Poland

Electricity is a very special commodity and in its specificity differs from other energy carriers². This is mainly due to the inability to accumulate electricity. Therefore, simultaneous generation of energy, transmission and use by end users must be achieved. In addition, the energy in the power system must always be the right amount. Otherwise, blackout can be very easy. Revolutionary changes in the Polish energy industry were initiated in 1997 by

---

² J. Malko, A. Wilczyński, *Rynki energii – działania marketingowe*, OWPWr, Wrocław 2016.

the Energy Law Act. It assumed primarily: privatization, demonopolization and liberalization of the electricity sector. Electricity has ceased to be a good that is common and everyone deserves it. It began to be treated as a commodity subject to all possible market mechanisms – primarily competition.

Figure 1. Areas of activity of individual Distribution System Operators

Source: own elaborated based on *Mapa konturowa Polski*, <http://www.dobryprad.pl/images/polska-mapa-energetyczna.png>, dostęp: 1.03.2018 r.

The energy market is divided into three main sectors: generation, distribution and sale of electricity. 5 distribution companies have been established that deal with the maintenance of network infrastructure in Poland. The area of operation of each of the energy distributors is presented in Fig. 1.

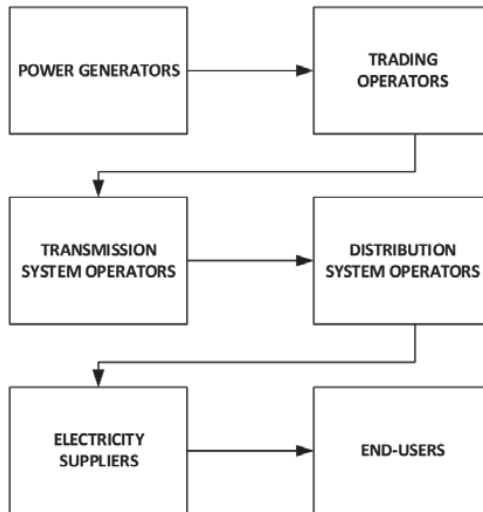

Figure 2. Structure of the energy market in Poland

Source: own elaborated.

The culmination of activities initiated in the 1990, was the introduction of the Third Party Access rule in 2007. Thanks to the TPA and the applicable energy market model, each recipient has the right to change the electricity supplier without any consequences. The energy distributor, however, is unchangeable and results from the area inhabited by the recipient. Such a law allows you to choose the best price offer for electricity, and thus to generate appropriate savings. In a schematic manner, the structure of the energy market in Poland is shown in the diagram in Fig. 2.

Electricity tariffs

Electricity tariff is a package informing about prices, rates, terms of sale and distribution of electricity. As already mentioned in the previous chapter, as a result of profound changes that took place in the energy sector in 2007, electricity consumers pay somehow two fees, according to two price lists (tariffs): electricity fee and distribution service.

The tariffs for electricity distribution service must be submitted annually to the President of the Energy Regulatory Office (ERO). It is connected with the fact that Distribution System Operators (DSO) operate under conditions of natural monopoly. The ERO audit over distribution tariffs is intended to protect receivers from possible sudden price increases for this service.

Tariffs for the sale of electricity are not regulated by the President of the Energy Regulatory Office, with the exception of those intended for individual consumers. The obligation to translate and approve tariffs has been preserved in this case to protect private consumers from sudden increases in energy prices. The energy seller can be changed. At present, there are several dozen companies on the Polish market dealing in the trading and sale of electricity. The industrial recipient, due to the large volume of energy demanded, has the option of negotiating prices and contract terms.

It should also be noted here that the recipient may have a different tariff group for the distribution service and another for electricity.

The contract for the sale and distribution of electricity can be concluded in a comprehensive manner – combining both of these services. This applies to customers who have never used the opportunity to change the seller. In this case, the service of selling electricity is provided by the company associated with the local DSO by default. When the recipient decides to change the seller, it is necessary to terminate the contract with the existing supplier and sign two separate contracts – with a new seller and local distributor. Most often in such cases, the customer will receive two invoices – for electricity and distribution, although this is not always the case. More and more sellers establish agreements with distributors, so that when changing suppliers, it is possible to sign a comprehensive contract and receive one bill for electricity.

Optimization of the tariff group – distribution service

The production plant for which the analysis was carried out is located in the province of Lower Silesia, where “TAURON Dystrybucja S.A.” is the Distribution System Operator. The plant is supplied from two medium voltage power grids with a contracted capacity of 1450 kW for the line L1 and 1550 kW for the line L2.

The research was related to electricity consumption throughout 2017. All calculations were based on price lists and tariffs for 2017. The results obtained are net costs and do not

include tax. The analysis started with the selection of the optimal tariff group for the distribution of electricity³ [6]. Tables 1, 2 and 3 present expenditures for the distribution of electricity, for tariff groups: B21, B22 and B23.

Table 1. Expenditures on electricity distribution for the tariff group B21

Variables L1		Power line	
		L2	
electricity consumption	MWh	5 141	4 535
total fees	PLN	56 2714	53 1624
summary	PLN	1 094 338	

Source: own elaboration based on *Taryfa za dystrybucję energii elektrycznej...*, op. cit.

Table 2. Expenditures on electricity distribution for the tariff group B22

Variables L1		Power line	
		L2	
electricity consumption at peak	MWh	2 100	2 085
electricity consumption off-peak	MWh	3 041	2 450
total fees	PLN	56 2200	53 4296
summary	PLN	1 096 495	

Source: own elaboration based on *Taryfa za dystrybucję energii elektrycznej...*, op. cit.

Table 3. Expenditures on electricity distribution for the tariff group B23

Variables L1		Power line	
		L2	
electricity consumption in the morning summit	MWh	1 310	1 345
electricity consumption in the afternoon summit	MWh	790	740
electricity consumption in other hours of the day	MWh	3 041	2 450
total fees	PLN	470 628	460 489
summary	PLN	931 115	

Source: own elaboration based on *Taryfa za dystrybucję energii elektrycznej...*, op. cit.

As can be seen in Figure 3, for the production profile that is used in the examined plant, the most-optimal tariff for electricity distribution will be tariff B23, in which the day is divided into three zones: morning, afternoon and other hours of the day. The production schedule in this plant is set in such a way that the largest energy demand is at night (off-peak) at which prices are the lowest. The highest expenditures on electricity would be if the B22 tariff was applied. If, however, the standard price of B21 remained, the costs

³ *Taryfa za dystrybucję energii elektrycznej*, <http://bip.ure.gov.pl/download/3/8639/20161215TaryfaTAURONDystrybucjaSA.pdf>, dostęp: 10.03.2018 r.

related to the distribution of electricity would be 165 379 PLN higher compared to the most optimal group B23.

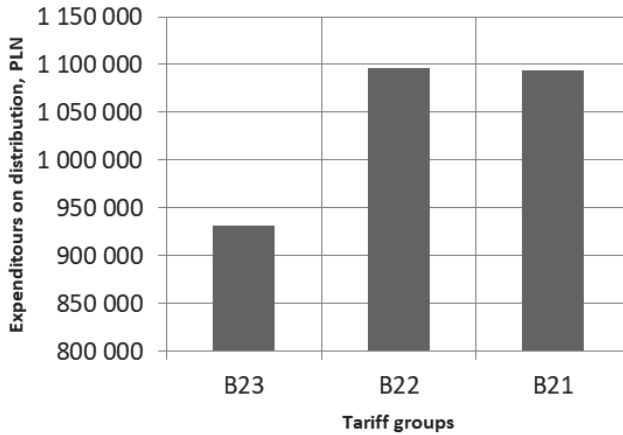

Figure 3. Expenditure on electricity distribution for individual tariff groups

Source: own elaboration.

Optimization of the tariff group – electricity fee

In the case of electricity tariffs optimization, not only the tariff group but also the possibility to change the electricity supplier was taken into account. 3 offers of energy sellers were compared. It was checked which tariff group for the purchase of electricity would be the most optimal. In the case of electricity, it does not matter what power line – L1 or L2 – it was taken from. A fee is paid for the total energy volume. Table 4 summarizes the total expenditure on electricity for various tariff groups and energy sellers.

Table 4. List of expenditures in PLN on electricity for individual tariff groups and energy sellers

Tariff groups	Seller 1.	Seller 2.	Seller 3.
B21	3 249 726 PLN	2 566 675 PLN	3 592 196 PLN
B22	3 270 272 PLN	2 626 837 PLN	3 701 235 PLN
B23	3 220 397 PLN	2 626 921 PLN	3 689 565 PLN

Source: own elaboration.

Obtained results are presented graphically in Fig. 4.

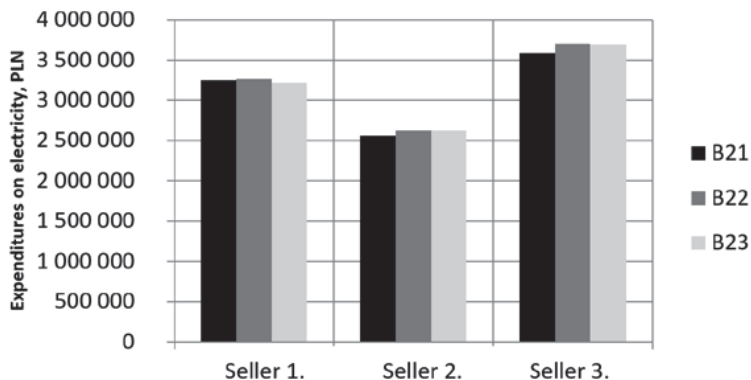

Figure 4. Expenditure on electricity distribution for individual tariff groups

Source: own elaboration.

The analysis shows that the best price offer is able to be offered by the Seller 2.

In the case of electric energy, the most advantageous tariff group is B21. The difference between the tariff group B21 and B23 is 60 246 PLN. Choosing the cheapest energy seller, you can make up to 1 025 521 PLN savings (the difference between B21 Seller 3. and B21 Seller 2.).

Summary

Table 5 presents differences in total expenditure on electricity. The two most characteristic cases were considered: optimal – in which the tariffs were chosen in a proper and standard – in which the company does not make any optimizations in the selection of tariffs.

Table 5. Total expenditures on electricity in PLN

Cases	Distribution	Electric energy	Sum
Optimal case	B23 931 115 PLN	B21 2 566 675 PLN	3 497 791 PLN
Standard case	B21 1 094 337 PLN	B21 3 249 726 PLN	4 344 063 PLN

Source: own elaboration.

The most optimal case from the point of view of minimizing expenditures on electricity for the considered plant is the one in which the tariff group B23 is predicted for distribution, and for the electricity – B21 from the Seller 2. for a standard case in which both the distribution and the energy are provided for the same tariff – B21, additional expenditure at the level of 846 272 PLN should be expected.

Savings are therefore significant and for the most optimal case, expenditures on energy distribution are by 14.9% lower, while the purchase of electricity will be allocated by 21.0% less cash in relation to the standard tariff. In this case, optimizing the selection of electricity tariffs (taking into account both distribution and purchase of energy) gives savings at the level of 19.5%.

Conclusions

The conducted analysis confirms the important role of electricity tariffs in minimizing expenditures on electricity. Simple verification of tariff groups and contracts with the seller of electricity can generate considerable savings. Differences in costs resulting from energy collected using inadequate tariffs are not indifferent and clearly affect the financial condition of the company.

Distribution System Operators and Energy Sellers do not care about their recipients paying less for energy. The optimization operation must remain at the discretion of the relevant people in the plant or commissioned to an external consulting company.

In line with the selection of tariff groups, the optimization of production processes should also go so that the most energy consuming receivers work in periods in which prices are the lowest.

Bibliography

- Czosnyka M., Wnukowska B., 2017, *Ocena gospodarki energetycznej w zakładach przemysłowych*, Politechnika Wrocławska, Wrocław, (unpublished).
- Górzyński J., *Efektywność energetyczna w działalności gospodarczej*, PWN, Warszawa 2017.
- Malko J., Wilczyński A., *Rynki energii – działania marketingowe*, OWPWt, Wrocław 2016.
- Mapa konturowa Polski, <http://www.dobryprad.pl/images/polska-mapa-energetyczna.png>, dostęp: 1.03.2018 r.
- Rechul H., *Gospodarka energetyczna. Przedmiot badań ekonomicznych*, http://cire.pl/pliki/2/gospodarka_energet.pdf, dostęp: 10.03.2018 r.
- Taryfa za dystrybucję energii elektrycznej, <http://bip.ure.gov.pl/download/3/8639/20161215TaryfaTAURONDystrybucjaSA.pdf>, dostęp: 10.03.2018 r.

STRESZCZENIE

Bogumiła Wnukowska, Michał Czosnyka

Rola racjonalnej gospodarki energetycznej w zakładzie przemysłowym

W artykule przedstawiono gospodarkę energetyczną w odniesieniu do optymalnego wyboru taryf. Pokazano budowę i funkcjonowanie rynku energii elektrycznej w Polsce. Analiza przeprowadzona w artykule pokazuje oszczędności wynikające z optymalnego wyboru taryf za energię elektryczną.

Słowa kluczowe: oszczędność energii, taryfy, energia elektryczna, oszczędności, wydatki.

Data wpływu artykułu: 6.12.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 18.01.2019 r.

Agnieszka Chęć-Małyszek

Politechnika Lubelska, Wydział Budownictwa i Architektury
Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego
Department of Architecture
e-mail: a.chec-malyszek@pollub.pl

Kultura społeczeństwa sieci a bezpośrednie kontakty społeczne

STRESZCZENIE

Wraz z postępem cywilizacyjnym i rozwojem techniki proces komunikowania się ludzi uległ zasadniczej zmianie. Sieć internetowa podbiła współczesny świat, doprowadzając do powstania wielu pozytywnych zjawisk, dzięki którym łatwiej jest funkcjonować we wciąż zmieniającym się społeczeństwie. Jednym z najistotniejszych problemów współczesnego człowieka, wynikającym z nieograniczonych możliwości Internetu, jest zanik umiejętności komunikacji interakcyjnej. Zwykła rozmowa *face to face* stała się poważnym problemem społeczeństwa sieciowego, w którym kontakty z przyjaciółmi coraz częściej podtrzymywane są w sposób wirtualny. Problem ten ma ogromne znaczenie dla całości społeczeństwa, gdyż osłabia relacje towarzyskie i rodzinne, rzutując na całokształt życia człowieka. Wpływ sieci na przemiany kulturowe i społeczne przeanalizowany został w różnych aspektach, a niniejszy referat jest próbą zwrócenia uwagi, w jaki sposób korzystanie z sieci internetowej wpływa na bezpośrednie kontakty społeczne.

Słowa kluczowe: komunikacja, kultura społeczeństwa sieci, kontakt *face to face*, bezpośrednie kontakty społeczne, komunikacja w sieci.

Wstęp

Obserwując gwałtowne zmiany społeczne na przestrzeni ostatnich lat, nie trudno zauważyć, że Internet zrewolucjonizował życie człowieka. Stał się jednym z podstawowych **narzędzi** służących komunikacji, niezbędnym do funkcjonowania jednostki w społeczeństwie. Szybko rozprzestrzeniająca się sieć bezpowrotnie zmieniała powszechnie panujący model życia człowieka, przyczyniając się do wyodrębnienia grup ludzi, dla których rozmowy towarzyskie odbywają się głównie za pośrednictwem Internetu.

Pojęcie społeczeństwa sieci jest stosunkowo młodym, złożonym i dynamicznie rozwijającym się zjawiskiem, które zrzesza jednostki w sposób niezależny i automatyczny. Za prekursora koncepcji społeczeństwa informacyjnego (sieciowego) uważa się Manuela Castellsa, który w swojej książce wydanej w roku 2008 ogłosił wiek XV oraz wynalezienie

druku za prawdziwą rewolucję informacyjną. Z kolei wiek XX uznał za punkt zwrotny, w którym głęboka transformacja społeczno-kulturalna, technologiczna i telekomunikacyjna zmieniła dalszy przebieg historii¹.

Dwie ostatnie dekady XX wieku to już współczesne społeczeństwo, które przeładowane jest natłokiem informacji docierających różnymi kanałami. Obecnie świat kierowany jest przez komunikacyjny **system sieci**, który nie tylko zmienia obraz rzeczywistości, lecz wpływa na całokształt życia społecznego, przyczyniając się do pogorszenia, a z czasem i zaniku bezpośrednich kontaktów międzyludzkich².

Liczne portale społecznościowe, poczta elektroniczna czy komunikatory sieciowe stały się podstawą działalnością człowieka zarówno w życiu zawodowym, jak i prywatnym, bez których coraz trudniej jest się obejść. Skutkiem jest więc coraz większe ich rozpowszechnienie, które niesie ze sobą istotne zmiany dla codziennego funkcjonowania jednostki.

Po pierwszym okresie fascynacji nowoczesną technologią internetową oraz licznymi przychylnymi opiniami na jej temat uczeni dość szybko zaczęli dostrzegać jej zgubne oddziaływanie na człowieka. Z badań przeprowadzonych przez M. Castellsa w roku 2003 wynika, iż „nadmierne korzystanie z sieci prowadzi do osłabienia a nawet zerwania więzi społecznych i interpersonalnych”³.

Pojawia się zatem pytanie, na które odpowiedzi szukają uczeni z różnych dyscyplin naukowych: W jaki sposób korzystanie z sieci oddziałuje na całokształt życia i funkcjonowania człowieka w aspekcie bezpośrednich kontaktów społecznych?

Niniejszy artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie dotyczące wpływu sieci na podtrzymywanie bezpośrednich kontaktów społecznych. Referat stanowi analizę zależności wynikających z **usieciowienia** społeczeństwa oraz zwraca uwagę na wynikające z tego faktu zmiany w kontaktach *face to face*.

Sieć internetowa a kultura społeczna

W historii cywilizacji wyróżnić można okresy, w których przeważały charakterystyczne rodzaje aktywności człowieka. Niegdyś poziom dobrobytu wynikał z dostępności i umiejętności gospodarowania zasobami przyrodniczymi. Początek XXI wieku to pojawienie się nieograniczonego zasięgu Internetu, który z początku dostępny był tylko dla najzamożniejszych obywateli. Z biegiem lat stał się bardziej powszechny, stanowiąc główne narzędzie wykorzystywane nie tylko w pracy, ale i w codziennym życiu człowieka. Obecnie pełni on bardzo istotną rolę w komunikacji międzyludzkiej, będąc istotnym czynnikiem warunkującym proces socjalizacji, który stanowi ważny element w procesie uczenia się bycia **ludzką istotą**⁴.

Wiek XXI zapoczątkował okres, w którym podstawę dobrobytu stanowią wiedza, informacja oraz innowacyjność. Szybki postęp technologii i cyfryzacji przyczynił się do wytwor-

¹ M. Castells, *Społeczeństwo Sieci*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2008, s. 41.

² M. Wawrzak-Chodaczek, *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008, s. 7.

³ M. Castells, *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. Tomasz Hornowski, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003, s. 11.

⁴ T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa–Kraków 1999, s. 40.

rzenia się pewnej kultury społeczeństwa sieci, w której to Internet stanowi główne źródło pozyskiwania informacji oraz zdobywania nowych kontaktów towarzyskich. Następujące po sobie zmiany gospodarczo-ekonomiczne spowodowały, iż człowiek został **uzależniony** od sieci, która nie zapewnia mu już jak dawniej wyłączności w podejmowaniu decyzji, lecz coraz częściej zastępuje go w pracy.

Definicji określających, czym jest społeczeństwo informacyjne, jest wiele i wskazują one na różne aspekty funkcjonowania człowieka. Społeczeństwem informacyjnym zazwyczaj nazywa się grupę ludzi znajdującą się na odpowiednio wysokim poziomie rozwoju technologicznego, dla której najcenniejszym i powszechnym dobrem wymiennym jest informacja, a najważniejszym kryterium rywalizacji pomiędzy państwami jest dostęp do informacji i możliwość jej kreowania⁵.

Pierwszą uznaną definicję kultury przypisuje się E. B. Tylorowi, który w 1871 roku ogłosił, iż „kultura, czyli cywilizacja [...] to pojęcie obejmujące wiedzę, wierzenia, sztukę, moralność, prawo, obyczaje oraz inne zdolności jak i przyzwyczajenia zdobyte przez człowieka jako członka społeczeństwa”⁶.

Amerykański uczony N. J. Smelser uważał że „kultura jest zespołem pewnych wartości, poglądów wobec rzeczywistości a także zachowań ludzi, którzy dzielą ze sobą określony sposób życia”⁷.

Inni badacze, jak P. Kearney i T. G. Plax uznali z kolei, że należałoby tę definicję rozszerzyć, gdyż „społeczność to pewna grupa ludzi prowadząca wspólne życie, zaś kultura jest tym, co ludzie w danej grupie praktykują i wytwarzają, a co składa się na sposób ich życia”⁸.

Z definicji zaproponowanej przez E. M. Rogersa i T. M. Steinfatta, wynika że „kultura to całość życia ludzi, złożony z ich wyuczonych i powielanych wspólnie wzorów zachowań, wartości, norm jak i przedmiotów materialnych”⁹.

Istnieje wiele definicji kultury, jednak najogólniej rzecz ujmując, „jest to ogół wytworów działalności ludzkiej, materialnych i niematerialnych, wartości i uznawanych sposobów postępowania, obiektywizowanych oraz przyjętych w dowolnych zbiorowościach, przekazywanych następnym pokoleniom”¹⁰.

Uwzględniając różne aspekty życia społecznego, najbardziej uniwersalną definicją wydaje się być ta zaproponowana przez S. Czarnowskiego, która mówi, że kultura to „całość obiektywizowanych elementów dorobku społecznego, wspólnych szeregowi grup i z racji swej obiektywności ustalonych i zdolnych rozszerzać się przestrzennie”¹¹.

Z przeglądu powyższych definicji wynika, iż ich autorzy w różny sposób objaśniają pojęcie **kultury**, jednak wszystkie posiadają wiele cech wspólnych. Zatem można uznać,

⁵ Z. Stempnakowski, *Administracja elektroniczna* [w:] *Społeczność informacyjna – problemy rozwoju*, red. A. Szewczyk, Warszawa 2007, s. 48.

⁶ B. Taylor Edward, *Anthropology, an Introduction to the Study of Man and Civilization*, Apleton, New York 1909 (org. 1871), s. 71.

⁷ N. J. Smelser, *Sociology*, New York 1991, s. 19.

⁸ P. Kearney, T. G. Plax, *Public Speaking in a Diverse Society*, Myfield Pub. Co, Mountain Vie, California 1996, s. 78.

⁹ E. M. Rogers i T. M. Steinfatt, *Intercultural Communication*, Waveland Press 1999, op. cit s. 79.

¹⁰ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa: PWN 1963, s. 47.

¹¹ J. Wiatr, *Społeczność. Wstęp do socjologii systematycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971, s. 87.

że kultura to pewnego rodzaju **program**, który określa sposób myślenia, odczuwania oraz działania w społeczeństwie, niezbędny w procesie komunikacji, wynikający ze sposobu nawiązywania pośrednich i bezpośrednich kontaktów międzyludzkich.

Ważnym elementem kultury społeczeństwa są panujące pewnego rodzaju normy, zasady postępowania oraz obowiązujące zwyczaje, które stanowią istotną podstawę warunkującą zachowania człowieka w danej zbiorowości. Chcąc współistnieć w danej grupie, należy się ich nauczyć oraz przestrzegać, tak aby zyskać akceptację oraz stworzyć bliskie i wartościowe więzi z innymi członkami zbiorowości.

Amerykański antropolog Edward T. Hall w książce pt. *Bezgłośny język*, z 1959 roku, twierdził, iż „[...] kultura jest komunikowaniem się, a komunikowanie się jest kulturą”¹². Zatem oznacza to, że sposób, w jaki się porozumiewamy, określa kulturę, która modyfikuje możliwość kontaktu z innymi członkami zbiorowości. Obecność ludzi wpływa na nasze zachowanie, zmienia je, a kontakt *face to face* pozwala na budowanie bliższych i silniejszych więzi społecznych.

Zmieniające się formy porozumiewania się ludźmi przeobrażają społeczeństwo, prowadząc do pewnego rodzaju przyspieszenia kulturowego. Wpływają na osłabienie więzi interpersonalnych, które stają się krótsze oraz bardziej powierzchowne¹³. Komunikowanie się wyłącznie w sposób pośredni zmniejsza interakcje między ludźmi, ogranicza umiejętność wyrażania uczuć i emocji, co w konsekwencji może prowadzić do wykluczenia społecznego. Podtrzymywanie kontaktów bezpośrednich wpływa na zmniejszenie poczucia wyobcowania i przyczynia się do wzrostu własnej wartości i głębszej samoświadomości.

Wielu badaczy, zagłębiając się w problematykę wirtualnej komunikacji społecznej, próbuje odpowiedzieć na pytania: Czym charakteryzuje się współczesne społeczeństwo?

I tak *Podręczny słownik języka polskiego* PWN określa **społeczeństwo** jako „ogół ludzi pozostających we wzajemnych stosunkach wynikających z podobnych warunków życia, zamieszkujących dane terytorium i posiadających wspólną kulturę”¹⁴.

O społeczeństwie sieci możemy mówić wówczas, gdy przynależenie do pewnej zbiorowości oparte jest na korzystaniu z portali społecznościowych, gdzie skutkiem powstałych więzi jest tworzenie **kultury sieci**, czyli stylu życia, który urealnia te kontakty w codziennym działaniu.

Jednym ze znaczących socjologów, który podjął próbę zdefiniowania tego zagadnienia, jest Manuel Castells. Uznał on „społeczeństwo sieci za rodzaj społeczeństwa informacyjnego, gdzie dla grupy ludzi istotę stanowi budowanie relacji międzyludzkich odbywające się za pośrednictwem Internetu w różnych kręgach zainteresowań, które stanowią główną oś kontaktów”¹⁵.

Fritjof Capra, na którego powołuje się Manuel Castells, uznał, iż „jednym z kluczowych spostrzeżeń podejścia systemowego stała się konstatacja, iż sieć jest naturalnym wzorcem wszystkich form życia. Kiedy widzimy życie, widzimy sieci”¹⁶. Społeczeństwo informacyjne dotyczy każdego, na kogo wpływ mają rozwiązania techniczne oraz

¹² E. T. Hall, *Bezgłośny język*, Warszawa 1987, s. 56.

¹³ T. H. Eriksen, *Tyrania chwili, przekład*, G. Sokół, Warszawa 2003, s. 78–79.

¹⁴ E. Sobol, *Podręczny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016, s. 946.

¹⁵ M. Castells, *Społeczeństwo Sieci...*, s. 458.

¹⁶ F. Capra, *the Hidden Connections: Integrating the Biological, Cognitive, and Social Dimensions of Life into a Science of Sustainability*, Doubleday, New York 2002, s. 9.

w różnym stopniu korzystają oni ze różnych środków komunikacji oraz nowoczesnej technologii w sieci¹⁷.

Na podstawie zaproponowanej powyższej definicji można uznać iż **społeczeństwo sieci** jest to grupa ludzi, która w dowolnym miejscu i czasie może komunikować się i wymieniać między sobą poglądy przy zastosowaniu nowoczesnych urządzeń multimedialnych.

Konsekwencją rewolucji w obszarze informacji staje się coraz bardziej widoczna przebudowa dotychczasowego społeczeństwa (przemysłowego) w społeczeństwo informacyjne. Wielu badaczy widzi społeczeństwo informacyjne jako przedłużenie dominacji systemu kapitalistycznego, gdzie następuje duża przemiana jakościowa. Zawiera ona płaszczyznę porozumiewania się, ale też obszar wytwarzania, produkcji i pracy. Nowe społeczeństwo informacyjne, funkcjonujące w innej erze kulturowej, różni się od wcześniejszych w wielu sferach, między innymi: metodą bogacenia się, organizacją pracy, transportem czy skalą i zasięgiem działania¹⁸.

Ogólnie dostępna sieć internetowa operuje technologią umożliwiającą komunikację społeczną, która zmieniła tradycyjne formy porozumiewania się ludzi. Stanowi ona niezastąpione i uniwersalne medium, które tworzy rodzaj **tablicy ogłoszeń** pozwalającej na szybką wymianę informacji. Pojawienie się sieci na stałe zmieniło dotychczasowy sposób porozumiewania się ludzi, umożliwiając wirtualny kontakt bez konieczności bezpośredniego spotkania z drugim człowiekiem. Internet to miejsce, gdzie dzięki anonimowości i szerokiej skali zasięgu tworzą się społeczności, które porozumiewają się ze sobą pomimo dużego dystansu geograficznego¹⁹. Sieć, traktowana jest jako **maszyna** służąca wymianie informacji. Stanowi potężne narzędzie, które posiada ogromne zasoby komunikacyjne i informacyjne, lecz często są one mało wiarygodne, anonimowe i pozbawione cenzury.

W pierwszej połowie lat 90. Manuel Castells na podstawie przeprowadzonych badań stwierdził, że „sieć internetowa w silny sposób oddziałuje na przestrzeń społeczną, przyczyniając się do zaniku umiejętności komunikacyjnych”²⁰. Uważał on, iż nowoczesna technologia tworzy globalną strukturę, która pozwala na interaktywną wymianę informacji skupionej w określonych miastach reprodukcujących kulturę zaawansowanych społeczeństw sieci.

Globalny rozwój komunikacji internetowej wypiera powszechnie używane przekazy *face to face* na rzecz wirtualnych spotkań, stając się ogólnie stosowanym trendem. Cywilizację XXI wieku cechuje łatwy dostęp do masowej informacji, co w konsekwencji prowadzi do powstawania globalnych trendów w sposobie nawiązywania kontaktów społecznych. Współcześnie informacja stanowi niepodważalną podstawę wszystkiego, gdyż to od niej uzależnione jest życie jednostki w sferze politycznej, gospodarczej i społecznej. Internet niewątpliwie stanowi ogromną skarbnicę wiedzy, jawiąc się jako najpotężniejsze źródło zakłamania i wolności słowa. W tym kontekście można mówić o rewolucji informacyjnej, której wyrazem jest całkowite uzależnienie procesów komunikacji od nieustannego nadzoru oraz sieciowej kontroli jej przepływu.

¹⁷ M. Kęsy, *Społeczeństwo informacyjne w rozwoju cywilizacyjnym ludzkości*, Rzeszów 2011, s. 72–92.

¹⁸ B. Pacek, R. Hoffman, *Działania sił zbrojnych w cyberprzestrzeni*, Warszawa 2013, s. 15–16.

¹⁹ A. Leśniakowska, *Reklama internetowa*, Wydawnictwo One Press Helion, Gliwic 2006, s. 46.

²⁰ M. Castells, *Społeczeństwo Sieci...*, s. 459.

Przejawem **przewrotu**, który dokonuje się w kontaktach społecznych, jest jeden z najszybciej rozwijających się kanałów komunikacji, takich jak media społecznościowe i sieciowe komunikatory. Wirtualne spotkania w czasie rzeczywistym stały się możliwe dla każdego użytkownika Internetu znajdującego się w dowolnym miejscu na świecie, stanowiąc główny kanał wymiany informacji i nawiązywania kontaktów towarzyskich. Przyjmując tezę, że podstawowym spoiwem społeczeństwa jest porozumiewanie się, można uznać, iż uczestnictwo w społeczności sieci internetowej odgrywa znaczącą rolę w procesie nawiązywania i pogłębiania więzi międzyludzkich. Internet to narzędzie pozwalające każdemu, niezależnie od wieku, koloru skóry czy poglądów, wyrazić opinie na dany temat. Jednak czy można uznać go za podstawowe narzędzie służące komunikacji z drugim człowiekiem?

Znaczenie sieci internetowej w życiu człowieka

Dzisiejszy świat opiera się na **komunikacyjnym systemie łączności sieci**, który nie tylko zmienił sposób porozumiewania się ludzi, ale i cały system postrzegania świata²¹. Nawiązywanie znajomości przez portale społecznościowe, pocztę elektroniczną czy komunikatory sieciowe to tylko nieliczne elementy, bez których coraz trudniej jest się obejść współczesnemu człowiekowi.

„Internet stanowi nowoczesny środek w procesie komunikacji, który charakteryzuje się anonimowością i globalnym zasięgiem, co ułatwia nawiązywanie kontaktów międzyludzkich, osłabiając jednocześnie tradycyjne formy porozumiewania się ludzi”²². Wraz ze zmieniającą się technologią przeobrażeniu uległa również sieć oraz sposób jej wykorzystywania przez człowieka. Społecznościowy charakter Internetu to już nie – jak dawniej – narzędzie pracy, lecz główne źródło służące nawiązywaniu i podtrzymywaniu więzi międzyludzkich.

M. McLuhan uważał, iż globalizacja i rozwój technologii komunikacyjno-informacyjnej dały początek pojęciu społeczeństwa technologicznego (termin ten pojawił się w 1968 r. w książce *War and Peace in the Global Village: an Inventory of Some of the Current Spastic Situations That Could be Eliminated by More Feedforward*). Termin ten oddaje w sposób bardzo obrazowy stosunki, jakie panują obecnie na świecie, oraz relacje międzyludzkie, jakie możemy obserwować. Ludzie chcą się przemieszczać w dowolne miejsce i o każdej porze, przy okazji mając gwarancję bycia dostępnymi dla innych. Społeczeństwo mobilne korzysta z wszelkich możliwości, jakie daje powszechny dostęp do informacji, który jest ułatwiony przez nowoczesne technologie przesyłania i dostępu dodanych²³.

Pionierem badającym wpływ sieci internetowych na życie społeczne człowieka był R. Kraut, który „wykazał wzrost poczucia osamotnienia oraz ujawnienia się symptomów

²¹ M. Wawrzak-Chodaczek, op. cit., s. 7.

²² A. Leśniakowska, op. cit., s. 76–77.

²³ J. Karvonen, J. Warsta, *Mobile Multimedia Services Development – Value Chain Perspective*, <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1052404&coll=Portal&dl=ACM&CFID=14611849&CFTOKEN=67112552>, dostęp: 18.11.2013 r.

depresji u ludzi zbyt często korzystających z Internetu”²⁴. Podobne wyniki badań uzyskał polski uczony D. Batorski w 2004 roku, który potwierdził tezę „złobnego wpływu korzystania z sieci i zubożenia bezpośrednich kontaktów społecznych”²⁵.

W 2003 roku K. Henne na podstawie przeprowadzonych analiz badań wykazał, iż „sieć traktowana jako narzędzie społeczne w dużej mierze wykorzystywana jest w procesie komunikacji”²⁶. Badania przeprowadzone przez E. F. Grossa, J. Juvonena i S. L. Gabl’a w 2002 roku wskazały, iż do „zachowania zdrowia psychicznego niezbędne jest podtrzymywanie bezpośrednich relacji społecznych, które zapewniają poczucie szczęścia, dzięki nawiązywaniu kontaktów *face to face* z innymi członkami społeczności”²⁷.

Jedne z pierwszych badań, które ukazały negatywne oddziaływanie Internetu w kontaktach społecznych, zostały przeprowadzone w 2002 roku przez L. Erbringa i N. H. Nie. Wyniki wskazały, że im więcej czasu badani spędzali w sieci, tym ich kontakty z najbliższymi z realnego otoczenia ulegały osłabieniu²⁸.

Wpływ korzystania z sieci na człowieka wydaje się być niejednoznaczny i złożony, a badania E. J. Moody’ego z 2001 roku z jednej strony pokazują, iż przyczynia się on do wzrostu poziomu samotności emocjonalnej, zaś z drugiej do jej obniżenia, co następuje wraz ze wzrostem czasu spędzonego w sieci²⁹.

Podobne wnioski uzyskali w swoich badaniach C. Sanders, T. Diego, M. Kaplan, T. Field. Jednoznacznie wynikało z nich, iż komunikacja za pośrednictwem sieci znacznie osłabia relacje z rodziną i przyjaciółmi³⁰.

Dobroczynne oddziaływanie sieci zostało przedstawione w licznych badaniach na przestrzeni kilkunastu ostatnich lat. K. Skarżyńska i K. Henne w opublikowanych wynikach analiz z roku 2000 wykazały wyższe poczucie szczęścia i dobrostanu psychicznego u osób regularnie korzystających z sieci³¹. Ci sami naukowcy udowodnili, że „osoby korzystające z Internetu mają więcej kontaktów interpersonalnych, a więc i większą liczbę przyjaciół oraz wyższe poczucie wsparcia społecznego”³². Również L. H. Show oraz L. M. Grant

---

²⁴ R. Kraut, M. Petersson, M. Ludmark, V. Keisler, S. Mukhopadhyay, T. Scherlis, *Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being?*, „American Psychologist” 1998, nr 53(9), s. 1017.

²⁵ D. Batorski, *Ku społeczeństwu informacyjnemu* [w:] *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2004, s. 195.

²⁶ A. Hanne, *Kompetencja społeczna i integracja emocjonalna z zagrożenie w Internecie. Psychologia jakości życia 2*, op. cit., s. 111.

²⁷ F. Gross, J. Juvonen i S. L. Gable, *Internet use and well-being in adolescences*, „Journal of Social Issues”, op. cit, nr 58(1), s. 75–76.

²⁸ L. Erbring i N. H. Nie, *Internet and society: A preliminary report*. *It & Society*, 1(1), op. cit., s. 19.

²⁹ E. J. Moody, *Internet use and its relationship to loneliness*, „CyberPsychology & Behavior” 2007, nr 3(4), s. 395.

³⁰ C. Sanders, T. Diego, M. Kaplan, T., *the relationships of internet use to depression and social isolation among adolescents*, *Adolescence*, s. 237.

³¹ K. Skarżyńska, K. Hanne, *Thriving in the Internet: the Internet, well-being and social capital*, „Academia. the Magazine of the Polish Academy of Sciences” 2004, nr 3(3), s. 4.

³² K. Skarżyńska, K. Henne, *Internet, kapitał społeczny, szczęście. Kto i dlaczego korzysta z Internetu?*, „Kolokwia Psychologiczne” 2005, nr 35, s. 172.

udowodnili w swoich badaniach spadek poczucia osamotnienia oraz wzrost samooceny i wsparcia społecznego u osób regularnie korzystających z Internetu³³.

Wbrew temu, co sądzą większość badaczy na temat społeczeństwa informacyjnego, magnetyzm komunikowania się przez Internet nie wynika z chęci szybszego i lepszego sposobu kontaktu, lecz z możliwości bycia anonimowym oraz tworzenia własnego, niczym nie ograniczonego wizerunku³⁴.

Powyższe wyniki badań pozwalają stwierdzić, iż z jednej strony sieć ułatwia nawiązywanie nowych kontaktów społecznych, zaś z drugiej nie jest w stanie całkowicie zastąpić relacji *face to face*. Nie można zatem jednoznacznie stwierdzić, że Internet pozytywnie bądź negatywnie wpływa na bezpośrednie kontakty społeczne, lecz często stanowi ich uzupełnienie. Wydawać się więc może, że podtrzymywanie bezpośrednich kontaktów społecznych zależy od sposobu wykorzystywania sieci przez jej użytkowników, od tego, jakie mają motywacje oraz z czego muszą zrezygnować, aby czerpać z niego zyski.

Kontakty społeczne użytkowników sieci

Nowoczesne technologie teleinformatyczne zastąpiły tradycyjne metody komunikacji, stając się systemem pionierskim. Z zasobów sieci internetowej czerpanych jest na co dzień mnóstwo ważnych informacji na płaszczyźnie poznawczej, konsumenckiej i społecznej. Nowoczesne programy komputerowe w połączeniu z Internetem umożliwiają pracę z domu czy w podróży, dostęp do poczty elektronicznej czy wymianę korespondencji w kilka sekund. Internet jawi się jako **potężna maszyna**, która w radykalny sposób odmieniła wszystkie znane człowiekowi domeny życia społecznego. Gruntownemu przeobrażeniu uległ również dotychczas obowiązujący model kultury oraz styl życia społecznego.

Na podstawie raportu przeprowadzonego w roku 2016 przez Główny Urząd Statystyczny w Warszawie (*Spółeczeństwo informacyjne w Polsce w 2016 roku*) wykazano, iż media społecznościowe należą do narzędzi coraz powszechniej stosowanych zarówno w życiu prywatnym, jak i biznesie. Przedsiębiorstwa wykorzystują je przede wszystkim w celach marketingowych jak również współpracy z partnerami biznesowymi³⁵. W raporcie tym wykazano, iż dostęp do sieci oraz nieograniczone możliwości kontaktów z drugim człowiekiem zrewolucjonizowały codzienne życia ludzi na całym świecie.

Komunikacja międzyludzka służy wymianie myśli, poglądów, pozwala wyrazić siebie oraz dowiedzieć się, co czują i myślą inni odbiorcy. Zatem trudno jest nam zwizualizować życie w społeczeństwie, rodzinie czy pracy bez możliwości bezpośredniego kontaktu z najbliższymi³⁶. Spotkania z rówieśnikami stanowią bardzo istotny aspekt rozwoju społecznego jednostki, kiedy grupy ludzi tworzą naturalną płaszczyznę uczenia się obowiązujących reguł. Człowiek już od najmłodszych lat wykazuje potrzebę obcowania z najbliższymi, a w miarę dorastania zakres jego kontaktów ulega rozszerzeniu i wychodzi

³³ L. H. Show, L. M. Grant, *in defence of Internet: the relationships between Internet communication nad depression, loneliess, slef-esteem, and perceived social support*, „CyberPsychology & Behavior” 2002, nr 2(5), s. 169–170.

³⁴ J. Sowa, *Archipelag blogów* [w:] *Liternet.pl*, red. P. Marecki, Rabid, Kraków 2003, s. 163.

³⁵ https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5497/2/6/1/si__syg-nalna_2016.pdf, dostęp: 10.06.2016 r.

³⁶ M. Wawrzak-Chodaczek, op. cit. s. 9.

poza grono rodzinne. Spotkania *face to face* zapewniają bliskość, stabilność, zrozumienie i poczucie bezpieczeństwa, czego nie jest w stanie zapewnić sieć. Żyjąc w społeczeństwie informacyjnym, człowiek ma świadomość, iż głównym zadaniem Internetu jest gromadzenie i przekazywanie informacji oraz zaspokajanie potrzeb człowieka. Jednakże duża liczba osób nie ma świadomości, że w sposób podświadomy wpływa on na realne kontakty z otoczeniem, uzależnia oraz rzutuje na całokształt życia społecznego.

Popularnym sposobem komunikowania się stała się poczta internetowa, czaty, portale społecznościowe czy komunikatory. Rozmowy za pośrednictwem sieci stanowią doskonały zamiennik telefonów, dodatkowo posiadają możliwość prowadzenia video rozmowy zbliżonej do konwersacji bezpośredniej. Każdy użytkownik sieci może uczestniczyć w wielu rozmowach jednocześnie, lecz pozbawiony jest całkowicie bliskości emocjonalnej, która pozwoliłaby mu na dokonywanie prawidłowej oceny otoczenia.

Istotnym niebezpieczeństwem wynikającym z braku bezpośredniego kontaktu z rozmówcą jest problem określenia tożsamości. Anonimowość, którą zapewnia Internet, stwarza poczucie bezpieczeństwa, pozwalając na większą śmiałość i otwartość w kontaktach interpersonalnych. Korzystanie z sieci prowadzi równie często do fałszowania tożsamości użytkownika, czego konsekwencją jest zakłamanie i utrata wiarygodności danego kanału informacyjnego. Bycie anonimowym w sieci pozwala z jednej strony na bardziej swobodną i przemyślaną komunikację, jednak brak bezpośredniego kontaktu oraz sygnałów niewerbalnych podczas rozmowy sprawia, iż ludzie są bardziej chłodni i obojętni wobec siebie oraz na potrzeby innych.

Przebywanie w świecie wirtualnym powoduje, iż komunikacja przebiega w odmienny sposób, ograniczając doświadczenia sensoryczne człowieka. Brak fizycznego kontaktu między rozmówcami wprowadza liczne przeszkody w wymianie niewerbalnych składników komunikacji. Uwalnia ich od towarzyszących im ograniczeń ze względu na płeć, wiek czy status społeczny. Niepodważalnym faktem jest, że osoby komunikujące się za pośrednictwem Internetu porozumiewają się, bazując wyłącznie na informacjach tekstowych, co powoduje zubożenie w przekazie niewerbalnych elementów informacyjnych³⁷.

Specyfiką języka internetowego jest stosowanie skrótów, symboli obrazkowych, brak polskich liter czy znaków interpunkcyjnych. Często używane są spolszczenia wyrazów pochodzących z języka angielskiego oraz bagatelizowanie obowiązujących zasad pisowni. Z jednej strony język internautów można uważać za coś nowego, innowacyjnego, co tworzy bogatszą formę słownictwa polskiego, rozszerzoną o nowe słowa i zwroty. Z drugiej zaś strony wszystkie wprowadzane **anomalie** językowe wpływają na zubożenie ojczystego języka, co w następstwie prowadzi do utraty zdolności poprawnego porozumiewania się ze społeczeństwem.³⁸

Nie ulega wątpliwości, że komunikowanie się w sposób bezpośredni jest niezwykle skutecznym mechanizmem, niezbędnym w podtrzymywaniu bliskich relacji interpersonalnych. Odznacza się wysoką wiarygodnością i efektywnością w przekazywaniu informacji oraz zbliża do siebie ludzi. Obecnie Internet traktowany jest jako fundamentalne medium służące podtrzymywaniu więzi towarzyskich, które umożliwia wymianę myśli, poglądów oraz pozyskanie wiedzy, lecz nie jest w stanie zastąpić człowieka w **realnym świecie**. Porozumiewanie się za pośrednictwem blogów pozwala rozmówcom nawiązywać nowe kontakty

³⁷ Ibidem, s. 30–31.

³⁸ Ibidem, s. 36–37.

przy jednoczesnym zachowaniu anonimowości i nieograniczonej możliwości autoprezentacji. Autorzy blogów dzielą się swoimi problemami życia codziennego, radościami i sukcesami. O tym, co piszą, może przeczytać każdy, kto ma dostęp do sieci, a oni sami stają się osobami publicznymi. Ten rodzaj aktywności pozwala w sposób wirtualny pozyskać bliską grupę ludzi, którzy borykają się z podobnymi problemami. Wielu osobom taki rodzaj kontaktów jest w stanie pomóc uzyskać wsparcie w grupie zaufanych osób. Ciekawy jest również fakt, iż internetowe blogi mogą pełnić funkcję terapeutyczną, gdyż pozwalają wyrazić siebie, swoje poglądy oraz opinie na dany temat. Niepodważalnym faktem jest jednak to, że to człowiek tworzy społeczeństwo, a nie nowoczesne urządzenia technologiczne, które nie zapewnią wsparcia, akceptacji, bliskości czy miłości, gdyż stanowią jedynie ich substytut.

Obecnie obieg informacji nabrał szybkiego tempa, a ludzie nie ufają już bezgranicznie gazetom czy telewizji. Często sięgają do sieci i na blogi, aby tam znaleźć obiektywną prawdę na dany temat. Dla ludzi niepełnosprawnych sieć stanowi doskonałą formę alternatywnego sposobu komunikowania się na równi z innymi. Znakomitą i najczęściej wykorzystywaną przez nich usługą jest przesyłanie wiadomości za pomocą poczty elektronicznej, która pozwala komunikować się z innymi, stanowiąc doskonałe wsparcie emocjonalne. Równie często wykorzystywane są wszelkiego rodzaju sterowane komunikatory, które za pomocą dźwięku czy ruchu pozwalają nawiązać nowe znajomości oraz podtrzymać te już istniejące.

Sieć internetowa dla grupy ludzi o różnym stopniu niepełnosprawności jest często jedynym środkiem porozumiewania się ze światem zewnętrznym. Osoby te z uwagi na swoją ułomność często nie mają możliwości nawiązania bezpośredniego kontaktu z drugim człowiekiem. Sieć jest zatem dla nich **skarbnicą pozyskiwania wiedzy**, treści kulturowych, a w szczególności stanowi doskonałą i często jedyną formę nawiązywania znajomości, tak ważnych w życiu każdego człowieka.

Szybkie tempo przeobrażenia społeczeństwa informacyjnego pociąga za sobą nieustanną potrzebę rozwoju, doskonalenia własnych umiejętności oraz podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Alternatywną formą pozyskiwania wiedzy stała się teleedukacja, stanowiąca ważny element, głównie w rozwoju osób niepełnosprawnych. Sieć stwarza im możliwość pracy w domu, która pomaga rozwijać umiejętności analizowania, abstrahowania, klasyfikowania, oferując jednocześnie możliwość łatwego przełamywania barier w komunikacji z innymi ludźmi. Nieustannie pojawiają się tezy mówiące, iż sieć stanowi doskonałą formę kształcenia, pracy i rozrywki dla osób niepełnosprawnych, lecz również przyczynia się do wyobcowania, izolacji, a z czasem i wykluczenia społecznego. Nowoczesna technologia to rozmaite urządzenia i aplikacje wspomagające osoby niepełnosprawne, jak monitory brajlowskie, syntezatory mowy, programy czytające z ekranu czy powiększające pismo. Tego typu formy są szczególnie ważne dla osób nie mogących samodzielnie się poruszać z powodu swojej niepełnosprawności oraz licznych barier architektonicznych i urbanistycznych.

Możliwość komunikowania się za pośrednictwem sieci jest szczególnie ważna dla dzieci i młodzieży odizolowanej w placówkach szpitalnych. Wiele z tych osób nie ma możliwości nawiązania bezpośredniego kontaktu z rówieśnikami z powodu choroby, a Internet daje im taką szansę, zaspokajając potrzebę bliskości z innymi. Takie rozwiązania pozwalają również na przełamanie zasadniczego problemu osób chorych i niepełnosprawnych związanego z ograniczonym dostępem do informacji.

Odpowiedź na wyżej postawione pytanie nie jest łatwa i jednoznaczna, lecz bez wątpienia dostęp do sieci internetowej otwiera nowe, nieograniczone możliwości kształcenia i nawiązywania kontaktów społecznych. Zdalne nauczanie czy komunikowanie w pewnym

sensie eliminuje owe bariery, ułatwiając pozyskiwanie informacji i nowych znajomości. Wyżej przedstawione przykłady pozwalają stwierdzić, że technologia internetowa stwarza ogromne możliwości dla całej społeczności. Jednakże wypiera te dotychczas stosowane formy nawiązywania kontaktów i tym samym doprowadza do większej izolacji i osamotnienia człowieka.

Obecnie coraz trudniej jest sobie wyobrazić życie człowieka bez komputera podłączonego do sieci, biorąc pod uwagę wszystkie pozytywne aspekty jego oddziaływania. Ludzie, komunikując się głównie za pośrednictwem Internetu, tracą umiejętność nawiązywania bezpośrednich kontaktów społecznych, co w konsekwencji prowadzi do wykluczenia społecznego. Ogólnodostępna sieć z jednej strony zapewnia użytkownikom wsparcie, poczucie bezpieczeństwa, swobodę wypowiedzi, oderwanie się od rzeczywistości czy ujawnienie własnej tożsamości. Z drugiej zaś strony – zaspokojenie wyłącznie jednego rodzaju potrzeby nie jest w stanie zapewnić poczucia satysfakcji z życia. Biorąc pod uwagę, iż każdy potrzebuje nieustannej łączności z drugą osobą, wydają się oczywiste, iż kluczowym sposobem na podtrzymanie bliskich kontaktów towarzyskich są spotkania *face to face*.

Zachowanie każdego człowieka zdeterminowane jest zaspokojeniem potrzeb, zarówno tych materialnych, jak i emocjonalnych. Wśród najważniejszych, w jakie wyposażony jest człowiek, wyróżnić możemy bliskość i czułość, które zapewniają poczucie bezpieczeństwa i spokoju. Z kolei ich brak wywołuje **strach**, który doprowadza do uruchomienia odpowiednich mechanizmów obronnych. Internet pozwala na swobodną ekspresję uczuć i emocji, które w realnym życiu spotkałyby się z dezaprobatą. Dzięki anonimowości w sieci ludzie nie są zobligowani do przestrzegania norm i zasad obowiązujących w świecie rzeczywistym³⁹.

Żadna technologia nie jest w stanie zaspokoić potrzeby bliskości, gdyż taką możliwość zapewnić może tylko kontakt z drugim człowiekiem. Z kolei nowoczesne narzędzia komunikacyjne oferują tylko pozorne złudzenie akceptacji i przynależności do danej grupy społecznej, gdyż nie posiadają wiarygodnego źródła pochodzenia. Realna bliskość jest więzią, którą człowiek ciągle musi odnawiać i umacniać w stosunku do człowieka, a nie do nowoczesnej technologii teleinformatycznej. Mówiąc o bliskości, mamy na myśli tę fizyczną, emocjonalną i psychiczną, które wzajemnie się uzupełniają, dając radość i bezpieczeństwo. Spotkania *face to face* zapewniają człowiekowi poczucie bycia potrzebnym przy jednoczesnym wypełnieniu pustki i samotności.

Proces socjalizacji nierozzerwalnie związany jest z samoświadomością jednostki, możliwą dzięki bezpośrednim kontaktom społecznym. Wirtualny kontakt okazuje się być często zgubny i stwarza tylko złudne wrażenie bliskości. Jest on autentyczny tylko wtedy, gdy pojawia się bliska więź i wymiana komunikatów w świecie rzeczywistym.

Bliska interakcja jest jednym z fundamentów kształtowania stosunków społecznych, determinujących udział jednostki w szeroko rozumianej sferze życia społecznego i kulturalnego⁴⁰. Tylko dzięki funkcjonowaniu w świecie rzeczywistym człowiek jest w stanie doświadczać radości życia ze wszystkimi jego urokami.

³⁹ T. Cantelmi, L. G. Grifo, *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, Wyd. Bratni Zew, Kraków 2003, s. 156–157.

⁴⁰ A. Szumakowicz, *Komunikowanie masowe i komunikowanie medialne. Środki przekazu informacji i formowanie ładu społecznego* [w:] *Media i edukacja w globalizującym się świecie*, red. M. Sokołowski, Olsztyn 2003, s. 288.

Podsumowanie

Porozumiewanie się z innymi to zasadniczy element życia jednostki w danym czasie i miejscu, który służy wymianie informacji oraz umożliwia tworzenie nowych wzorców społecznych. Trudno jest sobie dziś wyobrazić społeczeństwo funkcjonujące bez możliwości komunikowania się za pośrednictwem sieci. Wzrost znaczenia popularności nowoczesnych mediów z jednej strony przyczynia się do alienacji jednostki, zaś z drugiej stworzył całkiem nowe możliwości nawiązywania kontaktów. Eksplozja Internetu zmieniła wszystko: relacje między ludźmi, sposób uprawiania polityki, działanie firm i mechanizmy osiągania sukcesu. Sieć stała się **drzwiami na świat** dla osób chorych, cierpiących i niepełnosprawnych, umożliwiając im komunikację ze światem zewnętrznym, dostęp do wiedzy czy rozrywki.

Kultura w sposób naturalny została dana człowiekowi, umożliwiając mu przejście na wyższy poziom bytowania społecznego i kulturalnego. Dostęp do sieci przyczynił się do lepszego funkcjonowania człowieka w społeczeństwie, umożliwiając mu komunikowanie się z ludźmi na odległość. Nowoczesne technologie stanowią nieodłączny element środowiska społecznego, który, wkraczając do domów i codziennego życia człowieka, wpłynął na zmianę form aktywności społecznej i relacji międzyludzkich. Szeroki wachlarz możliwości korzystania z elektronicznych mediów czyni codzienną aktywność ludzką bardziej wydajną, wygodną i zabawną. Z drugiej zaś strony pojawia się problem alienacji społecznej w wyniku permanentnego korzystania z nowych technologii komunikacyjnych. Poczucie alienacji jest często rezultatem braku potrzeby relacji z innymi ludźmi, obowiązującymi normami i wartościami społecznymi oraz sobą samym.

Porozumiewanie się wyłącznie za pomocą jednego kanału informacyjnego ogranicza możliwość nawiązania bezpośrednich kontaktów społecznych oraz **odbiera czas**, który można by przeznaczyć na pogłębianie więzi z najbliższymi z realnego otoczenia. Komunikacja w sposób bezpośredni wymaga od ludzi dużego trudu i wysiłku, gdyż przebiega na wielu poziomach gestu, mowy i mimiki. Rozmowa *face to face* angażuje w większym stopniu emocje, które ludzie często boją się ujawniać. Fałszywe wyobrażenia na temat własnej osoby wykreowane w sieci stają się łatwiejszym i bezpieczniejszym sposobem nawiązywania kontaktów społecznych. Dla jednych sieć jest błogosławieństwem, bez którego nie wyobrażają sobie życia, zaś przez innych jest krytykowana za fałsz, zakłamanie i ograniczanie bezpośrednich kontaktów towarzyskich.

Analizując zależności wynikające z możliwości komunikacji w sieci, trzeba wyraźnie zaznaczyć, iż coraz więcej ich w przestrzeni człowieka. Można to wnioskować nie tylko po licznych aplikacjach, umożliwiających zamieszczanie coraz to nowych informacji czy zdjęć, ale także po tym, iż zmieniła się sama forma komunikacji, gdyż nie jest już jak dawniej chłodna i pozbawiona emocji. Dzięki rysunkom czy emotikonom użytkownicy mogą przekazać swemu rozmówcy także uczucia czy emocje i choć stanowi to tylko namiastkę **mowy ciała**, jest naturalnym elementem realnej komunikacji. Internet zmienił świat, a człowiek poprzez jego użytkowanie więcej zyskał niż stracił. Z jednej strony zbyt częste angażowanie się w sieć może przyczynić się do utraty człowieczeństwa, lecz nie jest ono w stanie zmienić pierwotnej natury człowieka.

Niewątpliwie komunikacja internetowa jest skutkiem rozwoju technologii, która ze względu na swoje nieograniczone możliwości wykreowała nową, wirtualną rzeczywistość. Jedno jest pewne, człowiek jest w posiadaniu narzędzia, którego w pełni jeszcze nie poznał, ale zdążył się od niego uzależnić. Można zatem stwierdzić, iż ludzie tworzący kulturę społeczeństwa sieci nie potrafią już sprawnie funkcjonować bez internetowych

komunikatorów, które stały się podstawową platformą służącą pozyskiwania nowych więzi społecznych, a nie tylko siecią przyjacielskich powiązań.

M. Castells napisał, „że w pewnych warunkach Internet może działać jako substytut innego rodzaju aktywności [...], więc nie należy tego bagatelizować z uwagi na młode społeczeństwo, które coraz bardziej zdominowane jest przez rzeczywistość wirtualną”⁴¹.

Internet już dziś zmienił świat i wciąż go zmienia, jawiąc się jako uniwersalne medium służące komunikacji i wymianie informacji. Sieć bezpowrotnie przeobraziła sposób komunikowania się ludzi, obejmując wszystkie dziedziny życia społecznego człowieka, jednocześnie otwierając nowe możliwości, jakich do tej pory nie było.

Podstawową różnicą, która oddziela świat rzeczywisty od sieciowego, jest fakt, iż interakcje w nich przebiegające odbywają się z różną prędkością i na różnych poziomach emocjonalnych. Szybka dywergencja świata rzeczywistego wykreowanego przez sieć może rodzić tylko problemy w skali przerastającej możliwości współczesnego człowieka. Można więc przypuszczać, iż rzeczywistością przestrzenią funkcjonowania człowieka nie będzie już – jak dawniej – literatura czy sztuka, które stanowiły bezpośrednie odbicie świata rzeczywistego, lecz sieć internetowa. Tworzy się zupełnie nowa, wirtualna rzeczywistość, której nie można już zatrzymać, lecz należy nauczyć się w niej żyć i oddzielać od świata zewnętrznego.

Pablo Picasso uznał kiedyś „komputery za urządzenia bezużyteczne, gdyż jedyne, co potrafią, to udzielać odpowiedzi”⁴². Śmiało można stwierdzić, że ta opinia w dzisiejszych czasach nie ma już uzasadnienia. Świat sterowany za pomocą komputerów stał się źródłem niezliczonych pytań o doniosłość jego znaczenia, którego nie można przewidzieć, gdyż to niedaleka przyszłość jest w stanie wytyczyć jego los.

Bibliografia

- Cantelmi T., Grifo L. G., *Wirtualny umysł. Fascynująca pajęczyna Internetu*, Wyd. Bratni Zew, Kraków 2003.
- Capra F., *the Hidden Connections: Integrating the Biological, Cognitive, and Social Dimensions of Life into a Science of Sustainability*, Doubleday, New York 2002.
- Castells M., *Galaktyka Internetu. Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*, przeł. Hornowski T., Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 2003.
- Castells M., *Spoleczeństwo Sieci*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2008.
- Erbring L. i. Nie N.H., *Internet and society: A preliminary report*, „It & Society” 2002, nr 1(1).
- Eriksen T.H., *Tyrania chwili*, przekład G. Sokół, Warszawa 2003.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa–Kraków 1999.
- Grossa F., Juvonena J. i Gabla S.L., *Internet use and well-being in adolescences*, „Jurnal if Social Issues” 2011, nr 58(1).
- Hall E.T., *Bezgłośny język*, Warszawa 1987.

⁴¹ M. Castells, *Galaktyka Internetu...*, s. 144.

⁴² D. Zbisławska, *Nieograniczone możliwości*, „Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy. Refleksje”, red. S. Iwasiuk, nr 2/2012.

- https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5497/2/6/1/si__sygnalna_2016.pdf, dostęp: 10.06.2016 r.
- Hanne A., *Kompetencja społeczna i integracja emocjonalna z zagrożenie w Internecie. Psychologia jakości życia 2*, <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/1966/Kompetencja%20spo%20eczna%20i%20inteligencja%20emocjonalna%20a%20zaanga%20owanie%20w%20Internet.pdf?sequence=1>), dostęp: 25.06.2013 r.
- Karvonen J., Warsta J., *Mobile Multimedia Services Development – Value Chain Perspective*, <http://portal.acm.org/citation.cfm?id=1052404&coll=Portal&dl=ACM&CFID=14611849&CFTOKEN=67112552>, dostęp: 18.11.2013 r.
- Kearney P., Plax T.G., *Public Speaking in a Diverse Society*, Myfield Pub. Co, Mountain Vie, California 1996.
- Kęsy M., *Spółeczeństwo informacyjne w rozwoju cywilizacyjnym ludzkości*, Rzeszów 2011.
- Kraut R., Petersson M., Ludmark M., Keisler V., Mukhopadhyay S., Scherlis T., *Internet paradox: A social technology that reduces*. Batorski D., *Ku społeczeństwu informacyjnemu* [w:] *Diagnoza społeczna 2003. Warunki i jakość życia Polaków*, red. J. Czapiński, T. Panek, Wyd. Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania, Warszawa 2004.
- Leśniakowska A., *Reklama internetowa*, Wydawnictwo One Press Helion, Gliwice 2006.
- Moody E.J., *Internet use and its relationship to loneliness*, „CyberPsychology & Behavior” 2007, nr 3(4).
- Pacek B., Hoffman R., *Działania sił zbrojnych w cyberprzestrzeni*, Warszawa 2013.
- Rogers E.M. i Steinfatt T.M., *Intercultural Communication*, Waveland Press 1999.
- Sanders C., Diego T., Kaplan M., *the relationships of internet use to depression and social isolation among adolescents*, „Adolescence” 2000, nr 35, s. 237–242.
- Show L.H., Grant L.M., *in defence of Internet: the relationships between Internet communication nad depression, loneliess, slef-esteem, and perceived social support*, „CyberPsychology & Behavior” 2005, nr 2(5).
- Sowa J., *Archipelag blogów* [w:] *Liternet.pl*, red. Marecki, Rabid, Kraków 2003, s. 163.
- Sobol E., *Podręczny słownik języka polskiego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2016.
- Skarżyńska K., Hanne K., *Thriving in the Internet: the Internet, well-being and social capital*, „Academia. the Magazine of the Polish Academy of Sciences” 2004, nr 3(3).
- Skarżyńska K., Henne K., *Internet Kapitał społeczny, szczęście. Kto i dlaczego korzysta z Internetu?*, „Kolokwia Psychologiczne” 2007, nr 35.
- Smelser N.J., *Sociology*, New York 1991.
- Soacial involvement and psychological well-being?*, „American Psychologist” 2005, nr 53(9).
- Stempnakowski Z., *Administracja elektroniczna* [w:] *Spółeczeństwo informacyjne – problemy rozwoju*, red. A. Szewczyk, Warszawa 2007, s. 48.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1963.
- Szumakowicz A., *Komunikowanie masowe i komunikowanie medialne. Środki przekazu informacji i formowanie ładu społecznego* [w:] *Media i edukacja w globalizującym się świecie*, red. M. Sokołowski, Olsztyn 2003.

- Taylor E. B., *Anthropology, an Introduction to the Study of Man and Civilization*, Apleton, New York 1909 (org. 1871).
- Wawrzak-Chodaczek M., *Komunikacja społeczna w świecie wirtualnym*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
- Wiatr J., *Spoleczeństwo. Wstęp do socjologii systematycznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1971.
- Zbisławska D., *Nieograniczone możliwości*, „Zachodniopomorski Dwumiesięcznik Oświatowy. Refleksje”, red. S. Iwasiuk, nr 2/2012.

SUMMARY

Agnieszka Chęć-Małyszek

Culture of the network society and direct social contacts

The mode of human interaction has been altering since the processes of technological and civilisational advancement have paced so hectically. the ubiquitous worldwide Internet network has overpowered the world by creating very positive phenomena which facilitate our functioning in today's constantly changing society. One of the most pervading problems of a contemporary man resulting from the unlimited Internet access and online reality is the inert decline in face to face interaction. It is observed that the social and family relations loosen, which has severe consequences for the society as such. the influence of the Internet on cultural and social changes has been analysed from different viewpoints and this paper shows various aspects of online social network sites and their impact on real-life human interaction.

Key words: communication, culture of the network society, face-to-face contact, direct social contacts, network communication.

Data wpływu artykułu: 28.02.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 16.01.2019 r.

Beata Mucha

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu
e-mail: beatam3@onet.eu

Kultura komunikacyjna w Internecie w środowisku akademickim – refleksje badawcze

STRESZCZENIE

Z uwagi na coraz większą powszechność korespondencji elektronicznej w środowiskach akademickich w artykule poruszono problematykę związaną z funkcjonującą internetową kulturą językową. Powitalne zwroty grzecznościowe tworzą swego rodzaju swoistą ramę większości elektronicznych wiadomości i wprowadzają pewną atmosferę grzeczności.

Głównym celem artykułu była próba oceny, czy doświadczenia związane z korespondencją e-mail pomiędzy wykładowcami a studentami pozwalają na stwierdzenie, że korespondencja elektroniczna może wpływać na rozluźnienie stosunków.

W pracy wykorzystano dwie metody badawcze. W części teoretycznej wykorzystano krytyczną analizę literatury. W drugiej części oparto się na badaniach pilotażowych z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety składającego się z 10 pytań wielokrotnego wyboru. Badaniu poddano 25 nauczycieli akademickich zatrudnionych w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej (PWSZ) im. A. S. W Wałbrzych. Ankieta miała charakter anonimowy i wszyscy respondenci zostali poinformowani o celu badania. Badania miały charakter pilotażowy.

Wyniki badań własnych wskazują, że kultura komunikacyjna w komunikacji pomiędzy nauczycielami a studentami może wpływać na rozluźnienie stosunków. Studenci zachowują grzecznościowe formy komunikacji, ale popełniają błędy ortograficzne, interpukcyjne i stylistyczne.

Słowa kluczowe: student, nauczyciel akademicki, kultura komunikacyjna, środowisko akademickie.

Wprowadzenie

Internet globalizuje komunikację. Rozwój nowych technologii komunikacyjnych, takich jak tablica interaktywna, projektory multimedialne, wydawnictwa elektroniczne, smartfon, spowodował, że już nie musimy czekać na tańsze połączenie, aby się z kimś komunikować. Współcześnie takie możliwości daje nam właśnie Internet. Jego atrakcyjność przejawia się przede wszystkim w komunikacji i transmisji danych w środowisku akademickim. Szczególnie znaczenie ma list elektroniczny (e-mail) czy portale społecznościowe, Facebook, GG,

dzięki którym list online, czy informacja jest wysyłana i natychmiast widoczna na ekranie komputera. Szybciej też otrzymujemy odpowiedź.

W pracy skupiono uwagę na kulturze komunikacyjnej w środowisku akademickim, tj. między wykładowcami a studentami. Artykuł jest próbą odpowiedzi na pytanie, czy doświadczenia związane z korespondencją e-mailową pomiędzy nauczycielami a studentami pozwalają na stwierdzenie, że korespondencja e-mail wpływa na rozluźnienie stosunków z wykładowcami. W badaniach wzięło udział 25 nauczycieli akademickich zatrudnionych w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej (PWSZ) im. A. Silesiusa w Wałbrzychu. Badania miały charakter pilotażowy. Postawiono następujące pytanie badawcze: W jaki sposób w obszarze wirtualnym zachowują się wykładowcy i studenci na platformie edukacyjnej? W badaniach wykorzystano metodę sondażu z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety w formie papierowej.

Komunikacja a kultura

Każda społeczność dysponuje wieloma sposobami komunikowania się zarówno werbalnego, jak i niewerbalnego, które są zrozumiałe przede wszystkim w obrębie tej konkretnej społeczności¹.

Punktem wyjścia do wyjaśnienia pojęcia **kultura komunikacyjna** jest rozróżnienie dwóch pojęć: komunikacja i kultura.

Samo słowo komunikacja wywodzi się z łaciny od czasownika *communicare*, czyli „czynić wspólnym”, który z kolei pochodzi od przymiotnika *communis*, czyli wspólny, dającego początek słowu komuna, wspólnota².

Komunikacja rozumiana jako „proces porozumiewania się ludzi, którego celem jest przekazywanie informacji lub zmiana zachowania osoby bądź grupy osób”³ jest podstawą wszystkich procesów społecznych. Interakcyjny charakter procesu komunikacji sprawia, że staje się ona istotnym elementem komunikacji społecznej⁴, będącej „procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji, polegającym na wymianie myśli, dzieleniu się wiedzą, ideami i informacjami”⁵. Stanowi także pojęcie ściśle związane z problematyką edukacji. Jak stwierdza Zdzisław Aleksander, „dzięki komunikowaniu młode pokolenie korzysta z wiedzy poprzednich pokoleń, dzięki niemu kształtują się postawy i zachowania”⁶. Komunikacja obejmuje m.in. wszelkie zachowania językowe i jest traktowana jako podstawowy proces, dzięki któremu tworzone, podtrzymywane i przekształcane jest życie spo-

¹ S. Deditius, *O wpływie różnic kulturowych na komunikację* [w:] *Komunikacja niełatwa, czyli o tym, co przeszkadza w skutecznym porozumiewaniu się*, red. A. Rosińska-Mamej, J. Senderska, Libron, Kraków 2014, s. 61–70.

² J. Adair, *Anatomia biznesu. Komunikacja*, Studio EMKA, Warszawa 2000.

³ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Żak, Warszawa 2003.

⁴ V. Krawczyk-Wasilewska, *Internet jako narzędzie komunikacji globalnej* [w:] *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, red. N. Majchrzak, A. Zduniak, Poznań, s. 13–28.

⁵ *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku...*

⁶ Zob. Z. Aleksander, *Komunikacja* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Żak, Warszawa; A. Kossobucka, *Właściwości pośredniej komunikacji interpersonalnej w kształceniu metodą e-learningu a kompetencje komunikacyjne studentów specjalizacji nauczycielskiej* [w:] *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, red. N. Majchrzak, A. Zduniak, Poznań 2011, s. 67–78.

leczne. Jak określa Romana Osipowicz Jakobson, w komunikację wpisany jest język jako uporządkowany system znaków kulturowych (znamionujących komunikację), który służy przekazywaniu informacji. W niej zawiera się ludzki wysiłek zrozumienia świata⁷.

Komunikacja odbywa się przez specyficzne formy i działania, pełniąc różnorodne funkcje⁸, m.in. takie jak: informacyjna, komunikatywna, integracyjna czy ekspresywna⁹. Elementy aktu komunikacji przedstawiono na rysunku 1.

Komunikat: pożyczenie książki

Kontekst – warunki, w jakich odbywa się komunikowanie; treść komunikatu

Komunikat – kompleksowa struktura, na którą składają się znaki, ich znaczenie oraz symbole;

treść przesłania, przekaz

Kod – system znaków służący do przekazywania informacji istniejący w umyśle komunikują-

cych się jednostek i w przestrzeni między nimi

Rys. 1. Akt komunikacji

Źródło: opracowanie własne na podstawie: J. M. Łotman, op. cit.

W rozważaniach autorka przyjęła rozumienie komunikowania się z perspektywy jakościowej, które jest definiowane jako „przekazywanie informacji jednej osobie przez drugą, czyli angażowanie się w porozumiewanie się interpersonalne”¹⁰.

Kultura natomiast, jak stwierdzają Jurij Łotman i Borys Uspieński, jest systemem znakowym, którego „urządzeniem do matrycowania” jest język naturalny¹¹. Badacze zaznaczają jednocześnie, że kulturę można „traktować jako zbiór tekstów” i jako mechanizm wytwarzający teksty¹². Oznacza to, że kultura pozwala połączyć rozproszone części systemu symboli i sensów w znaczącą całość. System kulturowy nie jest statyczny, może ulegać przekształceniom. Jest zrozumiały dla uczestników danej kultury, dzięki czemu świat jawi im się jako spójny. Jest dla nich ogólnie dostępny dzięki systemowi kodów oraz głęboko odczuwany, tj. istniejące systemy kodów sugerują, jakie uczucia są

⁷ J. M. Łotman, *Semiotyka filmu*, przeł. J. Faryno i T. Miczka, Wiedza Powszechna, Warszawa 1983.

⁸ S. Deditius, op. cit. s. 61–70.

⁹ D. G. Leathers, *Komunikacja niewerbalna. Zasady i zastosowania*, przeł. M. Trzczińska, PWN, Warszawa 2007.

¹⁰ J. Ober, *Funkcja i rola efektywnej komunikacji w zarządzaniu. Organizacja i zarządzanie*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2013, z. 65, s. 258–266.

¹¹ J. Łotman, B. Uspieński, *O semiotycznym mechanizmie kultury* [w:] *Semiotyka kultury*, red. E. Janus, M. E. Mayenowa, tłum. J. Faryno, PIW, Warszawa 1977, s. 147–174.

¹² Ibidem.

w danym momencie właściwe. Ostatnią wyróżnioną przez Sabinę Deditius cechą kultury jest to, że ma ona swoje korzenie w historii, tzn. jest systemem koncepcji odziedziczonych, wyrażanych w symbolicznych formach, dzięki którym ludzie porozumiewają się, utrwalają i rozwijają swą wiedzę oraz kształtują postawy wobec świata¹³.

Zestawienie tych dwóch pojęć – komunikacji i kultury – pozwala dostrzec, że nie cała komunikacja jest kulturą, a także, że nie cała kultura jest tożsama z komunikacją. to stwierdzenie jest szczególnie istotne w sytuacji kontaktu międzykulturowego (rysunek 2).

Rys. 2. Kultura komunikacyjna

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Gaszyńska-Magiera, *Jak testować znajomość kultury?* [w:] www.uj.edu.pl/documents/3337228/0368931d-4cda-4aa5-88dc-b673b4de29ea, dostęp: 15.06.2018.

Komunikacja i kultura nie są pojęciami niemającymi ze sobą nic wspólnego. Ich wzajemne relacje Donal Carbaugh przedstawia, posługując się modelem w postaci dwóch przecinających się okręgów. Część wspólna tych okręgów wyznacza obszar pojęcia nazwanego przez badaczkę kulturą komunikacyjną, ponieważ tu właśnie zawierają się wszystkie te obszary, w których kultura znajduje odzwierciedlenie w języku¹⁴.

Współcześnie komunikacja *face-to-face* ustąpiła miejsca komunikacji *interface-to-interface*, otwierając się na wszystkie grupy jej uczestników. Pośrednictwo Internetu w przekazywaniu wiadomości wpływa na świat, który tym samym staje się coraz bardziej otwarty i mniej tajemniczy. Kultura transparenacji internetowej, w przeciwieństwie do kultury popularnej, opartej na bezpośrednim kontakcie nadawcy i odbiorcy, posługuje się specyficznym typem komunikacji, w której odbiorca występuje w roli widza obcującego z przekazami transmitowanymi przez wyspecjalizowanego i profesjonalnego nadawcę, docierającego do tysięcy, milionów innych osób za pomocą masowych środków przekazu (np. poczta e-mail, komunikatory multimedialne)¹⁵.

Internet pośredniczy w wymianie treści, ale także osobistych poglądów, opinii, reagowaniu na nowe fakty i zjawiska oraz dzieleniu się zbiorowymi emocjami online. Kontaktując się

¹³ S. Deditius, op. cit.

¹⁴ M. Gaszyńska-Magiera, op. cit..

¹⁵ M. Krajewski, *Kultury kultury popularnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza wyd. II, Poznań 2005.

z innymi, użytkownicy Internetu dają upust radości, smutkowi czy agresji, a grupy i fora dyskusyjne, wszelkiego rodzaju portale społecznościowe, komunikatory (np. Skype – jego nazwa wzięła się ze zbitki *sky-peer-to-peer*, która przekształciła się w Skyper i ostatecznie w Skype)¹⁶, e-mailing (wiadomość wysłana pocztą elektroniczną), chatting (rozmowa za pośrednictwem Internetu, polegająca na przekazywaniu treści w formie pisemnych komunikatów, które są natychmiast widoczne na ekranie komputera) i blogging (dziennik prowadzony przez internautę na stronach WWW)¹⁷ pośredniczą w komunikacji między jednostkami i grupami na skalę lokalną i transnarodową. Za pośrednictwem multimediów możliwa jest efektywna komunikacja czy edukacja elektroniczna przejawiająca się rozwojem nowych form nauczania oraz doskonalenia zawodowego, nauki za pośrednictwem Internetu¹⁸. Najczęściej wykorzystywane są strony WWW, połączenia na czacie¹⁹. Dzięki internetowym serwisom społecznościowym mogą komunikować się ludzie np. o zbliżonych zainteresowaniach, poglądach, wartościach i preferencjach życiowych²⁰. Ta forma komunikacji nie jest również obca nauczycielom akademickim i studentom (rysunek 2). Fora i grupy dyskusyjne o charakterze klubowym oraz serwisy społecznościowe – z największym, liczącym ponad 2234 milionów użytkowników Facebookiem²¹ – są swoistym, bezprecedensowym w historii dziejów człowieka komunikatorem społecznym i jednocześnie globalnym archiwum personalnym i instytucjonalnym początku XXI wieku²².

Szczególne miejsce w komunikacji internetowej odgrywa język jej użytkowników. Ciekawą kwestią, charakterystyczną dla komunikacji internetowej, jest odmienny stosunek uczestników do prywatności i oficjalności w kontaktach. Dla znacznej części internautów oficjalność nie jest istotną kwestią²³. Język, którym się posługują, jest kształtowany przez nich samych i nie podlega nadzorowi żadnych instytucji. Używane są także inne od tradycyjnych metody przekazywania informacji pozawerbalnych, np. informowanie o stanie emocjonalnym za pomocą emotikonów, tworzonych z odpowiednich zbitek znaków interpunkcyjnych, np. :) – oznacza uśmiech.

Język w korespondencji e-mail, stanowiąc swoistą odmianę języka, usytuowaną pomiędzy formą pisaną i mówioną, podlega ciągłej ewolucji, przedostając się do języka potocznego, a także do przekazów pisanych odręcznie²⁴. W komunikacji e-mail zarówno wykładowca, jak i student jest nadawcą i odbiorcą komunikatu.

Jak zaprezentowano na rysunku 3, każda osoba może być w tym samym czasie odbiorcą i nadawcą komunikatów werbalnych i niewerbalnych. Osoby: nauczyciel–student,

¹⁶ <https://obcyjezykpolski.pl/skype-skypea-ale-na-skypie-nie-na-skypeie/>, dostęp: 3.01.2019 r.

¹⁷ M. Bańko, *Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2007.

¹⁸ *Multimedia w biznesie. Zarządzanie. Ekonomia. Marketing*, red. L. Kiełtyka, Zakamycze, Kraków 2003, s. 99.

¹⁹ G. Hofstede, G. J. Hofstede, *Kultury i organizacje*, PWE, Warszawa 2007.

²⁰ P. Siuda, *Społeczności wirtualne. O wspólnotowości w społeczeństwie sieciowym* [w:] http://piotrsiuda.com/wpcontent/uploads/2015/01/Piotr_Siuda_Spolecznosci_wirtualne._O_wspolnotowosci_w_spoleczenstwie_sieciovym.pdf, dostęp: 1.12.2018 r.

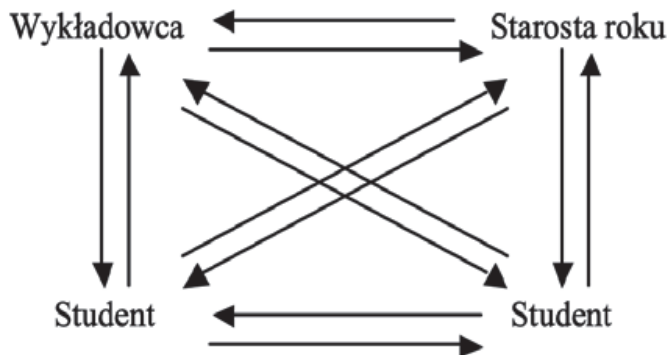
²¹ <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/> dostęp: 26.11.2018 r.

²² V. Krawczyk-Wasilewska, *Internet jako narzędzie komunikacji globalnej* [w:] *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, red. N. Majchrzak, A. Zduniak, Poznań 2011, s. 13–28.

²³ J. Grzenia, *Komunikacja językowa w Internecie*, PWN, Warszawa 2007.

²⁴ V. Krawczyk-Wasilewska, op. cit.

student–student, student–starosta, starosta–wykładowca wchodzą ze sobą w interakcje, tzn. są nadawcami i odbiorcami komunikatu. Komunikacja musi być spójna, ponieważ niespójne przekazy mogą świadczyć o nieumiejętności komunikowania się.

Rys. 3. Systemowe ujęcie komunikacji na uczelni

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, red. B. Harwas-Napierała, UAM, Poznań 2008.

W przekazie, zwłaszcza korespondencji e-mail, funkcję integracyjną na poziomie globalnym pełnią też specyficzne znaki graficzne i piktogramy, służące do wyrażania grymasu (Emoji) i nastroju użytkownika, zwane z angielska emoticonami i smileys'ami (polskie odpowiedniki to „śmieszki” i „buźki”). Złożone ze znaków tekstowych (ASCII) lub wywodzące się z japońskiej stylizacji mangowej (tych emotikonów nie trzeba „obracać” o 90°, by odczytać „wyrazy ich twarzy”)²⁵ albo animowanej grafiki, czasem opatrzone możliwością wydawania dźwięku, przedstawiają symboliczny ludzki grymas twarzy, obrócony o 90° w kierunku przeciwnym do wskazówek zegara, w licznych wariantach. Niektóre programy służące do komunikacji automatycznie zmieniają emotikony na ich graficzny odpowiednik²⁶.

Chociaż w realnym świecie można się spotkać z moralnie kontrowersyjnymi zachowaniami ludzi, należy pamiętać, że zasięg społecznego oddziaływania Internetu jest jednak nieporównanie większy. Dlatego też najmłodszy internauci powinni odbierać ze szkoły odpowiednie przygotowanie do funkcjonowania w życiu online, nie tylko w aspekcie umiejętności posługiwania się wciąż udoskonalaną technologią, lecz przede wszystkim w aspekcie problematyki etycznej²⁷.

Grzeczność i kultura języka

Powszechnie przyjęte standardy grzeczności obowiązujące w polskim środowisku akademickim wymagają od uczestników procesu kształcenia konwencjonalnych, oficjalnych zachowań. W środowisku akademickim dochodzi do spotkania osób o różnym statusie: nauczycieli akademickich i studentów, tym samym mamy do czynienia z relacją asymetryczną: nadrzędno-podrzedną.

²⁵ <https://www.emotikonyznaczenie.pl>, dostęp: 27.11.2018 r.

²⁶ V. Krawczyk-Wasilewska, op. cit.

²⁷ Ibidem.

Taka sytuacja wymaga określonego zachowania językowego – od wykładowców wymaga się m.in. zachowania relacji „pan–pani” (wynika to m.in. z respektowania godności, podmiotowości i autonomii studentów), jawnego odnoszenia się do treści i formy wypowiedzi studentów (zarówno tych ustnych, jak i pisemnych). Od studentów wymaga się poszanowania wykładowców i zachowywania się wobec nich z respektem (zasada ta realizowana jest językowo m.in. poprzez użycie tytułatury profesjonalnej, np. „pani profesor”, „panie doktorze” i funkcyjnej, np. „panie dziekanie”, „pani rektor”) oraz tolerancji, szacunku i życzliwości wobec równorzędnych członków wspólnoty akademickiej (tj. innych studentów)²⁸. W sali wykładowej oraz poza nią te zasady obowiązują i są zwyczajowo przestrzegane.

Grzeczność językowa zdaniem Małgorzaty Marcjanek „jest to zbiór przyjętych w danej społeczności wzorów językowych zachowań grzecznościowych, zwyczajowo przyporządkowanych określonym sytuacjom pragmatycznym”²⁹.

Pytanie badawcze stawiane w niniejszym artykule brzmi: W jaki sposób w obszarze wirtualnym zachowują się wykładowcy i studenci spotykający się na platformie edukacyjnej?

Cechą charakterystyczną typowych oficjalnych sytuacji powinno być to, że wyraźnie rozpoznać w nich można, która z osób w tej relacji jest na wyższym poziomie ważności w hierarchii uczelnianej, a która na poziomie niższym. Warto też podkreślić, że osoba na wyższym poziomie w hierarchii ważności ma większe prawo do poufałości i więcej jej wypada. W przypadku omawianych tu grzecznościowych zachowań językowych studentów w stosunku do wykładowców mamy do czynienia z sytuacją, w której dystans społeczny między rozmówcami jest dość wyraźny i stosunkowo jasno określony. Wymaga on zatem użycia odpowiednich form językowych dla utrzymania tej relacji, zwłaszcza ze strony osoby na niższym poziomie w hierarchii uczelnianej. Tutaj nauczycielowi akademickiemu wolno zdecydowanie więcej, gdyż to on posiada wyższą rangę pragmatyczną (relacja nauczyciel akademicki – student jest relacją nadrzędno–podrzedną). I tak np. nauczyciel może zwrócić się do studenta w formie „pan”, „pani” z użyciem imienia, a na zakończenie pozdrowić go, podczas gdy zastosowanie takiej formy przez studenta może być odebrane przez nauczyciela jako nietaktowne. Ponadto dla środowiska naukowego w Polsce charakterystyczne jest to, że formy adresatywne zawierają oprócz słowa „pan”, „pani” nazwy stopni i funkcji (np. „panie doktorze”, „panie dziekanie”)³⁰.

W artykule autorka zaprezentowała tendencję do skracania dystansu do wykładowców zatrudnionych w PWSZ w Wałbrzychu i zastosowanych zwrotów grzecznościowych w korespondencji e-mail wysyłanej przez studentów. W korespondencji tej widać najbardziej skracanie dystansu w formułach powitania i pożegnania. Najczęściej pojawia się „witam” lub „dzień dobry” stosowane przez ludzi młodych w stosunku do nauczycieli akademickich, z którymi pozostają w relacji na „pan”, „pani”. Wiele cech e-języka Internetu wynika z wieku jego użytkowników, którzy stosują go najczęściej, cenią sobie jego zwięzłość i uniwersalność (można użyć go o każdej porze dnia i w każdych okolicznościach).

Próbując dokonać oceny tej formuły powitalnej, która w analizowanej korespondencji mailowej studentów występuje najczęściej, należy stwierdzić, że na razie jest to zachowanie grzecznościowe uznawane za niestosowne ze względu właśnie na to, że zakłada wyższą

²⁸ M. Marcjanik, *Grzeczność w komunikacji językowej*, PWN, Warszawa 2007.

²⁹ M. Marcjanik, *Etykieta językowa* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, UMCS, Lublin 2001, s. 281–291.

³⁰ A. Wierzbička, *Komunikacja i etykieta językowa na zajęciach online* [w:] [http://www.e-educacja.net/czwarta/_referaty/sesja I%20e-educacja.pdf](http://www.e-educacja.net/czwarta/_referaty/sesja%20I%20e-educacja.pdf), dostęp: 12.06.2018 r.

pozycję w hierarchii uczelnianej nadawcy. Nie można jednak wykluczyć, że w przyszłości zostanie uznane za zgodną z normą³¹.

W korespondencji elektronicznej bardzo często ramę kompozycyjną wiadomości wraz z „witam” na początku tworzy zwrot „pozdrawiam” (lub też „pozdrawiam serdecznie”), występujący jako formuła pożegnalna kończąca wiadomość. Podobnie jak „witam” także „pozdrawiam” nie należy stosować w zwrotach do adresata o wyższym statusie w hierarchii uczelnianej i powinno zastosować się inną formą adresatywną, która sprawi, że pożegnanie będzie bardziej odpowiednie (np. „z wyrazami szacunku” czy też „łączę serdeczne pozdrowienia i wyrazy szacunku”). Wydaje się zatem, że najbardziej odpowiednią ramą kompozycyjną dla wiadomości wysyłanych przez studentów do wykładowców w mojej ocenie powinna być formuła rozpoczynająca, np. „szanowna pani profesor/doktor/magister” itp., natomiast formułą kończącą powinien być zwrot odpowiednio tej samej rangi, czyli np. „z poważaniem”, „łączę wyrazy szacunku”. Formuły grzecznościowe w korespondencji elektronicznej studentów do nauczycieli bardzo często nie są zachowywane. Język używany przez studentów nie jest konsekwentny w stosowaniu formuł grzecznościowych, zdarza się, że studenci „skracają dystans”³². Poniżej zacytowano przykład formy adresatywnej w korespondencji e-mail do autorki:

„Witam serdecznie, chciałem się dowiedzieć, jaki jest u Pani zakres materiałowy, jeśli chodzi o poprawę przedmiotu. Z góry dziękuję”. W korespondencji tej nie było formy pożegnalnej pod wiadomością³³.

Używając języka pisanego w Internecie, należy pamiętać, że pismo spełnia tu takie same funkcje, jak mowa w codziennej komunikacji. W korespondencji elektronicznej, która jest najpowszechniejszym kanałem wymiany informacji w Sieci, bardzo często aprobeuje się słownictwo potoczne i pewną swobodę zapisu, co jednak nie zawsze jest dopuszczalne, gdyż należy uwzględniać stopień oficjalności wypowiedzi³⁴.

Małgorzata Marcjanik zauważa, że forma gatunkowa listu elektronicznego nie jest jeszcze ostatecznie ukształtowana, dlatego komunikacja za pośrednictwem e-maila stwarza pewne trudności w używaniu zwrotów grzecznościowych. Inne pojawiające się problemy dotyczą często popełnianych drobnych błędów będących wynikiem szybkiego pisania (np. brak polskich znaków czy interpunkcji, nadużywania emotikonów oraz akronimów, brak podpisu pod wiadomością). Jak wynika z powyższych rozważań, sieciowy *savoir-vivre* nie jest obligatoryjny, ma on na celu uświadomienie, pouczenie i zwrócenie uwagi na pewne zachowania i sytuacje. W korespondencji elektronicznej mamy wręcz do czynienia z dążeniem do unikania oficjalności, co ma oczywiście przełożenie na język, w którym dominują formy potoczne³⁵.

We współczesnym społeczeństwie informacyjnym istnieje zapotrzebowanie na tradycyjny dialog, który zbliży ludzi do siebie. Każdy z nas potrzebuje kontaktu z drugim człowiekiem, dlatego nie można pozwolić, aby elektroniczne przesyłanie wiadomości (sms, e-mail itp.) zastąpiły

³¹ Ibidem.

³² A. Norwa, *Formuły grzecznościowe w korespondencji elektronicznej studentów do pracowników uniwersytetu* [w:] <http://uwm.edu.pl/mkks/wp-content/uploads/01-Norwa.pdf>, dostęp: 2.02.2018 r.

³³ Nie ujawniono nazwiska adresata tej korespondencji ze względu na ustawę o ochronie danych osobowych (Ustawa z dnia 10 maja 2018 r.o ochronie danych osobowych, Dz.U. 2018 poz. 1000).

³⁴ A. Wierzbicka, op. cit.

³⁵ M. Marcjanik, *Mówimy uprzejmie. Poradnik językowego savoir-vivre u*, PWN, Warszawa 2009.

rozmowę. Należy pamiętać, że w wielu sytuacjach może być ona źródłem oparcia i wzmocnienia³⁶.

Cel pracy

Głównym celem pracy była próba oceny, czy doświadczenia związane z korespondencją e-mailową pomiędzy nauczycielami a studentami pozwalają na stwierdzenie, że korespondencja e-mail wpływa na rozluźnienie stosunków z wykładowcami, tj. 1) dominuje w niej brak stosowania zwrotów grzecznościowych, 2) dominują w niej błędy ortograficzne, 3) dominuje w niej brak podpisu.

Materiał i metody

Materiał badawczy wykorzystany w niniejszym artykule jest wynikiem przeprowadzonych badań pilotażowych w styczniu 2018 roku. W badaniach wykorzystano metodę sondażu z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety w formie papierowej. Badaniu ilościowemu poddano 25 nauczycieli akademickich (N=25). Wśród nich były zarówno kobiety 9 [N=25] osób, jak i mężczyźni 16 [N=25] osób zatrudnionych w Państwowej Wyższej Szkole Zawodowej im. A. S. w Wałbrzychu, prowadzących zajęcia na kierunkach Logistyka, Pedagogika, Filologia i BHP. Dobór próby był celowy. Do badań wybrano nauczycieli akademickich, którzy pracują w PWSZ w Wałbrzychu od 10–20 lat. Autorka była przekonana, że reprezentatywność próby pozwoli odzwierciedlić opinię wszystkich nauczycieli zatrudnionych w PWSZ w Wałbrzychu. Pytania dotyczyły treści i form komunikowania się studentów z wykładowcami.

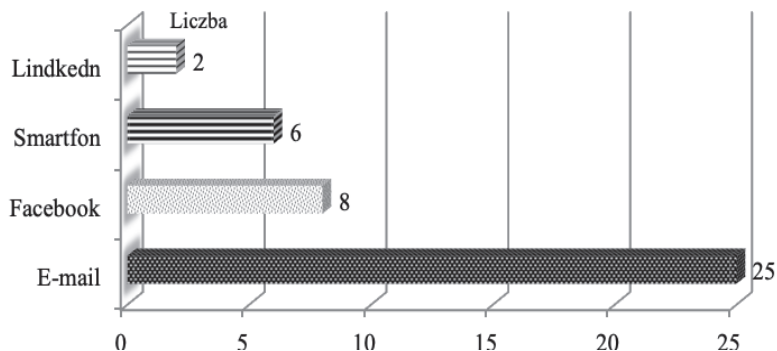
Wyniki i analiza badań własnych

W PWSZ w Wałbrzychu pracuje 90 [N=90]) wykładowców. W badaniach udział wzięło 25 [N=90] nauczycieli, tj. 28% wszystkich zatrudnionych wykładowców. Z tego 15 (N=25) respondentów zatrudnionych jest jako wykładowcy, którzy prowadzą zajęcia dla studentów na kierunku Logistyka; 2 (N=25) na kierunku BHP; 3 [N=25] na kierunku Pedagogika; 3 (N=25) na kierunku Administracja i po jednym nauczycielu na kierunku Kosmetologia i Filologia angielska.

Na pytanie: Czy posiadasz konto e-mail uczelniane oraz na portalach społecznościowych? – 25 respondentów (100% grupy badawczej) odpowiedziało, że takie posiada. Wykładowcy komunikują się również ze studentami na portalu społecznościowym Facebook – 8 (N=25) osób. Za pomocą smartfona komunikuje się ze studentami 6 (N=25) respondentów, a 2 (N=25) odpowiedziało, że posiada konto na portalu Lindkedl, ale nie wykorzystuje go do komunikacji ze studentami, tylko do komunikacji z innym użytkownikami portalu. Sposoby komunikowania się wykładowców ze studentami zaprezentowano na rysunku 4.

---

³⁶ https://oig.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/stronaog/57393/files/akademicki_savoir_vivre_w_korespondencji_mailowej.pdf, dostęp: 21.01.2018 r.

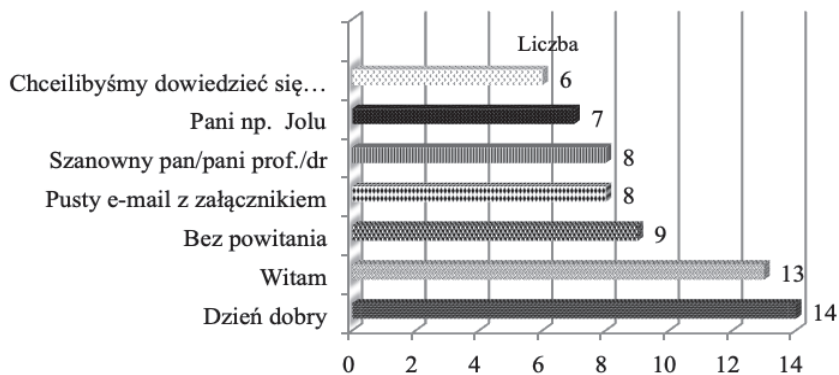

Rys. 4. Posiadanie konta internetowego przez nauczycieli akademickich.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Z takich portali społecznościowych, jak np. Twitter, GG (dawniej Gadu Gadu) nie korzysta żadna badana osoba. Wynikać może z tego, że nauczyciele nie mają zaufania albo czasu do tego typu komunikacji.

Jak wykazano w części teoretycznej, młodzi ludzie skracają dystans w komunikacji elektronicznej. Kolejne pytanie brzmiało: Jakie formy powitania stosują studenci w korespondencji e-mail z nauczyciela? Na to pytanie 14 [N=25] respondentów odpowiedziało, że studenci stosują formę „dzień dobry”. Ta forma powitania stosowana jest w korespondencji papierowej i nie stosuje się jej w formie elektronicznej. Szczegółowe odpowiedzi przedstawiono na rysunku 5.

Rys. 5. Forma powitania w korespondencji e-mail stosowane przez studentów

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Inną formą powitania, na którą wskazali respondenci – 13 [N=25] osób – to forma „witam”. Badani wykładowcy otrzymują korespondencję e-mail od studentów z formą powitania „witam” i zakończeniem „z poważaniem”. O ile forma zakończenia jest poprawna, to zwrot „witam” w korespondencji e-mail jest niepożądany.

Bez powitania wysłała e-mail do wykładowców 9 [N=25] studentów, a 8 [N=25] wysłała pusty e-mail (w przypadku, kiedy studenci zmieniają swój adres e-mail i informują o tym fakcie nauczyciela lub wysyłają swój plik z prezentacją) i „szanowny pan/pani profesorze/

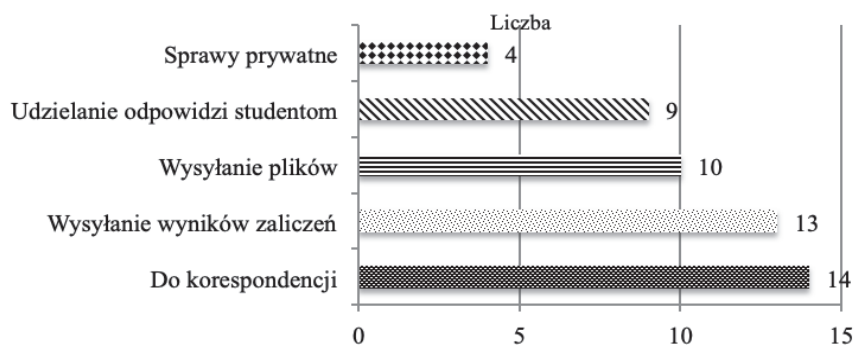
doktorze” 7 [N=25] respondentów odpowiedziało również, że otrzymuje e-mail z formą powitania np. „Pani Jolu”, a 6 [N=25] wysła e-mail bez powitania.

Powitalne zwroty grzecznościowe w mojej ocenie są podstawą każdej wiadomości i tradycyjnego *savoir-vivre*. Pozwalają także już na wstępie wyrobić sobie zdanie o nadawcy wiadomości, a także jego stosunku do adresata.

Należy również podkreślić, że w analizowanym materiale badawczym występuje duża różnorodność formuł. Może to świadczyć z jednej strony o twórczym podejściu autorów listów, a z drugiej o niezwracaniu uwagi przez studenta do formy powitania i pożegnania³⁷.

Na podstawie powyższych rozważań zweryfikowano pytanie badawcze. Wykładowcy stwierdzili, że na platformie edukacyjnej zachowują język grzecznościowy, natomiast kultura komunikacyjna studentów w korespondencji e-mail między nauczycielami a studentami nie jest zachowana.

Pocztę e-mail wykorzystują wykładowcy do takich celów jak wysyłanie zasad zaliczenia przedmiotu czy poinformowanie studentów o przeniesieniu zajęć na inny dzień. Szczegółowe wykorzystanie poczty elektronicznej zaprezentowano na rysunku 6.

Rys. 6. Sposób wykorzystania poczty e-mail przez nauczyciela

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Najczęściej nauczyciele wykorzystują pocztę elektroniczną ogólnie do korespondencji 14 [N=25]; 13 respondentów [N=25] wysła plik z materiałami do zaliczenia przedmiotu. Do udzielania odpowiedzi studentom 9 [N=25]; 10 wykładowców [N=25] wysła wyniki z kolokwium lub egzaminu,³⁸ a w sprawach prywatnych komunikuje się 4 [N=25] respondentów. Świadczyć może to o tym, że studenci mają zaufanie do nauczyciela powierzając mu swoje prywatne sprawy.

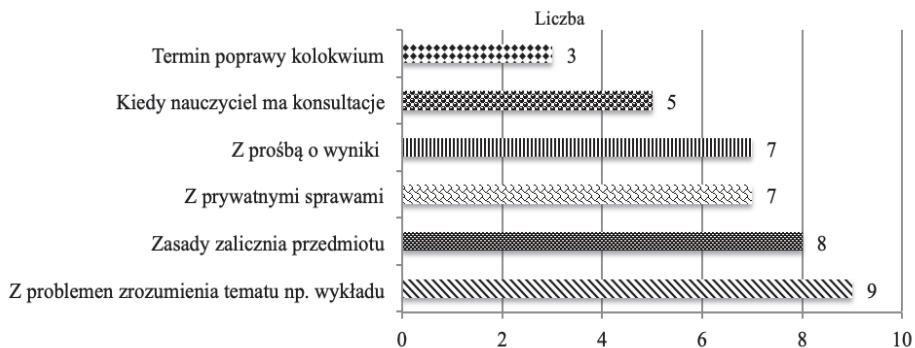
Natomiast studenci najczęściej komunikują się z nauczycielem z prośbą o wyjaśnienie przerobionego tematu 9 [N=25] i o zasadach zaliczenia przedmiotu 8 [N=25] (rysunek 7).

Inne odpowiedzi, jakich udzielili respondenci, to: „ze sprawami prywatnymi i z prośbą o wyniki” – po 7 osób [N=25]; 5 [N=25] – „studenci nie znają terminu konsultacji”, a 3 [N=25] – „nie znają terminu poprawy kolokwium”. Może to świadczyć o tym,

³⁷ https://oig.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/strona_oig/57393/files/akademicki_savoir_vivre_w_korespondencji_mailowej.pdf, dostęp: 21.01.2018.12 r.

³⁸ Wyniki kolokwium lub egzaminu były wysyłane na koniec semestru zimowego w roku akademickim 2007/2018r., kiedy nie obowiązywała Ustawa o ochronie danych osobowych.

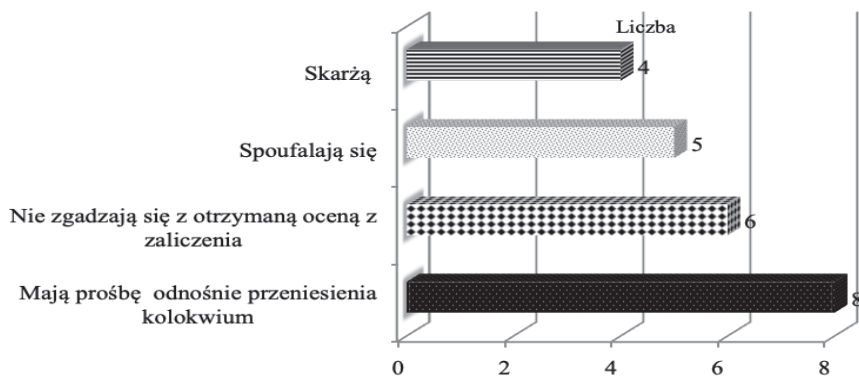
że studenci nie byli obecni na zajęciach i nie czytają ogłoszeń na uczelnianych tablicach informacyjnych albo nauczyciel takich informacji nie wysyła do studentów.

Rys. 7. Cel komunikowania się studenta z nauczycielem

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Inne powody, dla których studenci komunikują się z nauczycielem: 8 [N=25] respondentów odpowiedziało, że najczęstszym powodem jest „prośba odnośnie przeniesienia kolokwium”. W 6 [N=25] przypadkach „nie zgadzają się z otrzymaną oceną”, w 5 [N=25] – „spoufalają się” (rysunek 8), w 4 [N=25] – studenci „skarżą”.

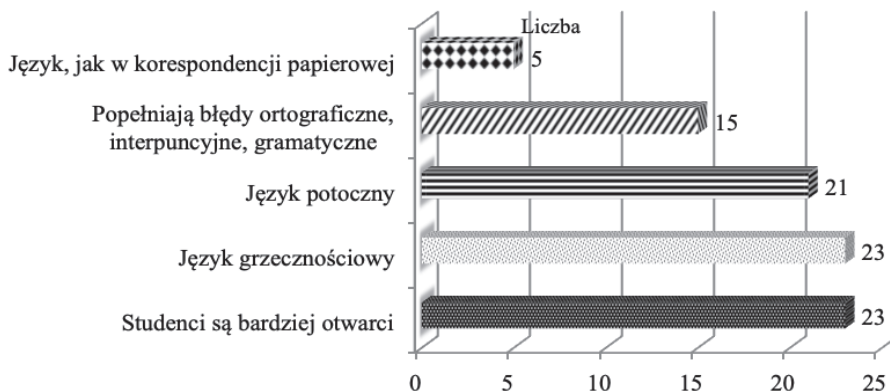

Rys. 8. Treść korespondencji e-mail

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Można z tego wysnuć wniosek, że tego, co może student napisać w korespondencji e-mail, nie ma odwagi powiedzieć w oczy nauczycielowi.

Na pytanie: Jakim językiem posługują się studenci w korespondencji elektronicznej? wszyscy respondenci – 25 (100%) zgodnie stwierdzili, że studenci są bardziej otwarci, a 20 [N=25] nauczycieli stwierdziło, że stosują język powszechnie przyjęty (grzecznościowy). 15 [N=25] respondentów wskazało, że studenci popełniają błędy ortograficzne, interpunkcyjne i stylistyczne. Popelnianie błędów nie świadczy o lenistwie, może tylko o braku szacunku do adresata. W 12 [N=25] przypadkach stwierdzono, że studenci posługują się językiem potocznym, a w 5 [N=25] – „językiem jak w korespondencji papierowej” (rysunek 9).

Rys. 9. Język stosowany przez studentów w komunikacji e-mail

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Analizując materiał badawczy, można stwierdzić, że studenci w sprawach ważnych (jak przeniesienie kolokwium czy usprawiedliwienie nieobecności) piszą staranniej, zachowując formuły grzecznościowe. Natomiast w sprawach powszechnych, zwłaszcza kiedy wysyłają pracę pisemną (referat), e-mail jest pusty, często bez powitania i pożegnania.

Podsumowanie

Zmieniający się świat wymusza korzystanie z technologii komunikacyjnych w nauczaniu. Dzięki poczcie elektronicznej czy uczestniczeniu w serwisach społecznościowych nauczyciele i studenci nauczyli się nowych sposobów docierania do siebie i lepszego komunikowania z większą grupą użytkowników. Wykorzystywanie mediów elektronicznych do komunikowania się studentów z nauczycielami pozwala na szybkie wysyłanie informacji do grupy studentów.

W artykule skupiono uwagę na kulturze komunikacyjnej w korespondencji e-mail w środowisku akademickim. Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że wykładowcy wykorzystują pocztę e-mail do takich celów jak: wysyłanie plików z materiałami do zaliczenia przedmiotu – 13 [N=25] respondentów, udzielanie odpowiedzi studentom – 9 [N=25]. Natomiast studenci najczęściej komunikują się z nauczycielem z prośbą o wyjaśnienie przerobionego tematu – 9 [N=25] i o zasadach zaliczenia przedmiotu 8 [N=25]. 7 [N=25] osób odpowiedziało, że studenci rozmawiają o sprawach osobistych.

Głównym celem artykułu była próba oceny, czy doświadczenia związane z korespondencją e-mailową pomiędzy wykładowcami a studentami pozwalają na stwierdzenie, że korespondencja e-mail może wpływać na rozluźnienie stosunków.

Wyniki przeprowadzonych badań pozwalają na stwierdzenie, że badani respondenci – 25 [N=25] – zgodnie stwierdzili, że studenci są bardziej otwarci, a 23 [N=25] – że stosują język powszechnie przyjęty (grzecznościowy). 14 [N=25] nauczycieli stwierdziło, że przy powitaniu stosują formę „dzień dobry”, a 12 [N=25], „pan/pani profesorze/doktorze”. Faktem jest, że w 15 [N=25] przypadkach studenci popełniają błędy literowe, a także, wysyłając e-mail do wykładowcy, zwracają się np. „pan/pani np. Jolu,” a 5 [N=25] nie stosuje powitania.

Obecnie korespondencja online wydaje się być koniecznością i dlatego wszystkie osoby,

zarówno nauczyciele, jak i studenci, muszą stosować ogólnie przyjęte zasady grzecznościowe. Wyniki przeprowadzonych badań skłaniają do postawienia następujących wniosków:

1. Korespondencja e-mailowa może wpływać na rozluźnienie stosunków z wykładowcami.
2. Studenci popełniają błędy literowe (ortograficzne, interpunkcyjne), co może świadczyć o nieprzestrzeganiu staranności korespondencji lub niezajomości zasad pisania e-maili do osób wyżej usytuowanych w hierarchii uczelni (studen–nauczyciel).

Z uwagi na coraz większą powszechność korespondencji elektronicznej w środowiskach akademickich należy poruszać problematykę związaną z internetową korespondencją i formą językową oraz zwiększać świadomość studentów w tym zakresie.

Bibliografia

- Adair J., *Anatomia biznesu. Komunikacja*, Studio EMKA, Warszawa 2000.
- Aleksander Z., *Komunikacja* [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Żak, Warszawa 2003.
- Bańko M., *Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2007.
- Deditius S., *O wpływie różnic kulturowych na komunikację* [w:] *Komunikacja nietatwa, czyli o tym, co przeszkadza w skutecznym porozumiewaniu się*, red. A. Rosińska-Mamej, J. Senderska, Libron, Kraków 2014, s. 61–70.
- Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku*, red. T. Pilch, Żak, Warszawa 2003.
- Gaszyńska-Magiera M., *Jak testować znajomość kultury?*, www.uj.edu.pl/documents/3337228/0368931d-4cda-4aa5-88dc-b673b4de29ea, dostęp: 15.06.2018 r.
- Grzenia J., *Komunikacja językowa w Internecie*, PWN, Warszawa 2007.
- Harwas-Napierała B., *Komunikacja interpersonalna w rodzinie*, UAM, Poznań 2008.
- Hofstede G., Hofstede G.J., *Kultury i organizacje. Zaprogramowanie umysłu*, PWE, Warszawa 2007.
- <https://obcyjezykpolski.pl/skype-skypea-ale-na-skypie-nie-na-skypeie/>, dostęp: 3.01.2019 r.
- https://oig.ug.edu.pl/sites/default/files/_nodes/stronaioig/57393/files/akademicki_savoir_vivre_w_korespondencji_mailowej.pdf, dostęp: 21.01.2018 r.
- <https://www.emotikonyznaczenie.pl>, dostęp: 27.11.2018 r.
- <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>, dostęp: 26.11.2018 r.
- Multimedia w biznesie. Zarządzanie. Ekonomia. Marketing*, red. L. Kiełtyka, Zakamycze, Kraków 2003.
- Kossobucka A., *Właściwości pośredniej komunikacji interpersonalnej w kształceniu metodą e-learningu a kompetencje komunikacyjne studentów specjalizacji nauczycielskiej* [w:] *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, red. N. Majchrzak, A. Zduniak, Poznań 2011, s. 67–76.
- Krajewski M., *Kultury kultury popularnej*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, wyd. II, Poznań 2005.

- Krawczyk-Wasilewska V., *Internet jako narzędzie komunikacji globalnej* [w:] *Komunikowanie się w społeczeństwie wiedzy XXI wieku*, red. N. Majchrzak, A. Zduniak, Poznań 2011, s. 13–28.
- Leathers Dale G., *Komunikacja niewerbalna. Zasady i zastosowania*, przekł. M. Trzcńska, PWN, Warszawa 2007.
- Lotman J.M., *Semiotyka filmu*, przeł. J. Faryno i T. Miczka, Wiedza Powszechna, Warszawa 1983.
- Lotman J.M., Uspienski B., *O semiotycznym mechanizmie kultury* [w:] *Semiotyka kultury*, tłum. J. Faryno, red. E. Janus, M.R. Mayenowa, PIW, Warszawa 1977, s. 147–174.
- Marcjanik M., *Etykieta językowa* [w:] *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, UMCS, Lublin 2001, s. 281–291.
- Marcjanik M., *Grzeczność w komunikacji językowej*, PWN, Warszawa 2007.
- Marcjanik M., *Poradnik językowy sovaiv vivreu. Mówimy uprzejmie*, PWN, Warszawa 2009.
- Norwa A., *Formuły grzecznościowe w korespondencji elektronicznej studentów do pracowników uniwersytetu*, <http://uwm.edu.pl/mkks/wp-content/uploads/01-Norwa.pdf>, dostęp: 2.02.2018 r.
- Ober J., *Funkcja i rola efektywnej komunikacji w zarządzaniu. Organizacja i zarządzanie*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej” 2013, z. 65, s. 258–266.
- Wierzbicka A., *Komunikacja i etykieta językowa na zajęciach online*, http://www.e-edukacja.net/czwarta/_referaty/sesja_IIb/12_e-edukacja.pdf, dostęp: 12.06.2018 r.

SUMMARY

Beata Mucha

The culture of communication on the Internet in the academic environment - reflections research

This paper describes online communication at university. E-mailing is a popular form of correspondence between academics and students.

The analysis is based on the author's own research: survey conducted among academics regarding e-mail correspondence between academics and students (conducted in October 2018). the research involved 25 academics employed by the Angelus Silesius State University of Applied Sciences in Wałbrzych (PWSZ). the questionnaire was anonymous and the respondents were informed about the purpose of the study. It was a pilot study.

The results of this study indicate that the culture of communication between teachers and students can affect the relaxation of relations. Students maintain polite forms of communication, but they make spelling, interpersonal and stylistic mistakes.

Key words: communication, culture, communication culture, academic environment.

Data wpływu artykułu: 13.06.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 28.12.2018 r.

Julia Trzcńska

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: julia.trzcinska@uwr.edu.pl

Sandra Wolna

Uniwersytet Wrocławski
e-mail: sandra.wolna@uwr.edu.pl

Aktywność ambasad RP w mediach społecznościowych jako element dyplomacji cyfrowej

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono wyniki badań aktywności polskich ambasad i stałych przedstawicielstw Rzeczypospolitej Polskiej w mediach społecznościowych. Media te są uważane za jedno z narzędzi dyplomacji cyfrowej, która w Polsce jest obszarem stale rozwijającym się zarówno w wymiarze praktycznym, jak i teoretycznym. Analiza miała na celu przetestowanie doświadczenia technicznego z mediami społecznościowymi i wykorzystanie ich potencjału do wpływania na międzynarodową opinię publiczną, a także odpowiedzi na pytanie, czy treści publikowane przez ambasady są zaangażowane politycznie, czy też pozostają obiektywne. Badanie zostało przeprowadzone głównie przy użyciu metod ilościowych i stanowi punkt wyjścia dla dalszych rozważań dotyczących prowadzenia dyplomacji cyfrowej przez polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych, a dokładniej potencjału mediów społecznościowych dla polskiej dyplomacji.

Słowa kluczowe: dyplomacja cyfrowa, polskie ambasady, media społecznościowe, dyplomacja publiczna.

Zagadnienia związane z miękką siłą i dyplomacją publiczną stają się coraz popularniejszym tematem, poruszonym przez specjalistów nie tylko z zakresu politologii i stosunków międzynarodowych, ale także komunikologii oraz medioznawstwa. W erze wszechobecnego Internetu również i to medium jest aktywnie wykorzystywane przez rządy państw, szczególnie przy próbach kształtowania międzynarodowej opinii publicznej. Dyplomacja publiczna w Internecie to także komunikacja dwukierunkowa, zmieniająca powoli obraz klasycznych, najczęściej tajnych, rozmów na szczycie, niedostępnych dla przeciętnych obywateli. Niniejsza praca przedstawia wyniki badań aktywności ambasad i stałych przedstawicielstw Rzeczypospolitej Polskiej przy organizacjach międzynarodowych w mediach społecznościowych, to właśnie te media najpełniej obrazują istotę komunikacji sieciowej i wielokierunkowej, pozwalając na tak zwane „sprzężenie zwrotne”. Badanie obejmowało zarówno kwestie związane z wykorzystaniem potencjału mediów społecznościowych, kwestii zasięgu czy użytego języka wpisu, jak i zaangażowania politycznego publikowanych materiałów i profesjonalizmu w zarządzaniu profilami jako „wizytówkami” Polski na świecie oraz narzędziami dyplomacji.

Dyplomacja publiczna i cyfrowa – próby definicji

Chociaż badacze wskazują, iż praktyka dyplomacji publicznej sięgać może nawet starożytności, to badania nad tą kwestią dopiero się rozwijają i często są ograniczone geograficznie, w znacznej mierze dotycząc jedynie Stanów Zjednoczonych¹. W literaturze pojawiło się jednak już wiele definicji pojęcia dyplomacji publicznej. J. Nye nazywa ten rodzaj dyplomacji kluczowym narzędziem miękkiej siły, a więc jest ona według badacza jednym ze sposobów nakłaniania innych państw do realizowania celów danego rządu². Według polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych jest to natomiast „zestaw działań o charakterze strategicznym, koncepcyjnym, analitycznym, koordynacyjnym i wykonawczym, które poprzez kształtowanie postaw społecznych i opinii publicznej za granicą wpływają na realizację istotnych interesów Polski w świecie, używając narzędzi i metod spoza obszaru tradycyjnej dyplomacji jako obszaru relacji międzypaństwowych”, a jej celem jest „uzyskiwanie za granicą zrozumienia i poparcia dla polskiej racji stanu i polityki władz RP. Stanowiąc uzupełnienie dla tradycyjnej dyplomacji, jest działalnością skierowaną do zagranicznych instytucji, organizacji i społeczeństw”³. Nietrudno jednak zauważyć, że granice definicji dyplomacji publicznej są nieostre⁴, szczególnie gdy uwzględnimy wielość różnego rodzaju form komunikacji, które umożliwia Internet. B. Ociepka zwraca również uwagę na to, iż patrząc na historię dyplomacji, pojęcie dyplomacja publiczna mogło być rozumiane jako oksymoron, bowiem aż do ogłoszenia słynnych 14 punktów Wilsona w 1918 r. (które wskazywały, że dyplomacja musi działać otwarcie i bez żadnych sekretnych porozumień) była to przede wszystkim działalność tajna, prowadzona przez wąskie grono polityków i urzędników⁵. James Pamment zauważa, że w Europie mamy do czynienia z różnymi strategiami dyplomacji publicznej, ale prawdopodobnie najczęściej obserwowanym jest połączenie podejmowania działań na szczeblu narodowym oraz promowania kultury realizowanego wspólnie przez ministerstwa spraw zagranicznych i kultury poszczególnych państw⁶.

Początkowo dyplomacja publiczna oznaczała działania prowadzone przez rządy państw i skierowane do międzynarodowej opinii publicznej (ang. *Government-to-Person*, G2P), ale obecnie uznaje się, że są to także przekazy pochodzące od jednostek i grup prywatnych (ang. *Person-to-Person*, P2P). Zmiany w postrzeganiu dyplomacji publicznej zaowocowały również powstaniem dwóch perspektyw dotyczących jej użyteczności: pierwszej – zakładającej, że jest ona jedynie dodatkiem do tradycyjnych narzędzi dyplomacji oraz drugiej,

¹ M. K. Davis Cross, *Conceptualizing European Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M. K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 1–11.

² J. S. Nye, *Soft Power: the Means to Succeed in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.

³ Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Dyplomacja Publiczna*, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/dyplomacja_publiczna/, dostęp: 18.02.2017 r.

⁴ M. K. Davis Cross, op. cit.

⁵ B. Ociepka, *Dyplomacja publiczna – oksymoron?* [w:] *Oblicza współczesnej komunikacji. Konteksty, problemy, wyzwania*, red. A. Stępińska, E. Jurga-Wosik, B. Secler, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Poznań 2018.

⁶ J. Pamment, *West European Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M. K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 13–38.

w której dyplomacja publiczna postrzegana jest raczej jako środowisko, w którym rządy państw, obywatele i dyplomaci wchodzą w rozmaite interakcje⁷.

W kontekście polskiej dyplomacji publicznej należy pamiętać również, że są to nie tylko przekazy związane jedynie z naszym państwem, ale także z organizacjami, do których Polska należy, co dodatkowo komplikuje analizy. Przykładem może być członkostwo RP w Unii Europejskiej. Polska nie tylko reprezentuje Unię Europejską, stanowiąc jej część, ale także kojarzona jest przez pryzmat struktur unijnych, które na świecie nie są postrzegane jednoznacznie pozytywnie. Na większości kontynentów Unia kojarzy się głównie neutralnie, a jedynie w Afryce przywodzi konotacje wyraźnie pozytywne⁸.

Dyplomacja publiczna Polski jest jednak skierowana nie tylko do krajów spoza UE, ale także do innych państw członkowskich, a wysiłki w tym zakresie prowadzone są równoległe z brandingiem państwa lub – jak nazywa to Simon Anholt – budowaniem tożsamości konkurencyjnej⁹. Wszystkie nowe kraje członkowskie starają się bowiem nie tylko stać rozpoznawalnymi, ale także pokazać, że nie różnią się od krajów z Europy Zachodniej¹⁰. Badania nad dyplomacją publiczną w państwach Europy Środkowo-Wschodniej dodatkowo komplikują czynniki historyczne. Po II wojnie światowej wiele granic państwowych w tym rejonie świata nie pokrywało się z granicami narodowymi. Implikuje to konieczność rozróżnienia „państwa” i „narodu”, ale także wpływa na uznawanie państw sąsiedzkich za priorytetowy obszar dyplomacji publicznej¹¹.

Jak wspomniano na wstępie, dużą zmianę w praktyce dyplomacji publicznej przynoszą zmiany w nowych mediach i ciągły rozwój Internetu, a także popularność mediów społecznościowych. Już w 2009 Departament Stanu USA wydał 5 milionów dolarów na rozszerzenie wykorzystania mediów społecznościowych w ramach dyplomacji publicznej skierowanej na Bliski Wschód¹². Celem było zwiększenie zaangażowania obywateli oraz budowa społeczeństwa obywatelskiego, a wykorzystano takie kanały jak grupy na Facebooku, Twitter czy blogi. W kolejnych latach podobne strategie przyjmowały także inne państwa, jednakże ciągle wskazuje się na niewystarczającą ilość badań naukowych w tym zakresie.

Wykorzystanie Internetu i mediów społecznościowych w stosunkach międzynarodowych doczekało się własnej nazwy – dyplomacja cyfrowa (zwana również e-dyplomacją lub dyplomacją facebookową w przypadku wykorzystywania głównie tego portalu). Najogólniejsze definicje uznają za dyplomację cyfrową wszystkie powiązania polityki

---

⁷ N. Snow, *Rethinking Public Diplomacy* [w:] *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, red. N. Snow, P. M. Taylor, Routledge, New York 2009, s. 3–11.

⁸ M. K. Davis Cross, op. cit.

⁹ S. Anholt, *Public Diplomacy and Competitive Identity: Where's the Link?* [w:] *International Public Relations and Public Diplomacy*, red. G. J. Golan, S. Yang, D. F. Kinsey, Peter Lang, New York 2015, s. 189–207.

¹⁰ B. Ociepka, *New Members' Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M. K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 39–56.

¹¹ G. Szondi, *Central and Eastern European Public Diplomacy A Transitional Perspective on National Reputation Management* [w:] *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, red. N. Snow, P. M. Taylor, Routledge, New York 2009, s. 292–313.

¹² J. Zhang, S. Fahmy, *Live Tweeting at Work: the Use of Social Media in Public Diplomacy* [w:] *International Public Relations and Public Diplomacy*, red. G. J. Golan, S. Yang, D. F. Kinsey, Peter Lang, New York 2015, s. 315–330.

zagranicznej państw ze sferą technologii informacyjno-komunikacyjnych¹³. Brytyjskie Foreign & Commonwealth Office dyplomację cyfrową definiuje krótko jako „rozwiązywanie problemów spraw zagranicznych za pomocą internetu” i podkreśla konieczność zmiany w komunikowaniu z jednokierunkowych, sztywnych stron internetowych w stronę wielokierunkowego komunikowania sieciowego¹⁴. Dyplomację cyfrową w szerokim znaczeniu można rozumieć jako wszelakie formy działań dyplomatycznych, do których wykorzystywane są narzędzia cyfrowe (nie tylko internetowe), natomiast w znaczeniu węższym można zastosować pojęcie „dyplomacji 2.0”, będącej częścią dyplomacji cyfrowej i odnoszącej się do używania przez dyplomatów Internetu, a w szczególności mediów społecznościowych¹⁵. Definicję pojęcia zaproponował także Corneliu Bjola. Według badacza jest to „korzystanie z mediów społecznościowych do celów dyplomatycznych mogące zmienić praktyki w zakresie zaangażowania dyplomatów w zarządzanie informacjami, dyplomację publiczną, planowanie strategii, negocjacje międzynarodowe, a nawet zarządzanie kryzysowe”¹⁶. W 2011 roku pojawiło się także pojęcie „twiplomacy”, które odnosi się bardziej szczegółowo do wykorzystania Twittera przez głowy państw i dyplomatów do prowadzenia dyplomacji publicznej. Niemniej prowadzenie dysput pomiędzy państwami poprzez tę platformę dalej budzi wiele kontrowersji. Powstanie nazw dla zjawisk i próby ich systematyzacji pokazują jednak, że jest to ciągle rozwijający się obszar, który w przyszłości będzie jedynie przybierał na znaczeniu.

Material badawczy i hipotezy

W badaniu, które zostanie przedstawione w tekście, przeanalizowano zarówno profile, jak i wpisy na portalach Facebook, Twitter i YouTube. Do analizy losowo zakwalifikowano ambasady RP na świecie posiadające przynajmniej dwa aktywne konta na wymienionych platformach oraz wszystkie stałe przedstawicielstwa przy organizacjach międzynarodowych, a czas badania wyznaczono na cztery miesiące 2015 roku, z których wybrano po jednym tygodniu (1–8.09, 7–14.10, 12–19.11, 24–31.12.2015) i zarchiwizowano całą aktywność ambasad i przedstawicielstw w podanych terminach. Losowy wybór ambasad miał na celu wykluczenie warunkowania pojawiających się treści wielkością samej placówki i liczbą zatrudnionych osób. Również uwzględnienie przedstawicielstw przy organizacjach międzynarodowych spełniających inne funkcje niż ambasady miało na celu zweryfikowanie, czy strategia MSZ wydaje się spójna. Warto wspomnieć, iż analiza była prowadzona w dwóch etapach. Badania zostały poszerzone w 2017 roku, a podczas zbierania brakujących danych okazało się, że część tweetów z badanego okresu została ukryta bądź usunięta z kont ambasad (chodziło o posty sprzed grudnia 2015/stycznia 2016, które

¹³ M. Kosienkowski, B. Piskorska, *Wstęp* [w:] *Dyplomacja cyfrowa jako instrument polityki zagranicznej XXI wieku*, red. M. Kosienkowski, B. Piskorska, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014.

¹⁴ Foreign & Commonwealth Office, *What is digital diplomacy?*, <https://web.archive.org/web/20120420232545/http://digitaldiplomacy.fco.gov.uk/en/about/digital-diplomacy>, dostęp: 15.02.2018 r.

¹⁵ J. Arendarska, *Elektroniczna dyplomacja – nowe narzędzia komunikowania w dyplomacji*, „e-Politikon” 2012, nr 4, s. 42–60.

¹⁶ C. Bjola, *Introduction. Making sense of digital diplomacy* [w:] *Digital Diplomacy. Theory & Practice*, C. Bjola, M. Holmes, Routledge, London & New York 2015.

dalej pokazują się w wyszukiwarce portalu, ale nie są już widoczne na profilu). Przyczyny takiego zabiegu pozostają jednak jedynie w sferze domysłów i spekulacji. Do badania ostatecznie zakwalifikowano 1078 materiałów pochodzących z kont ambasad w Brasilii, Dublinie, Kairze, Londynie, New Delhi, Ottawie, Paryżu, Rabacie, Rzymie, Santiago de Chile, Seulu, Singapurze, Tajwanie (Biuro Polskie w Tajpej¹⁷), Tokio, Waszyngtonie, Watykanie, Wellington i Wiedniu oraz przedstawicielstw RP przy NATO, UE, OECD, ONZ i Radzie Europy. Autorski klucz kodowy zawierał 44 pytania w dwóch sekcjach: profile i wpisy. W badaniu postawiono trzy hipotezy badawcze:

- H1: Ambasady publikują treści niezaangażowane politycznie.
- H2: Ambasady nie wykorzystują pełnego potencjału mediów społecznościowych.
- H3: Ambasady nie wykorzystują zasięgu mediów społecznościowych w komunikacji międzynarodowej.

Hipotezy te wynikały ze wstępnej analizy materiałów przeprowadzonej na małej próbie. Pierwsza odnosiła się do obecności treści związanych z konkretnymi polskimi politykami lub partiami politycznymi. Druga hipoteza miała charakter bardziej techniczny, związany z umiejętnościami osób odpowiedzialnych za komunikację ambasad w mediach społecznościowych, natomiast trzecia odnosiła się stricte do skuteczności ambasad w kontekście komunikowania międzynarodowego i dyplomacji publicznej.

Do ich weryfikacji przygotowano także pytania badawcze dotyczące m.in. tego, czy konto było zweryfikowane, czy zachowywało jednolitą identyfikację wizualną z innymi ambasadami, przez ile osób zostało polubione/obserwowane, jakie były główne tematy wpisów, widoczne elementy wizualne, użytego języka, wykorzystanych elementów typowych dla mediów społecznościowych, takich jak hashtagi, oznaczanie użytkowników i lokalizacji, ale również tego, czy wspomniano jakiegoś polityka, czy był on cytowany, a jeżeli tak, to z jakiej partii się wywodził. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że treści publikowane przez ambasady są skierowane zarówno do międzynarodowej opinii publicznej, jak i Polaków wyjeżdżających za granicę bądź mieszkających tam na stałe, co sprawia, że trudno jest analizować wyłącznie treści będące jednoznacznie przejawem dyplomacji publicznej skierowanej na zewnątrz państwa. W analizie odwołano się również do koncepcji J. Nye'a, próbując zidentyfikować wymienione przez niego wymiary dyplomacji publicznej, tj. codzienną komunikację, komunikację strategiczną oraz rozwijanie długofalowych między państwowych kontaktów¹⁸.

Wyniki badań

Jak wspomniano na wstępie, w analizie uwzględniono zarówno profile, jak i wpisy pochodzące od ambasad i stałych przedstawicielstw. Spośród analizowanych kont ambasad 49% stanowiły profile zweryfikowane, natomiast w przypadku przedstawicielstw odsetek ten wynosił zaledwie 33%. Należy zaznaczyć, iż zarówno profile na Facebooku, jak i na Twitterze posiadają opcje weryfikacji i potwierdzenia autentyczności konta, co wpływa na ich odbiór przez innych użytkowników. 66% kont placówek dyplomatycznych posiadało

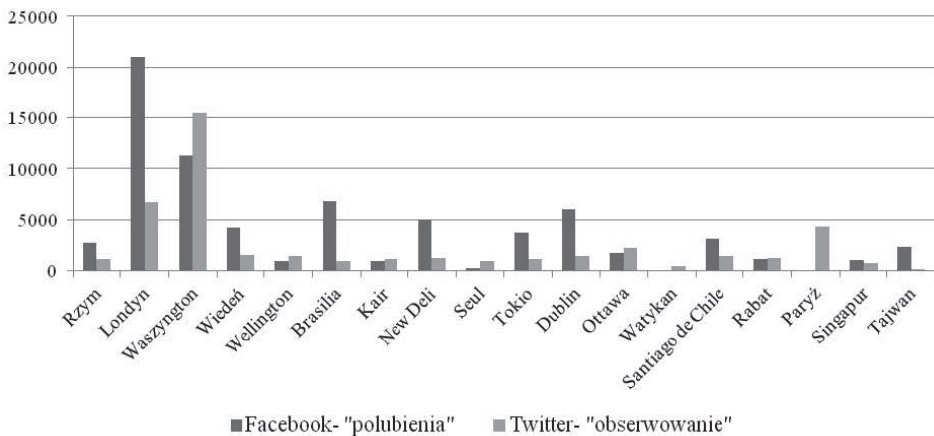
---

¹⁷ Ponieważ Polska nie utrzymuje oficjalnych stosunków dyplomatycznych z Tajwanem, w Tajpej RP posiada tylko Biuro Polskie.

¹⁸ J.S. Nye, op. cit.

„zdjęcie w tle” podobne do profili innych delegatur, natomiast przedstawicielstwa tylko w 20% miały zbliżone fotografie. Zdecydowana większość (80%) zdjęć profilowych ambasad i przedstawicielstw stanowiły grafiki z polskim godłem i nazwą ambasady. Ujednolicenie wyglądu profili świadczy o istnieniu wytycznych dotyczących prowadzenia formalnych kanałów w mediach społecznościowych. Ponadto wpływa to także na wiarygodność profili, gwarantując odbiorcom rzetelność publikowanych informacji. Kwestią wartą zaznaczenia jest „kategoria konta” na profilach facebookowych. Nie wszystkie placówki dyplomatyczne miały wybraną kategorię „ambasady i konsulaty”. Co więcej, większość z nich (56%) jest przypisanych do „organizacji rządowych”, co – choć nie jest błędną informacją – wprowadza zamieszanie i pokazuje, że nie wszystkie ustawienia są kontrolowane „z góry” przez MSZ.

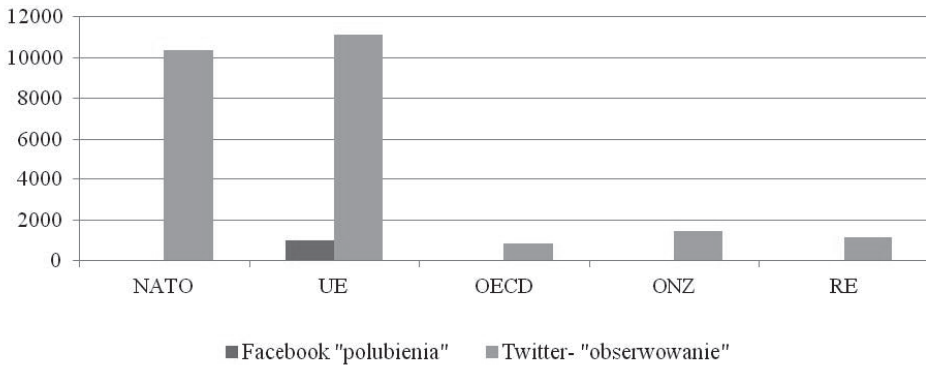
Porównując liczbę „polubień” na Facebooku i „obserwowań” na Twitterze na świecie, należy brać pod uwagę kilka czynników. Do najważniejszych z nich należy zaliczyć popularność oraz specyfikę obu portali w poszczególnych państwach, aktywność na profilach, regularność wpisów oraz rodzaj udostępnianych treści, ale także liczebność Polonii zamieszkującej dane państwo.

Wykres 1. Porównanie „polubień” na Facebooku i „obserwowań” na Twitterze (dane dla ambasad; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

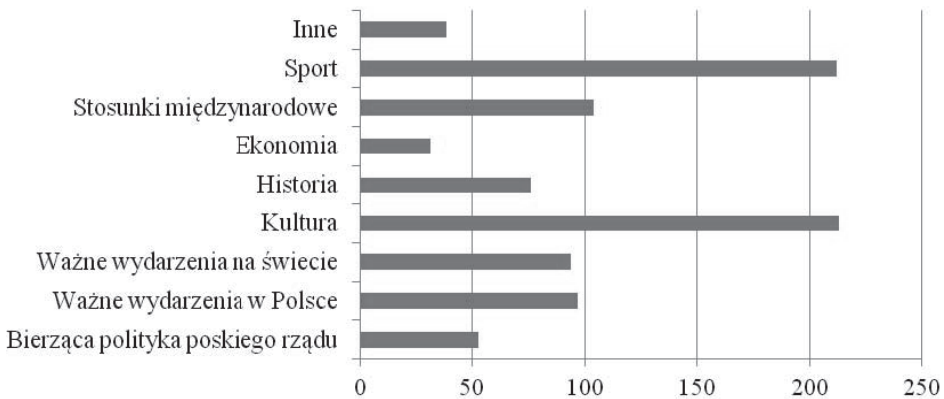
W przypadku większości ambasad bardziej popularne są profile znajdujące się na Facebooku. Jedną z przyczyn tego zjawiska jest ogólniejszy trend związany z większą popularnością Facebooka w stosunku do Twittera w Polsce i większości państw na świecie. Jednak należy podejrzewać, że wpływ na to ma również język, w jakim zamieszczane są wpisy. Co ciekawe, tylko jedno z poddanych analizie stałych przedstawicielstw (RP przy UE) posiadało profil na obu portalach, jednakże w tym przypadku liczba użytkowników obserwujących dane konto była skorelowana z jego aktywnością. W badanym okresie na facebookowym profilu wspomnianego stałego przedstawicielstwa pojawiło się ponad 6 razy mniej postów niż na koncie na Twitterze.

Wykres 2. Porównanie „polubień” i „obserwowań” na Twitterze (dane dla przedstawicielstw; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Analizie zostały poddane jednak nie tylko same profile, ale również ich zawartość, czyli wszystkie wpisy, jakie zostały opublikowane w podanym zakresie czasowym. Zarówno te, które były autorskimi postami danego konta, jak i te „podane dalej” (Twitter) oraz „udostępnione” (Facebook) od innych użytkowników.

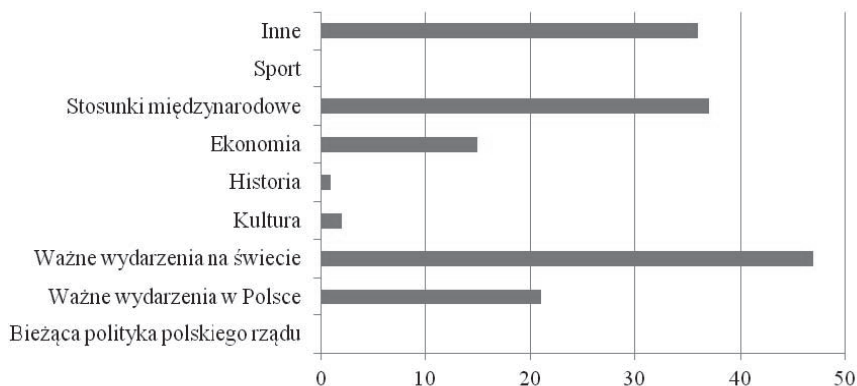
Wykres 3. Główny temat wpisu (dane dla ambasad; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

W tym miejscu należy zaznaczyć, iż w okresie prowadzenia badania odbywały się w Polsce wybory parlamentarne i nastąpiło zaprzysiężenie nowego rządu. Wpisy zakwalifikowane jako „bieżąca polityka polskiego rządu” praktycznie zawsze dotyczyły wyborów, w tym możliwości głosowania za granicą, jak i informacji o nowym rządzie. W kategorii „inne” znalazły się natomiast posty dotyczące wydarzeń okolicznościowych (np. życzenia z okazji świąt Bożego Narodzenia). Najwięcej treści dotyczyło spraw kulturalnych i sportowych, co wpisuje się w ogólnoświatowy trend w prowadzeniu dyplomacji cyfrowej. Istotną różnicę widać tutaj było natomiast pomiędzy treściami publikowanymi przez placówki dyplomatyczne i tymi umieszczanymi przez stałe przedstawicielstwa. W przypadku tych drugich w ogóle nie pojawiały się treści będące „bieżącą polityką polskiego rządu”

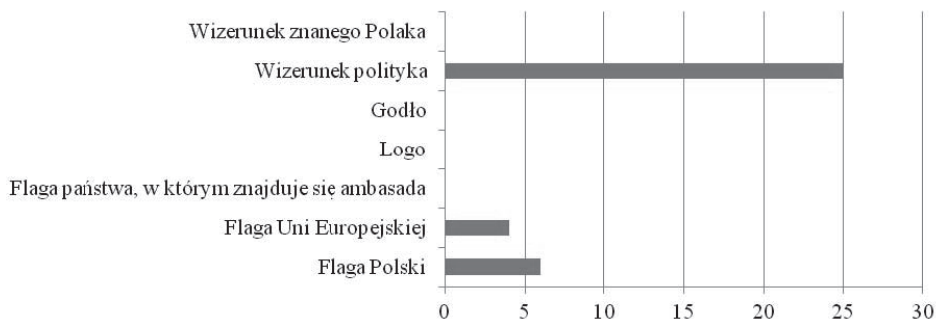
ani informacjami o charakterze sportowym. Bardzo duża różnica dała się obserwować również między kategoriami „kultura”, „stosunki międzynarodowe” i „ważne wydarzenia na świecie”. Wynika ona z charakteru profili przedstawicielstw oraz ich funkcji. Stałe przedstawicielstwa przy NATO, UE, OECD, Radzie Europy i ONZ skupiają się na kwestiach międzynarodowych, zajmując się tylko kwestiami politycznymi. Częściej pojawiały się tutaj także treści związane typowo z działalnością danej organizacji. Dla przykładu stałe przedstawicielstwo RP przy NATO dużo częściej publikowało treści związane z obronnością i wojskiem.

Wykres 4. Główny temat wpisu (dane dla przedstawicielstw; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Nieodłączną częścią wpisów umieszczanych w mediach społecznościowych są elementy graficzne. Z analiz wynika, że na kontach ambasad najczęściej publikowany był wizerunek polityka (35% wszystkich elementów graficznych). Jednakże należy podkreślić, iż politycy pojawiali się tylko w dwóch kontekstach: przy okazji wizyty w danej placówce dyplomatycznej oraz w kontekście formowania rządu przez premier Beatę Szydło. Były to często wpisy z gratulacjami po objęciu funkcji ministra. Równie często (też 35%) widoczna była flaga Polski, która również wykorzystywana była często przy wpisach dotyczących głosowania w wyborach parlamentarnych.

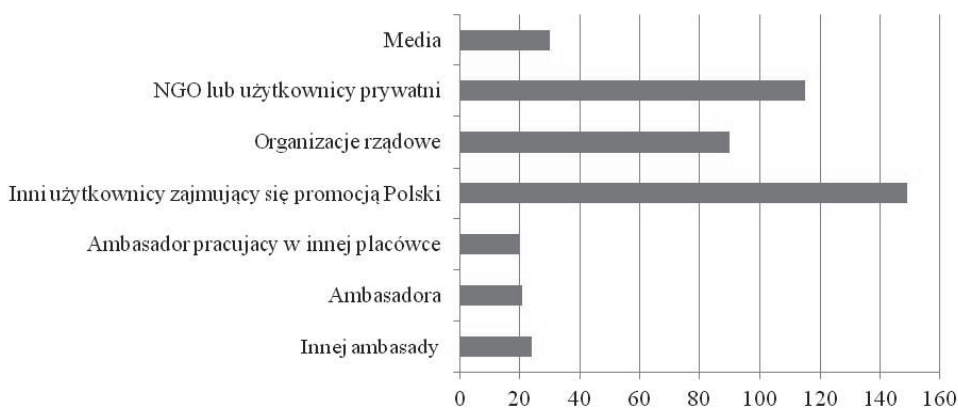
Wykres 5. Elementy graficzne widoczne we wpisie (dane dla ambasad; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

W przypadku stałych przedstawicielstw jako element graficzny widoczny we wpisie również najczęściej pojawiał się wizerunek polityka (72%), jednakże najczęściej w kontekście spotkań politycznych czy podpisywania umów międzynarodowych. Flaga Polski również i tu pojawiła się na drugim miejscu (17%). Warto dodać, iż w tym przypadku stonkowo często (11%) pojawiała się flaga Unii Europejskiej.

Język, w jakim publikowane są wpisy, znacząco wpływa na zasięg danej informacji, wskazując również, kto jest potencjalnym odbiorcą tych treści. Dla jak najefektywniejszej komunikacji międzynarodowej wpisy umieszczane przez polskie placówki dyplomatyczne powinny być publikowane co najmniej w dwóch językach: polskim i angielskim. Ciekawą praktyką jest również tłumaczenie publikowanych treści na język kraju, w którym znajduje się placówka. Z naszych badań wynika, że tylko 15% wszystkich postów było zamieszczonych w więcej niż jednym języku. 29% wszystkich treści było publikowanych w języku polskim, 27% – w języku urzędowym kraju, w którym znajdowała się ambasada, a aż 44% stanowiły posty w języku angielskim. Nie odnotowano tu jednak żadnej prawidłowości – częstą sytuacją było mieszanie języków i nietłumaczenie wpisów. W przypadku postów stałych przedstawicielstw wartości te były zbliżone do postów ambasad w przypadku częstotliwości użycia języka polskiego (35%), natomiast posty w języku angielskim stanowiły 63% wszystkich.

Treści publikowane przez placówki dyplomatyczne nie zawsze były autorskimi postami ich pracowników. Aż 43% wszystkich materiałów stanowiły te „udostępnione” lub „podane dalej”. Warto zaznaczyć, że 83% wszystkich udostępnianych treści nie zawierało autorskiego komentarza. Nie było żadnej adnotacji, dlaczego taka treść została opublikowana na oficjalnym profilu ani do czego się odnosi, lub chociażby hashtagów, które pomogłyby porządkować treści. W przypadku przedstawicielstw odsłonek autorskich postów był większy i wynosił 66%, jednakże w przypadku postów udostępnianych aż 87% z nich nie posiadało dodatkowych adnotacji. Taki komentarz jest często wskazany, ponieważ pomaga zrozumieć, dlaczego ambasada uważa daną treść za wartą uwagi, a może służyć także jako miejsce na tłumaczenie na inny język i tym samym pomóc rozszerzać grupę docelowych odbiorców.

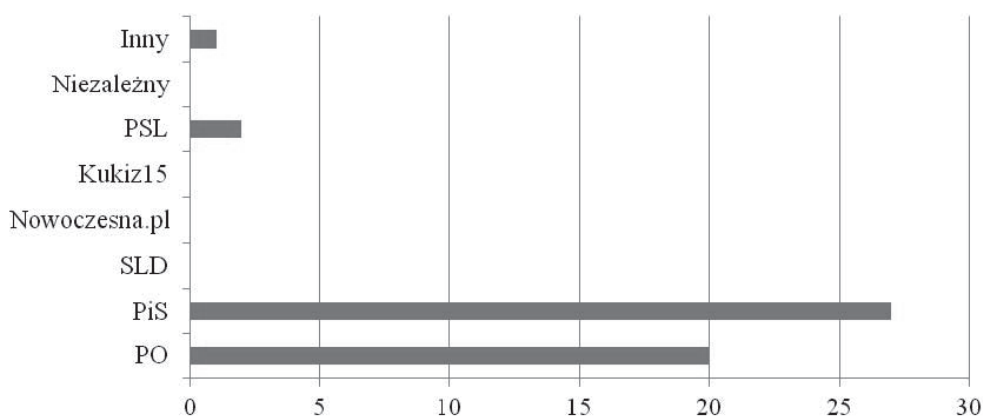
Wykres 6. Jeśli post był opublikowany dzięki funkcji „przełącz dalej”, to od jakiego użytkownika pochodził? (dane dla ambasad; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

Najwięcej postów, które zostały przekazane dalej, pochodziła od organizacji zajmujących się promocją Polski (np. Culture.pl bądź Poland.pl), były to często profesjonalne materiały marketingowe dotyczące kultury lub promujące jakieś wydarzenie. Duży odsetek stanowiły organizacje pozarządowe lub użytkownicy prywatni i w przypadku materiałów pochodzących z takich źródeł autorski komentarz powinien być normą, jednak – jak wykazały przytoczone wyżej dane – nie było to powszechną praktyką. Na profilach przedstawicielstw najczęściej publikowane były posty pochodzące od organizacji pozarządowych lub użytkowników prywatnych (44%), mediów (22%) i organizacji rządowych (16%).

Analizując wykorzystanie potencjału mediów społecznościowych, należy brać pod uwagę między innymi takie elementy jak: stosowanie hashtagów, oznaczenie lokalizacji oraz innych użytkowników i korzystanie z opcji „przypiętego postu”. Są to najprostsze narzędzia pozwalające na dotarcie do szerokiej rzeszy odbiorców. Na profilach ambasad hashtagi zostały zastosowane w połowie postów, oznaczenie lokalizacji w 10%, a użytkowników w 26% wszystkich postów. Tylko 14% analizowanych profili korzystało z opcji „przypiętego postu”, który znacząco ułatwia wyszukiwanie najważniejszych w danym momencie informacji i pozwala na ich uporządkowanie. W przypadku stałych przedstawicielstw aż w 80% wpisów użyto hashtagów, natomiast opcja oznaczenia lokalizacji nigdy nie została wykorzystana, podobnie jak możliwość przypięcia postu, natomiast w 57% postów oznaczono innych użytkowników.

Ważną kwestią podczas analizy treści zamieszczanych przez ambasady było ich zaangażowanie polityczne (rozumiane tutaj głównie jako wzmianki dotyczące konkretnych polskich polityków i partii politycznych oraz bieżących spraw związanych z polityką wewnętrzną). Badanie wykazało, że w 13% wpisów wspomniany był jakiś polityk (tylko w kontekście wyborów lub wizyty w ambasadzie), nie pojawiały się natomiast odniesienia do jakiegokolwiek partii politycznej. Jedynie 6% wszystkich postów poruszało tematykę bieżącej sytuacji politycznej w Polsce, natomiast 3% wpisów zawierało wypowiedź jakiegoś polityka. Z poniższego wykresu wynika, iż żadna partia nie była szczególnie często wspomniana czy wyróżniana.

Wykres 7. Jeśli wpis zawierał wypowiedź polityka/polityczki, to z jakiej partii on/ona pochodził/a? (dane dla ambasad; w liczbach)

Źródło: opracowanie własne.

W badanych treściach wspomniani byli politycy z partii Platforma Obywatelska oraz Prawo i Sprawiedliwość, jednakże miało to związek jedynie ze zmianą rządu, która przypadała na badany okres, a przynależność partyjna nie była w żaden sposób podkreślana.

Wnioski z badań

Pierwsza hipoteza H1: „Polskie ambasady publikują treść politycznie niezaangażowaną” została potwierdzona, co należy uznać za pozytywny przejaw aktywności ambasad w mediach społecznościowych. 89% postów nie wymieniło żadnego polityka, a aż 97% nie zawierało wypowiedzi polityków. Żadna partia polityczna nie była także uprzywilejowana, bowiem partie były wymieniane tylko w okresie wyborczym w charakterze czysto informacyjnym, a sami politycy wspomniani byli głównie w kontekście zmiany na stanowisku ministra spraw zagranicznych czy premiera. Tendencja ta była szczególnie widoczna w przypadku stałych przedstawicielstw, we wpisach których nie pojawiały się niemal żadne informacje o bieżącej sytuacji politycznej w Polsce.

Hipoteza druga H2: „Polskie ambasady nie wykorzystują pełnego potencjału mediów społecznościowych” również została potwierdzona, o czym świadczy przede wszystkim niewykorzystywanie takich narzędzi pozwalających na budowanie sieci jak hashtagi czy oznaczanie lokalizacji i innych użytkowników. Rzadko dodawane były komentarze do treści przesyłanych dalej, a aż 80% profili na Facebooku nie korzystało z opcji „przyjętego postu”, który pozwala na porządkowanie treści i ułatwia dostęp do najpilniejszych w danym momencie informacji.

Potwierdzona została także hipoteza trzecia H3: „Ambasady nie wykorzystują pełnego potencjału mediów społecznościowych w komunikacji międzynarodowej”. 91% postów opublikowano tylko w jednym języku. Rodzaj wpisu zdawał się określać język, który był używany (np. informacje promujące w jakiś sposób Polskę były publikowane częściej po angielsku, natomiast posty dotyczące funkcjonowania ambasady po polsku), ale wybór języka nie zawsze był jasny i konsekwentny. Opublikowanie tego samego wpisu w języku polskim, angielskim i języku urzędowym danego państwa (w formie jednego wpisu lub trzech oddzielnych) mogłoby wpłynąć pozytywnie na aktywność użytkowników i zwiększenie zasięgu publikowanych informacji. Taką strategię przyjęła jedynie placówka w Seulu.

Głównym problemem polskich ambasad wydaje się jednak brak konsekwencji w publikowaniu treści. Zarówno w kwestii doboru treści, jak i nawet ich formy wizualnej. Niewątpliwie polskiemu MSZ daleko jeszcze do stworzenia portalu na miarę amerykańskich Dipnote czy America.gov lub jednolitej strategii komunikowania. Samo ministerstwo zapytane o istnienie takiej strategii odpowiedziało jedynie, iż „działania MSZ w mediach społecznościowych wspierają inne działania kierowane do mediów, odbiorców w kraju i za granicą i innych działań wynikających z polityki informacyjnej ministerstwa, którą koordynuje Biuro Rzecznika Prasowego MSZ. Pracownicy, którzy odpowiadają za prowadzenie komunikacji w mediach społecznościowych, są szkoleni przed wyjazdem na placówkę zagraniczną. Dyplomaci przechodzą konsultacje w zakresie działań MSZ w ramach dyplomacji cyfrowej”. Należy jednakże pamiętać, iż dla pełnego obrazu skuteczności działań ambasad i samego MSZ należałoby przeanalizować również ocenę międzynarodowej opinii publicznej, co byłoby nie lada przedsięwzięciem badawczym.

Zakończenie

Chociaż wiele osób zdaje się w ciągu dalszym nie doceniać potencjału dyplomacji publicznej, głównie ze względu na kanały jej prowadzenia, jak i często stosowany „lekki” charakter przekazów, to porażka w jej prowadzeniu w istocie prowadzi do braku wiarygodności danego państwa. J. Nye podkreśla, że mądre stosowanie dyplomacji publicznej wymaga zrozumienia roli, jaką pełnią w budowaniu potencjału miękkiej siły wiarygodność, samokrytyka, a także społeczeństwo obywatelskie¹⁹. Analizując aktywność polskich ambasad, trudno oprzeć się wrażeniu, że polskiemu Ministerstwu Spraw Zagranicznych w ciągu dalszym bliżej do perspektywy, w której dyplomacja publiczna traktowana jest bardziej jako „zło konieczne”, niż naturalne środowisko, w którym na co dzień można budować relacje z międzynarodową opinią publiczną. Wiele wpisów zdradza brak biegłości w poruszaniu się w mediach społecznościowych, o czym świadczy niewykorzystywanie tak podstawowych narzędzi jak hashtagi, o strategiach komunikacyjnych czy głównych przekazach nie wspominając. Nietrudno było znaleźć także „wpadki”, jak chociażby wykorzystywanie grafik z tak zwanych serwisów stockowych z widocznym znakiem wodnym, co świadczy o tym, że dostęp do obrazu nie został wykupiony, a zapewne po prostu wyszukany w internecie, bądź nieprofesjonalne fotografie (ruszone bądź z widocznym cieniem telefonu komórkowego). Zdarzały się także posty, które sugerowały brak obycia z opisywanymi narzędziami, jak na przykład post, w którym w tym samym momencie zastosowano znak „@” służący do oznaczania użytkowników oraz „#” dla słów kluczowych, sprawiając tym samym, że żaden z nich nie był aktywny.

Dobrą praktyką byłoby opracowanie spójnych grafik i materiałów dla wszystkich ambasad na całym świecie, z których mogłyby one korzystać, chociażby podczas wyborów, a także wypracować spójną strategię komunikowania zarówno w kwestii wizerunku (nawet w tak pozornie błahych obszarach jak zdjęcia profilowe i identyfikacja graficzna – chociaż tutaj widać pewne próby ujednoczenia), publikowanych treści, jak i wykorzystywanych języków. Kolejnym etapem, być może nawet istotniejszym, byłoby określenie wizerunku Polski, jaki warto byłoby szerzyć na świecie. Warto pamiętać, iż w mediach społecznościowych niezwykle ważnym elementem jest grafika i treści obrazkowe, a z badanych postów wynikałoby, że polska dyplomacja cyfrowa w tym kanale opiera się jedynie na mało atrakcyjnych wizerunkach polityków i polskiej fladze. Już na tym etapie można budować postrzeganie państwa przez międzynarodową opinią publiczną, nawet na zasadzie prostych skojarzeń, jednakże polski MSZ zdaje się dalej stawiać na historię oraz wizerunki wielkich Polaków.

Działalność polskich ambasad i stałych przedstawicielstw Rzeczypospolitej Polskiej przy organizacjach międzynarodowych w mediach społecznościowych z całą pewnością ciągle się rozwija, co należy uznać za pozytywny przejaw. MSZ posiada na swojej stronie specjalną zakładkę poświęconą dyplomacji publicznej i ciągle poszerza swoją obecność w mediach społecznościowych, które dla młodych ludzi stanowią coraz częściej pierwsze źródło informacji o świecie. Jednakże obecnie trudno te działania nazwać spójnymi i prowadzonymi w sposób profesjonalny. Takie działania powodują, że treści stają się nieatrakcyjne

---

¹⁹ J. S. Nye, *Public diplomacy and soft power*, „The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science” 2008, nr 616, s. 94–109.

dla międzynarodowej opinii publicznej. Chociaż, jak już wspomniano, dla potwierdzenia tej tezy należałoby przeprowadzić osobne badania. Przedstawione wyniki korespondują z opinią A. Ziętek, która zauważyła, że cała dyplomacja publiczna Polski pozostawia jeszcze wiele do życzenia, a to, co wydaje się być jej największym problemem to „brak wypracowanej wspólnej strategii działań, przy jednoczesnym wzroście różnych inicjatyw i przedsięwzięć, których celem jest wspieranie korzystnego wizerunku państwa”²⁰. Widoczne są także pewne podobieństwa z badaniami D. Domalewskiej, która analizowała wykorzystanie mediów społecznościowych przez polskich polityków i zauważyła, iż rzadko zachodziła komunikacja dwustronna – dużo częściej politycy wykorzystywali media społecznościowe jedynie jako kanał komunikacji jednostronnej, również nie wykorzystując ich pełnego potencjału²¹.

Bibliografia

- Anholt S., *Public Diplomacy and Competitive Identity: Where's the Link?* [w:] *International Public Relations and Public Diplomacy*, red. G. J. Golan, S. Yang, D. F. Kinsey, Peter Lang, New York 2015, s. 189–207.
- Arendarska J., *Elektroniczna dyplomacja – nowe narzędzia komunikowania w dyplomacji*, „e-Politikon” 2012, nr 4, s. 42–60.
- Bjola C., *Introduction. Making sense of digital diplomacy* [w:] *Digital Diplomacy. Theory & Practice*, C. Bjola, M. Holmes, Routledge, London & New York 2015.
- Davis Cross M.K., *Conceptualizing European Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M.K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 1–11.
- Domalewska D., *the permanent campaign in social media. A case study of Poland* [w:] *Central and Eastern Europe eDem and eGov Days 2018*, red. H. Hansen et al., Facultas, 2018, s. 461–468.
- Kosienkowski, M., Piskorska B., *Wstęp* [w:] *Dyplomacja cyfrowa jako instrument polityki zagranicznej XXI wieku*, red. M. Kosienkowski, B. Piskorska, Wydawnictwo KUL, Lublin 2014.
- Foreign & Commonwealth Office, *What is digital diplomacy?*, <https://web.archive.org/web/20120420232545/http://digitaldiplomacy.fco.gov.uk/en/about/digital-diplomacy>, dostęp: 15.02.2018 r.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Dyplomacja Publiczna*, http://www.msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/dyplomacja_publiczna/, dostęp: 18.02.2017 r.
- Nye J.S., *Public diplomacy and soft power*, „The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science” 2008, nr 616, s. 94–109.
- Nye J.S., *Soft Power: the Means to Succeed in World Politics*, Public Affairs, New York 2004.

---

²⁰ A. Ziętek, *Dyplomacja publiczna Polski*, „Annales. Universitatis Mariae Curie Skłodowska Lublin-Polonia” 2010, vol. XVII, No. 1, s. 82.

²¹ D. Domalewska, *the permanent campaign in social media. A case study of Poland* [w:] *Central and Eastern Europe eDem and eGov Days 2018*, red. H. Hansen et al., Facultas, 2018, s. 461–468.

- Ociepka B., *New Members' Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M. K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 39–56.
- Ociepka B., *Dyplomacja publiczna – oksymoron?* [w:] *Oblicza współczesnej komunikacji. Konteksty, problemy, wyzwania*, red. A. Stępińska, E. Jurga-Wosik, B. Secler, Polskie Towarzystwo Komunikacji Społecznej, Poznań 2018.
- Pamment J., *West European Public Diplomacy* [w:] *European Public Diplomacy Soft Power at Work*, red. M.K. Davis Cross, J. Melissen, Palgrave Macmillan, New York 2013, s. 13–38.
- Snow N., *Rethinking Public Diplomacy* [w:] *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, red. N. Snow, P.M. Taylor, Routledge, New York 2009, s. 3–11.
- Szondi G., *Central and Eastern European Public Diplomacy A Transitional Perspective on National Reputation Management* [w:] *Routledge Handbook of Public Diplomacy*, red. N. Snow, P.M. Taylor, Routledge, New York 2009, s. 292–313.
- Zhang J., Fahmy S., *Live Tweeting at Work: the Use of Social Media in Public Diplomacy* [w:] *International Public Relations and Public Diplomacy*, red. G.J. Golan, S. Yang, D.F. Kinsey, Peter Lang, New York 2015, s. 315–330.
- Ziętek A., *Dyplomacja publiczna Polski*, „Annales. Universitatis Mariae Curie Skłodowska Lublin-Polonia 2010”, vol. XVII, No. 1.

SUMMARY

Julia Trzcińska, Sandra Wolna

The activity of Polish embassies in social media as an element of digital diplomacy

This paper presents the results of the research on the activities of Polish embassies and permanent representation of the Republic of Poland in social media. These media are considered to be one of the digital diplomacy tools, which in Poland is an area that is constantly developing both practically and theoretically. The analysis was aimed at testing the technical experience with social media and using their potential to reach international public opinion, as well as answering the question whether the content published by the embassies is politically involved or whether it remains objective. The research was carried out mainly using quantitative methods and is the starting point for further considerations regarding the conduct of digital diplomacy by the Polish Ministry of Foreign Affairs, and more specifically the potential of social media for Polish diplomacy.

Key words: digital diplomacy, Polish embassies, social media, public diplomacy.

Data wpływu artykułu: 13.06.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 21.01.2019 r.

Regina Korzeniowska

Uniwersytet Zielonogórski

Wydział Pedagogiki, Psychologii i Socjologii, Zakład Pedagogiki Specjalnej

e-mail: regkor@wp.pl

Rola stowarzyszenia we wspieraniu działań wychowawczo-profilaktycznych szkoły w stosunku do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną

STRESZCZENIE

Dzisiejsza szkoła to szczególne miejsce w środowisku lokalnym, gdyż jest instytucją, która nie tylko rozwija i kształtuje młodego człowieka, ale również stawia czoła współczesnym wyzwaniom. Rozpoznawanie problemów społecznych i cywilizacyjnych oraz organizowanie zajęć z zakresu profilaktyki dostosowanych do potrzeb i możliwości ucznia są bowiem podstawowymi zadaniami każdej placówki oświatowej. Działania wychowawczo-profilaktyczne mogą być realizowane we współpracy z partnerami zewnętrznymi, takimi jak organizacje pozarządowe.

W opracowaniu podjęto rozważania na temat profilaktyki pozytywnej i roli stowarzyszenia we wspieraniu działalności szkół, a także zaprezentowano działania wychowawczo-profilaktyczne prowadzone przez szkoły we współpracy ze stowarzyszeniami z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną w oparciu o koncepcję profilaktyki pozytywnej.

Słowa kluczowe: stowarzyszenie, szkoła, działania wychowawczo-profilaktyczne, profilaktyka pozytywna, uczeń z niepełnosprawnością intelektualną.

Wprowadzenie

Środowisko lokalne to miejsce szczególne. Jest to bowiem nie tylko zbiorowość ludzka, ale także przestrzeń, która kształtuje tożsamość człowieka i poszczególnych grup¹ oraz umożliwia bezpośrednie kontakty, nawiązywanie relacji i tworzenie się więzi międzyludzkich². Można powiedzieć, że najbliższe środowisko, oddziałując na każdą osobę, tworzy warunki do jego osobisto-społecznego funkcjonowania oraz aktywności zawodowej. Jednak

---

¹ W. Theiss, *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilityarna* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura. Edukacja. Rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001, s. 11–13.

² J. Schindler, *Kluczowe uwarunkowania procesów aktywizacyjnych*, Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, Wrocław 2014, s. 60–63.

istotne znaczenie dla rozwoju i aktywizacji człowieka ma poznanie zasobów i potrzeb środowiska oraz samej jednostki. Niezbędna w tym procesie jest współpraca różnych podmiotów działających w środowisku, chociażby szkoły i lokalnych organizacji pozarządowych. To poznanie, o którym mowa, jest niezbędne w prowadzeniu działań służących inkluzji społecznej każdej jednostki z niepełnosprawnością, w rozwijaniu jej umiejętności życiowych, przygotowaniu do aktywnego uczestnictwa w życiu społecznym oraz radzenia sobie z wyzwaniami życia codziennego i pojawiającymi się problemami. Inkluzja społeczna jest bowiem stwarzaniem każdemu członkowi społeczności szans i możliwości do aktywnego funkcjonowania społecznego, wypełniania ról społecznych, dostępu do edukacji, pracy, zasobów i życia społeczno-kulturalnego, udziału w podejmowaniu decyzji i dokonywaniu samodzielnych wyborów, kontaktów i relacji z innymi ludźmi, dochodzenia swoich praw, a także pokonywania nierówności społecznych, separacji i marginalizacji oraz doceniania jednostkowej różnorodności i możliwości³. Natomiast umiejętności życiowe są zdolnościami, które umożliwiają jednostce pozytywne zachowania przystosowawcze, dzięki którym może ona efektywnie i skutecznie radzić sobie z różnymi zadaniami i wyzwaniami, w szczególności przeciwstawiać się możliwym i istniejącym zagrożeniom⁴. Umiejętności życiowe są to swoiste kompetencje psychospołeczne, które wpływają na rozwój osobisty i społeczny człowieka, jego zdrowie psychiczne, relacje i komunikację z innymi, rozwiązywanie problemów, podejmowanie decyzji, kreatywność i ekspansywność⁵ oraz stawianie czoła wyzwaniom cywilizacyjnym⁶. Peter Aggleton, podkreślając, że umiejętności życiowe są kluczowe dla prawidłowego rozwoju psychospołecznego człowieka, wyróżnił cztery grupy tych umiejętności:

- interpersonalne (m.in. empatia, przekazywanie i przyjmowanie informacji, porozumiewanie się werbalnie i niewerbalnie, praca w zespole, współdziałanie, odmawianie, rozwiązywanie konfliktów);
- budowanie samoświadomości (m.in. samoocena, określanie własnych mocnych i słabych stron, budowanie pozytywnego wizerunku własnej osoby);
- budowanie własnego systemu wartości (m.in. zrozumienie różnych norm społecznych, tworzenie własnej hierarchii wartości postaw i zachowań, tolerancja);
- podejmowanie decyzji (m.in. rozwiązywanie problemów, identyfikacja ryzyka dla siebie i innych, przewidywanie konsekwencji własnych działań, zachowań, stawianie sobie celów)⁷.

Posiadane umiejętności życiowe sprawiają, że każda osoba, w szczególności z niepełnosprawnością intelektualną, może nawiązywać relacje z drugim człowiekiem oraz radzić sobie z codziennymi wyzwaniami, problemami i zagrożeniami. Rozwijanie tych umiejętności stanowi podstawę działań wychowawczo-profilaktycznych. Dlatego tak ważna

³ K. Ziemen, *Inklusion*, http://www.inklusion-lexikon.de/Inklusion_Ziemen.pdf, dostęp: 12.06.2018 r.

⁴ WHO, *Life skills education for children and adolescents in schools*, Geneva 1993, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/63552/WHO_MNH_PSF_93.7A_Rev.2.pdf?sequence=1&isAllOwed=y, dostęp: 20.06.2018 r.

⁵ WHO, *Partners in Life Skills Education – Conclusions from a United Nations Inter-Agency Meeting* Geneva 1999, http://www.who.int/mental_health/media/en/30.pdf?ua=1, dostęp: 20.06.2018 r.

⁶ B. Woynarowska, *Kształtowanie umiejętności życiowych u dzieci i młodzieży: wyzwanie dla szkoły*, „Chowanna” 2002, nr 1, s. 60–61.

⁷ B. Woynarowska, *Umiejętności życiowe*, Warszawa 2002, s. 3, http://www.lider.szs.pl/biblioteka/download.php?plik_id=1031&f=artykul_1031.doc, dostęp: 20.06.2018 r.

jest aktywna postawa i czynny udział w tym procesie wszystkich instytucji i organizacji działających w danym środowisku.

Ważne miejsce w społeczności lokalnej zajmuje szkoła, której jednym z istotnych zadań jest rozpoznawanie potrzeb poszczególnych osób i środowiska, a także tworzenie klimatu do aktywności oraz zaangażowania obywatelskiego i społecznego. Szkoła, jako integralna część społeczności lokalnej, realizując swoje zadania statutowe, jest zobowiązana do współpracy ze środowiskiem zewnętrznym. Powinna ona – jak podkreśla Joanna Madalińska-Michalak – nie tylko być zauważana w środowisku i być mu potrzebna⁸, ale także – jak dodaje Inetta Nowosad – być otwartą na zmiany zachodzące w społeczności oraz angażować się w procesy w niej zachodzące⁹. Środowisko lokalne jest bowiem nieocenioną przestrzenią w wychowaniu społecznym¹⁰. Jest to kluczowe przede wszystkim w zakresie podejmowania przez szkołę działań wychowawczo-profilaktycznych. Nie ulega wątpliwości, że te działania będą efektywne tylko wtedy, gdy szkoła nie ograniczy się jedynie do swojego wewnętrznego środowiska, ale otworzy się na otoczenie, w którym funkcjonują jej podopieczni¹¹. Z tej perspektywy wartościowa dla szkoły może być współpraca z lokalnym stowarzyszeniem, które wesprze prowadzone przez nią działania wychowawczo-profilaktyczne. Stowarzyszenie to organizacja pozarządowa, która może wspierać różnorodne działania podejmowane przez szkołę dla i na rzecz uczniów oraz środowiska lokalnego.

Stowarzyszenie jako organizacja nie powiązana z władzą publiczną i nie będąca jej organem administracyjnym nie działa w kierunku osiągnięcia zysków¹². Funkcjonuje natomiast na rzecz zaspokajania potrzeb poszczególnych osób, grup, społeczności, jednocześnie tworząc i umacniając w środowisku poczucie wspólnoty¹³. Stowarzyszenie jest jedną z wielu form podejmowania działań przez członków danej społeczności w celu realizacji wspólnych dążeń lub wartości¹⁴. Organizacja ta, będąc dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem obywateli o celach niezarobkowych¹⁵, prowadzi określoną

⁸ J. M. Madalińska-Michalak, *Kluczowe aspekty skutecznego przywództwa w szkole: w stronę synergii* [w:] *Przywództwo edukacyjne. Współczesne wyzwania*, red. S. M. Kwiatkowski, J. M. Madalińska-Michalak, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s. 263–264.

⁹ I. Nowosad, *Kreowanie mikropolityki szkoły: uwarunkowania i złożoność* [w:] *Przywództwo edukacyjne. Współczesne wyzwania*, red. S. M. Kwiatkowski, J. M. Madalińska-Michalak, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014, s. 209.

¹⁰ T. Pilch, *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany* [w:] *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995, s. 155–156.

¹¹ G. Miłkowska-Olejniczak, *Na pomoc dziecku i rodzinie, czyli o przygotowaniu nauczycieli do pracy wychowawczej w środowisku lokalnym* [w:] *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, red. E. Koziół, E. Kobyłecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002, s. 276–277.

¹² ngo.pl, *Co to jest organizacja pozarządowa (NGO)?*, <http://fakty.ngo.pl/organizacja-pozarządowa-ngo>, 19.06.2018.

¹³ J. Chądzyński, *Organizacje pozarządowe i ruchy miejskie* [w:] *EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowska, Z. Przygocki, A. Rzeńca, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa 2000, s. 88.

¹⁴ G. Makowski, *Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Polsce po 1989 roku*, „Studia BAS”, nr 4 (14), 2015, s. 59.

¹⁵ Art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach, tekst jednolity Dz.U. z 2017, poz. 210.

działalność, na przykład społeczną, artystyczną, sportową, turystyczną lub kulturalną¹⁶, dla wspólnego dobra. Grupa ludzi tworząca stowarzyszenie ma wspólne zainteresowania lub wspólnie wyznaczony cel, który chce osiągnąć¹⁷. Warto podkreślić, że członkowie stowarzyszenia łączą się wokół wspólnej idei oraz chęci prowadzenia działań dla określonej grupy ludzi lub jednostki. Stowarzyszenie jest niewątpliwie wyrazem działania obywatelskiego, gdyż podejmowane inicjatywy są oddolne i oparte na aktywności i potrzebach ludzi¹⁸. Dlatego tak cenna jest współpraca szkoły ze stowarzyszeniem i wspólne podejmowanie działań na rzecz społeczności szkolnej i lokalnej.

W niniejszym opracowaniu podjęto rozważania na temat współpracy szkoły i stowarzyszenia, z podkreśleniem znaczenia tej kooperacji w obszarze wychowawczo-profilaktycznych. Zwrócono uwagę na znaczenie działań podejmowanych na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w oparciu o założenia profilaktyki pozytywnej. Profilaktyka pozytywna bowiem rozumiana jako prowadzenie działań ukierunkowanych na rozwijanie mocnych stron i zasobów jednostki, dzięki którym jest ona lepiej przygotowana do życia w świecie różnych zagrożeń, stanowi punkt wyjścia do podjętych rozważań¹⁹. W artykule zaprezentowano także wycinek materiału badawczego, który stanowi odpowiedź na pytanie: Czy i w jaki sposób szkoły prowadzą działania wychowawczo-profilaktyczne w oparciu o koncepcję profilaktyki pozytywnej z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną. Badania przeprowadzono w okresie stycznia–marzec 2018 z zastosowaniem monografii pedagogicznej. Niestety nie ma badań dotyczących współpracy szkoły i stowarzyszenia w obszarze działań wychowawczo-profilaktycznych podejmowanych na rzecz uczniów z niepełnosprawnościami, dlatego tak istotne jest zwrócenie uwagi na te zagadnienia i podejmowanie prac badawczych o tej tematyce w przeszłości.

Współpraca szkoły ze stowarzyszeniem w przepisach prawa oświatowego

Stowarzyszenie wydaje się być niezwykle ważną organizacją dla środowiska lokalnego, gdyż uwzględnia w swych działaniach przede wszystkim potrzeby i dążenia członków lokalnej społeczności. Jest to organizacja funkcjonująca najbliżej ludzi, dla i na ich rzecz, ale przede wszystkim działająca nie dla uzyskania profitów, lecz w celu realizacji

---

¹⁶ J. Janowski, *Ważniejsze formy organizacyjno-prawne działania w obszarze „trzeciego sektora” w Polsce. Dział I. Stowarzyszenia* [w:] *Organizacje pozarządowe w Polsce. Podstawy prawno-finansowe*, red. M. Granat, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000, s. 283–284.

¹⁷ G. Lech, A. Prus, *Po co szkole stowarzyszenie albo fundacja?* [w:] *Przywództwo i zmiana w edukacji. Ewaluacja jako mechanizm doskonalenia*, red. G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s. 168.

¹⁸ E. Bogacz-Wojtanowska, *Istota i podstawowe zasady funkcjonowania organizacji pozarządowych* [w:] *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, red. E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016, s. 15.

¹⁹ M. Kowalski, S. Kania, S. Śliwa, *W kierunku konserwacji zdrowia – profilaktyka pozytywna* [w:] *Profilaktyka społeczna – edukacja – zdrowie. Twórcze wiązanie teorii i praktyki*, red. M. Kowalski, S. Śliwa, S. Kania, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018, s. 105–117, s. 107.

określonego, wspólnie ustalonego celu. Stowarzyszenie może również wspierać szkołę w realizacji różnych zadań statutowych. Potwierdzają to badania przeprowadzone w 2012 roku przez Instytut Badań Edukacyjnych dotyczące kooperacji szkół z organizacjami pozarządowymi. Wynika z nich, że szkoły współpracują z organizacjami pozarządowymi najczęściej w obszarach związanych z działalnością charytatywną, edukacją, wychowaniem i opieką, edukacją historyczną oraz pielęgnowaniem tradycji i kultury lokalnej²⁰. Stowarzyszenie może być partnerem szkoły we wszystkich obszarach związanych z rozwojem poznawczym, emocjonalnym i społecznym uczniów, a także w prowadzeniu działań dydaktycznych, wychowawczych, opiekuńczych oraz w zakresie organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Warto podkreślić, że rola organizacji pozarządowych i ich znaczenie we współpracy ze szkołami zostały zaakcentowane także w przepisach prawa oświatowego (tabela 1).

Tabela 1. Współpraca stowarzyszenia ze szkołą w wybranych przepisach prawa oświatowego

Akt prawa oświatowego	Odniesienie do przepisu prawa	Określenie współpracy
Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. prawo oświatowe (Dz.U. z 2018,poz. 1943, 1000, 1290, 1669)	Art. 3.1.	System oświaty wspierają organizacje pozarządowe
	Art. 68.1.9)	Dyrektor szkoły lub placówki stwarza warunki do działania w szkole lub placówce: wolontariuszy, stowarzyszeń i innych organizacji, [...], których celem statutowym jest działalność wychowawcza lub rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej i innowacyjnej szkoły lub placówki
	Art. 86. 1.	W szkole i placówce mogą działać, [...], stowarzyszenia i inne organizacje, [...], których celem statutowym jest działalność wychowawcza albo rozszerzanie i wzbogacanie form działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkoły lub placówki
	Art. 86. 2.	Podjęcie działalności w szkole lub placówce przez stowarzyszenie lub inną organizację [...] wymaga uzyskania zgody dyrektora szkoły lub placówki, wyrażonej po uprzednim uzgodnieniu warunków tej działalności oraz po uzyskaniu pozytywnej opinii rady szkoły lub placówki i rady rodziców

²⁰ K. Hernik, M. Solon-Lipiński, J. Stasiowski, *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012, s. 52–54.

<i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. z 2017, poz. 1591)</i>	§ 4. 3. 5)	Pomoc psychologiczno-pedagogiczna jest organizowana i udzielana we współpracy z: organizacjami pozarządowymi oraz innymi instytucjami działającymi na rzecz rodziny, dzieci i młodzieży
<i>Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie warunków organizacji kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych (...)</i> (Dz.U. z 2017, poz. 1578)	§ 6. 1. 4)	Indywidualny program edukacyjno-terapeutyczny [...] określa działania wspierające rodziców ucznia oraz – w zależności od potrzeb – zakres współdziałania z [...] organizacjami pozarządowymi

Źródło: opracowanie własne na podstawie obowiązującego prawa.

Podkreślane jest znaczenie organizacji pozarządowych między innymi:

- we wspieraniu ucznia w rozwoju ku pełnej dojrzałości oraz wzmacnianiu przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży,
- w kształtowaniu u uczniów postaw prospołecznych, na przykład poprzez działania sprzyjające aktywnemu uczestnictwu w życiu społecznym oraz z zakresu wolontariatu,
- w rozwijaniu zainteresowań i uzdolnień uczniów przez organizowanie zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych oraz w kształtowaniu aktywności społecznej i umiejętności spędzania czasu wolnego,
- w kształtowaniu właściwych postaw wobec zagrożeń, w tym związanych z korzystaniem z technologii informacyjno-komunikacyjnych,
- w przygotowywaniu uczniów do wyboru zawodu i kierunku kształcenia,
- w rozwijaniu umiejętności niezbędnych do aktywnego uczestnictwa w kulturze i sztuce,
- w kształtowaniu u uczniów postaw przedsiębiorczości i kreatywności, sprzyjających aktywnemu uczestnictwu w życiu gospodarczym²¹.

Stowarzyszenie, co warto zaznaczyć, pomaga realizować i poszerzać działalność programową szkoły i wzbogacać jej ofertę²², stwarza warunki do poznawania przez uczniów własnych możliwości, odkrywania talentów, odnoszenia sukcesów i ich prezentowania w społeczności²³, a także aktywnie działa na rzecz wychowania i profilaktyki poprzez realizację różnorodnych projektów i przedsięwzięć. Organizacja ta, co jest niezmiernie ważne z perspektywy szkoły, umożliwia także finansowanie działalności prowadzonej na rzecz

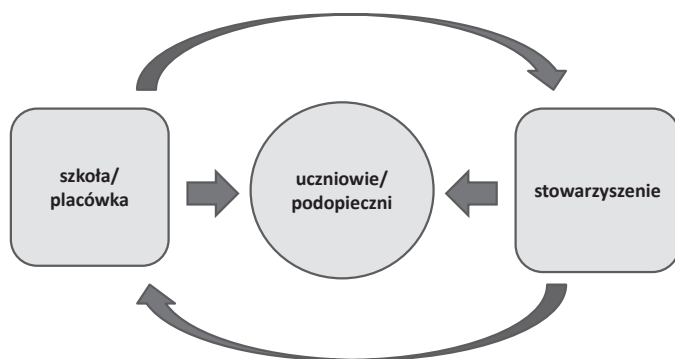
²¹ Art. 1 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, tekst jednolity Dz.U. z 2018, poz. 996, 1000, 1290, 1669.

²² J. Strzemieczny, *Współpraca szkół z organizacjami pozarządowymi – doświadczenia i wniośki*, BAS Warszawa 2007, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/b8160ba204a3dc8cc125726b003738bd/\\$FILE/Centrum%20Edukacji%20%20Obywatelskiej%20Wsp%20C3%B3%C5%82praca%20szk%20C3%B3%C5%82%20z%20organizacjami%20pozar%20C4%85dowymi.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/b8160ba204a3dc8cc125726b003738bd/$FILE/Centrum%20Edukacji%20%20Obywatelskiej%20Wsp%20C3%B3%C5%82praca%20szk%20C3%B3%C5%82%20z%20organizacjami%20pozar%20C4%85dowymi.pdf), dostęp: 20.06.2018 r.

²³ J. Kolodziejczyk, P. Tałań *Poszerzanie perspektywy. Przywództwo edukacyjne – zmiany rozumienia kluczowych pojęć [w:] Przywództwo edukacyjne. Próba zmiany*, red. R. Dorczak, G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015, s. 84–85.

uczniów oraz pozyskiwanie środków na zadania statutowe po przeprowadzeniu diagnozy problemów i sytuacji trudnych w środowisku funkcjonowania uczniów.

Szkoła spośród lokalnych organizacji pozarządowych może wybrać stowarzyszenie, które w swych celach statutowych deklaruje działalność wychowawczą lub rozszerzanie, a także wzbogacanie podejmowanych przez placówkę oświatową różnych form działalności dydaktycznej, wychowawczej, opiekuńczej i innowacyjnej²⁴. Kluczową kwestią wydaje się być określenie rodzaju współpracy szkoły i stowarzyszenia. Najbardziej optymalna – i tu można zgodzić się ze zdaniem Romana Dorczaka – jest współpraca partnerska. Opiera się ona na współdziałaniu, a szkoła i stowarzyszenie są sobie równe, wspólnie podejmują działania, a także analizują efekty tych działań i poddają je ewaluacji²⁵. Współdziałanie, co warto podkreślić, umożliwia nawiązywanie relacji opartych na wzajemnym szacunku, wspólnym wyjaśnianiu i omawianiu trudności oraz poszukiwaniu skutecznych rozwiązań w różnych kwestiach. We współpracy partnerskiej szczególne znaczenie mają więc relacje pomiędzy szkołą i stowarzyszeniem. Niewątpliwie model relacji skierowany na ucznia (wykres 1), w którym jest on w centrum oddziaływań, ma szczególne uzasadnienie podczas podejmowania działań wychowawczo-profilaktycznych. Te działania wymagają bowiem ścisłej współpracy różnych podmiotów działających w środowisku funkcjonowania ucznia, aby można było mówić o ich skuteczności i efektywności.

Wykres 1. Model relacji szkoły i stowarzyszenia skierowanych na ucznia

Źródło: opracowanie własne.

Działania wychowawczo-profilaktyczne prowadzone przez szkołę

Działania wychowawczo-profilaktyczne zajmują w dzisiejszej szkole miejsce szczególne i odnoszą się do wszelkich czynności podejmowanych dla i na rzecz uczniów w zakresie możliwych lub rozpoznanych problemów oraz trudności w obszarze wychowania i profilaktyki. Głównym ich założeniem – jak podkreśla Zbigniew Gaś – jest wspieranie rozwoju ucznia w osiągnięciu przez niego dojrzałości w sferach: fizycznej, społecznej, psychicz-

²⁴ Por. Art. 68.1.9 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe.

²⁵ R. Dorczak, *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym* [w:] *Jakość edukacji. Różne perspektywy*, red. G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012, s. 327.

nej (tj. intelektualnej i emocjonalnej) oraz duchowej²⁶. Działania wychowawcze polegają na prowadzeniu przez szkołę działań z zakresu promocji zdrowia oraz wspomaganie ucznia w jego rozwoju ukierunkowanym na osiągnięcie pełnej dojrzałości w sferach fizycznej, psychicznej, społecznej i aksjologicznej, natomiast działania profilaktyczne polegają na realizowaniu działań z zakresu profilaktyki:

- uniwersalnej, czyli wspieraniu wszystkich uczniów w prawidłowym rozwoju i zdrowym stylu życia oraz podejmowaniu działań, których celem jest ograniczanie zachowań ryzykownych niezależnie od poziomu ryzyka używania przez nich środków i substancji,
- selektywnej, czyli wspieraniu uczniów, którzy ze względu na swoją sytuację są w wyższym stopniu narażeni na rozwój zachowań ryzykownych oraz
- wskazującej, czyli wspieraniu uczniów, u których rozpoznano wczesne objawy występowania zachowań ryzykownych²⁷.

Od września 2017 roku działania o charakterze wychowawczym i profilaktycznym prowadzone są w ramach opracowanego przez szkołę programu wychowawczo-profilaktycznego. Program, o którym mowa obejmuje skierowane do uczniów treści i działania o charakterze wychowawczym oraz skierowane do uczniów, rodziców i nauczycieli treści i działania o charakterze profilaktycznym, dostosowane do potrzeb rozwojowych uczniów, które przygotowuje się w oparciu o przeprowadzoną diagnozę potrzeb i problemów występujących w danej społeczności szkolnej²⁸. Program wychowawczo-profilaktyczny powinien więc uwzględniać wnioski z przeprowadzonej diagnozy potrzeb wychowawczych i środowiskowych danej szkoły²⁹.

Rozważając kwestię działań wychowawczo-profilaktycznych, warto zastanowić się nad rozumieniem pojęć „wychowanie” i „profilaktyka”. Wychowaniem określa się wszelkie celowe oddziaływanie w kierunku kształtowania u podopiecznych odpowiednich pojęć, uczuć, dążeń, postaw i wartości³⁰, a także rozwijanie umiejętności życiowych, dzięki którym jednostka łatwiej poradzi sobie z wyzwaniami życia codziennego³¹. Można powiedzieć, że wychowanie to kształtowanie charakteru jednostki³², gdyż sprawia, iż staje się ona mądrzejszym i lepszym człowiekiem³³. Wychowanie w przepisach prawa oświatowego jest rozumiane jako wspieranie ucznia w rozwoju ku

²⁶ Z. Gaś, *Profilaktyka w szkole*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2006, s. 22.

²⁷ Por. § 2. 1 i § 5. 1 Rozporządzenia z dn. 18 sierpnia 2015 r. w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii, Dz.U. z 2015, poz. 1249, Dz. U z 2018, poz. 214.

²⁸ Art. 26.1 Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, tekst jednolity Dz.U. z 2018, poz. 996, 1000, 1290, 1669.

²⁹ Zespół ORE *Wychowanie i profilaktyka w szkole i placówce. Reforma edukacji od nowego roku szkolnego 2017/2018*, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.

³⁰ S. Kunowski, *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996, s. 19.

³¹ M. Konopczyński et al., *Zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły i placówki oświatowej*, s. 2, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.

³² K. Sępowicz-Buczko, B. Skwarek, *Wychowanie dzieci i młodzieży do bezpieczeństwa w ujęciu aksjologicznym*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2017, nr 23(2), s. 59.

³³ S. Kunowski, op. cit., s. 165.

pełnej dojrzałości w sferach: fizycznej, emocjonalnej, intelektualnej, duchowej i społecznej, wychowanie jest wzmacniane i uzupełniane przez działania z zakresu profilaktyki problemów dzieci i młodzieży³⁴. Natomiast profilaktyka towarzyszy wychowaniu i jest przy nim obecna. Profilaktykę – jak przekonuje Z. Gaś – można rozumieć jako interwencję wzmacniającą, korygującą i uzupełniającą wychowanie³⁵. Profilaktyką określa się różnorakie działania, które:

- wspierają człowieka i pomagają rozwijać jego sprawność oraz zaradność życiową,
- ograniczają i likwidują czynniki zaburzające prawidłowy rozwój,
- sprzyjają zdrowemu stylowi życia i wzmacniają prawidłowy rozwój jednostki³⁶.

Istotą profilaktyki jest bowiem przeciwdziałanie zagrożeniom, które mogą wystąpić lub nasilić się w przyszłości³⁷. Te zagrożenia Jerzy Mellibruda nazywa problemami, które mogą mieć charakter zdrowotny, behawioralny, moralny lub środowiskowy³⁸. Celem profilaktyki szkolnej jest prowadzenie działań przyczyniających się do zapobiegania zagrożeniom przejawiającym się między innymi w agresji, przemocy, bierności, alienacji społecznej, podejmowaniu zachowań nieakceptowanych³⁹. Niewątpliwie kluczowym zadaniem szkoły jest określenie problemów, jakie rozpoznano w środowisku szkolnym, rówieśniczym, lokalnym, a następnie realizowanie stosownych działań.

Kierunki działań wychowawczo-profilaktycznych, jakie powinna podejmować kadra pedagogiczna szkoły, określa się poprzez akty prawne Ministerstwa Edukacji Narodowej. Są to między innymi działania z zakresu:

- profilaktyki uzależnień i innych problemów uczniów,
- zapobiegania powstawaniu zaburzeń w komunikacji językowej,
- zapobiegania niepowodzeniom edukacyjnym uczniów,
- profilaktyki prozdrowotnej, w szczególności wdrażania do zachowań higienicznych, dbania o własne zdrowie oraz prawidłowego odżywiania się i aktywności fizycznej⁴⁰.

Szkoły są jednak zobowiązane do rozpoznawania innych problemów, które występują lub mogą wystąpić w środowisku funkcjonowania ich uczniów, a także odnoszą się do ich aktualnych aktywności. Program wychowawczo-profilaktyczny powinien więc uwzględniać działania wspierające wszechstronny rozwój podopiecznych, wzmacniane odpowiednimi działaniami profilaktycznymi.

³⁴ Art. 1. 3) Ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe.

³⁵ Z. Gaś, *Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły. Opracowywanie i ewaluacja*, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.

³⁶ Z. Gaś, *Profilaktyka w szkole...*, str. 33.

³⁷ B. Wojnarowska, *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 127.

³⁸ J. Mellibruda, *Profilaktyka problemowa*, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/701-profilaktyka-problemowa.html>, dostęp: 28.06.2018 r.

³⁹ M. Łukawska, *Profilaktyka a realia działań zapobiegawczych we współczesnej szkole* [w:] *Profilaktyka zagrożeń dzieci i młodzieży*, red. S. Cudak, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź– Warszawa 2015, s. 190–191.

⁴⁰ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. z 2017, poz. 1591, z późn. zm.

Profilaktyka pozytywna fundamentem współczesnych działań wychowawczo-profilaktycznych

Najskuteczniejsze i najbardziej efektywne wydają się być działania wychowawczo-profilaktyczne podejmowane w oparciu o założenia profilaktyki pozytywnej. Uwzględnianie bowiem w tych działaniach aspektów pozytywnego rozwoju jednostki wydaje się być najbardziej trafne w kontekście współczesnego funkcjonowania dzieci i młodzieży oraz zmian cywilizacyjnych, których proces stale następuje.

Rozważając kwestię profilaktyki pozytywnej, warto podkreślić za Krzysztofem Ostaszewskim, iż opiera się ona na działaniach ukierunkowanych na rozwijanie mocnych stron i zasobów człowieka, dzięki którym staje się on bardziej odporny na czynniki ryzyka i lepiej przygotowany do życia w świecie różnych zagrożeń⁴¹. to budowanie odporności psychicznej jest niezbędne, aby jednostka radziła sobie w sytuacjach problemowych, nie odczuwając potrzeby uciekania się do zachowań niezgodnych z obowiązującymi zasadami i regułami społecznymi⁴². Zdaniem Richarda Catalano i współpracowników skuteczność podejmowanych działań profilaktycznych gwarantuje podejście nakierowane między innymi na:

- rozwijanie umiejętności społecznych, poznawczych i emocjonalnych,
- umacnianie norm i zachowań prospołecznych,
- podkreślanie i akcentowanie zachowań społecznie akceptowanych i uznawanych za pożądane,
- umacnianie wiary we własne możliwości jednostki, w jej przyszłość i samostanowienie,
- kształtowanie pozytywnej identyfikacji,
- wspieranie więzi z rodziną, ze szkołą i najbliższym otoczeniem,
- kształtowanie psychicznej odporności (*resilience*),
- podejmowanie działań na rzecz rozwoju duchowego człowieka oraz
- stwarzanie mu szans do aktywności własnej i do zaangażowania społecznego⁴³.

Uwzględniając założenia pozytywnego rozwoju jednostki, który jest podstawą profilaktyki pozytywnej, kluczowe w prowadzonych przez szkołę działaniach wychowawczo-profilaktycznych wydaje się być podejmowanie przedsięwzięć służących przede wszystkim: rozwijaniu kompetencji społecznych, budowaniu pozytywnej tożsamości indywidualnej, budowaniu poczucia własnej wartości, rozwijaniu postaw prospołecznych, rozwijaniu pozytywnego stosunku wobec siebie, a także budowaniu własnego systemu wartości⁴⁴. Organizując działania wychowawczo-profilaktyczne w szkole, należy również – jak podkreśla Marek Dziewiecki – włączać w ich realizację środowisko lokalne, ale przede

⁴¹ K. Ostaszewski, *Pozytywna profilaktyka*, „Świat Problemów” 2006, nr 3/158, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/62-wiat-problemow/174-pozytywna-profilaktyka.html>, dostęp: 28.06.2018 r.

⁴² K. Ostaszewski, *Pozytywna profilaktyka po 10 latach*, „Świat Problemów” 2016, nr 1/276, <http://www.swiatproblemow.pl/magazyn/styczen-2016/>, dostęp: 28.06.2018 r.

⁴³ R. Catalano et al., *Positive Youth Development in the United States: Research Findings on Evaluations of Positive Youth Development Programs*, the Annals of the American Academy of Political and Social Science 2002, nr 5(1), https://www.researchgate.net/publication/247410185_Positive_Youth_Development_in_the_United_States_Research_Findings_on_Evaluations_of_Positive_Youth_Development_Programs, dostęp: 20.06.2018 r.

⁴⁴ S. Kania, *Znaczenie czynników poznawczych w profilaktyce pedagogicznej. Profilaktyka pozytywna zachowań ryzykownych*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 2(8), s. 63.

wszystkim przedstawiać i proponować działania wartościowe. Kluczowe bowiem powinno być ukazywanie uczniom:

- w jaki sposób rozwijać własne zainteresowania i pasje,
- jak należy dokonywać wyborów,
- w jaki sposób odmawiać i mówić „nie”,
- jak stawiać czoła trudnościom, problemom i wyzwaniom oraz
- w jaki sposób budować pozytywne relacje i więzi z innymi⁴⁵.

Efektywność podejmowanych działań osiągnie się także poprzez rozwijanie umiejętności psychospołecznych dzieci i młodzieży, takich jak: komunikowanie się z innymi, nawiązywanie relacji i kontaktów, radzenie sobie ze stresem oraz stwarzanie możliwości zaangażowania się w działalność pozytywną, którą może być na przykład działalność artystyczna, społeczna lub sportowa⁴⁶.

Niewątpliwie włączenie środowiska lokalnego, w tym stowarzyszeń i innych organizacji pozarządowych, jest niezbędne, aby można było mówić o skuteczności podejmowanych czynności i przedsięwzięć w obszarze wychowawczo-profilaktycznym.

Współpraca stowarzyszenia i szkoły w obszarze działań wychowawczo-profilaktycznych prowadzonych na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną

Organizując działania wychowawczo-profilaktyczne z uczniami z niepełnosprawnością intelektualną, warto uwzględniać koncepcję profilaktyki pozytywnej, gdyż jej założenia wydają się być najbardziej trafnym sposobem na zapobieganie zagrożeniom w odniesieniu do tej grupy osób. Takie nastawienie jest zasadne również w związku z nowym podejściem do niepełnosprawności intelektualnej. Obecnie zakłada się, że każdy człowiek ma zasoby i możliwości, które rozpoznane i wspierane pozwalają mu lepiej i aktywniej funkcjonować w społeczeństwie, a praca edukacyjno-rewalidacyjna oparta na aspektach pozytywnych przynosi pożądane efekty. Uważa się również, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną jest indywidualnością ze szczególnym potencjałem⁴⁷, a jego rozpoznanie sprawia, iż można bardziej adekwatnie towarzyszyć tej osobie w życiu codziennym i wspierać jej wieloaspektowy rozwój⁴⁸. Współpraca szkoły i lokalnego środowiska, w tym stowarzyszeń, nie tylko, sprzyja temu procesowi, ale wydaje się być konieczna.

Niepełnosprawność intelektualna oznacza istotne ograniczenia jednostki w funkcjonowaniu intelektualnym i w zachowaniu przystosowawczym w zakresie umiejętności poznawczych, społecznych i praktycznych, które wystąpiły przed 18. rokiem życia⁴⁹ i jest klasyfikowana w ramach czterech stopni, określanych indywidualnie za pomocą testów

⁴⁵ M. Dziewiecki, *Nauczyciel: wychowawca, profilaktyk i terapeuta*, „Studia nad Rodziną” 2010, nr 14/1–2, s. 93.

⁴⁶ Z. Gaś, *Profilaktyka uzależnień*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993, str. 14–16.

⁴⁷ J. Głodkowska, *Dydaktyka specjalna. Od systematyki do projektowania dydaktyki specjalistycznych*, Warszawa 2016, s. 23.

⁴⁸ E. Zasępa, *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Procesy poznawcze*, Warszawa–Kraków 2016, s. 7.

⁴⁹ R. Schalock et al., za: I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków 2015, s. 243.

inteligencji⁵⁰. Oceniając rozwój człowieka z niepełnosprawnością intelektualną, należy uwzględnić różne sfery jego funkcjonowania: ruchowo-zdrowotną, poznawczą, emocjonalno-społeczną⁵¹ oraz uwarunkowania i oddziaływania środowiskowo-społeczne⁵², a także poziom wsparcia, jakiego potrzebuje i jaki może otrzymać od otoczenia⁵³. Jest to rozumienie niepełnosprawności intelektualnej oparte na modelu biopsychospołecznym. Zakłada on, że funkcjonowanie człowieka z niepełnosprawnością jest zależne od stanowiących całość otoczenia czynników kontekstowych, na które składają się:

- czynniki osobowe, czyli cechy danej jednostki, takie jak np. płeć, wiek, warunki zdrowotne, sprawność fizyczna, styl życia, nawyki, wychowanie, sposoby radzenia sobie z trudnościami, doświadczenia, wzorce zachowań oraz
- czynniki środowiskowe, takie jak środowisko fizyczne i społeczne oraz system postaw ludzi, aktualne w tym środowisku⁵⁴.

Rozważając kwestię zachowań przystosowawczych, warto zaznaczyć, że są one kluczowe w życiu i w działaniach każdego człowieka⁵⁵. Są to umiejętności jednostki przejawiane i wykorzystywane w życiu codziennym, a wyuczone dzięki jej własnej aktywności, wsparciu środowiska i wpływom tego środowiska na daną osobę⁵⁶. Funkcjonowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną wiąże się z występowaniem ograniczeń w odniesieniu do co najmniej dwóch zachowań przystosowawczych spośród następujących:

- porozumiewanie się (komunikacja),
- zaradność osobista (samoobsługa),
- radzenie sobie z obowiązkami domowymi (tryb życia domowego),
- uspołecznienie (umiejętności interpersonalne i społeczne),
- korzystanie z umiejętności społeczno-kulturalnych (korzystanie z zasobów, dóbr środowiska i ze środków wsparcia społecznego),
- samodzielność,
- uczenie się (nabywanie umiejętności szkolnych),
- praca,
- organizacja czasu wolnego (umiejętność wypoczywania, rozwijanie zainteresowań i uzdolnień),
- dbanie o zdrowie i bezpieczeństwo⁵⁷.

---

⁵⁰ Stopnie niepełnosprawności intelektualnej mierzonej testem Davida Wechslera: (1) lekka niepełnosprawność intelektualna 69–55, (2) umiarkowana niepełnosprawność intelektualna 54–40, (3) znaczna niepełnosprawność intelektualna 39–25, (4) głęboka niepełnosprawność intelektualna 24–0.

⁵¹ A. Olechowska, *Specjalne potrzeby edukacyjne*, Warszawa 2016, s. 81–85.

⁵² D. Deutsch Smith, *Pedagogika specjalna. Podręcznik akademicki. T. 1*, Warszawa 2009, s. 225–226.

⁵³ Z. Janiszewska-Nieścioruk, *Szanse i zagrożenia edukacji integracyjnej dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” 2003, nr XI, s. 29.

⁵⁴ ICF Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, WHO, Genewa, 2009, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_pol.pdf;jsessionid=A4D97D501C62E475BA3A708271E62028?sequence=67, dostęp: 6.06.2018 r.

⁵⁵ I. Chrzanowska, *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności...*, s. 248.

⁵⁶ E. Zasępa, *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną...*, s. 61.

⁵⁷ J. Kostrzewski, *Ewolucja poglądów AAMR dotyczących niedorozwoju umysłowego od Ricka Hebera (1959) do Ruth Luckasson i in. (1992)* [w:] „Roczniki Pedagogiki Specjalnej”, red. J. Pańczyk, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1997, t. 8, s. 220–221; Z. Sękowska,

Zachowania przystosowawcze określają poziom i możliwości osobistej niezależności oraz odpowiedzialności danej jednostki w różnych sytuacjach społecznych⁵⁸, a także sposób i efektywność jej dostosowania się do wymagań środowiska⁵⁹. Niewątpliwie umiejętności te pozwalają człowiekowi lepiej funkcjonować w życiu osobisto-społecznym, a rozważając kwestię działań wychowawczo-profilaktycznych, ich rozwijanie wydaje się być tym bardziej konieczne.

Działania wychowawczo-profilaktyczne prowadzone przez szkołę na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną wymagają przede wszystkim zdiagnozowania występujących problemów oraz zagrożeń, na jakie są narażeni. Dzieci i młodzież z niepełnosprawnością intelektualną nie są bowiem zamkniętą społecznością, ale aktywnie funkcjonują w swoim środowisku i w związku z tym nawiązują relacje z różnymi osobami oraz mają dostęp do wielu zdobyczy cywilizacyjnych. Podobnie jak ich pełnosprawni rówieśnicy są więc narażeni na kontakt z różnymi środowiskami, a także muszą stawiać czoła możliwym i występującym zagrożeniom⁶⁰. Jednak, aby radzić sobie z codziennym funkcjonowaniem, w tym korzystaniem ze zdobyczy cywilizacyjnych i radzeniem sobie z trudnościami i sytuacjami problemowymi, potrzebują dodatkowego oraz specjalnego wsparcia i stosowania odpowiednich do ich indywidualnych potrzeb i możliwości działań wychowawczo-profilaktycznych. Wsparcie otoczenia jest niezbędne, aby uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną nabywali nowe umiejętności i stawiali czoła pojawiającym się problemom⁶¹. Niewątpliwie wymaga to ścisłej współpracy ze środowiskiem lokalnym zarówno w prowadzeniu rozpoznania problemów i zagrożeń, jak i w opracowywaniu oraz w realizacji stosownych działań. Współpraca szkoły z lokalnym stowarzyszeniem w realizacji takich przedsięwzięć jest bardzo pożądana. Szkoła, jak już wcześniej wspomniano, może więc pozyskać do współpracy stowarzyszenie, które w swoich celach statutowych prowadzi działania na rzecz dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną oraz działania w obszarze wychowania i profilaktyki.

Uwzględniając nowe tendencje w podejściu do wychowania i profilaktyki, przeprowadzono analizę działań prowadzonych przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń

Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2001, s. 216; E. Zasepa, *Psychospołeczne funkcjonowanie osób z zespołem Downa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008, s. 84–85; J. Błęszyński, *Niepełnosprawność intelektualna. Mowa. Język. Komunikacja. Czy iloraz inteligencji wyjaśnia wszystko?*, Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2013, s. 28.

⁵⁸ I. Chrzanowska, op. cit., s. 248.

⁵⁹ R. Heber, za: ibidem, s. 247.

⁶⁰ Zob. P. Plichta, *Uczniowie niepełnosprawni intelektualnie jako ofiary i sprawcy agresji rówieśniczej – kontekst edukacyjny* [w:] *Bullying a specjalne potrzeby edukacyjne*, red. J. Pyżalski, E. Roland, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2010, s. 1–23; P. Plichta, *Wyniki badań nad korzystaniem z internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną – praktyczne implikacje* [w:] *Cyberbullying – charakterystyka zjawiska i profilaktyka*, red. J. Pyżalski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2012, s. 69–92; P. Plichta, M. Olempska-Wysocka, *Narażenie na agresję rówieśniczą niepełnosprawnych uczniów szkół integracyjnych w relacjach nauczycieli wspomagających*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28, s. 169–189; P. Plichta, *Młodzi użytkownicy nowych mediów z niepełnosprawnością intelektualną – między korzyściami i zagrożeniami*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2013, nr 12(1), s. 121–138.

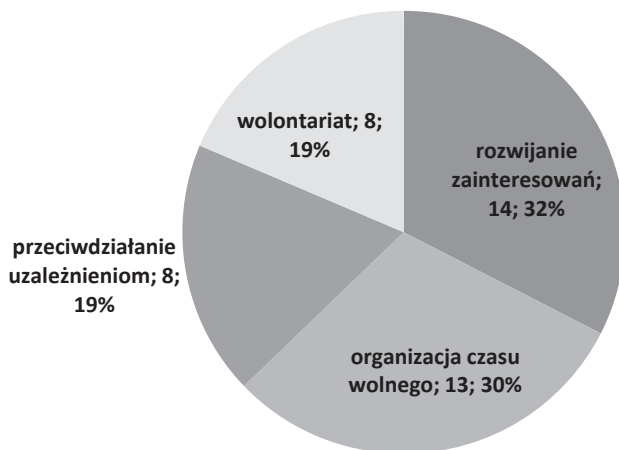
⁶¹ J. Bąbka, *Tożsamościowa perspektywa drogi ku dorosłości osób niepełnosprawnych ruchowo* [w:] *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia*, red. J. Bąbka, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.

w zakresie działań wychowawczo-profilaktycznych na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Badania ukierunkowano na znalezienie odpowiedzi na pytania: Jakie zagrożenia zdiagnozowano w środowisku uczniów z niepełnosprawnością intelektualną? Jakie działania wychowawczo-profilaktyczne podjęto przy współpracy stowarzyszenia? Jakie były rezultaty podjętych działań?

W okresie od stycznia do marca 2018 roku przeanalizowano działalność 14 szkół z województwa lubuskiego, prowadzących kształcenie specjalne, współpracujących z lokalnymi stowarzyszeniami w zakresie działań wychowawczo-profilaktycznych. Podstawowymi kryteriami przeprowadzonej analizy były:

- prowadzenie działań w oparciu o założenia profilaktyki pozytywnej,
- realizacja działań o charakterze wychowawczo-profilaktycznym przez co najmniej jeden rok szkolny w okresie 2012–2017,
- podejmowanie działań skierowanych do uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Wśród głównych problemów oraz zagrożeń dotyczących uczniów z niepełnosprawnością intelektualną zdiagnozowanych przez szkoły były przede wszystkim:
  - spędzanie czasu wolnego przede wszystkim przed komputerem, przed telewizorem lub z telefonem,
  - nieumiejętne korzystanie z mediów, w szczególności z Internetu,
  - narażenie na niekorzystne wpływy ze strony środowiska, w tym wpływy patologiczne i zagrożenie używkami,
  - brak możliwości rozwijania zainteresowań.

Wszystkie badane szkoły prowadziły przy współpracy stowarzyszeń działania służące prezentowaniu sposobów aktywnego spędzania czasu wolnego. Punktem wyjścia do organizowania przez badane szkoły działań wychowawczo-profilaktycznych była koncepcja profilaktyki pozytywnej oraz stwarzanie możliwości zaangażowania się uczniów w działalność pozytywną, w szczególności artystyczną, społeczną i sportową (wykres 2).

Wykres 2. Obszary działań wychowawczo-profilaktycznych podejmowanych przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną

Źródło: opracowanie własne.

Działania wychowawczo-profilaktyczne podejmowane przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń dotyczyły przede wszystkim rozwijania zainteresowań oraz organizowania

czasu wolnego. W podejmowanych działaniach koncentrowano się przede wszystkim na: ukazywaniu działań wartościowych (14 szkół), rozwijaniu uczniowskich pasji i zainteresowań (14 szkół), budowaniu współpracy i współdziałania z innymi (14 szkół), promowaniu umiejętności życiowych (9 szkół), rozwijaniu asertywności (9 szkół), prezentowaniu sposobów rozwiązywania sytuacji trudnych (6 szkół), budowaniu pozytywnych więzi i nawiązywania relacji z innymi (5 szkół).

Szkoły najczęściej działań podejmują w zakresie działalności plastyczno-technicznej, artystycznej i sportowej, a także organizują wyjazdy i wyjścia edukacyjne, w szczególności wycieczki oraz inne działania o charakterze kulturalnym i turystyczno-krajoznawczym, poza tym działania promujące aktywny wypoczynek i zdrowy tryb życia, działania dotyczące bezpiecznego korzystania z zasobów internetowych oraz działania nastawione na rozwijanie u uczniów kompetencji społecznych (wykres 3).

Wykres 3. Rodzaj działań wychowawczo-profilaktycznych podejmowanych przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną
Źródło: opracowanie własne.

Wśród efektów działań wychowawczo-profilaktycznych podjętych przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń wymienia się przede wszystkim: prowadzenie działań rozwijających zainteresowania uczniów (14 szkół), nawiązanie współpracy ze środowiskiem lokalnym w zakresie działań na rzecz uczniów (11 szkół), ukazanie uczniom alternatywnych sposobów spędzania czasu wolnego (10 szkół), zaktywizowanie uczniów do pomocy i podejmowania działań na rzecz innych (8 szkół), przede wszystkim zaangażowanie w akcje na rzecz zwierząt w schroniskach (8 szkół) oraz zaangażowanie w akcje pomocowe dla potrzebujących kolegów, np. zbiórka nakrętek (6 szkół). Wszystkie badane szkoły podkreślały, że szczególną wartością było nawiązanie współpracy z lokalnym stowarzyszeniem. Ta współpraca w ocenie szkół pozwoliła zrealizować działania o charakterze wychowawczo-profilaktycznym, poszerzyła ofertę edukacyjną szkół, ułatwiła diagnozowanie

potrzeb i problemów uczniów, a także umożliwiła realizację innych projektów, które wymagały nakładów finansowych.

Rozważając kwestię współpracy szkoły ze stowarzyszeniem w obszarze działań wychowawczo-profilaktycznych, warto podkreślić, że przynosi ona korzyści zarówno szkole, jak i stowarzyszeniu. A wartością dodaną są korzyści dla środowiska lokalnego. Szkoła przede wszystkim zyskuje partnera w realizacji projektów i inicjatyw na rzecz swoich uczniów, wzbogaca swoją ofertę wychowawczo-profilaktyczną, ma możliwość rozwijania aktywności osobisto-społecznej uczniów z niepełnosprawnością intelektualną, rozwijania ich zainteresowań oraz rozwijania umiejętności aktywnego, atrakcyjnego i bezpiecznego spędzania czasu wolnego, a także integracji uczniów z niepełnosprawnością intelektualną ze środowiskiem lokalnym. Stowarzyszenie nabywa doświadczeń we współpracy ze szkołami i nauczycielami w zakresie realizacji projektów na rzecz uczniów z niepełnosprawnościami oraz doświadczenia w diagnozowaniu potrzeb swoich beneficjentów. Natomiast środowisko lokalne otrzymuje informacje i wiedzę na temat możliwości oraz potencjału osób z niepełnosprawnością intelektualną i aktywnie włącza się w działania na rzecz osób potrzebujących.

Podsumowanie

Stowarzyszenie jest ważną organizacją w środowisku lokalnym, która niewątpliwie może wspierać szkołę w realizacji jej zadań statutowych. Szczególnego znaczenia nabiera współpraca szkoły i stowarzyszenia w obszarze działań wychowawczo-profilaktycznych. Stowarzyszenie może bowiem wspierać szkołę w organizacji i realizacji takich działań, ale także w prowadzeniu diagnozy potrzeb w tym zakresie. Rozpoznanie zagrożeń i trudności jest niewątpliwie podstawą w prowadzeniu tych przedsięwzięć, gdyż tylko dobre rozpoznanie stwarza szansę na prowadzenie adekwatnych działań wspierających i pomocowych. Rozpoznanie, o którym mowa, jest fundamentalne w przypadku działań wychowawczo-profilaktycznych podejmowanych na rzecz uczniów z niepełnosprawnością intelektualną. Są oni grupą szczególną, która ze względu na specyfikę funkcjonowania poznawczo-społecznego wymaga podejmowania wyjątkowych czynności. Wsparcie jest konieczne, aby uczniowie z niepełnosprawnością intelektualną mogli rozwijać swój potencjał stosowanie do rozpoznanych indywidualnych możliwości i potrzeb, w tym także w zakresie działań wychowawczo-profilaktycznych. Rozwijanie umiejętności życiowych i kompetencji społecznych, które pozwalają lepiej radzić sobie z trudnościami i wyzwaniem, stanowi podstawę wszelkich działań prowadzonych w obszarze wychowania i profilaktyki z tą grupą uczniów. Konieczne jest także prezentowanie pozytywnych i akceptowanych zachowań, uczenie aktywnych sposobów spędzania czasu wolnego, rozwijanie rozpoznanych zainteresowań i pasji, ukazywanie sposobów bezpiecznego korzystania z nowoczesnych technologii, a także umożliwianie angażowania się przez uczniów w działalność pozytywną. Łatwiej jest bowiem zapobiegać niepożądanym zjawiskom niż prowadzić działania, gdy niepożądane sytuacje czy trudności już zaistniały. Działania wychowawczo-profilaktyczne powinny uwzględniać dążenie do rozwijania u uczniów z niepełnosprawnością intelektualną umiejętności ułatwiających im funkcjonowanie osobisto-społeczne. Natomiast efektywność podjętych działań można osiągnąć przy zaangażowaniu całej społeczności szkolnej oraz przy współpracy środowiska lokalnego, w tym stowarzyszeń i organizacji pozarządowych.

Niniejsze opracowanie w żadnym razie nie wyczerpuje tematyki, ale może być inspiracją do prowadzenia poszerzonych badań w zakresie współpracy szkoły i stowarzyszenia

w obszarze wychowania i profilaktyki. Warto byłoby zastanowić się, w jaki sposób szkoły mogą prowadzić systemowe działania wychowawczo-profilaktyczne, opierając je na założeniach profilaktyki pozytywnej i strategii działań alternatywnych, oraz czy i na ile współpraca szkoły ze stowarzyszeniem w obszarze wychowawczo-profilaktycznym przyczynia się do nabywania przez uczniów, szczególnie z niepełnosprawnościami, umiejętności życiowych i kompetencji społecznych, dzięki którym będą lepiej funkcjonować życiowo i społecznie. Zaprezentowana analiza działań wychowawczo-profilaktycznych opartych na profilaktyce pozytywnej, które są prowadzone przez szkoły przy współpracy stowarzyszeń, jest bowiem tylko zaakcentowaniem problematyki i niewątpliwie wymaga dalszych rozważań i poszukiwań badawczych.

Bibliografia

- Bąbka J., *Tożsamościowa perspektywa drogi ku dorosłości osób niepełnosprawnych ruchowo* [w:] *Człowiek niepełnosprawny w różnych fazach życia*, red. J. Bąbka, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2004.
- Błęszyński J., *Niepełnosprawność intelektualna. Mowa. Język. Komunikacja. Czy iloraz inteligencji wyjaśnia wszystko?*, Wydawnictwo Harmonia Universalis, Gdańsk 2013.
- Bogacz-Wojtanowska E., *Istota i podstawowe zasady funkcjonowania organizacji pozarządowych* [w:] *Zarządzanie organizacjami pozarządowymi*, red. E. Bogacz-Wojtanowska, S. Wrona, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2016.
- Catalano R. et al. *Positive Youth Development in the United States: Research Findings on Evaluations of Positive Youth Development Programs*, „The Annals of the American Academy of Political and Social Science” 2002, nr 5(1), https://www.researchgate.net/publication/247410185_Positive_Youth_Development_in_the_United_States_Research_Findings_on_Evaluations_of_Positive_Youth_Development_Programs, dostęp: 20.06.2018 r.
- Chądzyński J., *Organizacje pozarządowe i ruchy miejskie* [w:] *EkoMiasto#Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowska, Z. Przygocki, A. Rzeńca, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa 2000.
- Chrzanowska I., *Pedagogika specjalna. Od tradycji do współczesności*, Kraków 2015.
- Deutsch Smith D., *Pedagogika specjalna. Podręcznik akademicki. T. 1*, Warszawa 2009.
- Dorczak R., *Modele współpracy szkoły z organizacjami w środowisku lokalnym* [w:] *Jakość edukacji. Różne perspektywy*, red. G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2012.
- Dziewiecki M., *Nauczyciel: wychowawca, profilaktyk i terapeuta*, „Studia nad Rodziną” 2010, nr 14/1–2.
- Gaś Z., *Profilaktyka uzależnień*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1993.
- Gaś Z., *Profilaktyka w szkole*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 2006.
- Gaś Z., *Program wychowawczo-profilaktyczny szkoły. Opracowywanie i ewaluacja*, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.
- Głodkowska J., *Dydaktyka specjalna. Od systematyki do projektowania dydaktyk specjalistycznych*, Warszawa 2016.

- Hernik K., Solon-Lipiński M., Stasiowski J., *Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi. Raport z badania otoczenia instytucjonalnego przedszkoli, szkół podstawowych i gimnazjów*, Instytut Badań Edukacyjnych, Warszawa 2012.
- ICF Międzynarodowa Klasyfikacja Funkcjonowania, Niepełnosprawności i Zdrowia, WHO, Genewa, 2009, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/42407/9241545429_pol.pdf;jsessionid=A4D97D501C62E475BA3A708271E62028?sequence=67, dostęp: 06.06.2018 r.
- Janiszewska-Nieścioruk Z., *Szanse i zagrożenia edukacji integracyjnej dzieci z niepełnosprawnością intelektualną*, „Prace Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie” 2003, nr XI.
- Janowski J., *Ważniejsze formy organizacyjno-prawne działania w obszarze „trzeciego sektora” w Polsce. Dział I. Stowarzyszenia* [w:] *Organizacje pozarządowe w Polsce. Podstawy prawno-finansowe*, red. M. Granat, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2000.
- Kania S., *Znaczenie czynników poznawczych w profilaktyce pedagogicznej. Profilaktyka pozytywna zachowań ryzykownych*, „Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna” 2016, nr 2(8).
- Kołodziejczyk J., Tałań P., *Poszerzanie perspektywy. Przywództwo edukacyjne – zmiany rozumienia kluczowych pojęć* [w:] *Przywództwo edukacyjne. Próba zmiany*, red. R. Dorczak, G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2015.
- Konopczyński M. et al., *Zadania wychowawczo-profilaktyczne szkoły i placówki oświatowej*. s. 2, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.
- Kostrzewski J., *Ewolucja poglądów AAMR dotyczących niedorozwoju umysłowego od Ricka Hebera (1959) do Ruth Luckasson i in. (1992)* [w:] „Roczniki Pedagogiki Specjalnej”, red. J. Pańczyk, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 1997.
- Kowalski M., Kania S., Śliwa S., *W kierunku konserwacji zdrowia – profilaktyka pozytywna* [w:] *Profilaktyka społeczna – edukacja – zdrowie. Twórcze wiązanie teorii i praktyki*, red. M. Kowalski, S. Śliwa, S. Kania, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2018.
- Kunowski S., *Podstawy współczesnej pedagogiki*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1996.
- Lech G., Prus A., *Po co szkole stowarzyszenie albo fundacja?* [w:] *Przywództwo i zmiana w edukacji. Ewaluacja jako mechanizm doskonalenia*, red. G. Mazurkiewicz, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Lukawska M., *Profilaktyka a realia działań zapobiegawczych we współczesnej szkole*. [w:] *Profilaktyka zagrożeń dzieci i młodzieży*, red. S. Cudak, Wydawnictwo Społecznej Akademii Nauk, Łódź, Warszawa 2015.
- Madalińska-Michalak J. M., *Kluczowe aspekty skutecznego przywództwa w szkole: w stronę synergii* [w:] *Przywództwo edukacyjne. Współczesne wyzwania*, red. S. M. Kwiatkowski, J. M. Madalińska-Michalak, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014.
- Makowski G., *Rozwój sektora organizacji pozarządowych w Polsce po 1989 roku*, „Studia BAS” 2015, Nr 4(14).
- Mellibruda J., *Profilaktyka problemowa*, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/50-artykuly/701-profilaktyka-problemowa.html>, dostęp: 28.06.2018 r.

- Miłkowska-Olejniczak G., *Na pomoc dziecku i rodzinie, czyli o przygotowaniu nauczycieli do pracy wychowawczej w środowisku lokalnym* [w:] *W poszukiwaniu wyznaczników kompetencji nauczyciela XXI wieku*, red. E. Koziół, E. Kobyłecka, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2002.
- ngo.pl, *Co to jest organizacja pozarządowa (NGO)?*, <http://fakty.ngo.pl/organizacja-pozarzadowa-ngo>, dostęp: 19.06.2018 r.
- Nowosad I., *Kreowanie mikropolityki szkoły: uwarunkowania i złożoność* [w:] *Przywództwo edukacyjne. Współczesne wyzwania*, red. S.M. Kwiatkowski, J.M. Madalińska-Michalak, Wolters Kluwer SA, Warszawa 2014.
- Olechowska A., *Specjalne potrzeby edukacyjne*, Warszawa 2016.
- Ostaszewski K., *Pozytywna profilaktyka po 10 latach*, „Świat Problemów” 2016, nr 1/276, <http://www.swiatproblemow.pl/magazyn/styczen-2016/> dostęp: 28.06.2018 r.
- Ostaszewski K., *Pozytywna profilaktyka*, „Świat Problemów” 2006, nr 3/158, <http://www.psychologia.edu.pl/czytelnia/62-wiat-problemow/174-pozytywna-profilaktyka.html>, dostęp: 28.06.2018 r.
- Pilch T., *Środowisko lokalne – struktura, funkcje, przemiany* [w:] *Pedagogika społeczna*, red. T. Pilch, I. Lepalczyk, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 1995.
- Plichta P., *Młodzi użytkownicy nowych mediów z niepełnosprawnością intelektualną – między korzyściami i zagrożeniami*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria. Badania. Praktyka” 2013, nr 12(1).
- Plichta P., *Uczniowie niepełnosprawni intelektualnie jako ofiary i sprawcy agresji rówieśniczej – kontekst edukacyjny* [w:] *Bullying a specjalne potrzeby edukacyjne*, red. J. Pyżalski, E. Roland, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2010.
- Plichta P., *Wyniki badań nad korzystaniem z internetu przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną – praktyczne implikacje* [w:] *Cyberbullying – charakterystyka zjawiska i profilaktyka*, red. J. Pyżalski, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi, Łódź 2012.
- Plichta P., Olempska-Wysocka M., *Narażenie na agresję rówieśniczą niepełnosprawnych uczniów szkół integracyjnych w relacjach nauczycieli wspomagających*, „Studia Edukacyjne” 2013, nr 28.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach, Dz.U. z 2017, poz. 1591, z późniejszymi zmianami.
- Rozporządzenie z dnia 18 sierpnia 2015 w sprawie zakresu i form prowadzenia w szkołach i placówkach systemu oświaty działalności wychowawczej, edukacyjnej, informacyjnej i profilaktycznej w celu przeciwdziałania narkomanii, Dz.U. z 2015, poz. 1249, Dz.U z 2018, poz. 214.
- Schindler J., *Kluczowe uwarunkowania procesów aktywizacyjnych*, Dolnośląskie Wydawnictwo Edukacyjne, Wrocław 2014.
- Sękowska Z., *Wprowadzenie do pedagogiki specjalnej*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2001.
- Sępowicz-Buczko K., Skwarek B., *Wychowanie dzieci i młodzieży do bezpieczeństwa w ujęciu aksjologicznym*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy” 2017, nr 23(2).

- Strzemieczny J., *Współpraca szkół z organizacjami pozarządowymi – doświadczenia i wnioski*, BAS Warszawa 2007, [http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/b8160ba204a3dc8cc125726b003738bd/\\$FILE/Centrum%20Edukacji%20%20Obywatelskiej%20Wsp%20C3%B3%C5%82praca%20szk%C3%B3%C5%82%20z%20organizacjami%20pozarz%C4%85dowymi.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/WydBAS.nsf/0/b8160ba204a3dc8cc125726b003738bd/$FILE/Centrum%20Edukacji%20%20Obywatelskiej%20Wsp%20C3%B3%C5%82praca%20szk%C3%B3%C5%82%20z%20organizacjami%20pozarz%C4%85dowymi.pdf), dostęp: 20.06.2018 r.
- Szatur-Jaworowska B., *Uwagi o ekskluzji i inkluzji na przykładzie polityki społecznej wobec osób starszych* [w:] *Ekskluzja i inkluzja społeczna. Diagnoza – uwarunkowania – kierunki działań*, red. G. Grotowska-Leder, K. Faliszek, Wydawnictwo AKAPIT-DTP, Toruń 2005.
- Taylor R., Room L. S., *the five faces of social inclusion: Theory and methods underpinning approaches to the measurement of social inclusion for children with disabilities*, <http://sociology.cass.anu.edu.au/events/five-faces-social-inclusion-theory-and-methods-underpinning-approaches-measurement-social>, dostęp: 11.06.2018 r.
- Theiss W., *Mała ojczyzna: perspektywa edukacyjno-utilitytarne* [w:] *Mała ojczyzna. Kultura. Edukacja. Rozwój lokalny*, red. W. Theiss, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2001.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 R. – Prawo oświatowe, tekst jednolity Dz.U. z 2018, poz. 996, 1000, 1290, 1669.
- Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 r. – Prawo o stowarzyszeniach, tekst jednolity Dz.U. z 2017, poz. 210.
- WHO, *Life skills education for children and adolescents in schools*, Geneva 1993, http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/63552/WHO_MNH_PSF_93.7A_Rev.2.pdf?sequence=1&isAllowed=y, dostęp: 20.06.2018 r.
- WHO, *Partners in Life Skills Education – Conclusions from a United Nations Inter-Agency Meeting* Geneva 1999, http://www.who.int/mental_health/media/en/30.pdf?ua=1, dostęp: 20.06.2018 r.
- Wojnarowska B., *Edukacja zdrowotna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
- Wojnarowska B., *Kształtowanie umiejętności życiowych u dzieci i młodzieży: wyzwanie dla szkoły*, „Chowanna” 2002, Nr 1.
- Wojnarowska B., *Umiejętności życiowe*, Warszawa 2002, s. 3, http://www.lider.szs.pl/biblioteka/download.php?plik_id=1031&f=artykul_1031.doc, dostęp: 20.06.2018 r.
- Zasępa E., *Osoba z niepełnosprawnością intelektualną. Procesy poznawcze*, Warszawa–Kraków 2016.
- Zasępa E., *Psychospołeczne funkcjonowanie osób z zespołem Downa*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Zespół ORE *Wychowanie i profilaktyka w szkole i placówce. Reforma edukacji od nowego roku szkolnego 2017/2018*, <https://www.ore.edu.pl/2017/05/program-wychowawczo-profilaktyczny/>, dostęp: 28.06.2018 r.
- Ziemen K., *Inklusion*, http://www.inklusion-lexikon.de/Inklusion_Ziemen.pdf, dostęp: 12.06.2018.

SUMMARY

Regina Korzeniowska

The role of the association in supporting educational and preventive activities of the school in relation to students with intellectual disabilities

The modern school is a particular place in the local society. It is an institution which not only develops and improves the youth's personality but comes across contemporary challenges as well. Every educational institution, among its other basic duties, has to recognize social and civilisation problems and organise preventive treatment classes suited to the students' needs. These preventive and educational activities can be conducted in cooperation with external partners, such as NGOs.

This paper discusses the idea of supporting schools by associations in terms of conducting educational and preventive treatment activities aimed at students with intellectual disabilities.

Key words: association, school, educational and preventive activities, positive prophylaxis, student with intellectual disability.

Data wpływu artykułu: 15.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 08.01.2019 r.

Bernadeta Botwina

Uniwersytet Rzeszowski

e-mail: bernadeta.botwina@gmail.com

Formy nowoczesnej komunikacji w życiu młodych ludzi – szanse czy zagrożenia?

STRESZCZENIE

W dzisiejszym społeczeństwie media techniczne podtrzymują kontakty między ludźmi, są to głównie kontakty interface-to-interface zamiast kontaktu face-to-face. Zwłaszcza młodzi ludzie chętnie korzystają z nowoczesnych technologii komunikacyjnych, jest to ich naturalne środowisko i nieodłączny element codziennego życia. W związku z tym powstają nowe zjawiska społeczne typu phubbing, fonoholizm i inne patologiczne formy komunikowania się. Nowoczesne formy komunikowania się są nieodłącznym elementem naszego życia, umożliwiają szybką komunikację nawet na drugim końcu świata oraz z dużą ilością osób w tym samym czasie, jednak z drugiej strony prowadzą do e-uzależnień i zaburzenia kontaktów społecznych.

Słowa kluczowe: nowoczesne technologie komunikacyjne, phubbing, fonoholizm, e-uzależnienia.

Wprowadzenie

W dzisiejszym społeczeństwie media techniczne podtrzymują zapośredniczone kontakty między ludźmi, kontakt face-to-face został zastąpiony kontaktem interface-to-interface. Media są obecnie głównym ogniwem współczesnego przemysłu kulturalnego, kształtują rzeczywistość, a jednocześnie stoją na straży porządku społecznego. Obecnie w świecie dominują sztuczne środki wyrażania przekazów, które tworzą wirtualną rzeczywistość człowieka. Jednym z podstawowych zarzutów pod adresem mediów elektronicznych jest to, że komunikaty przesyłane drogą internetową lub telefoniczną są niepełne. Brakuje niewerbalnych sygnałów komunikatu, takich jak mimika, gesty, postawy ciała, a podczas używania komunikatorów tekstowych również produkcji wypowiedzi. Wszystkie te czynniki wpływają negatywnie na budowanie społecznej interakcji¹. Młode pokolenie to przedstawiciele gatunku *Homo mobilis*. Czas i przestrzeń tracą swoje znaczenie, gdyż człowiek mobilny może w jednej chwili wykonywać wiele czynności i w różnych miejscach. W rezultacie przestrzeń upływnia się, staje się przestrzenią przepływów, którą rządzi

---

¹ M. Sitarczyk, *Rodzina w mediach. Media w rodzinie*, Difin, Warszawa 2013, s. 25–28.

sięć². Telefon komórkowy zmienia sposób, w jaki komunikujemy się ze sobą. Nie dzwoniśmy już do konkretnego punktu geograficznego, ale do konkretnej osoby, bez względu na czas i lokalizację. Fakt ten zmienił sposób, w jaki nastolatki wchodzi w interakcję z rodzicami i z rówieśnikami, oraz zmienił dynamikę sieci społecznych i rozwój spójności społecznej. Młodzi ludzie używają komórki do umawiania się na spotkania, do śledzenia własnej sieci społecznej lub poczynają celebrytów. Telefon to także niezbędny gadżet służący zabijaniu nudy dzięki różnorodnym aplikacjom, takim jak chociażby radio, odtwarzacz MP3, kamera, aparat. Ponadto telefon komórkowy od początku był symbolem statusu. Badania socjologiczne i psychologiczne dowodzą, że komórka jest artefaktem kulturowym o ważnych cechach autoprezentacyjnych i kulturowych. Jest to urządzenie, które stało się jednym z wymiarów konstruowania własnej tożsamości³.

Wzrost znaczenia roli nowoczesnych technologii komunikacyjnych

Większość postmodernistycznych koncepcji roli nowych technologii medialnych opiera się na założeniu, że czynnikami determinującymi strukturę i doświadczenia codziennego życia są obecnie nie tyle produkcja i praca, co konsumpcja i zabawa. Kultura konsumpcyjna jest w tej chwili dominującą, o ile nie jedyną sferą kultury⁴. Konsumpcyjne podejście do życia jest kreowane głównie przez środki masowego przekazu i hipermedia, które wpływają negatywnie na młode pokolenie, tworząc fałszywą rzeczywistość, utrwalając konsumpcyjny styl życia i pogłębiając proces dekulturacji. Multimedialny świat masowej konsumpcji kulturalnej porównywany jest do świata zbiorowej halucynacji. Do środków masowego przekazu można zaliczyć telewizję, radio, prasę, Internet, niektórzy włączają w to komputer, gry komputerowe i telefony komórkowe. Pojęcie „mass media” powstało w latach czterdziestych XX wieku w Stanach Zjednoczonych. Nowe media można interpretować jako techniczny odpowiednik myśli ponowoczesnej. Wśród wspólnych cech nowych mediów i ponowoczesności wymienia się prędkość, elastyczność i cyfrowość. Media nie tylko wpływają na nasz sposób doświadczania i widzenia rzeczywistości, ale jednocześnie są produktami świata, w którym żyjemy. Koncepcja informacji jako głównego towaru w gospodarce postindustrialnej zakorzeniła się w nauce w połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku. Istotna rola komputeryzacji i komunikowania sieciowego stała się oczywistością⁵.

Wszechobecność mediów wpływa cały czas na jednostki i społeczności, doprowadza do powstania zmian w sferze intelektualnej, emocjonalnej i społecznej. W dzisiejszych czasach poważnymi zagrożeniami, prócz alkoholizmu i narkotyków, są uzależnienia od komputera, Internetu i telefonu komórkowego. Nadmierne korzystanie z mass mediów powoduje różne negatywne zachowania, takie jak: zaniedbywanie podstawowych obowiązków w domu, szkole czy pracy, powtarzanie pewnych zachowań w sytuacjach, gdy jest to niebezpieczne, powtarzające się konflikty z prawem wynikające z wykonywania pewnych czynności, kontynuowanie wykonywania czynności, pomimo zaburzeń w funkcjonowaniu społecznym i w stosunkach międzyludzkich. Uzależnieniem od Internetu jako pierwszy zajął się amerykański

² R. Ling, J. Donner, *Komórka. Komunikacja mobilna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 13.

³ *Ibidem*, s. 31, 128.

⁴ M. Lister, J. Dovey, S. Giddings, I. Grant, K. Kelly, *Nowe media. Wprowadzenie*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009, s. 374.

⁵ *Ibidem*, s. 165–168.

psychiatra Ivan Goldberg w 1995 roku. Według niego możliwymi kryteriami uzależnienia od Internetu są: fantazje i sny o Internecie, ograniczenie lub porzucenie w całości dotychczasowych aktywności w sferze zawodowej, osobistej lub społecznej⁶. Obecnie prawie każdy młody człowiek jest w posiadaniu różnorodnego sprzętu elektronicznego, który ułatwia życie, ale też prowadzi do uzależnień. Już od najmłodszych lat dziecko używa telefonu komórkowego, pisząc SMS-y i tym samym zubożając swoje słownictwo, co powoduje problemy z akcentowaniem i wymową. Ponadto młodzież korzystająca nadmiernie z mediów elektronicznych jest często przemęczona i zaniedbuje swoje obowiązki szkolne i domowe. Sam komputer osobisty pod wieloma względami stanowi przykład medialnej technologii promiskuej, czyli technologii dystrybucji, konsumpcji i produkcji jednocześnie⁷.

Psycholodzy uważają, że bezpieczna dawka korzystania z komputera w wieku dorastania to jedna godzina dziennie. Uzależnienie od Internetu to zjawisko, które doprowadza do dezorganizacji codziennego życia, powodując negatywne skutki psychologiczne i społeczne, takie jak lęk, niepokój, stany depresyjne, rozdrażnienie, brak czasu dla najbliższych, zaniedbywanie nauki w szkole, wycofywanie się z życia towarzyskiego i konflikty z otoczeniem. Oprócz tego są jeszcze konsekwencje zdrowotne, takie jak zaburzenia wzroku, trwałe wady kręgosłupa, anemia, zwiotczenie mięśni⁸.

Rewolucję informacyjną charakteryzuje dynamiczne i niemożliwe do kontrolowania rozszerzenie się infosfery w postaci znaków, symboli, obrazów, słów i dźwięków. Wszystko to stanowi specyficzne źródło zagrożeń rozwojowych, szczególnie istotnych w przypadku młodego pokolenia. Wielu autorów stawia tezę o zatruciu informacyjnym, wynikającym z braku możliwości porządkowania i rozumienia przekazów medialnych. Mass media stanowią tak zwane dzikie środki edukacji w odniesieniu do młodego pokolenia. Media stanowią dla młodzieży anonimowy autorytet⁹.

Telefon komórkowy to nieodłączny symbol młodego pokolenia. Urządzenie to jest używane przez młodych ludzi nie tylko do komunikacji, ale także do rozrywki w postaci słuchania muzyki, robienia zdjęć i sprawdzania konta na portalu społecznościowym. Młodzież nie wyobraża sobie życia bez telefonu i twierdzi, że wszyscy obecnie go używają¹⁰. Uzależnienie od telefonu komórkowego jest stosunkowo nową formą wśród uzależnień. Dzieci i młodzież to te grupy, które są najbardziej zagrożone, ponieważ używają telefonu w znacznie większym stopniu niż dorośli i popadają w nałogi. Badania wskazują, iż młodzież jest świadoma uzależnienia się od komórki. Według nich o uzależnieniu mogą świadczyć następujące przejawy: niemożność życia bez telefonu, ciągle wysyłanie SMS-ów, częste używanie telefonu, ciągle korzystanie z komórki – niezależnie od miejsca i czasu, nierozstawianie się z nim „na krok”, noszenie telefonu przy sobie i ciągle spoglądanie na niego, wykonywanie wszystkich czynności z telefonem w rękę, ciągle patrzeć na telefon, niedostrzeganie tego, co dzieje się wokół¹¹.

⁶ M. Sitarczyk, op. cit., s. 124–128.

⁷ M. Lister, J. Dovey, S. Giddings, I. Grant, K. Kelly, op. cit., s. 55.

⁸ M. Sitarczyk, op. cit., s. 130–133.

⁹ E. Wysocka, *Zagrożenia społeczno-kulturowe dla rozwoju młodego pokolenia* [w:] *Dzieci i młodzież w niegościnnym świecie. Zagrożenia rozwojowe i społeczne*, red. E. Wysocka, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2012, s. 107–108.

¹⁰ A. K. Ładyżyński, *Komórka w plecaku, czyli o wpływie technologii na młodych* [w:] *„Dzisiejsze czasy” – edukacja wobec przemian w kulturze współczesnej*, red. W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006, s. 247–248.

¹¹ A. Belcer, A. Wojnarowska, *Fonoholizm – nowe uzależnienie młodzieży* [w:] *Patologie i uzależnienia (wybrane problemy teorii i praktyki)*, Warszawa 2014, s. 45.

Skutki nowoczesnych technologii komunikacyjnych – dotychczasowe badania wśród dzieci i młodzieży

W 2012 roku prowadzone były badania młodzieży w wieku 14–17 lat na temat nadużywania Internetu w Polsce i Europie. Badanie wykazało, że odsetek osób korzystających z Internetu w sposób dysfunkcyjny jest najwyższy w Hiszpanii, Rumunii oraz Polsce, natomiast najniższy w Niemczech i Islandii. Dysfunkcyjne korzystanie z Internetu częściej wykazują chłopcy, starsze nastolatki i ci, których rodzice mają wykształcenie podstawowe. Osoby korzystające z Internetu w sposób dysfunkcyjny cierpią częściej na zaburzenia psychospołeczne¹². Według badań prowadzonych przez CBOS w 2013 roku użytkownicy Internetu nadal byli bardziej liczni wśród mieszkańców miast niż wsi, przy czym relatywnie najwięcej było ich w dużych aglomeracjach. Na podstawie badań z ostatnich lat można powiedzieć, że różnice w tym wymiarze między obszarami wiejskimi a miastami stopniowo się zacierają, ponieważ przybywa internautów wśród mieszkańców wsi. Wyraźnie częściej są to internauci najmłodszy (80%). W ostatnim czasie blogi czytała niemal jedna trzecia korzystających z Internetu (30%), ponad połowa internautów (55%) – tj. jedna trzecia ogółu badanych (33%) – korzystała z komunikatora tekstowego będącego odrębnym programem lub częścią jakiejś strony. Wzrost wskazań w stosunku do dwóch poprzednich lat może wynikać z uzupełnienia pytania o czaty, będące integralną częścią portali społecznościowych, które „odebrały” jakąś część użytkowników tradycyjnym komunikatorom. Rozmowy telefoniczne przez Internet prowadzi jedna trzecia jego użytkowników (33%), czyli jedna piąta ogółu ankietowanych (20%). Prawie jedna trzecia internautów (32%) dokonywała w ostatnim miesiącu wpisów na forach, stronach portali społecznościowych. Pewien wzrost odsetka osób deklarujących taką aktywność może wynikać stąd, że pytanie zostało poszerzone o wypowiedzi i komentarze w ramach portali społecznościowych. Stosunkowo mniej popularne na tle innych form aktywności jest uczestnictwo w grach sieciowych. Deklaruje je jedna piąta korzystających z Internetu (20%), a więc nieco więcej niż w ostatnich dwóch latach. Niemal wszystkie rodzaje aktywności związanych z komunikacją z innymi użytkownikami, z wyjątkiem rozmów telefonicznych, są wyraźnie częściej deklarowane przez młodszych internautów, zwłaszcza tych, którzy mają od 18 do 24 lat. Niektórych form aktywności, takich jak gry sieciowe, starsi internauci (w wieku 55 lat i więcej) niemal wcale nie podejmują. Ponadto granie w sieci, jak można zauważyć, znacznie częściej zajmuje mężczyzn niż kobiety (27% wobec 13%). Zawarcie znajomości online deklaruje co czwarty internauta (23%), czyli 14% ogółu respondentów. Z osobą poznaną w sieci spotkał się osobiście co szósty użytkownik Internetu (16%, czyli 9% ogółu badanych) Funkcjonalność portali społecznościowych wykracza poza aspekty wyłącznie towarzyskie. Są one platformą informacyjną, tworzenia i odbioru treści – pewnego rodzaju autonomiczną i samowystarczającą siecią. Ich popularność w Polsce utrzymuje się od kilku lat na mniej więcej stałym poziomie. W roku, w którym było prowadzone badanie, posiadanie konta w przynajmniej jednym portalu społecznościowym deklarowało sześciu na dziesięciu internautów (60%), czyli ponad jedna trzecia ogółu Polaków (36%). Można dodać, że w ciągu miesiąca poprzedzającego sondaż korzystało z nich trzy czwarte zarejestrowanych osób (77%). Od ubiegłego roku

¹² K. Makaruk, S. Wójcik, *Eu NETADB – Badanie nadużywania Internetu przez młodzież w Polsce i Europie*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012, s. 3–5.

zwiększyła się grupa internautów wykorzystujących portale społecznościowe do odbioru różnego rodzaju treści: słuchania muzyki, oglądania filmów lub zdjęć, czytania tekstów (z 33% do 39%). Nie zmienił się natomiast znacząco odsetek tych, którzy zamieszczają w nich tego typu materiały (24%). Ponad jedna czwarta internautów (27%) traktuje portale jako platformę dyskusyjną. W przypadku wszystkich trzech rodzajów aktywności bardzo wyraźnie wyróżniają się *in plus* najmłodsi użytkownicy. Jak wynika z deklaracji, w przyszłym roku z Internetu będzie korzystać dwie trzecie Polaków (66%), natomiast jedna trzecia pozostanie poza siecią (32%). Prawie połowa badanych (48%) twierdzi, że dzięki nowym technologiom świat staje się lepszy, natomiast przeciwnego zdania jest co siódmy respondent (14%). Jedna trzecia (34%) uważa, że rozwój technologii – takich jak Internet, telefonia komórkowa – nie wywiera określonego w ten sposób wpływu na świat. Internauci nieco częściej niż pozostali mówią o pozytywnych aspektach nowych technologii (51% wobec 42%), rzadziej zaś odnoszą się do nich krytycznie (12% wobec 17%)¹³.

W 2016 roku opublikowano raport z badań, które dotyczyły zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport opublikowano na podstawie badań przeprowadzonych wśród 3471 nauczycieli i 22086 osób między 12. a 18. rokiem życia oraz badań jakościowych z lat 2015–2016. Badania wykazały, że ponad jedna trzecia badanej młodzieży nie wyobraża sobie codziennego życia bez telefonu. Korzystanie z cyfrowych narzędzi komunikacji jest na stałe wpisane w codzienne funkcjonowanie osób młodych. Dzieci zaczynają systematycznie używać telefonu w wieku 10 lat, a w dużych aglomeracjach miejskich wiek inicjacji to 7–8 lat. Ponad 70% badanych jest świadoma, że od nowoczesnych technologii można się uzależnić i ponad 70% przyznaje, że zna taką osobę. 20% ankietowanych przyznaje się do uzależnienia. Problem e-uzależnień zauważają nauczyciele i rodzice, niektórzy rodzice wskazują na własne uzależnienie. Badana młodzież dostrzega u siebie symptomy uzależnienia od urządzeń cyfrowych dotyczące emocji, zachowań i przekonań. Część młodzieży wskazuje również na takie skutki jak: przemęczenie, obniżony nastrój, niewywiązywanie się z własnych obowiązków, drżenie rąk i agresja związana z niemożnością skorzystania z urządzenia i Internetu. Z raportu wynika również, że młodzież korzysta z urządzeń mobilnych częściej niż spotyka się ze znajomymi lub realizuje pasje lub hobby. Młodzież uważa, że nieustanne korzystanie z telefonu to znak czasu, a posiadanie tego urządzenia jest dla nich po prostu koniecznością¹⁴.

Media telekomunikacyjne używane przez młodych ludzi stanowią nieproblematiczny i przezroczysty element ich świata. Znaczenie tych urządzeń i ich rola staje się kontrowersją i przedmiotem sporów dla rodziców i nauczycieli. Dla młodego pokolenia teleobecność i tele-dostępność są oczywiste jako podstawowe wymiary egzystencji. Oznacza to z kolei, że dla młodego pokolenia bardzo ważne staje się ciało. Współczesne urządzenia telekomunikacyjne nie tylko wymuszają na jednostce stan czuwania i sugerują, że jest ona w stanie nieustannej ekspozycji, ale stają się naturalnym przedłużeniem naszego ciała, jego integralną częścią. Nowe technologie informacyjne oznaczają szybszy dostęp do informacji, przyspieszenie komunikacji społecznej, przekształcenie czasu i zanik przestrzeni. Gdy jednak przeanalizujemy zastosowanie tych technologii z perspektywy indywidualnego użytkownika, okazuje się, że służą one do suplementowania różnego rodzaju deficytów, jakie pojawiły się wraz

¹³ *Komunikat z badań „Internauci 2013”*, Warszawa, czerwiec 2013, s. 4–18.

¹⁴ M. Dębski, *Szczegółowa charakterystyka zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport z badań*, Fundacja Dbam o Mój Z@sięg, Gdynia 2016 s. 27–32.

z nastaniem zindywidualizowanego społeczeństwa ponowoczesnego. Brak jest na przykład jednoznacznych skal wartości, co ma związek z rozpadem zintegrowanych środowisk społecznych. Młodzi ludzie szukają w sieci stabilnego tła społecznego dla własnych osiągnięć lub zwracają się o pomoc i radę do ludzi, którzy mają ten sam problem, na przykład na portalach społecznościowych¹⁵.

Zjawiskiem społecznym, które wiąże się nadużywaniem nowoczesnych technologii komunikacyjnych, jest phubbing. Nazwa powstała z połączenia dwóch angielskich słów *phone* – telefon i *snub* – ignorować. Pojęcie to oznacza ignorowanie kogoś w towarzystwie, w sytuacjach społecznych z powodu bawienia się swoim telefonem lub innym urządzeniem mobilnym¹⁶. Pojęcie powstało w Australii w 2012 roku, zostało zapoczątkowane przez firmę McCann Melbourne, w której obywatelskie grupy zaczęły promować tzw. uprzejme korzystanie z urządzeń mobilnych. Rok od kampanii „stop phubbing” zauważono pozytywne rezultaty, wielu ludzi zaczęło zwracać uwagę, jak używają swoich urządzeń i jak promować ludzkie interakcje w miejscach publicznych¹⁷.

W listopadzie 2015 roku zostały przeprowadzone badania w jednym z rzeszowskich liceów. Przebadano 134 uczniów pod kątem zagrożenia phubbingiem. Badanie przeprowadzono na podstawie kwestionariusza J.M. Roberta oraz M. Davida. Badani mieli zaznaczyć, z którymi z spośród 9 stwierdzeń zgadzają się. Badanie wykazało, że wśród badanej młodzieży istnieje wysokie ryzyko phubbingu. Większość badanych uzyskała wysoką liczbę punktów świadcząca o tym, że zagrożeni są phubbingiem lub zachowanie to już u nich występuje¹⁸.

Nowe media odgrywają istotną rolę również w szkole, niekoniecznie w czasie lekcji. Na poziomie instytucjonalnym mediatyzację szkoły wyznaczają takie zjawiska jak lekcje informatyki, pracownice komputerowe, tablice interaktywne. Poza tym istnieje rozległa sfera zróżnicowanych praktyk realizowanych indywidualnie lub grupowo, w porozumieniu z nauczycielami lub poza ich wiedzą, a nawet przy ich zdecydowanym sprzeciwie. Uczniowie wykorzystują telefony w czasie lekcji do ściągania informacji, na przykład w czasie sprawdzianu, lub przesyłają sobie informacje i odpowiedzi między sobą. Często telefon jest wykorzystywany jako odtwarzacz muzyki lub filmów dla znudzonych lekcją. Niekiedy młodzież robi też pozytywny użytek z mediów, jak na przykład korzystanie z audiobooków, wyszukiwanie informacji potrzebnych do odrabiania lekcji. Korzystanie z aplikacji internetowych ułatwia też wzajemną pomoc i współpracę. Młodzież często spotyka się poprzez Skype’a, aby wspólnie się uczyć czy rozwiązać problem. Nowe technologie są również istotne z perspektywy funkcjonowania autorytetu szkoły. Młodzi ludzie wprawdzie wyrażają potrzebę obcowania z nauczycielem posiadającym rozległą wiedzę z nauczanego przedmiotu, wtedy można polegać na jego wiedzy – jednak nie bezkrytycznie. Nauczyciele z kolei przyznają się, że czują wzmogoną presję w sytuacji, gdy uczniowie jeszcze w trakcie lekcji potrafią przez komórkę zweryfikować poprawność przekazywanych im treści. Sytuacja bywa szczególnie irytująca dla nauczycieli starszych stażem, którzy są wprawdzie przyzwyczajeni do osobników lubiących punktować pomyłki lub braki nauczyciela, dziś jednak, z Internetem

¹⁵ M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa 2010, s. 29–35, 68.

¹⁶ www.oxforddictionaries.com, dostęp: 9.02.2018 r.

¹⁷ www.techopedia.com, dostęp: 9.02.2018 r.

¹⁸ M. Gadamska, *Phubbing wśród młodzieży licealnej* [w:] *Uzależnienia wśród dzieci i młodzieży*, red. W. Walc, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016, s. 69–74.

w telefonie, każdy staje się potencjalnym „mądrąłą”. Obsadzanie nauczyciela w roli nieomylnego eksperta dysponującego rozległą wiedzą w przedmiocie rodzi napięcia odczuwane zarówno po stronie uczniów, jak i nauczycieli. Pozycja nauczyciela jako tego, który wskazuje uczniom treści, z którymi trzeba się zapoznać, uległa erozji. W warunkach gdy i uczeń, i nauczyciel mają dostęp do nieprzebranych zasobów informacji, dziś o wiele łatwiej o sytuację, w której także nauczyciel dowiaduje się od uczniów o nieznanych sobie faktach, poznaje nowe źródła wiedzy czy umiejętności. Korzystanie z nowych mediów w procesie nauki i nauczania wzmacnia partnerskość w kontaktach. W ramach bardziej partnerskich kontaktów adekwatniejszą rolą dla nauczyciela wydaje się rola kompetentnej osoby, która jest zainteresowana daną tematyką, uczy się cały czas i potrafi ocenić przydatność rozmaitych źródeł. Rola nauczyciela jako osoby posiadającej rozległą wiedzę przedmiotową, którą może przekazać uczniom, a następnie zwrotnie egzekwować jej znajomość, staje się coraz trudniejsza w realizacji. Ten „demokratyzujący” trend jest wzmacniany wszędzie tam, gdzie nowe media uczestniczą w nawiązywaniu, podtrzymywaniu i zarządzaniu relacjami. Trudno wprawdzie wyobrazić sobie, aby szkoła mogła funkcjonować poza modelem hierarchicznym, nie można jednak ignorować faktu, że zmieniają się warunki, w jakich model ten funkcjonuje: granica publiczne–prywatne ulega rozmyciu, intensyfikuje się nieformalna komunikacja uczniów i nauczycieli. Do szkoły wkracza nowy model wiedzy, postrzegany przeważnie jako antagoniczny względem modelu praktykowanego przez tę instytucję¹⁹.

Jan Galarowicz pisze, że życie człowieka współczesnego toczy się w dwóch światach: realnym i wirtualno-medialnym. Ten drugi świat zajmuje obecnie coraz więcej miejsca. Sfera medialno-wirtualna i rzeczywistość mieszają się ze sobą. Jesteśmy świadkami narodzin nowego człowieka realno-medialno-wirtualnego²⁰.

Wyniki badań własnych

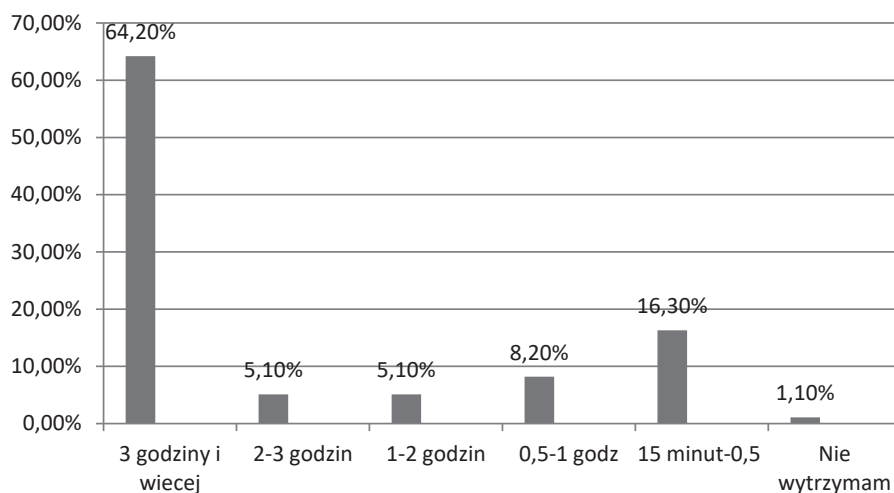
Przedmiotem moich badań było przeanalizowanie, czy formy nowoczesnej komunikacji stosowane przez młodzież przynoszą korzyści, czy też stwarzają zagrożenia. W związku z faktem, że telefon komórkowy jest nieodłącznym elementem życia każdego młodego człowieka, chciałam sprawdzić, w jakim stopniu młodzi ludzie są uzależnieni od tego urządzenia oraz czy stosują phubbing. Komunikacja w sieci wiąże się niejednokrotnie z cyberprzemocą, dlatego też jednym z aspektów badania było sprawdzenie, czy młodzi ludzie stosują przemoc w Internecie oraz czy doświadczają tego zjawiska. W związku z charakterem poszukiwań badawczych badania empiryczne miały formułę badań sondażowych. Narzędziem badawczym była ankieta.

Badania zostały przeprowadzone wśród młodzieży szkoły średniej na Podkarpaciu w małym miasteczku, które jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej. Szkoła jest mała, liczy 154 uczniów w roku szkolnym 2017/18, z czego zostało przeankietowanych 98. Większość stanowili uczniowie technikum o profilach: logistycznym, mechanicznym i żywieniowym oraz jedna klasa liceum. Młodzież ta zamieszkuje w przeważającej części (84%) obszary wiejskie w otoczeniu miasteczka, gdzie znajduje się szkoła. 67% badanych stanowiły kobiety.

¹⁹ M. Filiciak, M. Danielewicz, M. Halawa, P. Mazurek, A. Nowotny, op. cit., s. 115–125.

²⁰ J. Galarowicz, *Powrót do wartości*, Petrus, Kraków 2011, s. 38.

Częstotliwość używania telefonu przez młodzież

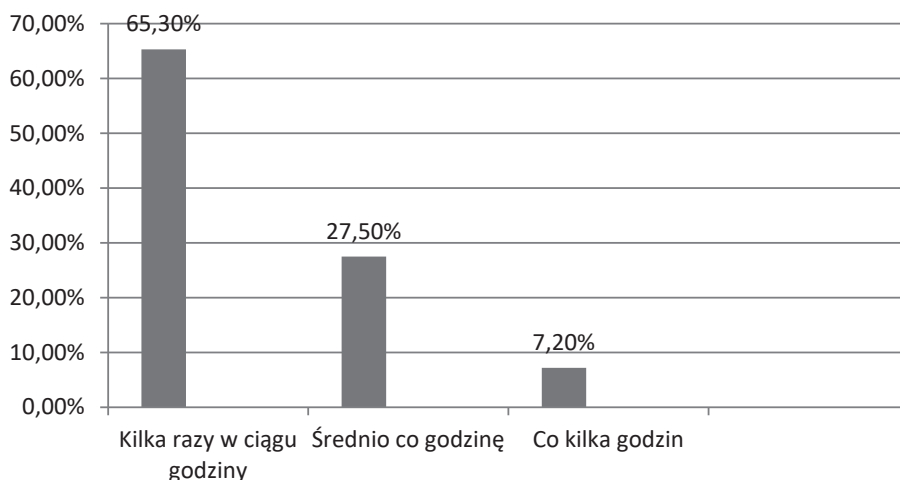

Ryc. 1. Deklaracje młodzieży dotyczące maksymalnego czasu bez konieczności używania telefonu

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 60% badanej młodzieży deklaruje, że wytrzymałaby bez telefonu ponad trzy godziny. Pomimo że była to najpopularniejsza odpowiedź, kolejne pytania dowodzą, że jest to odpowiedź czysto teoretyczna. Jak wskazują dalsze odpowiedzi ankietowanych, tylko nieliczni są w stanie funkcjonować dłuższy okres bez telefonu.

Częstotliwość używania telefonu przez młodzież w ciągu dnia

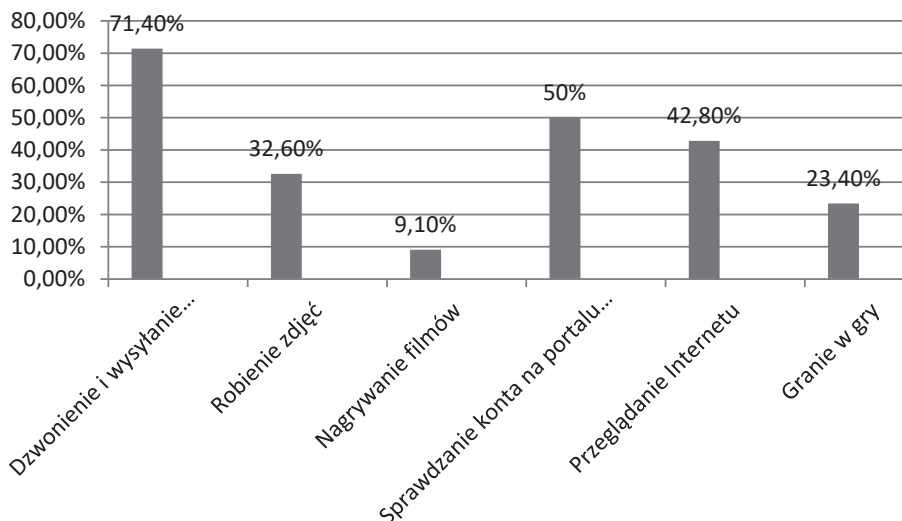

Ryc. 2. Częstotliwość używania telefonu przez młodzież w ciągu dnia

Źródło: opracowanie własne.

Ponad 60% młodzieży używa telefonu kilka razy w ciągu godziny, a około 30% średnio co godzinę. Jest to duża częstotliwość, co może wskazywać na początki zjawiska fonoholizmu.

Cel, w jakim młodzież najczęściej używa telefonu

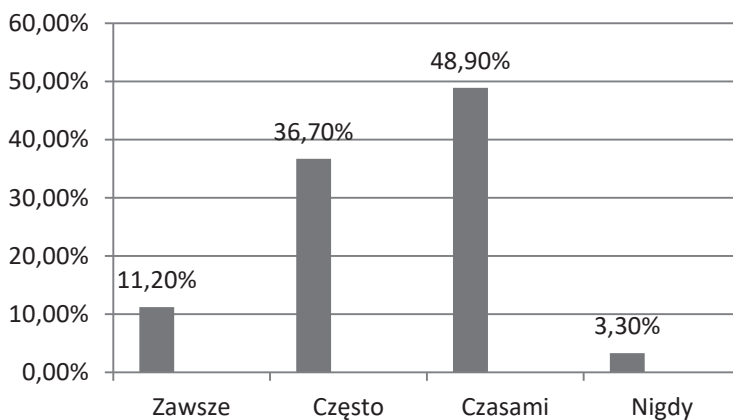

Ryc. 3. Cel, w jakim młodzież najczęściej używa telefonu (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowani najczęściej używają telefonu do dzwonienia i wysyłania wiadomości – ponad 70% oraz sprawdzania konta na portalu społecznościowym – 50%. Jak widać, młodzi ludzie lubią być w ciągłym kontakcie. Inne popularne odpowiedzi to przeglądanie Internetu – ponad 40% oraz robienie zdjęć – ponad 30%.

Wykorzystanie telefonu do celów edukacyjnych

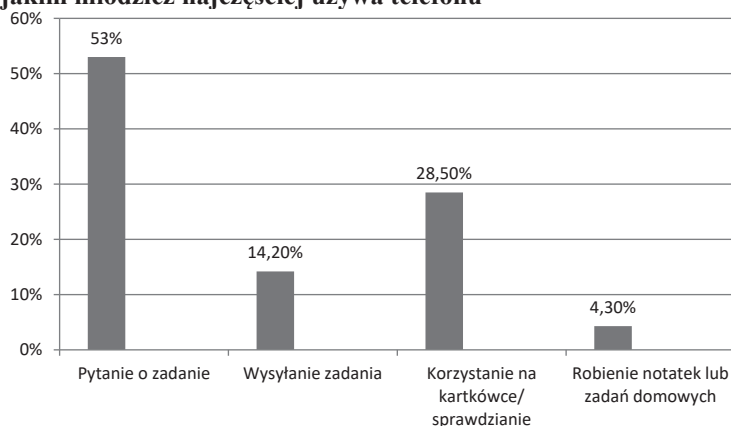

Ryc. 4. Wykorzystanie telefonu do celów edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne.

W celach edukacyjnych telefon wykorzystuje „czasami” około połowy badanej młodzieży, ponad 30% stwierdza, że „często”. Jest to pozytywne zjawisko.

Cel, w jakim młodzież najczęściej używa telefonu

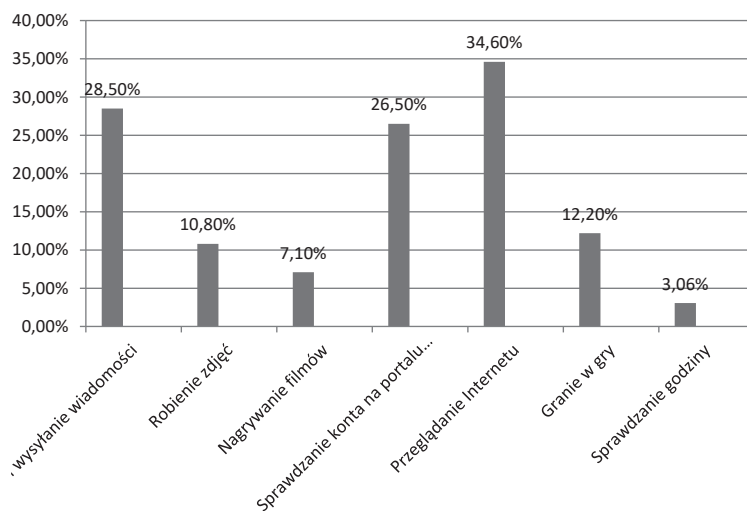

Ryc. 5. Sposoby wykorzystania telefonu do celów edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne.

Ponad połowa ankietowanych używa telefonu, aby zapytać o zadanie, widać tu pozytywne zastosowanie szybkich technologii komunikacyjnych. Jednak około 30% przyznaje, że używa telefonu na kartkówce lub sprawdzianie i jest to dla młodzieży coś normalnego. Istnieje możliwość, że większość młodzieży postępuje w ten sam sposób, jednak nie przyznaje się do tego oficjalnie. Jest to duży problem w wielu szkołach.

Cel, w jakim młodzież najczęściej używa telefonu w czasie lekcji

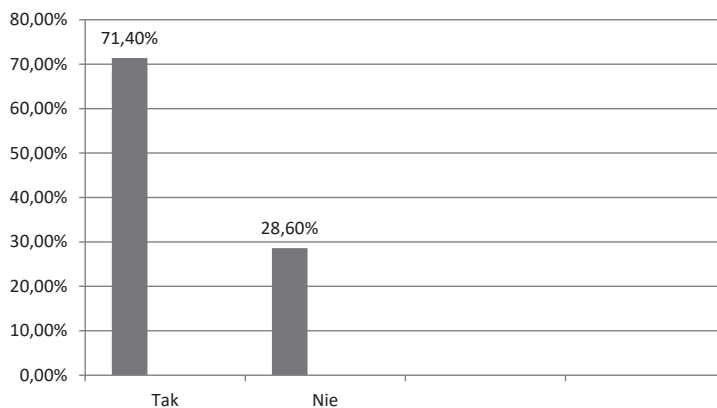
Ryc. 6. Cel w jakim młodzież najczęściej używa telefonu w czasie lekcji (można było wybrać maksymalnie 3 odpowiedzi)

Źródło: opracowanie własne.

W związku z tym, że młodzież niemalże nie rozstaje się z telefonem, otwarcie przyznaje, że używa telefonu w czasie lekcji. Jak już zostało wspomniane, młodzież często nudzi się

w szkole, w związku z tym w czasie lekcji ponad 30% przegląda Internet, a około 30% dzwoni i wysyła wiadomości tekstowe. Około 30% sprawdza konto na portalu społecznościowym. Były to najpopularniejsze odpowiedzi ankietowanej młodzieży. Ponad 10% przyznaje, że robi zdjęcia i tyle samo gra w gry. Wyniki te są niepokojące.

Używanie telefonu w czasie posiłków

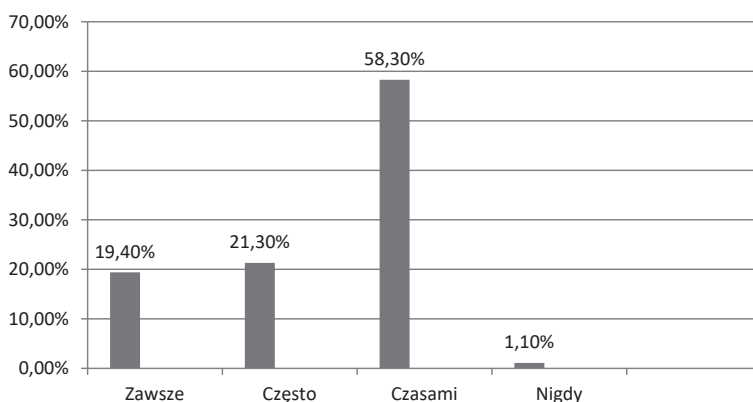

Ryc. 7. Używanie telefonu w czasie posiłków

Źródło: opracowanie własne.

Jedną z oznak phubbingu jest nierozstawianie się z telefonem nawet podczas posiłków, telefon jest zawsze w zasięgu wzroku. Ponadto można nawet podczas wspólnego posiłku kontaktować się z innymi. Ponad 70% ankietowanych stwierdziła, że tak właśnie robi. Niecałe 30% ankietowanych nie używa telefonu podczas posiłku.

Telefon w zasięgu wzroku, gdy jest się w towarzystwie innych osób

Ryc. 8. Telefon w zasięgu wzroku, gdy jest się w towarzystwie innych osób

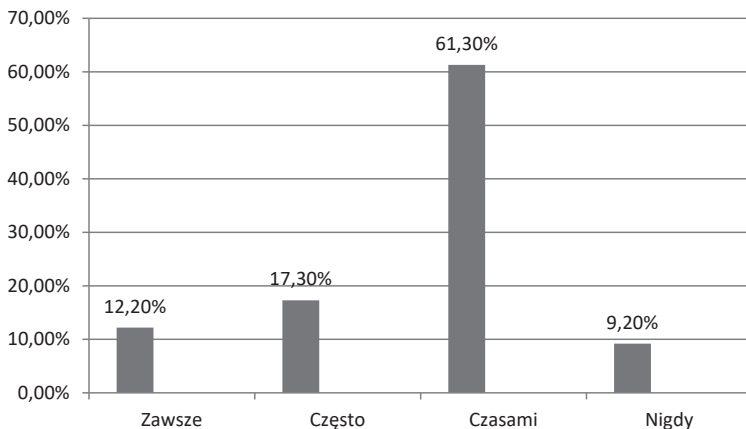
Źródło: opracowanie własne.

Ponad 90% ankietowanych ma telefon w zasięgu wzroku, gdy przebywa w towarzystwie innych osób, tylko jedna osoba odpowiedziała, że tego nie robi. Młodzież w tym

przypadku podaje różną częstotliwość: około 60% ankietowanych stwierdza, że czasami się tak zachowuje, często – ponad 20% i zawsze – około 20%. Jest to kolejna oznaka ulegania zjawisku phubbingu.

Odbieranie telefonu/sprawdzanie wiadomości w towarzystwie innych osób

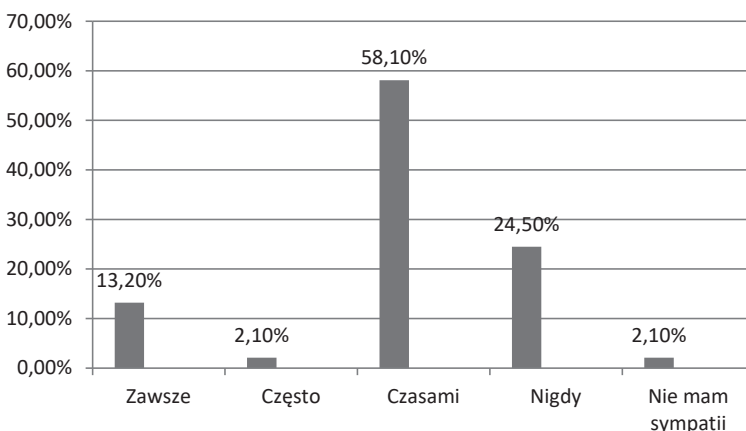

Ryc. 9. Odbieranie telefonu/sprawdzanie wiadomości w towarzystwie innych osób

Źródło: opracowanie własne.

Większość młodzieży odbiera telefon i sprawdza wiadomości w towarzystwie innych osób, nie widząc w tym nic złego. Zaledwie około 10% ankietowanych tego nie robi. Ponad 60% młodzieży czasami odbiera telefon i sprawdza wiadomości, około 20% – często, zawsze – ponad 10%. Jak widać, młodzież jest w stałym kontakcie za pomocą mediów elektronicznych i zalicza się do społeczności phubberów.

Używanie telefonu podczas spotkania z sympatią

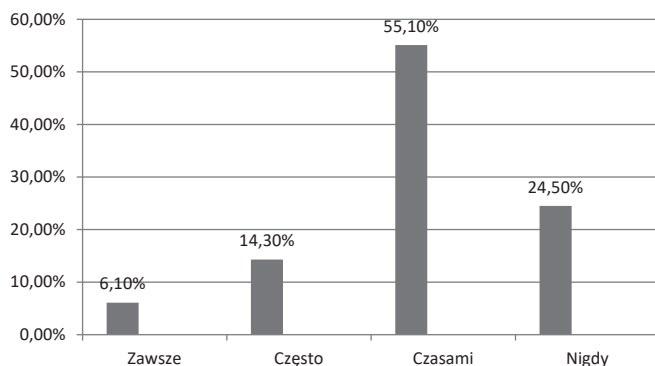

Ryc. 10. Używanie telefonu podczas spotkania z sympatią

Źródło: opracowanie własne.

Niepokojący jest fakt, że młodzi ludzie nie potrafią obejść się bez telefonu nawet podczas spotkania z sympatią. Ciekawy był komentarz w jednej z ankiet, w której respondent zaznaczył odpowiedź „zawsze” dopisując „ona też”. Zaledwie niecałe 25% ankietowanych nie używa telefonu, przebywając ze swoją sympatią, pozostałym zdarza się to z różną częstotliwością: czasami – ok. 60%, zawsze – ok. 15%, często – ponad 2%. Może to świadczyć o głębokim uzależnieniu od telefonu oraz o phubbingu.

Używanie telefonu, gdy następuje chwila ciszy w rozmowie

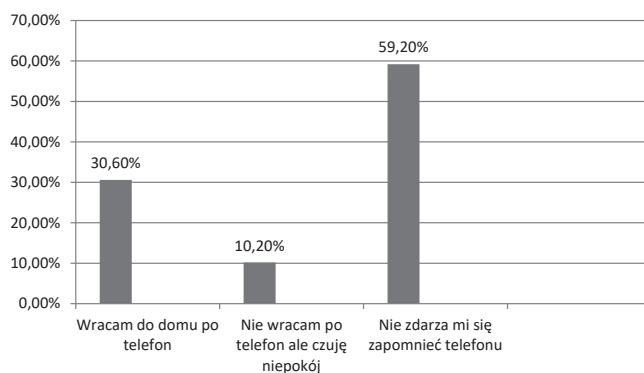

Ryc. 11. Używanie telefonu, gdy następuje chwila ciszy w rozmowie

Źródło: opracowanie własne.

Telefon jest również dla młodzieży wygodnym narzędziem, gdy następuje cisza podczas rozmowy, wówczas zawsze można sięgnąć po telefon. Współczesna młodzież może mieć niewątpliwie problemy z komunikacją. Poprzez nadużywanie mediów elektronicznych zubaża się słownictwo, jest mnóstwo skrótów i zapożyczeń z języka angielskiego. Często można zaobserwować młodzież szkolną siedzącą przed klasą, która zamiast ze sobą rozmawiać, wzrok ma utkwiony w swoim telefonie. W związku z tym niecałe 25% ankietowanych nie wspomaga się telefonem, podczas gdy następuje cisza w rozmowie, ponad 55% czasami korzysta w takiej sytuacji z telefonu, około 15% – często i zawsze – ponad 6%.

Reakcja w przypadku zapomnienia telefonu

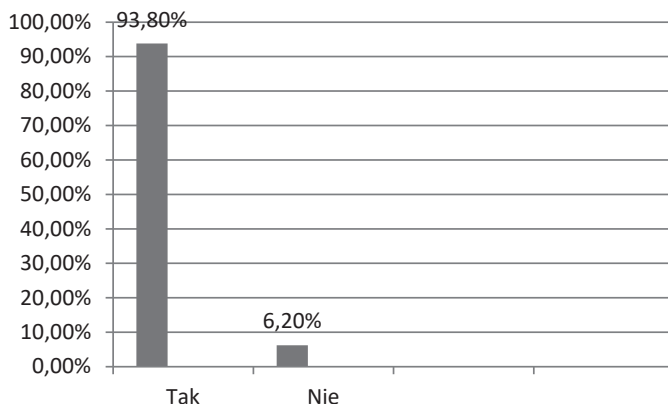

Ryc. 12. Reakcja w przypadku zapomnienia telefonu

Źródło: opracowanie własne.

Młodzież nie rozstaje się ze swoim telefonem i prawie 60% ankietowanych stwierdza, że nie zdarza się, aby zapomnieli o telefonie. Natomiast nieco ponad 30% wraca do domu po telefon w przypadku, gdy go zapomni. Ponad 10% ankietowanych nie wraca, ale odczuwa niepokój. Jest to widoczna oznaka uzależnienia od telefonu. Współczesny młody człowiek uważa telefon za coś niezbędnego, bez czego nie można normalnie funkcjonować.

Posiadanie konta na portalu społecznościowym

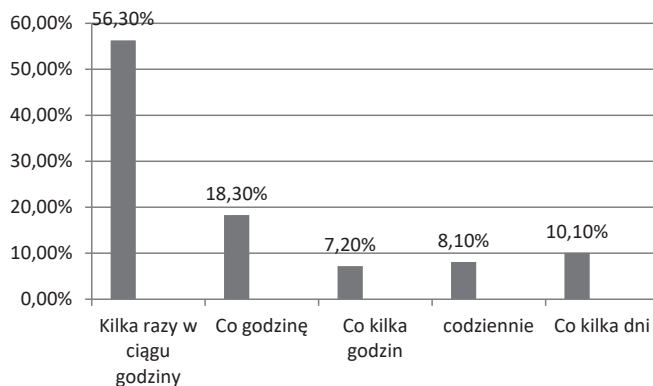

Ryc. 13. Posiadanie konta na portalu społecznościowym

Źródło: opracowanie własne.

Większość młodych ludzi posiada konto na portalu społecznościowym. Jest to miejsce, gdzie młodzież zamieszcza informacje o sobie i pozostaje w kontakcie z innymi. Ponad 93% ankietowanych przyznaje, że ma konto na portalu społecznościowym, zaledwie 6% przyznaje, że takiego konta nie posiada. Młodzież zazwyczaj wymienia kilka portali, na których posiada konta, najczęściej od dwóch do pięciu. Najpopularniejszy jest Facebook. Inne najczęściej wymieniane portale to Twitter, Instagram, Snapchat, Youtube. Nic dziwnego, że młodzież nie rozstaje się z telefonem.

Częstotliwość sprawdzania swojego konta na portalu społecznościowym

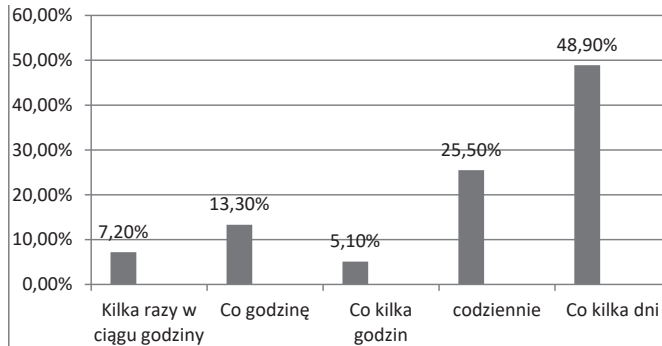

Ryc. 14. Częstotliwość sprawdzania swojego konta na portalu społecznościowym

Źródło: opracowanie własne.

Młodzi ludzie sprawdzają swoje konto na portalu społecznościowym kilka razy w ciągu godziny, takiej odpowiedzi udzieliło 56% badanych, co godzinę robi to ponad 18% badanych. Jak widać, młodzi ludzie nawet na moment nie rozstają się z telefonem, nawet w czasie lekcji w szkole. Pomimo zakazu używania telefonu podczas lekcji młodzi ludzie znajdują sposób, aby być nieustannie on-line.

Częstotliwość sprawdzania konta znajomych na portalu społecznościowym

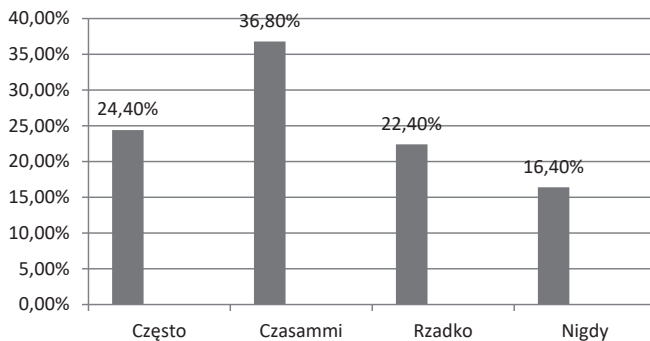

Ryc. 15. Częstotliwość sprawdzania konta znajomych na portalu społecznościowym

Źródło: opracowanie własne.

Inaczej wygląda sytuacja w przypadku kont na portalach społecznościowych znajomych, około połowy respondentów sprawdza je co kilka dni, nieco ponad 25% – codziennie. Nieliczni sprawdzają konta znajomych codziennie – niewiele ponad 7%.

Zamieszczanie zdjęć lub filmików osób trzecich na portalach społecznościowych bez ich zgody

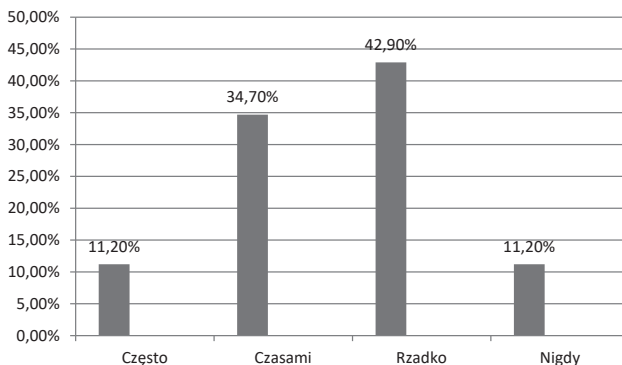
Ryc. 16. Zamieszczanie zdjęć lub filmików osób trzecich na portalach społecznościowych bez ich zgody

Źródło: opracowanie własne.

Młodzież chętnie korzysta z udogodnień, jakie oferuje nowoczesna technologia komunikacyjna, robiąc zdjęcia lub kręcąc filmiki z udziałem osób trzecich. Problem polega na tym, że zamieszczanie materiałów na portalach społecznościowych niejednokrotnie odbywa się bez zgody osób zainteresowanych, co jest jednym z przejawów cyberprzemocy. Młodzi ludzie najwyraźniej nie zdają sobie sprawy z powagi tego procederu oraz z tego, jakie mogą

być szkody psychiczne dla ofiar takich czynów. Około 25% ankietowanych często zamieszcza materiały w sieci bez zgody osób zainteresowanych, proceder taki stosuje czasami – ponad 36% respondentów. Ponad 22% ankietowanych stwierdza, że rzadko zamieszcza materiały w sieci bez czyjejs zgody, zaledwie 16% nigdy tego nie robi.

Zamieszczanie przez kogoś zdjęć ankietowanych bez ich zgody

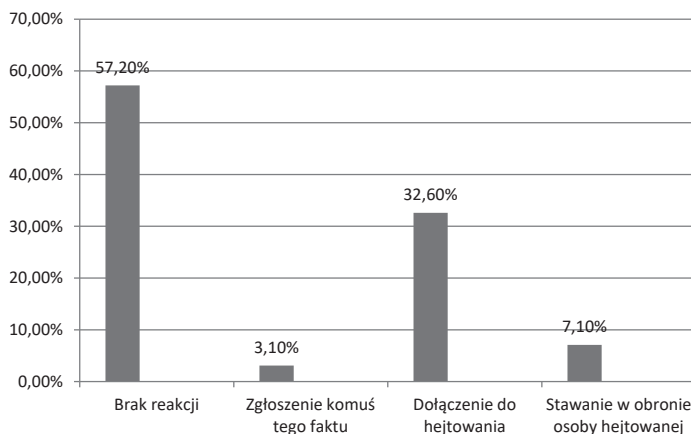

Ryc. 17. Zamieszczanie przez kogoś zdjęć ankietowanych bez ich zgody

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowana młodzież przyznaje, że sama też pada ofiarą cyberprzemocy. Ponad 11% młodzieży przyznaje, że często ktoś zamieszcza ich zdjęcia w sieci bez ich zgody, ponad 34% stwierdza, że zdarza się to czasami. Ponad 42% ankietowanych ma rzadko do czynienia z tym zjawiskiem, a 11% przyznaje, że nie miało do czynienia z tym problemem.

Reakcja ankietowanych na „hejty” w Internecie

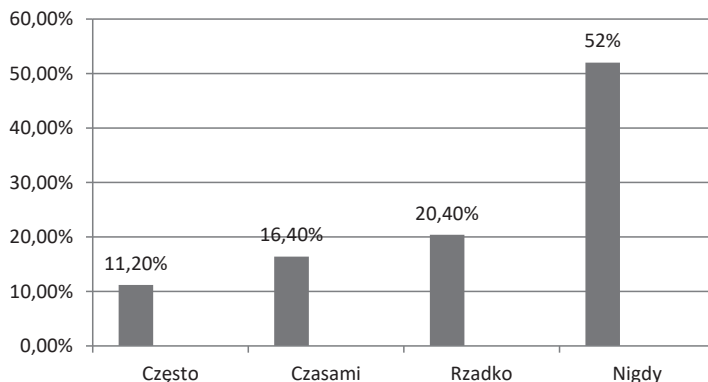
Ryc. 18. Reakcja ankietowanych na „hejty” w Internecie

Źródło: opracowanie własne.

Niepokojącym zjawiskiem jest fakt, że młodzież nie zwraca uwagi na tzw. „hejty” w sieci. Ponad 57% ankietowanych zupełnie na nie nie reaguje, natomiast ponad 32% dołącza do hejtowania. Zaledwie 3% zgłasza ten fakt i zaledwie 7% staje w obronie osoby

narażonej na hejty. Młodzi ludzie wykazują się niewielką empatią i często wyrażają swoje negatywne emocje w sieci.

Przypadki wyzywania, obrażania kogoś w Internecie przez ankietowanych

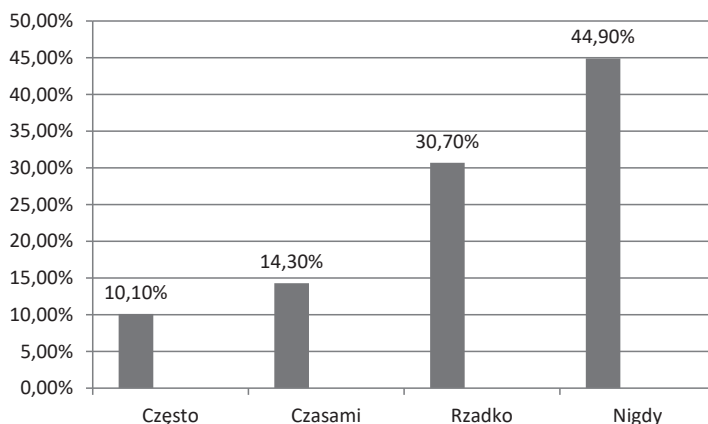

Ryc. 19. Przypadki wyzywania, obrażania kogoś w Internecie przez ankietowanych

Źródło: opracowanie własne.

Ankietowana młodzież przyznaje, że zdarza im się obrażać i wyzywać kogoś w sieci, ponad 11% respondentów przyznaje, że robi to często, ponad 16% czasami, rzadko – ponad 20%. Istotny jest fakt, że ponad 50% przyznaje, że nigdy nie obraża innych w sieci.

Przypadki doświadczania obraźliwych treści w Internecie przez ankietowanych

Ryc. 20. Przypadki doświadczania obraźliwych treści w Internecie przez ankietowanych (nieprzyjemne maile, wpisy na koncie portalu społecznościowego itp.)

Źródło: opracowanie własne.

Podobne wyniki są w przypadku doświadczania obraźliwych treści w sieci. Około 45% ankietowanych stwierdza, że zdarza im się doświadczać obraźliwych treści w Internecie, rzadko doświadcza tego zjawiska 30% badanych. Z obraźliwymi treściami pod swoim adresem spotkało się często – 10% badanych, a czasami doświadczyło tego 14% respondentów.

Wnioski z badań własnych

Ankietowana młodzież wykazuje w dużym stopniu uzależnienie od telefonu. Ponad 60% młodzieży używa telefonu kilka razy w ciągu godziny. Młodzież najczęściej używa telefonu do:

- dzwonienia i wysyłania wiadomości – 71,4%,
- sprawdzania konta na portalu społecznościowym – 50%,
- przeglądania Internetu – 42,8%,
- robienia zdjęć – 32,6%.

Większość uczniów (ok. 90%) deklaruje, że używa telefonu do celów edukacyjnych, jednak są to najczęściej pytania o zadanie (53%) oraz korzystanie na kartkówce/sprawdzianie (28,5%), co jest zjawiskiem niepokojącym. Może to oznaczać, że młodzi ludzie nie traktują poważnie swoich obowiązków szkolnych oraz łamią obowiązujące w szkole zasady. Świadczą o tym również odpowiedzi na kolejne pytania. Młodzież najwyraźniej nudzi się w szkole. W związku z tym ponad 60% badanej młodzieży przyznaje, że używa telefonu w czasie lekcji najczęściej do:

- przeglądania Internetu – 34,6%,
- do sprawdzania konta na portalu społecznościowym – 26,5 %,
- dzwonienia i wysyłania wiadomości – 28,5%,
- grania w gry – 12,2%,
- robienia zdjęć – 9,1%,
- nagrywania filmów – 7,2%.

Nie jest to optymistyczny wizerunek młodych ludzi. Młodzież często zapomina o zadaniu domowym i drugim śniadaniu, ale nie o telefonie. Około 60% ankietowanych przyznaje, że nie zdarza im się zapomnieć telefonu, a 30% wraca do domu po telefon w przypadku, gdy go zapomni. Pozostali ankietowani odczuwają niepokój wywołany faktem braku posiadania telefonu.

Jeśli chodzi o zjawisko phubbingu, czyli ignorowania innych w towarzystwie z powodu bawienia się telefonem, jak najbardziej to zjawisko jest obecne wśród ankietowanej młodzieży. Ponad 70% ankietowanych używa telefonu podczas posiłków, ponad 90% odbiera telefony i wiadomości w towarzystwie innych osób, ponad 70% używa telefonu na spotkaniu z sympatią, ponad 75% używa telefonu, gdy następuje cisza podczas rozmowy. Cyberprzemoc również nie jest obca ankietowanym. Młodzież komunikuje się w sieci z różnym skutkiem i chętnie zamieszcza materiały swoje i swoich znajomych w Internecie. Ponad 90% młodzieży posiada konto na portalu społecznościowym i sprawdza, co się na nim dzieje nawet kilka razy w ciągu godziny (ponad 56% ankietowanych). Młodzi ludzie zamieszczają zdjęcia w sieci bez zgody osób zainteresowanych z różną częstotliwością. Zaledwie 16% przyznaje, że tego nie robi. Sami ankietowani również doświadczają zamieszczania przez kogoś ich zdjęć bez ich zgody. Zaledwie 11,3% badanych odpowiada, że nigdy tego nie doświadczą. Młodzi ludzie są przyzwyczajeni do „hejtów” w Internecie. Ponad 57% ankietowanych nie reaguje na „hejty”, a ponad 30% dołącza do hejtowania. Jest to niepokojące zjawisko. Około 50% respondentów dopuszcza się obrażania i wyzywania innych w sieci i również około 50% doświadczyło obrażania i nieprzyjemnych treści w Internecie.

Podsumowanie

Korzystanie z nowych technologii, w szczególności z cyfrowych narzędzi komunikacji, jest na stałe wpisane w codzienne funkcjonowanie osób młodych, które nie wyobrażają sobie codziennego życia bez telefonu lub smartfona. Formy nowoczesnej komunikacji mają wiele zalet, ale również stwarzają zagrożenia, zwłaszcza dla dorastającej młodzieży. Młodzi ludzie wykorzystują telefony do celów edukacyjnych i rozrywkowych. Regularne i systematyczne korzystanie z własnego telefonu rozpoczyna się około dziesiątego roku życia, a w dużych aglomeracjach miejskich wiek inicjacji spada nawet do siedmiu lub ośmiu lat. Młodzież jest świadoma, że od urządzeń komunikacyjnych można się uzależnić i dostrzega takie przypadki w swoim otoczeniu. Problem e-uzależnień jest dostrzegany również przez nauczycieli, którzy na co dzień obserwują młodzież. Zarówno nauczyciele, jak i rodzice dostrzegają nasilenie się tego zjawiska w ciągu ostatnich kilku lat. Urządzenia mobilne zastępują często spotkania w gronie rodziny i przyjaciół. Nawet jeśli młodzi ludzie przebywają w towarzystwie innych, nie rozmawiają ze sobą, lecz bawią się telefonem, co jest oznaką phubbingu i fonoholizmu. Dzisiejsza młodzież nie ma świadomości negatywnych psychospołecznych skutków obcowania z telefonem, gdyż wszyscy w ich wieku postępują tak samo. Rodzice często wyposażają dziecko w telefon od najmłodszych lat pod pretekstem bycia z dzieckiem w kontakcie. Innym problemem jest fakt, że rodzice często nie mają okazji rozmawiać z dzieckiem z powodu codziennych obowiązków i pracy zawodowej, więc monitorowanie dziecka i jego obcowania z telefonem nie jest w pełni kontrolowane przez rodziców. Dorastająca młodzież jest szczególnie podatna na uzależnienia od nowoczesnych technologii. Aby zapobiegać uzależnieniom behawioralnym, najlepiej obserwować młodego człowieka, lecz nie ingerować w jego prywatność. Najlepiej spędzać z dzieckiem dużo czasu i rozmawiać z nim o jego problemach. Wszelkie uzależnienia pojawiają się w momencie, gdy dziecko się nudzi, więc rozsądne organizowanie czasu wolnego dla młodego człowieka jest zawsze efektywną profilaktyką.

Bibliografia

- Belcer A., A. Wojnarowska, *Fonoholizm – nowe uzależnienie młodzieży* [w:] *Patologie i uzależnienia, wybrane problemy teorii i praktyki*, Warszawa 2014.
- Dębski M., *Szczegółowa charakterystyka zjawiska fonoholizmu w Polsce. Raport z badań*, Fundacja Dbam o Mój Z@sięg, Gdynia 2016.
- Gadamska M., *Phubbing wśród młodzieży licealnej* [w:] *Uzależnienia wśród dzieci i młodzieży*, red. W. Walc, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2016.
- Galarowicz J., *Powrót do wartości*, Petrus, Kraków 2011.
- Filiciak M., Danielewicz M., Halawa M., Mazurek P., Nowotny A., *Młodzi i media. Nowe media a uczestnictwo w kulturze*, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa 2010.
- Komunikat z badań „Internauci 2013”*, Warszawa, czerwiec 2013.
- Ling R., Donner J., *Komórka. Komunikacja mobilna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

- Lister J., Dovey J., Giddings S., Grant I., Kelly K., *Nowe media. Wprowadzenie*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2009.
- Ładyżyński A.K., *Komórka w plecaku, czyli o wpływie technologii na młodych* [w:] „*Dzisiejsze czasy*” – *edukacja wobec przemian w kulturze współczesnej*, red. W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.
- Makaruk K., Wójcik S., *Eu NET ADB – Badanie nadużywania Internetu przez młodzież w Polsce i Europie*, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2012.
- Sitarczyk M., *Rodzina w mediach. Media w rodzinie*, Difin, Warszawa 2013.
- www.oxforddictionaries.com
- www.techopedia.com
- Wysocka E., *Zagrożenia społeczno-kulturowe dla rozwoju młodego pokolenia* [w:] *Dzieci i młodzież w niegościnnym świecie. Zagrożenia rozwojowe i społeczne*, red. E. Wysocka, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa 2012.

SUMMARY

Bernadeta Botwina

Forms of modern communication technologies in the lives of young people – opportunities and threats

In the contemporary society, technical media provide contact among people, which are mainly of interface-to-interface character, instead of personal face-to-face contacts. Especially young people use modern communication technologies willingly because they constitute their natural environments and inseparable elements of their everyday life. As a result, new social phenomena appear, which include: phubbing, phonoholism and other pathological forms of communication. Modern forms of communication are inseparable part of our life, they enable fast communication even with people in other parts of the world and communication with several people at the same time. However, modern communication technologies can lead to e-addictions and dysfunctions of social contacts.

Key words: modern communication technologies, phubbing, phonoholism, e-addictions.

Data wpływu artykułu: 13.06.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 1.03.2019 r.

Svitlana Shchudlo

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Department of Law, Sociology and Political Science
<http://orcid.org/0000-0002-5038-5290>
e-mail: svitlana.shchudlo@gmail.com

Maria Futysch

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University
Student of Sociology
e-mail: futysch@gmail.com

Mental Health of Adolescents in Ukraine and Poland: Comparative Analysis of Internalizing and Externalizing Disorders

SUMMARY

This paper presents the results of the Ukrainian-Polish survey 'Mental health and risky behaviors of adolescents'. The survey was conducted in the period between October and December 2016 by a group of Ukrainian and Polish scholars among 15-year-old adolescents. This paper focuses on the internalizing and externalizing indicators of mental health disorders of Ukrainian and Polish schoolchildren. Based on the empirical data the author analyzes youth aggression, violence, violation of the law, etc.

The obtained data prove the presence of risk groups in adolescent samples from both countries under study, which are characterized by the symptoms of internalizing and externalizing disorders in mental health. The symptoms of mental health disorders are more prominent in Polish adolescents. Although the integrated indicators for Ukrainian adolescents are lower, the individual manifestations of mental disorders are still higher. Thus, the indicators of risky behaviours related to aggression and violence, which are components of integrated indicators, are higher for Ukrainian adolescents.

The gender analysis of empirical data indicates that girls are more vulnerable to internalizing disorders. They are more inclined to suffer from depression and poor emotional well-being than boys. This conclusion is true for adolescents from both countries under study. Such results point to the need for differentiated approach to taking preventive measures among boys and girls.

Key words: adolescents, risks behavior, internal problems, external problems, mental health.

Introduction

The problem of adolescents' mental health as a social phenomenon is new for Ukraine. Ukrainian researchers have been considering the problems of mental health disorders mainly in the context medicine for a long time. According to some official medical statistics, "1673328 Ukrainian residents have been registered as suffering from mental and behavioural disorders since January 1, 2017, which makes up 3,9% of the whole population. By the end of 2016 in Ukraine, 261240 patients with mental disorders were registered as disabled, of which 8,5% were children under the age of 17"¹. It is now officially acknowledged that such an approach has not met expectations and does not correspond to international requirements, new social challenges: "the modern Ukrainian system of mental health as a whole has inherited the organizational structure, as well as the strategies and practices of the Soviet system with all its advantages and disadvantages. This system has not undergone any significant structural changes since Ukraine gained independence. It remains largely focused on biomedical approaches, which are implemented mainly in psychiatric and drug treatment inpatient facilities"².

The need for a qualitatively new systemic approach to studying and solving mental health disorders in Ukraine is substantially actualized by the range of factors. The key macrosocial factors include a long-term economic crisis and a difficult socioeconomic situation in the country, the Russian military aggression in the east of the country since 2014, increasing internal migration of the population from the conflict zone and the emigration of the population, significant flows of external labour migration, uncertainty in the future, etc. All this creates some dangerous tendencies towards mental health disorders at national, group and individual levels. The social groups most vulnerable to these processes involve children and adolescents who require special attention.

The answer to the new challenges has become the adoption of the first document in this area, namely "The Concept for Developing Mental Health Protection in Ukraine up to 2030". In accordance with the key international documents of the World Health Organization, this document interprets mental health as "a state of well-being in which each individual realizes his or her own potential, can cope with normal stresses of life, work productively and fruitfully and is able to make a contribution to his or her community"³. The adoption of this document implies designing and implementing relevant programmes for preventing mental health disorders. These programmes are expected to be designed based on a system for monitoring a mental health condition.

One of the first attempts in this direction is the implementation of a joint Ukrainian-Polish study among pupils using a toolkit of Polish scholars who have a solid track record in monitoring the trends in mental and behavioural disorders in adolescents⁴. The posi-

---

¹ Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року (*The concept of the Mental Health development in Ukraine up to 2030*), № 1018, <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80>, доступ: 27.12. 2017 р.

² Ibidem.

³ Ibidem.

⁴ K. Okulicz-Kozaryn, S. Shchudlo, L. Klymanska, H. Herasym, O. Herus, V. Savka, I. Mirchuk, *Zachowania ryzykowne i zaburzenia zdrowia psychicznego młodzieży we Lwowie, Drohobyczu i w powiecie drohobyckim* [w:] *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nalogowych i problemów*

tive aspects of Polish experience in terms of state-approved programmes for preventing dependencies and promoting mental health protection should be implemented in Ukraine⁵.

The current study aims to comparatively analyze the symptoms of mental and behavioural disorders in Ukrainian and Polish adolescents.

Empirical basis

The empirical basis of the study includes the results obtained from the Ukrainian-Polish survey under the title “Mental Health and Risky Behaviour of Adolescents” conducted during October, November and December 2016 among adolescents from Ukraine and Poland based on the methodology of an authoritative study on adolescents’ mental health in Poland that is more commonly known as the Mokotow Study and has been regularly conducted since the late 1980s⁶.

In Poland, the study was conducted by the specialists from the Institute of Psychiatry and Neurology under the guidance of Krzysztof Ostaszewski, Dr hab. In Ukraine, the author of this article was the coordinator of the study participated by a team of sociologists from Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University and Lviv Polytechnic National University (Svitlana Shchudlo, Larysa Klymanska, Halyna Herasym, Iryna Mirchuk, Olga Gerus, Viktor Savka). The initiator of the project in Ukraine was the State Agency for Prevention of Alcohol-Related Problems (PARPA, Poland), which provided all organizational support for the survey.

The survey was conducted in order to discover deep and reliable information about mental health of adolescents in Ukraine and in Lviv region in particular. This information served as a scientific basis for initiating and developing a system to prevent mental health disorders in children and adolescents in the region with the help of the best European practices, including Polish experience.

The well-known studies on the outlined problem include the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs (ESPAD), in which Ukraine has been participating and monitoring trends in the use of psychoactive substances by pupils aged between 15 and 16 since 1995. In Ukraine, this project is coordinated by Oleksandr Yaremenko (Ukrainian Institute of Social Studies) under the guidance of Olga Balakireva⁷. However, this information by itself is not sufficient for the organization of preventive work in Lviv region.

The research toolkit of the Mokotow Study is wider than ESPAD’s one. The study included some questions allowing the identification of the level of using psychoactive

---

zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży Badania Mokotowskie 2004–2016 Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016, red. K. Ostaszewski, Instytut Neurologii i Psychiatrii w Warszawie, Warszawa 2017, s. 126–144.

⁵ *Rekomendowane programy profilaktyki uzależnień*, red. T. Kowalewicz, Fundacja Praesterno, Warszawa 2016.

⁶ K. Ostaszewski, A. Pisarska, *Metodologia badań Mokotowskich [w:] Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nalogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży Badania Mokotowskie 2004–2016 Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017, s. 11.

⁷ О. Балакірева, *Куріння, вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні*, Фоліант, Київ 2015.

substances (alcohol, drugs, tobacco, medications) by Ukrainian and Polish adolescents; the specification of manifestations of mental disorders (depression, psychological violence, aggression), the new forms of risky behaviour related to technologies (Internet misuse, Internet violence), the new forms of adolescents' risky behaviour in their free time; the justification of the impact of family and school on pupils' behaviour.

The Ukrainian-Polish study on mental health of adolescents involved 15-year-old pupils – ninth-graders from Ukrainian comprehensive schools and third-graders from Polish gymnasias. The respondents were selected due to the probabilistic method. In Poland, the study covered three parts of Warsaw – Mokotow, Ursynow and Wilanow, which were part of the historic territory of Mokotow. While selecting the respondents, the type of school was taken into account – public (84,4%) and private (15,6%). In total, 761 pupils from Poland were surveyed, 47,4% of whom were girls and 52,6% – boys.

In Ukraine, the study was conducted for the first time and involved the pupils from Lviv region only. The respondents were selected in a representative manner, taking into account the type of living area: the large city (regional center) – Lviv, the average city – Drohobych, the villages of Drohobych district. In Ukraine, 2001 pupils were surveyed, of whom 1246 ones were from Lviv (69%), 307 ones – from Drohobych (17%) and 288 ones – from the villages of Drohobych district (14%). In the Ukrainian sample, the percentage of girls is 48,2% and boys – 51,8%.

The survey included the question about the structure of the families of the surveyed pupils. The question “who have you been living with during the last 3 months?” shows that 62,4% of Ukrainian adolescents live in a full family; some of them live in a single-parent family either without father or mother – 26,3% and 3,8% respectively. Lastly, 7,3% of them have been living without both parents during the last three months. Only 48,6% of them have a sibling (brother or sister). One fifth of the respondents lives with their grandmother and/or grandfather. Labour migration of parents significantly influences the structure of pupils' families in Ukraine. The indicators characterizing the absence of a guardian in Ukrainian families are much higher than in Poland. Approximately 74% of Polish pupils indicated that they lived with both biological parents, 16% of them were raised by mothers only, 1% of them lived only with their father⁸.

Results and Discussion

In order to analyze mental health of Ukrainian adolescents, one should take into account theoretical and methodological principles of the Mokotow Study presented in some author's works⁹. The Mokotow Study aims to analyze the psychosocial factors of risky behaviour

---

⁸ K. Ostaszewski, A. Pisarska, op. cit., s. 14.

⁹ K. Ostaszewski, *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2014; *Monitorowanie zachowań ryzykownych i problemów zdrowia psychicznego młodzieży. Badania Mokotowskie 2012*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2013; *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nalogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017.

and mental health disorders and develops empirical principles with the purpose to formulate the recommendations for their prevention¹⁰.

The range of issues raised in the empirical study titled “Mental Health and Risky Behaviour of Adolescents” is focused on the two problems:

- differences and similarities in the indicators of internalizing disorders in mental health of Ukrainian and Polish adolescents;
- differences and similarities between Ukrainian and Polish adolescents in the indicators of externalizing disorders in mental health.

Mental and behavioural disorders in children and adolescents are divided into internalizing and externalizing ones based on Thomas Achenbach’s approach¹¹. Such division reflects internal or external effects of these disorders and characterizes the system of such relations as “the individual – himself/herself” and “the individual – the external environment” devised by K. Ostaszewski¹².

Comparative analysis on the symptoms of internalizing disorders in mental health of Ukrainian and Polish adolescents

According to some Polish researchers, the indicators of internalizing disorders in adolescents include depression, self-assessment of mental and physical health and the general indicator of internalizing disorders¹³. The same approach is employed within the current study to analyze some relevant data.

To measure the effects of depression, Polish experts employ a short version of the CES-D (the Center for Epidemiological Studies Depression Scale) first used in the Ontario Student Drug Use and Mental Health Survey (OSDUHS)¹⁴.

The respondent must answer four questions about his/her feelings of sadness, loneliness, depression and crying during the last 7 days prior to the study. The respondent’s answers are assessed based on a four-point scale, where 1 is “never or almost never”, 2 – “rarely”, 3 – “often”, 4 – “always”. The answers “often” or “always” for all the four questions show a high risk for depression.

The question “how many days out of the last 30 days have you been feeling stress, depression or emotional problems?” was borrowed by Polish researchers from the CDC Health-Related Quality of Life to self-assess the current condition of mental health¹⁵.

---

¹⁰ *Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży Badania Mokotowskie 2004–2016 Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, 2017, s.10.

¹¹ T. Achenbach, *The classification of children’s psychiatric symptoms: a factor-analytic study*, „Psychological Monographs, General and Applied”, nr 80(7), s. 1–37.

¹² K. Ostaszewski, op. cit., s. 52.

¹³ K. Bobrowski, *Symptomy zaburzeń zdrowia psychicznego [w:] Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa, 2017, s. 55.

¹⁴ *Ibidem*, p. 56–57.

¹⁵ *Ibidem*, p. 56–57.

The answers ranged from 0 to 30 days. Negative self-assessment of mental health is indicated by no less than 14-day deteriorated health condition.

The presence of internalizing disorders in adolescents is also shown by negative assessment of their own mental health (at least for 14 days of the last month prior to the study) in combination with the answers that indicate high risk for depression¹⁶.

In order to analyze internalizing disorders in mental health of Ukrainian and Polish adolescents, the data presented in Table 1 should be considered. Table 1 also contains the indicators of the data distribution among boys and girls.

Table 1. Internalizing disorders in mental health of adolescents: high risk for depression, negative assessment of mental health and a general indicator

The indicators of internalizing disorders (%)				
	The number of respondents	High risk for depression	Negative assessment of mental health	The general indicator of internalizing disorders
Poland*				
Girls	338	17,7	29,7	35,2
Boys	368	3,2	14,1	14,7
Overall	706	10,3	21,7	24,6
Ukraine**				
Girls	884	8,7	15,7	18,8
Boys	887	2,0	9,3	10,3
Overall	1751	5,3	12,5	14,4

Source: * indicators for Poland¹⁷; ** indicators for Ukraine determined by the author.

As shown by the results of the study, significantly higher indicators of internalizing disorders are characteristic of Polish adolescents. Thus, the general (integrated) indicator of internalizing disorders in Polish adolescents is quite high and amounts up to 24,6%. This proves that almost a quarter of Polish adolescents are at risk. This indicator is slightly lower for Ukrainian adolescents and amounts to only 14,4%.

The structure of the indicator determining such a result shows that the overall result is mainly influenced by negative self-assessment of one's mental health. Indeed, 12,5% of Ukrainian pupils experienced stress, depression, emotional disorders for at least 14 days during the last month. In Poland, the share of such pupils was 21,7%.

The feeling of depression manifested itself through the feelings of sadness, loneliness, frustration and crying during the last 7 days is twice as intensive for Polish adolescents (10,3%) than for Ukrainians ones (5,3%). While analyzing the answers based on the four-point scale, only the answers "often" and "always" were taken into account.

The general indicator of internalizing disorders in Polish girls is twice as high as in Ukrainian girls – 35,5% and 18,8 % respectively. However, 29,7% of Polish girls and 15,7% of Ukrainian girls were observed to manifest negative effects of mental health during the analyzed

¹⁶ Ibidem, p. 56–57.

¹⁷ Ibidem, p. 62

period. This indicator for boys amounts to 14,1% and 9,3% respectively. As one can see, girls are more likely to suffer from mental health disorders. The comparison of the obtained answers indicates statistically significant differences in the data obtained between girls and boys ($p < 0,001$). The indicators characterizing the girls are more alarming.

Taking into account the sample structure in Ukraine, the indicators of internalizing disorders were analyzed in the context of “a large city – an average city – a village”. Consequently, it was discovered that the increase in the number of adolescents suffering from internalizing disorders was directly associated with the type of living area. In Lviv, the number of such adolescents amounts to 14,8%, which is the highest indicator. The indicators for Drohobych and the villages of Drohobych district are lower. Therefore, one can conclude that the large city generates more risks and is characterized by the higher number of adolescents suffering from poor mental health.

In our opinion, higher indicators of internalizing disorders among Warsaw adolescents than among Ukrainian ones from the analyzed living areas can also be explained by the character of the metropolis, in particular the higher level of its civilization development, a rapid pace of life, lifestyle, numerical risks, etc.

Comparative analysis on the symptoms of externalizing disorders in mental health of Ukrainian and Polish adolescents

The second group of mental health indicators for adolescents consists of externalizing disorders in mental health.

According to the methodology of the Mokotov study, the integrated indicator of externalizing disorders encompasses at least the two of the following three indicators: abuse of psychoactive substances, unlawful behaviour and violence. However, there are some ambiguous views on risky behaviour. Some researchers indicate both the negative and functional influence of adolescents' risky behaviour at maturation stage¹⁸. Based on this, the manifestations of risky behaviour do not yet clearly indicate the presence of mental health disorders and can be “standard” for a certain period of life. On the other hand, frequent risky behaviour without some additional prevention or regulation can lead to more serious disorders, namely mental health disorders and social problems.

The following indicates the abuse of psychoactive substances among adolescents: daily smoking of tobacco, drug use at least once during the last year or intoxication for the last 30 days, which involves consuming no less than 60 ml of ethanol at least a time. Such amount of ethanol is contained in 1,5 liters of beer, 600 ml of wine or 150 ml of vodka¹⁹.

Five questions were used to analyze the following acts related to unlawful behaviour: petty theft, (deliberate) destruction of someone's property, drug trafficking, runaway from home, use of a vehicle without the consent of the owner. Unlawful behaviour is evidenced by at least one of the mentioned behaviours during the last year.

Violence is another indicator of the integrated indicator. The concept of violence covers its different forms and manifestations. Generally, violence can be physical and psychological. Considering the fact that physical violence can be clearly understood, psychological violence,

---

¹⁸ Ibidem, p. 59.

¹⁹ Ibidem, p. 60.

however, is explained to the respondents as a situation when one or more individuals harass, offend or deliberately disturb another person.

The integrated indicator of violence was determined based on the respondents' answers for three questions and included at least one of the three types of behaviour analyzed during the past 12 months, among which:

- frequent participation in physical or psychological violence in or near school (once a week and more often);
- frequent participation in fights in or near school (four or more times during the last 12 months);
- deliberate injury of someone (during the last 12 months).

Table 2 shows the results obtained from surveying the adolescents from Ukraine and Poland that characterize externalizing disorders in mental health and sex-based distribution of indicators.

Table 2. Externalizing disorders in mental health of adolescents: abuse of psychoactive substances, unlawful behaviour, violence, the integrated indicator of externalizing disorders

Indicators of externalizing disorders (%)					
	The number of respondents	Abuse of psychoactive substances	Violence against others	Unlawful behaviour	Integrated indicator of externalizing disorders
Poland*					
Girls	340	19,1	18,4	37,5	21,8
Boys	371	22,2	27,5	39,0	28,3
Overall	711	20,8	23,2	38,4	25,3
Ukraine**					
Girls	840	13,9	20,1	34,3	17,0
Boys	865	16,0	31,5	32,8	23,1
Overall	1705	14,9	25,9	33,5	20,1

Source: *indicators for Poland²⁰; ** indicators for Ukraine determined by the author

As evidenced by the obtained results, there are no significant differences in the analyzed indicators between Ukrainian and Polish adolescents. The integrated indicator amounts to 25,3% for Polish adolescents and 20,1% – for Ukrainian adolescents.

The obtained results indicate that every fourth Polish pupil surveyed (25,1%) and every fifth Ukrainian pupil (20,1%) turned to at least two types of risky behaviour, which is a rather alarming indicator.

If one considers the components of this indicator in more detail, one will see that Polish pupils are characterized by higher indicators of substance abuse (20,8% in Poland, as opposed to 14,9% in Ukraine) and unlawful behaviour (38,4% in Poland, as opposed to 33,5% in Ukraine). However, the indicators of violence among Ukrainian pupils (25,9%) are slightly higher than those in Poland (23,2%).

²⁰ Ibidem, p. 67.

The gender analysis on the indicators of risky behaviour shows that they are higher for boys than for girls. This correlation relates to both Polish (respectively, 28,3% and 21,8%) and Ukrainian (23,1% and 17,0%) adolescents. In Ukraine, the largest presence of risky behaviour is characteristic of boys from rural areas (24,0%).

It is important to consider the manifestations of violence in the adolescent environment in more detail. Table 3 shows the respondents' answers about whether they became victims of physical or psychological violence in or near school during the last year prior to the study. The presence of these problems can be proved by the answers "daily or almost daily", "at least once a week" taken into account while combining the integrated indicator.

Table 3. Experiences of physical or psychological violence in or near school

During the last year (%)					
	The number of respondents	Daily or almost daily	At least once a week	More seldom than once a month	Never
Poland*					
Girls	342	1,5	6,4	22,2	69,9
Boys	374	4,0	7,8	34,0	54,3
Overall	716	2,8	7,1	28,3	61,8
Ukraine**					
Girls	868	2,1	6,2	18,5	73,2
Boys	893	2,4	4,3	14,2	79,2
Overall	1761	2,2	5,2	16,4	76,2

Source: *indicators for Poland²¹; ** indicators for Ukraine determined by the author.

The share of pupils who reported having experienced violence in or near school during the last year is higher in Poland than in Ukraine. Indeed, 76,2% of Ukrainian pupils and 61,8% of Polish pupils lacked such experience. However, 9,9% of Polish pupils and 7,45% of Ukrainian pupils suffered from violence on a daily basis. It must be borne in mind that the real indicators may be even higher, since not all the respondents are ready to share their negative experiences, and yet some of them may not be even aware of psychological violence against them.

The study shows that nearly twice as many boys in Poland as in Ukraine (11,8% and 6,7% respectively) became victims of violence regularly ("daily and almost daily" and "at least once a week").

The following question aimed to find out whether the pupils themselves committed physical or psychological violence against others, namely "how often have you been involved in physical or psychological violence against other pupils in or near school since September last year up till now?" (Table 4).

²¹ Ibidem, p. 64.

Table 4. Physical or psychological violence committed in or near school

During the last year (%)					
	The number of respondents	Daily or almost daily	At least once a week	More seldom than once a month	Never
Poland*					
Girls	343	0	3,2	14,6	82,2
Boys	373	2,1	4,0	24,1	69,7
Overall	716	1,1	3,6	19,7	75,6
Ukraine**					
Girls	868	1,5	2,6	13,4	82,5
Boys	889	3,0	3,8	19,3	73,8
Overall	1757	2,3	3,2	16,4	78,1

Source: *indicators for Poland²²; ** indicators for Ukraine determined by the author.

Given the anonymous nature of the survey and the confidentiality of information (the respondent put the completed survey into an envelope and sealed the envelope by himself/herself), we hope to have received quite frank answers to the questions about school violence. The indicators are similar for Ukraine and Poland. In general, the obtained data indicate a rather high level of violence in school. This means that school is not always a safe and peaceful place where the pupil can feel comfortable.

The indicators characterizing boys in relation to committing violence are twice as high as in relation to girls. In Ukraine, the share of answers among girls increased with the size of their living area. The highest indicators are recorded to be in Lviv – 4,6%.

The following question of the survey was related to pupils' involvement in fights in or near school during the last year (Table 5).

Table 5. Involvement in fights in or near school during the last year

During the last year (%)							
	The number of respondents	Never	Once	Two or three times	Four or five times	Six or more times	Frequent fights four or more times
Poland*							
Girls	344	93,9	4,4	0,9	0,3	0,6	0,9
Boys	374	76,2	10,2	8,3	1,1	4,3	5,4
Overall	718	84,7	7,4	4,7	0,7	2,5	3,2
Ukraine**							
Girls	870	82,2	9,5	6,2	0,8	1,3	2,1
Boys	894	51,9	19,1	20,4	3,6	5,0	8,6
Overall	1764	66,8	14,4	13,4	2,2	3,2	5,4

Source: *indicators for Poland²³; ** indicators for Ukraine determined by the author

²² Ibidem, p. 64.

²³ Ibidem, p. 65.

Table 5 shows gender-based frequency of pupils' involvement in fights during the last year in Poland and Ukraine. Among all the answers, it was crucial to identify the share of those pupils being involved in fights four or more times as it characterizes high intensity of fights and is considered as "frequent fights" within this study. In general, school fights are not a rare phenomenon. It must be noted that during the last year 3,2% of Polish pupils and 5,4% of Ukrainian pupils have been involved in them. As one can see, the indicators are higher for Ukrainian pupils than for Polish ones.

Boys (8,6% in Ukraine and 5,4% in Poland) are more aggressive, which is characterized by involvement in fights. In Ukraine, the highest number of frequent fights among boys (11,8%) is typical for rural areas. Taking into account girls' answers, the highest indicators in terms of living areas are characteristic of Lviv (2,8%).

Externalizing disorders can be also indicated by unlawful behaviour. To identify unlawful behaviour, the respondents were asked a question aimed at recording the following manifestations: petty theft, (deliberate) destruction of someone's property, deliberate injury of someone, drug trafficking, runaway from home, use of a vehicle without the consent of the owner, cheating in school. The obtained results are presented in Table 6.

Table 6. Unlawful behaviour: Have you committed the following during the last 12 months?

Unlawful behaviour	The number of respondents	Driving a vehicle without the owner's permission	Breaking or destroying private property deliberately	Selling marijuana or other drugs	Taking private property without the owner's permission	Hitting or injuring someone deliberately	Running away from home (going somewhere without parents' permission)	Cheating on a test, exam, etc.
Poland*								
Girls	342	1,2	8,8	3,2	27,9	14,7	16,7	—
Boys	374	2,7	15,2	4,5	28,8	7,3	24,3	—
Overall	716	2,0	12,3	3,9	28,5	10,9	20,8	—
Ukraine**								
Girls	868	1,5	6,8	2,4	22,6	16,9	14,4	87,0
Boys	889	5,4	10,8	3,6	21,3	25,2	10,9	86,5
Overall	1757	3,5	8,8	3,0	22,0	21,1	12,6	86,7

Source: *indicators for Poland²⁴; ** indicators for Ukraine determined by the author.

As evidenced by the presented data, the indicators of petty theft and deliberate injury of someone are quite high for Ukraine (22,0% and 21,1% respectively). As for Polish pupils, the highest indicators of unlawful behaviour are related to the following: taking private property without the owner's permission – 28,5% (almost every third one), running

²⁴ Ibidem, p. 66.

away from home (going somewhere without parents' permission) – 20,8% (every fifth one). With regard to taking private property without the owner's permission, it was equally typical for boys and girls from both countries.

It is also necessary to consider individually such aspect of unlawful behaviour as cheating on a test, exam, etc. The data included in the table relate only to Ukrainian pupils, since the indicators are rather high. As evidenced by the presented data, the problem of academic integrity is extremely relevant for the Ukrainian system of education. Taking into account the general indicator (86.7%), this behaviour is viewed as normal for both boys and girls. Therefore, many pupils do not consider it to be unlawful. The identified high indicators of cheating in school points to the need to take more preventive measures and explain that it is a form of intellectual theft.

Conclusions

Summarizing the results presented in the article, one can conclude that this study, regularly conducted in Poland and firstly conducted among adolescents from Lviv region, has provided a vast array of information that is important for comparing adolescents from two neighboring countries – Poland and Ukraine. The collected array of information can be practically used by scholars, educators, social service specialists and policy-makers working with the youth.

The obtained indicators prove the presence of risk groups in adolescent samples from both countries under study, which are characterized by the symptoms of internalizing and externalizing disorders in mental health. The symptoms of mental health disorders are more pronounced for Polish adolescents, namely Warsaw pupils. Although the integrated indicators for Ukrainian adolescents are lower, the individual manifestations of mental disorders are still higher. Thus, the indicators of risky behaviour related to aggression and violence and being components of the integrated indicators are higher for Ukrainian adolescents.

The gender analysis of empirical data indicates that girls are more vulnerable to internalizing disorders. They are more inclined to suffer from depression and poor emotional well-being than boys. This conclusion is true for adolescents from both countries under study. Such results point to the need for differentiated approach to taking preventive measures among boys and girls.

However, one should more profoundly analyze how civilization development of the social environment in which adolescents grow up influences their mental health. Metropolitan cities and large cities with advanced technological development, faster pace of life are filled with a wide range of risks that can negatively affect the health of adolescents. New social realities urge to come up with qualitatively new and modern modes of working with adolescents to prevent risky behaviours.

Bibliography

- Achenbach T., *The classification of children's psychiatric symptoms: a factor-analytic study*, „Psychological Monographs: General and Applied”, nr 80(7), s. 1–37.
- Bobrowski K., *Symptomy zaburzeń zdrowia psychicznego [w:] Monitorowanie zachowań*

- ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. *Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017, s. 54–75.
- Okulicz-Kozaryn K., Shchudlo S., Klymanska L., Herasym H., Herus O., Savka V., Mirchuk I., *Zachowania ryzykowne i zaburzenia zdrowia psychicznego młodzieży we Lwowie, Drohobyczu i w powiecie drohobyckim [w:] Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Neurologii i Psychiatrii w Warszawie, Warszawa 2017, s. 126–144.
- Monitorowanie zachowań ryzykownych i problemów zdrowia psychicznego młodzieży. Badania Mokotowskie 2012*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2014.
- Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017.
- Ostaszewski K., *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2014.
- Ostaszewski, K., Pisarska A., *Metodologia badań Mokotowskich [w:] Monitorowanie zachowań ryzykownych, zachowań nałogowych i problemów zdrowia psychicznego 15-letniej młodzieży. Badania Mokotowskie 2004–2016. Badania ukraińskie, obwód lwowski 2016*, red. K. Ostaszewski, Instytut Psychiatrii i Neurologii w Warszawie, Warszawa 2017, s. 9–19.
- Recomendowane programy profilaktyki uzależnień*, red. T. Kowalewicz, Fundacja Pra-esterno, Warszawa 2016.
- Балакірева О. *Вживання алкоголю та наркотичних речовин серед підлітків, які навчаються: поширення й тенденції в Україні*, Київ: Фоліант, 2015. (Balakireva O. *Drug and alcohol consumption among studing adolescents: distribution and trends in Ukraine*, Kyiv: Fol.iant, 2015)
- Концепція розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року* [27.12.2017, № 1018], <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80>

STRESZCZENIE

Svitlana Shchudlo, Maria Futysh

Zdrowie psychiczne nastolatków w Ukrainie i w Polsce: analiza porównawcza zaburzeń internalizacyjnych i eksternalizacyjnych

Artykuł przedstawia wyniki ukraińsko-polskiego badania „Zdrowie psychiczne i ryzykowne zachowanie nastolatków”. Badanie to zostało przeprowadzone wśród 15-latków w okresie od października do grudnia 2016 roku przez zespół ukraińskich i polskich naukowców. Artykuł skupia uwagę na internalizacyjnych i eksternaliza-

cyjnych wskaźnikach zaburzeń zdrowia psychicznego. Bardziej wyraźne są objawy zaburzeń psychicznych wśród badanej młodzieży polskiej. Chociaż ogólne wskaźniki dla ukraińskiej młodzieży są niższe, jednak niektóre przejawy psychicznych zaburzeń są wyższe. Tak więc wskaźniki ryzykownych zachowań, związane z agresją i przemocą, które są częścią integralnych wskaźników, są wyższe w odniesieniu do ukraińskich nastolatków.

Analiza genderowa empirycznych danych wskazuje na to, że w większym stopniu dziewczęta są podatne na zaburzenia internalizacyjne. One częściej niż chłopcy ulegają depresjom i złemu samopoczuciu emocjonalnemu. Ten wniosek sprawdza się dla młodzieży obu badanych państw.

Otrzymane wyniki wskazują na potrzebę zróżnicowanego podejścia do zorganizowania pracy profilaktycznej wśród chłopców i dziewcząt.

Słowa kluczowe: nastolatki, ryzykowne zachowanie, internalizacyjne problemy, eksternalizacyjne problemy, zdrowie psychiczne.

Data wpływu artykułu: 31.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 4.02.2019 r.

Валентина Стець (Valentina Stets)

Дрогобычский государственный педагогический университет
имени Ивана Франко
кафедра практической психологии
e-mail: valentina_stec@ukr.net

**Украинский опыт работы с семьям, воспитывающим
детей с инвалидностью (из практики работы
Дрогобычского Добровольного общества защиты детей
и молодежи с инвалидностью “Надежда”)**

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы теоретические положения об основных направлениях и функции работы с семьями, воспитывающими ребенка с инвалидностью. Обоснованы направления работы через создание методики оказания психолого-педагогической помощи данной категории семей. Предложено дифференцировать работу специалистов на разных стадиях жизненного цикла семьи, поскольку каждому из возрастных этапов развития ребенка свойственны свои специфические проблемы. При этом акцентируется внимание на важности работы со всеми членами семьи, поскольку эффективный процесс социализации ребенка невозможен без социальной адаптации семьи в целом.

Ключевые слова: дети с инвалидностью, экзосистема, макросистема, микросистема, мезосистема, социальные представления, стереотипы.

Вступление

Законодательство Украины, в новых условиях общественного, образовательного и технического развития, четко очерчивает границы ответственности родителей за обучение и воспитание детей. Родители или лица, их заменяющие, обязаны создать надлежащие условия для развития природных способностей, укрепления физического здоровья детей, получение ими образования. Семья – это источник духовной и материальной поддержки для ребенка, наиболее значимый фактор социализации, который превышает по влиянию все другие социальные образования. Без любви и поддержки родителей ребенок не сможет преодолеть жизненные трудности.

Особое место в этом вопросе занимают семьи, воспитывающие детей с инвалидностью, так как для них характерен высокий уровень проявления «проблемности». Практика

свидетельствует о том, что в таких семьях оказывается высокий уровень потребности в предоставлении различного вида помощи.

Среди множества проблем, касающихся детей с инвалидностью, работа с семьями таких детей занимает основное место. Проблема эта особенно актуальна в связи с тем, что при общей тенденции к снижению роста численности детей с инвалидностью¹ в последние годы растет количество семей, которые воспитывают ребенка с инвалидностью. Общая численность детей с инвалидностью ежегодно увеличивается на 0,5%. Численность детей с инвалидностью по состоянию на 2018 год достигла 167 059 человек или 2,0% от всего детского населения страны (8 млн.). При этом 2689 детей-инвалидов являются сиротами (данные Минсоцполитики в ответ на личное обращение автора статьи в соответствии со ст.3 Закона Украины «О доступе к публичной информации»).

Все семьи, которые воспитывают ребенка с инвалидностью, нуждаются как в психологической поддержке, направленной на повышение самооценки родителей, оптимизацию психологического климата в семье, так и педагогической помощи, связанной с овладением необходимыми знаниями и навыками относительно воспитания ребенка.

Повышенная уязвимость ребенка с инвалидностью, потребность в уходе обуславливают трудности не только материального характера. Многие вопросы, которые естественным образом решаются в других семьях, становятся проблемами: как устроиться на работу; сможет ли ребенок пойти в школу; что будет с ним, когда не станет родителей и др. – все это приводит к появлению таких переживаний, как вина, боль, обида, гнев, одиночество, страх. За перечисленным выше спектром проблем кроме острого «семейного» контекста лежит глубокое личностное значение, что часто приводит к необходимости пересмотреть ценностные позиции, смыслы и цели жизни. На уровне семьи это может вызвать отчуждение членов семьи друг от друга, распад семьи или, наоборот, породить повышенную приверженность членов семьи друг к другу, концентрированность на своих проблемах и изоляцию семьи от общества².

Основные проблемы социальной адаптации семей, воспитывающих ребенка с инвалидностью

Семья с ребенком с инвалидностью, на протяжении всей жизни переживает серию критических состояний, обусловленных субъективными и объективными причинами. Семьи с лучшей психологической и социальной поддержкой легче преодолевают эти состояния. К сожалению, специалисты часто недооценивают тяжесть семейных кризисов на разных возрастных этапах развития ребенка по сравнению с более ранними, связанными с установлением диагноза и констатацией крайне ограниченной возможности ребенка к обучению и др.

---

¹ Е. Б. Айвазян, А. В. Павлова, Г. Ю. Одиноква, *Проблемы особой семьи* [Текст], *Воспитание и обучение детей с нарушениями развития*, 2008, № 2, с. 6–67.

² Е. Р. Баенская, *Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст)* [Текст]: монография / Е. Р. Баенская. – М.: Тервинф, 2007, 112 с.

Воспитание ребенка с инвалидностью затрудняет функционирование семьи и ставит ее членов перед необходимостью противостоять неблагоприятным изменениям. Кроме того, что родители такого ребенка испытывают трудности, характерные для всех категорий семей, им также присущи свои специфические проблемы, которые вызывают цепную реакцию неблагоприятных изменений в семье, охватывающих все основные сферы семейной жизни.

Выделяют следующие периоды, связанные со стрессом на стадиях переходах жизненного цикла семей, воспитывающих детей с инвалидностью³:

- рождения ребенка: постановка точного диагноза, эмоциональное привыкание, информирование других членов семьи;
- школьный возраст: формирование представления о форме обучения ребенка (инклюзивное, индивидуальное или специализированное обучение), решение вопросов, связанных с началом обучения ребенка в школе, внешкольной деятельностью, переживания реакций сверстников;
- подростковый возраст: привыкание к хронической природе заболевания ребенка, возникновение проблем, связанных с половым воспитанием, изоляцией от сверстников, планированием общей занятости ребенка;
- период «выпуска»: признание и привыкание к продолжающейся семейной ответственности, принятие решения о месте проживания повзрослевшего ребенка, переживание дефицита возможностей для социализации семьи;
- постродительский период: перестройка взаимоотношений между супругами (если ребенок начал самостоятельную жизнь) и взаимодействие со специалистами по месту проживания ребенка.

В каждом из этих периодов можно выделить проблемы самого ребенка с инвалидностью и проблемы родителей, связанные непосредственно с ней.

Научные исследования, проведенные в рамках изучения проблемы социализации, позволили выделить следующие основные проблемы социальной адаптации семей, воспитывающих ребенка с инвалидностью:

- в обществе недостаточно сформировано отношение к инвалиду как к гражданину, в большей степени о нем говорится как о «медицинском» субъекте. Иными словами, все еще преобладает медицинская модель инвалидности, в отличие от социальной модели;
- отсутствует система ранней профилактической и информационной помощи родителям. Родители выигрывают во времени, если имеют возможность как можно раньше принять это известие, узнать необходимую информацию, познакомиться с семьями, столкнулись с подобными проблемами;
- существующая система информирования родителей о том, что родившийся ребенок инвалид, в значительной степени влияет на их психологическое состояние. Как правило, врачи оказывают мизерную и предвзятую информацию о «бесперспективности» ребенка с патологией и не сообщают, какие достижения может иметь этот ребенок при внимательном, адаптированном и надлежащем воспитании дома;

---

³ Деятельность центра психологомедикосоциального сопровождения по обеспечению специализированной помощи детям, воспитывающимся на дому [Текст] / Л. М. Дмитриева // „Дефектология” 2008, № 2, с. 64–67.

- среди семей, воспитывающих ребенка с инвалидностью, наибольший процент составляют неполные материнские семьи. 50% родителей расстались из-за рождения ребенка с инвалидностью, мать не имеет перспективы вторичного замужества. Поэтому к проблемам данной категории семей добавляются проблемы неполной семьи;
- стрессовая ситуация и отсутствие системы поддержки на ранних этапах осуществляют деформирующее влияние на психику родителей и является исходным условием для травмирующих изменений сложившихся в семье жизненных стереотипов.

Социально-экологическая модель социальной адаптации семьи

В контексте рассмотрения механизмов социальной адаптации семьи, воспитывающей ребенка с инвалидностью, наиболее значимой представляется социально-экологическая модель, предложенная Bronfenbrenner (1979). Подсистемы социально-экологической модели включают в себя микросистему, мезосистему, экзосистему и макросистему. К изучению семей, воспитывающих ребенка с инвалидностью, данную модель впервые применил Mitchell (1983)⁴.

Микросистема является набором паттернов поведения, ролей и межличностных взаимоотношений, существующих в семье. В ней можно выделить следующие компоненты: «мать-отец», «мать-ребенок с инвалидностью», «мать-здоровый ребенок», «родитель-ребенок с инвалидностью», «отец-здоровый ребенок», «ребенок с инвалидностью-здоровый ребенок».

Приведем примеры потенциальных проблем в различных подразделениях микросистемы «семья ребенка с инвалидностью»⁵:

- «мать-отец»: индивидуальное состояние каждого и гармоничность отношений до рождения ребенка, необходимость принять ограничения ребенка;
- «мать-ребенок с инвалидностью»: депрессия, чувство вины, самообвинения, проблема отношения к ребенку;
- «мать-здоровый ребенок»: недостаток внимания к здоровому ребенку, сваливание на здорового ребенка непосильных обязанностей по уходу за ребенком с инвалидностью, использование здорового ребенка в качестве «компенсации»;
- «родитель-ребенок с инвалидностью»: отказ отца от физического и психологического участия в заботе о ребенке с инвалидностью;
- «родитель-здоровый ребенок»: недостаток внимания к здоровому ребенку, сваливание на здорового ребенка непосильных обязанностей по уходу за ребенком с инвалидностью, использование здорового ребенка в качестве «компенсации»;
- «ребенок с инвалидностью-здоровый ребенок»: чувство вины, стыда, страха «заразиться» нарушениями или вера в то, что ты «заразился»; «Порабощение»

⁴ M. Seligman, R. B. Darling, *Ordinary Families Special Children: A System Approach to Childhood Disability*, NY, US, "Guilford Press" 1989, nr XII, s. 27 (М. Селигман, Р. Б. Дарлинг, *Обычные семьи Особые дети: системный подход к детской инвалидности*, Нью-Йорк, США, "Guilford Press" 1989, nr XII, s. 272).

⁵ И. А. Коробейников, *Нарушения развития и социальная адаптация* [Текст] / И. А. Коробейников. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 192 с.

ребенком с инвалидностью здоровых брата или сестры, амбивалентные чувства здорового ребенка по отношению к брату / сестре с инвалидностью.

Микросистема (в первую очередь семья) функционирует в *мезосистеме*, включающий в себя ближайшее окружение семьи.

Основные элементы мезосистемы: врачи и медицинские работники, родственники, друзья/соседи, знакомые, коллеги, команды раннего вмешательства, которые могут предоставить семье ребенка с инвалидностью огромную помощь, другие родители.

В *экосистему* входят условия, на которые семья не может активно повлиять, но которые влияют на семью. Mitchell (1985) считает, что примером экосистем могут быть⁶:

- средства массовой информации: формируют отношение населения к людям с инвалидностью, изображая их несчастными, ни на что не способными, никому не нужными или, наоборот, сильными, талантливыми, заслуживающими уважения и любви;
- система здравоохранения: семьи детей с тяжелыми нарушениями особенно зависят от системы здравоохранения;
- социальные службы: для благосостояния некоторых семей жизненно важна финансовая помощь и другие виды государственной поддержки;
- система образования: возможность получить доступное образование.

И, наконец, существует *макросистема*, отражающая принятые в обществе ценности:

- этнические, культурные, религиозные и социально-экономические: влияют на то, как члены семьи воспринимают нарушения ребенка;
- экономические и политические ценности: состояние экономики и политическая атмосфера могут непосредственно повлиять на государственные программы помощи детям с инвалидностью и их семьям.

Как видно из описанной выше модели, для того чтобы понять, как функционирует семья, воспитывающая ребенка с инвалидностью, недостаточно изучить одного ребенка, или диаду «ребенок-мать», или даже динамику семьи в целом. Все более важным становится исследовать семью в широком социальном, экономическом и политическом контекстах.

Пути психолого-педагогической помощи и поддержки семьи, воспитывающей ребенка с инвалидностью

Ориентируясь на вышеизложенное, сформулируем основные позиции, по которым должны строиться основные пути психолого-педагогической помощи и поддержки семьи, воспитывающей ребенка с инвалидностью, а также систематизируем ряд вопросов, касающихся психолого-педагогической работы по социальной адаптации такой семьи.

Приведем основные функции, которые выполняет при этом специалист:

- информационная функция: специалист предлагает семье или ее отдельным членам дидактическое изложение информации, владение которой позволило бы устранить недостаточную психолого-педагогическую и социальную компетентность;

⁶ М. Seligman, R. B. Darling, op. cit., s. 272.

- поддерживающая функция: специалист обеспечивает психологическую поддержку, которая отсутствует или приняла искаженные формы в реальных семейных отношениях;
- посредническая функция: специалист в роли посредника способствует восстановлению нарушенных связей семьи с миром и его членов между собой;
- функция развития семьи как малой группы: специалист помогает членам семьи развивать основные социальные умения и навыки, такие, как навыки внимательного отношения к другому, понимание потребностей окружающих, умение оказывать поддержку и решать конфликтные ситуации, выражать свои чувства и замечать чувства других людей. Специалист также способствует поиску ресурсов семьи, позволяющие каждому из ее членов осознать и использовать возможности для саморазвития;
- функция обучения родителей и детей: специалист раскрывает перед родителями всю многогранность коррекционного психолого-педагогического процесса работы с ребенком, знакомит с принципами построения таких форм взаимодействия с ребенком, при которых она чувствует себя уверенно и комфортно. При этом специалист может способствовать развитию навыков общения, приемов саморегуляции и самопомощи.

Согласно вышеперечисленных функций можно выделить следующие виды психолого-педагогической помощи семье, воспитывающей ребенка с инвалидностью:

- информирование;
- индивидуальное консультирование;
- семейное консультирование (психотерапия);
- индивидуальные занятия с ребенком в присутствии матери;
- групповая работа.

Алгоритм психолого-педагогической работы с семьей, воспитывающей ребенка с инвалидностью, может быть представлен в виде следующих этапов:

- изучение семьи: изучение особенностей функционирования семьи, выявление ее скрытых ресурсов, сбор информации о ее социальное окружение, изучение потребностей родителей и ребенка;
- установление контакта, работа на преодоление реакций психологических защит, мотивации на сотрудничество;
- оценка путей оказания психолого-педагогической помощи;
- выбор направлений работы в зависимости от результатов диагностики;
- работа специалистов по оказанию психолого-педагогической помощи семье, направленной на активизацию социальной позиции родителей, восстановление и расширение социальных связей, поиск возможностей членам семьи опереться на свои собственные ресурсы;
- анализ эффективности достигнутых результатов.

Деятельность специалистов, проводится в рамках данного алгоритма, может рассматриваться как одно из направлений работы по социальной адаптации семьи в контексте основных аспектов жизнедеятельности, особенностей семейного функционирования на разных возрастных этапах, что дает возможность специалисту свободно передвигаться в проблемном поле семьи и выбирать наиболее адекватные для каждого этапа работы стратегии психолого-педагогической помощи и коррекции. Последовательная реализация этих этапов, вместе с подчиненностью принципам, сформулированным в данной работе, может стать организационной формой осуществления качественных изменений, которые повлекли бы улучшение качества жизни семьи, воспитывающей ребенка с инвалидностью.

Выводы

Итак, среди множества проблем, касающихся детей с инвалидностью, проблема работы с семьями таких детей имеет основное место и практика работы с семьями Дрогобыцкого Добровольного общества защиты детей и молодежи с инвалидностью „Надежда” показывает, что психолого-педагогическая помощь этим семьям более продуктивна, когда с ней работает команда специалистов, нацеленных на общий результат. В этом случае для каждой конкретной семьи разрабатывается своя индивидуальная комплексная программа реабилитации, в которой объединены элементы психологической коррекции, педагогического воздействия, дефектологии, социальной работы. Работа в команде позволяет избежать ряда проблем, связанных со спецификой работы с семейной системой, например, тенденции присоединиться и создавать коалицию с одним из членов семьи.

Библиография

- Айвазян Е. Б., Павлова А. В., Одиноква Г. Ю., *Проблемы особой семьи* [Текст] / Е. Б. Айвазян, А. В. Павлова, Г. Ю. Одиноква // „Воспитание и обучение детей с нарушениями развития” 2008, № 2, с. 6–67.
- Баенская Е. Р., *Помощь в воспитании детей с особым эмоциональным развитием (ранний возраст)* [Текст]: монография / Е. Р. Баенская, М.: Тервинф, 2007, с. 112.
- Бурмистрова, Е. В., *Семья с «особым ребенком»: психологическая и социальная помощь*, „Вестн. практ. психологии образования” 2008, № 4, с. 8–86.
- Бэндлер Р., Гриндер Дж., Сатир В., *Семейная терапия* / Р. Бэндлер, Дж. Гриндер, В. Сатир – М., Институт Общегуманитарных исследований, 2000, с. 160.
- Дмитриева Л. М., *Деятельность центра психологомедикосоциального сопровождения по обеспечению специализированной помощи детям, воспитывающимся на дому*, „Дефектология” 2008, № 2, с. 64–67.
- Дробинская, А. О. *Чтобы учение было в радость (несколько советов родителям первоклассника)*, „Воспитание и обучение детей с нарушениями развития” 2009, № 5, с. 70–79.
- Коробейников И. А., *Нарушения развития и социальная адаптация*, ПЕР СЭ, 2002, с. 192.
- Майрямян Р. Ф., *Семья и умственно отсталый ребенок: автореф. дис. ... канд. мед. наук*, М., 1976, с. 24.
- Мастюкова, Е. М., Московкина, А. Г., *Семейное воспитание детей с отклонениями в развитии: учеб. пособие для студ. высш. учеб. завед.*, под ред. В. И. Селиверстова, Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003, с. 408.
- Мишина, Г. А., *Формы организации коррекционно-педагогической работы специалиста-дефектолога с семьей, воспитывающей ребенка раннего возраста с нарушениями психофизического развития*, „Дефектология” 2001, № 1, с. 60–64.
- Монахов, М. В., *Качество жизни семей, имеющих детей с ограниченными возможностями*, „Социальные аспекты здоровья населения”, Центральный научно-исследовательский институт организации и информатизации здравоохранения, 2009, № 1(9), с. 12.

- Панкратова, М. А., *Социально-психологический патронаж семей, воспитывающих детей с нарушениями развития*, „Воспитание и обучение детей с нарушениями развития” 2009, nr 2, s. 52–55.
- Поташова И.И., Худенко Е.Д., Кальянов И.В., *Современные технологии оказания консультативной помощи родителям, воспитывающим ребенка-инвалида*, Москва 2007, s. 212.
- Селигман М., *Обычные семьи, особые дети* / М. Селигман, Р. Дарлинг. – М.: Теревинф 2007, s. 307.
- Seligman M., Darling R. B., *Ordinary Families Special Children: A System Approach to Childhood Disability*, NY, US: „Guilford Press” 1989, nr XII, s. 272.
- Ukrainian experience with families that bring up children with disabilities (Drohobych voluntary society protect children and youth with disabilities “Nadiya” work practice)

SUMMARY

Валентина Стець (Stets Valentina)

**Ukrainian experience with families that bring up children with disabilities
(Drohobych voluntary society for protection of children
and youth with disabilities "Nadiya")**

This paper constitutes a theoretical analysis of main directions and functions of work with families who bring up children with disabilities. The directions of work are substantiated through creation of methodology for providing psychological and pedagogical assistance to this category of families. Differentiation of work performed by specialists at different stages of family life cycle is postulated with regard to the fact that each stage of child development is characterized by its specific problems. Meanwhile, attention is focused on the importance of working with all family members, as an effective process of child socialization is impossible without the social adaptation of the family.

Key words: children with disabilities, exosystem, macrosystem, microsystem, mesosystem, social representations, stereotypes.

STRESZCZENIE

Валентина Стець (Stets Valentina)

**Ukraińskie doświadczenia z rodziną dzieci niepełnosprawnych
(z praktyki Stowarzyszenia Pomocy Społecznej Ochrony Dzieci i Młodzieży
„Nadzieja” w Drohobyczu)**

Artykuł analizuje teoretyczne pozycje głównych kierunków i funkcji związanych z pracą z rodzinami wychowującymi dziecko niepełnosprawne. Kierunki pracy są uzasadnione poprzez stworzenie metodologii udzielania pomocy psychologicznej i pedagogicznej tej kategorii rodzin. Proponuje się różnicowanie pracy specjalistów na różnych etapach życia rodziny, ponieważ każdy z etapów rozwoju wieku dziecka jest nierozzerwalnie związany z ich konkretnym problemem. Uwaga skupiona jest

na znaczeniu pracy ze wszystkimi członkami rodziny, ponieważ socjalizacja dziecka jest procesem niemożliwym do przeprowadzenia bez społecznej adaptacji społecznej.

Słowa kluczowe: dzieci niepełnosprawne, ekosystem, makrosystem, mikrosystem, mesothemis, reprezentacje społeczne, stereotypy.

Data wpływu artykułu: 23.11.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 22.02.2019 r.

Uwe Geis-Schroer

Hochschule für Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg

betreut von Prof. Dr. Gerald Sander

e-mail: geis-schroer_uwe@studnet.hs-ludwigsburg.de

Die verpflichtende Ganztagschule – elterliche Erziehung vs. staatliche Aufsicht

ZUSAMMENFASSUNG

Der deutsche Föderalismus und die geteilten Zuständigkeiten für das Bildungssystem führen regelmäßig zu Debatten über die verschiedenen Schularten. Eine solche ist die verpflichtende Ganztagschule. Der Text befasst sich mit der Frage, ob der Staat die Schulpflicht auf mehrere Nachmittage pro Woche ausdehnen darf. Kern des Themas ist, ob sich der Staat in das Recht der Eltern, ihre Kinder nach eigenen Vorstellungen zu erziehen, einmischen kann. Dabei sollen nicht nur die Grundlagen der staatlichen Schulhoheit und das Erziehungsrecht der Eltern diskutiert werden, sondern auch weitere Fragen rund um das aktuell in der Öffentlichkeit diskutierte Thema: Vereinbarkeit von Familie und Beruf sowie Chancengleichheit für Kinder verschiedener Herkunft. Es wird aufgezeigt werden, dass es zwar grundsätzlich möglich ist, die verpflichtende Ganztagschule einzuführen, es aber derzeit keine Rechtfertigung für eine solche übermäßige Einmischung in das Erziehungsrecht der Eltern gibt, da unsere Gesellschaft stabil genug ist.

Schlüsselwörter: Schule, Staat, Ganztagschule, Bildungssystem.

Einleitung

Die Bildungspolitik sorgt in Deutschland regelmäßig für Debatten, da die 16 Bundesländer, die in der Kompetenzordnung des Föderalstaats für die schulische Bildung zuständig sind, unterschiedliche Vorstellungen haben und eigene Vorschläge einbringen. Neben den Fragen, wie lange die Gymnasialzeit dauern soll, ob Inklusion gelingen kann oder welche Rechtschreibmethoden die erfolversprechenderen sind, kommt auch das Thema der Ganztagschulen immer wieder auf. Sie ist verbunden mit der Hoffnung, die Schülerinnen und Schüler leistungsstärker und sozialer zu machen, die Eltern unabhängiger werden zu lassen und dadurch besser in die Lage zu versetzen, ihrem Beruf nachzugehen. Diese Schulform gibt es in verschiedenen Ausprägungen, einerseits das offene, andererseits das freiwillige Modell. Erstere erlaubt es den Eltern flexibel ihre Kinder in die Nachmittagsbetreuung zu geben, letztere verpflichtet die Kinder zum Schulbesuch für drei bis vier Nachmittage in der Woche. Daneben existieren auch noch die herkömmlichen Halbtagschulen. Noch

steht es den Eltern frei, selbst zu entscheiden, auf welche Art dieser Schulen sie ihr Kind schicken möchten¹. Die Frage ist jedoch, ob es dem Staat erlaubt ist, einheitlich Ganztagschulen einzuführen und die Eltern somit zu verpflichten, ihre Kinder auch nachmittags zur Schule zu geben, wie es auch in anderen europäischen Ländern, insbesondere Frankreich, der Fall ist. Es soll untersucht werden, wie weit in Deutschland der Staat seinen Einfluss in Erziehungsfragen ausüben darf und wie sich dazu die Rechte der Eltern verhalten. Auch tiefergehende Fragen, wie die Bedeutung der Vereinbarkeit von Familie und Beruf und für die Chancengleichheit werden angedacht, um ein Urteil darüber zu fällen, ob die verpflichtende Einführung der gebundenen Ganztagschule möglich ist oder ob bei den freiwilligen Modellen zu verbleiben ist.

Die gebundene Ganztagschule – aus Sicht des Staates

I. Die Schulorganisation nach Art. 7 I GG

Die Organisation der Schulen obliegt allein den Bundesländern². Diese können weitgehend frei entscheiden, wie sie ihre Organisationskompetenz ausüben und welche Prinzipien sie dem Unterricht zugrunde legen³. Art. 7 I GG stellt kein Grundrecht dar, sondern erlegt dem Staat die Pflicht auf, die Aufsicht über das Schulwesen zu übernehmen⁴. Die staatliche Schulaufsicht umfasst unter anderem die Festlegung über die Schularten, die Zulassungsvoraussetzungen und die Ausbildungsziele⁵. Die Einführung der Schulpflicht fällt ebenso darunter⁶, wie deren Ausgestaltung hinsichtlich Beginnes und Dauer des Unterrichts⁷. Die verpflichtende Einführung der gebundenen Ganztagschulen stellt in dieser Hinsicht zunächst kein Problem dar. Die Ganztagschule in jeder Ausgestaltungsform ist selbst keine eigene Schulart. Die Länder führen die Ganztagschule in ihren Schulgesetzen meist als Form der Grundschule ein⁸. Wird sie verpflichtend eingeführt, stellt dies eine Anpassung der Dauer des Unterrichts dar. Die Länder nutzen also nur ihre verfassungsrechtlichen Kompetenzen, die Dauer des Unterrichts festzulegen. Problematisch erscheinen könnte, dass Ganztagschulen neben dem klassischen Unterricht, der Wissensvermittlung, auch andere Angebote bieten. Auch diese müssten in die Kompetenzen der Länder aus Art. 7 I GG fallen. Der Staat hat einen eigenen Erziehungs- und Bildungsauftrag. Er muss eben nicht nur Wissen vermitteln, sondern darf auch Erziehungsziele vermitteln⁹. Über den Umfang dieses Erziehungsauftrages besteht jedoch Uneinigkeit¹⁰. Da diese Diskussion jedoch kein spezifisches Kernproblem der gebundenen Ganztagschule darstellt, sondern

¹ OVG Bremen, Beschluss vom 07.09.2007 – 1 B 242/07.

² Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 2.

³ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 1.

⁴ Badura, in: Maunz/Dürig, GG, 82. EL, Art. 7 Rn. 1.

⁵ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 20.

⁶ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 20.

⁷ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 12.

⁸ Vgl. § 4a SchG BW, § 19 SchG Berlin, § 18 BbgSchulG, § 23 BremSchG, § 13 HmbSG, § 15 HSchG, § 39 SchG M-V, § 23 NSchG, § 9 SchulG NRW, § 14 SchulG RP, § 5a SchoG Saarland, § 16a Sächs SchG, § 12 SchulG LSA, § 6 SchulG S-W, § 11 ThürSchulG.

⁹ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 21.

¹⁰ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 22; Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 23.

auch im Bereich der Halbtagsschule geführt wird, soll sich die Betrachtung auf die Unterschiede der Unterrichtsinhalte zwischen Halb- und Ganztagsschulen richten. Vorausgesetzt wird dabei die Einhaltung der weltanschaulich-religiösen Neutralität des Staates in Unterrichtsfragen¹¹.

II. Bewertung des Unterrichts

1. Unterrichtsinhalte

Die größere Anzahl an Wochenstunden, die die Kinder an der Ganztagsschule verbringen, bedeutet nicht, dass der klassische Unterricht ausgeweitet wird. Eine Ganztagsschule beschreibt es in ihrem Programm wie folgt: „Durch die Rhythmisierung des Tages erhalten die Schüler neben dem Kernunterricht zusätzlichen Themenunterricht u.a. im kreativen, sportlichen, naturwissenschaftlichen und musischen Bereich“¹². Dazu kommen Phasen des individuellen Lernens, Zusammenarbeit mit Vereinen, um vielfältiges Programm zu bieten, aber auch betreute Freizeit, deren Kern nicht das Lernen ist. Wenn das Kind sich zurückziehen möchte, mag es in dieser Zeit nichts lernen, dies widerspricht aber nicht dem Gedanken der Ganztagschule. Ziel ist es, durch „Phasen der Anspannung und Entspannung im Wechsel“¹³ sich dem Lernverhalten der Kinder anzupassen und so einen „gesunden“ Schulalltag zu ermöglichen¹⁴.

2. Die weltanschaulich-religiöse Neutralität des Staates

Der Staat ist zu weltanschaulich-religiöser Neutralität bei der Wahrnehmung seines Erziehungsauftrages verpflichtet. Die Debatten in der Literatur drehen sich schwerpunktmäßig um religiöse Aspekte¹⁵. Die dargestellten Inhalte berühren diesen Themenkreis jedoch nicht. Staatliche Erziehungsziele sind auf jeden Fall statthaft, wenn sie „Offenheit gegenüber dem Pluralismus weltanschaulich-religiöser Anschauungen angesichts eines Menschenbildes, das von der Würde des Menschen und der freien Entfaltung der Persönlichkeit in Selbstbestimmung und Eigenverantwortung bestimmt ist“¹⁶ vermitteln.

Der Staat darf auch dann eigene Erziehungsziele verfolgen, wenn diese notwendig sind, um die Funktionsfähigkeit der Schule zu erhalten und den Erziehungsauftrag des Staates durchzusetzen¹⁷: die Förderung der Persönlichkeitsentwicklung und eines allgemein verträglichen Sozialverhaltens¹⁸. Die Verfolgung von Erziehungszielen ist zwingend notwendig, wenn der Staat nur dadurch seinem Integrationsauftrag gerecht wird, die Schülerinnen

---

¹¹ Wolff, in: Hömig/Wolff, GG, 11. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 8; Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 22; Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 26; Badura, in: Maunz/Dürig, GG, 82. EL, Art. 7 Rn. 23.

¹² <http://www.gsneugereut.s.schule-bw.de/Ganztageschule.html> (Zugriff am 28.10.2018).

¹³ <https://www.stuttgart.de/ganztagesgrundschule#headline5b80291e4e567> (Zugriff am 28.10.2018).

¹⁴ https://www.berlin.de/sen/bildung/schule/ganztageiges-lernen/ganztageschulen/berlinerschule_ganztage_final_.pdf (Zugriff am 28.10.2018).

¹⁵ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 7 Rn. 22; Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 23.

¹⁶ BVerfGE 41, 29 (50).

¹⁷ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 18.

¹⁸ Bader, in: Umbach/Clemens, GG, 2002, Art. 7 Rn. 24.

und Schüler zu verantwortungsbewussten Bürgerinnen und Bürgern heranzubilden, um so den Zusammenhalt der Gesellschaft zu sichern¹⁹.

3. Zusammenführung

Da es sich bei den neuen Angeboten der Ganztagschule eben nicht um religiöse Themen handelt, die die staatliche Pflicht zur weltanschaulich-religiösen Neutralität verletzen, ist die Einführung der gebundenen Schulpflicht in der Hinsicht nicht als problematisch zu bewerten. Dass Inhalte der Veranstaltungen anderen Anschauungen widersprechen, kann nicht ausgeschlossen werden, stellt aber auch kein Problem dar, da ein Entsprechen der Inhalte mit den eigenen Anschauungen aufgrund faktischer Unmöglichkeit nicht verlangt werden kann²⁰. Schulische Angebote, die einen religiösen Bezug haben, müssten dabei entweder eines der freiwilligen Wahlangebote darstellen oder aber in der Ausgestaltung den Kindern zumutbar sein. Die naturwissenschaftlichen Angebote, wie die Vermittlung der Evolutionstheorie, könnten zwar manchen Weltanschauungen widersprechen, sind jedoch von den Schülerinnen und Schülern hinzunehmen. Sonst würde die Bildung von Parallelgesellschaften erleichtert, da diese unbeeinflusst ihre Lehren vermitteln könnten. Der Entstehung von Parallelgesellschaften soll jedoch entgegen gewirkt werden und DisSENS von den Schülerinnen und Schülern akzeptiert werden²¹.

Die gebundene Ganztagschule – aus Elternsicht

I. Das Recht auf Erziehung nach Art. 6 II 1 GG

Art. 6 II 1 GG gewährt den Eltern ein vorbehaltloses Grundrecht. Es stellt ein Abwehrrecht der Eltern gegen staatliche Eingriffe dar²². Dieses Recht üben die Eltern treuhänderisch im Interesse des Kindes aus, insoweit besteht eine Pflicht zur Erziehung²³. Dies darf nach eigenen Vorstellungen und frei von staatlichem Einfluss geschehen²⁴. Den Eltern steht es zu, sich um die Erziehung des Kindes zu kümmern, insbesondere dürfen und sollen sie Wissen und Wertorientierung vermitteln²⁵. Darunter fallen unter anderem die Bestimmung des Freizeitverhaltens, die Entscheidung über die Schulbildung und die sexuelle Aufklärung²⁶. Art. 6 II 1 GG selbst enthält keine Vorgaben, wie die Erziehung der Kinder zu gestalten ist. Eine Übertragung der Schrankentrias aus Art. 2 I GG ist zu verneinen²⁷. Da Art. 6 II 2 GG dem Staat ein Wächteramt einräumt, müssen dem Erziehungsrecht der Eltern Grenzen gesetzt sein. Das Wächteramt wird von der „staatlichen Gemeinschaft“ eingenommen. Demnach lässt sich darauf schließen, dass die Eltern ihr Erziehungsrecht dann überdehnen, wenn ihr Erziehungs Handeln außerhalb jeglicher Akzeptanz der Gemeinschaft liegt, da bei

¹⁹ BVerwG – Urteil vom 11.09.2013 – BVerwG 6 C 25.12.

²⁰ BVerfGE 41, 29 (50).

²¹ BVerfGK 10, 423 (431).

²² Badura, in: Maunz/Dürig, GG, 82. EL, Art. 6 Rn. 97.

²³ von Coelln, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 54.

²⁴ Brosius-Gersdorf, in: Dreier, GG, 3. Aufl. 2013, Art. 6 Rn. 155.

²⁵ Jarass, in: Jarass/Pieroth, GG, 13. Aufl. 2014, Art. 6 Rn. 42.

²⁶ Brosius-Gersdorf, in: Dreier, GG, 3. Aufl. 2013, Art. 6 Rn. 159.

²⁷ von Coelln, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 63.

einer Verallgemeinerung dieses Erziehungsstil der Fortbestand der Gesellschaft mit ihrem bisherigen Selbstverständnis gefährdet wäre und sich der Erziehungsstil auch außerhalb aller der demokratischen Gesellschaft zuträglichen Veränderungsprozesse bewegt²⁸. in der Hinsicht muss die Erziehung der Kinder verfassungskonform geschehen, nämlich zum Wohl des Kindes²⁹. Ziel der Erziehung soll die „gesunde [...], körperliche [...] und seelische [...] Entwicklung des Kindes“³⁰ sein, sodass es sich „zu einer eigenverantwortlichen Persönlichkeit innerhalb der sozialen Gemeinschaft [...] entwickel[t], wie sie dem Menschenbilde des Grundgesetzes entspricht“³¹. Die Befugnis, das eigene Erziehungsrecht gegenüber dem Kind wahrzunehmen, nimmt mit zunehmenden Altern des Kindes ab und erlischt bei Volljährigkeit³².

II. Die Institutsgarantie des Art. 6 II 1 GG

Neben der Gewährung eines vorbehaltlosen Grundrechts beinhaltet Art. 6 II 1 GG auch eine Institutsgarantie³³. Sie garantiert dem Elternrecht die Bewahrung seiner wesentlichen Elemente³⁴. Der Gesetzgeber muss die Rechte aus Art. 6 II 1 GG erhalten, damit die Eltern diese überhaupt wahrnehmen können³⁵. So ist es dem Staat aufgrund der Institutsgarantie nicht möglich, eine allgemeine Kollektiverziehung einzuführen, da diese das Recht der Eltern, selbstbestimmte Erziehungsziele gegenüber ihrem Kind zu verfolgen, zu sehr beschränken würde.

Das Verhältnis von Art. 7 I GG zu Art. 6 II 1 GG

I. Kollisionstheorien

Art. 7 GG und Art. 6 II 1 GG beinhalten Regelungen bezüglich der Erziehung von Kindern. Auf der einen Seite steht das Recht der Eltern, ihre Kinder nach eigenem Willen zu erziehen. Auf der anderen Seite sieht sich der Staat verpflichtet, seinem Erziehungsauftrag gerecht zu werden. Hierbei kommt es unweigerlich zu Kollisionen, insbesondere da Art. 6 II 1 GG ein Abwehrrecht der Eltern darstellt³⁶. Zur Auflösung dieses Spannungsverhältnisses kann

²⁸ Vgl. von Coelln, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 64.

²⁹ Badura, in: Maunz/Dürig, GG, 82. EL, Art. 6 Rn. 109.

³⁰ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 6 Rn. 56.

³¹ BVerfGE 24, 119; kritisch Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 18.

³² Brosius-Gersdorf, in: Dreier, GG, 3. Aufl. 2013, Art. 6 Rn. 76.

³³ Jarass, in: Jarass/Pieroth, GG, 13. Aufl. 2014, Art. 6 Rn. 40.

³⁴ Uhle, in: BeckOK, GG, 37. Edition, Art. 6 Rn. 49.

³⁵ von Coelln, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 57.

³⁶ Abzulehnen ist die Verneinung der Verfassungsgüterkollision, Bumke, NVwZ 2005, 519. Entgegen der dort vertretenen Auffassung kommt es immer zu Kollisionen, wenn ein Grundrecht auf ein staatliches Hoheitsrecht stößt. Auch wenn das Erziehungsrecht der Eltern einem Herrschaftsrecht ähneln mag (vgl. von Coelln, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 61), so stellt es immer noch ein Abwehrrecht der Eltern dar, dass mit jeder staatlichen Regelung – sei es die Ausgestaltung von Unterrichtsinhalten als auch die Einführung der Schule überhaupt – kollidiert. Die geforderte Optimierung

für die Frage nach der Vereinbarkeit der gebundenen Ganztagschule mit dem Verfassungsrecht die auch in der Rechtsprechung vertretene Auffassung überzeugen, dass zwischen den beiden widerstreitenden Positionen ein Ausgleich gefunden werden muss³⁷. Die Auffassung, dass „staatliche Schulerziehung so angelegt sein muß, daß sie in größtmöglichem Maße dem Willen der größtmöglichen Zahl der Eltern entspricht“³⁸ – also die Überlegenheit des Erziehungsrechts der Eltern – ist abzulehnen, da sie nicht erklären kann, wieso beispielsweise die Ausgestaltung der Schulpflicht oder die Erstellung von Lehrplänen nahezu allein vom Staat bestimmt werden³⁹. Anbringen lässt sich auch, dass ein zu starker Einfluss der Eltern auf den Schulunterricht zur Durchsetzung von Partikularinteressen führen könnte und so die Schule als staatstragende Institution gefährdet wäre. Diese sorgt mit ihrer Aufgabe, eine der Verfassung wohlgesinnte neue Generation heranzuziehen, unter anderem auch für den Erhalt des Elternrechts. In diesem Sinne könnte ein übermäßiger Einfluss der Eltern die Grundlage für einen solchen Einfluss zerstören.

Das Verständnis von Art. 7 I GG als *lex specialis* zu Art. 6 II 1 GG⁴⁰ wird unter anderem deswegen abgelehnt, da sich so die Mitwirkung von Eltern in der Schule nicht erklären ließe⁴¹. Es geht jedoch lediglich darum, Mitbestimmung von Eltern aus dem weltanschaulich-religiös-politischen Bereich herauszuhalten⁴². Informationsrechte der Eltern und landesrechtlich eingeräumte Mitwirkungsbefugnisse bleiben dennoch erhalten⁴³. Der Kern der Auffassung dreht sich um die Behandlung religiös-weltanschaulicher Themen. Die Ausweitung der Schulpflicht sieht die Auffassung nicht vor. Sie ist insoweit nicht anwendbar bzw. führt sie zusammen mit der von der Rechtsprechung und der herrschenden Meinung vertretenen Auffassung, dass zwei gleichgeordnete Erziehungsaufträge bestehen, deren Verhältnis im Einzelfall durch Herbeiführung praktischer Konkordanz gelöst werden muss⁴⁴. So würden bei Überschreitung der dem Staat gesetzten Grenzen, „bei objektiv rechtswidrigem Staatshandeln“⁴⁵, subjektive Abwehrrechte ausgelöst. Der Wunsch nach trennscharfer Abgrenzung des Elternrechts zum Erziehungsauftrag des Staates⁴⁶ kann hier nicht erfüllt werden.

II. Abwägung

Es verbleibt also die von der höchstrichterlichen Rechtsprechung vertretene Ansicht, dass eine Abwägung zwischen Art. 6 II 1 GG und Art. 7 I GG zu erfolgen hat, um praktische

---

findet entgegen der vertretenen Auffassung auf beiden Seiten statt. Die Wahrnehmung des Elternrechts muss maximal ausgestaltet werden, wie auch der Erziehungsauftrag des Staates im Verhältnis zum Erziehungsrecht der Eltern ebenfalls „möglichst weit abzustecken“ ist, um seiner staatstragenden Aufgabe gerecht zu werden.

³⁷ BVerGE 93, 1 (21).

³⁸ Ossenbühl, DÖV, 1977, 801.

³⁹ Schmahl, DÖV, 2006, 885; Bumke, NVwZ 2005, 519.

⁴⁰ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 36.

⁴¹ Schmahl, DÖV, 2006, 885; Bumke in NVwZ 2005, 519.

⁴² Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 36.

⁴³ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 37.

⁴⁴ BVerGE 93, 1 (21); auch BVerwG, DÖV 2008, 776.

⁴⁵ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 37.

⁴⁶ Vgl. Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 35.

Konkordanz herbeizuführen. Keine der beiden Rechtsposition soll bevorzugt werden, sondern ein möglichst schonender Ausgleich gefunden werden⁴⁷. Die Ausweitung der Schulpflicht im Rahmen der Einführung der gebundenen Ganztagschule muss verhältnismäßig sein, das elterliche Erziehungsrecht darf nicht zu sehr eingeschränkt werden.

1. Sinn und Zweck der gebundenen Ganztagschule

• Aktuelle Lage

Der Wunsch, die gebundene Ganztagschule einzuführen, basiert auf einer Vielzahl an Erwägungen. Einerseits sollen die Kinder dadurch verstärkt gefördert werden, andererseits sollen auch die Eltern Vorteile daraus ziehen. Der Bildungsbericht 2018 zeichnet ein Bild der aktuellen Bildungslage in Deutschland. In Deutschland wird der Bildungsstand stark durch die soziale Herkunft beeinflusst⁴⁸. Auch wenn dies nicht gänzlich zu vermeiden sein mag, da immer die Möglichkeit besteht, dass gebildete Eltern ihren Kindern stärker unter die Arme greifen, steht Deutschland zumindest im internationalen Vergleich bei der Chancengerechtigkeit in der Bildung schlechter da als der Durchschnitt⁴⁹. Ein Risiko der Verschlechterung besteht hier, da mehr als die Hälfte der zwischen 2014 und 2016 neu zugewanderten Menschen keinen beruflichen Abschluss hat⁵⁰. Deren Kinder werden mit ungleichen Bildungsvoraussetzungen ins Schulleben starten. Es ist ein anhaltender Anstieg von Kindern in Kitas zu verzeichnen, in deren Familie nicht vorrangig deutsch gesprochen wird⁵¹. Auch diese Kinder werden in das Schulleben eintreten und dort im Vergleich zu ihren deutschsprachigen Mitschülerinnen und Mitschülern Nachteile erleiden. Zudem haben sich die Schülerleistungen im Primarbereich im Vergleich zu der OECD-Spitze verschlechtert⁵². Insbesondere beim Lesen zeigen sich Schwächen bei den Viertklässlern. Es wird darauf verwiesen, dass viele Kompetenzen außerhalb der typisch schulischen Lernumgebung gewonnen werden⁵³. So werde viel gelernt, wenn man Dinge einfach ausprobiert. Insbesondere beim Lernen in der Familie oder durch Nachhilfeeunterricht kann nachhaltig der Schulerfolg beeinflusst werden. Neben dem Bildungsstand ist auch auf die Realität zu verweisen, dass Frauen vermehrt arbeiten und deswegen die Nachfrage nach Betreuungsangeboten steigt. Durch die erhöhte Nachfrage ist ein Ausbau der Betreuungsangebote notwendig⁵⁴. Übergeordnetes Thema ist in diesem Zusammenhang die Debatte um die Vereinbarkeit von Familie und Beruf, die seit Jahren in der Öffentlichkeit kursiert. Ihr hat der Gesetzgeber bisher mit freiwillig wahrnehmbaren Angeboten in der Kindertagesbetreuung Rechnung getragen⁵⁵.

• Ganztagschule als Lösung

Die Ganztagschule ist ein Ansatz, um die aktuellen Probleme einzudämmen. Die Chancengerechtigkeit des Bildungssystems basiert darauf, dass Kinder aus sozial stärker aufgestellten Haushalten bessere Förderung erfahren als Kinder aus sozial schwachen Haushalten.

---

⁴⁷ BVerGE 93, 1 (21).

⁴⁸ Bildungsbericht, S. 5, 7.

⁴⁹ PISA, Ländernotiz Deutschland, 2015.

⁵⁰ Bildungsbericht, S. 5.

⁵¹ Bildungsbericht, S. 6.

⁵² Bildungsbericht, S. 8.

⁵³ Bildungsbericht, S. 111.

⁵⁴ Bildungsbericht, S. 99.

⁵⁵ Vgl. § 22 SGB VIII.

Die Ganztagsschule setzt hier an, indem sie die Kinder eine längere Zeit betreut und mehr Möglichkeiten hat als eine Halbtagschule. Insbesondere die Leistungen beim Lesen in der vierten Klasse lassen sich durch intensive Förderung verbessern. Nachhilfeangebote an Nachmittagen, Ausflüge in die Bücherei und andere Angebote, die das Lesen fördern können, lassen sich im größeren Zeitrahmen der Ganztagsschulen besser umsetzen. Da die Nachfrage nach Betreuungsangeboten steigt, ist die Ganztagsschule zweifelsfrei geeignet, eben diese Nachmittagsbetreuung zu gewährleisten.

2. Erforderlichkeit des gebundenen Modells

Neben dem Modell der gebundenen Ganztagsschule kommt als Alternative die offene Ganztagschule in Betracht. Diese könnte ein milderes Mittel darstellen, da der Besuch des Nachmittagsangebots freiwillig ist. Die gebundene Ganztagschule verspricht eine einheitlichere Förderung aller Kinder als die offene Ganztagschule. Besteht bei der offenen Ganztagschule die Gefahr, dass Kinder aus bildungsfernen Haushalten, deren Eltern nicht arbeiten, die Nachmittagsangebote nicht wahrnehmen, kann durch die Verpflichtung, die Ganztagschule zu besuchen, gewährleistet werden, dass alle die bessere Förderung genießen können.

Auch die Befriedigung der Nachfrage nach Betreuungsangeboten erscheint durch die Verpflichtung leichter lösbar. Der Ausbau der Angebote ist mit der Neuanstellung von pädagogischen Fachkräften verbunden. Auch der Neubau einer Mensa könnte nötig sein. Investitionen lassen sich leichter tätigen, wenn ein gewisses Maß an Planungssicherheit besteht. Das gebundene Modell kann diese gewährleisten und so die flächendeckende Nachmittagsbetreuung überhaupt erst möglich machen. Für die Verwirklichung der Vereinbarung von Familie und Beruf ist die Ganztagschule Voraussetzung, soweit es an alternativen Betreuungsangeboten fehlt. Selbst wenn solche existierten, ist die Ganztagschule besser geeignet, da sie kostenlos bzw. abhängig von den Einkommensverhältnissen angeboten werden kann, was private Träger nicht unbedingt leisten können. Hier können gebundene Modelle ebenfalls der Planungssicherheit zuträglich sein. Ein Vorteil für die Vereinbarkeit von Familie und Beruf ergibt sich jedoch nicht aus dem gebundenen Modell.

3. Angemessenheit des gebundenen Modells

Die gebundene Ganztagschule ist für die Erreichung der verfolgten Ziele zumeist notwendig. Diese Ziele müssten aber auch verhältnismäßig sein in Bezug auf den Eingriff in das Recht der Eltern, ihre Kinder selbst zu erziehen. Zu bewerten ist die Ausweitung der allgemeinen Schulpflicht auf drei bis vier Nachmittage, die Auswirkung auf die Chancengerechtigkeit und die Möglichkeit der Vereinbarkeit von Familie und Beruf.

Die allgemeine Schulpflicht ist mit der Verfassung vereinbar⁵⁶. Die Festlegung von Beginn und Dauer erfolgt durch die Länder⁵⁷. Der zeitliche Gestaltungsspielraum ist weit zu verstehen, wobei auf die Verhältnismäßigkeit zu achten ist⁵⁸. Der Status quo sind Halbtagschulen an Grundschulen und Nachmittagsunterricht in den höheren Klassen. Einer Ausweitung der Schulpflicht in der Grundschule steht grundsätzlich nichts entgegen.

⁵⁶ Jarass, in: Jarass/Pieroth, GG, 13. Aufl. 2014, Art. 7 Rn. 6.

⁵⁷ Thiel, in: Sachs, GG, 8. Aufl. 2018, Art. 7 Rn. 12.

⁵⁸ Brosius-Gersdorf, in: Dreier, GG, 3. Aufl. 2013, Art. 7 Rn. 36.

Da sich die gebundene Ganztagschule nur auf drei bis vier Nachmittage bei einer Höchstdauer von acht Stunden erstreckt, bleiben den Kindern neben dem Wochenende noch die Abende und freien Nachmittage unter der Woche⁵⁹. Diese freie Zeit ist deswegen von Bedeutung, da sie den Eltern genügen muss, um ihre eigenen Ziele zu verwirklichen. Ist dies nicht mehr gewährleistet, ist das Recht auf Erziehung zu sehr beschränkt. Art. 6 II 2 enthält keine Vorgaben, wie viel Zeit den Eltern eingeräumt werden muss bzw. wie viel Zeit ihnen genommen werden darf. Es ist dabei jedoch auf die Verhältnismäßigkeit zu achten. Da die Eltern noch den Abend mit ihren Kindern verbringen und insbesondere Zeit am Wochenende haben, dürfte dies ausreichend sein, um eigene Ansichten zu vermitteln. Wenn Eltern den ganzen Tag arbeiten können und dabei nicht ihre Erziehungspflicht verletzen, könnte der Schluss gezogen werden, weshalb es problematisch sein soll, ihnen die Kinder grundsätzlich ganztags vorzuenthalten. Unproblematisch ist dies jedoch nur dann, wenn die Eltern tatsächlich arbeiten bzw. ihre Kinder betreut wissen wollen. Möchten Eltern ihre Kinder bei sich zu Hause haben, gibt es keinen Grund, sie zu verpflichten, ihre Kinder in die gebundene Ganztagschule zu schicken. Eltern und Schule sollen sinnvoll zusammenwirken und sich gegenseitig ergänzen⁶⁰. Dies folgt zwingend daraus, dass beide jeweils einen gleichgeordneten Erziehungsauftrag verfolgen⁶¹. Das Erziehungsziel des Staates ist „die Vermittlung von Wissen und die Erziehung zu einer selbstverantwortlichen Persönlichkeit [...] [und] die Heranbildung verantwortlicher Staatsbürger“⁶². Vergleicht man dies mit den dem Elternrecht gesetzten Grenzen, verfolgen beide Erziehungsträger ähnliche Ziele. Der Staat soll diese Erziehung jedoch vorrangig in seinem Unterricht vornehmen. Hier ist nicht daran zu zweifeln, dass Eltern dies nicht mit gleicher Qualität gewährleisten können⁶³. Bei der Wissensvermittlung geht es um objektives Faktenwissen, das der Staat allen Schülerinnen und Schülern gleichermaßen vermittelt. Hier könnte zwar ebenfalls angeführt werden, dass Eltern dies zum Teil genauso gut oder besser vermitteln können als die staatlichen Schulen, jedoch sind gerade bei dem umfangreichen Lehrstoff, der von einer Vielzahl an Lehrkräften mit pädagogischer Schulung vermittelt wird, berechtigte Bedenken angebracht, ob dies von Erziehungsberechtigten wirklich in gleichem Maße gewährleistet werden kann. Die Vermittlung der Inhalte, die das zusätzliche Angebot der Ganztagschule ausmachen, ist zweifellos auch von Eltern zu gewährleisten. Das soziale Lernen durch Kontakt mit anderen Kindern, Ausflüge zur Erweiterung des Bildungshorizonts, Ausprobieren von Musikinstrumenten und weiteren Bildungsangeboten, die nicht reine Wissensvermittlung sind, können Eltern genauso gut ermöglichen wie Schulen. Auch die Nachhilfe können Eltern mit entsprechendem Bildungshintergrund oder Motivation möglich machen. Die Notwendigkeit der Einführung der verpflichtenden Ganztagschule, die den Eingriff in das Erziehungsrecht der Eltern rechtfertigen könnte, besteht hier grundsätzlich nicht.

Eine Notwendigkeit könnte sich dann ergeben, wenn gewichtige Gründe dafür sprechen, alle Kinder in der Ganztagschule zu behalten. Dies könnten etwa Erwägungen der Chancengerechtigkeit sein. Ein bereits angesprochenes Problem ist die Abhängigkeit

⁵⁹ Vgl. Bumke, NVwZ 2005, 519.

⁶⁰ Antoni, in: Hömig/Wolff, GG, 11. Aufl. 2018, Art. 6 Rn. 17.

⁶¹ BVerfGE 52, 223 (236).

⁶² BVerfG-K 1, 141 (143); vgl. BVerfGE 34, 165 (182).

⁶³ Vgl. Avenarius, NZFam 2015, 342; kritisch Thurn/Reimer, NVwZ 2008, 718.

der Bildung von der sozialen Herkunft. Fraglich ist, ob diese Chancengleichheit es rechtfertigt, Eltern daran zu hindern, sich selbst um die Nachmittagsbetreuung ihrer Kinder zu kümmern. Die gleiche Argumentation wie oben, dass es grundsätzlich unproblematisch ist, den Status quo der Schulzeiten (für die Wissensvermittlung) auszuweiten, greift hier nicht, da die Eltern die Vermittlung sozialer Kompetenzen ebenfalls übernehmen können. Die Chancengleichheit kann hier nur ein Argument sein, wenn sie derart gestört ist, dass das Fortbestehen und Weiterfunktionieren der Gesellschaft nicht mehr gesichert ist. Eltern die Kinder zwangsweise zu entziehen, nur um gleiche Chancen zu ermöglichen, ist ja gerade nicht gerechtfertigt, sonst müsste in letzter Konsequenz die staatliche Kollektiverziehung eingeführt werden. Jeder Kontakt mit dem elterlichen Einfluss würde nur zu Ungerechtigkeiten führen, je nach Erziehungstalent und -zielen. Gerade dieser Einfluss der Eltern soll aber geschützt sein. Und eben nur dann, wenn die Chancengleichheit zu sehr gefährdet ist, darf der Staat hier einschreiten.

Die Chancengleichheit bleibt jedoch ein gewichtiges Argument, da sie Voraussetzung dafür ist, dass der Staat in seiner Form als Demokratie weiter existieren kann. Eine Demokratie funktioniert nur dann und wird weiterhin von ihren Bürgerinnen und Bürgern akzeptiert, wenn Mehrheitsentscheidungen von den anderen Gesellschaftsmitgliedern toleriert werden können. Voraussetzung ist ein Mindestmaß an Homogenität⁶⁴. Es müssen alle Bürgerinnen und Bürger ein Mindestmaß an Bildung genießen, um sie zu befähigen, am demokratischen Prozess teilzunehmen. Hieraus leitet sich schließlich der Erziehungsauftrag des Staates ab. Ohne dessen gemeinwohlorientierte Ausrichtung mit Respekt für Minderheiten wäre es in einer zumeist heterogenen Gesellschaft sonst nicht genügend gesichert, dass die demokratischen Prinzipien aufrechterhalten werden. Eine reine Mehrheit reicht nämlich nicht aus, um eine Entscheidungsfindung demokratisch zu legitimieren, wenn diese rücksichtslos die Rechte der Minderheit missachtet⁶⁵.

Die Demokratie stellt eine unveränderliche Grundlage des deutschen Staates dar. Sie ist in Art. 20 I, II GG verankert und vor jeglichen Änderungen durch Art. 79 III GG geschützt. Sie muss dementsprechend vorrangig geschützt werden. Neben dem Schutzauftrag aus der Norm selbst ergibt sich dieser aus der Wertung, die die Demokratie durch die Art. 79 III GG und Art. 20 I GG erhält. Sie ist Teil des deutschen Selbstverständnisses als Staat. Allein aus dem Interesse des Staates, sich selbst in seinen grundlegenden Wesenszügen zu erhalten, ist jede Maßnahme, die die Gefahr abwendet, dass das deutsche Staatswesen sich auflöst, erforderlich.

In dieser Hinsicht muss das Verhältnis der Grundrechte zur Demokratie geklärt werden. Legt man die Grundrechte zu weit aus, wird die parlamentarische Demokratie entmachtet, da Einschränkungen der Grundrechte durch Gesetze nicht mehr möglich wären. Ebenso würde eine Allmachtstellung der parlamentarischen Demokratie den Grundrechten ihren Inhalt entziehen, da Grundrechte nach Belieben per Gesetz eingeschränkt werden könnten⁶⁶. Es muss eine Balance gefunden werden⁶⁷.

Anzumerken ist hier, dass die Grundrechte Voraussetzung für die wirksame Ausübung der Demokratie sind. Ohne Meinungsfreiheit besteht nicht die Möglichkeit, ungehemmt

⁶⁴ Dreier, in: Dreier, GG, Bd. II, 3. Aufl. 2015, Art. 20 (Demokratie), Rn. 71.

⁶⁵ Dreier, in: Dreier, GG, Bd. II, 3. Aufl. 2015, Art. 20 (Demokratie), Rn. 68 ff.

⁶⁶ Kriele, in: HStR IX, 3. Aufl. 2011, § 188 Rn. 1.

⁶⁷ Kriele, in: HStR IX, 3. Aufl. 2011, § 188 Rn. 2.

an der öffentlichen Meinungsfindung teilzunehmen. Ohne Versammlungsfreiheit würde ebendies im Kollektiv verhindert. Presse- und Informationsfreiheit als auch das Fernmeldegeheimnis erlauben den ungehinderten Austausch von Meinungen und die Meinungsbildung. Ohne Recht auf Eigentum und auf die Berufswahl, ohne Unverletzlichkeit der Wohnung und ohne Freizügigkeit ließe sich zwar eine Demokratie einrichten; es würde aber die Selbstständigkeit in einer Weise eingeschränkt, die die eigenständige und freiheitliche Lebensführung unmöglich macht. Es ginge die Freiheit als Grundlage der Demokratie verloren⁶⁸. Schließlich geht ohne die Achtung der freien Entfaltung der Persönlichkeit und ohne das Recht der Eltern ihren Kindern für wichtig erachtete Inhalte zu vermitteln, die Ideen- und Meinungsvielfalt verloren, ohne die die Demokratie ihre Wirkung verliert, lebt sie doch von dem Ausgleich und der Konsensfindung verschiedener Meinungen⁶⁹. Neben der allgemeinen Betrachtung von Voraussetzungen einer Demokratie, sind die Grundrechte konkret im deutschen Kontext auch deshalb erforderlich, weil das Grundgesetz eine freiheitliche Demokratie als Leitbild vorgibt⁷⁰.

Zwar stellt sich in Deutschland die Problematik nicht, dass Grundrechte durch den Gesetzgeber entleert werden können, da das Grundgesetz dies durch Art. 19 II GG verhindert. Eingriffe sind dennoch möglich. Im Ergebnis ist der schwere Eingriff des verpflichtenden Besuchs der Ganztagschule dann gerechtfertigt, wenn er notwendig ist, weil der gesellschaftliche Zusammenhalt gefährliche Risse bekommt. In diesen Zusammenhang gehört auch die Diskussion über die Wiedereinführung der Dienstpflicht. Befürworter führen an, dass die Dienstpflicht den sozialen Zusammenhalt stärken soll, unter anderem in dem die Dienstpflichtigen andere Lebensweisen kennenlernen und mit ihren Vorurteilen konfrontiert werden⁷¹. Es käme durch die Dienstpflicht wieder zu mehr Vertrauen innerhalb des Volkes, da die „Entfremdung“ der gesellschaftlichen Lager durch deren Versöhnung bekämpft würde⁷². Der vorab erwähnte Grundkonsens als Voraussetzung einer demokratischen Gesellschaft würde somit wiederhergestellt.

Die Debatte zeigt, dass zumindest das Gefühl innerhalb der Gesellschaft besteht, es gäbe große Gräben zwischen den verschiedenen gesellschaftlichen Gruppen. Einerseits ist die Debatte wieder versandet, andererseits ist darauf hinzuweisen, dass die Auflösung bzw. die Vermeidung der Entstehung von Vorurteilen und die gesellschaftliche Integration besser in jungen Jahren funktionieren wird. Es lohnt sich, bei den Kindern anzusetzen, anstatt über einen längeren Zeitraum gelernte und verinnerlichte Verhaltensmuster und Einstellungen junger Erwachsener wieder zu lösen. Es ist jedoch zweifelhaft, ob eine Verpflichtung zum Ganztagsbesuch hier zurzeit notwendig ist, da die Voraussetzungen der Demokratiegefährdung noch nicht gegeben sind⁷³.

Die Frage, ob die Schule nicht mehr genügend Wissen vermittelt, das benötigt wird, um sich in der Welt zu behaupten, muss man sich zwar stellen, da die Anforderungen wachsen. Ob hier eine Ganztagschule das richtige Mittel ist, darf bezweifelt werden. Inhaltlich ändert sich am Bildungsplan schließlich wenig, eher wird das soziale Lernen ausgebaut.

---

⁶⁸ Dreier, in: Dreier, GG, Bd. II, 3. Aufl. 2015, Art. 20 (Demokratie), Rn. 66.

⁶⁹ Vgl. die Wertung der Meinungsfreiheit: Schmitt Glaeser, in: HStR III, 3. Aufl. 2005, § 38 Rn. 14; Kriele, in: HStR IX, 3. Aufl. 2011, § 188 Rn. 19.

⁷⁰ Sommermann, in: v. Mangoldt/Klein/Starck, GG, 7. Aufl. 2018, Art. 20 Rn.87.

⁷¹ Die ZEIT, Nr. 36/2018.

⁷² Die ZEIT, Nr 33/2018.

⁷³ Bertelsmann Stiftung, Sozialer Zusammenhalt in Deutschland 2017, S.16.

Geht es jedoch um die Inhalte, müssen zuerst die Lehrpläne der Halbtagsschulen optimiert werden oder in den höheren Stufen mehr unterrichtet werden. Dass dies in Grundschulen geschehen kann, ist aufgrund der Überlastung der Kinder eher abzulehnen.

Fazit und Ausblick

Wie dargestellt, muss sich die Einführung der Besuchspflicht einer gebundenen Ganztagschule an hohen Barrieren messen lassen. Zwar macht es das Verhältnis von Art. 6 II 1 GG, dem Erziehungsrecht der Eltern, und Art. 7 I GG, dem Schulorganisationsrecht mitsamt Erziehungsauftrag des Staates, grundsätzlich möglich, den Besuch vorzuschreiben. Er erscheint derzeit aber nicht gerechtfertigt, weil der Eingriff in das Erziehungsrecht der Eltern zu schwerwiegend ist. Auch wenn das Erziehungsrecht nicht als Handlungsfreiheit verstanden werden darf, soll es dennoch den Eltern erlaubt sein, ihre Kinder selbst zu betreuen und zu erziehen. Die aufgezeigten Begründungsmöglichkeiten vermögen zumindest derzeit nicht zu überzeugen. Auch wenn Debatten um den Zusammenhalt der Gesellschaft geführt werden, wird hier kein Handlungsfeld eröffnet, da die Gesellschaft nicht vor dem Auseinanderbrechen steht. Zuerst sollen hier Selbstheilungskräfte der Gesellschaft angestrengt werden, bevor Zwang angewandt wird. Präventive Erwägungen sollen hier nicht gelten dürfen, da sonst die Gefahr bestünde, dass Regierungen Umerziehungsprogramme zu leicht durchsetzen könnten. Es führt demnach kein Weg vorbei an den derzeit existierenden Halbtagsschulen mit freiwilliger Ganztagsbetreuung bzw. dem freiwilligen Besuch von gebundenen Ganztagschulen. Hiermit lässt sich bereits ein Ziel der Gleichberechtigung gewährleisten: Die Vereinbarkeit von Familie und Beruf für Eltern schulpflichtiger Kinder. Sonst muss zuerst das bisherige System optimiert werden, freiwillige Förderung eingerichtet werden und auch eine Ausweitung des Betreuungsanspruchs auf Schulkinder angedacht werden. Auch hier kann Chancengerechtigkeit in der Weise gefördert werden, dass bildungsferne Eltern zumindest einen Beruf erhalten, um ihren Kindern den Wert eigener Arbeit zu vermitteln und ihnen die Teilnahme an Vereins- oder anderen sozialen (kostenpflichtigen) Aktivitäten zu ermöglichen. Durch eine Politik, die stärker auf Freiwilligkeit als auf Zwang setzt, kann bereits viel gewonnen werden. Und ein Blick in die Realität wird die verpflichtende gebundene Ganztagschule auch in jeder anderen Hinsicht als Wunsch in die Ferne rücken lassen. Beim derzeit schon bestehenden Mangel an Lehrerinnen und Lehrern und Pädagoginnen und Pädagogen zur Abdeckung des Bedarfs der Halbtagsschule, wird sich eine flächendeckende Ganztagschule kaum betreiben lassen.

Bibliographie

- Autorengruppe Bildungsberichterstattung (Hrsg.), *Bildungsbericht 2018*, Frankfurt (Main) 2018.
- Avenarius, H., *Schulpflicht vs. Homeschooling*, in: NZFam 2015, 342 ff.
- Bertelsmann Stiftung, *Sozialer Zusammenhalt in Deutschland 2017*, Gütersloh 2017.
- Bumke, C., *Die Ganztagschule*, in: NVwZ 2005, 519 ff.
- Dreier, H. (Hrsg.), *Grundgesetz Kommentar*, Bd. I, 3. Aufl., Tübingen 2013, Bd. II, 3. Aufl., Tübingen 2015.

- Hillgruber, C., Epping, V. (Hrsg.), *BeckOK Grundgesetz*, Beck'scher Online-Kommentar, München, Stand: 37. Edition, 2018.
- Hömig D., Wolff, H. (Hrsg.), *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, Handkommentar, 11. Aufl., Baden-Baden 2018.
- Isensee, J., Kirchhof, P. (Hrsg.), *Handbuch des Staatsrechts*, Bd. III, 3. Aufl., Heidelberg 2005, Bd. IX, 3. Aufl., Heidelberg 2011.
- Jarass H., Pieroth B. (Hrsg.), *Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland*, Kommentar, 13. Aufl., München 2014.
- v. Mangoldt, H., Klein, F., Starck, C., *Kommentar zum Grundgesetz*, Bd. II, 7. Aufl., München 2018.
- Maunz, T., Dürig, G., *Grundgesetz*, Kommentar, Loseblattsammlung, München, Stand: 83. Lieferung, April 2018.
- Ossenbühl, F., *Schule im Rechtsstaat*, in: DÖV, 1977, 801 ff.
- Sachs, M. (Hrsg.), *Grundgesetz*, Kommentar, 8. Aufl., München 2018.
- Schmahl, S., *Die Ganztagsschule im Spannungsfeld von elterlichem Erziehungsrecht, staatlichem Bildungsauftrag und Kindeswohl*, in: DÖV, 2006, 885.
- Thurn, P., Reimer, F., *Homeschooling als Option*, in: NVwZ 2008, 718 ff.
- Umbach, D., Clemens, T. (Hrsg.), *Grundgesetz*, Mitarbeiterkommentar, Bd. 1, Heidelberg 2002.

SUMMARY

Uwe Geis-Schroer

Compulsory all-day schooling – parental education vs. state supervision

German federalism and the divided jurisdiction over the education system cause frequent debates about different school types. One such type is obligatory all-day schooling. The text deals with the question of whether the state is entitled to extend compulsory education to several afternoons a week. The core of the topic is whether the state can interfere with the right of the parents to educate and raise their children in their own way. Not only basics of state authority in school organisation and the parents' right to educate shall be discussed but also further issues related to the topic that are currently debated in public: compatibility of family and working life, and equal opportunities for children of all origins. It will be shown that, while it is principally possible to introduce obligatory all-day schooling, currently there is no justification for such an excessive interference in the parents' right to educate since our society is stable enough.

Key words: school, state, all-day schooling, education system.

STRESZCZENIE

Uwe Geis-Schroer

**Obowiązkowa szkoła całodzienna – wychowanie rodzicielskie
a nadzór państwowy**

Niemiecki federalizm i podzielona jurysdykcja nad systemem edukacji powodują częste debaty na temat różnych typów szkół. Jednym z takich typów jest obowiązkowa całodzienna szkoła. Tekst dotyczy kwestii, czy państwo może rozszerzyć obowiązkową edukację na kilka popołudni w tygodniu. Istotą tego tematu jest to, czy państwo może ingerować w prawo rodziców do edukacji i wychowywania dzieci na swój własny sposób. Omówione zostaną nie tylko podstawy władzy państwowej w organizacji szkolnej i prawo rodziców do edukacji, ale także dalsze kwestie związane z tematem, który jest obecnie przedmiotem debaty publicznej: zgodność życia rodzinnego i zawodowego oraz równe szanse dla dzieci wszelkiego pochodzenia. Zostanie pokazane, że chociaż wprowadzenie obowiązkowej szkoły całodziennnej jest zasadniczo możliwe, obecnie nie ma uzasadnienia dla tak nadmiernej ingerencji w prawo rodziców do edukacji, ponieważ nasze społeczeństwo jest wystarczająco stabilne.

Słowa kluczowe: szkoła, państwo, szkoła całodzienna, system edukacji.

Data wpływu artykułu: 31.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 22.02.2019 r.

Татьяна Вильгельмовна Лисни夫ская (Tatiana Wilhelowna Lisnivska)

член Украинской ассоциации исследователей образования,
учитель начальных классов высшей категории, методист
специализированной школы информационных технологий №3 города Киева Укра-
ина
e-mail: barvinok01092009@gmail.com

Формирование потенциала учителей условиях современных изменений

АННОТАЦИЯ

Рассмотрены актуальные воп со росы воспитательного процессав современных условиях, связанных со значительными общественными изменениями. Показаны аспекты проблем процесса воспитания.

Проиллюстрирована характеристика современного дисбалансав развитии детей период тотальной Геймификацияв формате развития информационных технологий.

Внесены предложения о подготовке учителей нового видения воспитательного пространствав духе справедливости, свободы, мира на Международном фестивале ПЕРСПЕКТИВА, тренингах Академии Инновационного развития образования Института модернизации содержания образования МОН Украины.

Ключевые слова: воспитание, учителя, Геймификация, классическая педагогика, актуальные вопросы.

В каждом классе начальной школы всегда есть группа детей, на шаг опережает своих одноклассников. Дети имеют определенное представление о мире, что их окружает. Это представление пришло из виртуального мира интернет игры. Родители предоставляют неограниченный доступ к современному игрового формата. Жизнь современного ребенка – это смартфон. Непрерывный поток обновленных версий игры, анимационные возможности поглощают детское сознание. Процесс становится неуправляемым. Играв телефоне заменяет реальное общение, реальное восприятие, все внимание только героям виртуального мира. Как ограничить тотальное влияние на детское мышление, когда родители уже нев состоянии управлять собственным ребенком. Обучениев школе – это первая преграда безлимита игр. Время обучения предполагает сосредоточенное вниманиев реальном мире. Обучение настроено на восприятие, осознание, благоразумие. Мастерство учителя – сотрудничать с различными группамив классе. В Министерстве Образования и Науки Украины опубликована

Концепция Новой украинской школы. Концепция ставит цель общего среднего образования – это выровнять дисбаланс в развитии детей, сформировать личность.

Геймификация – зависимость от виртуальной игры в телефоне, на планшете, ноутбуке. Она охватила все возрастные группы и социальные группы населения. Дети и взрослые не поднимают головы от экранов транспорта, на отдыхе. Сегодня трудно сказать, кто больше зависит от сети дети или родители. Именно зависимость взрослых дает возможность детям играть длительное время. Каковы угрозы детской зависимости кроме дополнительного психологической нагрузки? Каменная поза во время игры сковывает все группы мышц, сдавливает внутренние органы ребенка, нарушает кровообращение. Нарушается и пищевая, и двигательный режим организма. Один мальчик сказал, что он совсем не выспался, играл ночью, когда родители спали. Затем боялся темноты, везде мерещились привидения. В школу пришел бледный, уставший. Утром папа его хотел развеселить, это привело к негативным эмоциям. Ребенок с характером яркого холерика и виртуальная игра – это энергия приумножена в несколько раз. Ребенок с темпераментом флегматика – это энергия потухшего вулкана, бурлит изнутри. Ребенок с кинестетическим восприятием – это полный отказ от реального мировосприятия. Одна бабушка рассказывала, что играла с внуком в игру, где нужно было драться друг с другом. Хотите провести время с ребенком, надо приобщиться к его игре. Для большинства семей развитие информационных технологий принес проблемы катастрофического уровня.

Нельзя ставить под сомнение развивающую роль инноваций. Нужно обсуждения внесения необходимых изменений в процесс воспитания детей. Физиологические потребности растущего детского организма требуют движения и свежего воздуха. Воспитать у ребенка потребность здорового образа жизни. Развивать лидерские навыки. Первым помощником в таком воспитании должен стать учитель. Утренние встречи ребенка и учителя имеют целью не только воспитание уважения к товарищам и взрослым, утренние встречи как психологический настрой на работу всего дня. Утро – начало, учитель создает магию утра, волшебство нового дня и нового восприятия. Эмоциональная минутка, чтобы улыбнуться, сделать воображаемый подарок товарищу, прикрепить смайлик. Однажды утром в класс вбежала первоклассница и не снимая верхнюю одежду обняла учителя. Тактильный контакт необходим для успокоения, дети всегда играют хлопая ладоши, похлопывают по плечу. Эмоциональная память создает собственное образовательное пространство. Хорошие эмоции показывают доверие, безопасность. Если встреча с учителем, начинается негативными эмоциями, насколько хватит желания у ребенка учиться увлекательно, творчески, креативно. Учитель должен поднять свой авторитет и создать среду обучения не только в зоне комфорта, а в зоне доступного развивающего обучения в интересах ребенка. Роль учителя помочь глубоко осознать, что виртуальный и реальный миры отличаются. Почему детям нравится виртуальный мир? Там они герои, не побежденные, там есть множество возможностей. Можно вернуться на то же место и изменить ситуацию к лучшему. В виртуальном мире все повторяется много раз, но это не надоедает, потому что есть разные варианты решения поставленных задач, потому что есть активная помощь, есть множество подсказок, есть разные пути к преодолению проблем. Это дает игроку эмоциональные силы, чтобы начинать снова и снова. Система поощрений, поддержка, помощь. Феерическая победа имеет эмоциональное глубокое влияние на процесс участия в виртуальной игре. Это удерживает всех игроков – система поощрений и поддержки. Герои

каждой игры несут миссию справедливости. Каждый игрок чувствует себя героем, нет наказания, нет закона, есть только безграничная игра. Виртуальная безопасность. Еще один негативный момент Геймификация. Вседозволенность и безнаказанность. Столь толерантно учитель должен выявлять ситуативные моменты того, к чему приводит вседозволенность. Уметь правильно воспитать ответственность, сопереживание. Есть классическая педагогика и педагогика в формате современного времени. Всегда будет классикой Гуманная педагогика. Каждый ребенок пришел в мир с собственной миссией, роль учителя – преподнести личность ребенка, верить в ученика, видеть собственную детскую мечту, идти за своей мечтой. Всегда прав тот учитель, который верит в самого слабого ученика. И достигнутый результат всегда приятнее в том ребенке, который слабо верил в свои силы. Когда создать ситуацию успеха под силу учителю, тогда детям станет интересно учиться. Учить законы жизни через законы природы. Что нужно растку, чтобы стать цветком или деревом? Энергия и жизненная сила. Что нужно ребенку, чтобы стать востребованным в обществе человеком? Энергия стремлений и жизненная сила в достижении успеха. Интересное название получила технология Артпедагогика. Роль музыки, роль цвета, роль красок в воспитании имеет огромный вес. В украинском народе это национальная традиционная необходимость. Цвет и звук это реальная, а не виртуальная жизнь. Жизнь с эмоциями, потому что в реальном мире существует ответственность. Эмоции виртуального мира сильны, но они угасают, дают десять жизней, они обесценивают стремления. В реальном мире есть живые впечатления, сопереживание, скромность, доброта, сердце. В реальном мире нельзя перейти границу ответственности. Уроки жизни реальной оставляют глубокие шрамы в жизни человека. Этика жизни, заповеди жизни имеют разногласия с виртуальным миром. Учителя видят угрозу тотальной игре, геймификации, потому что исчезают границы дозволенного, исчезает ощущение безопасности, нарушаются правовые нормы. Неограниченное время на участие в игре создает иллюзию продолжения игры, перенос правил игры в живой мир. В таких условиях роль учителя воспитать чувство безопасности в реальном мире, показать возможности познавательного процесса, научить ценить знания. Учитель становится на защиту физического, психологического и нравственного здоровья детей. Первый шаг к школе детей шестилетнего возраста готовится в детском саду. Новые требования украинской школы – это первые два года обучения детей шестилетнего возраста создать адаптационный режим для учащихся. Учиться общаться не только на уроке, но и в повседневной жизни, в семье, на улице. Самым тяжелым для ребенка остается умение общаться, находить общие интересы. Часто дети не могут сказать, о своих впечатлениях, передать свои мысли. Когда ребенок чувствует каждой клеточкой своего тела, любовь к живому существу, он не сможет обидеть человека. Когда учитель научит ценить личность и живую душу человека, оружие в руках станет ужасным. Когда родители ценят отношения в семье, ребенок научится видеть и понимать ответственное отношение к своей будущей жизни. Мастерство учителя совместить классическую педагогику с современными возможностями в сетевом формате знаний. Создать на уроке ситуацию успеха для каждого участника учебного процесса и научить лидерским качествам. Видеть и планировать собственные цели, проектировать пути их достижения. Сеть интернет открывает большой простор современным контентом для разных возрастных категорий учащихся. Учителя Украины в цифровом формате используют в начальных классах неограниченный простор возможностей PowerPoint, электронных конструкторов урока, анимационные учебные сайты.

Главное невозможно использование цифрового формата. Вес имеет качественное наполнение урока. Через национальную украинскую самобытность к современному восприятию мира. Украинские народные символы растений и животных имеют богатые фольклорные сюжеты: сказки, песни, загадки, пословицы. Украинские обереги несут большое эмоциональное воздействие. Учитель раскрывает богатство родного народа, родного края – это главная ценностная линия обучения. Вышитая рубашка является наиболее почитаемым одеждой. Это и аутентичная ценность национальной одежды, это и оберег человеческой души от негативного влияния. Это гордая красота и эстетический вкус. Основное и приоритетное направление воспитания – это, обычно, национальное направление. Непримириемое отношение к войне как разрушительнице традиций, посягательнице на жизнь. В вышиванках часто переплетается красный цвет жизни и черный цвет горя. Ведущим мотивом в воспитании должен стать отказ от насилия, от оружия. Насилие показывает беспомощность детей перед конфликтом, показывает пробелы в воспитании. Воспитывать умение отражать и гасить конфликты среди товарищей и взрослых. Управлять психологическим состоянием собственным и оппонента. Поднять значимость собственную при этом не уронить кого-то. Когда человек запрограммирован на добро, спор не вспыхнет. Первый шаг – это культура общения и речи. Там, где есть уважительное отношение, вежливость – конфликт не вспыхнет.

Согласиться с мнением оппонента это большое мастерство, потому что каждый человек своеобразен, имеет право на собственное видение. Одна из лидерских качеств почитание собеседника, не разделение его мысли, а уважение к его образу мышления. Роль учителя начальных классов раскрыть глубокие понятия уважения. Помощь всегда должна приходиться от родителей ребенка. Уважение к членам семьи воссоздается уважением к товарищам. Понимание в семье, показатель понимания в классе. В фокусе учителя всегда должна быть семья ребенка. Значение роли учителя грандиозное для становления личности ребенка. От того как учитель выберет нужные направления в воспитании, зависит как сложится отношение ученика к обучению, к школе, к одноклассникам. Открывать простор для мысли учеников, окрылять множество талантливых, гениальных детей. Независимое мнение не может оцениваться, независимое мнение путь к обсуждениям. Раскрывая возможность свободно высказываться, учитель создает среду учебного пространства знаний. Это новая учебная среда, новое окружение, где учитель стремится не оценить, а выслушать мнение. Важнейшее направление воспитательной роли учителя развивать личность ценностно. Ценить здоровье и жизнь, дружеские отношения и новые знания. В мире, где есть ценности, будет понимание. Будет движение вперед, возможность роста и развития, достижения мечты. Учителя Украины активно общаются в сетевом пространстве на страницах, сайтах и блогах. Десятый год Международный фестиваль образовательных технологий ПЕРСПЕКТИВА собирает на тренинги всех заинтересованных в вопросах внесения изменений в технологии воспитания. Академия инновационного развития образования, АИРО – приглашает к тренингам управленцев и учителей формировать компетентность современного видения воспитания детей нового информационного поколения. Строить новое образовательное пространство передовых обучающих технологий.

(Из собственного опыта)

SUMMARY

Татьяна Вильгельмовна Лиснивская (Tatiana Wilhelmwona Lisnivska)

Formation of teachers' potential in the face of modern changes

The current issues of the modern educational process associated with significant social changes are considered in this paper. the problems of the process of education are shown.

The characteristic of modern imbalance in the development of children in the period of total gamification in the format of information technology development is illustrated.

Proposals have been made to train teachers for a new vision of educational space in the spirit of justice, freedom, peace at the International Festival PERSPECTIVE, trainings of the Academy of Innovative Development of Education of the Institute of Modernization of Educational Content of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

Key words: education, teachers, gamification, dependence of virtual games, modern communication, current issues.

STRESZCZENIE

Татьяна Вильгельмовна Лиснивская (Tatiana Wilhelmwona Lisnivska)

Formacja potencjału nauczycieli w warunkach nowoczesnych zmian

W artykule rozważane są aktualne problemy procesu edukacyjnego w nowoczesnych warunkach związanych ze znaczącymi zmianami społecznymi. Przedstawiono aspekty problemów procesu edukacji.

Przedstawiono charakterystykę współczesnej nierównowagi w rozwoju dzieci w okresie całkowitej grywalizacji w postaci rozwoju technologii informatycznych.

Przedstawiono propozycje szkolenia nauczycieli w zakresie nowej wizji przestrzeni edukacyjnej w duchu sprawiedliwości, wolności, pokoju podczas Międzynarodowego Festiwalu PERSPEKTYWY, szkoleń Akademii Innowacyjnego Rozwoju Edukacji Instytutu Modernizacji Treści Edukacji Ministerstwa Edukacji i Nauki Ukrainy.

Słowa kluczowe: edukacja, nauczyciele, grywalizacja, zależność gier wirtualnych, nowoczesna komunikacja, bieżące problemy.

Data wpływu artykułu: 23.11.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 22.02.2019 r.

Johanna Zeller

Hochschule für Öffentliche Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg
e-mail: Johanna.zeller@zeeb-zeller.de

Auswirkungen des § 4a Schulgesetz Baden – Württemberg auf die Grundschulen – Eine Gegenüberstellung der herkömmlichen Betreuungskonzepte und der neuen Ganztagsgrundschule

ZUSAMMENFASSUNG

In Deutschland beginnen Kinder ihren Schulbesuch in einem Alter von 6 Jahren. Die ersten vier Jahre werden eine Grundschule und anschließend eine weiterführende Schule (Hauptschule, Realschule oder Gymnasium) besucht. Seit dem Schuljahr 2014/2015 gibt es in Baden- Württemberg eine neue Schulform: Die Ganztagsschule. Erstmals ist diese Schulform im baden- württembergischen Schulgesetz, in Form des § 4a, verankert. Dieser regelt die Verantwortlichkeiten, Kompetenzen, Finanzierungsverpflichtungen und – möglichkeiten. Alle Ganztagsschulen im Land (gemeint ist hier das Bundesland) haben somit die gleichen Bedingungen. Im vorliegenden Text werden jedoch auch andere Betreuungsformen und –möglichkeiten an Grundschulen in Baden- Württemberg vorgestellt.

Schlüsselwörter: Ganztagsschule, Grundschule, Schulgesetz, Verankerung, Baden- Württemberg, Kinderbetreuung, § 4a.

Einleitung

Ein wesentlicher Faktor für die gesetzliche Verankerung der Ganztagsschule an Grundschulen und Sonderpädagogischen Bildungs- und Beratungszentren (SBBZ) ist die Erkenntnis, dass durch einen ganztägigen Lernrhythmus die hohe Abhängigkeit zwischen sozialer Herkunft und Bildungserfolg aufgelöst werden kann¹. Dieser Rhythmus besteht aus Lernen in Abwechslung mit Bewegung, Spiel, Anspannung und Entspannung².

Weiter bietet dies die Möglichkeit, die Kinder in ihrer Persönlichkeit wahrzunehmen. Sie können gemäß ihren Fähigkeiten und dem jeweiligen Förderungsbedarf sowie ihrer individuellen

---

¹ Staatsministerium Baden- Württemberg, *Pressemitteilung Nr. 031/2014 vom 25.02.2018*, s. 1.

² Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Ganztagsschule in Baden- Württemberg, Lernen in der Ganztagsschule bedeutet*.

Entwicklung unterstützt werden. Durch die Einführung der Ganztagschule entwickelt sich die Schule von einem reinen Ort der Wissensvermittlung zu einem Lern- und Lebensort für die Kinder. Dieser ermöglicht ihnen Erfahrungen im persönlichen und sozialen Bereich zu sammeln und daran zu wachsen. Auch die individuelle Förderung der Kinder soll im Gegensatz zur klassischen Halbtagschule verstärkt werden. Durch den Schritt zur Ganztagsbetreuung wird deutlich, dass zu einer guten Schule zukünftig mehr gehören muss, als nur qualitativ hochwertiger Unterricht. Die Ganztagschule bietet nicht nur ganztägige Betreuung, sondern basiert auf einem pädagogischen Konzept³. Somit steht bei der Wahl einer Ganztagschule nicht die Betreuung, sondern das qualitative Angebot, das unter anderem Unterricht, Aktivpausen und individuelle Förderung beinhaltet, im Vordergrund⁴.

Bereits im vorschulischen Bereich führt der Wunsch nach Vereinbarkeit von Familie und Beruf zu einem erheblichen Ausbau und einer stärkeren Nutzung der Ganztagsangebote. Damit berufstätige Eltern nach der Einschulung ihrer Kinder nicht auf ganztägige Betreuungsangebote verzichten müssen, ist die Weiterführung der Ganztagsbetreuung in der Schule dringend erforderlich⁵. Es wird deutlich, dass gänzlich unterschiedliche Erwartungen an die Ganztagschule gestellt werden. Sie soll „Lernmotivation und Schulfreude erhöhen“⁶ und gleichzeitig kognitive wie soziale Fähigkeiten fördern. Die Stärkung der Persönlichkeit des einzelnen Schülers, die Herstellung von Chancengleichheit sowie die Verbesserung der Integration von Kindern mit Migrationshintergrund zählen ebenso zu den gestellten Erwartungen und Wünschen⁷.

Beim Ausbau der Ganztagschulen muss folglich die Frage gestellt werden: Wie kann die Ganztagschule ausgestattet und gestaltet werden, um diese vielschichtigen Hoffnungen und Erwartungen zu erfüllen?

§ 4a Schulgesetz

Mit dem Gesetzesbeschluss zur Änderung des Schulgesetzes von Baden-Württemberg wurde der § 4a in das bisherige Schulgesetz eingefügt. Am 01.08.2014, zum Schuljahr 2014/2015, trat der § 4a SchG erstmals in Kraft. Im Allgemeinen regelt der vorliegende Paragraph die Form der Ganztagschule an Grundschulen sowie den Grundstufen der sonderpädagogischen Bildungs- und Beratungszentren mit Förderschwerpunkt Lernen.

Im ersten Absatz des Paragraphen werden die Ziele und Aufgaben der Ganztagsgrundschule benannt. Es soll eine individuelle und ganzheitliche Förderung der Schüler gewährleistet werden, sowie eine Stärkung der Persönlichkeitsentwicklung und der sozialen Interaktion. Auch die verschiedenen Zeitmodelle sind hier beschrieben. Die jeweilige Grundschule kann zwischen vier Zeitmodellen wählen: Drei oder vier Tage pro Woche mit sieben oder acht Zeitstunden. Das gewählte Modell bestimmt die Lehrerressourcenzuweisung durch das Land⁸.

³ Gemeinsames Eckpunktepapier von Land Baden- Württemberg und den kommunalen Landesverbänden zur Ganztagschule, s. 1.

⁴ vgl. Anlage 2: Interview mit der Rektorin der Eduard- Mörike-Schule Böblingen

⁵ Staatliches Schulamt Lörrach, *Qualitätsentwicklung Grundschule*, s. 6.

⁶ N. Fischer, *Ganztagschulen. Was sie leisten – was sie stark macht*, s. 28.

⁷ V. Lange, *Gute Ganztagschulen- Modelle für die Zukunft?*, s. 4.

⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Ganztagschule in Baden- Württemberg: Übersicht über das Ganztagschulprogramm des Landes für die Primarstufe*, s. 2.

Für die Berechnung werden die angemeldeten Kinder in Gruppen eingeteilt, wobei 25 Kinder die erste Gruppe bilden. Ab 29 Kindern werden zwei Gruppen, ab 54 Kinder drei Gruppen gebildet. Auf die Organisation innerhalb der Schule hat dies jedoch keinen Einfluss. Es können größere oder kleinere Gruppen gebildet werden, solange die erhaltenen Lehrerzuweisungen den Zeitrahmen aller angemeldeten Schüler abdecken⁹. Zur Verwirklichung des Erziehungs- und Bildungsauftrags wird eine rhythmisierte Tagesstruktur entwickelt¹⁰. Hierbei sollen Unterricht, Übungsphasen und Förderzeiten, Bildungszeiten, Aktivpausen und Kreativzeiten einen Rhythmus ergeben. Diese Wechsel müssen eine organisatorische und pädagogische Einheit ergeben. Für die Rhythmisierung sollen die Schulen mit außerschulischen Partnern zusammenarbeiten.

Gemäß § 4a Abs. 2 SchG können Ganztagsgrundschulen (GTGS) auf Antrag des Schultüriers, im Rahmen der zur Verfügung gestellten Ressourcen, eingerichtet werden. Basis hierfür ist das pädagogische Konzept, welches von der Gesamtlehrerkonferenz erstellt wird¹¹.

Die Schulen müssen vor der Beantragung zwischen der verbindlichen Form und der Wahlform entscheiden. Bei der verbindlichen Form nimmt die gesamte Schülerschaft am Ganztagsbetrieb teil. Bei der Wahlform hingegen erfolgt die Teilnahme auf freiwilliger Basis.

Der Paragraph § 4a Abs. 3 SchG regelt die Schulpflicht. Schüler, die am Ganztagsbetrieb teilnehmen, unabhängig ob Wahlform oder verbindliche Form, unterliegen während der Zeiten des Ganztagsbetriebs der Schulpflicht nach § 72 Abs. 2 SchG. Angemeldete Ganztagschüler müssen somit je nach Zeitmodell an allen drei bzw. vier Tagen am Ganztagsbetrieb teilnehmen. Die Mittagspause einschließlich des Mittagessens ist hiervon ausgenommen. Dadurch wird auf das Alter der Grundschüler Rücksicht genommen und dem Wunsch vieler Eltern entsprochen das Mittagessen im häuslichen Umfeld wahrzunehmen¹². Gemäß Abs. 3 des § 4a SchG gilt die Schulgeldfreiheit nach § 93 Abs. 1 S. 1 SchG auch für Ganztagschulen. Somit müssen auch diejenigen Angebote, die im Rahmen des Ganztagsbetriebs durchgeführt werden, wie beispielsweise eine Musik- Arbeitsgemeinschaft (AG), kostenfrei sein. Eine Abweichung von dieser Regel ist nur möglich, wenn die Schule hierfür nach der Schulbesuchsverordnung befreit ist¹³. Für das Mittagessen kann jedoch ein Elternentgelt erhoben werden.

Im vierten Absatz des § 4a wird erstmalig die Aufteilung der Aufsichtsverantwortung zwischen dem Land und dem Schulträger geregelt.

Nach Abs. 5 entscheidet die Obere Schulaufsichtsbehörde über den Antrag auf Einrichtung einer Ganztagschule (GTS). Dieser Antrag wird vom Schulträger gestellt, bedarf zuvor jedoch der Zustimmung der Schulkonferenz. Die Zusammensetzung der Schulkonferenz wird in den Vorgaben der Verordnung des Kultusministeriums für Schulkonferenzen an öffentlichen Schulen geregelt. Beteiligt sind immer die Schulleitung sowie Vertreter der Lehrer-, Eltern- und Schülerschaft¹⁴.

Absatz 6 ermächtigt das Kultusministerium (KM) näheres zur Antragsstellung, zu den Voraussetzungen, den Mindestschülerzahlen, zum erforderlichen Konzept, der Förderung und der Zusammenarbeit mit außerschulischen Partnern durch Rechtsverordnung zu regeln.

⁹ Ibidem, Frage 15.

¹⁰ S. Reip, *Schulrecht in Baden-Württemberg*, s. 52.

¹¹ Gemeinsames Eckpunktepapier von Land Baden- Württemberg und den kommunalen Landesverbänden zur Ganztagschule, s. 1.

¹² S. Reip, op. cit., s. 53 Randnote 6.

¹³ Ibidem.

¹⁴ H. Schmidt, *Grundkurs Schulrecht XII*, 2017, s. 70 f.

Von dieser Ermächtigung hat das KM Gebrauch gemacht und eine Verwaltungsvorschrift zur Ganztagsgrundschule und zum Ganztagsbetrieb an Grundstufen von Förderschulen sowie eine Verordnung über Ganztagschulen an Grundschulen und Grundstufen von Förderschulen (GTVO) erlassen.

Änderungen für die Grundschulen

Die Einführung der Ganztagsgrundschule nach § 4a SchG bringt viele Änderungen im zeitlichen Umfang des Schultags mit sich. Dieser endet nun an drei bis vier Tagen, je nach gewähltem Zeitmodell, erst nachmittags. Ganztagschule bedeutet jedoch nicht den ganzen Tag Unterricht zu haben. Es ist eine Rhythmisierung vorgesehen, bei der sich der Unterricht u.a. mit AGs, Lernzeiten und freizeitpädagogischen Angeboten abwechselt. Wichtig ist jedoch zu verstehen, dass sich die Rhythmisierung nicht nur auf den bisher beschriebenen Wechsel von Unterricht, Anspannung und Entspannung bezieht, sondern auch auf den Wechsel verschiedener Unterrichtsmethoden. Auch die Berücksichtigung des individuellen Lerntempos eines Kindes ist miteingeschlossen¹⁵.

Der Gesetzgeber sieht für den Vormittag vier Unterrichtsstunden vor. Die konkrete Organisation und damit die Entscheidung, wie viele Stunden tatsächlich am Vormittag gehalten werden, werden letztendlich der Schule überlassen¹⁶.

Da für die Umsetzung der Rhythmisierung mit außerschulischen Partnern, wie einem Sportverein oder einer Musikschule, zusammengearbeitet werden soll, ergibt sich ein erhöhter organisatorischer Aufwand. Den Schulleitern kommen durch die genannte Zusammenarbeit mit den Kooperationspartnern weitere organisatorische Aufgaben hinzu. Sie suchen sich potenzielle und geeignete Partner selbst aus, schließen Verträge mit ihnen und führen die finale Abrechnung durch. Des Weiteren werden viele AGs in Kleingruppen durchgeführt, wodurch auch ein größerer räumlicher und personeller Bedarf entsteht. Die neu eingeführte Tagesstruktur erfordert zudem eine vermehrte Anwesenheit der Lehrer an Nachmittagen, da Unterricht oder Lernzeiten nun, anders als vor der Einführung der Ganztagschule, auch nachmittags stattfinden.

Darüber hinaus ist zu bedenken, dass die Ganztagschüler, im Gegensatz zu den meisten Halbtagschülern, den Schultag nicht nur größtenteils im Klassenzimmer verbringen, sondern auch Aufenthaltsräume und zusätzliche Rückzugsmöglichkeiten benötigen.

Außerdem wird durch die Einführung der Ganztagschule das Angebot eines warmen Mittagessens in der Schule verpflichtend.

Verschiedene Formen der Ganztagschule

Wie bereits erwähnt, müssen die Schulen bei Antrag auf Einrichtung einer Ganztagsgrundschule nach § 4a SchG zwischen der Wahlform und der verpflichtenden Form entscheiden. Bei der verbindlichen Form nehmen alle Schüler einer Schule am Ganztagsbetrieb teil, wohingegen die Eltern respektive (resp.) die Schüler bei der Wahlform entscheiden können, ob sie am Ganztagsbetrieb teilnehmen wollen oder nicht. Ganztagskinder und Halbtagskinder

---

¹⁵ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden-Württemberg, *Häufige Fragen und Antworten zum neuesten Konzept für Grundschulen und Grundstufen der Förderschulen*, Frage 24.

¹⁶ *Ibidem*, Frage 18.

haben dieselbe Anzahl an Pflichtunterricht¹⁷. Eine Mischform ist nicht möglich, da dies logischerweise der Wahlform entsprechen würde¹⁸.

Aufgrund der unterschiedlichen Anforderungen an die Tagesabläufe bei der Wahlform, kann es dazu kommen, dass „sich eine Schule pädagogisch und organisatorisch zerklüftet“¹⁹. Bei der Umsetzung einer rhythmischen Struktur muss Rücksicht auf die Schüler genommen werden, die nicht am Ganzttag teilnehmen.

Die Rhythmisierung ist eines der elementaren Merkmale der Ganzttagsschule nach § 4a SchG. Es macht zum einen die Qualität der Schule aus, stellt zum anderen jedoch auch die größte Herausforderung für die Schulleitung bei der Umsetzung des Landeskonzepts dar.

Im Gegensatz zu Schulen, die den Ganztagsbetrieb in verbindlicher Form durchführen, haben Schulen in Wahlform weniger Freiheiten in der Gestaltung des Schultags. Dies liegt unter anderem daran, dass sie den Bedürfnissen mehrerer Gruppen, Halbtags- und Ganztagschüler, gerecht werden müssen. Bei der Wahlform haben nicht alle Schüler dieselbe Tagesstruktur. Aus diesem Grund ist das Eingehen von Kompromissen unumgänglich. Schulen in Wahlform haben die Möglichkeit einen separaten Ganztagszug zu führen oder in gemischten Klassen zu unterrichten. Beim separaten Zug werden Halb- und Ganztagschüler getrennt unterrichtet und haben demnach gänzlich verschiedene Tagesabläufe und Stundenpläne. Dies ist aus der Sicht vieler Schulleitungen die geeignetste Organisationsform²⁰. Oft, vor allem bei kleinen Grundschulen, ist diese spezielle Form der Organisation nicht möglich, da der Klassenteiler so nicht erreicht wird. Dann müssen Halbtags- und Ganztagszug gemeinsam unterrichtet werden. Mit gemischten Klassen stehen die Schulleitungen wiederum vor der Frage einer sinnvollen Umsetzung der Rhythmisierung. Durch die Abwechslung von Unterricht, Pausen, Lernzeiten etc. verschiebt sich der Unterricht oft auf den Nachmittag. Dies gilt es jedoch zu vermeiden, da sich die Halbtagschüler resp. deren Eltern bewusst für den Halbttag als geeignete Schulform entschieden haben²¹. Aufgrund dieser Tatsache sehen sich die Schulen gezwungen, den Pflichtunterricht möglichst vormittags und somit in der traditionellen verdichteten Halbtagsform durchzuführen und die Ganztagsangebote in die Randzeiten des Tages zu verschieben. Dies bedeutet jedoch, dass eine Rhythmisierung, wie vom Gesetzgeber vorgesehen, nicht umgesetzt werden kann²².

Aufgaben und Verpflichtungen des Landes, der Schulträger und der Schulen

Gemäß § 4a Abs. 4 SchG ist das Land für den Schulbetrieb, sowie die Aufsichtsführung und Betreuung in der Mittagspause außerhalb des Speiseraums zuständig. Die Gemeinden zahlen hierfür einen finanziellen Ausgleich an das Land. Es wird für jeweils 80 Schüler eine Aufsichtsperson eingerechnet. Für jede Schule wird jedoch ein Sockel von mindestens zwei Aufsichtspersonen berechnet²³.

¹⁷ S. Supper, C. Zühlke, *Praxisheft C- Rhythmisierung an Ganzttagsschulen*, s. 8.

¹⁸ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden–Württemberg, *Häufige Fragen...*, fragen 2 und 25.

¹⁹ Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft, *GEW- Position zur Ganztagsgrundschule*.

²⁰ S. Supper, C. Zühlke, op. cit., s. 6.

²¹ *Ibidem*, s. 5.

²² U.Kratzmeier/ H.Markert, *GEW informiert: Die Ganzttagsschule in BW*.

²³ S. Reip, op. cit., s. 53 Randnote 7.

Für die Aufsichtsführung außerhalb des Schulbetriebs ist der Schulträger zuständig. Somit ist dieser für die Beaufsichtigung und Betreuung während des Mittagessens, jedoch nur innerhalb des Speiseraums zuständig. Hierfür wird dem Schulträger ein Mittagsbudget zur Verfügung gestellt. Auch die Bereitstellung des Mittagessens und ggf. eine bedarfsgerechte Betreuung vor und nach dem Unterricht obliegen dem Schulträger.

Die Schule ist für die Durchführung des Unterrichts, die Zusammenarbeit mit außerschulischen Partnern verantwortlich sowie für die Durchführung der AGs. Die Schulleitung erhält für den Aufwand in der Ganztagschule eine Entlastungsstunde pro Woche. Zusätzlich kann sie, wenn Lehrerwochenstunden monetarisiert werden, eine weitere Entlastungsstunde verwenden²⁴.

Betreuungsprogramme an Grundschulen

Das Land Baden-Württemberg passt sich an die verschiedenen Lebenskonzepte, vielfältigen Familienstrukturen und die sich immer wandelnde Gesellschaft an, indem es verschiedene flexible Betreuungskonzepte bezuschusst. Die Konzepte werden nachfolgend beispielhaft aufgegriffen und beschrieben.

Verlässliche Grundschule

Die Verlässliche Grundschule (VGS) wurde im Schuljahr 2000/2001 eingeführt²⁵. Mit diesem Konzept wurden feste Unterrichtszeiten etabliert, die jeden Tag gleich sind. Weiter stellt das Konzept eine Betreuung unmittelbar vor und nach dem Unterricht am Vormittag zur Verfügung²⁶. Der Zeitrahmen für Schulunterricht und Betreuung im Rahmen der VGS beträgt vormittags bis zu sechs Stunden. Die Betreuungszeit endet jedoch spätestens um 14.00 Uhr. Bei einem Ausfall von Unterrichtsstunden wird eine zuverlässige Betreuung gewährleistet. Die Schüler werden nicht früher nachhause geschickt, sondern bleiben während der gewohnten Schulzeit in der Schule. Demnach können sich die Eltern darauf verlassen, dass ihre Kinder innerhalb der gewohnten Zeiten betreut sind. Je nach Organisation in den Schulen werden die Schüler auf andere Klassen verteilt. Die Betreuung kann vom Schulträger selbst oder einem freien Träger organisiert werden²⁷. Dieses Konzept wird vom Land mit 458 Euro je Gruppe je betreuter Wochenstunde (60 Minuten) bezuschusst²⁸.

Die Schüler werden in den Räumen der Grundschule oder in nahegelegenen Räumen durch Personal des Trägers betreut.

²⁴ Gemeinsames Eckpunktepapier von Land Baden- Württemberg und den kommunalen Landesverbänden zur Ganztagschule, s. 2.

²⁵ Ministerium für Arbeit und Sozialordnung, Familien und Senioren Baden-Württemberg, *Ganztagschulen und Betreuungsangebote an Schulen*, s. 18.

²⁶ U.Brittinger, Ulrike u.a., *Aspekte der Verlässlichen Grundschule*, s. 5.

²⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Schülerinnen- und Schülerbetreuung*, s. 1.

²⁸ Staatsministerium Baden- Württemberg, Pressemitteilung vom 25.09.2007: *Ministerrat beschließt neue Förderrichtlinien für die Schulkinderbetreuung*.

Flexible Nachmittagsbetreuung

Die flexible Nachmittagsbetreuung beginnt frühestens um 12.00 Uhr und endet spätestens um 17.30 Uhr. Träger dieser Betreuungsmaßnahmen sind die Kommunen oder freie gemeinnützige Träger²⁹. Der Zuschuss des Landes Baden- Württemberg (BW) beträgt pro Schuljahr 275€ pro Gruppe und betreuter Wochenstunde (60 Minuten)³⁰. Die Elternbeiträge werden vom Träger festgesetzt³¹.

Hort und herkömmlicher Hort

Hort und herkömmlicher Hort sind Einrichtungen für Kinder im schulpflichtigen Alter. Es handelt sich um Einrichtungen der Jugendhilfe. Bis zur Vollendung des 14. Lebensjahres werden Schüler nach dem Schulunterricht betreut. Der Hort an der Schule hat eine eigene Leitung, arbeitet jedoch mit der Schule und den Eltern der betreuten Kindern „[...] in besonderem Maße“³² zusammen. Im Gegensatz zum herkömmlichen Hort, befindet sich der Hort an der Schule in schulischen Räumen oder in unmittelbarer Nähe der Schule³³.

Da sich Horte vorrangig an alleinerziehende und berufstätige Eltern richten, sind viele auch während der Schulferien geöffnet³⁴.

Gemäß § 45 SGB VIII benötigt der Träger einer Einrichtung, in der Kinder oder Jugendliche ganztägig oder für einen Teil des Tages betreut werden, für den Betrieb der Einrichtung eine Erlaubnis. Hat der Hort diese Erlaubnis erhalten, können sich Eltern darauf verlassen, dass die Voraussetzungen für die Betriebserlaubnis erfüllt sind. Diese setzt eine maximale Gruppengröße von 20 Kindern, die Anwesenheit einer Fachkraft und einer geeigneten Betreuungskraft während der Hauptbetreuungszeiten voraus. Es müssen außerdem entsprechende Räumlichkeiten vorhanden sein. Die Elterngebühr für die Betreuung im Hort wird vom Träger festgesetzt³⁵. Die maximale Zuwendungszeit der einzelnen Programme beträgt 15 Stunden je Woche und Gruppe. Bezuschusst wird nur die tatsächlich geleistete Betreuungszeit³⁶.

Die Förderung der ausgeführten Betreuungsprogramme durch das Land Baden- Württemberg lief zum Ende des Schuljahres 2014/2015 aus. Bis dahin beantragte und genehmigte Zuschüsse genießen einen Bestandsschutz und werden weiterhin gefördert. Stellt

---

²⁹ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden– Württemberg, *Schülerinnen- und Schülerbetreuung*, s. 2.

³⁰ Staatsministerium Baden- Württemberg, Pressemitteilung vom 25.09.2007: *Ministerrat beschließt neue Förderrichtlinien für die Schulkinderbetreuung*.

³¹ Serviceportal Baden-Württemberg, *Schulkinderbetreuung – Flexible Nachmittagsbetreuung*.

³² Förderrichtlinien des Kultusministeriums über die Gewährung von Zuwendungen an die Träger der Horte an Schulen und der herkömmlichen Horte.

³³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Schülerinnen- und Schülerbetreuung*, s. 1.

³⁴ Serviceportal Baden–Württemberg, *Schulkinderbetreuung- Hort an der Schule*.

³⁵ Serviceportal Baden– Württemberg, *Kindertageseinrichtungen- Gebührenermäßigung oder Gebührenbefreiung beantragen*.

³⁶ K.Czycholl u.a., *Schülerbetreuung an Ganztagschulen*, s. 73.

ein Schulträger einen erfolgreichen Antrag auf Einrichtung einer GTSGS nach § 4a SchG, entfällt die Bezuschussung³⁷. Da Betreuungsangebote kommunale Aufgaben sind, können sie jedoch in Verantwortung des Schulträgers weitergeführt werden. In diesem Fall erfolgt die Finanzierung über den Schulträger und ohne Landesmittel.

Jugendbegleiterprogramm

Beim Jugendbegleiterprogramm handelt es sich um Bildungsangebote an öffentlichen Schulen, die vom Land finanziert werden. Durch das Programm wird den Schulen ermöglicht, Angebote außerhalb des Unterrichts durchzuführen sowie AGs oder freizeitpädagogische Angebote anzubieten. Dadurch kann vor allem im Ganztagsbetrieb eine bessere zeitliche Abdeckung gewährleistet werden.

Die Schulen entscheiden selbst, ob sie an diesem Programm teilnehmen möchten. Bei einer Teilnahme erhält die Schule pro Schuljahr ein eigenes Budget, aus dem sie u.a. Aufwandsentschädigungen, Sachkosten, Fortbildungs- und Koordinierungskosten bestreiten können.

Alle Angebote werden ausschließlich mit Ehrenamtlichen durchgeführt und betreut. Der Einsatz von sozialversicherungspflichtigen Beschäftigten, wie bspw. Beschäftigten im Rahmen des Freiwilligen Sozialen Jahrs ist nicht zulässig. Mit den Jugendbegleitern muss eine konkrete Vereinbarung geschlossen werden. Die Auszahlung der Entschädigungen erfolgt direkt an den entsprechenden Jugendbegleiter. Erfolgt dessen Tätigkeit im Rahmen einer Kooperation, so stammen die Mittel aus dem Kooperationsbudget, werden jedoch ebenfalls direkt an den Ehrenamtlichen bezahlt³⁸.

Die Höhe der Stundensätze und der Entschädigungen werden von der Schulleitung festgelegt, jedoch dürfen die ehrenamtlich Tätigen im Jahr nicht mehr als 2.400,00€ erhalten³⁹. Diese Höchstgrenze gilt für alle ehrenamtlichen Tätigkeiten, die eine Person ausübt.

Gemäß den Förderrichtlinien müssen Jugendbegleiter ein Angebot von mindestens vier Stunden pro Woche durchführen. Dieses muss verlässlich sein, wöchentlich und immer zur selben Zeit stattfinden. Ein Angebot wird mindestens ein Schulhalbjahr lang angeboten. Aus diesem Grund ist das Durchführen von Projekten nicht zulässig⁴⁰.

Für Sachkosten sowie Fortbildungs- und Koordinationskosten können maximal 20% des Budgets verwendet werden. Die Sachkosten müssen jedoch zu den im Schuljahr durchgeführten Angeboten passen. Somit bleiben für die Aufwandsentschädigungen 60% des Budgets übrig⁴¹.

Jugendbegleiter können nicht nur Betreuungs- und Bildungsangebote durchführen, sondern auch Koordinierungsaufgaben übernehmen und als Jugendbegleiter-Koordinatoren tätig werden⁴².

³⁷ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: *Schülerinnen und Schülerbetreuung*.

³⁸ Jugendstiftung Baden- Württemberg, Jugendbegleiterprogramm: *Förderrichtlinien im Jugendbegleiterprogramm*.

³⁹ Jugendstiftung Baden- Württemberg, Jugendbegleiterprogramm: *Rahmenkatalog*, S.4.

⁴⁰ S.Heidt, *Die Umsetzung des Jugendbegleiterprogramms*, S.13.

⁴¹ Jugendstiftung Baden- Württemberg, Jugendbegleiterprogramm: *Rahmenkatalog*, S.2.

⁴² Jugendstiftung Baden- Württemberg, Jugendbegleiterprogramm: *Förderrichtlinien im Jugendbegleiterprogramm*.

Exemplarische Schulwoche

Bevor in diesem Abschnitt eine Schulwoche anhand eines exemplarischen Stundenplans der Klassenstufe 1 erläutert wird, folgen zunächst die Erklärungen einiger Angebote.

Die AGs werden von Lehrkräften, Pädagogischen Fachkräften und Kooperationspartnern angeboten. Sie sind in den rhythmisierten Ganztagsstundenplan eingebettet und finden an der gewählten Beispielschule vormittags statt. Sie sind somit für die Ganztagskinder verpflichtend. Die Schüler können Wünsche äußern, bzw. ihre AGs selbst wählen. Sie werden halbjährlich gewechselt.

Bei der Lernzeit handelt es sich um ein Angebot, in welchem unter Beaufsichtigung Hausaufgaben gemacht werden und gelernt wird. Diese wird von Lehrern und/ oder Pädagogischen Fachkräften begleitet. an der Beispielschule wird auf eine Doppelbesetzung mit Lehr- und Fachkraft Wert gelegt. Dadurch ist eine individuelle Förderung und die Rücksichtnahme auf das Lerntempo der einzelnen Schüler möglich.

Das Offene Angebot folgt auf die Lernzeit. Es wird von den Pädagogischen Fachkräften durchgeführt. Hier können die Schüler, die bereits mit den Hausaufgaben fertig sind, in entsprechende Räume wechseln, sich dort selbstständig beschäftigen, ausruhen oder austoben.

	ZEIT	MONTAG	DIENSTAG	MITTWOCH	DONNERSTAG	FREITAG
1.	7:45-8:30	Religion	Religion	Unterricht	Unterricht	Lernzeit IL GT
2.	8:30-9:15	Unterricht	Unterricht	Unterricht	Unterricht	Unterricht
	9:15-9:25	VESPERPAUSE				
	9:30-9:45	BEWEGUNGSPAUSE/HOF				
3.	9:45-10:30	Unterricht	Unterricht	Unterricht	SU HT 1/2 AG GT	Unterricht
4.	10:30-11:15	Unterricht	Unterricht	Unterricht		Unterricht
	11:15-11:30	BEWEGUNGSPAUSE/HOF				
5.	11:30-12:15	Unterricht	SU HT 1/2 AG GT	Unterricht	Unterricht	Unterricht
6.		MITTAGSBAND GTS UND HORT				
7.	14:00-14:45	Lernzeit IL GT	SU GT 1/2	Lernzeit IL GT	Lernzeit IL GT	
8.	14:45-15:30	Offenes Angebot GT	SU GT 1/2	Offenes Angebot	SU GT 1/2	
	15:30-15:45	AUSKLANG GT				

Abbildung 1: Stundenplan Jahrgangsstufe 1⁴³

Bei der Rhythmisierung wechselt sich, wie bereits erläutert, der Unterricht mit Lernzeiten, AGs und Bewegungspausen ab.

Täglich beginnt der Unterricht um 7.45 Uhr. Nach den ersten beiden Schulstunden findet eine zehninminütige Vesperpause, die eine 15-minütige Bewegungspause nach sich zieht, statt. Somit haben die Kinder nach den ersten 90 Minuten Unterricht eine Pause von insgesamt 25 Minuten. Diese Pause wiederholt sich von 11.15 Uhr bis 11.30 Uhr. Von 12.15

⁴³ ausgehändigt von der Schulleitung der Eduard- Mörike-Schule Böblingen.

Uhr bis 14.00 Uhr findet das Mittagsband⁴⁴ für die Ganztagskinder und die Halbtagskinder, die den Hort besuchen, statt. In dieser Zeit haben die Kinder die Möglichkeit ein warmes Mittagessen einzunehmen, Bewegungsangebote wahrzunehmen oder sich zurückzuziehen. Nachmittags finden von 14.00 Uhr bis 14.45 Uhr entweder Sachunterricht oder die Lernzeit und anschließend das offene Angebot statt.

In der dritten und vierten Jahrgangsstufe wird die Rhythmisierung noch durch die Unterrichtsfächer Musik, Bildende Kunst und Schwimmen ergänzt. Täglich von 15.30 Uhr bis 15.45 Uhr wird ein gemeinsamer Ausklang durchgeführt. Die Kinder kommen in ihren Gruppen zusammen und nutzen die letzten 15 Minuten mit ihrer Bezugsperson, zum Aufräumen, Verabschieden und um auf den Tag zurückzublicken.

Finanzierung

Für die Finanzierung des Schulbetriebs werden verschiedene Mittel verwendet: Lehrer werden als Bedienstete des Landes, vom Land bezahlt. Die Angebote der externen Partner können durch die Monetarisierung finanziert werden. Die Kosten für diese Leistungen können auch über das Jugendbegleiterprogramm, welches vom Land bezuschusst wird, bestritten werden. Einige Schulen nehmen am Jugendbegleiterprogramm teil und bieten hiermit freiwillige AGs für Halbtagskinder an.

Für die Aufsicht zwischen den pädagogischen Angeboten am Morgen und am Nachmittag können keine monetarisierten Lehrerwochenstunden (LWS) genutzt werden. LWS dürfen ausschließlich für den Ganztagsbetrieb eingesetzt werden. Für die Bereitstellung des Mittagessens und die Aufsicht während der Mittagspause innerhalb des Speiseraums muss der Schulträger aufkommen⁴⁵. Für die Beaufsichtigung in der Mittagspause, die außerhalb des Speiseraums stattfindet, erhält die Schule ein Mittagspausenbudget. Pro Schultag erhält die Schule ein Budget von zweimal 15,00 €, da ein Sockel von zwei Aufsichtspersonen pro Schule gilt. Ab 161 Schülern wird eine dritte Aufsichtsperson benötigt. Als Berechnungsgrundlage wird hierbei die Anzahl der gesamten Schüler der Schule und nicht die Anzahl der am Mittagessen teilnehmenden Ganztagskinder verwendet⁴⁶.

Kooperationspartner

Externe Partner sind wichtige Komponenten in Ganztagschulen. Mit ihrer Hilfe gelingt es, Ganztagsangebote vielfältig und anregend zu gestalten und Kompetenzen sowie Sichtweisen anderer Professionen und Personen in die Schule zu holen. Zu externen Partnern zählen Vereine, Verbände und Institutionen sowie Einzelpersonen. Die Ganztagschulkonzeption des Landes sieht die Einbindung außerschulischer Partner in das pädagogische

⁴⁴ Das Mittagsband umschließt die Zeit des Mittagessens und der Mittagspause.

⁴⁵ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Häufige Fragen und Antworten zum neuesten Konzept für Grundschulen und Grundstufen der Förderschulen*, Frage 11.

⁴⁶ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Häufige Fragen und Antworten zum neuesten Konzept für Grundschulen und Grundstufen der Förderschulen*, Frage 8; S.Reip, *Schulrecht in Baden-Württemberg*, S.51.

Konzept der Ganztagschulen vor. Die Schulen sind in der Wahl ihrer außerschulischen Partner grundsätzlich frei. Die Entscheidung darüber, mit welchen externen Partnern sie zusammenarbeiten obliegt der Schule selbst. Auch der Umfang der Zusammenarbeit ist frei bestimmbar. Aufgrund dieser Wahlfreiheit können Kooperationen entsprechend den individuellen Möglichkeiten und Verhältnissen vor Ort gestaltet werden⁴⁷.

Diese Partnerschaft dient vor allem der Erweiterung der herkömmlichen Angebote. Der normale Schulunterricht wird mit Bildungs- und Freizeitangeboten ergänzt. Das schulische Lernen wird genauso mit dem außerschulischen wie unterrichtliches mit nichtunterrichtlichem Lernen verbunden. Dadurch öffnet sich die Schule und entwickelt sich zu einem Lebensort für die Grundschüler⁴⁸. Kooperationspartner, wie Sportvereine, Musikschulen und Kirchen schaffen neue Lernanlässe, weitere Begegnungsräume und sind daher eine Bereicherung für den Schulalltag⁴⁹. Auf diesem Weg wird die Schule mit dem Gemeinwesen und den örtlichen Strukturen vernetzt.

Nicht nur für die qualitative Weiterentwicklung der ganztägigen Angebote sind Ganztagschulen auf die Kooperation mit Partnern angewiesen, sondern auch zur zeitlichen Absicherung einer ganztägigen Betreuung⁵⁰.

Externe Partner werden von der Schule finanziert. Hierfür haben die Schulen die Möglichkeit bis zu 50% der zusätzlichen Lehrerwochenstunden in Geldmittel umzuwandeln. Diese Mittel stehen den Schulleitungen zur Verfügung, um die Angebote der außerschulischen Partner zu finanzieren⁵¹. Eine monetarisierte Stunde entspricht dabei 1.800,00€ pro Schuljahr⁵².

Im Zuge der Monetarisierung erhält die Schule beim Schulträger ein Schulbudget, mit welchem sie selbständig wirtschaftet. Es gilt zwischen monetarisierten Lehrerwochenstunden, die ausschließlich für Angebote des GT-Betriebs außerhalb der Mittagspause zu verwenden sind und dem Mittagspausenbudget, das für die Aufsicht und Angebote in der Mittagspause außerhalb des Speiseraums verwendet wird, zu unterscheiden. Für letzteres erhält die Schule ein gesondertes Budget. Schulische Sachmittel dürfen mit diesem Geld nicht finanziert werden⁵³. Die Mittel müssen unter Beachtung der Grundsätze der Landeshaushaltsordnung innerhalb von zwei Monaten eingesetzt werden. Dies bedeutet, dass die Mittel sparsam und wirtschaftlich zu verwenden sind. Nichtverwendete Zuschüsse müssen unmittelbar an die auszahlende Stelle zurückgezahlt werden⁵⁴.

---

⁴⁷ Kultusministerkonferenz, *Ganztagschulen in Deutschland – Bericht der Kultusministerkonferenz vom 03.12.2015*, s. 9.

⁴⁸ Wissenschaftlicher Beirat für Familienfragen, *Ganztagschule*, s. 21.

⁴⁹ vgl. Landtagsfraktion SPD Baden- Württemberg, *Zukunft der Ganztagschule- Qualität muss Vorrang haben*, s. 4.

⁵⁰ P. Gruner, *Ganztägig bilden- Eine Forschungsbilanz*, s. 28.

⁵¹ Staatsministerium Baden- Württemberg, *So funktioniert die neue Ganztagschule*.

⁵² S. Liedtke, T. Schmidt, *Zukunft Ganztage! Wie geht's?* s. 6.

⁵³ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Informationen zur Monetarisierung von Lehrerwochenstunden im Ganztage und den Kooperationsvereinbarungen: FAQ Monetarisierung* s. 1.

⁵⁴ Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg, *Informationen zur Monetarisierung von Lehrerwochenstunden im Ganztage und den Kooperationsvereinbarungen: FAQ Monetarisierung*, s. 2.

Literaturverzeichnis

- Atteslander, P., *Methoden der empirischen Sozialforschung*, 12. Auflage, 2008.
- Brittinger, U., u.a., *Elf Jahre Betreuung an Grundschulen in Baden- Württemberg* [in:] Ministerium für Kultus, Jugend und Sport (Hrsg.): *Aspekte der Verlässlichen Grundschule*, 2002, s. 6–8.
- Bundesministerium für Bildung und Forschung: *Ganztägig bilden- Eine Forschungsbilanz*, 2012.
- Czycholl, K., u.a., *Schülerbetreuung an Ganztagschulen*, in: Landesinstitut für Schulentwicklung (Hrsg.): *Leitfaden „Ganztagschulen in Baden- Württemberg“*, 2012. s. 70–85.
- Fischer, N., *Ganztagschulen. Was sie leisten- was sie stark macht*, in: Deutsches Institut für Internationale Pädagogische Forschung (Hrsg.): *Schulmanagement*, 2011, s. 28–30.
- Fischer, N., *Qualität von Ganztagschulen*, 2012.
- Ganztagschule in Baden- Württemberg: Häufige Fragen und Antworten zum neuen Konzept für Grundschulen und Grundstufen der Förderschulen; online unter: <http://www.ganztagschule-bw.de/Lde/Startseite/Wissenswertes/Haeufige+Fragen+zum+neuen+Konzept> [07.09.2018].
- Ganztagschule in Baden- Württemberg: Übersicht über das Ganztagsschulprogramm des Landes für die Primarstufe; online unter: <http://www.ganztagschule-bw.de/Lde/Startseite/Service/Antraege+und+Formulare> [29.07.2018].
- Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft: *GEW- Position zur Ganztagsgrundschule*, 2014; online unter: <https://www.gew-bw.de/schule/grundschule/ganztagsgrundschule/> [02.08.2018].
- Gruner, P., *Ganztägig bilden- Eine Forschungsbilanz*, in: Bundesministerium für Bildung und Forschung (Hrsg.): *Ganztägig bilden- Eine Forschungsbilanz*, s. 28.
- Heidt, S.I., *Die Umsetzung des Jugendbegleiter- Programms am Beispiel der Stadt Ludwigsburg- insbesondere der Koordination an den Schulen, Hochschule für Öffentliche Verwaltung und Finanzen Ludwigsburg*, Bachelorarbeit, 2012.
- Jugendstiftung Baden- Württemberg: *Jugendbegleiterprogramm: Rahmenkatalog zum Jugendbegleiterprogramm*, Stand Dezember 2017; online unter: https://www.jugendbegleiter.de/fileadmin/dokumente/Aktuell_Download_Bereich_Rahmenkatalog/Rahmenkatalog_JuBe_2018-2019_15.8.18_online.pdf [03.09.2018].
- Kultusministerkonferenz: *Ganztagschulen in Deutschland- Bericht der Kultusministerkonferenz vom 03.12.2015*, 2015.
- Kratzmeier, U.M., Hartmut: *Die Ganztagschule in Baden- Württemberg*, in Gewerkschaft für Erziehung und Wissenschaft (Hrsg.): *Die GEW informiert*, 2014, s. 1–3.
- Landtagsfraktion SPD Baden- Württemberg: *Zukunft der Ganztagschule- Qualität muss Vorrang haben*; online unter: https://www.stickelberger.de/dl/17_0511_Positionspapier_Ganztag_verabschiedet.pdf [03.09.2018].
- Lange, V., *Gute Ganztagschule- Modelle für die Zukunft?*, in: Freidrich-Ebert-Stiftung (Hrsg.): *Netzwerk Bildung*, 2012, s. 3–42 (zitiert als: Lange, Valerie, *Gute Ganztagschule- Gute Modelle für die Zukunft*).
- Liedtke, S., Schmidt, T., *Zukunft Ganztage! Wie geht's?*, 2014.

- Ministerium für Arbeit und Sozialordnung, Familien und Senioren Baden-Württemberg: Ganztagschulen und Betreuungsangebote an Schulen, 2009.
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: Ganztagschule in Baden-Württemberg.
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: Ganztagschule in Baden-Württemberg: Häufige Fragen und Antworten zum neuesten Konzept für Grundschulen und Grundstufen der Förderschulen; online unter: <http://www.ganztagschule-bw.de/,Lde/Startseite/Wissenswertes/Haeufige+Fragen+zum+neuen+Konzept> [10.09.2018].
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: Informationen zur Monetarisierung von Lehrerwochenstunden im Ganzttag und den Kooperationsvereinbarungen: FAQ Monetarisierung/Kooperationsvereinbarung.
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: Pilotprojekt „Koordinierungsstelle Ganztagschule und Betreuung“ startet; online unter: <https://www.km-bw.de/,Lde/5289896> [19.06.2018].
- Ministerium für Kultus, Jugend und Sport Baden- Württemberg: Schülerinnen- und Schülerbetreuung; online unter: https://www.km-bw.de/,Lde_DE/Startseite/Schule/Schueler_inne nbetreuung?QUERYSTRING=Betreuung [02.08.2018].
- Schmidt, H.J., Grundkurs Schulrecht XII, 2017.
- Serviceportal Baden-Württemberg: Schulkinderbetreuung- Flexible Nachmittagsbetreuung; online unter: <https://www.service-bw.de/lebenslage/-/sbw/Flexible+Nachmittagsbetreuung -5000917-lebenslage-0> [09.07.2018].
- Staatsministerium Baden- Württemberg: Pressemitteilung Nr. 031/2014 vom 25.02.2018.
- Staatsministerium Baden- Württemberg: Pressemitteilung vom 25.09.2007: Ministerrat beschließt neue Förderrichtlinien für die Schulkinderbetreuung.
- Staatsministerium Baden- Württemberg: So funktioniert die neue Ganztagschule, online unter: <https://www.baden-wuerttemberg.de/de/bw-gestalten/schlaues-baden-wuerttemberg/schule/ganztagschule-faq/> [25.08.2018].
- Staatliches Schulamt Lörrach: Qualitätsentwicklung Grundschule; online unter: <https://www.google.com/search?client=safari&rls=en&q=staatliches+Schulamt+L%C3%B6rrach:+Qualit%C3%A4tsentwicklung+Grundschule,+September+2015:++http://schulamt-loerrach.de/site/pbs-bw-&ie=UTF-8&oe=UTF-8> [01.09.2018].
- Städtetag Baden- Württemberg: Übersicht zu Ganztagschulen und Ganztagsgrundschulgesetz, 2014.
- Supper S., Zühlke C., Praxisheft C- Rhythmisierung an Ganztagschulen, 2015.
- Wissenschaftlicher Beirat für Familienfragen: Ganztagschule- Eine Chance für Familien; Gutachten für das Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, 2006.
- Zühlke, K., Schulsozialarbeit an Ganztagschulen- Chancen und Grenzen der Kooperation von Jugendhilfe und Schule an Ganztagschulen als Lern- und Lebensort, Hochschule Neubrandenburg, Diplomarbeit 2009.

Abs.	Absatz
AG	Arbeitsgemeinschaft
BW	Baden- Württemberg
ggf.	gegebenenfalls
GT	Ganztag

GTGS	Ganztagsgrundschule
GTS	Ganztagsschule
GTVO	Verordnung über Ganztagsschulen an Grundschulen und Grundstufen von Förderschulen
KM	Kultusministerium
LWS	Lehrerwochenstunden
SBBZ	Sonderpädagogischen Bildungs- und Beratungszentren
SchG	Schulgesetz
S.	Satz
SGB VIII	Achtes Sozialgesetzbuch
VGS	Verlässliche Grundschule

SUMMARY

Johanna Zeller

**Impact of § 4a of the Act on Elementary Schooling in Baden-Württemberg –
A comparison of the traditional care concepts and the latest idea
of all-day elementary schooling**

In Germany children start going to school with the age of 6. the first school they visit is the primary school. Since the school year 2014/2015 there has been a new form of primary school in Baden- Württemberg: the all-day primary school. for the first time, it is now anchored in the School Act of Baden-Württemberg. Article 4a of the mentioned act regulates responsibilities, competences and financing options, so the same conditions apply to every all-day primary school. in the present text, other childcare options at primary levels are also considered and analysed.

Key words: primary school, all- day school, School Act of Baden-Württemberg, § 4a, childcare.

STRESZCZENIE

Johanna Zeller

**Skutki § 4a Ustawy o edukacji w Badenii-Wirtembergii
w szkołach podstawowych – porównanie tradycyjnych koncepcji opieki
i nowej całodzienniej szkoły podstawowej**

W Niemczech dzieci zaczynają chodzić do szkoły w wieku 6 lat. Pierwszą szkołą, jest szkoła podstawowa. Od roku szkolnego 2014/2015 w Badenii-Wirtembergii powstała nowa forma szkoły podstawowej: całodzienna szkoła podstawowa. Po raz pierwszy jest teraz realizowana w School Act of Baden-Württemberg. Artykuł 4a wspomnianej ustawy reguluje obowiązki, kompetencje i możliwości finansowania, więc te same warunki mają zastosowanie w każdej całodzienniej szkole podstawowej. W niniejszym tekście inne formy opieki nad dziećmi na poziomie podstawowym są również brane pod uwagę i analizowane.

Słowa kluczowe: całodzienna szkoła, szkoła podstawowa, prawo szkolne, kotwiczenie, Badenia-Wirtembergia, opieka nad dziećmi, § 4a.

Data wpływu artykułu: 31.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 22.02.2019 r.

Jakub Jankowski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Wydział Nauki o Żywności

e-mail: vilkendor@gmail.com

Wpływ mediów społecznościowych na kulturę i subkulturę

STRZESZCZENIE

W XXI w. dokonano się zjawisko bez precedensu w historii ludzkości. Nastąpił szybki rozwój oraz popularyzacja portali społecznościowych. Świat stał się „globalną wioską” – śledzenie życia znajomego mieszkającego w dużej odległości i komunikacja z nim nie stanowi już żadnego problemu. Za pomocą portali możemy śledzić interesujące nas wydarzenia, działalność organizacji czy kreować własny wizerunek. Wyszukiwanie informacji nigdy nie było tak proste. Komfort naszego życia znacznie się poprawił, jednak ma też to swoje negatywne strony. Tracimy wiele czasu na bezproduktywne czynności, uciekając od swoich codziennych obowiązków. Młodzi ludzie są poddani presji akceptacji w przestrzeni wirtualnej, co prowadzi do niskiej samooceny oraz depresji. Wpływ social mediów na organizm człowieka jest duży, a ma to swoje konsekwencje w poszczególnych sferach naszego życia.

Między innymi diametralnie zmieniło się obcowanie z kulturą. Wszelkie jej wytwory mogą bardzo szybko uzyskać zasięg globalny. Znacznie różni się sposób ich postrzegania oraz możliwości dostępu do nich w porównaniu do poprzednich dekad. Możemy minimalnym wysiłkiem oglądać różnorodne filmy czy słuchać muzyki z każdego zakątka świata. To przeładowanie informacjami pozostawia swój ślad w funkcjonowaniu grup związanych z kulturą, np. w subkulturach. Wraz ze wzrostem dostępu do Internetu zostały one zepchnięte na margines życia społecznego. Można wręcz zastanawiać się nad ich ostatecznym wymieraniem, przynajmniej w kształcie, w jakim je dzisiaj rozumiemy. Subkultury znacznie się rozmyły, coraz rzadziej mamy do czynienia z osobami całkowicie zaangażowanymi w daną ideologię. W niniejszej pracy zostały przedstawione przyczyny oraz skutki takiego stanu rzeczy.

Słowa kluczowe: kultura, subkultura, social media, Facebook.

Wprowadzenie

Portale społecznościowe stały się ważną częścią funkcjonowania współczesnego świata. Politycy, muzycy czy instytucje w krajach, gdzie funkcjonuje Internet, w większości mają na nich swoje konta, by dzielić się informacjami z obserwującymi ich osobami. Używanie social mediów, zwłaszcza wśród młodych ludzi, jest już naturalnym elementem życia. Ich wpływ na nasze życie jest niezaprzeczalny; długotrwałe przybywanie w sieci zmienia

organizm człowieka. Istnieją również konsekwencje innego rodzaju, np. społeczne czy kulturowe, które mogą dotyczyć nas pośrednio. W niniejszej pracy postaram się określić wpływ portali społecznościowych na nasze funkcjonowanie. Tematykę podjęto ze względu na dużą aktualność i wagę zagadnienia. Artykuł ma charakter kompilacyjny.

Wpływ social mediów na funkcjonowanie człowieka

Przeobrażenia w obrębie kultury są powiązane ze zmianą naszej psychiki pod wpływem użytkowania portali społecznościowych. Dlatego, aby trafnie przeanalizować zaznaczoną w temacie pracy kwestię, należy najpierw dokładnie omówić właśnie ten aspekt.

Niekwestionowanym światowym liderem na polu social mediów jest Facebook, toteż to na nim głównie pragnąłbym się skupić. Posiada on znacznie ponad miliard aktywnych użytkowników i ciągle notuje ich szybki przyrost¹. Jego założyciel, Mark Zuckerberg, jest jednym z najbogatszych ludzi na świecie. Na polskim rynku Facebook wygrał konkurencję z rodzimym portalem Nasza-klasa (potem nk). Znakomita większość młodych ludzi w wysoko rozwiniętych krajach posiada na nim konto, co ma niebagatelny wpływ na ich życie.

Dla przejrzystości pracy skupię się odpowiednio najpierw na zaletach, a następnie na wadach użytkowania Facebooka, wymieniając je w formie punktów. W dużej części będą odnosiły się też do innych social mediów.

Oto pozytywne strony, które niesie za sobą istnienie portalu:

1. **Łatwość komunikacji.** Możemy bardzo szybko i bez żadnych trudności komunikować się z użytkownikami mieszkającymi nawet na innym kontynencie. Dodatkowo nie generuje to żadnych kosztów, co jest bardzo atrakcyjne w porównaniu do korzystania z telefonów komórkowych. Mamy możliwość zakładania wieloosobowych czatów bądź grup, tworzenia wydarzeń, aby jedna wiadomość natychmiast dotarła do wszystkich zainteresowanych. Fanpage mają błyskawiczną informację zwrotną od obserwujących, wymiana myśli została znacznie ułatwiona.

2. **Szybkie wyszukiwanie interesujących nas treści.** Na tym portalu są zgromadzone materiały z wielu dziedzin, w tym również naukowe. Strony internetowe reklamują się właśnie za pomocą konta na Facebooku.

3. **Poznawanie nowych osób.** Przebywanie w tych samych grupach na portalu czy posiadanie podobnych zainteresowań stwarza warunki do nawiązania bliższej relacji z innymi ludźmi, mieszkającymi od siebie nawet w bardzo dużej odległości.

4. **Dzielenie się swoim życiem ze znajomymi.** Małym wysiłkiem możemy informować dużą liczbę osób o ważnych lub mniej istotnych wydarzeniach z naszego życia. Kreujemy tym samym swój wizerunek, dowartościowując się. Podobnie mamy możliwość obserwacji znajomych i ich aktywności. Istnieją teorie, według których oglądanie wyidealizowanych profili mało znanych danemu człowiekowi osób może dać mu motywację do doskonalenia siebie. Negatywne skutki tego zagadnienia omówię w dalszej części pracy.

5. **Człowiek uczy się szybciej wyszukiwać informacje.** Zarówno na portalach społecznościowych, jak i na innych stronach jesteśmy zalewani ogromem komunikatów. Po długotrwałym korzystaniu z sieci mózg człowieka adaptuje się do nowych warunków i uczy

---

¹ M. Walków, *Gdyby Mark Zuckenber był prezydentem...*, <http://businessinsider.com.pl/media/porownanie-liczby-uzytkownikow-facebook-a-twittera-instagramaxxl5ed>, dostęp: 19.12.2017 r.

się skuteczniej wyszukiwać potrzebne mu treści w gąszczu tekstu, lepiej wie, gdzie je znaleźć².

Istnieje również wiele negatywnych stron użytkowania Facebooka. Oto najważniejsze z nich:

1. **Marnotrawstwo czasu.** Portale społecznościowe znacznie ułatwiają nasze życie, jednak paradoksalnie mogą doprowadzić do skrócenia wolnych chwil. Obecnie dużo dyskutuje się nad uzależnieniem od social mediów. Podatni są na nie zwłaszcza młodzi ludzie. Godzinami przesiadują na Facebooku, obserwując, co „polubili” ich znajomi, grając w gry czy przeglądając mnożące się fanpage. Obecnie coraz więcej firm próbuje do nas dotrzeć właśnie taką drogą, zalewając nas kolejnymi treściami³. Skutkuje to wieloma bezproduktywnymi godzinami oraz uzależnieniem od przyswajania nowych informacji. Im częściej odbieramy duże ilości różnych treści, tym bardziej chcemy dostarczać swemu umysłowi ich nowe porcje. Jeżeli nie jesteśmy w stanie temu sprostać, zaczynamy odczuwać rosnący niepokój i stajemy się nerwowi⁴.

2. **Problemy z koncentracją.** Jest to mocno powiązane z wcześniejszym punktem. Człowiek staje się tak przyzwyczajony do otrzymywania nowych bodźców i natłoku wiadomości, iż traci umiejętność skupienia się na jednej rzeczy. Wielogodzinna lektura książki dla czynnego użytkownika Facebooka może okazać się nie lada problemem, ponieważ prawdopodobnie już po kilku minutach będzie chciał się oderwać od czytania, by zalogować się na swoje konto na portalu społecznościowym. Według badaczy w przyszłości może się to okazać problemem całej ludzkiej cywilizacji. Jest to także wyzwanie dla oświaty, ponieważ długi wykład bez dodatkowych środków dydaktycznych dla współczesnej młodzieży może okazać się niemożliwy do przyswojenia. Nauczyciele już w tej chwili muszą dostosować się do nowego funkcjonowania ludzkich umysłów⁵. Marketing różnych przedsiębiorstw również nam nie pomaga, ponieważ skupia się na docieraniu do nas coraz bardziej oryginalnymi i przykuwającymi uwagę środkami⁶.

3. **Długotrwałe korzystanie prowadzi do pogorszenia samopoczucia.** Wiąże się to głównie z obserwowaniem kont innych użytkowników⁷. Każdy z nich prawdopodobnie ukazuje na nich wyidealizowany obraz siebie, stara się wyróżnić na tle innych, być wyjątkowym⁸. Jeśli dana osoba nie jest w stanie zweryfikować, czy odbierane informacje są prawdziwe, a dodatkowo nie dostrzega negatywnych stron innych ludzi na ich profilach, może

---

² A. Fedorowicz, *Jak wpływają na nas gigabajty danych, które pochłaniamy każdego dnia?*, <http://www.focus.pl/czlowiek/mozg-przeladowany-jak-wplywaja-na-nas-gigabajty-danych-ktore-pochlaniamy-kazdego-dnia-8025>, dostęp: 19.12.2017 r.

³ E. Deckers, J. Falls, *Media społecznościowe bez ściemy. Jak kreować markę*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2013, s. 30–31.

⁴ J. Andrzejewska, *Uzależnienie od Internetu – prawdziwa plaga XXI wieku*, http://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/nalogi/uzaleznienie-od-internetu-prawdziwa-plaga-XXI-wieku_37807.html, dostęp: 19.12.2017 r.

⁵ I. Rotberg, *Cyfrowe życie psychiczne*, <http://www.psychologia-spoleczna.pl/porady/1648-cyfrowe-zycie-psychiczne.html>, dostęp: 19.12.2017 r.

⁶ D. Kerpen, *Lubię to! Potęga marketingu szeptanego na Facebooku*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2013, s. 205–206.

⁷ S. E. Flores, *Sfejsowani*, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 2017, s. 53–55.

⁸ A. Wysokińska, *O czym chcemy powiedzieć światu? Socjologiczna analiza hashtagów na Twitterze i Instagramie* [w:] *Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. Ł. M. Płes i K. Sakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 137–138.

porównywać się do nich na swoją niekorzyść. Zaczyna mieć przeświadczenie, iż jej życie jest mniej udane od życia pozostałych. Do tego dochodzi potrzeba akceptacji, pogoń za „lajkami” i liczbą znajomych. Wszystko to może prowadzić do zanizonej samooceny, a nawet depresji. Szczególnie narażeni są na ten aspekt młodzi ludzie⁹.

4. **Narcyzm.** Badania wykazują, iż częstotliwość korzystania z social mediów jest połączona ze wzrostem egoizmu. Gonimy za tym, aby przedstawić innym swój jak najlepszy wizerunek¹⁰. Stajemy się przez to także mniej empatyczni i odczuwamy mniejszą potrzebę pomagania innym. Sprzyja temu również sam Facebook, wysyłając do swoich użytkowników komunikaty typu: „nie aktualizowałeś swojego profilu przez x tygodni”. Daje to złudne wrażenie, iż jesteśmy w centrum uwagi i wszyscy oczekują naszej aktywności. Wspiera to także tendencję do pochopnej oceny innych ludzi¹¹.

5. **Zanik komunikacji realnej na rzecz wirtualnej.** Coraz częściej porozumiewamy się za pomocą portali społecznościowych. Taka forma kontaktu wydaje się wygodniejsza od rzeczywistych spotkań, jednak może przynieść negatywne konsekwencje w postaci ograniczenia pewnego poziomu relacji międzyludzkich i atomizacji społeczeństwa.

6. **Ograniczenie wolności słowa.** Facebook jako lider portali społecznościowych może próbować indoktrynować swoich odbiorców. Istnieją doniesienia, zwłaszcza prawniczych organizacji, o cenzurowaniu wypowiedzi nieprzychylnych pewnym grupom społecznym¹².

7. **Mowa nienawiści.** Tzw. „hejt” – wszechobecny na wszelakich serwisach – istnieje również na social mediach. Warty uwagi aspektem jest to, iż często uważa się, że ludzie mają łatwość obrażania innych w sieci z powodu anonimowości. Portale społecznościowe zdają się zaprzeczać tej tezie, ponieważ ich użytkownicy zazwyczaj są oznaczeni imieniem i nazwiskiem. Oznacza to, że główną przyczyną wydaje się być brak rzeczywistego kontaktu atakującego z ofiarą „hejtu” oraz poczucie bezkarności.

8. **Przyzwyczajenie do natychmiastowego uzyskiwania odpowiedzi.** Mając zwykle wszystko podane od razu „na tacy”, coraz częściej idziemy po linii najmniejszego oporu. Przenosi się to na inne aspekty naszego życia, sprzyjając lenistwu i mniejszej ochocie podejmowania przedsięwzięć wymagających dużego wysiłku.

Social media a kultura

Najważniejszym elementem zmiany w obrębie kultury w przeciągu ostatnich lat jest to, że w znacznie mierze przeniosła się właśnie na portale społecznościowe.

Jak już wspomniano, teraz prawie każdy zespół czy instytucja, np. kulturalna, ma swój fanpage na Facebooku. Dzięki temu mogą bardzo szybko docierać do swoich odbiorców, na bieżąco przekazując im potrzebne informacje. Jest to już niejako konieczność, ponieważ

⁹ M. Marciniak, *Jak zapobiegać depresji wywołanej użytkowaniem portali społecznościowy?*, <http://www.psychiatria.pl/wiadomosc/jak-zapobiegac-depresji-wywolanej-uzytkowaniem-portali-spoeczno-sciowych/21641>, dostęp: 18.12.2017 r.

¹⁰ P. Laskowski, *Życ z siecią w tle [w:] Nowe media i wyzwania współczesności*, red. M. Sokołowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 123–124.

¹¹ S. Czubkowska, *Jak media społecznościowe stworzyły nowego człowieka*, http://forsal.pl/artykuly/677631_jak-media-spoeczno-sciowe-stworzyly-nowego-czlowieka.html, dostęp: 18.12.2017 r.

¹² P. Strawiński, *Cenzura według Zuckenberg. Upada mit neutralności Facebooka?*, <http://www.forbes.pl/cenzura-na-facebooku-,artykuly,204799,1,1.html>, dostęp: 18.12.2017 r.

użytkownik Internetu pragnie mieć wszystkie przydatne mu treści w jednym miejscu, zamiast szukać ich na różnych stronach. Możliwość tworzenia wydarzeń również znacznie ułatwia promocję, ponieważ mogą one w krótkim czasie dotrzeć do tysięcy osób (wystarczy, że jedna osoba zaznaczy w nim swój udział, a wszyscy jej znajomi zostaną o tym powiadomieni)¹³.

Portale społecznościowe to wielka szansa dla nieznanymi z tej pory artystów. Ludzie z różnych dziedzin sztuki mogą bez przeszkód publikować swoje dzieła bez potrzeby zabiegania o względy wydawnictw, telewizji bądź radia. Umożliwia to zdobycie popularności przez anonimowych ludzi, ponieważ o sukcesie decydują w tym przypadku wyłącznie odbiorcy. Przypomnieć w tym miejscu trzeba jednak kwestię cenzury na Facebooku, przez którą niektóre treści mogą być blokowane.

Artyści mają okazję do bliższego kontaktu z adresatami ich twórczości, mogą dzięki temu zacieśnić relacje, a także zasięgnąć opinii. Muszą jednak liczyć się też z falą krytyki przez internetową społeczność, co może szybko przerodzić się w „internetowy lincz” przeprowadzony przez tysiące użytkowników.

Twórcy czy celebryci często budują swój wizerunek na wielu portalach społecznościowych, oprócz Facebooka udzielając się np. na Instagramie czy Snapchacie. Wymaga to dużego zaangażowania z ich strony, przez co dbałość o tę stronę działalności może zajmować coraz więcej czasu.

Upadek subkultur

Aby należycie przeanalizować zagadnienie subkultur, należy najpierw scharakteryzować samo pojęcie. Według *Bardzo podręcznego słownika subkultur młodzieżowych* autorstwa Bogdana Prejsa subkultura to „podkreślająca swoją odrębność grupa społeczna, w której obowiązują zasady i wzorce odmienne od wyznawanych powszechnie, dlatego niekiedy stosuje się zamiennie termin: kultura alternatywna. Jej podstawowymi wyznacznikami są: ideologia, symbolika, charakterystyczny wygląd, [...] muzyka. [...] Źródłem jest najczęściej sprzeciw wobec polityki lub uznanych norm społecznych, moralnych, kulturowych i tradycji. Stąd kolejne określenie subkultury – kontrkultura”¹⁴. Takie definiowanie tego pojęcia spotyka się jednak czasem z krytyką, ponieważ nie obejmuje ono wszystkich grup powszechnie uważanych za subkultury¹⁵.

W kwestii subkultur od popularyzacji Internetu nastąpiły na tym polu poważne zmiany. Przede wszystkim zdają się bardzo szybko zanikać, na ulicach coraz rzadziej można spotkać typowych przedstawicieli punków, metali itd. A jeśli mamy już z nimi do czynienia, to można zauważyć, iż stali się oni zdecydowanie mniej radykalni¹⁶.

Badacze za główną przyczynę tego stanu rzeczy podają powszechną dostępność do rozmaitych wytworów kultury. Dzisiaj bez trudu możemy w jednej chwili posłuchać płyty

¹³ K. Forst, *Facebook we współczesnym świecie komunikacji społecznej* [w:] *Media społecznościowe. Dialog w cyberprzestrzeni*, red. K. Doktorowicz, t. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 40–41.

¹⁴ B. Prejs, *Bunt nie przemija. Bardzo podręczny słownik subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2004, s. 9.

¹⁵ Ł. Kaszkowiak, *Badanie subkultur w Internecie na przykładzie społecznego świata fantastyki* [w:] „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 23, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2017, s. 168–169.

¹⁶ R. Barteczko, *Dziś prawdziwych subkultur już nie ma?*, <http://panoramasilesia.pl/news/19795/dzis-prawdziwych-subkultur-juz-nie-ma>, dostęp: 20.12.2017 r.

polskiego zespołu, a kilka ruchów w Internecie później delektować się np. twórczością japońskich muzyków. Przez tę łatwość dostępu nie jesteśmy w żaden sposób ograniczani, dlatego coraz trudniej zaangażować się nam w konkretną subkulturę. Mnogość bodźców przeszkadza nam trwale zagłębić się w jeden prąd kulturowy. Członkowie subkultur w przeszłości najczęściej tkwili w nich przez kilka lat, niejednokrotnie dłużej. Dziś fascynacje zmieniają się bardzo szybko przez dużą częstotliwość pojawiania się nowych trendów, dlatego młodzież rzadko interesuje się czymś przez dłuższy czas¹⁷. Skutkuje to także mniejszym naciskiem na ideologię w danych grupach. Częstym zjawiskiem staje się łączenie elementów pochodzących z różnych subkultur, zarówno w obrębie ubioru, jak i przyswajanych treści, np. coraz mniej osób słucha wyłącznie jednego gatunku muzyki. Wszystko zdaje się dążyć do średniej. Dostatnie życie w wielu krajach oraz pokojowa narracja polityczna dają także mało okazji do powszechnego buntu, co przyczyniało się w przeszłości do stworzenia ideologii, na podstawie której można było wytworzyć subkulturę¹⁸.

Często wyrastają one na bazie dużych zmian, politycznych, ekonomicznych czy obyczajowych. Obecnie życie jest stabilne, brak jest radykalnych działań. W Polsce „zachłyśnięcie się” bogatym i kolorowym Zachodem, które znalazło wyraz w subkulturze poppersów, dawno już minęło¹⁹. Źródłem była też potrzeba rekompensowania sobie przez młodzież braków w życiu codziennym, np. rozrywki czy bliższych więzi²⁰.

Członkowie danej grupy, aby zacieśnić więzi i stać się silną organizacją, muszą się regularnie ze sobą spotykać. Obecnie jednak młodzież zaczyna coraz bardziej preferować utrzymywanie relacji w sposób wirtualny, a rozmowy w świecie rzeczywistym są dla niej trudniejsze²¹.

Portale społecznościowe mają jednak także pozytywną stronę w zakresie przedłużenia istnienia subkultur. Dani ich członkowie rzadziej się spotykają, lecz mogą obecnie łatwiej nawiązać ze sobą kontakt, np. tworząc grupy tematyczne i rozpowszechniając wydarzenia służące integracji²². Sam Internet też wytworzył nowe subkultury, np. hakerów²³.

Dobrą kondycją cieszy się współcześnie slang, charakterystyczna cecha subkultur. Wiele grup tematycznych się nim posługuje, ponieważ pozwala konkretniej wyrażać myśli, integruje oraz pozwala bawić się językiem²⁴.

---

¹⁷ M. J. Lutostański, *Brzydkie słowa, brudny dźwięk. Muzyka jako przekaz kształtujący styl życia subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Łódź 2015, s. 198–199.

¹⁸ M. Wawrzyn, *Początek końca ery subkultur. Czy Internet sprawi, że wszyscy będziemy tacy sami?*, <https://gadzetomania.pl/4358,poczatek-konca-ery-subkultur-czy-internet-sprawi-ze-wszyscy-bedziemy-tacy-sami>, dostęp: 20. 12.2017 r.

¹⁹ G. Rowiński, *Socjologiczno-psychologiczna analiza grup wyznaniowych i subkultur w Polsce*, Wydawnictwo M. M., Warszawa 2004, s. 54–55.

²⁰ T. Bąk, *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008, s. 37.

²¹ I. Staniuk-Rabenda, *Facebook – wirtualne więzienie dla młodych [w:] Fenomen Facebooka. Społeczne konteksty edukacji*, red. G. Penkowska, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2014, s. 136–137.

²² M. Piasecki, *Jakie są nowoczesne subkultury? Wybraliśmy te najbardziej zaskakujące*, <http://www.focus.pl/artukul/jakie-s-nowoczesne-subkultury-wybralismy-te-najbardziej-zaskakujce>, dostęp: 20.12.2017 r.

²³ *Kulturowa struktura Internetu – hackers*, <https://cyberkultura.wordpress.com/2007/05/10/kulturowa-struktura-internetu-hackers/>, dostęp: 20.12.2017 r.

²⁴ E. Kołodziejek, *Człowiek i świat w języku subkultur*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 235–237.

Zakończenie

Zdobycze cywilizacyjne z początku tego wieku na zawsze zmieniły nasze życie. Ich wpływ na organizm człowieka jest niezaprzeczalny. Potrafimy szybciej wyszukiwać informacje, wszelkie treści są na wyciągnięcie ręki. Utrzymywanie kontaktu ze znajomymi oraz poznawanie osób czy dowiadywanie się o przeróżnych wydarzeniach nigdy nie było tak proste. Wszystko ma jednak swoją cenę. Staliśmy się bardziej narcystyczni, mamy problemy z koncentracją, grozi nam depresja, coraz więcej czasu wolimy spędzać w świecie wirtualnym niż rzeczywistym.

Wszystko to ma przełożenie na funkcjonowanie kultury. Obecnie zgłębiaamy jej wytwory przeważnie właśnie za pośrednictwem social mediów. Minimalnym nakładem sił możemy komunikować się z ulubionymi artystami oraz ich promować. Zatem nasza kultura się zmienia, zdaje się, że nieodwracalnie.

Wraz z upływem czasu możemy zauważyć odsuwanie się na bok tak popularnych niegdyś subkultur. Główną przyczyną ich upadku zdaje się właśnie mnogość docierających do nas bodźców, sprawiających, iż trudno czymś dłużej się zainteresować. Młodzież, żyjąc w sytym społeczeństwie, ma także coraz mniej okazji do buntu. Globalizacja oraz brak zagrożenia zdają się skutkować spadkiem radykalizacji oraz mniejszą potrzebą kontestowania rzeczywistości nową ideologią. Być może przy wzroście niebezpieczeństwa w przyszłości ta tendencja się odwróci.

Bibliografia

- Bąk T., *Współczesne uwarunkowania kreacji subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008, s. 37.
- Deckers E., Falls J., *Media społecznościowe bez ściemy. Jak kreować markę*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2013, s. 30–31.
- Flores S.E., *Sfejsowani*, Wydawnictwo Muza SA, Warszawa 2017, s. 53–55.
- Forst K., *Facebook we współczesnym świecie komunikacji społecznej [w:] Media społecznościowe. Dialog w cyberprzestrzeni*, red. K. Doktorowicz, t. II, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2017, s. 40–41.
- Kaszkowiak Ł., *Badanie subkultur w Internecie na przykładzie społecznego świata fantastyki [w:] „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”*, nr 23, Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, Legnica 2017, s. 168–169.
- Kerpen D., *Lubię to! Potęga marketingu szeptanego na Facebooku*, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2013, s. 205–206.
- Kołodziejek E., *Człowiek i świat w języku subkultur*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2015, s. 235–237.
- Laskowski P., *Życ z siecią w tle [w:] Nowe media i wyzwania współczesności*, red. M. Sołowski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 123–124.
- Lutostański M.J., *Brzydkie słowa, brudny dźwięk. Muzyka jako przekaz kształtujący styl życia subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Łódź 2015, s. 198–199.
- Prejs B., *Bunt nie przemija. Bardzo podręczny słownik subkultur młodzieżowych*, Wydawnictwo Naukowe Śląsk, Katowice 2004, s. 9.

- Rowiński G., *Socjologiczno-psychologiczna analiza grup wyznaniowych i subkultur w Polsce*, Wydawnictwo M.M., Warszawa 2004, s. 54–55.
- Staniuk-Rabenda I., *Facebook – wirtualne więzienie dla młodych [w:] Fenomen Facebooka. Społeczne konteksty edukacji*, red. G. Penkowska, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańsk 2014, s. 136–137.
- Wysokińska A., *O czym chcemy powiedzieć światu? Socjologiczna analiza hashtagów na Twitterze i Instagramie [w:] Nowe media w języku, kulturze i literaturze*, red. Ł. M. Płeś i K. Sakowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2016, s. 137–138.

Netografia

- Andrzejewska J., *Uzależnienie od Internetu – prawdziwa plaga XXI wieku*, http://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/nalogi/uzaleznienie-od-internetu-prawdziwa-plaga-XXI-wieku_37807.html, dostęp: 19.12.2017 r.
- Barteczko R., *Dziś prawdziwych subkultur już nie ma?*, <http://panoramasilesia.pl/news/19795/dzis-prawdziwych-subkultur-juz-nie-ma>, dostęp: 20.12.2017 r.
- Czubkowska S., *Jak media społecznościowe stworzyły nowego człowieka*, <http://forsal.pl/artykuly/677631.jak-media-spolesznosciowe-stworzyly-nowego-czlowieka.html>, dostęp: 18.12.2017 r.
- Fedorowicz A., *Jak wpływają na nas gigabajty danych, które pochłaniamy każdego dnia?*, <http://www.focus.pl/czlowiek/mozg-przeladowany-jak-wplywaja-na-nas-gigabajty-danych-ktore-pochlamiamy-kazdego-dnia-8025>, dostęp: 19.12.2017 r.
- Kulturowa struktura Internetu – hackers*, <https://cyberkultura.wordpress.com/2007/05/10/kulturowa-struktura-internetu-hackers/>, dostęp: 20.12.2017 r.
- Marciniak M., *Jak zapobiegać depresji wywołanej użytkowaniem portali społecznościowych?*, <http://www.psychiatria.pl/wiadomosc/jak-zapobiegac-depresji-wywolanej-uzytkowaniem-portali-spolesznosciowych/21641>, dostęp: 18.12.2017 r.
- Piasecki M., *Jakie są nowoczesne subkultury? Wybraliśmy te najbardziej zaskakujące*, <http://www.focus.pl/artykul/jakie-s-nowoczesne-subkultury-wybralismy-te-najbardziej-zaskakujce>, dostęp: 20.12.2017 r.
- Rotberg I., *Cyfrowe życie psychiczne*, <http://www.psychologia-spoleczna.pl/porady/1648-cyfrowe-zycie-psychiczne.html>, dostęp: 19.12.2017 r.
- Strawiński P., *Cenzura według Zuckena. Upada mit neutralności Facebooka?*, <http://www.forbes.pl/cenzura-na-facebooku-,artykuly,204799,1,1.html>, dostęp: 18.12.2017 r.
- Walków M., *Gdyby Mark Zuckerberg był prezydentem...*, <http://businessinsider.com.pl/media/porownanie-liczby-uzytkownikow-facebooku-twittera-instagramaxxl5ed>, dostęp: 19.12.2017 r.
- Wawrzyn M., *Początek końca ery subkultur. Czy Internet sprawi, że wszyscy będziemy tacy sami?*, <https://gadgetomania.pl/4358,poczatek-konca-ery-subkultur-czy-internet-sprawi-ze-wszyscy-bedziemy-tacy-sami>, dostęp: 20.12.2017 r.

SUMMARY

Jakub Jankowski

The influence of social media on culture and subcultures

In the 21st century, an unprecedented phenomenon took place in the history of mankind. There has been a rapid development and popularization of social networking sites. The world has become a 'global village' - tracking the life of a friend living far away and communication with him is no longer a problem. With their help, we can follow interesting events, an organization's activities or create our own images. Searching for information has never been so easy. The comfort of our lives has improved significantly, but this situation also has its negative sides. We lose a lot of time on unproductive activities and forget about our daily duties. Young people are subjected to a lot of pressure to be accepted in the virtual space, which leads to low self-esteem and depression. The impact of social media on the human body is high, which has its consequences in various spheres of our lives.

Among other things, our modes of interaction with culture have changed dramatically. All of its creations can very quickly get a global reach. The way they are perceived and the possibilities of accessing them are completely different as compared to the previous decades. We can watch various films or listen to music from every corner of the world with minimum effort. This overload of information leaves its mark on the functioning of groups related to culture, for example in subcultures. Along with an increasing access to the Internet, they have been pushed to the margin of social life. You can even expect their final extinction, at least in the form in which we know them today. Subcultures have faded considerably, and people who are completely involved in a given ideology are becoming less and less involved. This paper presents the causes and effects of this state of affairs.

Key words: culture, subculture, social media, Facebook.

Data wpływu artykułu: 13.06.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 27.02.2019 r.

Paweł Olbrycht

Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki
Wydział Nauk o Bezpieczeństwie
e-mail: pawel.olbrycht@awl.edu.pl

Artur Raś

Akademia Wojsk Lądowych imienia generała Tadeusza Kościuszki
Wydział Nauk o Bezpieczeństwie (absolwent)
e-mail: artur-ras@wp.pl

Przestępczość zorganizowana jako zagrożenie bezpieczeństwa publicznego

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest deskrypcja zjawiska przestępczości zorganizowanej jako zagrożenia bezpieczeństwa. W artykule dokonano charakterystyki pojęcia przestępczości zorganizowanej, jej typologii, cech charakterystycznych, struktury, form działalności oraz krajowych i międzynarodowych podstaw prawnych jej zwalczania, w tym ról poszczególnych instytucji. Do osiągnięcia celu artykułu wykorzystano jakościowe metody badawcze, obejmujące analizę źródeł literaturowych, danych statystycznych oraz aktów prawnych.

Słowa kluczowe: przestępczość zorganizowana, grupa przestępcza, bezpieczeństwo, Centralne Biuro Śledcze Policji.

Wstęp

Problematyka przestępczości zorganizowanej często jest przedmiotem rozważań naukowych. Stanowi bowiem szczególny przejaw patologii społecznej, stanowiącej zagrożenie obowiązującego porządku prawnego. Przestępstwa popełniane w formie zorganizowanej stanowią m.in. zabójstwa, napady na pojazdy przewożące lub obiekty przechowujące wartościowe przedmioty, kradzieże samochodów oraz obrót nimi, paserstwo, wytwarzanie i handel narkotykami, handel bronią, fałszerstwa dokumentów, przestępstwa gospodarcze, podatkowe czy korupcja. Pomimo iż analizowane zjawisko może być badane w aspekcie kryminologicznym, politycznym, karnym, historycznym, etnicznym czy socjologicznym, to na potrzeby niniejszego artykułu zdecydowano się na zbadanie go w kontekście bezpieczeństwa, dla którego stanowi zagrożenie.

W typologii zagrożeń bezpieczeństwa przestępczość (w tym o charakterze zorganizowanym) klasyfikowana jest jako zagrożenie bezpieczeństwa publicznego, w najogólniejszym

rozumieniu definiowanego jako „stan występujący na obszarze państwa, powstały poprzez zorganizowaną obronę i ochronę przed możliwymi zagrożeniami osób i mienia. Stan ten uzyskiwany jest jako ogół warunków i instytucji działających na rzecz ochrony życia, zdrowia, mienia, ustroju oraz suwerenności państw przed zjawiskami, które zagrażają prawnemu ładowi i funkcjonowaniu społeczeństwa”¹.

Dla zapewnienia adekwatnego do istniejących zagrożeń poziomu bezpieczeństwa organy władzy publicznej wdrażają odpowiednie rozwiązania prawne. W jego obszarze zawierają się trzy elementy działalności państw:

- stan społeczny umożliwiający przetrwanie oraz rozwój,
- poziom opieki socjalnej oraz stosunków społecznych,
- poziom bezpieczeństwa obywateli, uzyskany za sprawą praworządności państw².

W kontekście analizy problematyki przestępczości zorganizowanej należy zaznaczyć, iż źródła zagrożeń bezpieczeństwa mają charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Charakter wewnętrzny związany jest z napięciami społecznymi oraz brakiem adekwatnej reakcji ze strony organów władzy. Zagrożenia zewnętrzne dotyczą natomiast ingerencji zewnętrznych podmiotów w wewnętrzny bieg spraw innych państw w celu ich destabilizacji. Działania te kierowane są przeciwko ich celom, interesom oraz systemom ekonomicznym i społecznym. Publiczny charakter tych zagrożeń determinuje jednak fakt, iż wobec ich negatywnego oddziaływania najistotniejszym nie jest to, czy dotyczą one jednostek, czy też grup społecznych, ale – co jest ich źródłem i czy powstały one przez zaniechanie czy nieadekwatne działania.

Deskrypcja istoty przestępczości zorganizowanej

Podobnie jak w przypadku wielu innych pojęć związanych z szeroko pojętym bezpieczeństwem (np. z terroryzmem), problematycznym jest stworzenie ujednoczonej definicji przestępczości zorganizowanej³. Swoisty chaos terminologiczny determinowany jest częstym utożsamianiem – głównie za sprawą kultury masowej – tego pojęcia z grupami włoskimi z pierwszej połowy ubiegłego stulecia – głównie mafią sycylijską, której kultowym symbolem jest powieść *Ojciec chrzestny* autorstwa Mario Puzo oraz jej późniejsza trzyczęściowa ekranizacja.

Potwierdzeniem wspomnianych wcześniej dysproporcji interpretacyjnych zjawiska przestępczości zorganizowanej jest wypracowanie globalnej definicji prawnej dopiero w 2000 r. Owa definicja zawarta jest w Konwencji Narodów Zjednoczonych z 2000 roku przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej i oznacza „zorganizowaną grupę przestępczą, posiadającą strukturę grupową, składającą się z trzech lub więcej osób, istniejącą przez pewien okres czasu oraz działającą w porozumieniu w celu popełnienia jednego lub więcej poważnych przestępstw, określonych na podstawie niniejszej konwencji, dla uzyskania, w sposób bezpośredni lub pośredni, korzyści finansowej lub innej korzyści materialnej”⁴.

¹ Z. Ścibiorek, B. Wiśniewski, R. B. Kuc, A. Dawidczyk, *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 36.

² Ibidem, s. 37.

³ E. Pływaczewski, *Przestępczość zorganizowana*, Beck, 2011, s. 23.

⁴ Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Dz. U. 2005 nr 18 poz. 158 art. 2.

Umocowanie prawne tej definicji w dalszym ciągu nie zakończyło jednak sporów interpretacyjnych, przejawiających się zróżnicowaniem definicji analizowanego zjawiska w zapisach prawnych poszczególnych państw, a główną trudność w jednolitym zdefiniowaniu stwarza zazwyczaj wielowarstwowość jego przyczyn oraz różnorodność form występowania. Różnicowanie to zaobserwować można m. in. na przykładzie definicji amerykańskiej, niemieckiej oraz polskiej.

W Stanach Zjednoczonych pierwsza prawna definicja przestępczości zorganizowanej została wdrożona w 1966 r. przez Komisję Socjalną ds. Stosowania Prawa i Wymiaru Sprawiedliwości⁵. Ze względu na dużą dynamikę ewolucji analizowanego zjawiska niezbędna była aktualizacja definicji, która nastąpiła w 1990 r.

Zgodnie z nią do cech przestępczości zorganizowanej należą:

- trwałość oraz wielopoziomowa struktura grup przestępczych;
- długofalowy i dokładnie planowany charakter nielegalnej działalności;
- wykorzystanie możliwości prowadzenia również przedsięwzięć legalnych (np. legalnej działalności gospodarczej w celu tzw. prania pieniędzy)⁶;
- dążenie do maksymalizacji zysków z działalności przestępczej przy wykorzystaniu wszystkich możliwych do użycia środków;
- powszechność stosowania przemocy i zastraszania;
- wysoki poziom dyscypliny wewnętrznej grupy i egzekwowanie jej przez przywódców w przypasku naruszenia⁷.

W ujęciu niemieckim przestępczość zorganizowana utożsamiana jest natomiast z procesem społecznym o dynamicznym charakterze, który – w zależności od czynników wewnętrznych oraz zewnętrznych – rozwija się bądź wygasa. Jest to zatem „popelnianie planowanych i ukierunkowanych na maksymalizację zysków bądź władzy przestępstw, w które zaangażowane są przynajmniej dwie osoby dzielące się zadaniami przez dłuższy lub nieoznaczony czas, z wykorzystywaniem struktur zawodowych, stosowaniem przemocy lub innych środków zastraszania, wywierających wpływ na władze polityczne, w tym na organy administracji publicznej, wymiaru sprawiedliwości i gospodarcze, a także na media”⁸.

W prawie polskim nawiązanie do pojęcia przestępczości zorganizowanej po raz pierwszy pojawiło się w Ustawie o ochronie obrotu gospodarczego z dnia 12 października 1994 r. (w art. 5). Zjawisko to zdefiniowano wówczas w formie określenia przestępstw, które go bezpośrednio dotyczą, takich jak:

---

⁵ W. Mądrzejowski, *Przestępczość zorganizowana: system zwalczania*, Editions Spotkania, Warszawa 2008, s. 32.

⁶ Pojęcie tzw. prania pieniędzy wskazane w art. 2. ust. 2. p. 14. Ustawy z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu (Dz. U. 2018.0.723) odnosi się do zapisu art. 299. § 1. Ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz. U. 2018.0.1600). Polega ono na przyjmowaniu, przekazywaniu lub wywożeniu za granicę, pomaganiu do przenoszenia ich własności lub posiadaniu albo podejmowaniu innych czynności mogących udaremnić lub znacznie utrudnić stwierdzenie ich przestępczego pochodzenia albo miejsca umieszczenia, ich wykrycia, zajęcia albo orzeczenia przypadku przy wykorzystaniu środków płatniczych, instrumentów finansowych, papierów wartościowych, wartości dewizowych, praw majątkowych lub innego mienia ruchomego lub nieruchomości, pochodzącego z korzyści związanych z popełnieniem czynu zabronionego. Na zjawisko to składają się trzy etapy: lokowanie, maskowanie i integracja nielegalnie uzyskanych pieniędzy. Przestępstwo to jest zagrożone karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

⁷ W. Mądrzejowski, op. cit., s. 32.

⁸ Ibidem, s. 33.

- wymuszanie okupu,
- fałszowanie pieniędzy lub papierów wartościowych,
- obrót środkami odurzającymi lub psychotropowymi,
- handel bronią⁹.

Innym polskim aktem prawnym, w którym nawiązano do pojęcia przestępczości zorganizowanej, jest Kodeks karny, w którym w art. 258 wskazano, iż udział w zorganizowanej grupie przestępczej albo związkach mających na celu popełnienie przestępstw lub przestępstw skarbowych zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5, natomiast za kierowanie taką grupą – od roku do lat 10¹⁰.

Fakt niewystarczającego prawnego sprecyzowania analizowanego zjawiska powoduje, iż w polskiej przestrzeni publicznej nierzadko dochodzi do jego mylnej identyfikacji ze zorganizowaną grupą przestępczą występującą jako podmiot czynów zabronionych prawnie i jednocześnie zjawiskiem społecznym.

Zgodnie z polskim prawem główną formacją odpowiedzialną za zwalczanie przestępczości zorganizowanej jest Policja, a dokładnie wchodzące w jej skład Centralne Biuro Śledcze Policji (CBŚP)¹¹. Działania podejmowane przez tę instytucję mają na celu zwalczanie zorganizowanej przestępczości o charakterze kryminalnym, transgranicznym, narkotykowym, ekonomicznym oraz związanej z działalnością terrorystyczną.

Niezależnie od wskazanych różnic identyfikacyjnych przestępczości zorganizowanej przez poszczególne podmioty można wskazać, iż bez wątpienia do jej wspólnych cech należą:

- wewnętrzna i zewnętrzna hermetyczność strukturalna oraz jej trwałość,
- ukierunkowanie na maksymalizację korzyści materialnych,
- stosowanie przemocy, szantażu oraz korupcji,
- nieograniczony terytorialnie charakter działalności stanowiącej podstawę utrzymywania organizacji, zapewnienia jej bezpieczeństwa ekonomicznego za sprawą gospodarowania środkami na prowadzenie działalności zgodnej z prawem¹².

Należy również wskazać, iż kompetencje w zakresie zwalczania przestępczości zorganizowanej posiadają również inne służby i instytucje, takie jak Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego (w zakresie przestępstw godzących w podstawy ekonomiczne państwa, korupcji osób pełniących funkcje publiczne, produkcji i obrotu towarami, technologiami i usługami o znaczeniu strategicznym dla bezpieczeństwa państwa oraz nielegalnego wytwarzania, posiadania i obrotu bronią, amunicją i materiałami wybuchowymi, bronią masowej zagłady oraz środkami odurzającymi i substancjami psychotropowymi w obrocie międzynarodowym)¹³ czy Straż Graniczna¹⁴.

Struktura grup przestępczych zależy przede wszystkim od ich liczebności. Przekłada się ona bowiem również na stopień dyscypliny wewnętrznej – im większa jest liczba członków grupy, tym większa panuje w niej hierarchiczność i dyscyplina. Typ grupy determinowany jest z kolei jej działalnością. Najczęściej grupy przestępcze, których działalność oparta jest na przemocy, są zarządzane w sposób autorytarny. Grupy o strukturze sieciowej są

⁹ *Ibidem*, s. 34.

¹⁰ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 2018.0.1600, art. 258.

¹¹ Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U.2017.0.2067, art. 5a.

¹² W. Mądrzejowski, *op. cit.*, s. 36.

¹³ Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U.2018.0.2387, art. 5 ust. 2 lit. b–e.

¹⁴ Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U.2019.0.147, art. 1 ust. 4.

natomiast mniej liczne, dzięki czemu koncentrują się na jednym, najczęściej wąskim obszarze działalności, np. prania brudnych pieniędzy czy oszustw podatkowych. Grupy przestępcze mogą również się ze sobą łączyć, tworząc kartele (np. narkotykowe).

Na strukturę grup przestępczych składają się trzy główne poziomy organizacyjne:

- przywódca (obejmujący kierowanie, koordynację działań, finansowanie, nawiązywanie kontaktów, działania korupcyjne);
- organizacyjno-logistyczny (obejmujący nadzór nad poziomem trzecim, logistyczną organizację działalności, organizację przerzutów nielegalnych towarów oraz fabrykowanie fałszywej dokumentacji);
- wykonawczy (obejmujący bezpośrednie wykonywanie zadań)¹⁵.

Formy przestępczości zorganizowanej i jej zwalczanie

Zorganizowane grupy przestępcze charakteryzują się dwoma typami organizacyjnymi, do których należą organizacje, które pod względem strukturalnym przypominają międzynarodowe korporacje (zajmujące się przestępczością transgraniczną) oraz mafie. Te ostatnie są rodzajem grup przestępczych związanych z prywatną ochroną, a także utrzymywaniem bliskich relacji ze środowiskiem politycznym – m.in. skorumpowanymi urzędnikami oraz agencjami państwowymi. Zwalczanie tych grup jest znacząco utrudnione dzięki ich niejako „państwowemu” charakterowi (specyfiką swojej działalności przypominają wykonywanie zadań władz państwowych, m.in. w zakresie ochrony niektórych obywateli). Najbardziej znanymi tego typu organizacjami w skali globalnej są grupy włoskie, m.in. la Cosa Nostra, mafie o korzeniach włoskich w Stanach Zjednoczonych, a także japońska Yakuza, chińskie Triady, grupy wywodzące się z byłych republik radzieckich, kolumbijskie i meksykańskie kartele narkotykowe oraz grupy wywodzące się z państw byłej Jugosławii.

Działalność wszystkich powyższych grup opiera się na trzech podstawowych formach: przestępczości kryminalnej, ekonomicznej i narkotykowej¹⁶. Należy jednak zaznaczyć, iż podział ten ma charakter uproszczony i nie wyczerpuje całości problemu, gdyż analizowane zjawisko charakteryzuje się stałą ewolucją, zwłaszcza w obszarze cyberprzestępczości.

Według Mariana Żubera przestępczość kryminalna jest „działaniem przestępczym podejmowanym przez osoby lub grupy osób, które czynią z niego źródło stałego lub dorywczego dochodu bez chęci jego legalizacji, poprzestając na konsumpcji”¹⁷.

Do najczęściej występujących form zorganizowanej przestępczości kryminalnej należą:

- handel ludźmi – zarówno za zgodą osób przemieszczających się, jak i traktowanie ludzi jako towaru, zwłaszcza kobiet i dzieci, nierzadko zmuszanych do prostytucji lub niewolniczej pracy;
- wymuszenia rozbójnicze – wymuszanie opłat od osób prowadzących działalność gospodarczą (tzw. haraczy) w zamian za ich rzekomą ochronę;
- porwania i uprowadzenia dla okupu – przede wszystkim zamożnych bądź wpływowych osób, jak również członków ich rodzin, w tym dzieci;

¹⁵ W. Mądrzejowski, op. cit., s. 161–162.

¹⁶ M. Żuber, *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych, Wrocław 2012, s. 104.

¹⁷ Ibidem, s. 103.

- zorganizowane kradzieże samochodów – obecnie głównie w celu handlu ich częściami, zjawisko to występuje głównie w krajach bogatych, z których skradzione pojazdy wywożone są do krajów biedniejszych.

Do zadań CBŚP w zakresie zwalczania przestępczości kryminalnej należą:

- rozpoznawanie grup przestępczych prowadzących działania przestępcze o wysokim stopniu brutalizacji czynów – dokonujących zabójstw, przestępstw przy użyciu broni palnej, wymuszeń rozbójniczych, windykacji należności;
- zwalczanie przestępstw związanych z przemytem broni i amunicji, nielegalnym obrotem bronią palną i materiałami wybuchowymi;
- eliminacja zorganizowanych grup dokonujących przestępstw uprowadzeń dla okupu i wymuszeń haraczy;
- zwalczanie zorganizowanych grup przestępczych dokonujących przestępstw związanych z kradzieżą pojazdów, ich przemytem i legalizacją, kradzieżami z włamaniem;
- zwalczanie przestępczości związanej z prostytucją, zapobieganie handlowi ludźmi;
- realizacja zadań wynikających ze zwalczania zjawiska terroru kryminalnego, terroryzmu i ekstremizmu;
- rozpoznawanie i neutralizacja zorganizowanych struktur przestępczych zdominowanych przez przedstawicieli mniejszości etnicznych¹⁸.

Działania wchodzące w skład przestępczości ekonomicznej (gospodarczej) są natomiast „czynami karalnymi godzącymi lub zagrażającymi dobrom życia gospodarczego, polegającymi na naruszaniu zaufania, które związane jest z pozycją sprawcy lub instytucją gospodarczą, grożącymi narażeniem zaufania społecznego do systemu gospodarczego albo jego podstawowych instytucji”¹⁹.

Analizując zjawisko przestępczości zorganizowanej w kontekście jego wpływu na poziom bezpieczeństwa, należy stwierdzić, iż pomimo odmiennego charakteru przestępczość ekonomiczna ze względu na precyzyjnie prowadzone działania jest zagrożeniem równie istotnym (a pod względem skali nielegalnych dochodów nawet większym) jak działalność kryminalna. Uderza ona bowiem nie tylko bezpośrednio w poczucie bezpieczeństwa obywateli, ale także w autorytet państwa, w tym w jego aparat gospodarczy. Zdarza się bowiem, że grupy przestępcze łączą obie formy działalności, popełniając przestępstwa zarówno gospodarcze, jak i kryminalne. Dominującymi formami przestępczości ekonomicznej jest analizowane wcześniej pranie brudnych pieniędzy, a także korupcja.

Zadaniami CBŚP w zwalczaniu przestępczości ekonomicznej są:

- rozpoznawanie, ujawnianie i zwalczanie zorganizowanej przestępczości ekonomicznej, ze szczególnym uwzględnieniem oszustw w obszarze podatku VAT w obrocie różnego rodzaju towarami, również o zasięgu międzynarodowym;
- rozpoznawanie, ujawnianie i zwalczanie przestępczości zorganizowanej; w tym międzynarodowej, związanej z przemytem, nielegalnym obrotem tytoniem i wyrobami tytoniowymi oraz ujawnianiem i likwidacją nielegalnych miejsc produkcji wyrobów tytoniowych;
- zwalczanie przestępczości zorganizowanej i poważnej działającej na szkodę instytucji rynku finansowego;

¹⁸ Informacje pochodzą z witryny internetowej Centralnego Biura Śledczego Policji. Dostępne pod adresem: <http://www.cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html>, dostęp: 9.01.2019 r.

¹⁹ M. Żuber, op.cit., s. 109.

- zwalczanie oszustw o charakterze zorganizowanym w obrocie gospodarczym, w tym na szkodę interesów finansowych Unii Europejskiej;
- rozpoznawanie, przeciwdziałanie i zwalczanie procederu prania pieniędzy pochodzących ze zorganizowanej działalności przestępczej oraz podejmowanie przewidzianych prawem działań mających na celu odzyskiwanie mienia od sprawców przestępstw²⁰.

Ostatnią z głównych form przestępczości zorganizowanej jest ta o charakterze narkotykowym.

Forma ta obejmuje produkcję, handel i przemysł środków odurzających, a także substancji psychotropowych i najczęściej przybiera ona charakter międzynarodowy. Najwięcej substancji psychoaktywnych (opiatów) produkowanych jest w Afganistanie, a w mniejszym stopniu również w rejonie Ameryki Łacińskiej (Kolumbii i Meksyku). Kolumbia, obok Peru i Boliwii, jest z kolei największym „eksporterem” kokainy. Haszysz wytwarzany jest przede wszystkim na Bliskim Wschodzie – głównie w Pakistanie i Afganistanie oraz w Afryce Północnej – głównie w Maroku. Produkcja narkotyków syntetycznych (amfetaminy) oraz tzw. narkotyków miękkich (np. marihuany) jest natomiast rozproszona i nie istnieje możliwość jednoznacznego wskazania obszarów będących głównym źródłem ich wytwarzania. Niezależnie od regionu oraz typu produkowanych środków proces ten charakteryzuje się wysoką specjalizacją i profesjonalizmem, gdyż zaangażowani są do niego m.in. specjaliści z zakresu chemii czy farmaceutyki. Precyzyjne działania grup przestępczych zaobserwować można również w zakresie przemytu tych towarów, gdyż stale monitorują one bieżącą sytuację, dzięki czemu mogą udoskonalać sposoby przemytu, w tym trasy przesyłek oraz metody ukrywania narkotyków podczas przemytu.

W kontekście dominujących trendów w zakresie rynków zbytu substancji psychoaktywnych należy zauważyć, że ze względu na ich stosunkowo wysoką cenę ich głównymi odbiorcami są mieszkańcy zamożnych państw cywilizacji zachodniej, tj. głównie Stanów Zjednoczonych oraz krajów Europy Zachodniej.

Przestępczości narkotykowej – oprócz samej produkcji i obrotu – niezmiennie towarzyszą również inne formy przestępczości, takie jak akty przemocy (np. wymuszenia rozbójnicze), a także inne zagrożenia bezpieczeństwa publicznego – kradzieże, włamania, fałszerstwa oraz zagrożenia w ruchu drogowym ze strony kierujących pojazdami mechanicznymi pod wpływem substancji psychoaktywnych.

W zakresie zwalczania przestępczości narkotykowej w Polsce CBŚP podejmuje następujące działania:

- zwalczanie zorganizowanych grup przestępczych w zakresie produkcji i obrotu środkami odurzającymi zarówno na terenie kraju, jak i w obrocie międzynarodowym;
- ujawnianie i likwidacja miejsc produkcji narkotyków syntetycznych (laboratoriów);
- współpraca z instytucjami i służbami międzynarodowymi w zakresie zwalczania przestępczości narkotykowej;
- rozpoznawanie i neutralizacja zorganizowanych struktur przestępczych zdominowanych przez przedstawicieli mniejszości etnicznych²¹.

---

²⁰ Informacje pochodzą z witryny internetowej Centralnego Biura Śledczego Policji. Dostępne pod adresem: <http://www.cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html>, dostęp: 99.01.2019 r.

²¹ Ibidem.

Podsumowanie

Przestępczość zorganizowana bez wątpienia jest jednym z największych zagrożeń bezpieczeństwa w skali globalnej. Wpływa ona bowiem nie tylko na życie obywateli, ale – jak przedstawiono na poszczególnych przykładach – również na organy administracji publicznej, w tym najwyższe rangą władze. Oprócz stanowienia zagrożenia dla bezpieczeństwa publicznego przestępczość zorganizowana przez to, że jest formą patologii społecznej, wpływa również na poziom bezpieczeństwa społecznego. Zjawisko to charakteryzuje się przybieraniem rozmaitych form w różnych krajach i stale nabiera ponadnarodowego charakteru. Jego zwalczanie w dużym stopniu jest możliwe dzięki wdrażaniu innowacji technologicznych, nakierowanych na wnikanie w sieciowe struktury grup przestępczych, w tym w uniemożliwianie zawierania strategicznych układów ze skorumpowanymi organami władzy publicznej, dzięki którym grupy te relatywnie swobodnie czerpią korzyści z handlu narkotykami oraz bronią czy prania brudnych pieniędzy.

Pomimo zmian w metodach działania celem zorganizowanych grup przestępczych niezmienne była i zapewne pozostanie chęć maksymalizacji zysków materialnych – głównie o charakterze ekonomicznym. W przeciwieństwie do działań terrorystycznych grupy przestępcze w swoich działaniach nie dążą do czysto psychologicznego poczucia strachu, destabilizacji państw, obniżania poziomu bezpieczeństwa czy niszczenia struktur władzy publicznej. Pomimo to, dążąc do przytoczonej chęci maksymalizacji zysków, wykorzystują one wszelkie dostępne metody i środki obniżające skuteczność egzekwowania prawa, w tym ścigania i penalizacji podejrzanych osób.

Grupy przestępcze stanowią zagrożenie bezpieczeństwa również dlatego, że fakt prowadzenia przez nie nielegalnej działalności w znacznym stopniu narusza dobra, które są chronione prawem. Powoduje to potęgowanie wzrostu patologii społecznych, np. narkomanii czy prostytucji. Za sprawą globalizacji²² problematyka przestępczości zorganizowanej w coraz większym stopniu przybiera międzynarodowy (transgraniczny) charakter i przez to staje się problemem globalnym.

Zjawisko przestępczości zorganizowanej w Polsce w coraz większym stopniu nabiera także charakteru międzynarodowego z udziałem cudzoziemców, bowiem od 2015 r. do 2017 r. zanotowano w tej statystyce wzrost o niemal 40%²³. Prawie połowę z nich stanowiły przestępstwa o charakterze kryminalnym, głównie kradzieże, akty wandalizmu, włamania oraz przestępstwa narkotykowe. Na dalszych miejscach uplasowały się gwałty, rozboje oraz zabójstwa. Skala ta wzrasta proporcjonalnie do wzrostu liczby samych cudzoziemców, pochodzących głównie z Ukrainy. W ich przypadku ponad 90% ze wszystkich aktów złamania prawa stanowiły przestępstwa w ruchu drogowym, a więc nie mające charakteru zorgani-

²² Według autorów *Słownika terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego* Akademii Obrony Narodowej „uogólnionego procesu kompleksowego rozwoju dziedziny życia społeczno-gospodarczego we wzajemnym powiązaniu i zależności, postrzeganego w skali światowej, a także rosnącej integracji oraz współzależności pomiędzy jednostkami działającymi w skali globalnej na poziomie społecznym, ekonomicznym i politycznym”. Więcej w: *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Zdrodowski, op. cit., s. 44.

²³ G. Zawadka, *Cudzoziemcy popełniają coraz więcej przestępstw w Polsce*, <https://www.rp.pl/Przestepczosc/303219904-Cudzoziemcy-popełniają-coraz-wiecej-przestepstw-w-Polsce.html>, dostęp: 20.01.2019 r.

zwanego – głównie prowadzenia pojazdów pod wpływem alkoholu oraz związanych z nimi prób korupcji funkcjonariuszy, charakterystycznych dla warunków na Ukrainie²⁴.

Obserwacja funkcjonowania społeczeństwa w skali globalnej dowodzi wysokiego stopnia prawdopodobieństwa dalszego rozwoju zjawiska przestępczości zorganizowanej. Tendencja ta będzie zachowana do momentu wyeliminowania lub ograniczenia czynników kryminogennych, jak np. cech społeczno-demograficznych przestępców, układów sytuacyjnych, frustracji, rozpadów więzi, błędów w funkcjonowaniu organizacji społecznych czy dysfunkcji rodziny, szkoły i państw. Wydaje się bowiem, iż w dobie postępującej globalizacji niemal każdy człowiek związany jest ze wzajemnie powiązаныmi sieciami społecznymi, ekonomicznymi oraz kulturowymi, które również stanowią podłoże do rozwoju przestępczości zorganizowanej. Zwalczanie tego zjawiska, a zwłaszcza jego źródeł, stale wymaga jak najściślejszej współpracy globalnych (np. Organizacji Narodów Zjednoczonych) i regionalnych (np. Unii Europejskiej) instytucji i organizacji (np. pozarządowych) życia społecznego.

Bibliografia

- Konwencja Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej, Dz. U. 2005 nr 18 poz. 158 art. 2.
- Mądrzejowski W., *Przestępczość zorganizowana: system zwalczania*, Warszawa 2008, s. 32.
- Pływaczewski E., *Przestępczość zorganizowana*, Beck, 2011, s. 23.
- Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, red. B. Zdrodowski, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2008, s. 44.
- Ścibiorek Z., Wiśniewski B., Kuc R. B., Dawidczyk A., *Bezpieczeństwo wewnętrzne Podręcznik akademicki*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2015, s. 36.
- Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji, Dz.U.2017.0.2067.
- Ustawa z dnia 12 października 1990 r. o Straży Granicznej, Dz.U.2019.0.147.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. 2018.0.1600.
- Ustawa z dnia 24 maja 2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu, Dz.U.2018.0.2387.
- Ustawa z dnia 1 marca 2018 r. o przeciwdziałaniu praniu pieniędzy oraz finansowaniu terroryzmu, Dz. U. 2018.0.723.
- Witryna internetowa Centralnego Biura Śledczego Policji: <http://www.cbsp.policja.pl/cbs/o-cbsp/podstawowe-zadania/9889,Podstawowe-zadania.html>, dostęp: 9.01.2019 r.
- Zawadka G., *Cudzoziemcy popełniają coraz więcej przestępstw w Polsce*, <https://www.rp.pl/Przestepczosc/303219904-Cudzoziemcy-popełniają-coraz-wiecej-przestepstw-w-Polsce.html>, dostęp: 20.01.2019 r.
- Żuber M., *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Oficerskiej Wojsk Łądowych, Wrocław 2012, s. 104.

²⁴ Ibidem.

SUMMARY

Paweł Olbrycht, Artur Raś

Organized crime as a threat to public security

The purpose of this paper is to describe the phenomenon of organized crime as a threat to public security. It presents the characteristics of the concept of organized crime, its typology, characteristics, structure, forms of activity and national and international legal basis for its combating, including the roles of individual institutions. To achieve the purpose of the article, qualitative research methods were used, including the analysis of literary sources, statistical data and legal acts.

Key words: organized crime, criminal group, security, Central Police Investigation Office.

Data wpływu artykułu: 23.01.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 25.03.2019 r.

Igor Hrebtij

Akademia Narodowa Zarządzania Państwowego przy prezydencie Ukrainy
e-mail: ikhrebtij1@gmail.com

Основные методологические подходы к исследованию влияния децентрализации на региональное развитие

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены методологические аспекты влияния процессов децентрализации на региональное развитие. Проанализировано влияние реформ децентрализации в отдельных странах. Как свидетельствуют многочисленные эмпирические исследования, влияние децентрализации на социально-экономические процессы может носить разнонаправленный характер в различных сферах жизни общества. Обобщены возможные отрицательные последствия процессов децентрализации, а также риски, связанные с неспособностью местных органов власти эффективно воспользоваться расширением полномочий в сфере местного и регионального развития. Обобщены некоторые предложения для проведения реформы децентрализации в Украине.

Ключевые слова: децентрализация, глобализация, развитие, регион, региональное развитие, эффективность, человеческий потенциал, инвестиции, инновации.

Последние почти полвека процессы децентрализации распространились на большинство стран мира независимо от характера их политического устройства, размеров и уровня экономического и социального развития.

Многочисленные исследования посвящаются фундаментальным вопросам содержания децентрализации и причин ее использования. Современная концепция децентрализации заключается в том, что она содержит в себе не только трансферт полномочий и ответственности внутри системы органов власти, но и распределение полномочий и ресурсов для формирования публичной политики внутри общества в целом.

Децентрализация государственной власти выступает одним из основных направлений комплексной реформы системы государственного управления в Украине и имеет большое значение в повышении его эффективности.

Согласно Стратегии устойчивого развития “Украина-2020”, приоритетами определены децентрализация и реформа государственного управления, политика которых ориентирована на уход от централизованной модели управления государством, на построение

эффективной системы территориальной организации власти, реализацию принципов субсидиарности, финансовой самостоятельности местного управления¹.

Современная экономика, характеризующаяся как открытая, с динамичным пространственным перемещением товаров, инвестиций, рабочей силы, информации, технологий требует от органов государственной власти различных стран принятия быстрых компетентных решений, устраняющих любые препятствия, усложняющие такое перемещение. Подобный контекст неминуемо предполагает децентрализацию государственных полномочий, связанных с предоставлением всевозможных услуг как рыночных, так и публичных компаниям и физическим лицам. Именно децентрализация, как государственный инструмент управления, призван создать условия, благоприятствующие повышению динамики экономического и социального развития общин, их объединений и страны в целом. Влияние децентрализации на региональное развитие и обуславливает актуальность данного исследования.

Успешное внедрение децентрализации и ее положительное влияние на развитие регионов возможны при должном экономическом обосновании при внедрении рациональной (оптимальной) структуры формирования местных бюджетов и принятии необходимых нормативно-правовых актов. Указанные задачи можно решить только при условии реализации модели связи децентрализации и экономического роста на основе расчетов с использованием фактических данных для подтверждения актуальности реформ на государственном уровне.

Целью данной статьи является исследование влияния децентрализации на региональное развитие и формирование предложений по проведению реформы децентрализации в Украине.

Для достижения поставленной цели были сформулированы и решены следующие задачи: исследовать понятие «развитие», исследовать влияние децентрализации на развитие регионов, сформулировать предложения по осуществлению реформы децентрализации в Украине.

В последнее время в научной трактовке понятия «развитие» произошли определенные изменения. Опираясь на концепцию, в которой развитие определено как создание условий и институтов, способствующих реализации потенциала и возможностей человека, общества, и, соответственно, конкретных территорий, отметим сложности и неоднозначности толкования этого термина в экономическом и политическом контексте.

В определении местного и регионального развития исторически доминировал экономический смысл: основными индикаторами развития всегда считались рост, доход и занятость², а некоторые исследователи полностью отождествляли региональное и местное развитие исключительно с экономическим развитием³. Появление отличных – социально – ориентированных подходов – связано с разработкой альтернативных экономических стратегий в Великобритании и США, в которых присутствовали новые институты на местном и региональном уровнях: секторальные

---

¹ Стратегія сталого розвитку „Україна – 2020”, Указ Президента України від 12.01.2015, № 5, Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 г.

² Н. Armstrong, J. Taylor, *Regional Economics and Policy*, 3rd edn., Blackwell, London, 2000.

³ А. Beer, G. Haughton, A. Maude, *Developing Locally: an International Comparison of Local and Regional Economic Development*, Policy Press, Bristol 2003, с. 5.

агентства развития, ассоциации местных общин, органы, занимающиеся реструктуризацией рынков труда⁴.

Одновременно увеличивалось количество исследований, посвященных социальным, экологическим, политическим и культурным аспектам местного и регионального развития⁵. Многочисленные проявления неравенства в социальных стандартах и благосостоянии между территориями, даже в случае одинаковых или сопоставимых уровней доходов, ставило под сомнение универсальность экономических индикаторов при оценке развития. Более широкое понятие регионального развития начало связываться со снижением социального неравенства, эффективной деятельностью местных органов власти, разнообразием в культурных особенностях⁶.

Сложность поиска приемлемой формулировки для большинства ученых и политиков, определяющей понятие регионального или местного развития связано с тем, что его конкретность социально детерминирована особенными группами и интересами на различных территориях и в разный временной период. Итак, содержательное наполнение этого понятия широко варьирует как между, так и внутри стран, и эти различия постоянно актуализируются в зависимости от практики, методов оценки, опыта, политических трансформаций, влияющие на формирование соответствующей государственной политики⁷.

Ряд ученых связывают региональное и местное развитие с понятием «пространство», под которым понимают интегрально соединенные экономические, социальные, экологические, политические и культурные отношения; их географическое расположение изначально предопределяет и формирует направления развития таких процессов⁸.

В таком географически детерминированном пространстве могут происходить (или не происходить) в разные временные периоды различные формы развития; эта географическая детерминированность существует в виде территориально ограниченных частей страны с особыми административными, политическими, социальными и культурными особенностями и идентичностью; такие территориальные границы постоянно меняются, конструируя различными способами новые пространственные масштабы, в которых капитал, рабочая сила и гражданское общество взаимодействуют разными способами и в разной степени в местном и региональном развитии, в организации соответствующей власти и публичном управлении⁹.

В этом контексте следует подчеркнуть, что несмотря на подобную многоаспектность, разноплановость процессов местного и регионального развития, их следует рассматривать во взаимосвязи. Целостный подход интерпретирует тесные отношения и сбалансированную интеграцию между экономическим, социальным, политическим, экологическим и культурными измерениями местного и регионального развития.

---

⁴ J. Fitzgerald, N. Green Leigh, *Economic Revitalization: Cases and Strategies for City and Suburb*. 2002. Sage, Thousand Oaks, CA.

⁵ K. Morgan, *Sustainable regions: governance, innovation and scale*, „European Planning Studies” 2004, nr 12, s. 871–819.

⁶ M. Keating, *Policy convergence and divergence in Scotland under devolution*, „Regional Studies” 2005, nr 39, s. 453–464.

⁷ A. Beer, G. Haughton, A. Maude, op. cit.

⁸ A. Markusen, *Regions: the Economics and Politics of Territory*, Rowman and Allenheld, Totowa, NJ 1987.

⁹ С. А. Романюк, *Децентралізація: теорія та практика застосування* Монографія, Київ 2018.

С другой стороны, это предполагает отход от традиционного, узко экономического представление о региональном развитии: более широкое применение получают современные концепции благополучия и качества жизни, возможность доступа граждан к различным публичным услугам. Именно такая концепция больше ориентирована на реализацию потенциала и возможностей человека, проживающего в конкретной местности, по сути раскрывает ключевую миссию местного и регионального развития¹⁰.

Целесообразно также отметить, что региональное и местное развитие в условиях глобализации зависит не только от чисто экономических факторов (наличие ресурсов, квалифицированной рабочей силы, абсолютных и относительных преимуществ производства товаров и услуг, новых технологий и т.п.), но и остается детерминированными территориальными, историческими (временными), социальными, культурными, институциональными факторами, которые могут усиливать действие друг друга. Размер отдельной страны, уровень развитости других стран, которые ее окружают, также оказывает существенное влияние на развитие ее регионов¹¹.

Новое содержательное наполнение понятия «развитие» связано и с тем, что условия развития стран, регионов, общин в последние десятилетия существенно изменились под влиянием общемировых тенденций, определяемых как глобализация и характеризующихся качественным повышением открытости мирохозяйственных процессов. Открытая экономика упрощает и ускоряет движение товаров, людей, капитала, идей и одновременно существенным образом влияет на их территориальное размещение, которое становится все более концентрированным.

Причиной такой концентрации является усиление роли в региональном и местном развитии таких факторов, как человеческий капитал, агломерация, институциональная среда. Именно они становятся своеобразным фильтром, который определяет способность и сравнительные преимущества территории в экономическом и социальном росте. Следствием динамического сосредоточения экономической активности является неравномерность развития отдельных территорий, и соответственно, диспропорций между ними¹². Подобные процессы наиболее остро протекают в странах, находящихся в стадии трансформации всех составляющих общественной жизни, в том числе и в Украине.

Регион в условиях глобализации все больше становится подсистемой международных иерархических уровней, поэтому устойчивость его развития начинает зависеть не только от условий развития внутри государства, но и экзогенных факторов высшего порядка.

Усиление глобализационных процессов существенно меняет представление о региональном и местном развитии, теоретические и практические управленческие его модели постоянно трансформируются.

Традиционно децентрализация и региональное развитие считались полностью независимыми процессами. с одной стороны, децентрализация в основном ассоциировалась с культурной идентичностью. Спрос на децентрализацию фундаментально связывался с необходимостью защиты региональной идентичности, истории, культуры и традиций, особенно в рамках больших и разнообразных по национальному составу государств – наций. с другой стороны, процессы регионального развития в целом принадлежали к прерогативе государственной политики: центральные

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

органы исполнительной власти разрабатывали направления политики и стратегии экономического развития территории подавляющего большинства унитарных стран¹³. и только последние три десятилетия эти два процесса исследовались как взаимосвязанные.

Децентрализация стала рассматриваться не только как путь идентичности, но и как форма содействия социального и экономического развития любой территории – как стимул лучшего формирования политики, публичных услуг и товаров для нужд населения, процесс, благодаря которому через передачу полномочий и ресурсов на субнациональные уровни государственного управления можно обеспечить экономические выгоды¹⁴.

Среди институтов, существенным образом влияющих на ускорение или консервацию социально-экономической динамики и благополучие территорий, все чаще рассматриваются региональные и местные органы власти¹⁵. Такая роль субнациональных органов власти в развитии становится заметной в условиях усиления влияния глобализации, повышает важность населенных пунктов в экономической деятельности¹⁶.

С одной стороны, появление растущей конкуренции, наукоемкой мировой экономики, а с другой – территориальный масштаб, в котором происходят процессы роста, развития и изменений, означает, что глобализация прогрессивно влияет на важность региональных процессов и роль местных субъектов при выборе векторов развития¹⁷.

Хотя существует значительная дифференциация в способности и ресурсах, которые находятся в распоряжении местных и региональных органов власти, глобальный тренд в направлении деволюции предоставил субнациональным органам власти право сочетания широкого круга полномочий минимального уровня планирования решений к формированию и имплементации полноценных стратегий развития, учитывающих среди других факторов такие сферы, как национальная экономическая политика, привлечение прямых иностранных инвестиций, управления образованием и здравоохранением, развитие инфраструктур и, ряд проблем благосостояния и тому подобное. Это означает, что ответственность за генерирование экономического роста и динамизма, как и за благосостояние жителей общин, находится сегодня непосредственно в руках региональных и местных органов власти.

Расширение прав и способности субнациональных органов власти дает возможность общинам проводить контроль их траектории развития через приспособление публичных расходов, политики и стратегических подходов местных особых условий, в существенно отличном пути от политики сверху-вниз, который доминировал до недавнего времени. Этот процесс эффективно открыл возможности имплементации территориально направленных подходов (*place-based territorial approaches*) к развитию, предоставления

¹³ A. Pike, A. Rodríguez-Pose, J. Tomaney, *Local and Regional Development*, Abington: Routledge 2006.

¹⁴ R. Ezcurra, P. Pascual, *Fiscal decentralization and regional disparities: evidence from several European Union countries*, „Environment and Planning A” 2008, nr 40(5), s. 1185–1201.

¹⁵ A. Pike, A. Rodríguez-Pose, J. Tomaney, op. cit.

¹⁶ A. Rodríguez-Pose, *Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics*, „Journal of Economic Geography” 2011, nr 11, s. 347–356; F. Barca, P. McCann, A. Rodríguez-Pose, *the Case for Regional Development Intervention: PlaceBased Versus Place-Neutral Approaches*, „Journal of Regional Science” 2012, nr 52(1), pp. 134–152.

¹⁷ A. Ascani, R. Crescenzi, S. Iammarino, „Regional Economic Development: a Review.” SEARCH. -2012. Working Paper WP1/03. SEARCH-P.4

общинам значительной свободы для мобилизации своих знаний, местных особенностей и преимуществ в процессе производства публичных товаров и услуг, а также принятия стратегических решений. Максимизация результата от осуществления децентрализации может быть достигнута при условии, если осуществляется:

- наращивание потенциала в целях обеспечения того, что населенные пункты и общины технически способны взять ответственность, ассоциируется с большими полномочиями и развитием территориально ориентированных подходов;
- содействие многоуровневому управлению, расширению вертикальной и горизонтальной координации, обеспечения достаточной связи между ресурсами и наделенной ответственностью, которая принята местными властями, а также минимальное дублирование деятельности, осуществляемой различными территориальными уровнями власти¹⁸.

Новые возможности субнациональных органов власти формировать и имплементировать территориально – ориентированный подход к развитию способствуют регионам и общинам мобилизовать их экономический и интеллектуальный потенциал. на практике это связано с существенными вызовами. Прежде всего, речь идет о приемлемом масштабе для имплементации различных сфер политики развития, ориентированной на конкретную территорию.

В частности, в случае больших по размеру стран, таких как США, очевидно, что федеральный уровень слишком отдаленный, чтобы эффективно заниматься местными проблемами. Потенциальные преимущества федерального вмешательства, фундаментально связанного с экономией на масштабе, представляются малоэффективными по сравнению с возможностями местных исполнительных органов лучше приспособлять государственное вмешательство в местные потребности через большую возможность экспериментировать с внедрением местной политики, а также благодаря более широкому использованию прав и возможностей местных субъектов развития¹⁹.

В то же время ниже федерального уровня определения лучшего уровня вмешательства является неоднозначным. Штаты США, как регионы в Германии или Испании, или районы (districts) в Индонезии, имеют значительные полномочия в своем распоряжении, однако временами являются слишком большими и / или гетерогенными для эффективного решения разнообразных проблем различных общин. Метропольные образования, рассматриваются как почти совершенные функциональные экономические зоны, являются наиболее приемлемыми территориями вмешательства, однако им часто не хватает уровня координации среди их административно определенных местных органов власти реализовывать жизнеспособные программы. Наконец, местные органы власти таких образований, как графства или муниципалитеты (территориальные общины) могут быть слишком маленькими и слабыми – как финансово, так и в способности выполнить подобные задачи. к тому же одновременно как ряд субнациональных органов власти находится в идеальном положении для возможности формировать и реализовывать четкую стратегию развития, меньшие, более отдаленные и часто более бедные территории, сталкиваются с существенными огра-

---

¹⁸ A. Rodrigues-Pose, C. Wilkie, *Revamping Local and Regional Development through Place-based Strategies*, London School of Economics, September 2016, с. 19.

¹⁹ A. Rodríguez-Pose, N. Gill, *on the 'economic dividend' of devolution*, „Regional Studies” 2005, nr 39.

ничениями собственных возможностей. на подобную проблему обращала внимание и Европейская комиссия, осуществляя поиск соответствующих местных партнеров, которые были бы ответственными за внедрение политик ЕС на как можно более низком территориальном уровне. Невозможность выполнить эту задачу привело к пониманию слабой местной административной способности многочисленных членов ЕС, особенно в группе стран, недавно присоединившихся к сообществу²⁰.

Исследования, проведенные Организацией экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) свидетельствуют, что основной причиной существенного уменьшения возможностей реализации потенциала прав и полномочий местных органов власти может стать неадекватные уровни координации и взаимодействия между региональными и местными органами власти, с одной стороны, а с другой – с центральными органами власти. Недостаточная координация между территориальными уровнями принятия решений приводит к несоответствию между ресурсами и полномочиями, которые передаются из центрального уровня, и обязанностями, которые приобретают органы власти территориальных единиц низшего центральному уровню. в связи с этим наиболее распространенной моделью координации деятельности органов власти и органов местного самоуправления в развитых странах стала организация многоуровневого управления²¹.

Многоуровневое управление понимается как система принятия решений для определения и имплементации публичной политики, формируется вертикальными (разными уровнями власти, включая национальный, федеральный, региональный или местный) или горизонтальными (на одном и том же уровне – между министерствами или между местными органами власти) взаимоотношениями. Структуры многоуровневого управления и территориальные сети представляют собой механизм обеспечения диалога и взаимодействия между различными субъектами, которые составляют основу достижения межтерриториальной координации и в конечном итоге, большей эффективности деволюционного процесса²²

При разработке и реализации политики развития процесс координации должен пониматься как подход, где местные органы власти совместно с другими субъектами, участвующими в региональном и местном развитии, взаимодействуют с внешними агентами, привлеченными в эту политику. При этом, механизм управления не может рассматриваться как однонаправленный. Наоборот, необходимо подчеркнуть важность усиленного сотрудничества и взаимодействия между различными уровнями управления, наиболее подходящими для адаптации этой политики.

Механизмы такого многоуровневого управления должны обеспечивать пересечение традиционных демаркационных границ между местными, региональными и национальными органами власти, между соседними юрисдикциями, а также между публичным, частным и некоммерческим секторами гражданского общества.

В то же время, существует значительный потенциальный риск для местных органов власти иметь значительные полномочия без наличия средств и / или способностей воспользоваться большинством из них. Этот риск гораздо меньше в более развитых странах, где местные органы власти, как правило, хорошо оснащены как финансово, так

---

²⁰ Centralization versus Decentralization Debate Revisited: Challenges to Local and Regional Governance in Turkey and Europe, November 2013, Istanbul, Edited by K. Goymen, O. Sazak, с. 17.

²¹ С. А. Романюк, *Децентралізація: теорія...*

²² OECD, Territorial review Czech Republic, 2004, s. 104–107.

и технически и активно участвуют в политических процессах на всех уровнях управления. Зато в менее развитых странах общины лишены адекватной способности реализовать социальные и экономические перспективы, ассоциирующиеся с местными правами и возможностями. Небольшие и финансово ограниченные местные органы власти могут сформировать и реализовать четкие стратегии развития на собственной основе. Они часто изолированы географически или по другой причине от более централизованного процесса принятия решений, что делает их неспособными влиять на политические процессы, которые неизбежно отражаются на их интересах²³.

Кроме того, различные регионы, даже в пределах одной страны, могут демонстрировать различные возможности для мобилизации распределенных полномочий, ресурсов и ответственности, а следовательно, иметь разный потенциал получения выгоды от территориально-направленной политики развития. Такой же различной есть и способность небольших городов и поселений использования наделенными полномочиями в части власти, способности, финансов, необходимых для мобилизации полномочий и ресурсов в осуществлении территориально направленных стратегий развития.

Следствием таких проблем является то, что стратегии развития, которые осуществляются более территориально низкими уровнями власти, не всегда работают. Существует значительное количество примеров ограниченных результатов территориально-направленного вмешательства²⁴. Так происходило, в частности, в Индии, где возможности, предоставляемые в части увеличения прав и полномочий, превратились в проблемы прозрачности и рисков по ясности в том, за что отвечают органы власти разного территориального уровня²⁵. Это приводит, в лучшем случае, к неэффективному дублированию расходов, товаров и услуг, а в худшем – к полной несостоятельности предоставлять базовые публичные товары и услуги²⁶.

На ряд аспектов, относительно того, что децентрализация может влиять на региональное развитие, сосредоточивал внимание известный ученый – регионалист М. Сторпер. Прежде всего, в соответствии с основами теории фискального федерализма децентрализация может сделать возможным более точное соответствие между политикой и потребностями различных территорий, и таким образом увеличивать эффективность распределения ресурсов и средств. Местные и региональные органы власти в целом имеют более точную информацию о потребностях населения определенной территории и поэтому могут отреагировать на эти цели быстрее и эффективнее чем отдаленные центральные органы власти. Лучшее приспособление политики для нужд населения также имеет свои преимущества. Оно сопровождается большей подотчетностью и прозрачностью местной власти и приближает ее к тем, на кого она влияет²⁷.

²³ A. Rodríguez-Pose, N. Gill...

²⁴ H. J. Holzer, *the Role of Skills and Jobs in Transforming Communities*, Penn IUR and Federal Reserve Bank of Philadelphia Working.

²⁵ N. Steytler, *the place and role of local government in federal systems*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Johannesburg 2005.

²⁶ R. Véron, G. Williams, S. Corbridge, M. Srivastava, *Decentralized corruption or corrupt decentralization, Community monitoring of poverty-alleviation schemes in Eastern India*, „World Development” 2006, nr 34(11), s. 1922–1941.

²⁷ M. Storper, *Society, community and economic development*, „Studies in Comparative International Development” 2005, nr 39(40), s. 30–57.

Комбинация лучшего приспособления политики с потребностями населения, более значительного потенциала для внедрения инноваций, близость к населению, возможность динамической мобилизации местных социальных и экономических ресурсов определяет децентрализацию как механизм государственного управления, который способен распространять эффективность в пространстве и расширять возможности местного и регионального развития²⁸.

Многочисленные научные исследования доказывают, как различные типы и формы децентрализации, адаптируемые среди и внутри стран, могут влиять на их экономическое и социальное развитие. Считается, что это в большей степени зависит от способности местных и региональных органов власти в разных местах заниматься четырьмя ключевыми элементами, которые определяют потенциал для развития на любой территории: повышение конкурентности местных компаний, привлечение новых внутренних инвестиций, развитие человеческого капитала и совершенствования инфраструктуры. в то время как местным, так и региональным органам власти не обязательно вмешиваться во все четыре сферы одновременно, способность любого местного или регионального органа власти объединять и координировать вмешательства в эти сферы могло бы существенно расширить перспективы развития конкретной территории²⁹.

В частности, улучшение местной инфраструктуры не обязательно приводит к большему развитию и может на самом деле, при определенных обстоятельствах, оставить менее развитые территории под давлением рыночного влияния и поэтому быть более уязвимыми. При наличии неадекватных местных навыков и слабой экономической структуры, обеспечение упрощенного доступа к территории через улучшение транспортной инфраструктуры, вероятно, ослабит конкурентоспособность местных компаний, будет стимулировать миграцию и повышение безработицы.

Если же, наоборот, любая политика транспортной инфраструктуры сочетается и координируется с адекватными сферами политики улучшения конкурентоспособности местных компаний, повышением качества человеческого капитала, а также привлечением внутренних инвестиций, которые генерируют синергию с местными фирмами, шансы устойчивого развития на локальном уровне существенно возрастают³⁰.

Аналогично, сосредоточение только на привлечении внутренних инвестиций может тоже не привести к желаемому результату. Если навыки рабочей силы недостаточны и местные компании неконкурентные, такая политика, вероятно, или потерпит неудачу, или создаст неквалифицированные низкооплачиваемые рабочие места и повысит зависимость от внешних субъектов. в то же время, если местные компании способны на качественное производство и население имеет соответствующие навыки, стратегия, нацеленная на привлечение внутренних инвестиций, может генерировать более качественную занятость и дополнительные возможности местных предприятий. Подобные аргументы могут приводиться для различных сфер политики. в частности, развитие профессиональных навыков может вести к эмиграции интеллектуального потенциала, если подготовлена рабочая сила не может быть задействована на определенной

²⁸ J. Martínez-Vázquez, R.M. McNab, *Fiscal Decentralization and Economic Growth*, „World Development” 2003, nr 31(9), s.1597–1616.

²⁹ A. Rodríguez-Pose, *the Role of the ILO in Implementing Local Economic Development Strategies in a Globalised World: ILO*, 2002.

³⁰ С. А. Романюк, *Децентралізація: теорія...*

территории. Так же, сосредоточение на политике повышения конкурентоспособности местных компаний может лишь привести к субсидированию неконкурентных предприятий, когда местная экономика не создает среды, способствующей росту³¹.

Принимая во внимание такую перспективу, вопрос заключается не в том, является ли децентрализация полезной или не полезной для регионального развития, а в том, какой тип децентрализации необходим для отдельно взятой территории для получения максимальных выгод от большей автономии и минимизации рисков.

В целом децентрализация может положительно влиять на региональное развитие несколькими путями. Во-первых, из-за трансферта полномочий и ресурсов на местный уровень, усиливать имплементацию способности местных органов власти и возможности общин. Во-вторых, это помогает создать новые институты, которые могут вести и координировать процесс местного и регионального развития. В-третьих, там, где децентрализация создает избранный (а не назначенный) уровень местной власти, это увеличивает местные возможности быть услышанными. Кроме того, территориальное измерение децентрализации делает политику и стратегию более адаптированными к местным обстоятельствам и вызовам, которые возникают в процессе изменений экономической среды. Что касается институциональной перспективы, децентрализация также позволяет местным и региональным органам власти мобилизовать социально-экономических субъектов и создать новые местные формы управления, которые помогают придать динамизму местной социально-экономической структуре³².

Таким образом, целесообразно исследовать возможность максимизировать положительные аспекты децентрализации для развития и минимизировать ее риски. Ряд потенциальных факторов, которые могут повлиять на больший вклад децентрализации на социальное и экономическое развитие можно обобщить.

Прежде всего, осуществление трансферта адекватного уровня полномочий, ответственности и ресурсов местным органам власти, дает им возможность создать и имплементировать стратегии развития, которые реально отражают потребности отличных территорий. Децентрализация генерирует большую отдачу при наличии адекватных институтов, способных сформировать приспособленные стратегии. Дефицит способности во многих местных органах власти, особенно в отсталых территориях, может свести на нет даже самую лучшую стратегию развития и усилить негативные аспекты децентрализации, такие как коррупция. Создание институциональной способности вместе с повышением способности местных чиновников и субъектов развития, вовлеченных в проектирование, реализацию и мониторинг стратегии развития, является критическим. Наконец, создание и имплементация стратегии должна основываться на четком анализе социально-экономических условий, балансировании различных потребностей территории. Ведь в политике развития разных территорий нет решений, приемлемых одновременно для всех (*no one-size-fits-all solutions*).

Методология обоснования модели децентрализации предполагает учет того, что чрезвычайно важно понимание существования взаимосвязи и взаимодействия между такими институтами, как государство и территориальная община (объединения общин) для формирования условий развития страны. Государство и общество всегда выступают

³¹ Ibidem.

³² N. Brenner, *New state spaces: Urban governance and the rescaling of statehood*, Oxford University Press, Oxford 2004.

как взаимодополняющие формы организации общества. Социально-экономическое развитие в условиях общины происходит при существовании необходимых основных условий: обеспечения микроэкономической эффективности, соответствующей социальной политики, поддерживающей эту эффективность, а также эффективное решение возникающих для экономических субъектов проблем. Это создает так называемую микроэкономическую среду, сокращает транзакционные издержки, снижает риски, которые сопровождают экономическую деятельность³³.

Рассматривая первые последствия осуществления децентрализации в Украине можно выделить ключевые проблемы и пути их решения³⁴, а именно:

- прекращение дальнейшей деградации условий жизни в сельской местности возможно через объединение сельских общин, что экономически (и социально) является абсолютно оправданным шагом, прежде всего вокруг существующих и потенциальных точек экономической активности. Исходя из чрезвычайно медленного их объединения целесообразно стимулировать их сотрудничество в различных формах, что в дальнейшем может трансформироваться в их объединенные. Именно таким образом желательно решать проблему способности общества предоставлять определенный перечень услуг;
- положительное влияние децентрализации на развитие общин и государства в целом зависит от надлежащего использования ее типов и форм. Существенных результатов можно достичь, применяя, в частности, административную децентрализацию в форме деконцентрации. Речь идет о создании в Украине центров предоставления административных услуг (ЦНАП). Следует, во-первых, активно создавать в сельской местности территориальные подразделения ЦНАП, а также удаленные рабочие места. Во-вторых, актуальным является также налаживание работы веб-порталов электронных административных услуг министерств и других центральных органов исполнительной власти с одновременным расширением возможностей доступа к Интернет-услугам органов местного самоуправления и населения в сельской местности. Иначе говоря, Правительству целесообразно было бы координировать деятельность центральных и местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления по предоставлению административных услуг как в рамках ЦНАП, так и другим способом;
- делегированные полномочия целесообразно определить предметом согласования сторон (органов исполнительной власти и органов местного самоуправления), одновременно выделив полномочия, которые не могут делегироваться. Формализацией такого согласования может стать договор между уполномоченными органами государственной исполнительной власти и органами местного самоуправления, в котором определяется порядок и сроки передачи полномочий, объемы финансирования органов местного самоуправления при осуществлении ими государственных полномочий, ответственность за несвоевременную передачу и нецелевое использование соответствующих финансовых средств, стандартов, регламентирующих качество публичных услуг в рамках делегированных полномочий. Подобный подход имеет определенные преимущества перед другим способом закрепления делегированных

---

³³ A. Rodriguez-Pose, M. Storper, *Better Rules or Stronger Communities, on the Social Foundations of Institutional Change and Its Economic Effects*, „Economic Geography” 2006, nr 82(1), s. 1–25. с. 5.

³⁴ С. А. Романюк, *Децентралізація: теорія...*

полномочий – через соответствующие законодательные акты, поскольку является более гибким, может определять срочность возврата делегированных полномочий, или возможность перевода делегированных полномочий в состав собственных для органа местного самоуправления. Требуется четкого определения на законодательном уровне источники финансирования собственных и делегированных полномочий;

- в рамках осуществления в Украине фискальной децентрализации остаются нерешенными ряд фундаментальных проблем. Абсолютный рост объема финансовых ресурсов местных бюджетов не является показателем роста бюджетной автономии органов местного самоуправления, в том числе базового уровня. Существует устойчивая тенденция роста доли межбюджетных трансфертов в составе доходов местных бюджетов и одновременное снижение доли налоговых поступлений. Сравнение украинской ситуации с последствиями фискальной децентрализации в постсоциалистических странах ЕС свидетельствует о росте доли именно собственных доходов местных бюджетов, а не трансфертов;
- в рамках создания конституционных условий внедрения и развития самоуправления на региональном уровне целесообразно обратить внимание на проблемы, связанные с законодательной трактовкой общих интересов территориальных общин, создание собственной налоговой базы органов местного самоуправления регионального уровня.

Выводы

Итак, следует констатировать существенное расширение факторов, которые должны учитываться при исследовании процессов развития на национальном, региональном и местном уровнях: более глубокий анализ их влияния дает представление о причинах территориальной дифференциации благосостояния, факторы максимизации конкурентоспособности регионов (точнее говорить о конкурентоспособности бизнеса и конкурентоспособность органов власти), возможности эффективного приспособления к глобальным вызовам. Подобный их спектр, который имеет как экономическую, так и неэкономическую природу, подтверждает невозможность применения одних и тех же моделей развития в различные временные периоды для разных территорий. Каждая из таких территорий имеет отличную от других историю, наследство, экологические проблемы, другие характеристики влияющих на определение траектории экономического роста, социальных перспектив и тому подобное.

Осознание тенденций, определяющих современные парадигмы регионального развития, является чрезвычайно важным для формирования государствами адекватной вызовам региональной политики. Ее институциональная архитектура, нормативно-правовое обеспечение, инструментарий должны постоянно приспосабливаться к условиям, в которых происходят изменения в региональных процессах. Более того, эта политика призвана усиливать общую координацию различных сфер публичного управления, имеющих непосредственное или опосредованное территориальное измерение. Как показывают исследования, в большинстве развитых стран региональная политика в последнее время меняет смысловое наполнение, акцентируя внимание и влияние не на отдельные, прежде всего слаборазвитые, территории, а на все регионы, сосредотачиваясь на обеспечении эндогенных региональных и местных факторов развития. Доминирующим становится так называемый территориально-направленный подход, строится

на принципе синергичности во взаимодействии всех участников региональных процессов – государственных и местных органов власти, самоуправления, бизнеса и населения.

Ключевое значение для эффективной организации территориально – направленного подхода имеет децентрализация.

Децентрализация может углубить демократию без потери силы государства, способствовать более высокому уровню участия и законности, снижает затраты на соблюдение порядка, повысить уважение к закону, а также уменьшить необходимость применять власть. Способность мобилизовать ресурсы и предоставлять услуги в контексте низкой противодействия и небольших транзакционных издержек укрепит легитимность демократической практики, лежащий в основе этих результатов. Наконец, децентрализация может увеличить социальное обучение, производя динамику, которая усиливает государство снизу-вверх. Из-за увеличения плотности управленческих структур путем избрания регионального и местного представительства децентрализация может генерировать больше обратных связей и повышать общий уровень подотчетности в предмете управления. Это способствует повышению чувствительности государства к местным потребностям и условиям.

Очень важны условия, характеризующие состояние государства и общин, в котором осуществляется реформирование системы взаимоотношений между ними. «Сила» государства при этом определяется его способностью создания и поддержания условий для экономического развития: макроэкономическая стабильность, прозрачность правил и процедур ведения бизнеса, эффективный механизм решения проблем, возникающих во взаимоотношениях между различными экономическими субъектами, справедливый (конкурентный) доступ к различным ресурсам.

Литература

- Доцюк Л., *Адміністративно-територіальна арифметика (замість 11500 громад має бути не більше 1500)*, „Урядовий кур’єр” 2014, № 83, с. 7.
- Романюк С. А., *Децентралізація: теорія та практика застосування*, Монографія, Київ 2018.
- Романюк С. А., *Розвиток регіонів у відкритій економіці: теорія, політика, практика: монографія*, НАДУ, Київ 2013, 408 с.
- Романюк С. А., *Основні напрями трансформації регіональної політики Європейського Союзу*, „Економіка и управление” 2013, №2, с. 76–82.
- Стратегія сталого розвитку „Україна – 2020”, Указ Президента України від 12.01.2015, № 5, Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015 г.
- Armstrong H., Taylor J., *Regional Economics and Policy*, 3rd edn., Blackwell, London, 2000.
- Ascani A., Crescenzi R., Iammarino S., „Regional Economic Development: a Review.” SEARCH. -2012. Working Paper WP1/03. SEARCH-P4
- Barca F., McCann P., Rodríguez-Pose A., *the Case for Regional Development Intervention: PlaceBased Versus Place-Neutral Approaches*, „Journal of Regional Science” 2012, nr 52(1), pp. 134–152.
- Beer A., Haughton G., Maude A., *Developing Locally: an International Comparison of Local and Regional Economic Development*, Policy Press, Bristol 2003.

- Brenner N., *New state spaces: Urban governance and the rescaling of statehood*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- Centralization versus Decentralization Debate Revisited: Challenges to Local and Regional Governance in Turkey and Europe, November 2013, Istanbul, Edited by Korel Goymen, Onur Sazak.
- Ezcurra R., Pascual P., *Fiscal decentralization and regional disparities: evidence from several European Union countries*, „Environment and Planning A” 2008, nr 40(5), s. 1185–1201.
- Fitzgerald J., Green Leigh N., *Economic Revitalization: Cases and Strategies for City and Suburb*. 2002. Sage, Thousand Oaks, CA.
- Holzer H.J., *the Role of Skills and Jobs in Transforming Communities*, Penn IUR and Federal Reserve Bank of Philadelphia Working.
- Keating M., *Policy convergence and divergence in Scotland under devolution*, „Regional Studies” 2005, nr 39, s. 453–464.
- Markusen A., *Regions: the Economics and Politics of Territory*, Rowman and Allenheld, Totowa, NJ 1987.
- Martínez-Vázquez J., McNab R.M., *Fiscal Decentralization and Economic Growth*, „World Development” 2003, nr 31(9), s.1597–1616.
- Morgan K., *Sustainable regions: governance, innovation and scale*, „European Planning Studies” 2004, nr 12, s. 871–819.
- OECD, *Territorial review Czech Republic*, 2004, s. 104–107.
- Pike A., Rodríguez-Pose A., Tomaney J., *Local and Regional Development*, Abington: Routledge 2006.
- Rodríguez-Pose A., Wilkie C., *Revamping Local and Regional Development through Place-based Strategies*, London School of Economics, September 2016.
- Rodríguez-Pose A., *the Role of the ILO in Implementing Local Economic Development Strategies in a Globalised World: ILO*, 2002.
- Rodríguez-Pose A., Storper M., *Better Rules or Stronger Communities, on the Social Foundations of Institutional Change and Its Economic Effects*, „Economic Geography” 2006, nr 82(1), s. 1–25.
- Rodríguez-Pose A., Gill N., *on the ‘economic dividend’ of devolution*, „Regional Studies” 2005, nr 39.
- Rodríguez-Pose A., *Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics*, „Journal of Economic Geography” 2011, nr 11, s. 347–356.
- Steytler N., *the place and role of local government in federal systems*, Konrad-Adenauer-Stiftung, Johannesburg 2005.
- Storper M., *Society, community and economic development*, „Studies in Comparative International Development” 2005, nr 39(40), s. 30–57.
- Véron R., Williams G., Corbridge S., Srivastava M., *Decentralized corruption or corrupt decentralization, Community monitoring of poverty-alleviation schemes in Eastern India*, „World Development” 2006, nr 34(11), s. 1922–1941.

SUMMARY

Igor Hrebtij

Basic methodological approaches to the study of the impact of decentralization on regional development

This paper discusses the methodological aspects of the impact of the processes of decentralization on regional development. It analyzes the impact of reforms of decentralization observed in particular countries. As confirmed by numerous empirical studies, the effect of decentralization on socioeconomic processes may be multidirectional in various spheres of social life. All the possible negative effects of decentralization processes, as well as the risks associated with the inability of local authorities to effectively take advantage of the expansion of powers in local and regional development have been outlined. Some ideas for the reform of decentralization in Ukraine have been presented.

Key words: decentralization, globalization, development, region, regional development, efficiency, human potential, investments, innovations.

STRESZCZENIE

Igor Hrebtij

Podstawowe podejścia metodologiczne do badań dotyczących wpływu decentralizacji na rozwój regionalny

W niniejszym artykule poddane uwadze zostały różne aspekty wpływu procesów decentralizacji na rozwój regionalny oraz przeanalizowano wpływ reform decentralizujących w niektórych krajach. Jak pokazują liczne badania empiryczne, wpływ decentralizacji na procesy społeczne i ekonomiczne może nosić wielokierunkowy charakter dla różnych sfer życia społeczeństwa.

Możliwe negatywne rezultaty procesów decentralizacji zostały również sklasyfikowane, a także ryzyko związane z brakiem zdolności władz regionalnych do skutecznego wykorzystania poszerzonych pełnomocnictw w sprawach rozwoju regionów.

Przedstawiono niektóre porady dotyczące przeprowadzenia reformy decentralizacji na Ukrainie.

Słowa kluczowe: decentralizacja, globalizacja, rozwój, region, rozwój regionalny, skuteczność, potencjał ludzki, inwestycje, innowacji.

Data wpływu artykułu: 28.01.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 1.04.2019 r.

Piotr Kwiatkowski

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Wydział Prawa i Administracji

e-mail: piotrkwiatkowski21@gmail.com

Reprezentacja łączna w odniesieniu do art. 39 kodeksu cywilnego

STRESZCZENIE

W pracy analizie poddany został temat dotyczący udzielania pełnomocnictw, a także czynności „prawnych dokonywanych przez organy osób prawnych”. Zagadnienie to w ostatnim czasie jest szeroko omawiane przez szerokie gremium fachowców jak również zainteresowanych osób nie będących ekspertami. Poruszony został temat reprezentacji jednoosobowej oraz łącznej. Stwierdzono, że reprezentacja łączna jest bezpieczniejszą formą występowania zarówno dla samego reprezentanta/pełnomocnika, jak i dla jednostki organizacyjnej.

Słowa kluczowe: czynność prawna, pełnomocnictwo, reprezentacja.

Wstęp

W ostatnich latach zaobserwować można duże zainteresowanie oraz szeroką dyskusję dotyczącą udzielania pełnomocnictw oraz „dokonywania czynności prawnych przez organy osób prawnych”¹. Główne wątpliwości odnoszą się do brzmienia art. 39 k.c.: „Kto jako organ osoby prawnej zawarł umowę w jej imieniu, nie będąc jej organem albo przekraczając zakres umocowania takiego organu, obowiązany jest do zwrotu tego, co otrzymał od drugiej strony w wykonaniu umowy, oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o braku umocowania”. Na jego podstawie nie można określić konsekwencji niewłaściwej reprezentacji, a więc błędnie dokonanej czynności prawnej.

Należy pamiętać, że **zagadnienie „reprezentacji” jest tematem bardzo obszernym i zawiłym**, a jednocześnie w obecnych czasach coraz częściej poruszonym.

Należy przypomnieć, że pełnomocnikiem może zostać osoba, która złoży oświadczenie woli ze skutkiem prawnym dla mocodawcy czynności prawnej indywidualnie oznaczonej albo

---

¹ Zob. M. Wojewoda, *O konsekwencjach naruszenia regul reprezentacji łącznej osób prawnych. Czyńić postępowanie w prawie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszkiwicz-Petrykowskiej*, Łódź 2017, s. 181.

czynności określonych rodzajowo. Zgodnie z prawodawstwem pełnomocnik musi mieć zdolność do czynności prawnych. Wyróżnia się pełnomocnictwo ogólne, rodzajowe (gatunkowe) oraz pełnomocnictwo szczególne, które dotyczy indywidualnie określonej czynności prawnej. Pełnomocnictwo szczególne może mieć zastosowanie do wszystkich typów czynności prawnych nie mających ściśle osobistego charakteru². Według A. Kizińskiej pełnomocnictwo może być ogólne (plenipotencja) – do wszystkich czynności, rodzajowe – do wielokrotnego powtarzania pewnej określonej czynności, szczególne – do określonych czynności oraz procesowe – upoważnienie do zastępowania w postępowaniu przed sądem. Występują także pełnomocnictwa główne, substytucyjne, samodzielne oraz łączne³. Natomiast dalsi pełnomocnicy, czyli tzw. pełnomocnictwo substytucyjne, może zostać ustanowione w przewidzianych przez prawo przypadkach oraz gdy wynika to z treści pełnomocnictwa lub z istoty stosunku prawnego – substytucja, w myśl art. 106 k.c.⁴

Reprezentacja jednoosobowa i łączna

Reprezentacja spółki związana jest z prowadzeniem działań na jej rzecz na zewnątrz, natomiast prowadzenie spraw spółki dotyczy czynności zachodzących wewnątrz spółki. Zgodnie z art. 201 § 1 k.s.h., kompetencję do reprezentowania spółki z ograniczoną odpowiedzialnością posiada jej zarząd⁵. Wymienić można reprezentację jednoosobową lub łączną. Zasada jednoosobowej reprezentacji umożliwia większą sprawność działania spółki na zewnątrz, gdyż każdy z członków zarządu ma możliwość podejmowania wiążących spółkę decyzji samodzielnie. Występuje możliwość reprezentacji jednoosobowej w spółce, nawet gdy zarząd jest kolegialny, jeśli w statucie/umowie jest stosowny zapis, jak również w sytuacji gdy do takiego działania upoważniono prokurenta samoistnego lub pełnomocnika. Wynika z tego, że zasady reprezentacji jednoosobowej reguluje statut lub domniemanie w sytuacji zarządu jednoosobowego⁶. Natomiast korzystniejszym dla spółki wydaje się tzw. reprezentacja łączna, w której istnieje wymóg reprezentowania spółki przez dwóch lub więcej członków zarządu. Konieczność obecności drugiej osoby w czynności prawnej zmniejsza możliwość działania na szkodę spółki, jakby to mogło mieć miejsce podczas reprezentacji jednoosobowej, gdyż osoby te mogą się wówczas wzajemnie kontrolować. Wymóg reprezentacji łącznej jednak może powodować utrudnienia dla funkcjonowania spółki. Przykładem może być choroba lub wyjazd jednego z członków zarządu lub konflikt między reprezentantami. Zasada reprezentacji łącznej nie wyłącza jedno-

² J. Grykiel, *Dopuszczalność ustanowienia dla członka zarządu spółki pełnomocnictwa do określonego rodzaju czynności*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 4, s. 212 i nast.

³ A. Kizińska, *Pełnomocnik substytucyjny as an example of incongruity of terms of Polish and English legal systems*, „The Journal of Specialised Translation” 2011, nr 15, s. 216–228; A. Kizińska, *Angielskie ekwiwalenty terminu „pełnomocnictwo ogólne”*, „Linguodidactica” 2014, t. XVIII, s. 75–83.

⁴ Zgodnie z art. 106 k.c.: Pełnomocnik może ustanowić dla mocodawcy innych pełnomocników tylko wtedy, gdy umocowanie takie wynika z treści pełnomocnictwa, z ustawy lub ze stosunku prawnego będącego podstawą pełnomocnictwa; A. Kizińska, *Angielskie ekwiwalenty terminów „pełnomocnictwo rodzajowe” oraz „pełnomocnictwo szczególne”*, „Linguodidactica” 2016, t. XX, s. 151–161.

⁵ Zgodnie z art. 201 § 1 k.s.h. ustawy z 15 września 2000 r.: Zarząd prowadzi sprawy spółki i reprezentuje spółkę.

⁶ A. Kidyba, *Prawo spółek handlowych*, t. 2B, s. 335; A. Kidyba, *Prawo spółek handlowych*, t. 2, s. 1123 i nast.

częściej możliwości ustanowienia jednoosobowej prokury⁷. Jest ona wprowadzana najczęściej dyspozytywnymi przepisami ustawy⁸, ale może być też konieczna jak w przypadku Prawa spółdzielczego⁹. Często taki sposób reprezentacji jest koniecznością wynikającą z przepisów bądź stosownych uchwał, ale w niektórych przypadkach występuje jako jedna z możliwości¹⁰.

Artykuł 39 Kodeksu cywilnego a reprezentacja osób prawnych

Zakres art. 39 k.c. jest szeroki w działaniu¹¹. Reguluje między innymi nieprawidłowości, takie jak działanie tzw. „fałszywego organu”, przekroczenie zakresu posiadanego umocowania, reprezentowanie nieistniejącej osoby prawnej. Natomiast art. 39 k.c. nie wskazuje skutku/sankcji w zakresie ważności czynności prawnej związanej z wystąpieniem „wadliwej czynności prawnej”. Analizując dostępną literaturę, najczęściej w takich przypadkach stosowano sankcję bezwzględnej nieważności¹². Należy mieć na uwadze występujący w przepisie obowiązek zwrotu wszystkiego, co było świadczone w wykonaniu umowy, jak również

---

⁷ Zob. szczególnego rodzaju pełnomocnictwa uregulowanego w przepisach art. 109 § 1 k.c. Prokura jest pełnomocnictwem udzielonym przez przedsiębiorcę podlegającego obowiązkowi wpisu do rejestru przedsiębiorców, które obejmuje umocowanie do czynności sądowych i pozasądowych, jakie są związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa. Zgodnie z art. 205 § 3 k.s.h. nie ogranicza uprawnień takiego prokurenta. Przepisy § 1 i § 2 nie wyłączają ustanowienia prokury jednoosobowej lub łącznej i nie ograniczają praw prokurentów wynikających z przepisów o prokuraturze.

⁸ Zob. np.: art. 205 §1 k.s.h.: jeżeli zarząd jest wieloosobowy, sposób reprezentowania określa umowa spółki. Jeżeli umowa spółki nie zawiera żadnych postanowień w tym przedmiocie, do składania jej oświadczeń w imieniu spółki wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu albo jednego członka zarządu łącznie z prokurentem; § 2: oświadczenia składane spółce oraz doręczenia pism spółce mogą być dokonywane wobec jednego członka zarządu lub prokurenta i art. 373 §1 i 2 k.s.h., a więc § 1: jeżeli zarząd jest wieloosobowy, sposób reprezentowania spółki określa jej statut. Jeżeli statut nie zawiera żadnych postanowień w tym przedmiocie, do składania oświadczeń w imieniu spółki wymagane jest współdziałanie dwóch członków zarządu albo jednego członka zarządu łącznie z prokurentem; § 2: oświadczenia składane spółce oraz doręczenia pism spółce mogą być dokonywane wobec jednego członka zarządu lub prokurenta; art. 57 §1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz.U. 2016 r., poz. 446, ze zm.): Oświadczenia woli w imieniu województwa składa marszałek województwa wraz z członkiem zarządu województwa, chyba że statut województwa stanowi inaczej.

⁹ Zob. np. art. 54 § 1 ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 21, ze zm.): Oświadczenia woli za spółdzielnię składają dwaj członkowie zarządu lub jeden członek zarządu i pełnomocnik. W spółdzielniach o zarządzie jednoosobowym oświadczenie woli mogą składać również dwaj pełnomocnicy.

¹⁰ Zob. np. art. 30 § 1 k.s.h.: Umowa spółki może przewidywać, że wspólnik jest pozbawiony prawa reprezentowania spółki albo że jest uprawniony do jej reprezentowania tylko łącznie z innym wspólnikiem lub prokurentem. Dotyczy spółki jawnej.

¹¹ Zob. art. 39 k.c. § 1: Kto jako organ osoby prawnej zawarł umowę w jej imieniu, nie będąc jej organem albo przekraczając zakres umocowania takiego organu, obowiązany jest do zwrotu tego, co otrzymał od drugiej strony w wykonaniu umowy, oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc o braku umocowania; § 2. Przepis powyższy stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy umowa została zawarta w imieniu osoby prawnej, która nie istnieje.

¹² Zob. A. Wypiórkiewicz, *Kodeks cywilny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Warszawa 2005, s. 98, pkt 1, a także M. Pazdan, *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–44911*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005, s. 146, Nb 1.

ochronę odszkodowawczą przyznaną osobie, która nieświadoma braku umocowania drugiej strony zawarła umowę. Nieważność czynności przesądza jednocześnie o braku możliwości jej nieważności w jakimkolwiek trybie¹³. W kilku orzeczeniach sądów można zaobserwować wyraźnie pogląd o możliwości wystąpienia wady czynności dokonanej z naruszeniem zasad reprezentacji osoby prawnej¹⁴. Istotnym wydaje się w tym momencie przywołać pogląd uchwały 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007¹⁵. W tej uchwale pokazano możliwość zastosowania w stosunku do osób prawnych regulacji w art. 103 § 1 i 2 k.c., czyli aprobacie czynności dokonanych przez pełnomocnika. Została ona wydana w dość wąskim aspekcie, ale ma przełomowe znaczenie¹⁶. Uchwała powyższa dotyczyła wprowadzie uprawnień do reprezentacji spółdzielni, ale niektóre argumenty uzasadnienia uchwały mają charakter uniwersalny. W literaturze i orzecznictwie można zaobserwować potrzebę i możliwość bezpośredniego odniesienia uchwały z dnia 14 września 2007 r. do nieprawidłowości w zakresie reprezentacji łącznej¹⁷. Poglądy przedstawione w uchwale mają swoich sprzymierzeńców i osoby wypowiadające się krytycznie na ten temat. Zaobserwować można natomiast większe zastosowanie zasady w niej wyrażonej, a mianowicie dopuszczono potwierdzenie wadliwej czynności osoby prawnej¹⁸. Na mocy omawianej uchwały postawiono analogię do art. 103 § 1 i 2 k.c., że w przypadku naruszenia przepisów art. 210 § 1 k.s.h. i art. 379 § 1 k.s.h., czyli umowy z członkami zarządu handlowych spółek kapitałowych, przy zawieraniu których¹⁹ reprezentacja spółki nie należy do zarządu, ale zostaje powierzona radzie nadzorczej (lub pełnomocnikowi). W orzecznictwie znaleźć można szereg odstępstw, jakie mogą wystąpić, np. dopuszczono potwierdzenie czynności, w której pierwotne oświadczenie złożył tylko jeden z członków rady nadzorczej, natomiast powinna uczynić to cała rada nadzorcza. W innym orzeczeniu uznano za ważną możliwość czynności dokonanej przez radę nadzorczą reprezentującą spółkę, pomimo że nie były spełnione przesłanki przewidziane w art. 210 k.s.h., według których zarząd na zasadach ogólnych winien był złożyć oświadczenie woli²⁰. W przytoczonych jurydykatakach stwierdzono uchybienia będące zgodnymi z hipotezą art. 39 k.c. Następnie należy zgodnie z przytoczoną uchwałą z 2007 roku uznać, iż przepis w odniesieniu do sankcji czynności wymaga podejścia indywidualnego.

Według M. Borkowskiego konieczność uzyskania zgody walnego zgromadzenia ma wpływ na zakres kompetencji zarządu do reprezentowania spółdzielni w zakresie występowania lub występowania z innych organizacji gospodarczych. Natomiast gdy brak jest potwierdzenia wadliwej czynności przez osobę prawną, wystąpiłyby konsekwencje określone w art. 39 § 1 k.c., a więc fałszywy piastun organu osoby prawnej zobowiązany byłby do zwrotu tego, co otrzymał od drugiej strony w wykonaniu umowy oraz do naprawienia szkody, którą druga strona poniosła przez to, że zawarła umowę, nie wiedząc

¹³ Zob. M. Wojewoda, op. cit., s. 183.

¹⁴ Zob. wyrok SN z dnia 22.07.1998 r., I PKN 223/98.

¹⁵ Zob. uchwała SN z dnia 14 września 2007 r., III CZP 31/07.

¹⁶ Zgodnie z R. L. Kwaśnicki, P. Letolc, *Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007 r.*, III CZP 31/07, MoP 2008/3, s. 154 i nast.; M. Wojewoda, op. cit., s. 184.

¹⁷ Zob. Z. Banaszczyk, I. Kucharczuk, *O dopuszczalności potwierdzania czynności prawnych dokonanych z naruszeniem zasad reprezentacji osób prawnych*, „Palestra” 2016, nr 1–2, s. 85.

¹⁸ Zob. wyrok SN z dnia 24.05.2012 r., V CSK 305/11.

¹⁹ Z odejściem od ogólnej zasady z art. 201 § 1 k.s.h. i art. 368 § 1 k.s.h.

²⁰ Zob. postanowienie SN z dnia 11.03.2010 r., IV CSK 413/09.

o braku umocowania. W związku z powyższym M. Borkowski przychylił się do stanowiska dopuszczającego możliwość analogicznego stosowania przepisów kodeksu cywilnego dotyczących pełnomocnictwa, w tym art. 103 k.c., wobec piastunów organu osoby prawnej²¹. W głosie do wyroku SN z dnia 9 listopada 2007 r. M. Borkowski określił, iż „działanie zarządu spółdzielni, podejmującego czynność prawną bez zgody walnego zgromadzenia lub rady nadzorczej wymaganej na podstawie przepisu ustawowego, nawet jeżeli nie może być wprost potraktowane jako działanie «falszywego» piastuna organu osoby prawnej, w rozumieniu art. 39 § 1 k.c., jest na tyle zbliżone do działania «falszywego» piastuna organu osoby prawnej, iż jego konsekwencje oceniać należy na analogicznych zasadach jak konsekwencje działania «falszywego» piastuna, czyli z powołaniem się na art. 39 § 1 k.c.”²².

Podsumowanie

Art. 39 k.c. ma na celu ochronę interesów osób trzecich oraz osoby prawnej reprezentowanej przez tzw. rzekomy (falszywy) organ. Zatem widać podobieństwo z uregulowaniem zawartym w art. 103 k.c., chroniącym osobę trzecią i reprezentowanego w razie działania tzw. rzekomego (falszywego) pełnomocnika. Regulacje te nie są jednak tożsame²³.

Część doktryny zauważa, że zgodnie z art. 3§ 1 k.p. reprezentacja spółki akcyjnej w sprawach dotyczących prawa pracy może być reprezentacją poprzez „organ zarządzający”, czyli wówczas czynności z zakresu prawa pracy będzie dokonywać zarząd na zasadach określonych w art. 373 § 1 k.s.h., albo będzie to osoba „wyznaczona” w rozumieniu art. 3§ 1 k.p.²⁴

Występujące naruszenia zasady reprezentacji łącznej sugerują konieczność ich wykazania na tle innych nieprawidłowości podczas dokonywania czynności przez osoby prawne. Jednocześnie należy pamiętać, że zastosowanie art. 39 k.c. ma miejsce dopiero do zaistniałych czynności prawnych. Tak więc, gdy czynność nie miała miejsca, nie można mówić o jej nieważności. Zdaniem wielu nie ma wtedy podstaw stosowania przez analogię art. 103 § 1 i 2 k.c. Słusznym wydaje się stwierdzenie, że „konstrukcja wypracowana i uzasadniona w uchwale 7 sędziów SN z dnia 14 września 2007 r. nie dotyczy przypadków naruszenia reprezentacji łącznej”²⁵.

Tak jak na wstępie zaznaczono, reprezentacja łączna jest bezpieczniejszym sposobem zarówno dla samego reprezentanta/pełnomocnika, jak i dla jednostki organizacyjnej; spółki, jednostek terytorialnych czy też spółdzielni bez względu na już panujące prawodawstwo w poszczególnych przypadkach. Bezspornym pozostaje fakt istnienia art. 39 k.c. i konieczności jego stosowania, ale brak jest jednoznaczności jego stosowania w myśl obowiązującego orzecznictwa.

²¹ Zob. M. Borkowski, *Glosa do uchwały SN z dnia 14 września 2007 r., III CZP 31/07.*

²² Zob. M. Borkowski, *Glosa do wyroku SN z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 278/06.*

²³ Zob. P. Książek, M. Pyziak-Szafnicka, *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Wyd. II, art. 39 k.c.

²⁴ Zob. A. Rzepecka-Gil, *Reprezentowanie spółki kapitalowej w sprawach ze stosunku pracy – glosa do wyroku SN z dnia 13 stycznia 2016 r., II PK 301/14.*

²⁵ Zob. M. Borkowski, *Glosa do wyroku SN z dnia 9 listopada 2007 r., V CSK 278/06.*

Bibliografia

- Banaszczyk Z., Kucharczuk I., *O dopuszczalności potwierdzania czynności prawnych dokonanych z naruszeniem zasad reprezentacji osób prawnych*, „Palestra” 2016, nr 1–2.
- Borkowski M., *Glosa do uchwały SN z dnia 14 września 2007 r.*, III CZP 31/07.
- Borkowski M., *Glosa do wyroku SN z dnia 9 listopada 2007 r.*, V CSK 278/06.
- Grykiel J., *Dopuszczalność ustanowienia dla członka zarządu spółki pełnomocnictwa do określonego rodzaju czynności*, „Monitor Prawniczy” 2015, nr 4.
- Kidyba A., *Prawo spółek handlowych. Komentarz*, t. 2, Wolters Kluwer, 2018.
- Kizińska A., *Pełnomocnik substytucyjny as an example of incongruity of terms of Polish and English legal systems*, „The Journal of Specialised Translation” 2011, nr 15, s. 216–228.
- Kizińska A., *Angielskie ekwiwalenty terminu „pełnomocnictwo ogólne”*, „Linguodidactica” 2014, t. XVIII.
- Kizińska A., *Angielskie ekwiwalenty terminów „pełnomocnictwo rodzajowe” oraz „pełnomocnictwo szczególne”*, „Linguodidactica” 2016, t. XX.
- Książek P., Pyziak-Szafnicka M., *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, Wyd. II, art. 39 k.c.
- Kwaśnicki R.L., Letolc P., *Glosa do uchwały składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z dnia 14 września 2007 r.*, III CZP 31/07, MoP 2008/3.
- Pawłowski G., *Glosa do uchwały SN z dnia 30 stycznia 2015 r.*, III CZP 34/14.
- Pazdan M., *Kodeks cywilny. Komentarz do artykułów 1–44911*, t. 1, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2005.
- Wojewoda M., *O konsekwencjach naruszenia reguł reprezentacji łącznej osób prawnych. Czynić postęp w prawie. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Birucie Lewaszewicz-Petrykowskiej*, Łódź 2017.
- Wypiórkiewicz A., *Kodeks cywilny. Praktyczny komentarz z orzecnictwem*, Warszawa 2005.

Akty prawne

- Art. 39 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 1964 Nr 16 poz. 93 ze zmianami.
- Art.106 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2018.0.1025.
- Art.109 § 1 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, t.j. Dz.U. 2018.0.1025.
- Art. 30 § 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2017.0.1577.
- Art. 201 § 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2017.0.1577.
- Art. 205 § 1, § 2, § 3 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2017.0.1577.

Art. 373 §1 i 2 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U. 2017.0.1577

Art. 368 § 1 ustawy z dnia 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, t.j. Dz.U.2017.0.1577

Art. 54 § 1 ustawy z dnia 16 września 1982 r. Prawo spółdzielcze, t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 21, ze zm.

Art. 57 §1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa, t.j. Dz.U. 2016 r., poz. 446, ze zm.

Orzeczenia

Postanowienie SN z dnia 11.03.2010 r., IV CSK 413/09.

Uchwała SN z dnia 14.09.2007 r., III CZP 31/07.

Wyrok SN z dnia 22.07.1998 r., I PKN 223/98.

Wyrok SN z dnia 9.11.2007 r., V CSK 278/06.

Wyrok SN z dnia 24.05.2012 r., V CSK 305/11.

Wyrok SN z dnia 13.01.2016 r., II PK 301/14.

SUMMARY

Piotr Kwiatkowski

Total representation in relation to article 39 of the Civil Code

In this study, the subject of granting power of attorney as well as ‘legal actions carried out by the bodies of legal persons’ were subject to analysis. This issue has recently been widely discussed by a large number of professionals as well as those interested who are not experts on the subject. the topic of one-man and joint representation was discussed. It was found that combined representation is a safer form of occurrence for both the representative/attorney and the organizational unit.

Key words: legal action, power of attorney, representation.

Data wpływu artykułu: 26.11.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 12.04.2019 r.

Marek Blaszcak

Politechnika Lubelska, Wydział Mechaniczny
Instytut Technologicznych Systemów Informacyjnych
e-mail: m.blaszcak@pollub.pl

Antoni Świć

Politechnika Lubelska, Wydział Mechaniczny
Instytut Technologicznych Systemów Informacyjnych
e-mail: a.swic@pollub.pl

Koncepcja wykorzystania stopu kobaltu w paramagnetycznych konstrukcjach nośnych separatorów magnetycznych

STRESZCZENIE

Materiały ferromagnetyczne (lub magnetycznie przewodzące), takie jak żelazo i stal oraz ich stopy, mogą przejść do stanu wykazującego własności magnetyczne. W zależności od typu materiału lub stopu, a szczególnie jego składu chemicznego, produkt może pozostać magnetyczny w swoim charakterze. Jest to określane mianem namagnesowania szczątkowego. Nawet nieferrytyczna stal nierdzewna może ulec szczątkowemu namagnesowaniu w wyniku deformacji mechanicznych (w obszarze granicy plastyczności) lub pod wpływem wysokiej temperatury (np. spawania).

Częstym przypadkiem jest, kiedy indukowany magnetyzm pochodzi z innych źródeł zewnętrznych, takich jak chwytaki elektromagnetyczne, elementy przytrzymujące i zaciskowe stoły montażowe lub magnetyczne systemy transportowe. Pola magnetyczne w sąsiedztwie transformatorów, kabli spawalniczych i spawanego punktu także mogą indukować magnetyzm. Nawet niektóre operacje technologiczne, takie jak wiercenie, szlifowanie, cięcie i polerowanie materiału, mogą skutkować indukowaniem namagnesowania szczątkowego (remanencji).

Poruszany problem badawczy dotyczy zagadnienia wpływu obróbki cieplnej stopów kobaltu na kształtowanie własności paramagnetycznych materiałów konstrukcyjnych. Proces ten jest podstawową częścią procesu technologicznego wytwarzania blach i taśm, które stanowią elementy konstrukcyjne oraz zabezpieczające w separatorach i filtrach magnetycznych instalacji przemysłowych wykorzystywanych w różnych dziedzinach produkcji. Określenie zakresu temperatur obróbki cieplnej stanowi główny problem badawczy prezentowanego zagadnienia.

Słowa kluczowe: stop kobaltu, remanencja, podatność magnetyczna.

Wstęp

Wykorzystywane materiały konstrukcyjne separatorów magnetycznych w większości posiadają cechy materiałów ferromagnetycznych. Specyficzne warunki użytkowania wymagają jednak polepszania cech fizycznych kluczowych elementów roboczych. Generowane pole magnetyczne, w którym podczas pracy znajdują się produkty, jak i narzędzia stalowe (ferromagnetyczne) wpływają na zamianę ich cech użytkowych. Materiały ferromagnetyczne magnetycznie miękkich w kontakcie nawet z niewielkim polem magnetycznym ulegają one namagnesowaniu. Równie szybko odbywa się ten proces po zaniku zewnętrznego pola magnetycznego, prowadząc do rozmagnesowania. W przypadku materiałów magnetycznie twardych problem ten jest bardziej złożony. Magnesowanie, które zachodzi w silnych polach magnetycznych, pozostawia pewien stopień namagnesowania mimo zaniku zewnętrznego pola magnetycznego.

Zmiana własności fizycznych może również zachodzić w czasie procesów wytwarzania, przetwarzania, filtrowania czy sortowania wyrobów. Do procesów tych zalicza się: spawanie, szlifowanie, gięcie, cięcie i wykrawanie, głębokie wytłaczania, a nawet wibracje mechaniczne. Powstały magnetyzm szczątkowy jest elementem niepożądanym i może być przyczyną wielu problemów w ramach procesu produkcji, takich jak:

- spawanie staje się niemożliwe lub bardzo trudne;
- spawy wnikają tylko po jednej stronie szwu;
- zwiększa się zużycie łożysk;
- drobiny metalu przywierają do części i narzędzi;
- dochodzi do błędów wykrywania przez urządzenia uruchamiające i czujniki magnetyczne;
- dochodzi do awarii i przestojów na stanowiskach automatycznej obróbki maszynowej z powodu przywierających materiałów;
- pojawiają się niedoskonałości i różnice w grubości w czasie cynkowania galwanicznego lub chromowania oraz powierzchnia staje się bardziej chropowata po cynkowaniu.

Aby zminimalizować oddziaływanie pola magnetycznego lub tymczasowo zneutralizować jego wpływ, wykorzystuje się pole przeciwne biegunowo. Wiąże się to z wprowadzeniem do linii produkcyjnych dodatkowych elementów, tzw. systemów demagnetyzujących. Innym rozwiązaniem mogłoby być wykorzystanie materiałów, które dzięki swym własnościom niwelowałyby negatywne skutki oddziaływania magnetyzmu szczątkowego, zapewniając jednocześnie odpowiednio wysokie parametry wytrzymałości mechanicznej, odporności na korozję chemiczną, elektrochemiczną jak i mikrobiologiczną oraz bardzo wysoką wytrzymałość termiczną.

Do grupy materiałów najczęściej wykorzystywanych w tym obszarze techniki należą stale austenityczne. Zalicza się je do materiałów odpornych na korozję i są ogólnie traktowane jako paramagnetyczne, ponieważ charakteryzują się względną przenikalnością magnetyczną wynoszącą ok. 1. W stalach austenitycznych uzyskanie wartości przenikalności magnetycznej ponad 1 powiązane jest z modyfikacją składu chemicznego stali oraz warunkami obróbki cieplnej i obróbki plastycznej oraz z udziałem faz magnetycznych (ferrytu delta i martenzytu alfa) w ich strukturze. Najczęściej wykorzystywane są stale AISI 302, 304, 316 wykazujące cechy paramagnetyczne, jednak w przypadku silnie odkształconych plastycznie elementów mogą one wykazywać niewielki stopień własności magnetycznych. Dotyczy to obróbki plastycznej na zimno prowadzonej celem poprawy własności mechanicznych. Przykładem może być wytwarzanie drutu z tych materiałów, który podczas ciągnięcia zmniejsza swoją średnicę

i jednocześnie jest umacniany przez zgmiot. Prowadzony w ten sposób proces wytwarzania może spowodować częściowe przekształcenie fazy austenitycznej w martenzyt, który jest ferromagnetyczny. Powstanie martenzytu w znacznym stopniu uzależnione jest od składu chemicznego, a w szczególności od udziału pierwiastków stabilizujących fazę austenityczną. Stale o niższym stężeniu niklu 301 (EN 1.4310) wykazują mniej stabilną strukturę austenityczną, która w trakcie odkształcenia plastycznego ulega przemianom na martenzyt, w wyniku czego ich własności magnetyczne znacznie się zwiększają w porównaniu do stali o stabilnej strukturze austenitycznej, np. AISI 316 (EN 1.4401), które umacniają się wolniej, a zmiana ich własności w wyniku obróbki plastycznej jest niewielka.

Kolejnym ważnym elementem w procesie wytwórczym elementów linii technologicznych jest spawanie, w wyniku którego może dojść do zmian strukturalnych podczas działania wysokiej temperatury, a następnie chłodzenia, co w konsekwencji prowadzi do powstania ferrytu szczytkowego (ferryt delta). Zwiększona przenikalność magnetyczna spoiny w strefie wpływu ciepła może być znacznie wyższa niż w materiale rodzimym. W podobny sposób mogą zmienić się własności magnetyczne tych stali w procesie cięcia plazmą lub tlenem. Występowanie w stopie ferrytu delta jest zjawiskiem niepożądanym. Zjawisko to jest szczególnie niekorzystne ze względu na pogorszenie plastyczności stali oraz jej odporności na korozję¹.

Procesy te nie występują w stopach kobaltu poddawanych obróbce plastycznej na zimno i na gorąco. Wynika to z braku struktur ferrytycznych w zakresie temperatur obróbki plastycznej, z tego względu badany stop kobaltu o znaku M5 stanowi alternatywę dla stali austenitycznych. Związane jest to również z małą podatnością magnetyczną i równie wysoką odpornością na korozję.

1. Oznaczenie parametrów magnetycznych stopu kobaltu

1.1. Badany materiał

Badania przeprowadzono na doświadczalnym stopie kobaltu Co-Cr-Ni-Mo-Nb, wytworzonym metodą metalurgii próżniowej w HZWD Mikrohuta Huty „Baildon” w Dąbrowie Górniczej oznaczonym jako M5. Skład chemiczny otrzymanego (odlew wytopowy) stopu przedstawiono w tabeli 1.1.

Tabela 1.1. Skład chemiczny doświadczalnego stopu kobaltu² [5]

Stop badany	Pierwiastek [% mas.]								
	C	Cr	Ni	Mo	Ti	Nb	Mn	Si	Co
M5 pat. 150 028	0,01	19,78	9,97	0,94	0,01	0,49	0,1	0,3	r
oraz: 0,004 % S, 0,003 % P, N ₂ < 200 ppm, O ₂ < 100 ppm									

Źródło: *Atlas Specialty Metal Tech Note 11*, „Magnetic Response of Stainless Steel”.

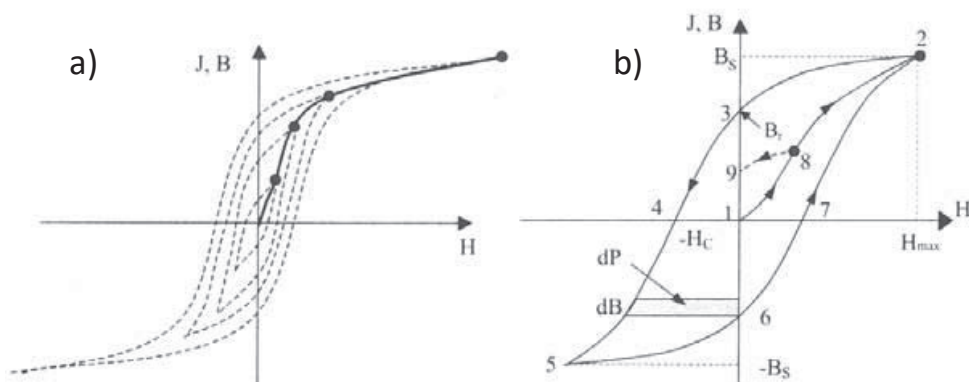
¹ J. Adamczyk, *Inżynieria wyrobów stalowych*, Wyd. Pol. Śląska, 2000.

² <http://www.totalmateria.com>, dostęp: 08.02.2018 r.

1.2. Zachowanie się stopu w polu magnetycznym

Pod wpływem pola magnetycznego przyłożonego do próbki ferromagnetycznej jej namagnesowanie zmienia się od zera do wartości namagnesowania nasycenia. Związane jest to z istnieniem domen. Ponieważ moment magnetyczny próbki jest sumą wektorową poszczególnych domen, więc namagnesowanie (średni moment magnetyczny przypadający na jednostkę objętości) może przyjmować dowolną wartość pomiędzy zerem a wartością namagnesowania nasycenia.

Relacja pomiędzy namagnesowaniem i przyłożonym polem magnetycznym zależy głównie od badanego materiału, lecz najczęściej krzywe mają taki wygląd jak przedstawiono na rys. 1.1. Krzywe magnesowania $B=f(H)$ materiałów magnetycznych można określić jako miejsca geometryczne wierzchołków pętli histerezy magnetycznej wykreślonych dla równych wartości pola magnetycznego. Pełny cykl przemagnesowania obejmuje zakres umożliwiający osiągnięcie stanu nasycenia ferromagnetyka B_s (pkt 2 na rys. 1.1 b). Po osiągnięciu tego stanu i stopniowym zmniejszeniu natężenia pola magnetycznego H do zera otrzymuje się wielkość indukcji resztkowej B_r (zwanej także indukcją remanentu lub szczątkową). Zmiana kierunku pola H i zmniejszenie jego wartości prowadzi do pkt 4 histerezy – zwanego natężeniem koercji H_C – ponownie wartości $(-B_s)$ – indukcji nasycenia przy przeciwnym kierunku pola magnetycznego. Obieg pomiędzy punktami 5–6–7–2 jest symetryczny względem krzywej 2–3–4–5.

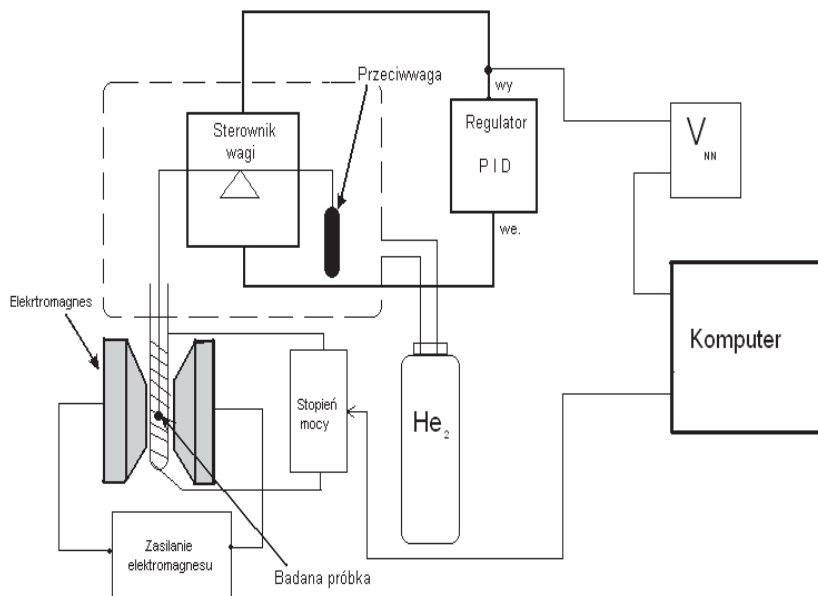
Rys. 1.1. Pętla histerezy magnetycznej materiałów magnetycznie miękkich: a) konstrukcja pierwotnej krzywej magnesowania J (lub indukcji B) otrzymanej metodą komutacyjną (wskutek zmiany pola magnetycznego od $-H$ do $+H$), b) obieg pętli histerezy materiału magnetycznie miękkiego

Źródło: *Atlas Specjalty Metal Tech Note 11*, op. cit.

1.3. Badania właściwości magnetycznych

Badania właściwości magnetycznych obejmowały określenie poziomu namagnesowania materiału pod wpływem zewnętrznego pola magnetycznego w temperaturze ~ 293 K oraz wartości temperatury Curie.

Badania prowadzono na stanowisku do określenia stopnia namagnesowania (w Uniwersytecie Śląskim) przy użyciu wagi magnetycznej. Schemat stanowiska przedstawiony jest na rysunku 1.2.

Rys. 1.2. Schemat stanowiska do badań magnetycznych materiałów

Źródło: opracowanie własne.

Próbki przygotowano w postaci prętów o wymiarach 5 x 8 x 80 mm, a następnie poddano je obróbce cieplnej (wyżarzaniu) w temperaturze 1173 K w czasie 12 godzin oraz w 1223 K, 1323 K, 1373 K w czasie 0,75 h z chłodzeniem na wolnym powietrzu.

Pomiar namagnesowania:

$$\vec{F} = -\text{grad}E_p$$

gdzie: $\vec{F}$ – wektor momentu siły działającej na obiekt
 Energia potencjalna:

$$E_p = -\vec{\mu} \circ \vec{B}$$

gdzie: μ – moment magnetyczny ($\mu = \frac{e}{2m_e} \cdot J$)

gdzie: J – wartość momentu pędu elektronu,

e – ładunek elektronu,

m_e – masa elektronu

$\vec{B}$ – indukcja magnetyczna

$$\text{dla } \frac{dB_x}{dx} = \frac{dB_y}{dy} = 0 \rightarrow F_x = F_y = 0$$

$$F = F_z = \mu \frac{dB_z}{dz} = \mu \mu_0 \frac{dH_z}{dz}$$

gdzie: μ_0 – przenikalność magnetyczna próżni
 H_z – natężenie pola magnetycznego

Moment magnetyczny próbki:

$$M = \chi_m H$$

gdzie: χ_m – podatność magnetyczna,
 H – natężenie pola magnetycznego

$$\mu = MV$$

gdzie: M – namagnesowanie
 V – objętość próbki

$$V = \frac{m}{\rho}$$

gdzie: m – masa próbki
 ρ – gęstość próbki

$$F = \mu_0 \frac{Mm}{\rho} \frac{dH_z}{dz}$$

Dla próbki niklowej o masie m_{Ni} (o znanym momencie magnetycznym i gęstości):

$$F_i = \mu_0 \frac{M_{Ni}m_{Ni}}{\rho_{Ni}} \frac{dH_z}{dz}$$

Dla próbki badanej:

$$F_x = \mu_0 \frac{M_x m_x}{\rho_x} \frac{dH_z}{dz}, \text{ wtedy: } M_x = \frac{F_x}{F_{Ni}} \cdot \frac{\rho_x m_{Ni}}{\rho_{Ni} m_x} \cdot M_{Ni}$$

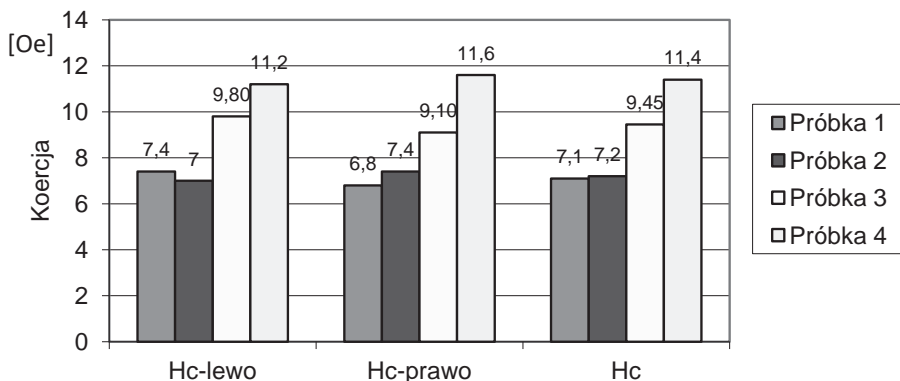
Pomiar temperatury Curie

Z zależności siły od temperatury „in situ” wyznaczamy zależność namagnesowania od temperatury. Jako temperaturę Curie przyjmuje się temperaturę najszybszego spadku namagnesowania rys. 1.6 do 1.9 (wyznaczoną z minimum różniczki krzywej $M=f(T)$).

1.4. Właściwości magnetyczne stopu kobaltu

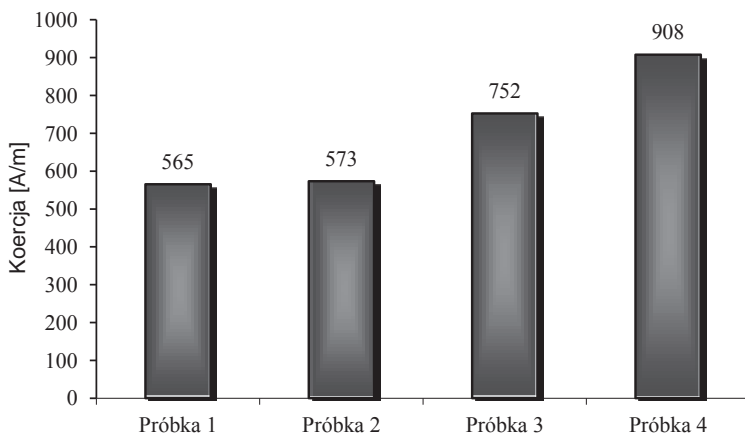
Badanie właściwości magnetycznych stopu kobaltu o strukturze odlewniczej oraz obrabianych cieplnie zostały poprzedzone analizą otrzymanych obrazów dyfrakcyjnych. Zwrócono głównie uwagę na efekt tekstury w badanych próbkach, który stanowił podstawę do wykluczenia danego materiału z tej części badań, by ograniczyć liczbę czynników mogących mieć wpływ na właściwości magnetyczne. Do dalszych badań zakwalifikowano 4 zestawy próbek (1 – 1223K/0,75h, 2 – 1373 K, 3 – 1423 K, 4 – 1173 K/12h).

Przedstawione na rys. 1.3 wielkości siły koercji świadczą o bardzo słabych właściwościach ferromagnetycznych badanych próbek. Wielkość koercji na poziomie 7÷11[A/m] według skali Gaussa może wskazywać, że jest to stop magnetycznie twardy. Jednak na podstawie normy dotyczącej materiałów magnetycznych³ zalicza się je do materiałów magnetycznie miękkich, jeżeli natężenie koercji jest mniejsze niż 1×10^3 [A/m] (rys. 1.3).

Rys. 1.3. Wykres koercji w jednostkach Gaussa

Źródło: opracowanie własne.

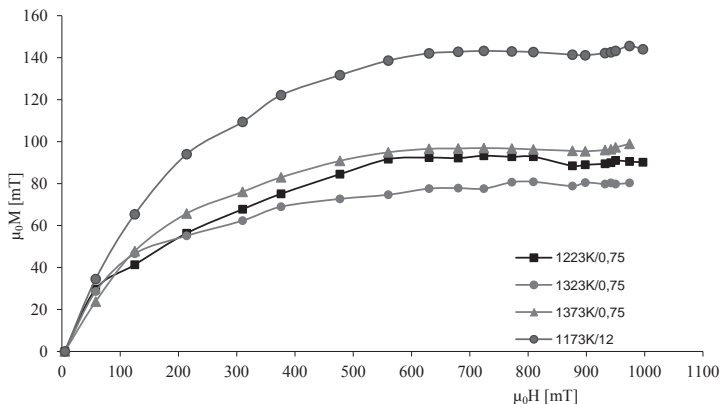

Rys. 1.4. Wykres koercji w jednostkach SI

Źródło: opracowanie własne.

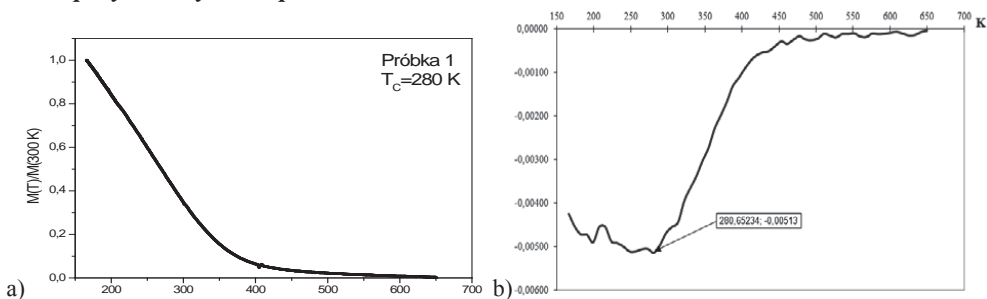
Namagnesowanie i temperaturę Curie wyznaczono dla kolejnych stanów technologicznych (różne temperatury wyżarzania). Temperaturę Curie obliczono na podstawie pomiarów spadku szybkości namagnesowania w zależności od temperatury. Punkt Curie dla stopu wyżarzanego w różnych temperaturach określono po zróżniczkowaniu wykresu temperatury otrzymanego na podstawie danych z wagi magnetycznej (rys. 1.6 b–1.9 b), jest to najniższa wartość krzywej. W obliczeniach wykorzystano specjalistyczne oprogramowanie (program wykonany na Wydziale Fizyki Uniwersytetu Śląskiego) oraz program do analizy krzywych ORIGIN®.

³ Norma IEC, Publication 404–1, Magnetic materials Part 1, Classification, Genewa 1979.

Rys. 1.5. Wykres porównawczy namagnesowania próbek poddanych obróbce cieplnej
Źródło: opracowanie własne.

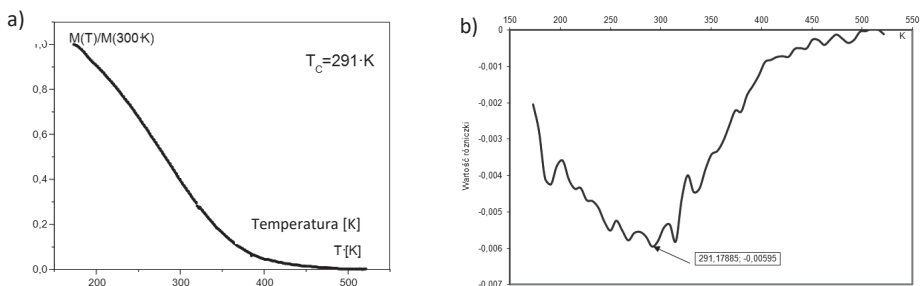
Stop wyżarzany w temperaturze 1223 K/0,75 h

Rys. 1.6. Wykres temperatury Curie dla próbki wyżarzanej w temperaturze 1223 K w czasie 0,75 h,
a) waga magnetyczna, b) po zróżniczkowaniu

Źródło: opracowanie własne.

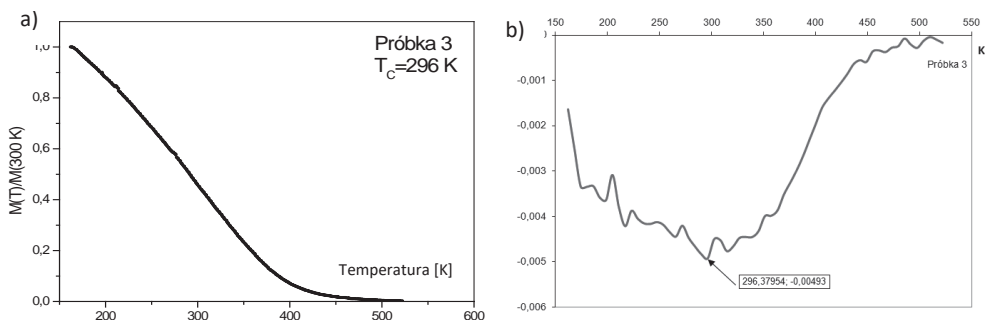
Stop wyżarzany w temperaturze 1323 K/0,75 h

Rys. 1.7. Wykres temperatury Curie dla próbki wyżarzanej w temperaturze 1323 K w czasie 0,75 h,
a) waga magnetyczna, b) po zróżniczkowaniu

Źródło: opracowanie własne.

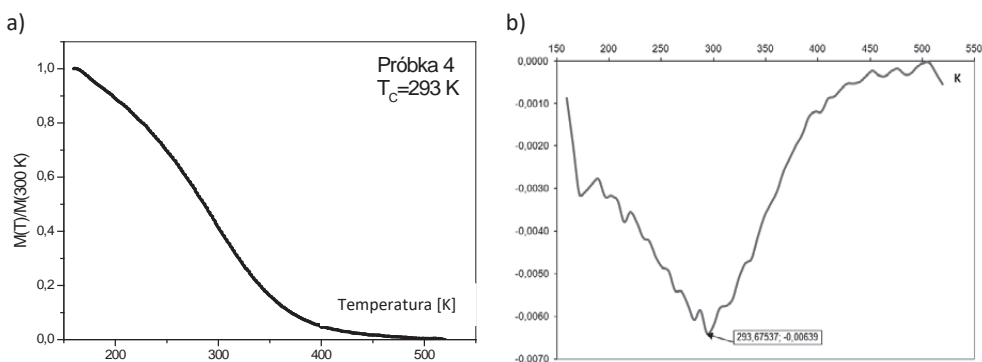
Stop wyżarzany w temperaturze 1373 K/0,75 h

Rys. 1.8. Wykres temperatury Curie dla próbki wyżarzanej w temperaturze 1373 K w czasie 0,75 h, a) waga magnetyczna, b) po zróżniczkowaniu

Źródło: opracowanie własne.

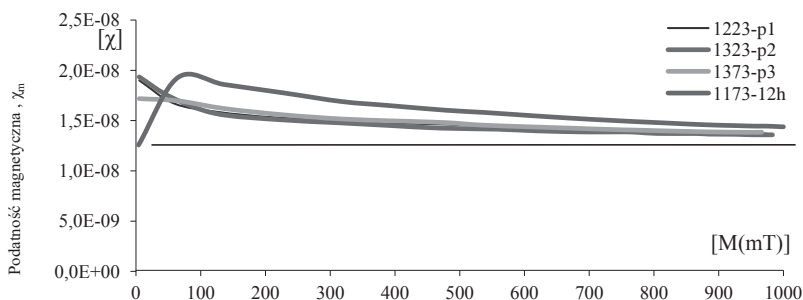
Stop wyżarzany w temperaturze 1173 K/12 h

Rys. 1.9. Wykres temperatury Curie dla próbki wyżarzanej w temperaturze 1173 K w czasie 12h, a) waga magnetyczna, b) po zróżniczkowaniu

Źródło: opracowanie własne.

Podatność magnetyczna została obliczona na podstawie namagnesowania nasycenia dla próbek wyżarzanych w poszczególnych temperaturach.

Rys. 1.10. Wykres podatności magnetycznej stopu wyżarzanego w różnych temperaturach w czasie 0,75 h

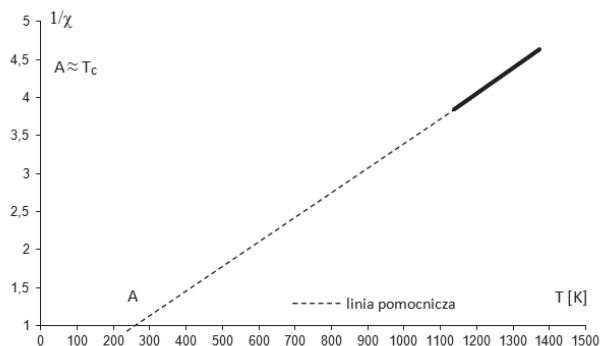
Źródło: opracowanie własne.

Podatność magnetyczna dla stopu kobaltu M5 po obróbce cieplnej przyjęto jako wielkość otrzymaną po osiągnięciu stanu nasycenia dla poszczególnych temperatur wyżarzania.

$$\chi_{1173} = 1,45 \cdot 10^{-6}, \chi_{1223} = 1,38 \cdot 10^{-6}, \chi_{1323} = 1,37 \cdot 10^{-6}, \chi_{1373} = 1,39 \cdot 10^{-6}$$

Celem weryfikacji otrzymanych wyników namagnesowania i temperatury Curie przeprowadzono obliczenia podatności magnetycznej w zależności od temperatury stopu. Do analizy zastosowano metodykę zaczerpniętą z literatury, wykorzystując prawo Curie – Weissa. Otrzymane wyniki przedstawia rys. 1.11. Zaznaczony na wykresie punkt A przedstawia w przybliżeniu punkt Curie, co potwierdza, że otrzymane wyniki są prawidłowe.

Rys. 1.11. Wykres podatności magnetycznej w zależności od temperatury

Źródło: opracowanie własne.

Otrzymane wyniki wykazały, że badany stop posiada bardzo słabe właściwości ferromagnetyczne na poziomie granicy pomiędzy właściwościami paramagnetycznymi i ferromagnetycznymi.

Wynikłe różnice w poziomie koercji i namagnesowania resztkowego (remanentu) zależą od technologii, rodzaju i rozkładu defektów struktury, parametrów struktury domenowej, co potwierdzają również doniesienia literaturowe⁴.

2. Obszary wykorzystania stopu kobaltu w budowie separatorów magnetycznych

Badany materiał jest obecnie powszechnie stosowany w medycynie, a głównie w stomatologii jako wszczepy filarowe i protezy szkieletowe. Za priorytetowe właściwości uważa się jego wysoką wytrzymałość mechaniczną, odporność na ścieranie oraz, co jest bardzo istotne, wysoką odporność korozyjną.

Poza zastosowaniami w medycynie stopy kobaltu ze względu na ich właściwości paramagnetyczne są stosowane w budowie elementów urządzeń przemysłowych.

⁴ R. P. Feynman, *Feynmana wykłady z fizyki*, T. 2.1, *Elektryczność i magnetyzm, elektrodynamika*, przekł. z jęz. ang. K. Rejmer et al., Wyd. PWN, Warszawa 2014.

Pierwszą grupę stanowią urządzenia do transportu wewnątrzzakładowego i są to różnego rodzaju przenośniki, od których wymaga się dużej odporności chemicznej lub termicznej. Tego typu urządzenia są produkowane głównie dla przemysłu chemicznego, elektrochemicznego (bardzo wysoka odporność chemiczna i mechaniczna), gdzie wykorzystuje się je jako elementy uchwytów transportowych.

W przypadku ciągów produkcyjnych wykorzystujących w procesie produkcji nanoszenie elektrolityczne powłok ochronnych (elektrolitycznych, konwersyjnych) z materiałów o podwyższonej odporności antykorozyjnej wykonuje się elementy napędowe, sterujące i regulujące. Przykładem jest przenośnik taśmowy wykonany w całości z paramagnetycznego stopu kobaltu (CROFT® Engineering Services). Istotną zaletą tego typu rozwiązania (na podstawie danych producenta) jest eliminacja powłok ochronnych oraz brak dodatkowych pól magnetycznych generowanych przez ferrytyczne elementy wanień galwanicznych.

Kolejnym przykładem zastosowań przemysłowych są urządzenia wykorzystywane w przemyśle tworzyw sztucznych (produkcja elastomerów), głównie jako elementy urządzeń przygotowujących surowiec do przetwórstwa. Można tu wyróżnić takie elementy jak sita i mieszadła oraz obudowy zbiorników. Ważną cechą, jaka jest wykorzystywana, to ich duża wytrzymałość mechaniczna i termiczna oraz brak reakcji z mieszanymi składnikami (nie wchodzi z nimi w reakcje chemiczne) przy jednoczesnych właściwościach paramagnetycznych. Przykładem zastosowania jest produkcja gumy magnetycznej firmy Primasil Silicones Ltd., gdzie elementy mieszające i forma wulkanizacyjna wykonana jest z paramagnetycznego stopu kobaltu.

Odrębną grupę zastosowań tego typu materiałów jest wykonywanie elementów (płyty i układów napędowych) przenośników taśmowych w liniach do elektrostatycznego nanoszenia powłok ochronnych z tworzyw termoplastycznych na części maszyn. Wykorzystuje się tu właściwości paramagnetyczne stopu wraz z zachowaniem właściwości wytrzymałościowych w podwyższonych temperaturach (do 573 K). Przykładem zastosowania tego rozwiązania jest taśmociąg do transportu części z napylnym elektrostatycznie tworzywem do komory grzewczej.

Rzadziej stosowanym rozwiązaniem jest wykorzystanie przemysłowego stopu kobaltu w budowie korpusów elementów sterujących. Przykładem zastosowania jest korpus, który zabezpiecza elementy sterownika przed wpływem zewnętrznego pola magnetycznego, zachowując jednocześnie wysokie właściwości wytrzymałościowe (termiczne i mechaniczne). Przykładem może być element wykonawczy układu sterującego firmy BINDER MAGNETIC®, w którym korpus został wykonany z paramagnetycznego stopu kobaltu.

Znacznie szerszą grupę zastosowań paramagnetycznych stopów kobaltu stanowią elementy separatorów taśmowych, w których podstawowe układy, takie jak bębny napędowe oraz taśmy transportowe, wykonane są z tego materiału. Z materiałów firmy WAMAG® wynika, że najczęściej separatory tego typu wykorzystuje się w zakładach recyklingu urządzeń elektronicznych (np. komputerów) do oddzielania części ferrytycznych z masy tworzywa.

Drugą grupę separatorów stanowią separatory bębnowe, w których z paramagnetycznych stopów kobaltowych wytwarza się wały oraz elementy pasywne bębnow roboczych.

W przypadku oczyszczania odpadów przemysłu drzewnego (trocin drzewnych) z różnego rodzaju elementów ferrytycznych (gwoździe, wkręty, zszywki) stosuje się tuby magnetyczne, w których element roboczy wykonany jest z magnezu neodymowego, a obudowa z paramagnetycznego stopu kobaltu.

3. Podsumowanie i wnioski

Wykorzystanie badanego stopu kobaltu jako materiału konstrukcyjnego w chwili obecnej jest na etapie wdrażania, prawdopodobną przyczyną jest znacznie wyższa cena tego materiału w porównaniu do powszechnie wykorzystywanych stali austenitycznych. Jednak wskazane w publikacji znacznie lepsze własności fizyczne proponowanego materiału mogą z sukcesem zrekompensować poniesione nakłady poprzez wydłużenie czasu eksploatacji urządzeń, a w szczególności pracujących w najtrudniejszych warunkach. Na podstawie badań wpływu temperatury wyżarzania stopu kobaltu na właściwości magnetyczne można przedstawić kilka wniosków użytecznych.

1. Temperatura Curie badanego stopu Co–Cr–Ni–Mo–Nb wynosi $T_c = 290$ K, co umożliwia wykorzystanie tego materiału w separatorach magnetycznych pracujących w środowiskach agresywnych (alkalicznych), również w wysokich temperaturach.

2. Podatność magnetyczna stopu na poziomie $1,38 \cdot 10^{-6}$ wykazuje, że materiał jest paramagnetykiem. Obróbka cieplna (wyżarzanie) przeprowadzana w wyższej temperaturze i czasie nie wpływa istotnie na własności magnetyczne tego stopu (wygrzewanie w czasie 12 godzin i w temperaturze 1173 K), prawdopodobnie ze względu na uruchomienie mechanizmu wywołującego zmiany położenia domen magnetycznych.

3. W silnych polach magnetycznych ($H > 400$ mT) stop uzyskuje namagnesowanie nasycenia rzędu $60 \div 100$ mT w temperaturze otoczenia i podwyższonych.

4. Analizowany stop kobaltu stanowi dobre rozwiązanie w przypadku jego zastosowań w specjalistycznych separatorach magnetycznych dla przemysłu chemicznego, spożywczego, w liniach do automatycznego sortowania odpadów komunalnych jak i przemysłowych.

Bibliografia

Adamczyk J., *Inżynieria wyrobów stalowych*, Wyd. Pol. Śląska, 2000.

Atlas Specjalty Metal Tech Note II, „Magnetic Response of Stainless Steel” 2008.

Dunajski Z., *Biomagnetyzm*, Wyd. Komunikacji i Łączności, Warszawa 1990.

Feynman R.P., *Feynmana wykłady z fizyki*, T. 2.1, *Elektryczność i magnetyzm, elektrodynamika*, przekł. z jęz. ang. Krzysztof Rejmer et al., Wyd. PWN, 2014.

<http://www.totalmaterial.com>

Surowska B., Błaszczak M., *Magnetic Properties of Cobalt Cast Alloy*, „Inżynieria Biomateriałów” 2004, nr 38–42, str. 27–29.

Surowska B., *Kształtowanie składu chemicznego i struktury stopów Co-Cr-Ni-Mo jako biomateriałów*, Wydawnictwo Politechniki Lubelskiej. Lublin 1997.

Norma IEC, Publication 404–1, Magnetic materials Part 1, Classification, Genewa 1979.

SUMMARY

Marek Błaszczak, Antoni Świć

The concept of utilising cobalt alloys in paramagnetic supporting structures of magnetic separators

Ferromagnetic (or magnetically conductive) materials such as iron and steel, and their alloys, can easily become magnetic. Depending on the material or alloy type, the product can remain magnetic. This is referred to as residual magnetisation. Even non-ferritic stainless steel can be magnetised as a result of deformation or welding.

In such a case, induced magnetism often originates from other sources of magnetism, such as lifting magnets, clamping tables, speakers and magnetic transport systems. Magnetic fields near transformers, welding cables and the welded point can induce magnetism as well. Even some activities, such as drilling, grinding, cutting and polishing of the material can result in residual magnetisation being induced. As indicated above, this can apply even to stainless steel.

The research problem in question concerns the impact of the heat treatment of cobalt alloys. This process constitutes a fundamental part of the technological production of sheets and strips used as supporting and securing elements in magnetic separators for industrial systems used in various fields of production. Determining the temperature range of heat treatment is the main research problem of the discussed issue.

Key words: cobalt alloy, residual magnetization, magnetic susceptibility.

Data wpływu artykułu: 26.09.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 3.04.2019 r.

Andrzej Szczepański

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Witelona w Legnicy
Wydział Nauk Społecznych i Humanistycznych
e-mail: andszcz@wp.pl

Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach samorządowych w 2018 r.

STRESZCZENIE

Zamieszkująca Śląsk Opolski mniejszość niemiecka stanowi najliczniejszą mniejszość narodową w Polsce, aktywnie uczestniczącą w życiu regionu tak na płaszczyźnie społeczno-kulturalnej, jak i politycznej. Jako komitet wyborczy reprezentujący Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku aktywnie uczestniczy w wyborach do ciał przedstawicielskich na szczeblu centralnym i lokalnym. W ich wyniku nieprzerwanie od ponad ćwierćwiecza deleguje swoich przedstawicieli do takich instytucji władzy publicznej jak m.in.: Parlament, Sejmik Województwa Opolskiego, rady gmin i powiatów. Również w wyborach samorządowych w 2018 r. komitet wyborczy mniejszości wziął udział w rywalizacji o głosy wyborców w województwie opolskim.

Celem nadrzędnym powstania niniejszego artykułu była charakterystyka kampanii wyborczej Komitetu Wyborczego Wyborców Mniejszość Niemiecka w 2018 r., która przebiegała zarówno przy zastosowaniu tradycyjnych środków i narzędzi promocyjnych, jak również rozwiązań nowoczesnych, związanych z wykorzystaniem komunikacji elektronicznej.

Słowa kluczowe: mniejszość niemiecka, wybory samorządowe, komitet wyborczy, województwo opolskie.

Wstęp

Zamieszkała na Śląsku Opolskim mniejszość od początku ostatniej dekady XX w. stale uczestniczy w procesie kreacji władzy, tak w wyborach do ciał ogólnopolskich (parlamentarnych), jak i samorządowych (wojewódzkich, powiatowych i gminnych). Mimo że „najbardziej spektakularne sukcesy mniejszość niemiecka odnosiła na początku transformacji ustrojowej”¹, jej reprezentanci nieprzerwanie zasiadają w takich instytucjach władzy

---

¹ E. Ganowicz, *Mniejszość niemiecka w polityce lokalnej regionu pogranicza na Opolszczyźnie*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2016, t. 4, nr 2, s. 256.

przedstawicielskiej jak m.in.: Sejm², Sejmik Województwa Opolskiego (dalej: Sejmik), rady powiatów i gmin, a także reprezentują mniejszość jako wójtowie i burmistrzowie miast. Również w ostatniej elekcji samorządowej, w 2018 r., komitety wyborcze społeczności z powodzeniem brały udział w rywalizacji wyborczej, w następstwie której delegowały swoich przedstawicieli do lokalnych władz.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie udziału mniejszości niemieckiej w wyborach samorządowych w 2018 r. w województwie opolskim, w tym m.in. ukazanie jej kampanii wyborczej, charakterystyka programu, strategii i zastosowanych działań marketingowych. Spośród bogatej palety narzędzi i metod badawczych wybrano m.in. metody: analizy materiałów źródłowych, krytyki piśmiennictwa, statystyczną i komparatystyczną. Podstawiono jednocześnie hipotezę badawczą, zgodnie z którą „głosowanie etniczne”, przez które autor rozumie sytuację, w której wyborcy wywodzący się z określonej grupy społecznej (mniejszości) decydują się na wyrażenie poparcia kandydatom i komitetom wyborczym w związku z ich przynależnością narodową, jest wciąż dostrzegalne w wyborach samorządowych województwa opolskiego. Z uwagi na fakt, że niektórzy reprezentanci opisywanej społeczności w wyborach do rad gmin i powiatów oraz na stanowiska wójta, burmistrza i prezydenta reprezentowali niekiedy (i czynią to nadal) organizacje wyborcze unikające odniesienia do przynależności etnicznej kandydatów³, uwaga autora, zmierzająca do weryfikacji wspomnianego założenia, została skoncentrowana na wyborach do Sejmiu, w których nieprzerwanie od 1998 r. uczestniczy komitet wyborczy mniejszości niemieckiej.

Zgodnie z Ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym⁴ (dalej Ustawa) mniejszość niemiecka jest jedną z dziewięciu mniejszości narodowych zamieszkujących teren Rzeczypospolitej Polskiej. Występuje głównie na Górnym Śląsku, w przeważającej mierze Opolskim, stanowiąc zwarte skupiska ludności „na wschód od Odry, w rejonie Ozimka, Strzelec Opolskich, Kędzierzyna-Koźła, Raciborza i Olesna”⁵, tj. w następujących powiatach województwa opolskiego: strzeleckim, opolskim, krapkowickim, oleskim, prudnickim, kędzierzyńsko-kozielskim, kluczborskim i opolskim – miejskim. Ponadto opisywaną społeczność można odnotować również w zachodnich powiatach województwa śląskiego: raciborskim, gliwickim i lublinieckim⁶, a także – w mniejszym natężeniu – w następujących województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, warmińsko-mazurskim, lubuskim i mazowieckim⁷. Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-

² Sprawujący mandat od 2005 r. Ryszard Galla jest dziś jedynym posłem mniejszości niemieckiej.

³ Czynili tak następujący członkowie mniejszości niemieckiej, np. Andrzej Kasiura, kandydujący na stanowisko burmistrza Krapkowic z list własnego komitetu wyborczego w latach 2010–2018, Sybilla Zimmerman – kandydatka na burmistrza Zdzeszowic w latach 2014–2018 i Marcin Gambiec – kandydat na prezydenta Opola i radnego miejskiego w 2018 r.

⁴ Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dziennik Ustaw z 2005 r., nr 17, poz. 141.

⁵ S. Łodziński, *Struktura narodowościowa Polski i polityka wobec mniejszości w latach 1989–1992*, Raport nr 22, Biuro Studiów i Ekspertyz, Kancelaria Sejmu, 1992, s. 5.

⁶ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl/mne/mniejszosci/charakterystyka-mniejs/6480>, Charakterystyka-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych-w-Polsce.html#niemcy, dostęp: 3 lutego 2019 r.

⁷ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator 2003*, red. L. M. Nijakowski, S. Łodziński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003, s. 21.

Kulturalnych w Polsce⁸ (dalej ZNSSK) nadmieniana na swojej stronie internetowej, że miejsca występowania grupy są determinowane względami historycznymi i wskazuje na południowo-zachodnie, zachodnie, północno-zachodnie i północno-wschodnie tereny Rzeczypospolitej Polskiej, jako główne obszary zamieszkania⁹.

Określenie precyzyjnej liczby przedstawicieli mniejszości wydaje się zadaniem nader złożonym, ponieważ odnaleźć można istotne rozbieżności w prezentowanych szacunkach, w zależności od „intencji” autora zestawienia. Przykładowo „po II wojnie światowej aż do roku 1989 polskie władze państwowe w zasadzie prowadziły politykę negocjowania w kraju istnienia w kraju mniejszości niemieckiej”¹⁰. Odmienne stanowisko prezentowano wówczas w Republice Federalnej Niemiec, gdzie wskazywano, że wśród obywateli Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej znajdują się członkowie narodu niemieckiego w liczbie ok. miliona osób, w przeważającej mierze rekrutujących się spośród ludności autochtonicznej.

Weryfikacja powyższych stanowisk nastąpiła wraz z rozpoczęciem demokratyzacji systemu politycznego w Polsce i zmianą polityki państwa wobec mniejszości etnicznych i narodowych, w tym niemieckiej, której oprócz formalnego uznania umożliwiono nieskrępowany rozwój społeczny i polityczny. W ostatniej dekadzie XX wieku źródła niemieckie wskazywały na liczbę ok. 300 tysięcy¹¹ osób, natomiast dane strony polskiej szacowały populację między 300 a 500 tysięcy przedstawicieli. Zarówno źródła polskie, jak i niemieckie nierzadko swoje szacunki konstruowały na podstawie liczby deklaracji członkowskich poszczególnych organizacji mniejszości w Polsce. Ponieważ w kolejnych latach ustalono, że występowały przypadki akcesji tych samych osób do kilku instytucji równocześnie, uzyskane dane poddano wnikliwej analizie, precyzując liczebność mniejszości między 250 a 350 tysięcy przedstawicieli u progu nowego stulecia¹². Zupełnie nową jakość w badaniach nad strukturą etniczną polskiego społeczeństwa przyniosły dwukrotnie przeprowadzone Narodowe Spisy Powszechne Ludności i Mieszkań (dalej NSP) – w 2002 i 2011 r. W trakcie pierwszego narodowość niemiecką wskazało 147 094 obywateli RP (w tym 104 399 mieszkańców województwa opolskiego), w drugim – 144 238 (w Opolskiem – 78 157)¹³.

⁸ Związek Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce (VdG) – stowarzyszenie grupujące organizacje mniejszości niemieckiej w Polsce, będące reprezentacją polityczną mniejszości w stosunkach z polskimi i niemieckimi instytucjami politycznymi. Ponadto obszarami aktywności Związku jest m.in. działalność kulturalna, medialna i oświatowa. Siedziba ZNSSK mieści się w Opolu.

⁹ Ł. Biły, *Mniejszość niemiecka w Polsce*, <http://www.vdg.pl/pl/o-nas/zwiazek/vdg>, dostęp 20 lutego 2019 r.

¹⁰ P. Popieliński, *Mniejszość niemiecka w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku w Polsce [w:] Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego ludności z 2011 roku*, red. S. Łodziński, K. Warmińska, G. Gudaszewski, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2015, s. 187.

¹¹ Ibidem, s. 187–189.

¹² Por. np.: H. Chałupczak, T. Browarek, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918–1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000, s. 126; S. Łodziński, op. cit., s. 5; G. Janusz, *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011, s. 131; D. Matelski, *Niemcy w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1999, s. 275; Z. Kurcz, *Mniejszość niemiecka w Polsce na tle innych mniejszości*, Instytut Zachodni, Poznań 2001, s. 25–26; K. Kóska, *Struktura społeczno-zawodowa mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim [w:] Sprawy narodowościowe. Oryginalne badania własne studentów*, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003, s. 192.

¹³ <http://mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl...>, op. cit., dostęp: 3 lutego 2019 r.

Na zakończenie rozważań poświęconych kwestii liczebności grupy zasadnym będzie przywołanie stanowiska zamieszkałej w Polsce mniejszości niemieckiej, która ocenia swój status na ok. 300 tysięcy osób, w zdecydowanej większości występującej na terenie Śląska¹⁴.

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim jako forma organizacji społeczno-politycznej

Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Mniejszości Niemieckiej na Śląsku Opolskim, od 1993 r. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim (dalej TSKN) zostało zarejestrowane 14 lutego 1990 r.¹⁵ Powołanie do życia organizacji związane było z dążeniami emancypacyjnymi „nieistniejącej mniejszości”, która uzyskała prawne potwierdzenie swojego istnienia. Ponadto „Towarzystwo stawiało sobie za cel krzewienie kultury, oświaty i sztuki niemieckiej, reprezentowanie mniejszości przed władzami państwowymi w ramach kierowania postulatów dotyczących potrzeb społecznych i bytowych mniejszości”¹⁶. Współcześnie oficjalna strona organizacji wskazuje, że „celem TSKN jest animacja i wspieranie życia kulturalnego Mniejszości Niemieckiej, rozwój niemieckojęzycznego szkolnictwa w regionie, propagowanie dwujęzyczności mieszkańców regionu jak również wspieranie instytucji o charakterze społecznym, jak np. przy DFK¹⁷ – stanowiące częstokroć lokalne Domy spotkań, biblioteki, szkoły, itd. Projekty kulturalne realizowane przez TSKN mają promować kulturę niemiecką i mniejszości niemieckiej wśród mieszkańców województwa i okolic oraz budować więzi z małą ojczyzną, kultywować tradycje specyficzne dla regionu Śląska Opolskiego, także praca nad zmianą postrzegania Niemców w Polsce oraz kooperacja z administracją publiczną i innymi stowarzyszeniami działającymi na terenie województwa”¹⁸. Główne obszary podejmowanych działań w drodze do osiągnięcia wymienionych wyżej celów wpisano w dwie płaszczyzny aktywności Towarzystwa, tj. działalność kulturalno-oświatową i społeczno-polityczną.

Pierwsza z wymienionych obejmuje:

- **Działalność oświatowa**¹⁹, a w jej ramach: Bajkowe noce²⁰, Konkurs Wiedzy o Mniejszości Niemieckiej²¹, Niemieckojęzyczne Szkółki Piłkarskie²², Kursy sobotnie

¹⁴ Ł. Biły, op. cit.

¹⁵ D. Matelski, op. cit., s. 294.

¹⁶ A. Szczepański, *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim po 1989 r.*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013, s. 122.

¹⁷ Deutsche Freundschaftskreise – Niemieckie Koła Przyjaźni.

¹⁸ *O organizacji*, <http://skgd.pl/o-nas/o-organizacji/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

¹⁹ <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/>, dostęp: 19 lutego 2019 r.

²⁰ Celem trwającego od 2011 r. adresowanego do dzieci projektu jest poznawanie przez nie języka niemieckiego w codzienności, kultury mniejszości, jej historii i tradycji oraz wspólna integracja z rodzicami lub dziadkami poprzez gry i zabawy. W 2011 roku zorganizowano 10 nocy bajkowych, w których wzięło udział 150 dzieci, a w 2017 r. – 25 wydarzeń adresowanych do 375 dzieci.

²¹ Projekt organizowany z inicjatywy posła Ryszarda Galli od 2011 r., skierowany do uczniów szkół gimnazjalnych i starszych klas szkół podstawowych.

²² Projekt powstał w 2014 r., po zakończeniu Mistrzostw Świata w piłce nożnej, kiedy w Chrzastowicach

dla dzieci²³, Kursy języka niemieckiego dla dorosłych²⁴, Wojewódzkie Konkursy Języka Niemieckiego²⁵, Konkurs recytatorski w języku niemieckim „Młodzież recytuje poezję”²⁶, Dwujęzyczne gminy²⁷ i Dwujęzyczne szkolnictwo²⁸.

- **Projekty kulturalne**²⁹ – zawierające: Konkurs Piosenki Niemieckojęzycznej „Superstar”³⁰, Ogólnopolski Konkurs Literacki „W języku serca”³¹, Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim³², Opolskie bez tajemnic³³, Spacer po Opolu³⁴, Koncerty powiatowe³⁵ i „Gruss aus Oppeln”³⁶.
- **Msze w języku niemieckim**³⁷ – organizowanie dwujęzycznych nabożeństw w 199 parafiach, a także pielgrzymek do miejsc związanych z niemiecką tradycją oraz kulturą, tj. Góry Świętej Anny, Barda Śląskiego, Wambierzyc i Złatych Hor.
- **Grupy artystyczne TSKN**³⁸ – prezentacje ośmiorga wykonawców wywodzących się

utworzono pierwszą Miro Deutsche Fußballschule, nawiązującą do urodzonego w Opolu mistrza świata w piłce nożnej Miroslava Klose.

²³ Kursy organizowane są dwa razy w roku: wiosną i jesienią. W trakcie zajęć uczestnicy rozwijają zdolności manualne, uczą się wierszyków i piosenek, tańczą oraz przygotowują przedstawienia teatralne.

²⁴ Obejmują 24 godziny lekcyjne i prowadzone są w małych grupach, a odpłatność za udział wynosiła w 2019 r. 100 (dla członków mniejszości) lub 160 zł (osób niebędących członkami mniejszości).

²⁵ Są to dwa konkursy organizowane we współpracy z Opolskim Kuratorium Oświaty, oddzielnie dla uczniów szkół podstawowych i gimnazjalnych.

²⁶ Konkurs organizowany jest od 1994 r. i odbywa się co roku na czterech szczeblach: szkolnym, gminnym, rejonowym i wojewódzkim (finał). Uczestniczy w nim co roku ok. 4000 uczniów.

²⁷ Zgodnie z art. 9. ustawy samorzady mogą wprowadzić używanie języka mniejszości jako pomocniczego w kontaktach z organami gminy, a także – zgodnie z jej art. 12 – używać podwójnego nazewnictwa geograficznego w językach polskim i mniejszości (są to tzw. „dwujęzyczne tablice” nazw miejscowości). W województwie opolskim w 22 gminach wprowadzono język niemiecki jako język pomocniczy, a w 28 – podwójne nazewnictwo.

²⁸ Dzieci i młodzież wywodzące się ze środowiska mniejszości mają możliwość nauki własnego języka jako języka mniejszości, zawierającego odmienną podstawę programową (m.in. dodatkowe zajęcia z zakresu własnej historii i kultury) względem „zwykłego” nauczania języka obcego nowożytnego.

²⁹ <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/projekty-kulturalne-tskn/>, dostęp: 19 lutego 2019 r.

³⁰ Projekt jest adresowany do wszystkich zainteresowanych niemieckojęzyczną piosenką i został po raz pierwszy zorganizowany w 2008 r.

³¹ Konkurs jest kierowany do osób w różnym wieku, podzielonych na cztery kategorie wiekowe: I – 13–16 lat; II – 17–20 lat; III – 21–25 lat; IV – od 26 lat. Jego celem jest wspieranie aktywności literackiej w języku niemieckim.

³² Największy projekt kulturalny TSKN odbywający się cyklicznie od 2004 roku. Ma na celu integrację i wzmocnienie kultury i języka niemieckiego na terenie Śląska Opolskiego.

³³ Projekt realizowany w ramach budżetu obywatelskiego do końca 2019 r., obejmujący cykl spotkań, konkursów i wycieczek poświęconych historii, tradycji i kulturze regionu.

³⁴ Realizowane od 2017 r. projekty są poświęcone stworzeniu tras spacerowych po Opolu, m.in. „Spacer z Rabinem Leo Baeckiem i śladami gminy żydowskiej w Opolu”, „W poszukiwaniu międzywojennego modernizmu” i „Śladami chrześcijańskiej historii Opola”.

³⁵ Organizowane od 2016 r. koncerty na terenie pięciu powiatów województwa opolskiego, przedstawiające dorobek artystyczny TSKN.

³⁶ Zrealizowany w 2017 r. z okazji 800-lecia Opola film dokumentalny o życiu w przedwojennym mieście.

³⁷ <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/msze-w-jezyku-niemieckim/>, dostęp: 19 lutego 2019 r.

³⁸ <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/zespoly-artystyczne-tskn/>, dostęp: 19 lutego 2019 r.

z kręgu mniejszości, których adresy i dane kontaktowe zostały zamieszczone na stronie internetowej TSKN.

Działalność społeczno-polityczna została wyszczególniona w następujących obszarach aktywności:

- **Społecznej**, zawierającej następujące odnośniki: Animatorzy osób starszych³⁹, Klaster senioralny⁴⁰ i Bazę konferansjerów⁴¹.
- **Politycznej**, w której wskazano: Wybory do Bundestagu 2017⁴², Udział w wyborach samorządowych 2018⁴³, Polsko-Niemiecki „Okragły Stół i jego ustalenia”⁴⁴, Udział w wyborach parlamentarnych⁴⁵ i Komisję Wspólną Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych⁴⁶.

Oprócz informacji poświęconych działalności TSKN strona organizacji zawiera odwołanie („Strefa DFK”) do tematyki z zakresu funkcjonowania Niemieckich Kół Przyjaźni. Są to m.in. sylwetki i przejawy aktywności poszczególnych kół⁴⁷, porady prawne z zakresu uzyskania obywatelstwa niemieckiego⁴⁸ przez członków mniejszości i ich rodziny, projekty kulturalne „Ożywianie domów spotkań”⁴⁹, wskazanie wymaganych dokumentów

---

³⁹ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-spoeczna/animatory-osob-starszych/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Projekt realizowany w latach 2011–2015 mający na celu aktywizację zawodową osób powyżej 50. roku życia jako animatorów życia społecznego i obywatelskiego wśród seniorów w województwie opolskim.

⁴⁰ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-spoeczna/klaster-senioralny/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Inicjatywa podjęta w 2014 r. pod patronatem Marszałka Województwa Opolskiego i Wojewody Opolskiego, zadaniem której było wypracowanie przez uczestników rozwiązań zapewniających kompleksową ofertę usług zdrowotnych, opiekuńczych i osobistych dla osób starszych

⁴¹ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-spoeczna/baza-konferansjerow/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Na stronie TSKN umieszczono ofertę 12 moderatorów trudniących się zawodem prowadzeniem takich wydarzeń społecznych jak zebrania, spotkania i dyskusje.

⁴² <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/wybory-do-bundestagu-2017/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. W powyższym linku umieszczono odniesienie do kompendium wiedzy, w jaki sposób przedstawiciele mniejszości mogą wziąć udział w głosowaniu do izby niższej parlamentu Republiki Federalnej Niemiec.

⁴³ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-polityczna/udzial-w-wyborach-samorzadowych-2014/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Strona opisuje aktywność wyborczą mniejszości w ramach Komitetu Wyborczego Wyborców Mniejszość Niemiecka i jego udział w elekcji samorządowej w 2018 r.

⁴⁴ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-polityczna/polsko-niemiecki-okragly-stol-i-jego-ustalenia/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Zawarte informacje wymieniają udział przedstawicieli mniejszości niemieckiej w obradach wskazanego gremium.

⁴⁵ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-polityczna/wybory-parlamentarne-mniejszosc-niemiecka/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Wskazano na udział kandydatów mniejszości w wyborach do Parlamentu od 1990 r. do 2015 r., rezultaty poszczególnych elekcji i aktywność przedstawicieli grupy na arenie sejmowej i senackiej.

⁴⁶ <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-polityczna/komisja-wspolna-rzadu-i-mniejszosci-narodowych-i-etnicznych/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. W ramach powołanej w 2005 r. Komisji zasiada dwóch przedstawicieli mniejszości niemieckiej (aktualnie są to: Rafał Bartek i Bernard Gaida).

⁴⁷ <http://skgd.pl/strefa-dfk/kola-dfk/>, dostęp: 20 lutego 2019 r. Wskazano na istnienie 311 podmiotów.

⁴⁸ <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/staatsangehoerigkeit/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁴⁹ <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/ozywienie-domow-spotkan/>, dostęp: 2019 r.

i procedur sprawozdawczych⁵⁰, danych na temat warunków otrzymania i rozliczenia dotacji⁵¹ i oferty ubezpieczeniowej dla członków DFK⁵². Dodatkowo Towarzystwo zamieszcza w Internecie oferty pracy i doradztwa zawodowego⁵³, informacje na temat grantów i stypendiów⁵⁴, staży oraz praktyk w TSKN⁵⁵, a także „Mediotekę”⁵⁶ obejmującą publikacje poświęcone mniejszości, galerię i logo DFK.

Wśród obszernej charakterystyki funkcjonowania TSKN istotne miejsce, zwłaszcza w kontekście tematu niniejszego artykułu, zajmuje uczestnictwo w życiu politycznym mniejszości niemieckiej, w tym jej partycypacja w kolejnych wyborach do organów przedstawicielskich, tak na szczeblu centralnym (parlamentarnym), jak i regionalnym (samorządowym). W pierwszym przypadku elekcją otwierającą po 1989 r. były wybory uzupełniające do Senatu przeprowadzone w 1990 r., podczas których w szranki wyborcze stanął kandydat o niemieckiej opcji narodowościowej⁵⁷, w drugim – przeprowadzona w tym samym roku – w pełni demokratyczna rywalizacja do rad gmin⁵⁸. Od tego momentu w każdych kolejnych wyborach (także samorządowych w 2018 r.) kandydaci TSKN, zarówno występujący pod jego szyldem, jak również odmiennym, ale cieszący się poparciem wymienionej organizacji, biorą udział w rywalizacji do samorządowych ciał przedstawicielskich. Sytuacja ta pozwala na identyfikację Towarzystwa jako partii etnicznej, za którą L. M. Nijakowski i S. Łodziński uważają organizację społeczną (w tym stowarzyszenie), będącą oficjalnym przedstawicielem grupy etnicznej lub narodowej i dążącą do uzyskania i utrzymania władzy na szczeblach lokalnym, regionalnym i centralnym. Głosowanie na kandydatów odbiega

⁵⁰ <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/zebrania-sprawozdawczo-wyborcze/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵¹ <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/dokumenty-rozliczeniowe/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵² <http://skgd.pl/strefa-dfk/projekty-wnioski-dokumenty-i-regulaminy/oferta-ubezpieczeniowa-dla-czlonkow-dfk/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵³ <http://skgd.pl/granty-i-stypendia/praca/#>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵⁴ <http://skgd.pl/granty-i-stypendia/granty-i-stypendia-tskn/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵⁵ <http://skgd.pl/granty-i-stypendia/staze-i-praktyki-w-tskn/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵⁶ <http://skgd.pl/medioteka/publikacje/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁵⁷ Był nim Henryk Kroll, który rywalizował o głosy wyborcze z Dorotą Symonides – Ślązacczą o polskiej orientacji narodowościowej. Uzyskane przez Krolla wyniki, odpowiednio 84 601 głosów w pierwszej turze i 124 498 głosów – w drugiej, okazały się niewystarczające do objęcia mandatu.

⁵⁸ Por. więcej na ten temat np. M. Lis, *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim 1989–2014. Z bagażem przeszłości w realiach współczesności*, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu, Opole 2016, s. 123–149; Z. Kurcz *Zachowania wyborcze mniejszości niemieckiej* [w:] *Czy można przewidzieć? Socjologiczno-metodologiczne doświadczenie polskich badań przedwyborczych*, red. W. Sitek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995, s. 97–136; B. Nitschke, *Niemcy* [w:] *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013, s. 51–52; A. Szczepański, *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości niemieckiej...*, s. 193–216; A. Szczepański, *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach samorządowych w 2014 r.* [w:] *Od marketingu samorządowego do prezydenckiego...*, red. A. Kasińska-Metryka, R. Wiszniowski, M. Molendowska, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2015, s. 115–128; A. Szczepański, *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych w 2015 r.* [w:] *Populizm jako narzędzie marketingu politycznego*, red. M. Nowina-Konopka, K. Glinka, R. Miernik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2017, s. 145–168.

od klasycznego modelu poparcia polityków w wyborach, opartego na ofercie programowej pretendentów wobec ich przynależności etnicznej⁵⁹.

Kampania wyborcza

Na mocy Rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów⁶⁰ termin elekcji samorządowej został wyznaczony na 21 października 2018 r. Wśród podmiotów biorących w niej udział znalazł się również reprezentant TSKN – Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka (dalej KWW MN), zarejestrowany 21 sierpnia w Opolu. Członkowie Komitetu zapowiedzieli wystawienie kandydatów w 34 gminach, siedmiu powiatach i czterech okręgach wyborczych do Sejmiku Województwa Opolskiego (dalej: Sejmik)⁶¹. Podczas konferencji prasowej zaprezentowali nowe hasło wyborcze⁶²: **„Opolskie! Wspólna sprawa”**, podkreślając regionalny charakter programu organizacji i lokalne pochodzenie kandydatów, dla których wyznacznikiem działań miało być szeroko rozumiane dobro województwa (m.in. społeczne i ekonomiczne)⁶³. Wskazano ponadto na poczesne miejsce wartości chrześcijańskich, rodziny, przywiązania do śląskiej tradycji i edukacji⁶⁴, apolityczność inicjatywy, a także szczególne znaczenie języka niemieckiego jako „najważniejszego atutu gospodarczego i kulturalnego regionu zarówno pod względem gospodarczym, jak i kulturowym”⁶⁵. Zapowiedziano podanie do publicznej wiadomości nazwisk wszystkich kandydatów mniejszości w trakcie planowanej na 18 września konwencji wyborczej, podkreślając jednocześnie, iż oczekuje ona utrzymania swojego dotychczasowego stanu posiadania mandatów w Sejmiku⁶⁶.

Przygotowania do elekcji rozpoczęły się jednak znacznie wcześniej, ponieważ jesienią 2017 r. na kanwie ogólnopolskich doniesień medialnych o prawdopodobieństwie wystąpie-

⁵⁹ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce...*, op. cit., s. 163.

⁶⁰ Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2018 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic miasta st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, Dz.U. z 2018 r. poz. 1561.

⁶¹ Mniejszość mieli reprezentować następujący kandydaci umiejscowieni na pierwszych miejscach (tzw. „jedynki”) list wyborczych: Rafał Bartek – okręg nr 1 (Opole miasto i powiat opolski); Herbert Czaja – okręg nr 2 (powiaty: namysłowski, kluczborski i oleski), okręg nr 3 – Zuzanna Donath-Kasiura (powiaty: głubczycki, krapkowicki i prudnicki) i okręg nr 4 – Roman Kolek (powiaty: kędzierzyńsko-kozielski i strzelecki), <http://www.mniejszoscnemiecka.eu/2018/08/22/najwiekszy-obywatelski-komitet-wyborczy-w-regionie-zarejestrowany/>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

⁶² Podczas poprzednich wyborów samorządowych w 2014 r., a także parlamentarnych w 2015 r., hasło KWW MN brzmiało: „Mniejszość niemiecka – dobra robota”.

⁶³ L. Myczka, *Kampania Mniejszości Niemieckiej wystartowała. Są konkrety*, <http://opowiecie.info/kampania-mniejszosci-niemieckiej-wystartowala-sa-konkrety/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁶⁴ P. Wójtowicz, *Opolskie wspólna sprawa – to hasło wyborcze mniejszości niemieckiej*, <http://radio.opole.pl/100,248237,opolskie-wspolna-sprawa-to-haslo-wyborcze-mniejs>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁶⁵ *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka przedstawił kandydatów do Sejmiku*, http://www.24opole.pl/27860,Komitet_Wyborczy_Wyborcow_Mniejszosc_Niemiecka_przedstawil_kandydatow_do_Sejmiku,wiadomosc.html, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁶⁶ W elekcji 2014–2018 w Sejmiku zasiadało siedmiu przedstawicieli mniejszości. J. Rudnik, *Mniejszość Niemiecka: na naszych listach wyborczych znajdują się kandydaci sprawdzeni i zupełnie nowi*, <http://radio.opole.pl/100,248331,mniejszosc-niemieckana-naszyc-listach-wyborczyc>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

nia daleko idących zmian w Kodeksie wyborczym⁶⁷ w zakresie wyborów samorządowych, polegających na m.in. na wyłącznym udziale partii politycznych w wyborach do sejmików województw⁶⁸, mniejszość niemiecka podjęła kroki zmierzające do założenia własnej organizacji politycznej. Wniosek o wpisanie partii „REGIONALNA. Mniejszość z Większością” do Ewidencji Partii Politycznych, został złożony w Sądzie Okręgowym w Warszawie w listopadzie 2017 r.⁶⁹ W lutym następnego roku Sąd dokonał wpisu do ewidencji pod numerem 375⁷⁰. W tym samym miesiącu, po podpisaniu przez Prezydenta RP nowelizacji ustawy wprowadzającej zmiany w ordynacji⁷¹, TSKN rozpoczął prace organizacyjne związane z udziałem w wyborach, rezygnując jednak z delegowania swojej partii i pozostając przy dotychczasowej formule KWW MN⁷². Ponadto w działaniach prekampanijnych⁷³, polegających m.in. na reklamie dokonana przez mniejszości w mijającej kadencji, koncentrowano się również na nakłonieniu swoich „etnicznych” wyborców⁷⁴ do udziału w głosowaniu⁷⁵, ponieważ „województwo opolskie, a zwłaszcza gminy tradycyjnie zamieszkiwane przez ludność rodzimą, cechują się najniższym poziomem frekwencji wyborczej w Polsce”⁷⁶.

Analogicznie do poprzednich elekcji również i tym razem akcentowano koncentrację apelu wyborczego na postulatach wpisanych w lokalne realia społeczne i brak powiązań z centrum decyzyjnym (tzw. „centralą”) spoza województwa opolskiego⁷⁷. Założenia te wyartykułowano w trakcie konwencji wyborczej inaugurującej oficjalną kampanię KWW

⁶⁷ Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, Dz.U. z 2011 r. Nr 21 poz. 112 z późn. zm.,

⁶⁸ Kukiz'15 będzie partią polityczną? Paweł Kukiz: Być może będziemy zmuszeni, <https://www.wnp.pl/parlamentarny/wydarzenia/kukiz-15-bedzie-partia-polityczna-pawel-kukiz-byc-moze-bedziemy-zmuszeni,26070.html>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁶⁹ K. Ogiolda, *Regionalna Mniejszość z Większością – mniejszość niemiecka rejestruje partię polityczną*, <https://nto.pl/regionalna-mniejszosc-z-wiekszoscia-mniejszosc-niemiecka-rejestruje-partie-polityczna/ar/12721810>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁷⁰ https://www.imsig.pl/pozycja/2018/68/14457,%22REGIONALNA._Mniejszo%C5%9B%C4%87_z_Wi%C4%99kszo%C5%9Bci%C4%85%22, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁷¹ Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych, Dz.U. z 2018 nr 21 poz. 130. Ustawa, wbrew obawom komitetów wyborczych wyborców, nie wprowadziła zmian preferujących udział partii politycznych w elekcji samorządowej.

⁷² K. Świerc, *Oddech społeczeństwa*, <http://wochenblatt.pl/atem-der-gesellschaft/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁷³ Prekampania wyborcza – prowadzenie agitacji wyborczej przed oficjalnym rozpoczęciem (ogłoszeniem) kampanii. Czynności powyższe podejmowane są przez podmioty, które formalnie nie są ani kandydatami, ani komitetami wyborczymi (nie zostały zarejestrowane).

⁷⁴ Mimo ukierunkowania apelu wyborczego głównie do członków i sympatyków mniejszości Komitet deklarował uniwersalność przekazu i adresowanie go do wszystkich mieszkańców regionu.

⁷⁵ *Apel Walnego Zebrania Delegatów TSKN na Śląsku Opolskim w sprawie zaangażowania i udziału w wyborach samorządowych 2018, 26 maja 2018 roku, Jemielnica*, <http://skgd.pl/2018/05/26/apel-walnego-zebrania-delegatow-tskn-na-slasku-opolskim-w-sprawie-zaangazowania-i-udzialu-w-wyborach-samorzadowych-2018-26-maja-2018-roku-jemielnica/>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

⁷⁶ M. Mazurkiewicz, *Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek Śląska Opolskiego*, „Rocznik Ziemi Zachodnich” 2017, nr 1, s. 155.

⁷⁷ K. Ogiolda, *Mniejszość niemiecka: Chcemy być alternatywą dla kłotni na górze*, <https://nto.pl/mniejszosc-niemiecka-chcemy-byc-alternatywa-dla-klotni-na-gorze/ar/13470030>, dostęp: 20 lutego 2019 r.

MN, odbywającej się 18 września w opolskim Domu Expo⁷⁸. Z ramienia Komitetu, o czym mówił Rafał Bartek – Przewodniczący TSKN, pełniący jednocześnie funkcję pełnomocnika wyborczego KWW MN – oddelegowano następującą liczbę kandydatów do rywalizacji wyborczej: 31 do Sejmiku⁷⁹, zarejestrowanych w czterech okręgach wyborczych, 154 do rad w siedmiu powiatach, 397 do rad gminnych i 23 na wójta lub burmistrza⁸⁰. Dodatkowo ośmiu pretendentom na burmistrzów i/lub wójtów, którzy ubiegali się o stanowiska z list własnych komitetów wyborczych, TSKN udzielił swojej rekomendacji⁸¹ (w tym Marcinowi Gambcowi – kandydatowi na prezydenta Opola). Zaprezentowano także dostępny na oficjalnej stronie internetowej *Program Wyborczy KWW Mniejszość Niemiecka 2018. Opolskie – Wspólna Sprawa*⁸², który został oparty na sześciu filarach tematycznych:

1. „**Rodzina – wspólna sprawa**”, a w jej ramach: „Zdrowy człowiek”⁸³, „Seniorzy”⁸⁴ i „Własny dom”⁸⁵.
2. „**Edukacja – wspólna sprawa**”, w tym: „Szkolnictwo”⁸⁶, „Kultura i tożsamość regionalna”⁸⁷, „Język niemiecki”⁸⁸.
3. „**Gospodarka – wspólna sprawa**”: „Firmy lokalne”⁸⁹, „Inwestorzy zagraniczni”⁹⁰, „Rolnictwo”⁹¹, „Turystyka”⁹².
4. „**Infrastruktura**”, tj. „Bezpieczne drogi”⁹³, „Lepsze warunki życia”⁹⁴, „Żeglowna

⁷⁸ Dom Expo – centrum konferencyjno-wystawiennicze w Opolu mieści się w budynku dawnej cementowni „Silesia”.

⁷⁹ W wyborach do Sejmiku lista wyborcza KWW MN otrzymała nr 12.

⁸⁰ https://wybory2018.pkw.gov.pl/pl/delegatury/komisarz-wyborczy-w-opolu-i/komitet-wyborczy-wyborcow-mniejszosc-niemiecka-4625/160000#candidates_stat, dostęp: 21 lutego 2019 r.

⁸¹ K. Ogiolda, *Wybory samorządowe 2018. Mniejszość niemiecka: Jesteśmy alternatywą dla kłótni na górze*, <https://nto.pl/wybory-samorzadowe-2018-mniejszosc-niemiecka-jestesmy-alternatywa-dla-klotni-na-gorze/ar/13503885>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

⁸² <http://www.mniejszoscniemiecka.eu/program/>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

⁸³ Postulat wspierania służby zdrowia i polityki zdrowotnej.

⁸⁴ Zwrócenie uwagi na potrzeby osób starszych i ich realizację poprzez organizację odpowiedniej polityki społecznej.

⁸⁵ Między innymi rozwój budownictwa mieszkaniowego dzięki udziałowi inwestorów zagranicznych.

⁸⁶ Uporządkowanie spraw oświatowych po wprowadzeniu ministerialnej reformy, zapewnienie dzieciom dwupółletnim miejsc w przedszkolach, utrzymanie istniejącej sieci szkół z językiem niemieckim itp.

⁸⁷ A w niej np. pielęgnowanie i rozwój kompetencji kulturowych i językowych mieszkańców regionu (niezależnie od ich narodowości).

⁸⁸ Wskazano tu m.in. na dążenie do podnoszenia jakości nauczania języka, również poprzez uczenie go jako języka mniejszości narodowej.

⁸⁹ Obietnica objęcia szczególną troską firm rodzinnych i lokalnych.

⁹⁰ Dążenie do odwrócenia trendu depopulacji regionu poprzez pozyskiwanie inwestorów zagranicznych otwierających w Opolskiem swoje zakłady i fabryki.

⁹¹ Między innymi promocja lokalnego przetwórstwa i modernizacja opolskiej wsi, w tym dzięki dotacjom pozyskiwanym przy pomocy organizacji mniejszości niemieckiej.

⁹² Postulat wykorzystania i wypromowania bogactwa kulturowego Śląska jako produktu turystycznego.

⁹³ Poinformowano o zbudowanych i wyremontowanych jezdniach w trakcie poprzedniej kadencji, deklarując dalszą pracę zmierzającą do poprawy infrastruktury drogowej poprzez m.in. modernizację oświetlenia, budowę chodników i kanalizacji poszczególnych miejscowości.

⁹⁴ Obietnica dalszej budowy sieci wodociągowej i kanalizacyjnej w regionie, hal sportowych, boisk i ścieżek rowerowych, modernizacja obiektów użyteczności publicznej i tworzenie domów pomocy społecznej.

Odra⁹⁵, „Transport publiczny”⁹⁶, „Infrastruktura przeciwpowodziowa”⁹⁷.

5. **„Społeczeństwo obywatelskie – wspólna sprawa”** – „Budżety obywatelskie”⁹⁸, „Otwarte konkursy ofert”⁹⁹, „Wspieranie oddolnych inicjatyw”¹⁰⁰, „Partnerstwa”¹⁰¹.

6. **„Ekologia – ważna sprawa”**, w której wskazano następujące założenia: „Czyste rzeki i powietrze”¹⁰², „Odnawialne źródła energii”¹⁰³, „Bezpieczeństwo”¹⁰⁴.

Na cytowanej powyżej stronie Komitetu umieszczono również dokument zatytułowany *Sprawdź, co zrobiliśmy dla ciebie i regionu w mijającej kadencji. Opolskie – Wspólna sprawa*¹⁰⁵, charakteryzujący podejmowane przez organizację działania na rzecz społeczności lokalnej w minionych kadencjach. Wpisano je w analogiczną do przywoływanej uprzednio struktury zagadnień program wyborczego, opartego na sześciu filarach¹⁰⁶.

Strategia wyborcza KWW MN, z racji ukierunkowania apelu wyborczego przede wszystkim do członków i sympatyków mniejszości zamieszkałych głównie w lokalnych środowiskach, polegała w znacznej mierze na wykorzystaniu tradycyjnych narzędzi promocyjnych, wśród których zastosowano m.in.:

⁹⁵ Przystosowanie rzeki do celów transportowych m.in. dzięki pozyskanym inwestycjom polskich i zagranicznych firm. Zwiększenie żeglugi towarowej korytem Odry oznaczałoby odciążenie transportu drogowego i kolejowego.

⁹⁶ Założenie szerszego dostępu do komunikacji dla mieszkańców regionu, zwłaszcza z małych miejscowości, np. poprzez przejęcie przez samorząd lokalny transportu szkolnego i publicznego.

⁹⁷ Zapewnienie ochrony przeciwpowodziowej poprzez identyfikację zagrożeń i przeprowadzenie inwestycji zabezpieczających przed żywiołem.

⁹⁸ Współdecydowanie mieszkańców o przeznaczaniu części środków publicznych na cele społeczne i deklaracja kontynuowania przez mniejszość idei budżetu obywatelskiego.

⁹⁹ Deklaracja kontynuowania działań polegających na uwzględnieniu w budżecie środków finansowych przeznaczonych na dotacje dla stowarzyszeń działających w lokalnym środowisku, a także podejmowanie starań mających na celu uzyskiwanie dotacji z programów unijnych.

¹⁰⁰ Wsparcie dla mieszkańców małych miejscowości poprzez ich aktywizację w ramach społeczności wiejskiej (gminnej) i jej organizacji (np. w ramach Ochotniczej Straży Pożarnej), a także inwestycje finansowe dla poszczególnych sołectw i dzielnic.

¹⁰¹ Rozwijanie współpracy z partnerskimi gminami, powiatami i regionami, m.in. poprzez: organizację wyjazdów, szkoleń i budowanie pozytywnych relacji z organizacjami pozarządowymi i przedsiębiorstwami.

¹⁰² Postulat m.in.: zwiększenia nakładów finansowych na wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, zastępowanie przestarzałych systemów grzewczych nowymi rozwiązaniami, przeprowadzanie termomodernizacji budynków użyteczności publicznej, zakup z funduszy unijnych ekologicznych autobusów i rozbudowa ścieżek rowerowych.

¹⁰³ Wspieranie modernizacji ogrzewania w instytucjach i gospodarstwach domowych, a także efektywniejsze zastosowanie odnawialnych źródeł energii, dzięki wsparciu finansowemu w postaci dotacji lub niskooprocentowanych kredytów na ten cel.

¹⁰⁴ Deklaracja wsparcia dla Ochotniczych Straży Pożarnych, dążenie do zapewnienia ochrony przeciwpowodziowej i zintensyfikowania współpracy z Policją.

¹⁰⁵ <http://www.mniejszoscnemiecka.eu/program/sprawdz-co-zrobilismy-w-mijajacej-kadencji/>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹⁰⁶ W przypadku filaru piątego – „Społeczeństwo obywatelskie – wspólna sprawa” nie odniesiono się do następujących przeprowadzonych w poprzedniej elekcji zagadnień: „Wspieranie oddolnych inicjatyw” i „Partnerstwa”. Filar szósty, tj. „Ekologia – wspólna sprawa” nie uwzględnił z kolei punktu „Bezpieczeństwo”, <http://www.mniejszoscnemiecka.eu/program/sprawdz-co-zrobilismy-w-mijajacej-kadencji/>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

- Bezpośrednie spotkania z wyborcami z terenów gmin „mniejszościowych”¹⁰⁷.
- Organizowanie konferencji prasowych poświęconych wybranym zagadnieniom z zakresu szeroko pojętego życia społecznego, np. opiece nad osobami starszymi¹⁰⁸, poprawie w dostępności do transportu publicznego¹⁰⁹, prowadzeniu efektywnej polityki zdrowotnej¹¹⁰, dbałości o kulturę regionu, znaczenia języka niemieckiego i podkreślenia roli kobiet w historii Opolszczyzny¹¹¹.

- Przeprowadzenie kampanii billboardowej zatytułowanej „Znamy się na dobrej robocie nie od dziś”, nawiązującej do znanego z poprzednich elekcji hasła wyborczego KWW MN: „Mniejszość niemiecka – dobra robota”¹¹². Akcja polegała na umieszczeniu w 12 miejscach Opolszczyzny czterech rodzajów tablic poświęconych następującym dziedzinom: nauczaniu języka niemieckiego, biznesowi, pomaganiu najsłabszym i drogom lokalnym. Każda z nich zbudowana była według tego samego schematu, zawierając hasło: „Znamy się na... (biznesie, pomaganiu, drogach i językach), a nie na robieniu billboardów” i zachęcie do głosowania na mniejszość: „Wybierz mądrze!”¹¹³.

Oprócz wymienionych powyżej kampania Komitetu zawierała także nowoczesne narzędzia związane z wykorzystaniem mediów elektronicznych. Na potrzeby wyborów uaktualniono m.in. stronę internetową KWW MN¹¹⁴, na której sukcesywnie umieszczano informacje związane z aktywnością polityczną organizacji. Również portale internetowe TSKN¹¹⁵ i ZNSSK¹¹⁶ systematycznie uzupełniano zagadnieniami wyborczymi. Komitet był także obecny w mediach społecznościowych, w serwisach facebook¹¹⁷, twitter¹¹⁸, youtube¹¹⁹ i instagram¹²⁰, do których – za wyjątkiem ostatniego z wymienionych – kierowały odnośniki ze strony KWW MN. Co istotne, nie były to jego indywidualne profile, ale TSKN zamieszczającego materiały promocyjne w postaci m.in.: zdjęć, sprawozdań z konferencji

¹⁰⁷ M. Luszczyk, *Przedwyborcze spotkanie Mniejszości Niemieckiej w Popielowie*, <http://opowiecie.info/przedwyborcze-spotkanie-mniejszosci-niemieckiej-popielowie/>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹⁰⁸ A. Pawlak, *Mniejszość Niemiecka: od lat pracujemy na rzecz seniorów*, <http://opole.wyborcza.pl/opole/7,35086,23975006,mniejszosc-niemiecka-od-lat-pracujemy-na-rzecz-seniorow.html>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹⁰⁹ J. Matlak, *Poprawa dostępności transportu publicznego jednym z priorytetów Mniejszości Niemieckiej*, <http://radio.opole.pl/100,253130,poprawa-dostepnosci-transportu-publicznego-jedny>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹¹⁰ J. Pelczar, *Mniejszość Niemiecka stawia na zdrowie*, <http://radio.opole.pl/100,253528,mniejszosc-niemiecka-stawia-na-zdrowie>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹¹¹ <http://www.mniejszoscniemiecka.eu/2018/10/12/kandydaci-kww-mniejszosc-niemiecka-o-kulturze-i-jezyku-niemieckim/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹¹² M. Lis, op. cit., s. 145.

¹¹³ K. Ogiolda, *Wybory samorządowe 2018. Mniejszość niemiecka postawiła billboardy w 12 miejscach w województwie opolskim*, <https://nto.pl/wybory-samorzadowe-2018-mniejszosc-niemiecka-postawila-billboardy-w-12-miejscach-w-wojewodztwie-opolskim/ar/13522658#wybory-samorzadowe-2018>, dostęp: 22 lutego 2019 r.

¹¹⁴ <http://www.mniejszoscniemiecka.eu/>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

¹¹⁵ <http://skgd.pl>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

¹¹⁶ <http://www.vdg.pl>, dostęp: 21 lutego 2019 r.

¹¹⁷ <https://www.facebook.com/DeutscheMinderheitInOppeln>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹¹⁸ <https://twitter.com/NiemcywPolsce>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹¹⁹ https://www.youtube.com/channel/UCgCL6O3ELQJGY_ommScaU-Q, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹²⁰ <https://www.instagram.com/mniejszoscniemiecka/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

prasowych, plakatów, sylwetek kandydatów, apeli o udział w głosowaniu i telewizyjnych spotów wyborczych¹²¹. Niektórzy spośród kandydatów KWW MN, w tym np. pretendenci do zasiadania w Sejmiku, m.in.: Przewodniczący TSKN – Rafał Bartek¹²², Wiceprzewodnicząca TSKN – Zuzanna Donath-Kasiura¹²³ i Roman Kolek¹²⁴, Wicemarszałek Województwa Opolskiego¹²⁵, prowadzili dodatkowo indywidualną akcję promocyjną za pośrednictwem nowych mediów.

Trzy dni przed głosowaniem w trakcie zwołanej konferencji prasowej Komitet dokonał podsumowania swoich działań podjętych w trakcie kampanii wyborczej. Poinformowano, że listy wyborcze KWW MN do Sejmiku uzyskały poparcie 11 tysięcy obywateli, ok. 1000 osób włączyło się w przygotowanie akcji reklamowych i zebrano ok. 415 tysięcy zł na ten cel. Wydrukowano 230 tysięcy ulotek, osiem tysięcy plakatów, 550 banerów, zlecono wydrukowanie 24 dużych reklam w prasie, a w 27 lokalizacjach województwa opolskiego pojawiły się billboardy wizerunkowe i tablice z kampanią „Nie znamy się na billboardach – znamy się na robocie”. Ponadto przeprowadzono siedem konferencji prasowych i wyprodukowano 10 radiowych oraz pięć telewizyjnych spotów wyborczych. Kandydaci prowadzili kampanię bezpośrednią, spotykając się z wyborcami, a także prezentowali swój program w Internecie – na oficjalnej stronie KWW MN i kanałach organizacji w mediach społecznościowych¹²⁶. Dzień później, 19 października, Rafał Bartek w zamieszczonym na stronie KWW MN liście adresowanym do wyborców, zaapelował do nich o udział w głosowaniu i wyrażenie poparcia dla kandydatów mniejszości. Powtórzył, że Komitet opracował program odpowiadający na potrzeby regionalnego środowiska, reprezentowany przez 31 kandydatów do Sejmiku, 154 do rad siedmiu powiatów, 397 do rad w 36 gminach oraz 23 pretendentów do stanowisk wójtów lub burmistrzów. Ponadto udzielono rekomendacji ośmiu kandydatom: na wójtów, burmistrzów i jednemu na prezydenta, kandydującym z list własnych komitetów wyborczych¹²⁷.

Wśród ostatnich z wymienionych znajdował się także radny Opola Marcin Gambiec¹²⁸

---

¹²¹ Na stronie youtube zamieszczono pięć z nich, zatytułowanych: „Społeczeństwo obywatelskie”, „Edukacja i kultura”, „Rolnictwo, innowacje, gospodarka” i „Rodzina”. Piątemu, wyprodukowanemu w pierwszej kolejności i dotyczącemu ekologii, nie nadano tytułu.

¹²² https://twitter.com/rafal_bartek, <https://www.facebook.com/rafal.bartek>, dostęp: 23 lutego 2019 r.,

¹²³ https://www.facebook.com/zuzanna.donathkasiura?fref=pb&hc_location=friends_tab, <https://www.instagram.com/zdonathkasiura/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.,

¹²⁴ https://twitter.com/roman_kolek, <https://www.instagram.com/kolekroman/>, https://www.facebook.com/roman.kolek.98?fref=pb&hc_location=friends_tab, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹²⁵ <https://bip.opolskie.pl/2017/05/oswiadczenie-majatkowe-2017-roman-kolek-wicemarszalek-województwa-opolskiego-kadencja-v-20142018/>, dostęp: lutego 2019 r.

¹²⁶ *Podsumowanie Kampanii Wyborczej KWW Mniejszość Niemiecka*, <http://www.mniejszoscnieemiecka.eu/2018/10/18/podsumowanie-kampanii-wyborczej-kww-mniejszosc-niemiecka/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹²⁷ R. Bartek, *21.10.2018 Wybierz mądrze – wybierz kandydatów KWW Mniejszość Niemiecka!*, <http://www.mniejszoscnieemiecka.eu/2018/10/19/21-10-2018-wybierz-madrze-wybierz-kandydatow-kww-mniejszosc-niemiecka/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹²⁸ Marcin Gambiec został wybrany do Rady Miasta Opola z ramienia KWW MN w 2014 r. i do momentu powiększenia granic administracyjnych miejscowości o tereny sąsiednich gmin (Dobrzeń Wielki, Komprachcice i Prószków) w 2017 r. był jedynym reprezentantem mniejszości. Wraz z przyłączeniem okolicznych sołectw wybrani w nich radni gminni stali się przedstawicielami mieszkańców w radzie miejskiej w Opolu, której skład osobowy został zwiększony z 25 do 36 radnych. W nowym organie kolegialnym mniejszość niemiecką reprezentowało trzech przedstawicieli (obok już wymienionego – dodatkowo Piotr Los i Jan

ubiegający się o prezydenturę w rodzinnym mieście z ramienia Komitetu Wyborczego Wyborców Marcina Gambca, którego hasło wyborcze brzmiało: „Opole dla wszystkich. Łączy nas miasto”¹²⁹. Komitet rywalizował w wyborach do rady miejskiej, a jego kandydaci stanowili zarówno reprezentację mniejszości niemieckiej (np. Marcin Gambiec i Jan Damboń), miejscowych działaczy społecznych i przedstawicieli lewicowej partii Razem¹³⁰. W związku z obecnością ostatnich, pretendent z ramienia KWW MN na prezydenta Opola w 2014 r. i działacz TSKN – Norbert Honka¹³¹ – zadeklarował swoje poparcie wyborcze urzędującemu prezydentowi miasta Arkadiuszowi Wiśniewskiemu, argumentując to faktem, że: „Nie było, nie ma i nie będzie mojego poparcia jako osoby wierzącej i na co dzień kierującej się zasadami wiary chrześcijańskiej dla komitetu pana Gambca i środowisk lewicowych”¹³². Powyższa sytuacja, która miała miejsce w ostatnim tygodniu poprzedzającym akt głosowania, wywołała reakcję ze strony Rafała Bartka podkreślającego indywidualną decyzję Norberta Honki. Przewodniczący TSKN wskazał ponadto, że jego zachowanie „jest o tyle dziwne, że miał pełną świadomość, iż organizacja, którą reprezentuje, podjęła inną decyzję”¹³³. Ponieważ powyższa deklaracja nie zakończyła sporu między przedstawicielami mniejszości niemieckiej, lokalne media nadal sugerowały istnienie konfliktu personalnego wewnątrz TSKN¹³⁴.

Wyniki wyborów

Zgodnie z Obwieszczeniem Komisarza Wyborczego w Opolu I¹³⁵ cztery komitety wyborcze uzyskały prawo do reprezentacji wyborczej w Sejmiku i były to: Koalicyjny Komitet Wyborczy Platforma. Nowoczesna Koalicja Obywatelska (dalej KKW PNKO), Komitet Wyborczy Prawo i Sprawiedliwość (dalej: KW PiS), Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka (KWW MN) i Komitet Wyborczy Polskiego Stronnictwa Ludowego (dalej: KW PSL). Szczegółowy rozkład mandatów w przedstawia poniższa tabela:

Damboń tworzących Klub Radnych Miasta Opola Mniejszość Niemiecka – Dla Samorządu, którego przewodniczącym został Marcin Gambiec. Radny należał do jednych z najaktywniejszych deputowanych, który był szczególnie negatywnie ustosunkowany do koncepcji powiększenia obszaru Opola.

¹²⁹ Marcin Gambiec kandydatem na prezydenta Opola. „Opole jest dla wszystkich”, <http://opowiecie.info/marcin-gambiec-kandydatem-prezydenta-opola-opole-dla-wszystkich/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³⁰ P. Wójtowicz, *Kandydat na prezydenta Opola Marcin Gambiec zaprezentował jedyński ze swoich list*, <http://radio.opole.pl/100,249513,kandydat-na-prezydenta-opola-marcin-gambiec-zapr>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³¹ <http://skgd.pl/o-nas/zarząd/#norbert-honka>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³² P. Guzik, *Wybory samorządowe 2018. Norbert Honka: Jako człowiek wierzący nie mogę poprzeć Marcina Gambca i jego komitetu*, <https://nto.pl/wybory-samorzadowe-2018-norbert-honka-jako-czlowiek-wierzacy-nie-moge-poprzec-marcina-gambca-i-jego-komitetu/ar/13597442#wybory-samorzadowe-2018>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³³ L. Myczka, *Honka się wylamał – będą konsekwencje*, <http://opowiecie.info/honka-sie-wylamal-beda-konsekwencje/>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³⁴ P. Wójtowicz, *Norbert Honka wspiera Arkadiusza Wiśniewskiego, bo Marcin Gambiec “poszedł w stronę lewicy”*. *Od poparcia odcina się TSKN*, <http://radio.opole.pl/100,254601,norbert-honka-wspiera-arkadiusza-wisniewskiego-b>, dostęp: 23 lutego 2019 r.

¹³⁵ Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa opolskiego.

Tabela nr 1. Zestawienie komitetów wyborczych, które uzyskały reprezentację wyborczą w Sejmiku w wyborach samorządowych w 2018 r.

Komitet wyborczy	Liczba mandatów w radzie
KKWPN KO	13
KWPiS	10
KWW MN	5
KW PSL	2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej (dalej: PKW).

Na mniejszość niemiecką oddano 52 431 głosów, a w Sejmiku reprezentowali ją następujący przedstawiciele: Rafał Bartek, Hubert Kołodziej (obaj kandydowali z Okręgu wyborczego nr 1), Roman Kolek i Edyta Gola (Okręg nr 3) oraz Zuzanna Donath-Kasiura (Okręg nr 4)¹³⁶. Mimo utraty dwóch mandatów w Sejmiku (względem kadencji 2014–2018) uzyskany wynik wyborczy mniejszości niemieckiej sytuował ją w pozycji uprzywilejowanej w toczących się przetargach koalicyjnych, predestynując do pozycji tzw. „języczka u wagi”¹³⁷. TSKN stał się pożądanym partnerem w sprawowaniu władzy dla dwóch komitetów, które uzyskały największą w kolejności liczbę głosów – KKWPN KO i KW PiS¹³⁸.

Ostatecznie, po kilkunastu dniach konsultacji, 15 listopada przedstawiciele KKWPN KO, KKW MN i KW PSL podpisali umowę koalicyjną¹³⁹ obowiązującą w trakcie nowej, pięcioletniej kadencji¹⁴⁰, w wyniku której utworzono m.in. nowe stanowisko w Urzędzie Marszałkowskim Województwa Opolskiego – pełnomocnika zarządu województwa ds. wielokulturowości. Objął je przedstawiciel mniejszości niemieckiej, były wiceburmistrz Dobrodzienia w latach 2006–2018¹⁴¹ – Marek Witek¹⁴². Na mocy uzgodnień między koalicjantami Sejmik wybrał Rafała Bartka na swojego Przewodniczącego, a Romana Kolka na stanowisko Wicemarszałka Województwa Opolskiego¹⁴³.

¹³⁶ Protokół z wyborów do Sejmiku Województwa Opolskiego sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Wojewódzką Komisję Wyborczą w Opolu.

¹³⁷ Związek frazeologiczny „języczek u wagi” oznacza m.in. posiadanie decydującej pozycji, głosu i zasobów w określonej materii (sprawie).

¹³⁸ M. Świercz, *Rafał Bartek o miejscu Mniejszości Niemieckiej w nowej (a właściwie starej) koalicji rządzącej Opolszczyzną*, <http://radio.opole.pl/125,3865,rafal-bartek-o-miejscu-mniejszosci-niemieckiej-w>, dostęp: 3 marca 2019 r.

¹³⁹ *OPOLSZCZYŻNA: Nowa-stara koalicja w sejmiku województwa. Umowa na kolejne 5 lat*, <https://opole.tvp.pl/39975344/opolszczyzna-nowastara-koalicja-w-sejmiku-wojewodztwa-umowa-na-kolejne-5-lat>, dostęp: 3 marca 2019 r.

¹⁴⁰ W wyniku zmian w prawie wyborczym kadencja wybranych przedstawicieli w wyborach samorządowych została wydłużona z czterech do pięciu lat.

¹⁴¹ <http://dobrodzien.pl/67/historia-samorzadu.html>, dostęp: 3 marca 2019 r.

¹⁴² *Zmiany w urzędzie marszałkowskim*, <https://www.opolskie.pl/2019/01/zmiany-w-urzedzie-marszalkowskim/>, dostęp: 3 marca 2019 r.

¹⁴³ E. Hanszke, *Andrzej Bula został marszałkiem województwa, Rafał Bartek przewodniczącym Sejmiku Województwa Opolskiego*, <https://nto.pl/andrzej-bula-zostal-marszalkiem-wojewodztwa-rafal-bartek-przewodniczacym-sejmiku-wojewodztwa-opolskiego/ar/13682148#wiadomosci>, dostęp: 3 marca 2019 r.

Spśród list wyborczych zgłoszonych w wyborach do rad powiatów¹⁴⁴ mniejszość reprezentują kandydaci w sześciu samorządach, gdzie członkowie TSKN pełnią następujące funkcje:

Tabela nr 2. Rady powiatów, w których kandydaci KWW MN uzyskali mandaty

Lp.	Powiat	Liczba mandatów w radzie	Przedstawiciele mniejszości we władzach powiatu
1.	kędzierzyńsko-kozielski	6	Józef Gisman – wicestarosta Danuta Wróbel – przewodnicząca rady
2.	krapkowicki	7	Monika Wąsik-Kudła – wiceprzewodnicząca rady
3.	oleski	6	Roland Fabianek – starosta Barbara Kaczmarczyk – wicestarosta
4.	opolski	12	Henryk Lakwa – starosta, Krzysztof Wysdak – członek zarządu, Joachim Świerc – członek zarządu Henryk Zapiór – członek zarządu Stefan Warzecha – przewodniczący rady Krystian Cichos – wiceprzewodniczący rady
5.	prudnicki	5	Janusz Siano – wicestarosta, Joachim Kosz – członek zarządu, Józef Janeczko – przewodniczący rady
6.	strzelecki	9	Józef Swaczyna – starosta, Waldemar Gaida – członek zarządu, Stefan Szlapa – wiceprzewodniczący rady

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW i Biuletynów Informacji Publicznej urzędów.

Ponadto 207 przedstawicieli wybrano do rad gmin¹⁴⁵, a 13 na stanowiska wójta lub burmistrza, z czego dziewięciu w pierwszej¹⁴⁶ i czterech w drugiej turze wyborów¹⁴⁷. Spśród pretendentów do urzędów wójta, burmistrza i prezydenta, ubiegających się o wybór z ramienia własnych komitetów wyborczych, ale będących wspieranymi przez mniejszość niemiecką, sukces osiągnęło pięciu. Nie odniósł zwycięstwa kandydat na prezydenta Opola, Marcin Gambiec, który – uzyskawszy 1886¹⁴⁸ głosów – osiągnął czwarty (wśród sześciu pretendentów uczestniczących w rywalizacji) wynik wyborczy¹⁴⁹. Również jego

¹⁴⁴ KWW MN zarejestrował listy wyborcze w siedmiu powiatach, ale w jednym z nich – kluczborskim – uzyskany rezultat nie pozwolił na obsadzenie mandatu.

¹⁴⁵ Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa opolskiego.

¹⁴⁶ Ibidem.

¹⁴⁷ Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 5 listopada 2018 r. uzupełniające obwieszczenie z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast na obszarze województwa opolskiego.

¹⁴⁸ Norbert Honka, kandydat na prezydenta Opola z ramienia KWW MN, otrzymał w 2014 r. 2100 głosów.

¹⁴⁹ Protokół wyników głosowania i wyników wyborów Prezydenta Miasta Opola sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Miejską Komisję Wyborczą w Opolu.

komitet, mimo otrzymania 3182 wskazań wyborców¹⁵⁰, nie wprowadził żadnego reprezentanta do rady¹⁵¹.

Tabela nr 3. Lista gmin, w których radach zasiedli przedstawiciele KWW MN

Lp.	Gmina	Powiat	Liczba radnych
1.	Bierawa	kędzierzyńsko-kozielski	4
2.	Cisek	kędzierzyńsko-kozielski	9
3.	Pawłowiczki	kędzierzyńsko-kozielski	1
4.	Polska Cerekiew	kędzierzyńsko-kozielski	14
5.	Reńska Wieś	kędzierzyńsko-kozielski	13
6.	Lasowice Wielkie	kluczborski	8
7.	Strzeleczyki	krapkowicki	6
8.	Walce	krapkowicki	13
9.	Zdzieszowice	krapkowicki	2
10.	Dobrodzień	oleski	1
11.	Gorzów Śląski	oleski	8
12.	Radłów	oleski	10
13.	Zębowice	oleski	10
14.	Chrzastowice	opolski	13
15.	Dąbrowa	opolski	3
16.	Dobrzeń Wielki	opolski	3
17.	Komprachcice	opolski	7
18.	Łubniany	opolski	7
19.	Murów	opolski	3
20.	Ozimek	opolski	4
21.	Prószków	opolski	7
22.	Tarnów Opolski	opolski	4
23.	Turawa	opolski	6
24.	Biała	prudnicki	2
25.	Głogówek	prudnicki	2
26.	Izbicko	strzelecki	8
27.	Jemielnica	strzelecki	13
28.	Kolonowskie	strzelecki	4
29.	Leśnica	strzelecki	13
30.	Strzelce Opolskie	strzelecki	4
31.	Ujazd	strzelecki	3
32.	Zawadzkie	strzelecki	2
Razem			207

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

¹⁵⁰ Na listę KWW MN do Rady Miasta Opola zgłasowały cztery lata wcześniej 2102 osoby.

¹⁵¹ Protokół z wyborów do Rady Miasta Opola sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Miejską Komisję wyborczą w Opolu.

Tabela nr 4. – Wybrani wójtowie i burmistrzowie z ramienia KWW MN

Lp.	Imię i nazwisko	Stanowisko	Miejscowość
1.	Florian Ciecior	wójt	Chrzastowice
2.	Rajmund Frischko	wójt	Cisek
3.	Michał Golenia	wójt	Murów
4.	Hubert Ibrom	burmistrz	Ujazd
5.	Łukasz Jastrzembki	burmistrz	Leśnica
6.	Tomasz Kandziora	wójt	Reńska Wieś
7.	Piotr Kanzy	wójt	Polska Cerekiew
8.	Włodzimierz Kierat	wójt	Radłów
9.	Norbert Koston	burmistrz	Kolonowskie
10.	Brygida Pytel	wójt	Izbicko
11.	Marek Śmiech	wójt	Walce
12.	Artur Tomala	burmistrz	Gorzów Śląski
13.	Marcin Wycisło	wójt	Jemielnica

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Tabela nr 5. Wybrani wójtowie i burmistrzowie popierani przez KWW MN

Lp.	Imię i nazwisko	Stanowisko	Miejscowość
1.	Krzysztof Ficoń	wójt	Bierawa
2.	Andrzej Kasiura	burmistrz	Krapkowice
3.	Leonard Pietruszka	wójt	Komprachcice
4.	Joachim Wojtala	burmistrz	Gogolin
5.	Sybila Zimmerman	burmistrz	Zdzieszowice

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych PKW.

Zakończenie

Zamieszkała na Śląsku Opolskim mniejszość niemiecka stanowi najliczniejszą grupę narodowościową w Polsce, gdzie od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku partycypuje w działalności TSKN – największej organizacji etnicznej w kraju o charakterze społeczno-kulturalnym, reprezentującej jednocześnie interesy swojej wspólnoty na płaszczyźnie politycznej. Komitet od ponad ćwierćwiecza, na co wskazywano w poprzedniej części artykułu, nieprzerwanie uczestniczy w wyborach parlamentarnych i samorządowych województwa opolskiego. Również w 2018 r. jako KWW MN rywalizował w elekcji do ciał przedstawicielskich na arenie wojewódzkiej, powiatowej i gminnej, delegując do rywalizacji wyborczej ponad 600 kandydatów i udzielając poparcia ośmiu pretendentom na stanowiska wójtów, burmistrzów i prezydenta miasta Opola, partycypujących w kreacji władzy pod szyldem własnych komitetów. Jako hasło wyborcze kampanii, prowadzonej zarówno w sposób tradycyjny (m.in. poprzez organizowanie spotkań i konferencji), jak i nowoczesny, z zastosowaniem mediów elektronicznych (np. portali społecznościowych, radia i telewizji) obrano slogan: „Opolskie! Wspólna sprawa”.

Mimo deklaracji adresowania apelu wyborczego do szerokiego grona odbiorców, zamiast do „zamkniętego grona” członków lub sympatyków mniejszości, to jednak oni stanowili podstawowy elektorat organizacji, do którego kierowano akcją promocyjną Komitetu (np. poprzez organizowanie spotkań wyborczych w siedzibach DFK).

Rezultat wyborczy umożliwił KWW MN: zdobycie pięciu mandatów w Sejmiku, na którego listy zgłaszało o ponad 11 tysięcy wyborców więcej niż w 2014 r.; osiągnięto 45 miejsc w radach sześciu powiatów; 207 w radach 32 gmin i 13 stanowisk wójtów i burmistrzów. Dodatkowo kandydaci występujący z odrębnych organizacji wyborczych, a popierani przez Komitet, zwyciężyli w elekcjach na wójtów i burmistrzów w pięciu miejscowościach.

Z uwagi na fakt, że niektórzy kandydaci wywodzący się ze środowiska badanej grupy unikali konotacji etnicznej, zarówno w rywalizacji na poziomie organów wykonawczych gmin, jak również ich rad, konstruuje hipotezę badawczą niniejszego artykułu o aktualności głosowania etnicznego wśród przedstawicieli mniejszości niemieckiej w województwie opolskim, celowo dokonano komparastyki rezultatów wyborczych osiągniętych przez KWW MN w rywalizacji do Sejmiku. W dotychczasowej praktyce wyborczej po 1998 r., a więc od momentu przeprowadzenia po raz pierwszy głosowania do wspomnianego organu, kandydaci badanej grupy zawsze występowali pod szyldem TSKN i jego politycznej reprezentacji. Uzyskane w czasie przeprowadzonej analizy dane statystyczne pozwalają na skonstruowanie poniższej tabeli.

Tabela nr 4. Poparcie dla kandydatów mniejszości niemieckiej w wyborach do Sejmiku Województwa Opolskiego w latach 1998–2018

Lp.	Rok	Liczba głosów oddanych na	Liczba mandatów
1.	1998	67 924	13
2.	2002	54 385	7
3.	2006	49 131	7
4.	2010	53 670	6
5.	2014	41 889	7
6.	2018	52 431	5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie A. Szczepański, *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości niemieckiej...*, s. 216 i danych PKW.

Analiza powyższych wskaźników umożliwia zauważenie prawidłowości, że wprawdzie na przestrzeni ostatnich 20 lat liczba głosów oddanych na listy KWW MN zanotowała spadek o ponad 15 tysięcy względem roku 1998, to jednak po 2002 roku niemal cyklicznie rezultat wyborczy Komitetu oscylował wokół 50 tysięcy wskazań wyborców. Wyjątek stanowiła rywalizacja w 2014 r., gdy na mniejszość zgłaszało blisko o 12 tysięcy mniej zwolenników niż cztery lata wcześniej. Warto jednak wskazać, że już w roku 2018 „utracone” uprzednio poparcie zostało „odbudowane”. Sytuacja taka sugeruje istnienie stabilnego w swoich zachowaniach wyborczych elektoratu KWW MN, który – mimo pewnych fluktuacji – wybiera niezmiennie przedstawicieli własnej narodowości. Tym samym uzasadniona wydaje się konkluzja potwierdzająca słuszność postawionej we wstępie hipotezy badawczej o aktualności istnienia determinanty etnicznej wpływającej na sposób głosowania badanej grupy.

Bibliografia

- Chałupczak H., Browarek T., *Mniejszości narodowe w Polsce 191–1995*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2000.
- Ganowicz E., *Mniejszość niemiecka w polityce lokalnej regionu pogranicza na Opolszczyźnie*, „Pogranicze. Polish Borderlands Studies” 2016, t. 4, nr 2.
- Janusz G., *Ochrona praw mniejszości narodowych w Europie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2011.
- Kóska K., *Struktura społeczno-zawodowa mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim* [w:] *Sprawy narodowościowe. Oryginalne badania własne studentów*, red. Z. Kurcz, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2003.
- Kurcz Z., *Mniejszość niemiecka w Polsce na tle innych mniejszości*, Instytut Zachodni, Poznań 2001.
- Kurcz Z., *Zachowania wyborcze mniejszości niemieckiej* [w:] *Czy można przewidzieć? Socjologiczno-metodologiczne doświadczenie polskich badań przedwyborczych*, red. W. Sitek, Zakład Narodowy im. Ossolińskich Wydawnictwo, Wrocław–Warszawa–Kraków 1995.
- Lis M., *Mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim 1989–2014. Z bagażem przeszłości w realiach współczesności*, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu, Opole 2016.
- Łodziński S., *Struktura narodowościowa Polski i polityka wobec mniejszości w latach 1989–1992*, Raport nr 22, Biuro Studiów i Ekspertyz, Kancelaria Sejmu, 1992.
- Matelski D., *Niemcy w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa–Poznań 1999.
- Mazurkiewicz M., *Partycypacja mniejszości niemieckiej w polskim życiu publicznym po 1989 r. – przypadek śląska Opolskiego*, „Rocznik Ziemi Zachodnich” 2017, nr 1.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce. Informator* 2003, red. L.M. Nijakowski, S. Łodziński, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.
- Nitschke B., *Niemcy* [w:] *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013.
- Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów do rad na obszarze województwa opolskiego.
- Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast na obszarze województwa opolskiego.
- Obwieszczenie Komisarza Wyborczego w Opolu I z dnia 5 listopada 2018 r. uzupełniające obwieszczenie z dnia 23 października 2018 r. o wynikach wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast na obszarze województwa opolskiego.
- Popieliński P., *Mniejszość niemiecka w świetle Narodowego Spisu Powszechnego z 2011 roku w Polsce* [w:] *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce w świetle Narodowego Spisu Powszechnego ludności z 2011 roku*, red. S. Łodziński, K. Warmińska, G. Gudaszewski, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2015.

- Protokół wyników głosowania i wyników wyborów Prezydenta Miasta Opola sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Miejską Komisję Wyborczą w Opolu.
- Protokół z wyborów do Rady Miasta Opola sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Miejską Komisję Wyborczą w Opolu.
- Protokół z wyborów do sejmiku Województwa Opolskiego sporządzony dnia 22 października 2018 r. przez Wojewódzką Komisję Wyborczą w Opolu.
- Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 13 sierpnia 2018 r. w sprawie zarządzenia wyborów do rad gmin, rad powiatów, sejmików województw i rad dzielnic miasta st. Warszawy oraz wyborów wójtów, burmistrzów i prezydentów miast, Dz.U. z 2018 r. poz. 1561.
- Szczepański A., *Aktywność społeczno-polityczna mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim po 1989 r.*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2013.
- Szczepański A., *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach samorządowych w 2014 r.* [w:] *Od marketingu samorządowego do prezydenckiego...*, red. A. Kasińska-Metryka, R. Wiszniowski, M. Molendowska, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2015.
- Szczepański A., *Komitet Wyborczy Wyborców Mniejszość Niemiecka w wyborach parlamentarnych w 2015 r.* [w:] *Populizm jako narzędzie marketingu politycznego*, red. M. Nowina Konopka, K. Glinka, R. Miernik, Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach, Kielce 2017.
- Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych, Dz.U. z 2018 nr 21 poz. 130.
- Ustawa z dnia 5 stycznia 2011 r. Kodeks wyborczy, Dz.U. z 2011 r. Nr 21 poz. 112 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, Dziennik Ustaw z 2005 r., nr 17, poz. 141.
- www.24opole.pl – strona Opolskiego Serwisu Informacyjnego.
- www.bip.opolskie.pl – Biuletyn Informacji Publicznej Samorządu Województwa Opolskiego.
- www.dobrodzien.pl – strona Urzędu Miasta w Dobrodzieniu.
- www.facebook.com/DeutscheMinderheitInOppeln – profil TSKN w serwisie facebook.com.
- www.facebook.com/rafal.bartek – profil Rafała Bartka w serwisie facebook.com.
- www.facebook.com/roman.kolek.98?fref=pb&hc_location=friends_tab – 2019 r. – profil Romana Kolka w serwisie facebook.com.
- www.facebook.com/zuzanna.donathkasiura?fref=pb&hc_location=friends_tab – profil Zuzanny Donath-Kasiury w serwisie facebook.com.
- www.imsig.pl – strona Internetowego Monitora Sądowego i Gospodarczego.
- www.instagram.com/kolekroman/ – profil Romana Kolka w serwisie instagram.com.
- www.instagram.com/mniejszoscniemiecka/ – profil w serwisie instagram.com.
- www.instagram.com/zdonathkasiura – profil Zuzanny Donath-Kasiury w serwisie instagram.com.
- www.mniejszosci.narodowe.mswia.gov.pl – strona Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji poświęcona mniejszościom narodowym i etnicznym.

www.mniejszososciemiecka.eu – strona Komitetu Wyborczego Wyborców Mniejszość Niemiecka.
www.nto.pl – strona periodyku „Nowa Trybuna Opolska”.
www.opole.tvp.pl – strona opolskiego oddziału Telewizji Polskiej SA.
www.opole.wyborcza.pl – strona opolskiej redakcji „Gazety Wyborczej”.
www.opolskie.pl – strona Samorządu Województwa Opolskiego
www.opowiecie.info – strona portalu informacyjnego.
www.radio.opole.pl – strona Radia Opole.
www.skgd.pl – strona Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim.
www.twitter.com/NiemcywPolsce – profil Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim w serwisie twitter.com.
www.twitter.com/rafal_bartek – profil Rafała Bartka w serwisie twitter.com.
www.twitter.com/roman_kolek – profil Romana Kolka w serwisie twitter.com.,
www.vdg.pl – strona Związku Niemieckich Stowarzyszeń Społeczno-Kulturalnych w Polsce.
www.wnp.pl – strona portalu gospodarczego.
www.wochenblatt.pl – strona „Gazety Niemców w Rzeczypospolitej Polskiej”.
www.wybory2018.pkw.gov.pl – strona Państwowej Komisji wyborczej.
www.youtube.com/channel/UCgCL6O3ELQJGY_ommScaU-Q – profil Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim w serwisie youtube.com.

SUMMARY

Andrzej Szczepański

Electoral Committee of the German Minority Voters in local government elections in 2018

The Germans who live in the Opole Silesia region is the largest national minority in Poland actively participating in the life of the region, both socio-cultural and political. As an election committee representing the Socio-Cultural Society of Germans in Opole Silesia, since the early nineties of the twentieth century, they actively participate in the elections to represent bodies at the central and local level. Thanks to the result the Society has been delegating its representatives to such public institutions of authority as the Parliament, the Sejmik of the Opolskie Voivodeship, the councils of communes and poviats for over twenty-five years.

The main objective of writing this paper was the characteristics of the German minority election campaign in 2018, which used both traditional promotional means and tools, as well as modern solutions related to the use of electronic communication.

Key words: German minority, local government elections, election committee, the Opole regional administration.

Data wpływu artykułu: 11.03.2019 r.

Data akceptacji artykułu: 6.05.2019 r.

Yuriy Vovk

Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Iwana Franki w Drohobyczu
e-mail: yurijvovk@ukr.net

Systemowe spojrzenie na proces zarządzania osobowością

STRESZCZENIE

W artykule została omówiona specyfika aktywności osobowości. Dokonano analizy czynników przejawiania się osobowości. Wyodrębnione zostały takie podstawowe składniki stanu osobowości jak podmiot, środowisko, dostępne sposoby działań oraz ewentualne wyniki aktywności. Zbadano również funkcje osobowości z punktu widzenia takich aspektów jak funkcja przyzwyczajania, funkcja wiedzy, funkcja uproszczenia.

Słowa kluczowe: osobowość, zachowanie, funkcja, komunikacja, sposób działań, kodowanie, transmisja, opracowanie danych, gromadzenie i transmitowanie informacji, system psychologiczny, celowy stan.

Wstęp

Przy rozwiązywaniu zagadnień zarządzania związanych z problemami gospodarczymi lub naukowymi osobowość występuje jako podmiot. Ponieważ proces podjęcia i realizacji decyzji menedżerskiej zawiera zachowanie jako przejaw działalności osobowości, dlatego jednym z kroków, który musimy zrobić, jest dokonanie analizy formy działalności osobowości. Ten problem badali tacy naukowcy jako Hejder, Abelson i Rozenberg. Zaproponowana przez nas analiza będzie dokonywana na podstawie podejścia systemowego, które umożliwia analizę aktywności osobowości jako systemu działań celowych.

Założenia badawcze

Specyfika osobowości jest badana przez psychologów, psychologów społecznych, antropologów, socjologów, politologów, ekonomistów, filozofów, przy czym w każdej branży naukowej mogą istnieć różne stanowiska na ten temat. Na przykład niektórzy psychologowie badają jeden z aspektów takich zjawisk jak percepcja, wyobraźnia, nauczanie, komunikacja, przy czym w większości przypadków nie tworzą w swoim badaniu powiązań z innymi działami nauki. W wyniku tego zamiast całościowego spojrzenia na aktywność osobowości, jako psychologicznego aspektu problemu praktycznego, kształtowana jest fragmentaryczna wiedza na ten temat.

Na przykład komunikacja, która jest formą aktywności osobowości, będąc skierowana na rozwiązanie konkretnego problemu ekonomicznego, zawiera w sobie również aspekt

psychologiczny. Komunikacja może być podzielona na mniejsze podsystemy: kodowanie, transmisja, opracowanie danych, gromadzenie i przekazanie informacji itp. to znaczy, że dla opracowania systemu pojęć, które łączą w sobie różne podejścia do badania komunikacji, warto włączyć cały system do bardziej ogólnego, który obejmuje różne aspekty i strony zachowania celowego.

Dotyczy to badania konfliktu, kooperacji i konkurencji jako czynników przejawiania się osobowości w warunkach rynkowych. Ten problem był badany przez Alfreda Smita (1966), Ravena Juchusa (1963), a także przez innych autorów, którzy rozpatrywali problemy interakcji grup społecznych w sytuacjach ekonomicznych¹.

Charakter zaproponowanych w analizie definicji pojęć pozwala na założenia dotyczące aktywności osobowości.

Zaproponowana analiza może być także odniesiona do opracowania systemów społecznych, w tym w relacjach człowiek–maszyna. Modele takich systemów spotykane są w teorii systemów, przy nauczaniu zarządzania gospodarczego, badaniu operacji, systemotechnice oraz innych dyscyplinach z organizacji systemowej, które zawierają zmienne zachowanie.

Kiedy niektóre z pojęć, takie jak cel, komunikacja, zaczynają pełnić ważną rolę w wielu branżach nauki i techniki, powstaje potrzeba, żeby wykraczały one poza granice jednej branży naukowej i uwzględniały interesy wielu zainteresowanych stron. to znaczy, że tworzony system pojęć musi być wystarczająco ogólny, żeby stworzyć badania wielu typów zjawisk. Oprócz tego powinien zapewniać interdyscyplinarne badania. Po raz pierwszy mechanizmy i pojęcia celowej działalności realizowanej w pewnych systemach badali Rosenblut i Winer Jewali. Opracowanie takiego systemu było dokonane przez R. Akofeda i F. Emeri².

Jednym z kluczowych pojęć, na którym opierają się takie pojęcia jak funkcja, celowość, jest pojęcie celu, które umożliwia konceptualną prezentację tak zwanych systemów indywidualnych.

Psychologowie zajmowali się problemem ustalenia indywidualności systemu psychologicznego. Niektórzy badacze, tacy jak Engyls (1965), stosowali pojęcia systemowe, inni, tacy jak Lewin (1938) i Heider (1946), uznawali niezbędność podejścia matematycznego³.

Jednak żadne pojęcie osobowości nie może zadowolić kryterium niepewtarzalności, jeśli indywidualność psychologiczną nie pokazuje siebie jako zdeterminowanego, a także jeśli według osobowości nie jest charakteryzowane na podstawie opinii osoby o jego charakterze.

Istotne cechy zdeterminowanego (celowego) zachowania zakładają, że spowodowane jest ono wyborem, który z kolei cechuje się zdeterminowanym stanem. Ten stan zawiera cztery składniki:

- podmiot, który ujawnia wybór,
- środowisko (otoczenie) wyboru,
- dostępne sposoby działań,
- ewentualne (możliwe) przy takim wyborze wyniki.

---

¹ O. Żrikow, *Systemowe podejście do zarządzania. Podręcznik dla uczelni*, W. Korolewska, S. Chochlow, Juniti-Dana, Moskwa 2001, s. 62.

² W. Afanasiew, *Modelowanie jako metoda przeprowadzenia badań systemów społecznych*, „Badania systemowe. Metodologiczne problemy” 1982, Nauka, Moskwa 1982, s. 26–46.

³ E. Istomin, *Teoria organizacji: podejście systemowe*, J. Istomin, A. Sokołow, Andriejewskij izdatelskij dom, Sankt-Petersburg 2009, s. 314.

Analiza wyników

Przyjmując powyższe założenia, wymiarami zdeterminowanego stanu mogą być:

1. **Prawdopodobieństwo (wiarygodność) dokonania wyboru** dotyczące konkretnego podmiotu, którego istotne cechy mogą z czasem się zmieniać. Dzięki nauczaniu prawdopodobieństwo dokonania wyboru jakiegokolwiek sposobu działań może wzrastać lub zmniejszać się. Dlatego przy ewentualnych zmianach konieczna jest korekta uwzględniająca, jakiego rodzaju poprawki są potrzebne. Następnym etapem to skuteczność sposobu działań, to znaczy wiarygodność tego, że określony sposób działań będzie miał wpływ na uzyskany wynik końcowy. I wreszcie, problem wartości uzyskanego wyniku dla podmiotu.

2. **Sposóbu działania** nie można rozpatrywać tylko mechanicznie. To pojęcie ujawnia się także przy analizie gospodarczej i poznawczej sytuacji. Wiarygodność wyboru pewnego możliwego sposobu działań przez konkretną osobę może być zerowa i wtedy dla takiego podmiotu ten sposób nie przedstawia możliwości dokonania potencjalnego wyboru. Ale każdy potencjalny sposób działań jest jednocześnie ewentualnym (możliwym) sposobem. Warto także zauważyć, że te sposoby działań i wyniki są relewantne. Sposoby działań i wyniki – to konceptualne konstrukcje obserwacji zachowania innego podmiotu. Sposób działań ujawnia się jeszcze jako środek osiągnięcia celu, a w tym przypadku wyniki występują jako podsumowania. Ważne pojęcie, które ustala wydatki na osiągnięcie pewnego wyniku, to pojęcie skuteczności.

3. **Konkretna wartość wyników.** Dla konkretnej wartości wyników, tak jak i dla skuteczności, nie istnieje jedna ogólnie uznawana miara. Dlatego słusznie będzie skorzystać z pewnej standardowej miary. Minimalna konkretna wartość (0) jest otrzymywana tylko wtedy, kiedy wartość bezwzględna jest zerowa, maksymalna wartość to „jedynka” – kiedy wszystkie wyniki, oprócz jednego, mają zerową wartość bezwzględną.

4. **Definiowanie osobowości (indywidualność).** Analizując etap celu, stosujemy takie pojęcia jak podmiot, ewentualne sposoby działań, możliwe wyniki, środowisko, wiarygodność dokonania właśnie tego wyboru, skuteczność każdego ze sposobów działania po dokonaniu wyboru, konkretna wartość wyników. Sposoby działań i wyniki zależą od środowiska (otoczenia), a także od podmiotu. Wiarygodność wyboru, skuteczność, konkretna wartość determinowane są przez podmiot, jednak wywierają na niego wpływ może też sytuacja. Z tej przyczyny skuteczność i określona wartość podmiotu powinny być ustalane w zależności od osobliwości sytuacji.

5. **Intelekt.** Opracowanie miary wiedzy i rozumienia pozwala na przejście do kolejnego aspektu funkcjonowania systemów, to znaczy do intelektu. Przy tym miarami wiedzy są: sytuacja wiedzy jak i sytuacja dokonania wyboru w środowisku, kiedy możliwe są różne pod sposoby działań; poziom wiedzy, który posiada osoba o sposobie działań w celu osiągnięcia oczekiwanego wyniku; funkcja wiedzy – jako wiedza sposobu działań podmiotu wobec wyniku w pewnym środowisku; uogólniona funkcja wiedzy, która wskazuje zależność skuteczności podmiotu od wielu czynników środowiska⁴. Wraz z tym i rozumienie, jak zdolność reagowania na wszystkie bodźce, wpływające na skuteczność, ustalane jest poprzez stopień

---

⁴ R. Akoff, *Akoff o zarządzaniu*, tłumaczenie z języka angielskiego R. Akoff, pod redakcją L. A. Wołkovej, Piter, Sankt-Petersburg 2002, s. 448.

rozumienia. Analogicznie duża uwaga była poświęcana także opracowaniu miar intelektu. Intelekt bez wątpienia jest związany z tym, w jakim tempie może uczyć się podmiot.

6. **Nauczanie:** podwyższenie poziomu wiedzy lub rozumienia czegoś po upływie czasu. W tym przypadku funkcja intelektu ma być ustalana jako funkcja złożona, podobnie do funkcji osobowości.

W wyżej zaproponowanej analizie stosowane były pojęcia konkretnej wartości wobec wyników. I tak np. sytuacja orientacyjna to sytuacja, w której:

- jest jednakowa ilość sposobów działań i wyników,
- każdy ze sposobów działań ma maksymalną skuteczność w jednym z wyników i zerową skuteczność we wszystkich innych wynikach,
- każdy z wyników ma jeden stosowny sposób działania, który osiąga maksymalną skuteczność w tym wyniku,
- u danego podmiotu nawyk, wiedza i zrozumienie alternatywnych sposobów działania w odniesieniu do możliwych wyników są jednakowe.

Stopień orientacji jest prawdopodobieństwem i determinuje przewagę jednego z wielu wyników w stosunku do innych. Środek ten określa się w odniesieniu do sytuacji wyboru. Tak więc stopień ukierunkowania podmiotu na wynik zależy od wielu alternatyw, od miejsca do czasu. Wraz ze wzrostem użyteczności stopień orientacji jest miarą określonej wartości⁵.

Szczególnie interesujący jest następujący aspekt funkcji kierunkowej. W otoczeniu skupienia każdy wynik można uzyskać z pewnością. Każdy sposób działania prowadzi do wyniku z nim związanego. Ale jeśli obniżyć efektywność jednej z metod działania w celu osiągnięcia wyniku, do którego prowadzi, nie pozostawiając żadnych zmian w innych wydajnościach, to w jaki sposób wpłynie to na prawdopodobieństwo wyboru metody, a tym samym wpływ podmiotu na wynik. Jeśli on szybko zrezygnuje z wyników, z których odbiór jest coraz bardziej trudny, lub jeśli on przełącza się szybko na uzyskanie wyników, osiągnięcie których staje się coraz bardziej przystępne, mówimy wtedy o zmianie fokusu (kierunku).

7. I w końcu – **inne wyniki:** podsumowanie, etapowy oczekiwany wynik, końcowy oczekiwany wynik oraz ideał końcowych wyników.

Podsumowanie

Funkcję jednostki określa oczekiwana wartość dla konkretnej osoby w środowisku wyboru w zależności od dostępnych metod działania i możliwych zmiennych wyniku w tym środowisku. Oznacza to, że funkcja osobowości została zdefiniowana w trzech aspektach:

- cecha, która łączy znajomość prawdopodobieństwa, wybierając inne parametry sytuacji wyboru,
- funkcja wiedzy, który narzuca skuteczność wyboru innej sytuacji,
- funkcja ułatwień, która łączy wartość wyniku odpowiednio do sytuacji wyboru.

Ustalony system pojęć umożliwia analizę dokonywanych przez podmiot wyborów. Po ustaleniu niektórych parametrów celowego zachowania robimy kolejny krok – zapoznujemy się z procesem, poprzez który celowe zachowanie jest realizowane. Osobne kroki tego

---

⁵ V. Popov, *Systemowa analiza w zarządzaniu*, W. Popow, W. Kasjanow, I. Sawczenko, KNORUS, Moskwa 2007, s. 304.

procesu – podprocesy – tworzą system. to powoduje kolejne pytanie: opinie na temat procesów uzyskania informacji, która cechuje sytuacje w środowisku. Przy tym główną rolę pełnią trzy procesy: percepcja, rozumienie, pamięć. W całości tworzą one model sytuacji.

Bibliografia

- Akoff R., *Akoff o zarządzaniu*, tłumaczenie z języka angielskiego, pod redakcją L. A. Wołkovej, Piter, Sankt-Petersburg 2002.
- Afanasiew W., *Modelowanie jako metoda przeprowadzenia badań systemów socjalnych*, „Badania systemowe. Metodologiczne problemy” 1982, Moskwa 1982, s. 26–46.
- Žarikow O., *Systemowe podejście do zarządzania*, podręcznik dla uczelni, red. O. Žarikow, W. Korolewskaja, S. Chochlow, Juniti-Dana, Moskwa 2001.
- Istomin E., *Teoria organizacji: podejście systemowe*, podręcznik, J. Istomin, A. Sokołow, Andriejewskij izdatelskij dom, Sankt-Petersburg 2009.
- Popov V., *Systemowa analiza w zarządzaniu*, podręcznik, W. Popow, W. Kasjanow, I.Sawczenko, KNORUS, Moskwa 2007.

SUMMARY

Yurij Vovk

A systematic overview of the personality management process

The variables of personality's activity have been investigated in this paper. the factors of personality's manifestation have also been analyzed. the basic components of the state of personality have been distinguished, which include the subject, the environment, the available modes of behaviour or potential outcomes of activity. the functions of personality have also been examined in terms of defining such aspects as the function of habituation, the function of knowledge and the function of simplification.

Key words: personality, behavior, function, communication, way of action, coding, transmission, data processing, gathering and transmitting of information, psychological system, intentional state.

Data wpływu artykułu: 15.10.2018 r.

Data akceptacji artykułu: 25.03.2019 r.

Zasady zamieszczania artykułów w Zeszytach Naukowych PWSZ im. Witelona w Legnicy

Procedura recenzowania artykułów naukowych

1. Do oceny każdego artykułu naukowego powołuje się dwóch niezależnych recenzentów spoza jednostki afiliowanej przez autora/ów publikacji, posiadających co najmniej stopień naukowy doktora, będących pracownikami nauki z obszaru naukowo-badawczego, który jest przedmiotem publikacji.

2. Artykuł przesyłany do recenzenta nie może zawierać danych identyfikujących autora/ów, ani ich afiliacji; obowiązuje zasada nie ujawniania swoich tożsamości między autorami i recenzentami (double-blind review process).

3. Recenzja artykułu ma formę pisemną i jest sporządzona na formularzu recenzji zatwierdzonym przez Radę Wydawniczą.

4. Ocena artykułu jest wyrażona w punktach.

5. Recenzja kończy się jednoznacznym orzeczeniem, czy artykuł może być opublikowany w czasopiśmie. Warunkiem opublikowania artykułu są dwie pozytywne recenzje. W uzasadnionych wypadkach artykuł może być skierowany do trzeciej recenzji.

6. Autor/rzy artykułu zamieszczanego w Zeszytach Naukowych jest zobowiązany do pisemnej odpowiedzi na recenzje i przekazanie jej do Przewodniczącego Komitetu Redakcyjnego za pośrednictwem Redaktora Tematycznego.

7. Komitet Redakcyjny Zeszytów Naukowych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy decyduje, czy artykuł będzie opublikowany w danym numerze czasopisma.

Recenzent w arkuszu recenzji publikacji musi oświadczyć, na zasadzie wyboru, że:

a) nie zna tożsamości Autora recenzowanej publikacji i afiliacji,

b) zna tożsamość Autora recenzowanej publikacji i Jego afiliację, ale nie występuje konflikt interesów¹:

---

¹ Za konflikt interesów uznaje się zachodzące między recenzentem a autorem bezpośrednie relacje osobiste (pokrewieństwo do drugiego stopnia, związki prawne, związek małżeński), relacje podległości zawodowej lub bezpośrednią współpracę naukową w ciągu ostatnich dwóch lat poprzedzających rok przygotowania recenzji.

Instrukcja dotycząca przygotowania i struktury artykułów

1. Zapis elektroniczny (tekst w edytorze Microsoft Word) – w jednym pliku powinien znaleźć się cały tekst główny, streszczenie oraz słowa kluczowe w języku polskim i angielskim, przypisy, bibliografia, indeksy. Sporządzenie przypisów, bibliografii, indeksów oraz tłumaczenie tytułu, streszczenia i słów kluczowych na język angielski należy do obowiązków autora.

2. Tekst pracy należy pisać czcionką typu TNR 12 pkt, z odstępem między wierszami 1,5. Można stosować pogrubienie jako wyróżnienie w tekście, nie należy stosować podkreśleń liter, wyrazów i zdań oraz „twardych” spacji. Strony maszynopisu należy ponumerować.

3. Tabele, rysunki i fotografie powinny być zamieszczone w tekście jak najbliższej miejsca powołania się na nie.

4. Wielkość tabel, rysunków i fotografii wraz z tytułem i źródłem nie może przekraczać formatu B5 (12,5 x 18,5 cm). Tytuły tabel, rysunków i fotografii, źródło, tekst w tabelach należy pisać czcionką TNR 9 pkt. z pojedynczym odstępem. Należy zachować odrębną kolejność numeracji tabel i rysunków.

5. Materiał graficzny (rysunki, wykresy, diagramy itp.) powinny być przygotowane za pomocą programów pracujących w środowisku Windows, Np. Corel Draw, Excel, Photoshop itp. W formie gotowej do druku z możliwością naniesienia na nich poprawek po redakcji wydawniczej.

6. Po każdej tabeli oraz podpisie każdego rysunku i fotografii należy podać źródło lub informację „opracowanie własne”, „opracowanie własne na podstawie:...”.

7. Tabele należy podpisywać na górze (przed tabelą), natomiast rysunki – na dole (pod rysunkiem).

8. Rysunki w całej pracy winny być wykonane jedną i tą samą techniką, a napisy w obrębie wszystkich rysunków – w tym samym kroju i rozmiarze.

9. Fotografie i mikrofotografie – winny być wyraźne i kontrastowe. Linie, strzałki i inne oznaczenia na fotografiach należy umieszczać czarnym tuszem na jaśniejszych polach, a białym tuszem – na ciemniejszych. Napisy w obrębie wszystkich fotografii należy wykonać z zastosowaniem tego samego kroju i rozmiaru czcionki.

10. Wszelkie przekłady z języków obcych dotyczące materiałów graficznych powinny być odpowiednio przygotowane przez autora. Wydawnictwo nie weryfikuje tłumaczeń.

11. Jednostki i pisownia – obowiązuje międzynarodowy zapis układu SI, Np. g.dm³ (a nie g/dm³). Wszystkie nazwy obcojęzyczne należy zapisywać kursywą, a skróty bibliograficzne stosować zgodnie z aktualnym katalogiem skrótów.

12. Należy przyjąć ogólną zasadę, że w jednej publikacji (książce, monografii, Zeszytach Naukowym) obowiązuje jeden sposób cytowania literatury, a wykaz literatury zamieszcza się na końcu publikacji.

13. Bibliografię należy zestawić w porządku alfabetycznym w następujący sposób: nazwisko autora, inicjały imion; rok wydania (gdy w danym roku jest więcej prac tego samego autora, po roku należy oznaczyć poszczególne pozycje literami a, b, c itd.); tytuł pracy (kursywą); skrót bibliograficzny wydawnictwa i miejsce wydania, numer tomu, numer zeszytu lub czasopisma oraz numery stron, np.:

Książki:

Żuk B., *Biometria stosowana*, PWN, Warszawa 1989, s. 321.

Waniowski P., *Badanie cen [w:] Badania marketingowe. Podstawowe metody i obszary zastosowań*, red. K. Mazurek-Łopacińska, AE, Wrocław 2002, s. 224–231.

Mazurek K.H. (red.), *Podstawowe metody badań marketingowych*, AE, Wrocław 2005, s. 25–30.

Prace z czasopism:

Płaskowska E., Matkowski I.K., Moszczyńska E., Kordas L., *Wpływ sposobu uprawy na zdrowotność pszenicy jarej*, „Zesz. Nauk., AR Wroc.” 2002, Rol. LXXXIV, nr 445, s. 207–215.

Soltan A., Światowa Organizacja Opakowań WPO – jej cele, struktura i formy działania, „Opakowania” 1999, nr 12, s. 18–21.

Kowal J.A., 2003, *Perspektywy integracji europejskiej*, „Teraźniejszość i Przyszłość”, nr 4, s. 34–41.

Wszystkie informacje można pobrać ze strony Zeszytów Naukowych – zn.pwsh.legnica.edu.pl.

Autor otrzymuje makietę pracy do korekty autorskiej, którą powinien wykonać w ciągu 7 dni. Zmiany w tekście wynikające z korekty autorskiej nie mogą przekraczać 3% zmian, w innym przypadku autor ponosi koszty ponownych prac redakcyjnych.

Wraz z tekstem artykułu zgłaszanego do opublikowania, autor/rzy jest zobowiązany: złożyć oświadczenie (Oświadczenie autora/autorów), że utwór nie był dotąd publikowany, jego treść i materiał ilustracyjny nie naruszają osobistych i majątkowych praw osób trzecich, podać swoją afiliację oraz określić opisowo i procentowo indywidualny twórczy wkład poszczególnych współautorów w powstanie utworu.

Autor przed opublikowaniem pracy zobowiązany jest podpisać autorską umowę wydawniczą. Jeśli w pracy znajdują się jakiegokolwiek cudze treści lub cudzy materiał ilustracyjny, autor przygotowującej publikacji jest zobowiązany bezwzględnie podać źródło, a w niektórych wypadkach uzyskać pisemną zgodę posiadacza praw autorskich. Za naruszenie praw autorskich osób trzecich wszelkie konsekwencje prawne i finansowe ponosi autor.

